

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ
ЛАБОРАТОРІЯ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНИМИ ЗАКЛАДАМИ
ВОЛОДИМИРЕЦЬКИЙ РАЙОННИЙ КОЛЕГІУМ
ВІДДІЛ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ ВОЛОДИМИРЕЦЬКОЇ
РАЙОННОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

**УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ
РОЗВИТКОМ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ:
МОДЕЛІ, СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ, ТЕХНОЛОГІЇ**

УДК 373.5.07:[005:330.341.1]

ББК 74.24

У67

Автори: Бортник Н. В., Бортник Р. А., Будник О. М., Волчеська Л. А., Городна О. З., Дуляницька Л. К., Іваницька Н. С., Калініна Л. М., Кібиш Л. У., Котисько Н. А., Кривко Н. М., Лапінський В. В., Літвинчук В. В., Муравинєць Л. М., Остапенко А. Ф., Остапенко С. І., Полохович О. В., Рогоза В. В., Симонюк Н. Д., Ситай Н. М., Ткач О. С., Шевченко Н. М.

Схвалено і рекомендовано до видання рішенням Вченої ради (протокол № 12 від 23 грудня 2010 р.), лабораторії управління освітніми закладами Інституту педагогіки АПН України (протокол № 22 від 09 грудня 2010 р.)

Рецензенти:

М. І. Бурда, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, головний учений секретар НАПН України.

О. М. Топузов, доктор педагогічних наук, професор, заступник директора Інституту НАПН України.

Ю. О. Дорошенко, доктор технічних наук, професор, проректор з наукової роботи Державної академії житлово-комунального господарства Міністерства України з питань житлово-комунального господарства.

Н. М. Острроверхова, доктор педагогічних наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії управління освітніми закладами Інституту Педагогіки НАПН України.

Управління інноваційним розвитком загальноосвітнього навчального закладу: моделі, соціокультурні процеси, технології : наук.-метод. посіб. / [Л. М. Калініна, А. Ф. Остапенко, В. В. Лапінський, В. В. Літвинчук, В. В. Рогоза та ін.]; за наук. ред. професора Л. М. Калініної. — Київ — Володимирець: 2011.— 560 с.

ISBN 978-966-2945-16-4

У посібнику розкрито проблеми управління інноваційним розвитком колегіуму на засадах культурно-інформаційної теорії освіти, процеси розвивального навчання і розвивального виховання та технології їх впровадження в освітньо-інформаційне середовище колегіуму, модель соціокультурного розвитку особистості учнів, інноваційні технології; специфіку управління колегіумом на засадах інноваційного та інформаційного менеджменту й системології; концептуальні засади соціокультурного розвитку колегіуму.

УДК 373.5.07:[005:330.341.1]

ББК 74.24

ISBN 978-966-2945-16-4

© Л. М. Калініна., А. Ф. Остапенко та ін., 2011
© Володимирецький районний колегіум
Лабораторія управління освітніми закладами
Інституту педагогіки НАПН України

Authors: N.V. Bortnyk, R.A. Bortnyk, O.M. Budnyk, L.A. Volchetska, O.Z. Horodna, L.K. Dulianytska, N.S. Ivanytska, L.M. Kalinina, L.U. Kibysh, N.A. Kotysko, N.M. Kryvko, V.V. Lapynskiy, V.V. Litvinchuk, L.M. Muravynets, A.F. Ostapenko, S.I. Ostapenko, O.V. Poliuhovych, V.V. Rohoza, N.D. Symoniuk, N.M. Sytai, O.S. Tkach, N.M. Shevchenko.

Confirmed and recommended for publishing by Scholar Committee (protocol #12, December 23, 2010) of the laboratory managing educational establishments at the Institute of Pedagogy of Ukraine (protocol # 22, December 09, 2010)

Reviewers:

M.I. Burda, Doctor of Pedagogical Studies, professor, academic of APS of Ukraine, the main secretary of APS of Ukraine

O.M. Topuzov, Doctor of Pedagogical Studies, professor, Vice-Principal of Institute of APS of Ukraine

Y.O. Doroshenko, Doctor of Technical Studies, professor, Provost of scientific work of State Academy of Communal Property

N.M. Ostroverhova, Doctor of Pedagogical Studies, associate professor, leading scientific collaborator of the laboratory managing educational establishments of the Institute of Pedagogic of Ukraine

Management of Innovative Development of the Secondary Educational Establishment: Patterns, Socio-cultural Processes, Technologies / [L.M. Kalinina, A.F. Ostapenko, V.V. Lapynskiy, V.V. Litvinchuk, V.V. Rohoza]; edition of L.M. Kalinina. – Kyiv – Volodymyrets: 2011. – 560

ISBN 978-966-2945-16-4

In this book, problems in management of innovative development of a collegium are described according to the cultural and informational theory of education, the processes of developing education and technologies of their implementation into the educational and informational life of collegiums, patterns of students' social and cultural development, and innovative technologies. Particular characteristics of management of a collegium according to innovative and informational management and the conception of socio-cultural development of collegiums are also discussed.

ISBN 978-966-2945-16-4

© L.M. Kalinina, A.F. Ostapenko, etc. 2011
© Volodymyrets District Collegium
The laboratory managing educational establishments of the Institute of Pedagogy of Ukraine

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА (<i>Л. М. Калініна</i>)	8
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	15
РОЗДІЛ 1. УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ ОСВІТИ ТА ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ (<i>Л. М. Калініна, В. В. Лапінський, В. В. Рогоза</i>).....	16
1.1. Управління інноваційним розвитком загальноосвітніх навчальних закладів у практиці функціонування освітньо-інформаційного середовища	16
1.2. Інформаційне забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом як проблема теорії і технології формування інформаційної культури суб'єктів навчально-виховного процесу	39
Література до розділу 1	59
РОЗДІЛ 2. СОЦІОКУЛЬТУРНІ УМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ (<i>Л. М. Калініна</i>)	63
2.1. Види і джерела інформації в системі управління загальноосвітнім навчальним закладом	63
2.2. Класифікація і наукове обґрунтування сучасних інформаційних потоків у контексті інформаційної культурології.....	83
Література до розділу 2	99
РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ВОЛОДИМИРЕЦЬКОГО РАЙОННОГО КОЛЕГІУМУ	107
3.1. Колегіум як соціокультурна система і об'єкт управління (<i>Л. М. Калініна</i>).....	107
3.2. Концептуальні основи інноваційного розвитку Володимирецького районного колегіуму (<i>Л. М. Калініна, А. Ф. Остапенко, Л. А. Волчецька</i>)	117
3.2.1. Концепція соціокультурного розвитку Володимирецького районного колегіуму	118
3.2.2. Державна та галузева підтримка реалізації Концепції соціокультурного розвитку районного колегіуму	134
3.3. Шляхи реалізації концепції соціокультурного розвитку Володимирецького районного колегіуму (<i>Л. М. Калініна, А. Ф. Остапенко, Л. А. Волчецька</i>)	135
3.4. Комплексна програма соціокультурного розвитку особистості учня Володимирецького районного колегіуму та шляхи її реалізації (<i>А. Ф. Остапенко, Л. М. Калініна, Л. А. Волчецька</i>)	145
3.5. Концепція профільного навчання у колегіумі (<i>А. Ф. Остапенко, Л. М. Калініна, Л. А. Волчецька</i>)	163
3.5.1. Програма впровадження профільного навчання у Володимирецькому районному колегіумі на 2007–2011 роки	167
3.5.2. Заходи впровадження профільного навчання у Володимирецькому районному колегіумі на 2007–2011 роки	170
Література до розділу 3	180
РОЗДІЛ 4. НАУКОВЕ ОБґРУНТУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ВОЛОДИМИРЕЦЬКОГО РАЙОННОГО КОЛЕГІУМУ НА ЗАСАДАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ (<i>Л. М. Калініна</i>)	182
4.1. Концептуальна модель системи управління інноваційним розвитком Володимирецького районного колегіуму на засадах інформаційної культурології.....	182

4.1.1. Вихідні методологічні положення побудови системи управління інноваційним розвитком колегіуму	184
4.1.2. Експериментальна модель системи управління інноваційним розвитком Володимирецького районного колегіуму	188
4.2. Факторно-критеріальна модель ефективності управління колегіумом на засадах культурно-інформаційної теорії освіти та інформаційного менеджменту	205
Література до розділу 4	224

РОЗДІЛ 5. ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДИК ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС ВОЛОДИМИРЕЦЬКОГО РАЙОННОГО КОЛЕГІУМУ .....

5.1. Методика проблемного навчання учнів початкової школи (<i>О. С. Ткач</i>)	233
Література до розділу 5.1	244
5.2. Методика навчання учнів початкової школи в малих групах за концепцією Д. Б. Ельконіна і В. В. Давидова та її запровадження в початковій школі (<i>Н. А. Котисько</i>)	245
5.3. Методика інтерактивного діагностування знань учнів (<i>В. В. Літвинчук, Р. А. Бортник</i>)	254
Література до розділу 5.3	266
5.4. Методика використання мультимедійних технологій у початковій школі (<i>Н. М. Ситай</i>)	267
Література до розділу 5.4	296
5.5. Проектна технологія (<i>Л. У. Кібиш</i>)	297
Література до розділу 5.5	319
5.6. Технологія гуманізованого навчання від першої особи учителя (<i>Н. Д. Симонок</i>)	320
5.7. Технологія розвивального навчання з практики вчителів початкових класів Володимирецького районного колегіуму (<i>Н. В. Бортник та Н. С. Іваницька</i>)	336
Література до розділу 5.7	355
5.8. Використання інтерактивної технології «Акваріум» на уроці алгебри і початків аналізу в 11 класі (<i>С. І. Остапенко</i>)	356

РОЗДІЛ 6. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ФІЛОЛОГІЧНОМУ ПРОФІЛІ (*О. З. Городна*) .....

6.1. Особистісно зорієнтовані технології навчання у процесі вивчення української літератури	363
6.1.1. Особистісно зорієнтований урок української літератури та його характерні ознаки	365
6.1.2. Структура особистісно зорієнтованого уроку та її особливості	371
6.2. Особистісно зорієнтовані уроки для 9 класу з давньої української літератури	387
Література до розділу 6	415
Додатки	416
Додаток № 1. (<i>О. З. Городна, І. С. Кухарчук, С. І. Остапенко, Л. К. Дуляницька, Н. М. Кривко, Л. М. Муравинець, Н. М. Шевченко</i>)	416
Додаток № 2. (<i>Н. М. Ситай, С. І. Остапенко, Л. К. Дуляницька, О. В. Полохович, В. В. Лапінський, Р. А. Бортник, О. М. Будник, Н. М. Кривко, Л. М. Муравинець, Н. М. Шевченко</i>)	454
Автори посібника	559

Contents

Introduction (L.M. Kalinina).....	8
Catalogue of abbreviations	15
Chapter 1. Management of innovative development of secondary educational establishments as a problem of the cultural and innovative theory of education and practice of development of informational culture (L.M. Kalinina, V.V. Lapinskyi, V.V. Rohoza)	16
1.1. Management of innovative development of secondary educational establishments in practice with functional educational informational sphere.....	16
1.2. Informational technologies in the management of secondary educational establishments as a problem of theory of organizing informational culture of the constituents of educational process	39
References for chapter 1	59
Chapter 2. Socio-cultural aspects of the functioning of informational technologies in the management system of secondary education establishments	63
2.1 The kinds and sources of the system of management of secondary education establishments	63
2.2. Classification and scientific confirmation of modern informational technologies in the aspect of informational culture	83
References for chapter 2	99
Chapter 3. Conception and socio-cultural tendencies of management of innovative development of Volodymyrets District Collegium	107
3.1. The collegium as a socio-cultural system and an object of management (L.M. Kalinina).....	107
3.2. Conception of innovative development of Volodymyrets District Collegium (L.M. Kalinina , A.F.Ostapenko, L.A. Volchetska)	117
3.2.1. Conception of socio-cultural development of Volodymyrets District Collegium	118
3.2.2. State and local programs for approval of development of Volodymyrets District Collegium	134
3.3. Ways of realization about conception of socio-cultural development of Volodymyrets District Collegiums (L.M. Kalinina , A.F.Ostapenko, L.A. Volchetska).....	135
3.4. Complex program of socio-cultural development of the personalities of students of Volodymyrets District Collegium and ways of its realization (L.M. Kalinina, A.F.Ostapenko, L.A. Volchetska)	145
3.5. Conception of specialized education in the collegium (L.M. Kalinina, A.F.Ostapenko, L.A. Volchetska)	163
3.5.1. The program of implementation of specialized education in Volodymyrets District Collegium during 2007–2011	167
3.5.2. Activities for implementation of specialized education in Volodymyrets District Collegium during 2007–2011	170
References for chapter 3	180
Chapter 4. Scientific confirmation of the system of innovative development of Volodymyrets District Collegium according to information culture (L.M. Kalinina).....	182

4.1. Pattern of the management system for innovative development of Volodymyrets District Collegium according to information culture	182
4.1.1 Methodical issues about structure of management of innovative development of collegiums.....	184
4.1.2 Experimental pattern of the management system of innovative development of Volodymyrets District Collegium	188
4.2. Pattern with different factors of checking effectiveness of management of collegiums according to the cultural and informational theory of education and informational management	205
References for chapter 4	224
Chapter 5. Implementation of methods and innovational technologies for the studying process at Volodymyrets District Collegium	233
5.1. Methods of problematic studying for students at primary school (O.S.Tkach)	233
References for chapter 5.1.....	244
5.2. Methods of teaching students of primary school in small groups according to D.B. Elkonina and V.V. Davydova and their implementation at primary school (N.A. Kotysko)	245
5.3. Methods of interactive diagnostic of knowledge of students (V.V. Litvinchuk, R.A. Bortnyk).....	254
References for chapter 5.3.....	266
5.4. Methods of using multimedia technologies at primary school (N.M. Sytai) ..	267
References for chapter 5.4.....	296
5.5. Project technologies (L.U. Kibysh)	297
References for chapter 5.5.....	319
5.6. Technology of humanistic education from the teacher's side (N.D.Symoniuk)	320
5.7. Technology of developing education according to the experiences of teachers of primary school of Volodymyrets District Collegium (N.V. Bortnyk, N.S.Ivanytska)	336
References for chapter 5.7.....	355
5.8. Use of interactive technology 'aquarium' during Mathematics class in the 11th form (S.I. Ostapenko).....	356
Chapter 6. Usage of innovative technologies of education during Ukrainian Literature (O.Z. Horodna).....	363
6.1. Technology for personal studying during Ukrainian Literature.....	363
6.1.1 Lesson with individual studying during Ukrainian Literature and its common features.....	365
6.1.2. Structure of lesson with individual studying and its particular qualities	371
6.2. Lessons with individual studying for 9th grade during Ancient Ukrainian Literature	387
References for chapter 6	415
Appendixes.....	416
Appendix 1 (O.Z. Horodna, I.S. Kukharchuk, S.I. Ostapenko, L.K. Dulianytska, N.M. Kryvko, L.M.Muravynets, N.M.Shevchenko)	416
Appendix 2 (N.M. Sytai, S.I. Ostapenko, L.K. Dulianytska, O.V. Poliukhovych, V.V.Lapunskyi, R.A.Bortnyk, O.M.Budnyk, N.M. Kryvko, L.M.Muravynets, N.M.Shevchenko).....	454
Authors of the book	559

ПЕРЕДМОВА

Управління інноваційним розвитком у загальній середній освіті займає одне із центральних місць у реалізації державної освітньої політики країни, особливо в період суспільно-політичних та економічних реформ, оскільки від його результативності залежить не тільки якість людського та інтелектуального потенціалу нації, а й якість життя кожної людини. Тому одним із пріоритетних завдань усіх ієрархічних рівнів управління інноваційним розвитком має стати забезпечення рівного доступу громадян до якісної освіти, освіченості та компетентності як базисів формування «еліти знання» у постіндустріальному суспільстві, що й спонукає до впровадження різних моделей і форм освіти, інноваційних технологій і методик.

Реформування освітньої галузі в Україні зумовило необхідність модернізації системи управління загальною середньою освітою, спрямування її функціонування на інноваційний розвиток, забезпечення якості освіти, впровадження новачій, інноваційних та інформаційних технологій, технологій оцінювання навчальних досягнень учнів і прогнозування освітніх послуг, інтерактивних та інноваційних методик управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів, розвитку людських ресурсів у колегіумі, формування ефективних механізмів державно-громадського управління, системи інформаційного забезпечення управління колегіумом на засадах мережевих технологій.

Безперечно, окреслені вище дії є фактором інноваційного розвитку освіти та управління нею, але аналіз наукової літератури та вивчення практики управління в ЗСО засвідчує, поки що в освітньо-інформаційному середовищі не створені необхідні механізми, технології та процедури, які б давали змогу реалізувати мету, завдання, стратегії, детерміновані державною освітньою політикою.

Причин багато, серед них є і такі, що залежать від науково-педагогічних працівників, а саме: відсутність необхідних теоретико-методологічних напрацювань, адаптованих до сфери загальної середньої освіти, інноваційних технологій розвитку особистості, технологій оцінювання ефективності впровадження інноваційних технологій управління, навчання, виховання і розвитку учнів, якості освіти; методик навчально-пізнавальної діяльності учнів на основі синергетичного, особистісного та діяльнісного наукових підходів, вимірювання досягнутого рівня якості освіти для забезпечення рівного доступу та якісної освіти учнів.

Але найважливішими є питання, чи потребують освітяни запровадження змін і формування нової «еліти знань» в інформаційному суспільстві, що формується і розвивається нині в Україні, і чи усвідомлюють суб'єкти НВП проблему зниження престижу освіти і наслідки, які будуть спричинені для людини, системи освіти і суспільства загалом.

Різні погляди на окреслені вище проблеми і спроби їх вирішення можна знайти:

– у низці унікальних праць з філософії освіти С. Клепка (С. Ф. Клепка «Есе з філософії освіти». – Луганськ : Осіріс, 1998. – 116 с.; С. Ф. Клепка «Інтегративна освіта і поліморфізм знання». – Київ – Полтава – Хар-

ків: ПОІПЛПП, 1998. – 360 с.; С. Ф. Клепко «Філософія освіти в європейському контексті». – Полтава: ОІППО, 2006. – 328 с.; С. Ф. Клепко «Конспекти з філософії освіти». – Полтава, 2007. – 420 с. та ін. працях).

С. Клепко присвятив ці книги «...пошукам філософії освіти, суперечливого і неоднозначного дисциплінарного поля, метою якого є вирішення ефективної освіти і віднаходження засобів осягнення довжини кола людського незнання, що неперервно збільшується в інформаційному мозі»;

– у ґрунтовних працях «History of Marxion Socialism in the US», «The End of Ideology», «The Coming of Post – Industrial Society», «The Social Sciences since the Second World War» американського філософа, професора Гарвардського університету Д. Белла, автора теорії постіндустріального суспільства, у яких висвітлюються складні й суперечливі проблеми сьогодення, зроблена спроба зазирнути в майбутнє, яке буде добою постіндустріалізму, а цивілізація якого стане інформаційною. Інформаційне суспільство, як визначає Д. Белл, базується на якісно новій інфраструктурі – комунікативній (пошта й газети, телеграф і телефон, радіо і телебачення). «Злиття в єдину систему телефону, комп'ютера, факсиміле, кабельного телебачення й відеодисків вестиме до глибинної реорганізації способів комунікації, скорочення (якщо не повної ліквідації) паперу як матеріального носія інформації, до нових способів використання вільного часу, реорганізації системи освіти, виховання, культури... Зростуть можливості національного планування, моделювання майбутнього, визначення національних цілей тощо»;

– у культурно-інформаційній теорії освіти В. Лугового, згідно з якою «...інформація створюється у процесі природної самоорганізації і культурної організації, коли (у другому випадку) людиною цілеспрямовано продукується друга, штучна природа – культура. За своїм походженням культура є іманентним акумулятором інформації. Обидві вони (і культура, і інформація, що в ній містяться) через неперервну людську діяльність швидко, надлінійно накопичуються, і, у свою чергу, зворотно детермінують розвиток нових поколінь людей» та інших теоріях і працях вітчизняних учених.

Для розв'язання окреслених вище проблем є актуальною необхідність впровадження в освітню галузь адекватних систем управління інноваційним розвитком, якості, контролю за результатами діяльності суб'єктів НВП, інновацій, інноваційних технологій та методик, ефективних технологій оцінювання процесів у колегіумі, нових видів управління та управлінської діяльності; побудови автоматизованої системи управління в колегіумі, що ґрунтується на потужній системі інформаційного забезпечення й забезпечення якості освіти.

Важливість і необхідність ґрунтового наукового пізнання феномену управління інноваційним розвитком колегіуму, специфіки інноваційного та інформаційного менеджменту інформаційного забезпечення управління, процесів вимірювання ефективності впровадження інновацій та якості освіти є суто науковими задачами, розв'язання яких, на переконання авторського колективу посібника, сприятиме науково-аналітичному супроводу та реальній експертній оцінці освітніх реформ, і формуванню Людини Культури в широкому сенсі цього слова, людини освіченої і компетентної, формуванню «еліти знання» в мальовничому куточку Володимиреччини.

Теоретичні і технологічні проблеми інформатизації соціальної сфери як фактори інноваційного розвитку ЗСО розкрито в наукових працях, поміж яких можна виділити *кілька напрямів* наукових досліджень. Результати фундаментальних досліджень *першого напрямку* представлено у наукових працях Р. Х. Абдєєва, В. П. Андрущенко, Д. Белла, В. Ю. Бикова, Н. Вінера, В. Волькенштейна, В. М. Глушкова, Б. С. Гершунського, Ю. О. Дорошенка, У. Ешбі, М. І. Жалдака, Н. І. Жукова, С. Ф. Клепка, О. М. Князевої, В. З. Когана, М. С. Когана, К. К. Коліна, В. Г. Кременя, С. П. Курдюмова, В. І. Лугового, Н. І. Лапіна, В. В. Лапінського, Н. В. Морзе, Г. Ніколаса, І. С. Нарського, Л. А. Петрушенка, К. Поппера, І. А. Пригожина, В. І. Сифорова, А. П. Суханова, А. Д. Урсула, Р. Фішера, Г. Хакена, Р. Хартлі, А. Д. Хомоненка, К. Шеннона з філософії освіти, філософії інформаційної цивілізації, кібернетики, інформатики, загального менеджменту, соціології освіти.

У них розкрито філософські концепції феномена інформації, теоретико-методологічні положення соціальної інформатики, кібернетики, феномен управління в соціально-економічній сфері, генезис механізму управління та його філософський статус, механізм самоорганізації матерії та соціуму, нелінійність та діалектику мислення, характерні ознаки інформаційної цивілізації. Однак, ученими акцентується увага на відкритості цієї проблеми та інтерпретації концепцій інформації, необхідності інтеграції здобутків інформатики, кібернетики і синергетики з теорією розвитку та інноватики під час проведення міждисциплінарних досліджень та реалізації їх на практиці управління, використанні можливостей інформаційних ресурсів, засобів ІКТ, мережі Інтернет для проектування й модернізації управління загальною середньою освітою та інноваційним розвитком ЗНЗ.

Другий *напрямок* пов'язаний з теоретико-практичними дослідженнями інформації як атрибуту і одного з ключових елементів класичної адміністративно-функціональної моделі управління в освіті на різних ієрархічних рівнях, функції організації лише на основі педагогічної інформації, розробкою змісту банків педагогічної інформації на засадах теорії шкільності та педагогіки в контексті радянської методології (С. І. Архангельський, В. П. Баймаков, Д. М. Гвішиані, М. І. Кондаков, Ю. А. Конаржевський, В. С. Татяненко, О. А. Орлов, Т. І. Шамова, П. В. Худоминський, Т. К. Чекарьова та ін.), які за сучасних умов виробництва засобів інформатизації та ІКТ, розвитку теорії освітнього менеджменту, педагогіки і моделі державно-громадського управління школою набувають суттєвих інноваційних і модернізаційних змін.

Третій *напрямок* вивчення проблеми пов'язаний з обґрунтуванням теорії управління ЗНЗ на основі положень теорії соціальних систем і кібернетики щодо специфіки феномену управління, факторів впливу зовнішнього середовища на функціонування ЗНЗ, зворотного зв'язку як основи контролю діяльності ЗНЗ; удосконалення інформаційних банків і систем внутрішньошкільної педагогічної інформації, класифікації педагогічної інформації та уточненням їхнього змісту, але без урахування зовнішніх інформаційних потоків і соціальної інформації (В. Г. Афанасьєв, В. І. Бондар, Ю. В. Васильєв, Ю. К. Конаржевський, В. І. Маслов, Н. М. Островерхова, В. С. Пікельна, Ю. Я. Табаков, Л. І. Фішман, Т. І. Шамова, А. Шміте, О. Т. Шпак та ін.). Зокрема, у значній кількості статей, публікацій вітчизняних і зарубіжних учених із теорії і практики сучасної педагогіки та державного управління

розкрито сутність педагогічної інформації, обґрунтовано різні системи її збору та основні компоненти (мета, джерела, методи, засоби й технології збору інформації), репрезентовано моніторинг як діяльність щодо систематичного збору і використання інформації (В. Ю. Бодряков, В. В. Васильєв, Л. М. Ващенко, Н. О. Вербицька, В. В. Гуменюк, Г. В. Єльнікова, Ю. М. Канігін, Дж. Кантер, А. Є. Капто, Т. О. Лукіна, В. Е. Лунячек, О. І. Ляшенко, В. І. Маслов, А. Н. Майоров, О. А. Орлов, Є. М. Павлютенков, В. Ф. Петров, Є. Н. Ричіхіна, О. І. Севрук, В. С. Татяниченко, Л. І. Фішман, П. І. Третяков, Т. І. Шамова, С. Є. Шишов та ін.). Однак найбільш вивченим виявився тільки процес збору педагогічної інформації, а проблема інформаційного забезпечення управління інноваційним розвитком ЗНЗ не досліджувалася з позицій інформаційного менеджменту, соціальної інформатики та моделі державно-громадського управління школою за умов розвитку інформаційного суспільства.

Розвиток теорії загального, освітнього та інформаційного менеджменту, засобів ІКТ, обґрунтування концепції управління інформаційними ресурсами зумовили важливий напрям наукових розвідок інформатизації управління освітою, що знайшов відображення в працях Б. Н. Андрюшкова, М. Альберта, І. Ансоффа, Д. Бодді, В. Ю. Бикова, Дж. Вагнера, О. С. Віханського, А. М. Гуржія, Л. І. Даниленко, Дес Дерлоу, Ю. О. Дорошенка, Г. А. Дмитренка, М. І. Жалдака, В. Г. Кременя, Т. І. Лукіної, В. М. Мадзігона, В. І. Маслова, М. Мескона, М. Портера, В. І. Третяка, Ф. І. Хміля, Ф. Хедоурі та ін. Суттєво збагатили означену проблему фундаментальні праці провідних українських учених: Н. М. Бібик, В. І. Бондаря, М. І. Бурди, Л. М. Ващенко, Г. В. Єльнікової, М. Б. Євтуха, В. І. Лугового, О. І. Ляшенка, В. С. Маслова, Н. Р. Нижник, В. С. Пікельної, О. І. Пометун, Н. Г. Протасової, В. В. Олійника, О. Я. Савченко, В. М. Тютюнника, Є. М. Хрикова, В. В. Цветкова – та зарубіжних науковців: Г. В. Атамчука, М. Блауга, М. Вудхолла, В. Н. Волкової, В. О. Воронкова, С. О'Доннела, В. І. Кноррінга, Г. Кунца, М. Месаровича, М. Х. Мескона, В. Уайта, – предметом вивчення яких були теоретичні основи модернізації соціально-педагогічних систем у галузі освіти, механізми та технології підвищення ефективності управління освітньо-інформаційними процесами.

Чимало напрацювань вітчизняних і зарубіжних науковців, учених, дослідників присвячено особливостям класифікації, ідентифікації, використання інформаційних ресурсів у процесі управління, структурування інформаційних масивів, удосконалення інформаційних потоків в управлінні, визначення інформаційних потреб керівників і споживачів інформації в соціальній сфері, зокрема в освіті (А. Б. Антокольський, О. В. Артюшків, В. М. Бельфор, В. Ю. Биков, В. Ю. Бодряков, В. В. Бойко, Г. І. Бритченко, Н. О. Вербицька, А. Є. Вікторов, В. В. Годін, А. В. Голованов, І. К. Корнеев, Б. Л. Казаневич, К. К. Колін, С. П. Кудрявцева, А. Н. Мартинов, А. Д. Урсул та ін.).

Усі ці дослідження, безперечно, є важливими, проте поза увагою дослідників залишилися важливі аспекти теоретико-методологічних і технологічних основ інформаційного управління інноваційним розвитком ЗНЗ, здобуті на основі інтеграції різних галузей наук, зміст і технології здійснення інформаційної діяльності, розвиток інформаційної культури керівників шкіл і організація процесу її підвищення.

Слід зауважити, що різноманітним аспектам проблеми управління інноваційним розвитком у сфері освіти присвячені на різних етапах розвитку системи освіти України лише окремі монографічні дослідження і фрагментарні розвідки практиків. У той же час управління інноваційним розвитком ЗСО в цілому і колегіумом як складною, відкритою, соціально-педагогічною системою, зокрема, належить до процесів, які постійно динамічно розвиваються в умовах суспільних змін і невизначеності, а також залишаються найменш дослідженими компонентами відповідних систем інноваційного розвитку.

Крім того, термінологічний, системний і контент-аналіз наукової літератури з даної проблеми свідчить, що, незважаючи на досить вагомий результати наукових пошуків, здобути результати не отримали форми цілісного узагальнення в контексті наукового обґрунтування системи управління інноваційним розвитком ЗНЗ та підтверджують недостатній ступінь розробленості предмета даного дослідження. Такі дослідження для України є новим пріоритетним напрямом наукових пошуків, які визначають прискорений науково-технологічний розвиток інформаційного суспільства в державі, доцільність упровадження інноваційних технологій, новітніх мережевих АУІС, ІС, ІПС, ІР, ІКТ в управління загальною середньою освітою.

Відтак, незважаючи на те, що в педагогічній науці вже нагромаджені певні знання про управлінські інноваційні системи, теоретико-методологічне обґрунтування феномену управління інноваційним розвитком колегіуму на засадах інноватики, інформаційного менеджменту, культурно-інформаційної теорії освіти, синергетики; концептуальної моделі формування і розвитку особистості учня в колегіумі на принципах філософії освіти, які б передбачали формування і розвиток Людини Культури та пізнання освітніх систем, детермінованих існуючими умовами соціально-економічного життя і культури, не виступало предметом вивчення.

Концепція дослідження. Мета дослідження, складний інтегративний характер управлінської діяльності директора, багатокомпонентність колегіуму як складної відкритої соціокультурної системи, різноманітність процесів, які функціонують у ньому в умовах формування інформаційного суспільства, зумовлюють визначення концептуальних засад дослідження та їх обґрунтування на методологічному, теоретичному і практичному рівнях.

Методологічний концепт відображає взаємозв'язок і взаємодію наукових підходів до вивчення проблеми управління інноваційним розвитком у ЗСО, зокрема і в колегіумі, «...розуміння природи людини і сутності культури...» в широкому контексті:

– системно-кібернетичний підхід створює можливість для вивчення управління інноваційним розвитком колегіуму з позицій цілісності динамічних систем і характеризується як властивість цілеспрямовано перетворювати свої компоненти завдяки процесам отримання, оброблення, трансформації інформації, що циркулює за принципом прямого і зворотного зв'язку між керованою й керуючою системами відповідно до змін зовнішніх і внутрішніх умов їх функціонування;

– системний підхід дозволяє визначити сутність поняття «колегіум» як мегасистеми та поліструктурного об'єкту управління і передбачає його розгляд як складної відкритої стохастичної соціально-педагогічної та інформаційної системи в їх єдності, а управлінську діяльність керівника колегіуму

як багатогранну та полідіяльнісну; технологія управління інноваційним розвитком колегіуму включає сукупність інновацій, інноваційних технологій і систем, різних видів інформації, інформаційних процесів, видів діяльності суб'єктів НВП у їх органічній єдності;

– діяльнісний підхід репрезентує управлінську діяльність керівника через сукупність організаційних і психологічних структурних елементів: процес управління, управлінські дії, предмет управлінської діяльності, зовнішні та внутрішні умови і ціль, мотив, засоби суб'єкта, результат; а також сукупності таких видів діяльності як організаційна, контрольна-аналітична, координаційна, інноваційна, інформаційна, планувальна, комунікаційна та ін.;

– інформаційний підхід передбачає розгляд колегіуму та технології управління інноваційним розвитком колегіуму в органічній єдності інноваційних і інформаційних процесів, які циркулюють у них, і їх перебіг; рівень розвитку людини на основі цілеспрямованих дій та через ступінь її інформаційної впорядкованості; створення, аналіз, використання та зберігання інформації в колегіумі як соціокультурній організації, управління та самоорганізації як колегіуму так і суб'єктів НВП і управління.

Теоретичний концепт визначає систему вихідних положень, дефініцій, конструктів, оцінок, без яких неможливе пізнання й розуміння сутності феноменів «інформація», «культура», «людина Культури», «управління інноваційним розвитком колегіуму», «інформаційне управління», «інформаційне управління інноваційним розвитком колегіуму», що вивчаються; їх компонентів, функцій, характерних ознак; включає розробку і наукове обґрунтування моделі ефективного управління інноваційним розвитком колегіуму, а *практичний* – їх апробацію на практиці.

У посібнику представлено результати експериментального дослідження, детальний аналіз концептів, визначень наукових понять, категорій, термінів, які мають багато визначень і які не завжди узгоджуються між собою, а нерідко висвітлені дослідниками з протилежних позицій нових напрямів наукових досліджень – інноваційного та інформаційного менеджменту в сфері освіти, що формувалися на стику таких галузей наук як філософія освіти, соціологія освіти, інформатика, кібернетика, соціальне управління, внутрішньошкільне управління, інформаціологія, соціальна інформатика, інноватика у зв'язку з остаточною відсутністю можливості розв'язати проблеми визначення та наукового витлумачення понятійно-термінологічного апарату і спробами їх сформулювати.

Динамізм, притаманний інформаційній цивілізації, є характерним для управління інноваційним розвитком колегіуму і потребує подальшого вивчення та теоретичного обґрунтування. Разом з тим, автори висловлюють сподівання, що результати дослідження і висвітлені в посібнику теоретико-концептуальні засади управління інноваційним розвитком у ЗСО сприятимуть створенню такого освітньо-інформаційного середовища, у якому буде комфортна життєдіяльність, кожен матиме можливість розкрити свій потенціал у різних видах діяльності, мислити самостійно, опанувати знання, які «...об'єднують, інтегрують особистість із людством і суспільством, і знання, що роблять особистість вільною» [С. Ф. Клепко. Конспекти з філософії освіти. – Полтава, 2007. – С.19–20].

Автори посібника не прагнули критично аналізувати й оцінювати різноманітні інновації і наявні проблеми в загальній середній освіті, авторські

виглумачення основних понять термінологічного кола дослідження, презентувати суперечливі, протилежні один одному погляди дослідників і практиків на суперечливий, не завжди зрозумілий, дискретний поступ освіти та механізми реалізації освітньої політики.

Своє завдання автори посібника вбачали в тому, щоб висвітлити концептуальне бачення інноваційного розвитку освітньої системи, зокрема Володимирецького районного колегіуму; проаналізувати, систематизувати та об'єктивно представити матеріали теоретико-експериментального дослідження, проведеного на базі експериментальних майданчиків лабораторії управління освітніми закладами Інституту педагогіки НАПН України. Заздалегідь розуміючи, що репрезентовані ідеї та положення, концепції, стратегії й технології інноваційного розвитку, авторські погляди на висвітлені у посібнику процеси та системи, сформульовані висновки, визначення понять є дещо дискусійними, а не безапеляційно однозначними, та є результатом «...сумнівів в усьому традиційному...», спроб врахування природи людини у взаємозв'язку з освітою, пошуків таких методів, методик і засобів впливу на особистість, завдяки яким, власне, і відбувається процес формування Людини Культури та новий клас суспільства – «еліта знань».

Окремі розділи посібника педагоги колегіуму присвятили висвітленню емпірики впровадження високих педагогічних технологій, що базуються на різних видах інформації – пізнавальне навчання, ціннісно-виховне навчання, проектно-практичне навчання, які забезпечують передавання та опанування різних специфічних видів культурно виробленої інформації в суспільстві.

Авторами посібника актуалізовано і розкрито проблеми всебічного розвитку учнів через створення освітньо-інформаційного середовища і креативно-культурних умов для опанування усім спектром інформації, накопиченої в культурі. Червоною ниткою у посібнику проходить освітня соціалізація учнівської молоді, тобто прогнозування та розкриття процесу споживання одного чи кількох видів культурної інформації і розвитку на цій основі здібностей, обдарувань, ключових компетенцій, емоційної сфери учнівської молоді.

Авторським колективом через репрезентовані концептуальні засади інноваційного розвитку Володимирецького районного колегіуму, комплексну програму соціокультурного розвитку особистості учня та шляхи її реалізації, інноваційні технології розвивального виховання та навчання переконаливо доведена емпірична трансляція людської культури шляхом оволодіння знаннями і культурними цінностями, нормами і правилами та моделями поведінки, показана побудова суб'єкт-суб'єктної діяльності на гармонії мислення, почуттів і бажань.

Автори посібника висловлюють щире подяку всім, хто був причетний від ідеї написання до видання цієї книги, – учням і їхнім батькам, колегам, рецензентам, науковцям, видавцям, оскільки колектив практиків і науковців прагне до конструктивної креативної праці, результатом якої має бути виплекана Людина Культури інформаційного суспільства та людства, в якому вона живе, у широкому контексті.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АУІС – автоматизована управлінська інформаційна система.

АС – автоматизована система.

АСУ – автоматизована система управління.

АУІС – автоматизована управлінська інформаційна система.

АУЛ – адміністративно-управлінська ланка.

БД – база даних.

ВРУ – Верховна Рада України.

ВІА – вокально-інструментальний ансамбль.

ВНЗ – вищий навчальний заклад.

ВШК – внутрішньошкільний контроль.

ГПД – група продовженого дня.

ДП – допоміжний персонал.

ДПА – державна підсумкова атестація.

ЕОМ – електронно-обчислювальна машина.

ЗНМР – заступник директора колегіуму з науково-методичної роботи.

ЗНЗ – загальноосвітній навчальний заклад.

ЗСО – загальна середня освіта.

ІД – інформаційна діяльність.

ІК – інформаційна компетентність керівника ЗНЗ.

ІАСУ – інформаційна автоматизована система управління

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології.

ІПС – інформаційно-пошукова система.

ІР – інформаційні ресурси.

ІС – інформаційна система.

ІКТ – інформаційно-комп'ютерні технології.

ІТ – інформаційні технології.

КВК – клуб веселих і кмітливих.

КЕЕ – констатувальний етап експерименту.

КЕК – код економічної класифікації.

КЗЕ – контрольний зріз експерименту.

КМУ – Кабінет Міністрів України.

КПП – комп'ютерні прикладні програми.

КРОКУС – клуб інтелектуальних ігор: культурні, розумні, організовані, кмітливі, уважні, спритні.

КТ – комп'ютерна техніка.

МАН – Мала академія наук.

МАНМ – Мала академія народних мистецтв.

МОН України – Міністерство освіти і науки України.

НВП – навчально-виховний процес.

НВР – навчально-виховна робота.

НПД – навчально-пізнавальна діяльність учнів.

НІТ – нові інформаційні технології.

ОДА – обласна державна адміністрація.

ОІППО – обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

ПЕОМ – персональна електронно-обчислювальна машина.

ПЗНП – програмний засіб навчального призначення.

ПК – персональний комп'ютер.

ПК – педагогічний колектив.

РДА – районна державна адміністрація.

СУ – система управління.

СУ ІРК – система управління інноваційним розвитком колегіуму.

ЦПТ – цілісна психологічна система.

ТЗ – технічні засоби.

ТЗН – технічні засоби навчання.

ФЕЕ – формувальний етап експерименту.

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ЗАГАЛЬНООСВІТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ ОСВІТИ ТА ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

1.1. Управління інноваційним розвитком загальноосвітніх навчальних закладів у практиці функціонування освітньо-інформаційного середовища

В Україні відбувається зміна суспільного устрою, об'єктивно зумовлена стійкою тенденцією переходу людства (друга половина ХХ ст.) від індустріальної цивілізації до інформаційної, яка формує моделі науково-технічного та інноваційного розвитку держави, інноваційного розвитку освіти.

Розвиток теорії загального, освітнього, інформаційного та інноваційного менеджменту, культурно-інформаційної теорії освіти [32, с. 25], прийняття Закону України «Про інноваційну діяльність» зумовили важливий напрям наукових розвідок, а саме: інноваційного та інформаційного менеджменту в галузі освіти, зокрема систем управління інноваційним розвитком та інноваційної інфраструктури системи освіти, інноваційної діяльності в ЗНЗ, інноваційних моделей шкіл через кардинальні зміни у парадигмах освіти, змістових, технологічних, управлінських домінантах.

«Ми ставимо за мету просунути в розв'язанні зазначеної проблеми на основі сформульованої у середині 90-х років минулого століття й уточненої останніми роками академіком НАПН України В. І. Луговим культурно-інформаційної теорії освіти» [32, с. 24–36]. Згідно із культурно-інформаційною теорією освіти базовими є загальнонаукові поняття «інформація», «культура», «матерія», «енергія», «самоорганізація», «управління», «хаос», «порядок», «інформаційне суспільство», «культурний розвиток» та інші, сутність яких потребує не тільки теоретичного осмислення, а й емпіричного використання в цілеспрямованій діяльності суб'єктів управління з організації, управління соціокультурним розвитком, впровадження новачій та технологій.

Прогностичну значущість для теорії і практики управління інноваційними системами в Україні має підсумковий документ Саміту «Групи восьми» «Освіта для інноваційних суспільств у XXI столітті» (Санкт-Петербург, 16 липня 2006 року), який спрямовує науковців і педагогічну спільноту на модернізацію національної системи освіти, проектування і моделювання інноваційних освітніх систем інвестиційно-інноваційним шляхом запровадження інноваційної стратегії, збільшення інвестицій та інновацій з одночасним зростанням інноваційних проєктів, ролі і ефективності освітніх послуг, розвитком інформаційних ресурсів і НІТ та інноваційної інфраструктури.

Сучасні вітчизняні учені в інноваційній сфері: С. І. Архирєєв, Н. І. Ваніліна, В. М. Геєць, А. М. Гуржій, Ю. В. Каракай, Т. К. Куранта, Ю. В. Макагон, Т. С. Медведків, З. О. Петренко, В. П. Семиноженко, Т. В. Тарасенко [9; 12; 51; 52] – у своїх розвідках репрезентують інноваційну політику держави та пріоритетні напрями інноваційного розвитку соціальної сфери, розбудову та модернізацію інноваційної структури соціальної сфери та економіки в Україні, інноваційні бізнес-інкубатори і навчальні центри інноваційного та інформаційного менеджменту, інноваційні центри та інші перспективні напрями; інноваційну діяльність в сфері освіти – вітчизняні вчені Н. М. Бібік, М. І. Бурда, Л. І. Вашенко, Л. І. Даниленко, М. Б. Євтух, В. Г. Кремень, В. І. Луговий, О. І. Ляшенко, В. М. Мадзігон, В. І. Маслов, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинська [4; 5; 13; 44; 51–54; 60].

У європейському освітньому просторі з'явилися новітні концептуальні моделі розбудови освіти: стандартно зорієнтована, ціннісно зорієнтована, цілезорієнтована, або прагматична, ринкова – зарубіжних учених Л. Де Калуве, Р. Фогарті, Ж. К. Форкін, Л. Легран, А. Поротті, М. Петрі, Р. Салмон, М. Камільєрі, Т. Мартіне, які репрезентували перспективні і продуктивні напрями розвитку освіти на інноваційних засадах та ідеях сталого розвитку європейської спільноти.

Задля висвітлення експериментально установлених достовірних результатів й істинності гіпотетичних положень стану управління інноваційним розвитком загальноосвітніх навчальних закладів у освітній практиці нами здійснено добір методів теоретичного та емпіричного дослідження з урахуванням специфіки предмету, мети, сформульованих завдань та ресурсного забезпечення (технічне, інформаційне, фінансове, кадрове) експерименту.

Постановка завдання щодо здійснення аналізу стану розробленості моделей систем управління інноваційним розвитком загальноосвітніми навчальними закладами і їх реалізацією в сучасній освітній практиці – викликала необхідність застосовувати такі методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури, вивчення нормативних, законодавчих та організаційно-методичних матеріалів з проблеми та аналіз функціонально-посадових обов'язків суб'єктів управління ЗНЗ щодо здійснення інноваційного розвитку ЗНЗ задля забезпечення рівного

доступу до якісної освіти учнівської молоді; складання експлоративного прогнозу, який базується на аналізі існуючих моделей систем управління ЗНЗ і визначення зон їхнього актуального інноваційного розвитку.

На *аналітико-пошуковому етапі* проведено констатувальний етап експерименту; вивчено практичний стан розробки проблематики з використанням *емпіричних* методів: діагностичних (анкетування, бесіда, опитування керівників ЗНЗ щодо існування систем управління інноваційним розвитком ЗНЗ та їх характерних ознак); обсерваційних (пряме, побічне, включене спостереження, безпосереднє й опосередковане спостереження інноваційної діяльності керівників ЗНЗ); прогностичних (виявлення моделей інноваційного розвитку ЗНЗ і систем управління ними, концептів поняття «розвиток», «інноваційний розвиток», «управління інноваційним розвитком», «моделі інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу» респондентами, моделювання системи управління інноваційним розвитком та ін.); праксиметричних (аналіз діяльності адміністративно-управлінської ланки загальноосвітнього навчального закладу, професіографічний аналіз управлінської діяльності керівника закладу); *методів математичної статистики* (здійснено аналіз та статистичну обробку даних про керівників-респондентів з метою визначення рівнів сформованості інноваційної культури, вивчення їхнього ставлення до моделей інноваційного розвитку ЗНЗ).

На *констатувальному етапі експерименту* проведено також аналіз, систематизацію та узагальнення директивно-нормативних документів у галузі управління освітою та визначено експериментальну базу, кількісний та якісний склад учасників дослідно-експериментальної роботи.

Згідно із завданнями дослідження розроблено методику вивчення та аналізу професіографії управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів (надалі закладів) задля з'ясування сутності моделей інноваційного розвитку ЗНЗ, моделей управління інноваційним розвитком ЗНЗ та застосовано комплекс методів, адекватних предмету дослідження. Незважаючи на існування різних підходів до трактування категорії «освітньо-інформаційний простір», ми його розглядаємо як територію, що пов'язана з глобальними, інноваційними, інформаційними, освітніми явищами та основними тенденціями розвитку у всіх сферах життя в умовах формування та розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Вивчення та аналіз професіографії управлінської діяльності керівників закладів здійснено під час спостереження та вивчення управлінської діяльності респондентів, бесід та їхнього анкетування (*анкета К-1, К-2, К-3, опитний лист К-1*).

Анкета К-1

1. Прізвище, ім'я, по батькові.
2. Стать: жін., чол. (необхідне підкреслити).
3. Вік: до 30; 31–40; 41–50; 51–55; 56–60; понад 60 років (необхідне підкреслити).

4. Загальний педагогічний стаж роботи: до 3 років; до 5 років; від 5 до 10 років; від 11 до 15 років; від 16 до 25 років; понад 25 років (необхідне підкреслити).

5. Стаж керівної роботи у розрізі: до 3 років; до 5 років; від 5 до 10 років; від 11 до 15 років; від 16 до 25 років; понад 25 років (необхідне підкреслити).

6. Вкажіть, скільки років Ви працюєте директором у даній школі? До 3 років; до 5 років; від 5 до 10 років; від 11 до 15 років; від 16 до 25 років; понад 25 років (необхідне підкреслити).

Констатувальним етапом експерименту передбачено і здійснено визначення вибірки учасників дослідження, а також вивчення об'єктивних і суб'єктивних факторів впливу на неї (вік, гендерна ознака, стаж керівної роботи, кваліфікаційна категорія, мотиви, організаційні та комунікаційні якості, досвід управлінської роботи). На констатувальному етапі анкетуванням було охоплено 117 респондентів, з них – 76 керівники навчальних закладів м. Миколаєва, які працюють за контрактом, їх визначено як експериментальну групу; та 41 респондент з різних міст Миколаївської та Рівненської областей, яких віднесено до контрольної групи.

За результатами аналізу даних на друге запитання анкети К-1 з'ясовано, що більша частина респондентів є жінки – 56 (73,68 %) у м. Миколаєві та 31 (75,60 %) у містах Миколаївської та Рівненської областей; лише 20 (26,31 %) та відповідно 10 (24,39 %) – чоловіки. Слід відзначити про реалізацію механізму гендерної рівності керівників в освітньому просторі м. Миколаєва порівняно з респондентами контрольної групи.

Аналіз даних результатів співбесід із керівниками шкіл і безпосереднє вивчення їхньої управлінської діяльності засвідчує, що вік респондентів у цілому впливає на ефективність їхньої управлінської діяльності, але є менш значущим порівняно з іншими факторами, як-от гендерна ознака, стаж педагогічної діяльності та термін роботи на посаді керівника, професійна освіта.

Відповідно до завдання дослідження вивчено і проаналізовано склад керівників закладів за загальним стажем керівної роботи і стажем керівної роботи на посаді директора загальноосвітнього навчального закладу на момент проведення експерименту, оскільки зміна керівництва закладів із різних об'єктивних і суб'єктивних причин не сприяє не тільки ефективному управлінню, якісним результатам діяльності ЗНЗ, а й інноваційному розвитку закладів.

Гіпотетично припускаємо, що існує залежність між існуючим стажем роботи на посаді керівника загальноосвітнього навчального закладу та ефективністю його управлінської діяльності завдяки впровадженню інноваційних ідей, інноваційних освітніх технологій, НІТ, інформаційних мережевих технологій, інноваційних моделей ЗНЗ, інноваційних технологій і моделей управління інноваційним розвитком ЗНЗ.

Аналіз стажу керівної роботи на посаді директора закладу 117 респондентів показує, що 11 (9,4 %) респондентів працюють понад 20 років, із них 9 (7,7 %) респондентів працюють понад 25 років, а їх вік становить 55 – 65 років (за результатами аналізу відповідей на п'яте і третє питання цієї ж анкети К-1). Слід зауважити, що на рис. 1.1, 1.2 – перший стовпчик діаграми стосується респондентів експериментальної групи м. Миколаєва, а другий – контрольної групи. Цьому віку, як свідчить аналіз практичної діяльності керівників, обстеження і бесіди зі спеціалістами міського управління освіти м. Миколаєва, властиві консерватизм, обережність при ухвалі та прийнятті інноваційних управлінських рішень.

Урахування досвіду керівної роботи, вікових особливостей і їх раціональна реалізація сприяє продуктивній праці педагогічного колективу в цілому. Зазначені характеристики властиві респондентам експериментальної та контрольної груп, які мають стаж понад 20 років і вік понад 60 – 9 (11,8 %) і 2 (4,9 %) відповідно (рис. 1.1). Під час вивчення зазначених вище характеристик управлінської діяльності виявлено, що 34 (44,7 %) і 17 (41,5 %) респондентів зі стажем керівної роботи від 3 до 10 років бажають проводити дослідно-експериментальну роботу з упровадження та використання в своїй роботі нових ідей, інноваційних технологій навчання, виховання, управління, інноваційних моделей розвитку ЗНЗ різних типів, але не завжди прагнуть розробляти інновації в освіті.

Вісімнадцять (23,70 %) і 12 (29,30 %) респондентів експериментальних і контрольних груп мають стаж керівної роботи до 3 років. Ця категорія керівників має наміри встановити добрі взаємини з педагогічним колективом, створити позитивний мікроклімат задля усвідомлення необхідності постійного застосування педагогічних інновацій в педагогічній та управлінській діяльності, сприяти інноваційному розвитку ЗНЗ, збільшити кількість учасників інноваційного процесу в ЗНЗ.

Під час експерименту нами здійснено зіставний аналіз даних про стаж роботи респондентів на керівних посадах і на посаді директора даного загальноосвітнього навчального закладу (п'яте і шосте запитання анкети К-1) задля визначення стабільності складу керівних кадрів як у м. Миколаєві, так і у містах Миколаївської та Рівненської областей (рис. 1. 1, 1. 2).

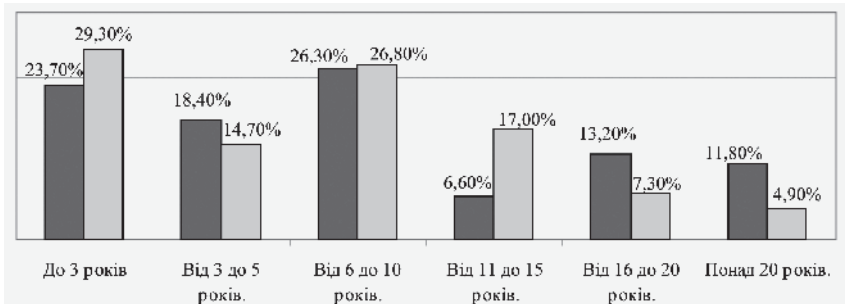
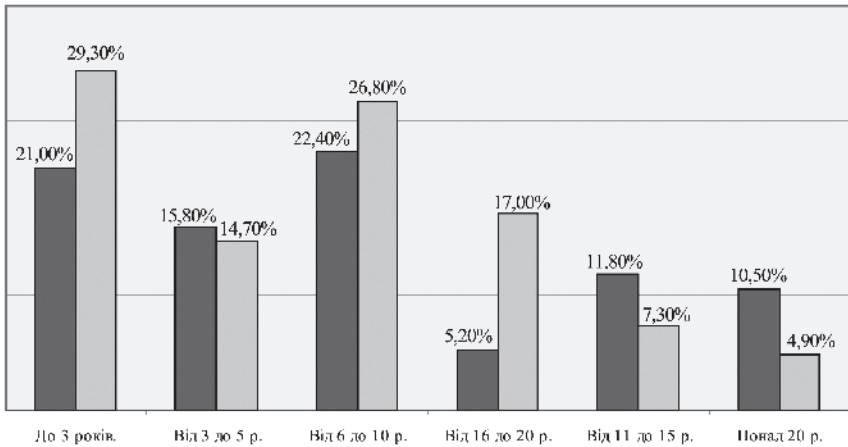

Рис. 1. 1. Дані про загальний стаж керівної роботи респондентів

Рис. 1.2. Дані про кількість респондентів, які працюють керівниками у даних закладах на момент експерименту

За результатами аналізу відповідей на шосте питання анкети К-1 і даних статистичних звітів спеціалістів відділу кадрів міського управління освіти м. Миколаєва про кадровий склад лише 10 (13,15 %) респондентів мають загальний стаж керівної роботи більший порівняно зі стажем роботи на посаді директора у даній школі. Як видно з рис. 1.1 і 1.2, перший стовпчик діаграми засвідчує, що на змінність керівних кадрів у школах мали вплив такі причини: міграція, зміна міста проживання респондентів і місця роботи в межах області або країни, зміна професії, вихід на пенсію.

Дані першого стовпчика діаграми на рис. 1.2 свідчать : 16 респондентів (21,0 %) працюють у даній школі до 3 років; 12 (15,8 %) опитаних мають стаж управлінської діяльності у школі, яку очолюють, від 3 до 5 років і є показником оновлення керівного складу ЗНЗ; 17 (22,4 %) – керують закладом від 6 до 10 років, що є тенденцією про наявність досвідчених директорів зі стажем роботи від 6 до 15 років; 4 (5,2 %) респонденти – працюють від 11 до 15 років, 9 (11,8 %) – від 16 до 20 років, 8 (10,5 %) – понад 21 рік.

На основі розподілу даних про керівників ЗНЗ за стажем педагогічної роботи (четверте питання анкети К-1) можна зробити висновок про старіння управлінських кадрів. Так, станом на 1 грудня 2008 року серед працюючих керівників ЗНЗ міста Миколаєва особи пенсійного віку становлять 13 (17,1%), міст областей – 8 (19,5%). Слід зазначити, що для респондентів контрольної групи характерною є тенденція стабільності керівників на посадах, які вони обіймають протягом останніх 5-ти років, із відповідною природною зміною їхнього віку.

Як зазначають респонденти під час бесід, після 10 років перебування на керівних посадах виникають проблеми консерватизму та «педагогічні

кризи» у професійній діяльності через усталену систему психолого-педагогічних і предметно-методичних знань, поглядів, а також зниження трудової активності через різні обставини та умови праці.

Ефективність кадрової політики на різних рівнях управління системи освіти залежить від якості підготовки до управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів, їхньої професійної кваліфікації. Як доводить практика, якщо ЗНЗ забезпечені кваліфікованими педагогічними працівниками і компетентними керівниками зі вмотивованими цілями та розробленими авторськими концепціями інноваційного розвитку НВП і ЗНЗ, то вони спроможні забезпечити не тільки функціонування ЗНЗ відповідно до законодавчо-правових засад функціонування та розвитку сфери освіти в Україні, а й ініціювати та реалізувати інноваційні моделі розвитку ЗНЗ, забезпечувати інноваційний розвиток ЗНЗ, проектувати моделі інноваційних систем управління, адекватні моделям розвитку ЗНЗ, впроваджувати інноваційні технології навчання, виховання і розвитку ЗНЗ та ефективно здійснювати інноваційну діяльність.

Аналіз даних вивчення освітньо-кваліфікаційного рівня, категорій та підготовки керівних кадрів здійснено за результатами обробки та аналізу даних анкети К-2 відповідно до спланованих завдань констатувального експерименту.

Анкета К-2

1. Прізвище, ім'я, по батькові.
2. Назвіть посаду, яку Ви займаєте.
3. Ви працюєте за контрактом? Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
4. Чи маєте Ви освітньо-професійну кваліфікацію магістра за спеціальностями: «освітній менеджмент», «кадровий менеджмент», «менеджмент організацій», «керівник навчального закладу», «менеджмент якості освіти»? *(Необхідне підкреслити.)*
5. Якщо у Вас є інша управлінська кваліфікація, вкажіть, будь ласка, яка саме?
6. Вкажіть Вашу спеціальність відповідно до диплома. _____
7. Ваша кваліфікаційна категорія як учителя: вища, перша, друга, спеціаліст? *(Необхідне підкреслити.)*
8. Чи одержали Ви спеціальну управлінську підготовку до призначення на посаду? Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
9. Чи підвищували Ви професійну кваліфікацію як директор протягом останніх п'яти років? Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
10. Вкажіть форму підвищення кваліфікації, яка б, на Вашу думку, більш якісно сприяла підвищенню Вашої управлінської компетентності як директора з інноваційного менеджменту та інноваційної діяльності.

Усі 117 респондентів обіймають посаду директора ЗНЗ, але різних типів, за контрактом працюють лише 76 директорів експериментальної групи (2, 3 запитання анкети К-2). За даними Міністерства освіти і науки

України станом на 2001 рік у структурі вищих навчальних закладів лише на декількох факультетах перепідготовки і підвищення кваліфікації, в інституціях післядипломної освіти здійснювалася професійна управлінська підготовка студентів і керівників ЗНЗ. А з 2008 року кількість їх зростає.

Так, у державному вищому навчальному закладі «Університет менеджменту освіти» керівники ЗНЗ мають можливість здобути освітньо-професійну кваліфікацію магістра як другу професію за спеціальностями «кадровий менеджмент», «менеджмент організацій», «керівник навчального закладу», «освітній менеджмент». Власне цим і пояснюється те, що лише по одному керівникові ЗНЗ із експериментальної та контрольної груп мають кваліфікацію магістра за спеціальністю «менеджер освіти», одержану в рамках українсько-голландського проекту «Освітній менеджмент» та 2 респондентів із контрольної групи навчаються з 2008 року в державному вищому навчальному закладі «Університет менеджменту освіти» (4 запитання анкети К-2). У решти директорів, а саме: 98,7 % експериментальної і 95,1% контрольної груп – немає іншої управлінської кваліфікації, а є лише курсова підготовка та посвідчення про проходження курсів у системі післядипломної педагогічної освіти (5 запитання анкети К-2).

Результати аналізу відповідей на шосте питання анкети К-2 у даному дослідженні структурували за фаховою спеціальністю респондентів експериментальної групи м. Миколаєва (рис. 1.3).

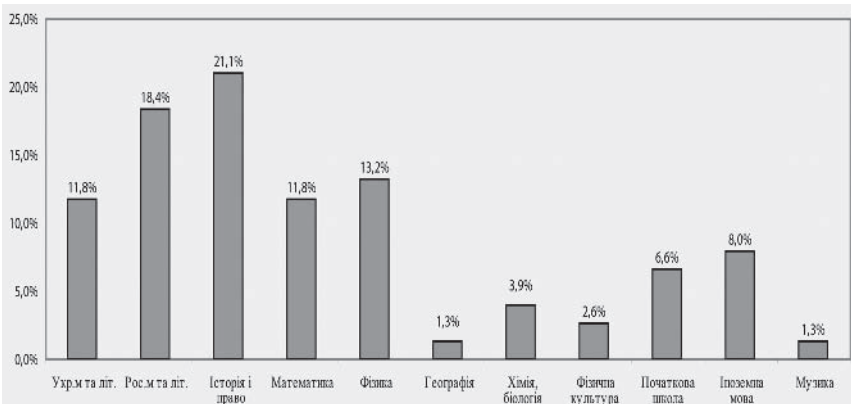

Рис. 1.3. Розподіл респондентів-керівників закладів експериментальної групи за спеціальністю відповідно до диплома

Як видно з рис. 1.3, більшість керівників м. Миколаєва – 16 (21,1 %) – за фахом учителі історії і права; 14 (18,4 %) – учителі російської мови та літератури, 10 (13,2 %) – учителі фізики, по 9 (11,8 %) – учителів математики та учителів української мови та літератури, 6 (8 %) – учителі іноземної мови, 5 (6,6 %) – учителі початкової школи, 3 (3,9 %) – учителі хімії, біології, 2 (2,6 %) – учителі фізкультури та по 1 респонденту (1,3 %) – за фахом учителі музики або географії.

Більша частина керівників – це вчителі історії і права. Зазначені показники і безпосереднє вивчення управлінської діяльності керівників ЗНЗ свідчать про те, що вони досконало знають закони розвитку суспільства, і це певною мірою сприяє реалізації принципу інноваційності в освіті. Іншу велику групу складають керівники, які за фахом – учителі української або російської мови. Третя велика група опитаних – за фахом учителі математики та фізики 19 (25,0 %).

Рівень кваліфікаційної категорії опитаних респондентів (сьоме питання анкети К-2) є тим фактором впливу на інноваційну діяльність суб'єктів управління і НВП, процес інноваційного розвитку ЗНЗ, процес і систему управління інноваційним розвитком ЗНЗ та мотиваційним фактором, який передбачає розуміння респондентами необхідності розробки, концептуального обґрунтування та реалізації моделей інноваційного розвитку, а також систем управління інноваційним розвитком ЗНЗ. Так, серед респондентів м. Миколаєва – 68 (89,5 %) мають вищу категорію, 7 (9,2 %) – I категорію і тільки один (1,3 %) респондент зі стажем роботи на посаді директора до 3 років має II категорію.

Усі керівники навчальних закладів до призначення на посаду директора (восьме та дев'яте питання анкети К-2) пройшли спеціальну управлінську підготовку в школі резерву керівних кадрів на базі управління освіти виконавчого комітету міської ради м. Миколаєва. Протягом 2003-2007 н. р. 59 (77,63 %) респондентів експериментальної групи підвищили професійну кваліфікацію як управлінці у Миколаївському ОППО.

Аналіз респондентами власних професійних потреб щодо вивчення та реалізації теоретико-практичних засад менеджменту у практичній діяльності свідчить про те, що більшість з них зацікавлена у зростанні компетентності з інноваційного менеджменту та інноваційної діяльності через організацію занять «школи методичної майстерності». З метою набуття практичного досвіду роботи управління новопризначені керівники обрали форму підвищення кваліфікації – «стажування» (десяте питання анкети К-2).

Оскільки керівник ЗНЗ є провідною фігурою навчально-виховного процесу, носієм інноваційних освітніх і суспільних змін і від його компетентності запроваджувати інноваційні технології, процеси, моделі інноваційного розвитку, моделі систем управління інноваційного розвитку ЗНЗ залежить рівень ефективності інноваційної діяльності та якості інновацій, нами розроблено опитний лист та проведено опитування респондентів.

Опитний лист К-1

1. Як Ви розумієте сутність понять «інноваційний розвиток», «інноваційний розвиток ЗНЗ», «управління інноваційним розвитком ЗНЗ»?
2. Чи вважаєте Ви за необхідне розробляти та запроваджувати моделі інноваційного розвитку ЗНЗ та адекватні їм системи управління?
3. Назвіть, які моделі інноваційного розвитку ЗНЗ Ви знаєте?
4. Назвіть, які авторські моделі інноваційного розвитку Ви хотіли б запровадити у ЗНЗ, який Ви очолюєте?

5. Які труднощі у Вас виникають під час запровадження інноваційних змін і здійсненні процесу управління інноваційним розвитком у ЗНЗ?

6. Якої допомоги Ви потребуєте під час запровадження інноваційних змін і здійснення процесу управління інноваційним розвитком у ЗНЗ?

7. Які фактори впливають, на Вашу думку, на процес управління інноваційним розвитком ЗНЗ?

8. Методом самооцінки оцініть рівень управління інноваційним розвитком ЗНЗ, який Ви очолюєте: низький, середній, достатній, високий. *(Необхідне підкреслити.)*

На перше запитання опитного листа К-1 «Як Ви розумієте сутність понять «інноваційний розвиток», «інноваційний розвиток ЗНЗ», «управління інноваційним розвитком ЗНЗ» респонденти дали різноманітні відповіді. Аналіз і квантифікація відповідей дозволила нам структурувати інтерпретацію сутності понять у такий спосіб.

3 117 респондентів – 69 (58,97 %) розкрили специфіку поняття «інноваційний розвиток» через сукупність його складових – інновації, інноваційні технології, інноваційні навчальні технології, інноваційні інформаційні технології, педагогічні інновації, інноваційні та новітні ідеї, моделі інноваційних шкіл, впровадження та розповсюдження інновацій; 31 (26,49 %) респондент лаконічно окреслив зміст поняття через зміни в освітніх організаціях; а решта респондентів – 17 (14,52 %) – репрезентували його сутнісну доміную через особистісний інноваційний досвід, у межах якого створюються нові зразки інноваційного пошуку, розкривається мережа експериментальних майданчиків у регіонах, поширюється інноваційний рух на місцевому рівні.

Сутність категорії «інноваційний розвиток ЗНЗ» 101 (86,32 %) респондент визначив також через його компонентний склад, а саме: як законодавчі, нормативні, інструктивно-методичні можливості щодо запровадження різних інноваційних процесів та інноваційних шкіл. Одинадцять (9,4 %) респондентів категорію «інноваційний розвиток» розуміють як організацію інноваційної діяльності суб'єктів школи з реалізації державної інноваційної політики в галузі освіти, що включає цілеспрямоване створення стимулів до інноваційної діяльності та формування сприятливого для інновацій освітнього середовища, відповідні структурні зміни в процесах, технологіях тощо.

П'ять (4,27 %) респондентів розкривають його зміст переважно через пояснення сутності інновації, яка є засобом підвищення якості освітніх та інтелектуальних продуктів, які дають можливість ефективно використовувати ресурси школи, мінімізувати витрати праці, матеріалів, енергії; які сприяють адаптації структури школи до мінливої ринкової кон'юнктури суспільства. Інноваційний розвиток підприємства слід розглядати як сукупність засобів і предметів праці, робітників, їхніх навичок, мотивів і стимулів, виробничих відносин, що склалася за багато років і перебуває у системній єдності.

Сутність категорії «управління інноваційним розвитком ЗНЗ» 99 (84,86 %) респондентів розкривають як процес вироблення й використання інновацій, інноваційних проектів і систем задля реалізації державних стандартів ЗСО та ухвали й прийняття управлінських рішень; 43 (36,75 %) як сукупність знань з інновацій, які необхідні для управління якістю НВП; 58 (49,57 %) респондентів розуміють управління інноваційним розвитком як фактор підвищення ефективності функціонування і формування стратегії інноваційного розвитку ЗНЗ в умовах трансформації економіки України та формування громадянського суспільства; 68 (58,11 %) як фактор зростання ефективності інноваційної діяльності суб'єктів управління і НВП; 29 (24,78 %) як систему планування, фінансування, реалізації інновацій та аналіз ефективності реалізації інноваційних програм і проектів; 12 (10,25 %) як інтелектуальний, виробничий та інформаційний ресурс ЗНЗ і можливості їх використання.

У процесі експерименту нами здійснено розширений пошук у мережі Інтернет із застосуванням різних інформаційно-пошукових систем та термінологічний аналіз сутності базових термінів дослідження, а також з'ясовано специфіку їх витлумачення різними вченими дослідниками та практиками. Результати персонального розширеного пошуку термінів (табл. 1.1 – 1.5 і рис. 1.4 – 1.8), здійсненого за допомогою методу ключових слів у лапках українською, контент-аналізу назв і змісту більшості документів у різних ІПС, дозволяють зробити висновки про те, що за сучасних умов наявний незначний масив теоретичного знання щодо феномена управління інноваційним розвитком у сфері освіти, соціальному управлінні, інформатиці, управлінні персоналом, психології, але він активно вивчається і використовується вченими та практиками в науковому обігу як технічних, так і природничих, і гуманітарних наук; а наукове товариство не дійшло до спільного розуміння щодо витлумачень цих категорій.

Таблиця 1.1.

**Результати пошуку базового терміна дослідження «інноваційний розвиток»
у мережі Інтернет**

Назва ІПС	Назва терміна	Мова запити	Результати пошуку
Rambler	«Інноваційний розвиток» за ключовими словами в лапках	Українська	Документів 9 000, 1 195 сайтів
Google	«Інноваційний розвиток» за ключовими словами в лапках	Українська	27 400 документів
Yandex	«Інноваційний розвиток» за ключовими словами в лапках	Українська	50 000 сторінок
YaHoo!	«Інноваційний розвиток» за ключовими словами в лапках	Українська	8 920 документів
Meta	«Інноваційний розвиток» за ключовими словами в лапках	Українська	6 000 документів, 850 сайтів

Таблиця 1.2.

Результати пошуку базового терміна дослідження «інноваційний розвиток школи» у мережі Інтернет

Назва ІПС	Назва терміна	Мова запити	Результати пошуку
Rambler	«Інноваційний розвиток школи» за ключовими словами в лапках	Українська	Документів 14, 7 сайтів
Google	«Інноваційний розвиток школи» за ключовими словами в лапках	Українська	12 500 документів
Яндекс	«Інноваційний розвиток школи» за ключовими словами в лапках	Українська	23 сторінки
YaHoo!	«Інноваційний розвиток школи» за ключовими словами в лапках	Українська	3 документи
Мета	«Інноваційний розвиток школи» за ключовими словами в лапках	Українська	5 документів, 4 сайти

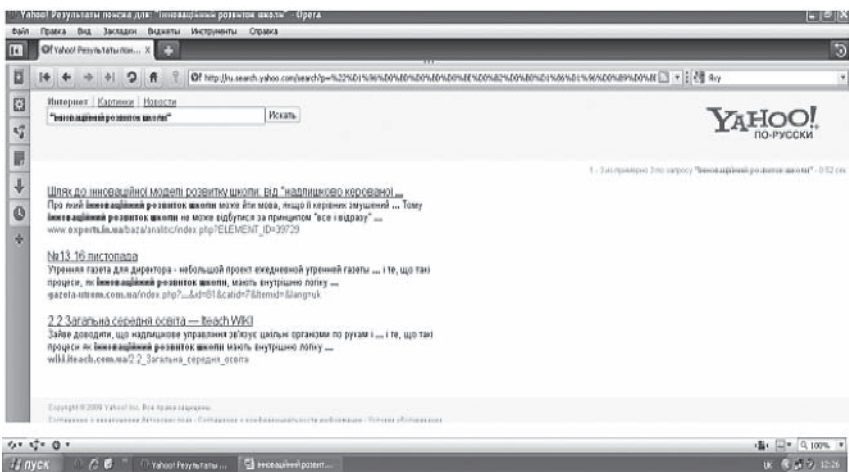

Рис. 1.4. Екранна сторінка результатів пошуку терміна «інноваційний розвиток школи» із використанням пошукової системи «YaHoo!» українською мовою

Таблиця 1.3.

Результати пошуку базового терміна дослідження «інноваційний розвиток закладу» у мережі Інтернет

Назва ІПС	Назва терміна	Мова запити	Результати пошуку
Rambler	«Інноваційний розвиток закладу» за ключовими словами в лапках	Українська	Документів 4, 2 сайти
Google	«Інноваційний розвиток закладу» за ключовими словами в лапках	Українська	За запитом не знайдено документів
Яндекс	«Інноваційний розвиток закладу» за ключовими словами в лапках	Українська	За запитом не знайдено документів
YaHoo!	«Інноваційний розвиток закладу» за ключовими словами в лапках	Українська	1 документ
Мета	«Інноваційний розвиток закладу» за ключовими словами в лапках	Українська	2 документи, 1 сайт

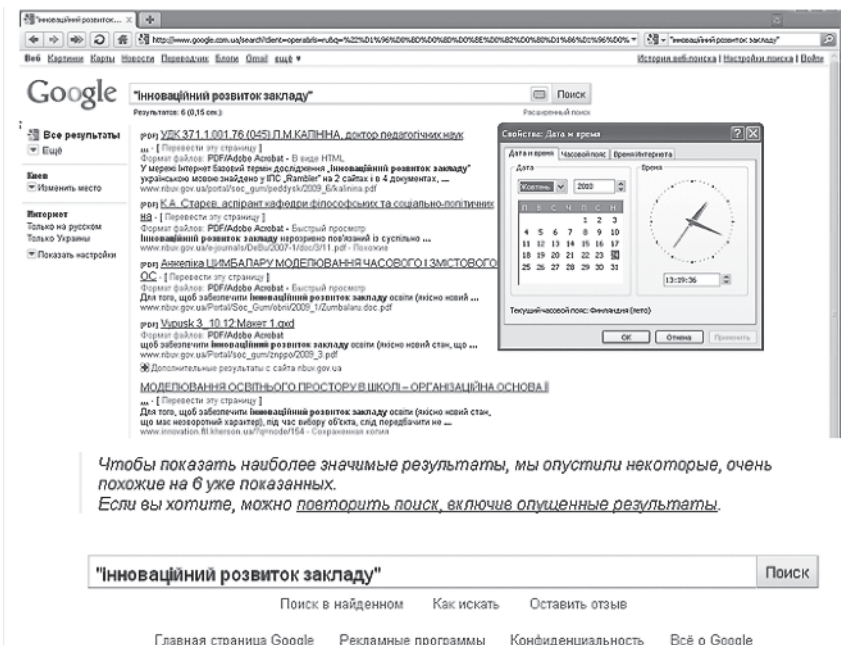

Рис. 1.6. Екранна сторінка результатів пошуку терміна «інноваційний розвиток закладу» із використанням пошукової системи «Google» українською мовою

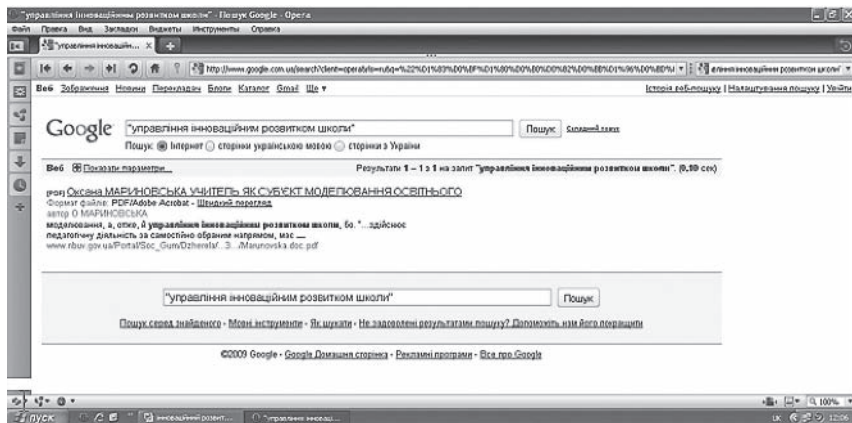
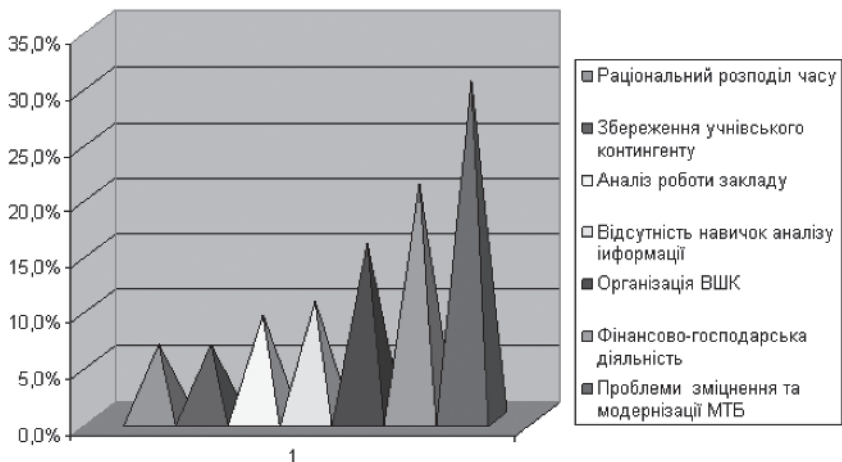

Рис. 1.7. Екранна сторінка результатів пошуку терміна «управління інноваційним розвитком школи» із використанням пошукової системи «Google» українською мовою

Аналіз відповідей 117 респондентів на третє запитання *опитного листа К-1* «Назвіть, які моделі інноваційного розвитку ЗНЗ Ви знаєте?» дозволяє нам констатувати, що 89,7 % респондентів під моделями інноваційного розвитку розуміють авторські і новаторські школи, приватні школи з авторською концепцією розвитку, а не традиційні школи, «масовки», за визначенням багатьох керівників, однак не назвали їх розробників і власне їх точної назви, окрім інноваційних шкіл В. О. Сухомлинського, О. А. Захаренка, М. П. Гузика, авторської художньо-естетичної академії Г. Д. Матвєєвої; а 1,7 % респондентів вважають будь-яку школу інноваційною, якщо в ній впроваджується хоча б одна освітня інновація; 8,54 % не дали відповідь на дане запитання. Ці дані підтверджують низький рівень їх обізнаності з авторськими інноваційними моделями шкіл. Але у всіх респондентів є бажання, і вони впроваджують в ЗНЗ інновації, які, на їх думку, будуть сприяти інноваційному розвитку (4 запитання *опитного листа К-1*).

Анкетуванням (5 запитання *опитного листа К-1*) виявлені труднощі, з які виникають у керівників експериментальної та контрольної груп під час запровадження інноваційних змін і здійснення процесу управління інноваційним розвитком у ЗНЗ (рис. 1. 9). Більшість опитаних 30,3 % зазначили, що матеріально-технічна база закладів застаріла для запровадження інновацій, моделей інноваційного розвитку ЗНЗ, інноваційних технологій, зокрема і НІТ, інформаційних мережевих технологій, реалізації ефективної інноваційної діяльності суб'єктів управління і НВП для забезпечення рівного доступу до якісної освіти та потребує значної модернізації та оновлення, що на даний час неможливо здійснити в необхідному обсязі за кризових умов у суспільстві та фінансуванні регіональних освітніх систем. 21,0 % респондентів зазначають

Рис. 1.9. Труднощі, які виникають під час запровадження інноваційних змін і здійснення процесу управління інноваційним розвитком у загальноосвітніх навчальних закладах

труднощів у здійсненні фінансово-господарської діяльності, оскільки видатки на забезпечення якісної освіти відповідно до кошторису ЗНЗ не дають змоги повною мірою реалізувати потреби педагогічних колективів щодо запровадження інноваційних технологій, навчання, виховання і управління.

15,7 % опитаних відчувають проблеми в організації та здійсненні внутрішнього контролю (ВШК) за інноваційним освітнім процесом у ЗНЗ та проведенні експертизи інновацій, що свідчить про недостатню розробленість критеріїв і параметрів оцінювання інновацій в НВП, процесі управління, ефективності інноваційної діяльності суб'єктів управління і НВП. Певною мірою ці труднощі респондентів пояснюються незначним управлінським досвідом: у 21,0 % експериментальної і 29,3 % контрольної груп опитаних стаж роботи на даній посаді до 3-х років.

У 10,5 % респондентів не сформовані навички аналізу впровадження інновацій, інноваційного розвитку ЗНЗ, інноваційних змін, інноваційних процесів, технологій і інноваційної діяльності у ЗНЗ, оцінювання результативності впровадження інновацій, здійснення експертизи інноваційної діяльності у ЗНЗ.

Це зумовлено кількома чинниками: по-перше, розподілом функціональних повноважень серед членів адміністрації щодо здійснення інноваційної діяльності та запровадження інноваційних технологій у НВП і моделей інноваційного розвитку ЗНЗ (та вважає 6,6 % респондентів); по-друге, несвоєчасністю обробки інформаційних масивів про інноваційну діяльність суб'єктів управління і НВП та її результативність, по-третє, за останні роки справді значно збільшилась кількість запровадження інновацій в ЗНЗ, економічний і соціальний ефект яких досить важко визначити через невизначеність, невизірність, нечіткості критеріїв і параметрів оцінювання запровадження інновацій і механізму проведення експертизи інновацій.

9,3 % опитаних зазначили, що відчувають труднощі у плануванні запровадження інноваційних змін, інноваційних процесів та інноваційних технологій, розробці моделей систем управління інноваційного розвитку ЗНЗ, складанні річного плану загалом. Це свідчить про недостатній рівень аналітико-прогностичної та інноваційної компетентності керівників. 6,6 % респондентів не здатні раціонально розподілити свій час на різні види діяльності, зокрема і здійснення інноваційної діяльності, що підтверджує також недостатній рівень сформованості інноваційної культури, наукової організації праці.

Робота щодо збереження учнівського контингенту та забезпечення рівного доступу до якісної освіти через запровадження інноваційного розвитку викликає труднощі у 6,6 % опитаних, що підтверджує недостатній рівень сформованості управлінської компетентності загалом і навичок інноваційної діяльності, створення позитивного іміджу інноваційного закладу, призначеного для реалізації освітніх потреб учнів і їхніх батьків.

У тісній взаємозалежності з питанням «Які труднощі у Вас виникають під час запровадження інноваційних змін і здійснення процесу управління інноваційним розвитком у ЗНЗ?» перебуває шосте питання *опитного листа* К-1 «Якої допомоги Ви потребуєте під час запровадження інноваційних змін і здійснення процесу управління інноваційним розвитком у ЗНЗ?» (рис. 1.10).

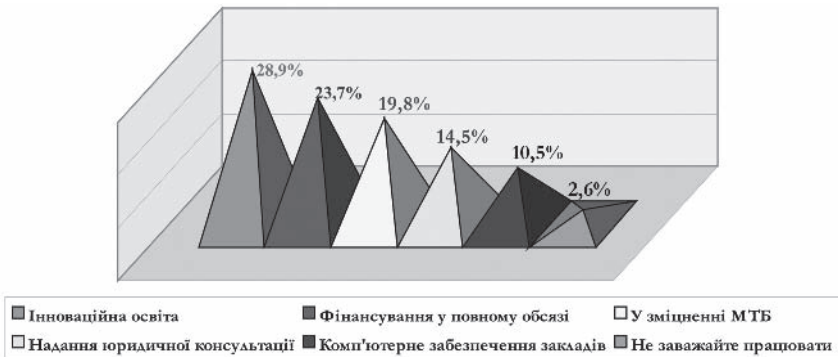

Рис. 1.10. Допомога, якої потребують керівники ЗНЗ під час запровадження моделей інноваційного розвитку ЗНЗ

28,9 % опитаних потребують додаткових знань з інноваційної освіти, інноваційного менеджменту, менеджменту освітніх інновацій, який ґрунтується на загальних і сучасних наукових підходах в управлінні інноваційною діяльністю, сутності принципів інноваційного менеджменту, умінь реалізовувати процес управління інноваційним розвитком у ЗНЗ. 23,7% респондентів вважають, що були б спроможні ефективніше управляти інноваційним розвитком ЗНЗ через різноманітні обґрунтовані моделі як закладів, так і систем керування ними за умови достатнього фінансування галузі; а 19,8 % респондентів переконані в необхідності зміцнення матеріально-технічної бази, особливо для практичної реалізації технологічного профілю старшої школи через впровадження інноваційних змін, інноваційних процесів, інноваційних технологій та сучасної техніки, НІТ і засобів продуктивної праці. 10,3 % респондентів потребують допомоги в опануванні економічними і 4,2 % – юридичними знаннями, які необхідні для забезпечення управління інноваційним розвитком ЗНЗ та результативної інноваційної діяльності керівника сучасної школи.

10,5 % керівників зазначили, що недостатнє комп'ютерно-інформаційне забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів гальмує розвиток їхньої не тільки інформаційної компетентності, а й інноваційної і значною мірою впливає на інноваційний імідж закладу в соціумі та якість освіти учнівської молоді. 2,6 % респондентів вважають, що надмірна опіка управлінь освіти виконавчих комітетів міської ради щодо

контролю якості державних стандартів загальної середньої освіти як гарантії конституційного права та забезпечення рівного доступу учнівської молоді до якісної освіти обмежує їхню інноваційну діяльність і заважає творчо запроваджувати інновації та ефективно здійснювати інноваційний розвиток ЗНЗ та інноваційний пошук. Безперечно, всі зазначені вище чинники певною мірою впливають на ефективність управління інноваційним розвитком ЗНЗ.

Респондентами визначено такі фактори впливу на процес управління інноваційним розвитком ЗНЗ: професіоналізм – 86,32 %; досвідченість – 74,35%; знання інноваційного менеджменту – 60,68 %; результативність діяльності навчального закладу в цілому – 63,20 % (7 запитання опитного листа К-1).

Аналіз даних *опитного листа* свідчить про необхідність переходу від інтуїтивного управління до управління інноваційним розвитком ЗНЗ, реалізації принципів інноваційного управління ЗНЗ, ефективних механізмів управління інноваційним розвитком ЗНЗ, запровадження інноваційних технологій управління в ЗНЗ, науково обґрунтованих критеріїв оцінювання інноваційного розвитку ЗНЗ та науково обґрунтованих засад для досягнення соціального, науково-технічного, економічного ефектів.

Такі переконання пов'язані з результатами самооцінки респондентами рівнів управління інноваційним розвитком ЗНЗ, який вони очолюють: високий – 3,94 %, достатній – 30,26 %, середній – 42,1 %, низький – 23,68% (експериментальної групи) та високий – 7,31 %, достатній – 17,07 %, середній – 39,02 %, низький – 36,58 % (контрольної групи) (8 запитання *опитного листа К-1*).

Анкета К-3

Яким організаційно-педагогічним формам роботи управління освіти міської ради з проблем розробки та запровадження моделей інноваційного розвитку, процесу управління інноваційним розвитком загальноосвітніх навчальних закладів у практиці функціонування освітньо-інформаційного простору Ви надаєте перевагу і чому?

1. Колективні форми.

Тематичні виставки. Так. Ні. (*Необхідне підкреслити.*)

Чому? _____

Презентації систем управління інноваційним розвитком у ЗНЗ. Так. Ні. (*Необхідне підкреслити.*) Чому? _____

Науково-практичні конференції з проблематики. Так. Ні. (*Необхідне підкреслити.*) Чому? _____

Постійно діючі семінари. Так. Ні. (*Необхідне підкреслити.*) Чому? _____

Семінари-практикуми. Так. Ні. (*Необхідне підкреслити.*) Чому? _____

Експрес-огляд новинок літератури з проблеми розробки та запровадження моделей інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу. Так. Ні. (*Необхідне підкреслити.*) Чому? _____

- Проблемні семінари. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
Чому? _____
- Науково-теоретичні семінари. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
Чому? _____
- Муніципальна рада з освіти. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
Чому? _____
- Нарада при начальнику управління освіти. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)* Чому? _____
- Дні управліннь. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
Чому? _____
- Клуб директорів закладів. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
Чому? _____
- Колегії управління. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
Чому? _____
2. Якщо надаєте перевагу іншим колективним формам, то вкажіть яким саме. _____
3. Групові форми.
Творчі групи. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
Чому? _____
- Студії управлінської майстерності. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
Чому? _____
- Школа молодого керівника. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
Чому? _____
- Лабораторія дослідно-експериментальної роботи. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)* Чому? _____
- Школа резерву керівних кадрів. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
Чому? _____
- Організаційно-ділові ігри. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
Чому? _____
4. Якщо надаєте перевагу іншим груповим формам, то вкажіть яким саме.
5. Індивідуальні форми.
Психолого-педагогічне консультування. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)* Чому? _____
- Дистанційне навчання керівників ЗНЗ. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)* Чому? _____
- Творчий звіт керівника. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
Чому? _____
- Методичні дні. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
Чому? _____
- Управлінське консультування. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
Чому? _____
- Співбесіда з актуальних питань управління якістю освіти в ЗНЗ. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)* Чому? _____

Тематичне консультування. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*
Чому? _____

Самоосвіта. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*

Чому? _____

Стажування. Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)*

Чому? _____

6. Якщо надаєте перевагу іншим індивідуальним формам, то кажіть яким саме. _____

7. Під час яких форм роботи у Вас виникають труднощі і які саме? _____

8. Чи потрібно проводити конкурси керівників закладів? Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)* Якщо так, то чому? _____

9. Чи потребують змін організаційно-педагогічні форми роботи міського управління освіти з керівниками ЗНЗ щодо сприяння розробки та запровадження моделей інноваційного розвитку ЗНЗ? Так. Ні. *(Необхідне підкреслити.)* Якщо так, то яких саме? _____

Організаційно-педагогічні форми роботи управління освіти міської ради м. Миколаєва з проблеми розробки та запровадження моделей інноваційного розвитку та процесу управління інноваційним розвитком загальноосвітніх навчальних закладів і їхні переваги у практиці функціонування освітньо-інформаційного простору досліджували за допомогою анкетування, безпосередньої участі автора, вивчення планів роботи міського управління освіти виконавчих комітетів міської ради, бесід і експертної оцінки. З 76 респондентів експериментальної групи 47 (61,85 %) надають перевагу колективним формам роботи управління освіти з керівними кадрами з репрезентованої вище проблеми: 7 (9,2 %) – індивідуальним, 8 (10,52 %) – груповим; 14 (18,42 %) вважають однаково необхідними як індивідуальні, так і колективні та групові форми роботи (анкета К-3).

За результатами анкетування серед колективних форм роботи (перше питання анкети К-3) найбільш доцільними й значущими для респондентів виявилися колеції управління з досліджуваної проблеми – 54 (71,05 %); семінари-практикуми щодо інновацій в педагогічній теорії та практиці ЗНЗ та інноваційного процесу – 66 (86,84 %); презентації управлінського інноваційного досвіду щодо розробки та реалізації систем управління інноваційними процесами – 52 (68,42 %); проблемні семінари – 41 (54,0 %); науково-практичні конференції – 37 (48,68 %); клуб директорів закладів – 64 (84,21 %); науково-теоретичні семінари – 58 (76,31 %); тематичні виставки – 49 (64,47 %); постійно діючі семінари – 62 (81,57 %).

Саме ці, на думку керівників ЗНЗ, наведені вище колективні форми роботи надають реальну можливість ознайомитися з інноваціями в освіті, управлінській діяльності, з практичним матеріалом, авторськими інноваційними моделями закладів, інноваційним досвідом роботи колег,

набути знання з питань педагогічної інноватики, управління інноваційними процесами та системами, з менеджменту освітніх інновацій.

59 (77,63 %) респондентів вважають найбільш ефективними такі форми роботи як дні управління та наради при начальнику управління освіти (але перевагу їм не надають). Впровадження такої форми роботи як експрес-огляд новинок літератури з питань менеджменту освітніх інновацій, педагогічної інноватики, загального менеджменту та якісного функціонування і розвитку інноваційної школи 69 (90,78 %) вважають малоєфективною. У процесі експерименту виявлено, що 33 (43,42 %) не знайомі з роботою та функціями муніципальної ради з освіти м. Миколаєва, тому що ця форма інноваційна роботи залишилася поза увагою керівників шкіл.

76 (100 %) респондентів експериментальної групи вважають доцільними й ефективними такі колективні форми роботи, як: «У творчій лабораторії директора школи», «У гостях у школи», «Один день директора школи» (за результатами аналізу другого запитання анкети К-3). Серед групових форм роботи (третє питання анкети К-3) 49 (64,47 %) директорів шкіл надають перевагу студії управлінської майстерності та організаційно-діловим іграм, вважаючи, що саме ці форми роботи надають можливість оволодіти практичними навичками розробки та реалізації концептуальних засад інноваційної моделі ЗНЗ та систем управління інноваційним розвитком.

На думку 17 (22,36 %) респондентів, результативною є робота творчих груп, школи молодого директора й школи резерву керівних кадрів, 10 (13,15 %) визначають доцільною діяльність лабораторії дослідно-експериментальної роботи. Крім наведених вище групових форм роботи, називають ще й динамічні та проблемні групи, хоча значної переваги респонденти їм не надають. 21 (27,63 %) вважає обов'язковою таку форму роботи як організація роботи групи щодо оволодіння вміннями застосовувати інформаційні управлінські системи якості освіти, ІКТ.

56 (73,68 %) респондентів вважають найбільш ефективними серед індивідуальних форм роботи управлінське, психолого-педагогічне (консалтингова служба), тематичне консультування; 33 (43,42 %) надають перевагу методичним дням, 21 (27,63 %) вважає необхідними, але не домінуючими: творчий звіт директора, дистанційне навчання, співбесіду з актуальних питань управління якості освіти, стажування та самоосвіту. Це можна пояснити тим, що ці форми роботи потребують певної персональної підготовки, навичок самостійної роботи.

11 (14,47 %) керівників надають перевагу такій формі роботи як навчання за професійними програмами (шосте питання анкети К-3), вважаючи її найбільш спрямованою на оновлення та удосконалення їхньої інноваційної, правової, економічної, управлінської та спеціальної підготовки та вивчення вітчизняного й зарубіжного досвіду з питань управління інноваційним розвитком шкіл, інноваційного менеджменту.

У 27 (35,52 %) респондентів виникають труднощі під час проведення днів управління, презентацій управлінського досвіду, інноваційного

досвіду ЗНЗ, нарад при начальнику управління освіти, семінарів-практикумів, творчих звітів, співбесід з реалізації наукових підходів, які застосовуються в менеджменті освітніх інновацій, упровадженні інноваційних інформаційних технологій, – адже саме ці форми роботи потребують серйозної, копіткої роботи, аналітичної діяльності, володіння необхідними теоретичними знаннями та практичними вміннями щодо розв'язання управлінських проблем інноваційного розвитку ЗНЗ, творчого підходу до підготовки зазначених вище форм роботи (сьоме питання анкети К-3).

Ранжування зазначених вище труднощів показало, що на перше місце опитані висувають проблему витрат часу на підготовку заходів; психологічний аспект (дискомфорт), адже дається оцінка діяльності керівника щодо забезпечення інноваційної діяльності ЗНЗ; недостатній рівень сформованості та навичок реалізації інноваційної діяльності, теоретичних знань і практичних вмінь щодо розв'язання проблем управління інноваційним розвитком, процесами та інноваційними системами в ЗНЗ, впровадження інноваційних технологій навчання, виховання і розвитку ЗНЗ.

34 (44,73 %) вважають, що конкурси директорів шкіл необхідно проводити (восьме питання анкети К-3), тому що ця форма роботи стимулює, мобілізує, інноваційні процеси в ЗНЗ та детермінує необхідність здійснення інноваційної діяльності, сприяє удосконаленню його організаторських, творчих, професійних і певною мірою особистих якостей. Але, на думку респондентів, необхідно розробити дієвий механізм стимулювання як переможців, так і учасників конкурсу, надання певних пільг.

14 (18,42 %) вважають недоцільним проведення зазначеного конкурсу, адже участь у ньому пов'язують із стресами, які переживає керівник під час підготовки та участі в самому конкурсі. 76 (100,0 %) респондентів задоволені організаційно-педагогічними формами роботи міського управління освіти щодо систем управління якістю освіти з директорами загальноосвітніх навчальних закладів, але вважають за необхідне збільшити фінансування для надання можливості керівникам ЗНЗ отримувати таку необхідну сьогодні другу освіту за спеціальністю «менеджмент освіти» (дев'яте питання анкети К-3).

На основі розгляду, термінологічного аналізу і характеристики категорійно-понятійного поля дослідження проблеми управління інноваційним розвитком ЗНЗ відтворюються реальні можливості деталізувати, систематизувати й уточнити сутність категоріально-понятійного поля інноватики та інноваційного менеджменту, обґрунтувати необхідність введення у науковий обіг нових понять й термінів, визначити їх сутність, сформулювати усталений глосарій. Це дозволить створити логічно завершену категорійно-понятійну конструкцію та буде сприятиме формуванню методологічних засад науки менеджменту інновацій у сучасному світоглядному контексті.

На основі вивчення та аналізу науково-педагогічної, філософської, управлінської літератури та практики з'ясовано, що актуальність теми дослідження зумовлена потребами замовників освіти (учнів і їх батьків), суспільства і держави у створенні моделей інноваційного розвитку загальноосвітніх навчальних закладів в умовах формування інформаційного суспільства з метою забезпечення якісної освіти; виявлено недостатню готовність 81 (69,23 %) переважної більшості респондентів до здійснення інноваційної діяльності.

У результаті дослідження основних концептів поняття «управління інноваційним розвитком ЗНЗ» зроблено висновок про його багатозначність та різноманітність витлумачення дослідниками, вченими та практиками. Аналіз наукових праць відомих зарубіжних теоретиків наукового менеджменту М. Альберта, М. Вудкока, П. Карстанье, М. Мескона, Т. Пітерса, С. Паркінсона, М. Хедоурі, Л. Якоккі та ін. дозволив виявити найбільш привабливі для інноваційної сфери аспекти досліджуваної проблеми, а саме: ефективне керівництво інноваційними проектами, інноваційною діяльністю організацій; управління змінами, прогнозування майбутніх змін і забезпечення підготовки керівників до них; екстраполяційне передбачення майбутнього освітніх організацій з урахуванням інноваційних змін і впливів зовнішнього соціального середовища.

Критерієм історичної відповідності інноваційних шкіл реаліям сьогодення є адекватність інноваційних моделей шкіл соціально значущим потребам замовників освіти, стратегіям розвитку особистостей і країни, і не тому, що це «модно» і суперечить здоровому глузду або є вказівкою «зверху», а тому що спричиняє інноваційні зміни у багатьох життєвих вимірах. Власне, тому керівники під час бесід, на нашу думку, назвали життєдіяльність кожної людини й інноваційні школи видатних вітчизняних управлінців і сучасних керманічів, які плекали та сприяли розвиткові неповторних особистостей незалежно від реальних умов.

1.2. Інформаційне забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом як проблема теорії і технології формування інформаційної культури суб'єктів навчально-виховного процесу

Інформаційне забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом, і колегіумом зокрема, є багатовимірним і багатокомпонентним явищем, яке потребує відповідного теоретико-методичного обґрунтування. Управління колегіумом як складна, динамічна субструктура детермінована метою національної системи освіти і спрямована на забезпечення якості освіти учнівської молоді, а його ефективність значною мірою залежить від якості методологічного, організаційного, навчально-методичного, правового, фінансового та інформаційного забезпечення. Реалізація принципу соціальної детермінації у процесі вивчення

феномену інформаційного управління колегіумом, який у процесі даного дослідження розглядаємо як відкриту соціально-педагогічну систему, дає змогу врахувати об'єктивні закономірні зв'язки, взаємозумовленості діяльності суб'єктів як носіїв і розробників інформації та знань та визначити фактори впливу на його ефективність в умовах формування громадянського та інформаційного суспільств в Україні.

Інформаційне забезпечення управління ЗНЗ, як субстрат управління, належить до наскрізних управлінсько-педагогічних проблем, які виникають у певну епоху і не втрачають своєї актуальності в сучасному постіндустріальному суспільстві. Зважаючи на те, що інформаційне забезпечення є функцією управління, для здійснення ретроспективного, проблемно-генетичного й системного аналізу його розвитку нами обрано соціокультурний, системний, інформаційний наукові підходи. Для того, щоб орган управління в загальноосвітньому навчальному закладі функціонував, йому, як і суб'єкту управління або навчально-виховного процесу, необхідно забезпечити себе інформацією. Важливим для даного дослідження є з'ясування суті категорії «забезпечення» – це «...сукупність заходів і коштів, створення умов, які сприяють нормальному здійсненню процесів, реалізації запланованих програм, проєктів, підтримці стабільного функціонування системи та її об'єктів, усуненню порушень нормативних актів» [14, с. 207].

«Забезпечення» означає виконання чогось, умову, дію, гарантію здійснення того чи іншого процесу, тобто уточнення, якого саме процесу і якого конкретного якісного аспекту – організаційного, правового, фінансового, методичного – потребує власне забезпечення. У даному випадку відповідно до предмета дослідження йдеться про інформаційне забезпечення процесу управління колегіумом, яке завдяки появі сукупності інформації стає реальним.

Соціокультурний підхід (домінанта) дозволяє пізнати й визначити «...тип соціальності, що залежить від рівня техніко-економічного розвитку постіндустріального» [45, с. 43] та інформаційного суспільства, роль і специфіку моделей, технологій, організації інформаційного забезпечення процесів управління у колегіумі, особливості соціокультурно-інформаційного середовища.

Системний підхід (системна домінанта) є базовою теоретичною основою сучасної науки для вивчення і конструювання інформаційного забезпечення як системи в контексті умов функціонування колегіуму методом наукового пізнання, завдяки якому стає можливим єднати аналіз і синтез, якісне та кількісне, виявляти інтегративні властивості структури, зміст і структуру об'єкта дослідження. Конкретним інструментом системного підходу, який виник і розвивався під його впливом і носить прикладний характер, є системний аналіз, який передбачає й одночасне використання певного набору процедур, прийомів, методик дослідження для цілеспрямованого вивчення різних видів авторських моделей інформаційного забезпечення управління школою як інформаційною системою.

Морфологічний аспект системного аналізу дозволить з'ясувати, з яких елементів, підсистем, блоків утворено інформаційне забезпечення управління колегіумом, їх зміст і оптимальність за допомогою декомпозиції. У зв'язку з тим, що будь-який елемент системи є носієм зв'язку і характеризується тільки через зв'язки з іншими елементами, тобто через його структуру, необхідно здійснити, окрім морфологічного аспекту аналізу, й вивчення структури.

Метою *структурного аспекту системного аналізу* є з'ясування розкриття внутрішньої структури системи інформаційного забезпечення управління колегіумом, що становить спосіб взаємозв'язку та взаємодії твірних її компонентів та їхньої природи; визначення та оцінка характеру інформаційно-комунікаційних зв'язків елементів, які її утворюють, та їхніх характеристик; вивчення субстратів («субстрат» – те, що лежить в основі яких-небудь утворень» [6, с. 1212] елементів і їх властивостей.

Функціональний аспект системного аналізу дозволяє визначити і вивчити функції системи інформаційного забезпечення управління колегіумом; сприяє розкриттю механізмів внутрішньої функціональної взаємодії її елементів і взаємозв'язків із зовнішнім середовищем, а також здійснити визначення соціальної значущості результатів функціонування та розвитку системи. Функції системи інформаційного забезпечення управління колегіумом виступають і як форми, і як способи підтримки функціонування і розвитку колегіуму, прояву активності суб'єктів управління та НВП колегіуму.

Генетичний аспект системного аналізу взаємопов'язаний з проблемно-генетичним аналізом, які й дозволяють здійснити багатоаспектне дослідження виникнення інформаційного забезпечення як функції управління ЗНЗ у практиці та педагогіці, простежити процес його формування й подальшого розвитку в різні історичні періоди суспільного розвитку, простежити динаміку ретроспективного розвитку педагогічних ідей, положень, функцій, механізмів, покладених в основу побудови інформаційних управлінських систем досліджень, у яких прямо або опосередковано висвітлені компоненти явища, що вивчається.

У даному дослідженні це стосується процесів пізнання й аналізу уявлень про авторські інформаційні системи, виокремлення й уточнення інваріантних характеристик (параметрів) змісту інформації, управлінської діяльності суб'єктів у колегіумі з означеного аспекту з позицій системології [2, с. 19 – 21].

Загальнофілософська методологія дослідження такого явища як інформаційне забезпечення управління колегіумом переважно базується на системному підході до його пізнання, який і передбачає вивчення його з позицій цілісності, взаємозв'язку складових і за умови інтеграції знань з педагогіки, менеджменту, філософії, соціології, соціальної інформатики.

У науковому обігу існують різні авторські трактування поняття «*інформаційне забезпечення управління*» соціальними та соціально-педагогічними системами, а саме:

- «діяльність з формування цілеспрямованої суспільної та індивідуальної свідомості суб'єктів суспільних відносин щодо управління в конкретній сфері суспільних відносин;
- ...комплекс взаємопов'язаних методів, заходів і засобів (науково-методичного, соціально-політичного, техніко-економічного й організаційного характеру тощо), які реалізують створення і функціонування інформаційних технологій – процесів збору, передачі, переробки, зберігання та видачі (відображення), а також використання інформації з метою здійснення ефективної діяльності органів управління соціальними системами;
- сукупність єдиної системи класифікації та кодування техніко-економічної інформації, уніфікованої системи документації, що певним чином організовані та описані за допомогою технічних засобів, які застосовуються для обслуговування користувачів різної відомчої підлеглості» [16, с. 39–40];
- «сукупність форм документів різних видів призначення, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення й форм існування інформації, що використовується в інформаційній системі під час її функціонування на об'єкті управління» (ГОСТ 34.003-90. АС. Терміни та визначення);
- «сукупність організаційно-технічних дій, що забезпечують необхідною управлінською інформацією для прийняття адекватного рішення» [41, с. 8];
- «спеціально організована система збору, обробки, збереження та наступного використання чітко визначеного комплексу інформації, що відображає реалізацію цілей та завдань управління» [11, с. 6];
- «інформаційне обслуговування управління як дії щодо надання потрібної інформації в необхідне місце на основі визначених процедур із заданою для управлінської діяльності періодичністю, як заходи щодо створення інформаційного середовища управління» [10, с. 14–15];
- «комплексне інформаційне обслуговування керівників школи й шкільних суспільних організацій сигнальною, документальною та бібліографічною інформацією, виконання інформаційних заяв на одноразові запити, організація чіткої взаємодії командної (розпоряджувальної) та інформаторської (виконавчої) інформації каналами прямих і зворотних зв'язків» [59, с. 6];
- забезпечення системи управління закладом відповідною сукупністю релевантної інформації оптимального обсягу;
- інформаційно-аналітична діяльність суб'єктів управління щодо організації збору, кодування, опрацювання, накопичення, зберігання, використання й представлення інформації, передачі синтезованої інформації у формі управлінських рішень виконавцям і застосування методів, засобів, інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують функціонування інформаційних систем і процесів. У сучасній літературі сутність цього поняття визначається також і такими категоріями як реклама, паблік-рілейшин, суспільний імідж суб'єкта управління,

інформаційні операції, інформаційна боротьба, пропаганда, контрпропаганда [16, с. 39–40].

Аналіз основних концептів поняття «інформаційного забезпечення управління» дозволяє зробити висновок про його багатозначність та багатоаспектність залежно від наукових підходів, які застосовують дослідники під час його визначення. І хоча його вивченню приділяється достатньо уваги дослідниками різних галузей наук, відносно складу цього поняття існують дещо полярні думки.

Значення цього терміна співвіднесено з множиною всієї інформації, тобто інформаційною системою з позицій системного підходу; організаційною діяльністю суб'єктів, пов'язаною з інформаційними процесами; інформаційно-аналітичною діяльністю суб'єктів управління; діяльністю щодо формування суспільної свідомості як виду управлінської діяльності, тобто переважають діяльнісний і процесний підходи. Отже, наведені вище визначення дають змогу відзначити, що для практики важливі всі названі концепти поняття, а також важливим має стати уточнення виду носіїв інформації (паперові, дискети, аудіо-та відеокасети, CD-ROM), що дозволить зробити висновок про ручне, автоматичне, автоматизоване інформаційне забезпечення системи управління або інформаційне забезпечення діяльності суб'єктів управління та навчально-виховного процесу, а також розмежувати такі поняття як «система інформаційного забезпечення управління школою» та «інформаційне забезпечення управління школою», «інформаційна система внутрішкільного управління», які не є за змістом і структурою тотожними.

Інформаційне забезпечення управління колегіумом у науковому плані буде розглядатися у двох ракурсах: теоретично-методологічному і практичному. На практиці інформаційне забезпечення управління колегіумом включає змістову систему інформації, систему руху та перетворення інформації, класифікаційні переліки даних, форми їх об'єктивного представлення, кодування, зберігання, передачі інформації.

Вихідним для розуміння досліджуваної проблеми розвитку наукової думки є ретроспектива, оскільки представлення необхідної інформації для управлінської діяльності з заданою періодичністю була і є одним із важливих завдань управління освітніми системами незалежно від умов на різних етапах розвитку суспільства.

Теоретико-методологічне значення для розробки проблеми дослідження має ідея створення позамашинних систем інформаційного забезпечення процесу управління. Наприкінці 70-х років XX століття така система була розроблена Г. П. Новіковим для конструкторського бюро і промислового підприємства з чисельністю працівників до чотирьохсот [15, с. 56]. Відомим російським ученим у галузі управління освітою Ю. А. Конаржевським у 1977 році здійснено розробку інформаційного банку (певним чином організована сукупність інформації, зафіксованої на паперових носіях про хід, розвиток, результати навчально-виховного процесу) [31, с. 10].

Множина інформації є «...сукупністю корисних відомостей, фактів, даних, які характеризують стан керованої системи, а також ті, що використовуються для її розвитку та удосконалення». Вона була предметом аналізу керівництва школи за підсумками навчального року й структурована у вигляді складної системи взаємопов'язаних блоків тематичної й підсумкової інформації, інформації за півріччя і рік [30, с. 139]. Кожен блок інформації представлено упорядкованою сукупністю елементів, які утворюють цілісність, тобто системою, «...кожен блок, яку б важливу роль він не відігравав у процесі навчання й виховання, — це лише складова частина навчально-виховного процесу й у своєму функціонуванні та розвитку підпорядковується принципам і законам життя цілого» [30, с.132].

Суттєве значення для розуміння основних компонентів інформаційного забезпечення управління колегіумом мають такі виокремлені структурні елементи інформаційного банку, як: обсяг, зміст та джерела інформації. Інформаційні джерела настільки різноманітні, наскільки багатогранна діяльність самої школи, тому практичний інтерес становить їх авторська класифікація за різними ознаками: зміст, спрямування руху інформації, функції управління, носії інформації, ступінь обов'язковості виконання [30, с. 139–140].

До важливих складових Ю. А. Конаржевським віднесено науку, що «забезпечує підвищення якості навчання і виховання учнів» [30, с. 140], законодавчі акти, праці видатних державних діячів. Учений, посилячись на погляди вчених, наголошував «...на стрімкому зростанні обсягу інформації, що наприкінці ХХ століття збільшиться у 30 разів, а обсяг знань — удвічі» [30, с. 140] і вважав, що використовувати все інформаційне розмаїття неможливо в управлінні школою, а зберігати й використовувати «необхідно тільки цінну інформацію...» [30, с. 145]. Автор висвітлює значення та суть інформаційної діяльності, що «... заключається не в кількості папірців, а в тім, щоб кожен працівник школи мав оптимальний обсяг інформації для успішного виконання своїх функцій», провідну роль директора в організації та реалізації інформаційного забезпечення її діяльності [30, с. 142–143].

Ю. А. Конаржевський висвітлює зміст щоденної, щотижневої, щомісячної, щочетвертної інформації з урахуванням основних напрямів реформи загальноосвітньої та професійної школи, принципів упорядкування інформації, а також звернув увагу на новий етап удосконалення інформації в школі за допомогою застосування сучасних на той час засобів збору, обробки, передачі, збереження, пошуку і використання даних.

Близьким за провідними ідеями щодо ролі і місця інформації в управлінні школою є дослідження російського ученого О. А. Орлова, в якому акумульовано та розкрито принципи побудови, змістове наповнення системи внутрішкільної інформації радянської школи 80-х років ХХ століття [36–39]. Системотвірним елементом в управлінській діяльності, на його думку, є прийняття рішень, оптимальність яких забезпечується

наявністю своєчасної, об'єктивної та достатньої інформації про хід і результати навчально-виховного процесу. Автором на основі експертних оцінок управлінців-практиків і теоретичного аналізу розроблено модель структури внутрішкільної інформації, в основу якої покладено показники ефективної роботи школи: якість знань, умінь, навичок учнів; рівень розвитку й вихованості учнів; ступінь підготовки випускника школи до самостійної трудової діяльності [36, с. 7; 37, с. 64].

Джерелами отримання інформації автор вважав різні компоненти навчально-виховного процесу та процеси в школі; показники результативності функціонування школи: стан виконання Закону про всеобщу, рівень вихованості учнів, стан і результати навчання й розвитку учнів, ефективність та якість трудового навчання й професійної орієнтації учнівської молоді, стан матеріально-технічного оснащення школи, характер взаємодії школи та мікросередовища. Подаємо повну характеристику показників функціонування школи, які потребують наповнення новим змістом і можуть використовуватися також як показники ефективного управління; варто зауважити, що вони є дещо суперечливими. Модель «...структури внутрішкільної інформації передбачала включення в себе мінімум відомостей про стан і результати навчально-виховного процесу...» [38, с. 24–25]. Структурна система внутрішкільної інформації утворена з елементів-блоків відомостей, як і інформаційний банк...» [31, с. 10], що дозволяє постійно накопичувати інформацію про навчально-виховний процес, а також з певною періодичністю оновлювати її та створювати так званий «банк інформації» [38, с. 24–25].

Слід відзначити, що вченим О. А. Орловим розроблено загальну структуру системи внутрішкільної інформації без достатнього теоретичного обґрунтування кожного елемента блоку в її складі, їх субординаційних зв'язків, способів зв'язку елементів і їх взаємодії між собою, функціональних обов'язків керівника та педагогічних працівників щодо змістовного наповнення блоків; визначення можливих змін, які відбуваються на горизонтальних і вертикальних рівнях системи управління школою. Отже, можемо зробити висновок, що в процесі дослідження і моделювання системи внутрішкільної інформації ученим лише частково використовувалися елементи генетичного і функціонального аспектів системного аналізу, більшою мірою структурного, що свідчить про недостатність теоретичне обґрунтування.

Певний внесок у розробку теоретичних основ внутрішкільного управління з урахуванням загальнотеоретичних положень соціального й кібернетичного управління у середині 80-х років ХХ століття зроблено дослідником Ю. К. Кузнецовим. Ним розкрито суть зовнішньої й внутрішньої управлінської інформації, її ознаки, специфіку організації спеціальної картотеки для збереження зовнішньої інформації, з'ясовано канали зв'язку, умови прийняття оптимальних управлінських рішень на основі об'єктивної й повної інформації за допомогою теорії графів. Значний інтерес викликають дані дослідження автора про те, що збільшення

кількості вчителів й учнів у школі в 2 рази призводить до збільшення обсягу прямої та зворотної інформації в чотири рази.

Ю. А. Кузнецов наголошує, що існуюча офіційна номенклатура документів не задовольняє управлінські потреби керівників шкіл і потребує істотного удосконалення. Заслужує на увагу слушна думка дослідника про те, що керівники шкіл відчувають потребу в централізованому забезпеченні їх оптимальними формами ведення обліку роботи, оскільки у багатьох школах налічується від 20 до 40 найменувань різної обліково-аналітичної документації, непередбаченої Міністерством освіти СРСР [33, с. 39].

У логічній єдності з попередніми і такими, що в кінці 80-х років мали значний вплив на розвиток теорії внутрішкільного управління, є дослідження російськими ученими Т. І. Шамоваю та Т. К. Чекмарьовою системи внутрішкільної педагогічної інформації як важливої умови реалізації шкільної реформи в Союзі РСР (1985 р.). Обґрунтування основних компонентів моделі здійснено з урахуванням стану функціонування конкретного об'єкта керування, а також даних про зовнішнє середовище [56, с. 4]; характеристики внутрішкільної педагогічної інформації, її видів, вимог до відбору змісту (мінімальність обсягу педагогічної інформації, конкретність, об'єктивність); практичних підходів до формування інформаційних потоків, аналізу підсумків навчального року.

Дослідження проблем інформаційного забезпечення управління школою, здійснені вченими Ю. А. Конаржевським, Ю. К. Кузнецовим, О. А. Орловим, В. С. Татянченко, як зазначають Т. І. Шамова та Т. К. Чекмарьова, свідчать про те, що потік зовнішньої інформації перевищує нормальну здатність керівника школи сприймати всю інформацію та опрацювати її [56, с. 5–6]. Крім того, потік внутрішньої інформації також досить широкий і різноманітний за змістом. Усе це свідчить про наявність протиріччя між необхідністю мати керівнику школи оптимальну інформацію для здійснення управління та її надмірною кількістю [56, с. 5].

Їх погляд щодо необхідності впорядкування інформаційних потоків, які надходять до керівника школи, а також потоків між керівною та керованою підсистемами за рахунок створення цілісної системи внутрішкільної педагогічної інформації збігається з поглядами О. А. Орлова. Однак вона не підкріплена рекомендаціями щодо її практичної реалізації. Аналіз досвіду роботи шкіл за результатами дослідження учених засвідчує, що приблизно 90,0 % керівників шкіл відчувають труднощі при створенні системи внутрішкільної педагогічної інформації [56, с. 5], і тому самостійно не розробляють їх (підкреслено мною. – Л. К.).

Репрезентована авторська система внутрішкільної педагогічної інформації [56, с. 4–20] за класифікаційною ознакою є змістовною, експериментальною й висвітлена авторами з метою широкої апробації на практиці та її удосконалення. Критичний аналіз змістового наповнення системи дозволяє зробити висновки про те, що представлені блоки

інформації переважно стосуються навчально-виховного процесу, частково відтворюють напрями управлінської діяльності керівника школи на той час, а значить – й інформаційне змістове її наповнення в цілому. Окрім того, автори представили лише дві методики збору й збереження інформації з урахуванням розподілу функціональних обов'язків у школі.

Проблема формування управлінських інформаційних систем в умовах загальноосвітніх шкіл, починаючи з 80-х років ХХ століття, була також предметом дослідження В. С. Татянченка. Автор розробив принципову схему найпростішої системи інформації, що структурно утворена з двох складових – внутрішкільної та зовнішньої [48, с. 14–15]. Внутрішкільна підсистема відображає зміст щоденної, щотижневої, щомісячної, річної та інформації за чверть відповідно до періодичності збору. Слід відзначити, що В. С. Татянченко лише схематично окреслив компоненти змісту зовнішньої та внутрішньої інформації в управлінській інформаційній системі, що був детермінованим державною політикою Союзу РСР у галузі освіти щодо реалізації «Основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи» (1984 р.) та спрямованим на виконання законодавчих, директивно-нормативних, організаційно-розпорядчих документів уряду, Міністерства освіти СРСР і УРСР; частково навіть джерела інформації та форми її зберігання.

Пізніше, в 1992 році, за результатами дослідно-пошукової роботи ним висвітлена ще одна модифікація авторської системи інформації, технологія її розробки [47]. За структурою система являє інформаційний банк керівника школи, структурований у формі інформаційних масивів.

Зміст *першого масиву* вміщує дані, отримані в результаті внутрішкільного контролю: стан методичної роботи в школі та систему підвищення кваліфікації працівників; стан викладання навчальних предметів і виконання вимог програм; організацію, зміст і результативність виховної роботи; стан трудового навчання й профорієнтації учнів; стан спільної роботи школи й громадськості; якість знань, умінь та навичок учнів; стан реалізації прав учнів на здобуття освіти; стан ведення внутрішкільної документації; виконання нормативних документів органів управління освіти.

Другий масив вміщує дані первісної оперативної інформації щоденної, щотижневої, щомісячної. *Третій масив* утворений з даних державної статистичної звітності (ОШ–1, ОШ–3, ОШ–9 та ін.). *Четвертий масив* представлений даними про результати навчання за чверть, півріччя: якість викладання й виконання вимог навчальних програм; якість знань, умінь і навичок учнів; дані про педагогічну ефективність виховної роботи з учнями; результативність роботи методичних служб; стан навчальних кабінетів і використання технічних засобів навчання; стан роботи з батьками; стан діяльності органів учнівського самоврядування; дані про рух учнівського контингенту. *П'ятий масив* об'єднує дані про результати навчального року [47]. Аналіз змісту інформаційних масивів дозволяє зробити такі висновки: у зв'язку з тим, що обсяг інформаційної

системи повинен бути мінімальним, а зміст інформації – релевантним, оптимальним і задовольняти інформаційні потреби суб'єктів управління та навчально-виховного процесу (НВП), доречно було б об'єднати деякі параметри першого й другого, першого та четвертого масивів, які дублюють один одного, і враховувати частоту їх надходження. Доцільно аналізувати дані не тільки як стан освітніх процесів, але і як їх якість і результативність або ефективність.

Осміслення ролі забезпечення процесу управління інформацією відбувалося на секції «Проблеми інформаційного забезпечення управління установами освіти» III республіканської науково-практичної конференції з удосконалення управління й запровадження НОП в систему народної освіти (1986 р.), що проходила в Латвії, де розглядалась низка питань: інформаційне забезпечення прогнозування системи показників у регіоні (Л. Жданович, Т. Опанасенко), інформаційне забезпечення процесу управління школою продовженого дня (Б. Кобзар), концепція та функції галузевої автоматичної системи керування Міністерства освіти Латвійської РСР (Я. Лоцанс), директивні документи як джерело інформації та організація їх обліку, збереження й використання в практичній діяльності шкіл Алма-Атинської області (Т. Мажікеєв), організація системи внутрішкільної інформації (О. Орлов), аналіз вірогідності результатів кількісного опрацювання даних (В. Попов), журнал координації навчальної роботи й щоденник як джерело інформації (В. Ципурський), удосконалення внутрішкільного інформаційного забезпечення (А. Шміте), створення єдиної системи інформаційного забезпечення в школі (В. Яковлева, Х. Кнетс) – [49].

У контексті розв'язання цієї проблеми актуальною є монографія «Інформаційне забезпечення управління школою» (1990 р.) В. В. Васильєва, опублікована за результатами дисертаційного дослідження. У монографії розкрито сутність категорійно-понятійного апарату: інформаційна діяльність, інформаційні зв'язки в установах освіти, джерела інформації, споживачі інформації, канали інформаційного зв'язку; авторська класифікація шкільної організаційно-управлінської інформації, що була відмінною від існуючих інших авторських класифікацій педагогічної інформації.

Найбільша увага акцентована дослідником на розкритті причин недоліків формування шкільних педагогів; визначенні структури, циклічності, способів вивчення і засобів ефективного задоволення їхніх інформаційних потреб, основних шляхів отримання педагогічної інформації членами шкільного колективу. Значна увага автором приділена ролі педагогічної інформації в діяльності вчителя та інформаційному забезпеченню управлінських рішень педагогів.

У монографії В. В. Васильєва чітко окреслені, науково обґрунтовані компоненти інформаційного забезпечення педагогічної діяльності, понятійно-категоріальний апарат дослідження педагогічної діяльності вчителя з позицій системного та інформаційного наукових підходів і лише аспектно висвітлено інформаційне забезпечення управління

школою як цілісного процесу, про що було заявлено в назві монографії. Це свідчить про те, що назва монографії значно ширша, ніж викладений у ній зміст, який є лише частковим розв'язанням заявленої проблеми [3].

Нові соціокультурні умови розвитку Росії (1991 р.) значною мірою сприяли модернізації системи освіти й спрямованості системи внутрішкільного управління на кінцевий результат, корпоративний стиль управління, який дозволить перейти від вертикальної командно-адміністративної системи управління до горизонтальної системи професійного співробітництва, врахування концепцій освітнього менеджменту.

Близьким за змістом до попередніх є дослідження російської вченої Т. І. Шамової, результати якого опубліковано в монографії «Внутрішкільне управління: питання теорії і практики» (1991 р.). З урахуванням концепції фінських авторів нею розроблено й теоретично обґрунтовано модель системи управління якістю кінцевих результатів роботи школи у формі банку даних та висвітлено модернізовану систему внутрішкільної педагогічної інформації, що запроваджено в школах Москви впродовж трьох років [8, с. 59–66]. Банк даних шкіл Москви вміщував підсумкову інформацію за півріччя, рік і довготривалий період за єдиною рубрикацією змісту блоків інформації.

Т. І. Шамова цілком правомірно зазначає, що «визначені місяці, в яких закладені дії щодо збору й аналізу інформації, є умовними, як і форми обговорення інформації та прийняття рішення на її основі. Запропонована система збору й збереження інформації є основою для її перенесення в пам'ять машини, оскільки без розробки педагогічного змісту інформації неможливо створювати програми для комп'ютерів. Цей етап є проміжним в інформаційному забезпеченні управління шкіл міста Москви» [8, с. 65].

Авторська система внутрішкільної педагогічної інформації в монографії описана дуже стисло – як результат проміжного етапу експерименту та відрізняється від системи, що розроблена вченою спільно з Т. К. Чекмарьовою, структурою, умовами функціонування системи освіти Росії, що детермінують кінцевий результат функціонування системи освіти Росії і частково змістовим наповненням.

У нових умовах державотворення, модернізації системи освіти в Україні з позицій системного підходу вітчизняними дослідниками Г. В. Єльниковою та Г. В. Троцько в 1991 році розроблено зміст інформаційних блоків з урахуванням концептуальних підходів до створення системи внутрішкільної педагогічної інформації Т. І. Шамової й Т. К. Чекмарьової, що висвітлено в посібнику для керівних кадрів [34, с. 29]. Структуру системи представлено такими блоками: Блок А. Інформація про створення умов навчання і виховання. Блок Б. Інформація про організацію навчально-виховного процесу, контроль якості навчання і внутрішкільний контроль. Блок В. Виховна робота. Блок Г. Робота з кадрами. Блок Д. Інформація про роботу з батьками та громадськістю.

Блок Е. Діловодство і статистична звітність. Блок Ж. Інформація про адміністративно-господарську і фінансову діяльність [34, с. 23–54].

Авторами приділено особливу увагу розробці змісту інформації блоку «Організація навчально-виховного процесу, контроль якості навчання, внутрішкільний контроль» з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків. Аналіз змісту системи внутрішкільної педагогічної інформації свідчить про те, що вона, у порівнянні з висвітленими вище іншими авторськими системами, більш повно характеризує основні напрями діяльності директора школи з управління навчально-виховним процесом, детально описана і певною мірою враховує зовнішню інформацію. Слід також відзначити, що автори неправомірно вважають, що розроблений «зміст інформаційних блоків є системою інформаційного забезпечення школою» [34, с. 29], оскільки він є тільки одним із компонентів, а інші компоненти системи висвітлені фрагментарно, без чіткого виокремлення й достатнього теоретичного обґрунтування та опису практичного впровадження.

Теоретичну та практичну значущість для розв'язання означеної вище проблеми мають результати дослідження вітчизняних учених В. І. Маслова, О. Т. Шпака й В. П. Драгуна, висвітлених у посібнику «Інформаційне та комп'ютерне забезпечення управлінської діяльності керівника школи» (1996 р.). Авторами обґрунтовані організаційно-педагогічні основи інформаційного забезпечення внутрішкільного управління, стисло представлена технологія створення загальношкільної системи інформаційного забезпечення управління. Компоненти (масиви) є відносно самостійними, пов'язані між собою за ознаками ієрархічності та субординації, що дає підстави розглядати кожний з них як підсистему єдиної системи, кожен з яких характеризується конкретним змістом, способами циркуляції інформації. Аналіз структури системи свідчить, що вона складна й має домінуючі позиції двох масивів інформації – внутрішкільного контролю й спеціально організованої служби оперативної довідкової інформації.

Авторами вперше розкрито вміння керівника школи як сутнісної складової його інформативної компетентності. В. І. Маслов, О. Т. Шпак і В. П. Драгун, як і решта дослідників інформаційних управлінських систем, розробили зміст і параметри інформації відповідно до структури навчального року. Слушною є думка авторів про те, що «...названі параметри, звичайно, не претендують на абсолютну винятковість. Ці параметри тією чи іншою мірою можуть змінюватися залежно від потреб керуючої системи та умов роботи конкретної школи» [59, с. 19]. Однак автори вказали на виняткову важливість зовнішньої інформації, що «надходить до школи каналами розпоряджень від вищих органів народної освіти: Міністерства освіти України, рай(міськ)вно, облвно, місцевих органів влади і закладів; а також інформації про стан зовнішнього середовища, наукової й методичної інформації», декларативно обґрунтували її необхідність, але не врахували при розробці системи.

Тому такий підхід до побудови загальношкільної системи інформаційного забезпечення управління є однобічним, коли враховується тільки

внутрішня інформація, що призводить до деструкції інформаційно-освітнього середовища, порушення циркуляції зовнішніх і внутрішніх інформаційних потоків в організаційній структурі школи; не враховуються вимоги, норми і держстанданти у процесі управління, фактори впливу зовнішнього середовища на школу та її здатність змінюватися під їх впливом, а відтак – динамічність функціонування структурних компонентів школи та інформаційного обміну між ними, а це призводить лише до часткового забезпечення інформацією процесу управління школою.

Питання організації інформаційного забезпечення внутрішньошкільного управління школою частково розкриваються Н. М. Островерховою та Л. І. Даниленко в монографії «Ефективність управління загальноосвітньою школою: соціально-педагогічний аспект» [40]. На їх думку, «...систему внутрішньошкільної інформації становлять дані про стан функціонування її основних підсистем, а саме: стан викладання навчальних предметів, стан викладання навчальних програм, якість знань, умінь та навичок учнів; стан виховної роботи в школі; стан дисципліни і культури поведінки в школі; стан відвідування учнями школи; робота з педагогами з питань професійного вдосконалення; стан ведення шкільної документації, зошитів, щоденників; реалізація нормативних документів про школу; стан внутрішньошкільного управління; стан роботи з батьками та громадськістю» [40, с. 85–86]. На допомогу керівникам шкіл запропонована карта вивчення стану інформаційного забезпечення внутрішшкільного управління, в якій знайшли відображення лише деякі види інформації, що ускладнює можливість його вивчення. Ними також розкрито зміст можливої педагогічної інформації в розрізі часу її надходження до суб'єктів управління, а саме: щотижневої, щомісячної, інформації за чверть [40, с. 87–88].

Систему інформаційно-аналітичного забезпечення управління загальноосвітньою школою розроблено, апробовано й висвітлено в 1997 році російським ученим П. І. Третьяковим на основі концепції фінських учених «управління за результатами» [50, с. 3, с. 87–109]. Система інформаційно-аналітичного забезпечення управління загальноосвітньою школою представлена такими блоками: Блок З. Здоров'я і здоровий спосіб життя. Блок В. Виховна робота. Блок О. Забезпечення базової додаткової освіти. Блок Г. П. Готовність до неперервної освіти і праці. Блок С. Готовність до життя у сім'ї і суспільстві. Блок Р. Р. Робота з батьками, спонсорами і громадськістю. Блок К. Робота з кадрами. Блок М. Т. Матеріально-технічне, фінансове забезпечення і певною мірою враховує зміни соціокультурних умов функціонування шкіл Росії.

Це стосується запровадження ідей неперервної освіти протягом життя, соціалізації учнів, формування здорового способу життя, відродження меценатства та моделювання системи внутрішшкільного управління на основі не тільки вітчизняного педагогічного доробку, а й зарубіжних ідей та концепцій менеджменту. Автором визначено зміст інформації висвітлених вище блоків, суб'єкти навчально-виховного процесу й

управління, що мають здійснювати збір, аналіз, опрацювання інформації в управлінні школою. Класичним є механізм побудови цілісної системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності школи, насамперед потребує «...визначення її змісту, джерел, формування потоків інформації і виведення їх на відповідні ієрархічні рівні управління, а потім визначення, в якій формі і де ця інформація буде зберігатися», – зазначає автор [50, с. 89]. Заслуговує на увагу слушна думка П. І. Третякова про те, що «...для підсистем, де інформаційне забезпечення відсутнє, метою буде його моделювання і організація простого інформаційного сервісу. Там, де така система функціонує, метою буде її інтенсифікація, подальша модернізація. У школах, що мають ЕОМ, перспективним є створення автоматизованої системи управління школою (АСУ)» [50, с. 89].

Окреме місце у розв'язанні цієї проблеми належить дослідженню інформаційно-аналітичної системи управління навчальним процесом (ІАСУ) ...Н. О. Вербицької та В. Ю. Бодрякова (1998 р.). У ньому охарактеризовано зміст, структуру, системотвірні принципи її побудови: принцип індивідуалізації отриманої інформації, принцип повноти та інтегрального аналізу інформації, принцип неперервності й динамічності отримання та аналізу інформації, принцип дієвості інформації, принцип економічності використання управлінської інформації, принцип відкритості вимірювань освітнього процесу та особливостей його суб'єктів. Заслуговує на увагу введення загальних підходів щодо збору, збереження, представлення управлінської інформації як з використанням комп'ютера, так і без нього, що дозволить управлінням зорієнтуватися й налагодити власну систему збору та опрацювання інформації про навчально-виховний процес і навчальні досягнення учнів [7].

Значний інтерес для дослідження проблеми становить система поглядів російського ученого Л. І. Фішмана щодо функціонування інформаційних процесів, зворотних зв'язків у педагогічних системах і умов їхнього розвитку та удосконалення управління. За результатами дослідження здійснено класифікацію та характеристику зворотних зв'язків, які базуються на принципі суб'єктності джерела й користувача інформації, а не описі інструментарію чи методики збору та оброблення інформації. Вченим побудована трьохмірна типологія зворотних зв'язків у педагогічній системі за такими компонентами: джерело інформації, об'єкт і користувач. У процесі інформаційної взаємодії педагогічних систем ним розроблено граф: суб'єкт – об'єкт – джерело – об'єкт – суб'єкт – користувач, який може використовуватись при побудові інформаційної архітектури систем, структуруванні й формуванні інформаційних потоків у організаційній структурі, моделюванні змістового наповнення інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом [55].

У результаті дослідження управлінських інформаційних систем Ю. Я. Табаковим встановлено, що отримання зворотної інформації суб'єктами управління ускладнюється внаслідок розгалуження прямого зв'язку на

рівні управлінських рішень, спільних для всіх, і на рівні власних управлінських рішень. Це призводить до непомірного зростання кількості інформаційних прямих і зворотних зв'язків, які циркулюють у школі, чисельність яких становить більше 275 тисяч одиниць, в при цьому більше 20 тисяч одиниць віднесені до функції управління навчально-виховним процесом [46]. Оптимізувати інформаційний потік, на думку Ю. Я. Табакова, можливо шляхом стандартизації шкільних документів, моделювання об'єктів управління, диференціації функціональних обов'язків керівників школи.

Системі збору інформації та її основним компонентам (цілі, джерела, методи й засоби, технології збору інформації), а також моніторингу як діяльності щодо систематичного збору, опрацювання, передачі, використання інформації присвячено низку статей, публікацій вітчизняних і зарубіжних учених В. Ю. Бикова, В. І. Бондаря, В. В. Васильєва, В. В. Гуменюк, Ю. А. Дорошенка, Г. В. Єльнікової, А. Є. Капто, Л. М. Калініної, Ю. А. Конаржевського, В. І. Маслова, С. І. Подмазіна, Е. Н. Ричихіної, В. С. Тат'янченка, Т. І. Шамової та ін. [1; 3; 11; 17–32; 42; 43; 46–48; 57; 58].

На думку А. Є. Капто, проблема отримання оптимальної інформації не тільки не розв'язана, а багатьма управліннями-практиками навіть не усвідомлена й тому недооцінена, а іноді зовсім не враховується [29, с. 80]. Учена розглядає методи збору інформації як важливу частину системи інформації в школі й наводить такі методи збору інформації як вивчення директивних, нормативних, методичних документів, спостереження, опитування, анкетування, тестування, метод оперативного розбору щойно проведеного заходу, ретроспективний метод. «Ефективність методів збору й передачі управлінської інформації може бути значно підвищена за рахунок технічних засобів, таких, як селекторний зв'язок, диктофон, магнітофон, всі види кадропроєкторів, телевізійні пристрої, відеотелефон, ЕОМ тощо. Їх використання дозволить в чотири – п'ять разів скоротити витрати часу на збір й передачу інформації порівняно з рукописними текстами. Оптимізаційний ефект тут є» [29, с. 83].

Останнім часом все більш популярним серед дослідників і практиків є моніторинг, під яким прийнято розглядати діяльність суб'єкта щодо систематичного збору й використання інформації, отриманої в процесі спостереження за будь-яким процесом з метою виявлення його відповідності прогнозованому результату. Питання освітнього моніторингу у ракурсі інформаційного забезпечення управління якістю освіти в школі розглядають у наукових працях Н. О. Вербицька, В. Ю. Бодряков, Г. В. Єльнікова, В. О. Кальней, В. М. Лізінський, О. А. Орлов, С. І. Подмазін, Е. Н. Ричихіна, С. Є. Шишов, Р. Б. Шиян, О. І. Шиян та ін.

Для розуміння механізмів отримання інформації та концептуальних підходів до їх реалізації в управлінні ЗНЗ певний інтерес становлять погляди С. І. Подмазіна щодо «проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення освітньої системи, яка є складною й багатоаспектною». На

його думку, сьогодні неможливо займатися наукою, освітою, управлінням поза інформаційним процесом. Для забезпечення прогресивного розвитку освітньої системи потребують розробки й реалізації технології моніторингу – збору, збереження та аналізу необхідної для ефективного управління інформації.

Ключові питання моніторингу ним сформульовані у такий спосіб: на основі яких критеріїв збирати інформацію, яким інструментарієм здійснювати цей збір, у якому взаємозв'язку повинні знаходитися відстежувальна система та об'єкт спостереження, в якій формі зберігати інформацію й забезпечувати доступ до неї користувачів, як переводити зібрану інформацію на мову конкретних управлінських рішень [42, с. 137–138], а отриману таким чином інформацію можна зберігати в узагальненій, систематизованій формі в різноманітних банках інформації. Змістовий моніторинг автором розглядається як механізм отримання інформації, як «технологічний ґрунт інформаційно-аналітичного забезпечення» [42, с. 139]. Актуалізацію проблеми дослідження та наголошення на її значущості для ефективного управління школою здійснено Е. Н. Ричихіною, яка наголошує, що «створення мережі інформаційного забезпечення має бути поставлено на перше місце», ... система збору й збереження інформації має відображати важливі напрями діяльності для даної освітньої системи [43, с. 64].

У зарубіжній літературі висвітлено *роль інформаційної системи в забезпеченні якості освіти та підходи до її формування*. Ключовим аспектом забезпечення якості освіти є рівень розбіжності, який існує між наявною ситуацією та перспективою, яку намітила для себе школа. Для того, щоб це визначити, необхідна інформація, яка стосується не тільки результатів екзаменів, ДПА або успіхів випускників у роботі, а й стратегій, які мають наміри запроваджувати або запроваджуються нині. Найперше, вся сукупність інформації є важливою, оскільки дає можливість працювати над покращенням якості освіти, тобто наближати справжній стан якості освітнього процесу в ЗНЗ до визначених державних стандартів ЗСО, авторських стандартів якості освіти, тобто бажаного результату діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу [62].

Зрозуміло, що освітній процес складніший, ніж процес виробництва. Нелегко сказати, що спрацювало неправильно і що потрібно зробити, щоб виправити недоліки. Є набагато більше причинно-наслідкових зв'язків, які є значно складнішими, ніж це видається на перший погляд [63]. Життєво важливим для забезпечення якості освіти є необхідність розглядати її як низку взаємопов'язаних причинно-наслідкових залежностей. Для цього треба, передусім, простежити найбільш важливі аспекти роботи, на яких варто зосередитись; по-друге, визначити причини з метою ефективного впливу на процес покращення якості. За відсутності причинно-наслідкових зв'язків виникає ризик щодо розгляду «симптомів», а реальний стан подій залишиться поза увагою.

Знання найбільш важливих взаємозв'язків причин і наслідків є необхідними для створення системи інформаційного забезпечення

управління ЗНЗ і, зокрема, якістю освіти, тобто системи основних центрів уваги, до яких регулярно буде надходити інформація. Кожна школа у тій чи іншій формі має власне інформаційне забезпечення щодо наявності цілісної системи інформаційного забезпечення, то це питання є проблематичним. Однак, як правило, це не є системи, які дозволяють школам систематично досліджувати, наскільки поточний стан процесів відрізняється від бажаної перспективи та визначеної стратегії розвитку. Більшість інформаційних систем не передбачають механізм зменшення розбіжності або вирішення тієї чи іншої проблеми, яка виникає під час управління.

Існуючі інформаційні системи включають формальні та неформальні компоненти. Прикладами формальних компонентів є результати екзаменів, контрольних робіт, звіти, кваліфікаційні характеристики вчителів, дані про учнів. Прикладом неформальної інформації може бути та інформація, яку управлінці отримують про вчителів від учнів або батьків; інформація, яку вчитель має про учнів, сформованість їхньої мотивації та навчально-пізнавального інтересу учнів до отримання якісної освіти; інформація про професійну спрямованість учнів та їхній свідомий вибір майбутньої професії. Такі інформаційні системи можна розглядати як своєрідну попередню перестраховку.

Значний недолік неформальних і випадкових інформаційних систем полягає в тому, що вони можуть запропонувати обмежений набір показників, які можуть не мати прямого зв'язку зі стратегічною метою школи. Вони не базуються на ланцюгах причин і наслідків. Крім того, така інформація є у розпорядженні тільки окремих осіб (що знає тільки адміністративно-управлінська ланка, один вчитель, не знають інші або педагогічний колектив у цілому; що знає керівництво, часто не знають учні, батьки учнів, вчителі). І ця інформація не сприймається усіма як цінна та надійна (люди швидко зневірюються у неформальній інформації). Випадкова та неформальна інформація не спонукає працівників до систематичного підвищення якості освіти.

Підходи до формування інформаційної системи. Інформаційна система складається з ключових центрів уваги, до яких регулярно повинна збиратися інформація. Є різні підходи до створення інформаційної системи [61, с. 7]. Їх можна розділити на: *спрямовані на систему; спрямовані на проблему; комбіновані.*

Системно зорієнтований підхід до формування інформаційної системи створюється систематичними дослідженнями для визначення розбіжностей між дійсною ситуацією та бажаною перспективою, з одного боку, і зменшення цієї розбіжності – з іншого, тобто спрямований на визначення причин цієї розбіжності. Ця модель базується на тому, що освітній результат (результати досягнень учнів, успіхи учнів після закінчення школи) визначається процесами, які відбуваються або на рівні класу (наприклад, методи викладання, підручники, види контролю, класне приміщення), або на шкільному рівні (шкільні правила,

організація, управління). Однак такі фактори як знання про оточення та про контекст (наприклад, розташування школи, ставлення вчителів, участь батьків у житті школи) також мають значення. Надзвичайно важливо уважно підійти до вибору інформаційної системи, оскільки вона не відповідає потребам конкретної школи або не є концептуально близькою чи зрозумілою користувачам у школі, а отже, не буде ефективно використовуватися.

Проблемно зорієнтований підхід до формування інформаційної системи базується в основному на досвіді людей, які працюють у школі. Він має більше можливостей викликати зацікавленість клієнтів, що робить його більш цінним інструментом. Проблемно зорієнтований підхід розглядає різноманітні питання, що потребують вирішення; разом з тим з'ясується, яка потрібна інформація для їх розв'язання. Інший підхід передбачає аналіз проблем, які були нещодавно вирішені, і досліджень того, яка інформація була використана для їх вирішення. Якщо це проводилось у формі мозкової атаки з керівництвом школи або групою вчителів, то можна сформувати перелік ключових питань, з яких необхідно було збирати інформацію: а) чи ключові центри уваги є відповідними тому, що є важливо у Вашій школі; б) чи це можна використати для специфікації основних завдань, які, в свою чергу, покладають на місію; в) наскільки ключові центри уваги представляють аспекти, які можуть бути вихідними та виправленими; г) наскільки зібрана й використана інформація у цих специфічних точках є достовірною. Такий перелік ключових питань часто включає більш детальну інформацію, ніж самі ключові питання.

Об'єднання двох підходів репрезентує так званий *комбінований підхід*. Спосіб збору даних та інструментарій використовуються залежно від того, на що сфокусована увага дослідження. Окремим питанням є те, як цю інформацію записувати і хто буде обробляти її. Подолання розбіжності між даною ситуацією та бажаною перспективою ускладнюється, коли збір інформації та її використання, а також виконання дій залежать від різних людей. Така розбіжність визначається як «проблема».

Постає питання: чи розглядається ця розбіжність як проблема і, якщо так, то хто вважає проблемою. Врешті інформаційна система не може забезпечити всю потрібну інформацію й на це не розрахована.

Тут, звичайно, актуальним є питання шкільного управління.

Адміністрація школи може захопити працівників працювати над вирішенням проблеми, створити сприятливі умови для її вирішення, надавати консультації вчителям. Організація інформаційного забезпечення управління залежить від самої школи. Підходи до нього можуть бути різноманітними, але в будь-якому випадку необхідно враховувати якнайменше три чинники, які є життєво важливими при управлінні процесом покращення якості освіти у школі.

1. Шкільний менеджмент повинен включатися в роботу і спрямовувати процес управління якістю освіти.

2. Має бути розроблений план забезпечення якості освіти, де чітко визначено, що таке процес забезпечення якості і що це означає для школи. Цей план має бути таким, що піддається коригуванню, а також має бути визнаним у колективі.

3. Забезпечення якості освіти має базуватися на реальних шкільних питаннях, стратегіях і місії школи.

Не можна займатися організацією інформаційного забезпечення управління тільки протягом короткого часу. Цей процес повинен тривати постійно, його учасники мають регулярно отримувати інформацію про результати і бути задіяні у подальшому плануванні. Для того, щоб забезпечити процес якісної освіти у школі, необхідно мати групу відповідальних осіб, які стимулюють, заохочують до роботи, регулярно повинні робити і аналізувати звіти, планувати надходження інформації про розвиток подій різноманітними способами.

На процес забезпечення якості освіти у школі впливають організаційні рішення, планування та інформування, звітність. Звіти з питань якості освіти використовуються для внутрішнього користування з метою вмотивування працівників і оптимізації процесу управління, тому не вся інформація повинна бути доступною у шкільному оточенні.

Аналіз наукових праць, публікацій, матеріалів науково-практичних конференцій дозволяє зробити висновок про те, що вітчизняні та зарубіжні дослідники з 70-х років до першої половини 90-х років ХХ ст. переважно висвітлювали тільки інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу як основного педагогічного процесу або інформаційне забезпечення окремих напрямів роботи школи; роль інформації в управлінській діяльності, змістове наповнення, механізми організації інформаційних процесів у внутрішшкільному управлінні або систему збору й збереження інформації.

Аналіз змісту матеріалів науково-практичної конференції «Інформаційне забезпечення управління розвитком регіональної системи освіти» (м. Тула Російської Федерації, 1996 р.) свідчить про багатогранність цієї складної проблеми щодо розгляду процесу інформаційного забезпечення не тільки внутрішшкільного управління, а й таких процесів і видів діяльності, як: управління розвитком освіти Тульської області; розробка й реалізація муніципальних програм розвитку; консультування; прогнозування; професійна діяльність інспектора; підвищення кваліфікації педагогічних кадрів і творчого потенціалу педагогів; комплектування бібліотечних фондів; управлінська діяльність керівника школи та інших педагогічних процесів [15].

Дослідження еволюції педагогічної думки зазначеної проблеми з кінця 70-х й до початку 90-х років ХХ ст. свідчить, що саме в цей період відбулося формування педагогічних ідей щодо практичного створення управлінських інформаційних систем на паперових носіях і їх експериментування в практиці радянської школи, цьому сприяло запровадження практичних розробок систем на промисловому підприємстві. Цей час

насичений перспективними пошуками, знахідками, досягненнями й характеризується екстраполяцією ідей, положень і висновків досліджень з кібернетики, теорії соціального управління, концепції управління інформаційними ресурсами в теорію й практику внутрішкільного управління. Інформація та інформаційне забезпечення розглядається вченими як атрибут, іманентно притаманний процесу управління.

Аналіз наукових праць з досліджуваної проблеми свідчить, що більшість з них належать зарубіжним ученим і відносяться до радянського періоду. У них висвітлено певною мірою теоретико-прикладні аспекти, класичну адміністративно-бюрократичну систему управління, що поступово зазнає радикальних змін в умовах ринкової економіки й формування інформаційного суспільства в сучасній системі освіти України.

Вітчизняний науковий доробок з означеної проблеми незначний та характеризується аспектним розкриттям педагогічних й управлінських інформаційних систем. Це можна пояснити складністю, багатоаспектністю та інтегративністю проблеми, що вимагає від дослідника опанування знань освітнього менеджменту, теоріями, концепціями таких галузей наук, як: інформологія, соціальна інформатика, кібернетика, теорія управлінського рішення, теорія систем, теорія відкритих систем, теорія синергетики та ін.

На основі історико-генетичного, проблемно-генетичного та генетичного аспекту системного аналізу з'ясовано, що вчені, дослідники термінів «інформаційне забезпечення управління школою» та «система інформаційного забезпечення управління школою» розглядалися як тотожні або семантично ідентичні, що, на нашу думку, потребує чіткого розмежування та з'ясування їх узгодженості, а щодо терміну «інформаційне забезпечення управління якістю освіти», то слід констатувати про наявність лише одного авторського визначення російського ученого О. І. Севрука.

Означені вище терміни були варіативними як за формою, так і за змістом. У даному дослідженні ми їх не ототожнюємо і вважаємо термін «інформаційне забезпечення управління школою» значно ширшим за змістом і конструктами, який є базовим і включає власне інформаційне забезпечення управління якістю освіти як його основний субстрат.

Відповідно до предмета і завдань дослідження проаналізовано етимологію та в авторській інтерпретації розкрито сутність поняття «інформаційне забезпечення управління колегіумом» з позицій інформаційного, системного, діяльнісного, процесного наукових підходів. *Поняття «інформаційне забезпечення управління колегіумом» розглядаємо як сукупність різних видів релевантної інформації, знань, документів, використання спеціального комплексу процедур, методів, засобів, дій з інформацією, інформаційно-комунікаційних технологій у різних видах діяльності суб'єктів управління всіх ієрархічних рівнів щодо організації збору, кодування, опрацювання, накопичення, зберігання, ефективного використання й представлення інформації, а також передачі синтезованої інформації у формі управлінських рішень щодо визначених стандартів і вимог до якості освіти виконавцям.*

Отже, інформаційне забезпечення процесу управління колегіумом покликане сприяти фільтрації, відбору, оцінці, систематизації з усієї сукупності саме тієї інформації, що відображає реальну освітню ситуацію та задовольняє інформаційні потреби суб'єктів у релевантній, вірогідній, вичерпній інформації для розв'язання задач управління щодо забезпечення якості освіти й виконання функціонально-посадових обов'язків.

Аналіз структури й змісту, представлених у підрозділі авторських управлінських інформаційних систем, дозволяє зробити висновок про те, що провідними російськими ученими при їх моделюванні не враховано стратегічний і тактичний рівень управління, а стратегічна інформація тільки декларувалася при класифікації інформації; не розкрито механізми отримання зовнішньої та зворотної інформації за різними каналами. Тому це зумовлює пошук такого інструментарію під час розробки систем, який би сприяв досягненню стратегічних, тактичних й оперативних цілей та задоволенню інформаційних потреб керівників у стратегічній, тактичній і оперативній інформації.

Порівняльно-зіставний метод й аналіз дав змогу виявити, зіставити й порівняти різні моделі авторських управлінських інформаційних систем, структуру й визначити значення досвіду їх запровадження для сучасної педагогічної науки та шкільної практики в умовах формування інформаційного суспільства; простежити генезу поглядів різних науковців і практиків на проблему інформаційного забезпечення управління ЗНЗ та якість освіти. Ретроспективний аналіз дозволив охарактеризувати зміст, компоненти, структуру, організацію розробки та запровадження управлінських інформаційних систем загалом і якості освіти зокрема.

Розроблена структура моделі інформаційного забезпечення управління колегіумом: вибір (розробка) концепції якості освіти (освітнього процесу) – розробка діагностичного інструментарію і показників результативності якості освіти (освітнього процесу) – збір первинних даних – опрацювання даних – оцінка даних.

Література до 1-го розділу

1. Биков В. Ю., Руденко В. Д. Системи управління інформаційними базами даних в освіті. – К., 1998. – С.4 – 9.
1. Блауберг И. В., Садовский В. Н. К проблеме взаимоотношения системного подхода и системного анализа / В кн...: Философские аспекты системного подхода. – М., 1980. – С. 19 – 21.
2. Васильев В. В. Информационное обеспечение управления общеобразовательной школой: Моногр. – Воронеж : Изд. Воронежского университета, 1990. – 139 с.
3. Вашенко Л. М. Система управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: дис. доктора пед. наук : 13.00.01 / Л. М. Вашенко. – К., 2006. – 455 с.
4. Вдовиченко Р. П. Система організаційно-педагогічної діяльності міського управління освіти з підвищення компетентності керівників загальноосвітніх навчальних

- закладів: моногр. / Р. П. Вдовиченко, Л. М. Калініна, В. Д. Чайка ; за наук. ред. Л. М. Калініної. – К. ; Миколаїв: Гліон, 2007. – 528 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад В. Т. Бусел. – К. Ірпінь; ВТФ «Перун», 2001.– С. 1, 1212. – 1440 с.
  6. Вербицкая Н. О., Бодряков В. Ю. Учебный процесс: информация, анализ, управление. – М.: Сентябрь, 1998. – 128 с.
  7. Внутришкольное управление: вопросы теории и практики: Монография / Под ред. Т. И. Шаповой. – М.: Педагогика, 1991. – С. 59–66, С. 65. – 192 с.
  8. Гець В. М., Семиноженко В. П. Інноваційні перспективи України : моногр. / В. М. Гець, В. П. Семиноженко.– Харків: Константа, 2006. – 272 с.
  9. Годин В. В., Корнеев К. К. Информационное обеспечение управленческой деятельности: Учебник. – М.: Высшая школа, 2001. – С. 14–15. – 240 с.
  10. Гуменюк В. В. Інформаційне забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / ЦППО АПН України. – К., 2004. – С. 6–7. – 20 с.
  11. Гуржій А. М. Інноваційна діяльність в Україні: моногр. / А. М. Гуржій, Ю. В. Каракай, З. О. Петренко, Н. І. Ваніліна, Т. К. Куранда.– К.: УкрІНТЕІ, 2007.–144 с.
  12. Даниленко Л. І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах : моногр. / Л. І. Даниленко. – К. : Міленіум, 2004. – 358 с.
  13. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера.– К.: Міжнародна Економічна Фондація, 2000.– С. 207.
  14. Информационное обеспечение управления развития региональной системы образования // Материалы научно-практической конференции .– Тула, 1996. – С. 56. – 140 с.
  15. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики: Монографія / Калюжний Р. А., Шамрай В. О., Швець М. Я., Павловський В. Д., Гуцулюк М. В., Ковпак Р. Л., Цимбалюк В. С., Яцишин Ю. В., Ластовецький А. С. / За ред. Р. А. Калюжного та В. О. Шамрая. – К., 2002. – С. 39–40. – 296 с.
  16. Калініна Л. М. Інформаційне забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом // Зміст і технології шкільної освіти. Матеріали наук. конф. 6 березня 2001 р. – К.: Педагогічна думка, 2001. – С. 31–32.
  17. Калініна Л. М. Інформаційне забезпечення управління Херсонського обласного ліцею // Імідж сучасного педагога. – 2001. – 6 (17). – С. 16–20.
  18. Калініна Л. М. Інформація та інформатика // Газета «Інформатика». – 2001. – № 34 (130), 35 (131). – Вересень. – Вкладка № 2. – 12 с.
  19. Калініна Л. М. Інформація: суть і специфіка // Комп'ютер у школі і сім'ї. – 2002. – № 3. – С. 13–17.
  20. Калініна Л. М. Класифікація управлінської інформації як умова стратегічного управління // Матеріали звітної наукової конференції. – 25–26 березня 2003 р. «Зміст і технології шкільної освіти». – С. 33–34.
  21. Калініна Л. М. Соціально-педагогічна інформація як основа ефективного управління навчальним закладом // Вересень. – 2001. – № 1(15). – С. 27–34; Газета «Директор школи». – 2001, жовтень. – № 39 (183). – С.1, 13–15, 89.
  22. Калініна Л. М. Соціально-педагогічна інформація: суть, характерні ознаки та її роль в управлінні школою // Директор школи: Україна. – 1999. – № 3. – С. 9–13.
  23. Калініна Л. М. Теоретичні основи системи інформаційного забезпечення управління загальноосвітніми навчальними закладами // Інформатизація освіти України: стан, проблеми, перспективи: Зб. наук. праць / Херсонський державний педагогічний Університет. – Херсон: Айтлант, 2001. – С. 44–45.

24. Калініна Л. М. Технологія інформаційного управління закладом освіти: науково-методичний посібник. – Х.: Вид. група «Основа», 2005.– 160 с.
25. Калініна Л. М., Дорошенко Ю. О., Лапінський В. В. Інформаційні та комунікаційні технології як засіб підвищення ефективності управління закладами освіти // Нова педагогічна думка. – 2002. – № 3–4. – С. 221 – 238.
26. Калініна Л. М. Засади соціально-педагогічної інформації // Освіта і управління. – 1999 (2001). – Т3. – № 4. – С.19–27.
27. Калініна Л.М. Роль соціально-педагогічної інформації // Газета для керівників шкіл «Директор школи». – 2000. – № 21–22 (117–118). – червень. – С. 9–12.
28. Капто А. Е. Без информации нет управления // Управление современной школой: Пособие / Под ред. М. М. Погашника. – М., 1992. – С. 79–86.
29. Конаржевский Ю. А. Информационное обеспечение процесса управления школы // Основы внутришкольного управления / Под ред. П.В. Худоминского. – М.:Педагогика, 1987.– С. 139, 140, 142–143, 145. – 168 с.
30. Конаржевский Ю. А. Методические рекомендации по анализу итогов учебного года.– Магнитогорск, 1977.– С. 10.
31. Луговой В.І. Проблема понятійно-категоріального апарату педагогічної науки / В.І.Луговой // Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб. наук. пр. до 15-річчя АПН України : в 5 т. – К. : Пед. думка, 2007.– Т.1: Теорія та історія педагогіки. – С. 24–35.
32. Кузнецов Ю. К. Педагогическая информация и управление школой: Учебное пособие. – Калинин: КГУ, 1985. – С. 39. – 79 с.
33. Наукові основи управління школою: Навч. посіб. / За ред. Г. В. Єльнікової. – Харків: ХДПІ, 1991. – С. 23–54, 29. – 170 с.
34. Образцов П. И. Методы и методология психолого-педагогического исследования. – СПб.: Питер, 2004. – С. 149.
35. Орлов А. А. Вопросы информационного обеспечения внутришкольного управления // Вопросы теории и практики внутришкольного управления: Сб. науч. тр. – М., 1984. – С. 5–11, 7.
36. Орлов А. А. Опыт разработки системы внутришкольной информации // Советская педагогика. – 1984. – № 2. – С. 61–67, 64.
37. Орлов А. А. Проблемы информационного обеспечения внутришкольного управления // Тезисы III республиканской научно-практической конференции по совершенствованию управления и внедрения НОТ в систему народного образования. – Рига, 1986. – С. 22–25, 24–25.
38. Орлов А. А. Проблемы систематизации управленческой информации // Материалы научно-практической конференции «Информационное обеспечение управления развитием региональной системы образования».– Тула, 1996. – С. 9. – 141с.
39. Островерхова Н. М., Даниленко Л. І. Ефективність управління загальноосвітньою школою: соціально-педагогічний аспект: Монографія. – К.: Школяр, 1996. – С. 84–89, 85–89, 87–88.
40. Петров В. Ф. Інформаційне забезпечення управління загальною середньою освітою в регіоні: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01/ ЦІППО АПН України. – К., 2004.– С. 8. – 21 с.
41. Подмазін С. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління освітніми системами // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1. – № 1. – С. 137–139.
42. Рычихина Э. Н. Информационное обеспечение исследования системы управления образовательным учреждением // Инновации в образовании. – 2003. – № 6. – С. 63 – 69.

43. Стратегії управління закладами освіти в умовах формування інформаційного суспільства: Зб. наук. праць / Ін-т педагогіки АПН України; За ред. Р. П. Вдовиченко, Л. М. Калініної. – Київ-Миколаїв: Ілліон, 2008. – Вип. 1. – 399 с.
44. Сухомлинська О. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні // Шлях освіти. – 1999. – №1. – С.43–45
45. Табаков Ю. Я. Пути и средства оптимизации внутришкольного управления: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01./ К., 1982. – 17 с.
46. Татьяначенко В. Информационный банк руководителя общеобразовательной школы. – Челябинск : ЧОИИУ, 1992. –112с.
47. Татьяначенко В. С. Методические указания по формированию управленческих информационных систем в условиях общеобразовательной школы. – Челябинск: ЧГПИ, 1985.– С. 14–15. – 40 с.
48. Тезисы III республиканской научно-практической конференции по совершенствованию управления и внедрения НОТ в систему народного образования. – Рига, 1986. – С. 6–8, 39 – 43 с.
49. Третьяков П. И. Управление школой по результатам: Практика педагогического менеджмента. – М.: Новая школа, 1997. –228 с.
50. Україна в 2008 році: процеси, результати, перспективи. Біла книга державної політики / За заг. ред. Ю. Г. Рубана.– К.: НІС, 2008. – 186 с.
51. Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: моногр. / За заг. ред. Ю. Г. Рубана.– К.: НІС, 2008.–744 с.
52. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки / За ред. А. С. Галчинського. – К.: НІС, 2003.–328 с.
53. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура: моногр. / За ред. В. Г. Кременя. – К.: Пед. думка, 2008. – 472с.
54. Фишман Л. И. Обратные связи в управлении педагогическими системами: Автореф. дис. ...докт. пед. наук: 13. 00. 01. / Институт образования взрослых РАО. – Санкт – Петербург, 1994 . – С. 3, 87–109. – 41 с.
55. Шамова Т. И., Чекарева Т. К. Совершенствование системы внутришкольной педагогической информации как важнейшее условие реализации школьной реформы: Методические рекомендации для слушателей ФППК, организаторов народного образования. – М., 1985. – С. 4, 5–6, 13–20. – 67 с.
56. Школа на рубежі століть: управлінський аспект: Науково-методичний посібник / Л.М. Калініна, М. П. Лукашевич, Н. М. Острроверхова та ін. – К.: П П Компанія «Актуальна освіта», 2000. – 216 с.
57. Шмите А. К. Совершенствование внутришкольного информационного обеспечения // Тезисы III республиканской научно-практической конференции по совершенствованию управления и внедрения НОТ в систему народного образования. – Рига, 1986.– С. 37–39.
58. Шпак О. Т., Драгун В. П. Інформаційне та комп'ютерне забезпечення управлінської діяльності керівника школи: Посібник для слухачів факультету післядипломної освіти та керівників шкіл. – К., 1996. – С. 6, 19. – 76 с.
59. Шеулин А.С. Устойчивое инновационное развитие как научно-прикладное направление // Устойчивое развитие: Наука и практика. – 2004.– № 2.– С. 13–17.
60. Educational governance and administration/ Thomas J/ Sergiovanni...[et al.].—Allyn and Bacon, USA, 1999.
61. Juran J. M. (1979) Quality Control Handbook, Maidenhead: Mc Graw Hill.
62. Karstanje P.N. (1999) Quality care at school level. University of Amsterdam.

Розділ 2

СОЦІОКУЛЬТУРНІ УМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

2.1. Види і джерела інформації в системі управління загальноосвітнім навчальним закладом

Одним із завдань дослідження є з'ясування джерел інформації, розкриття феномена «соціальна інформація», уточнення суті дефініції «управлінська інформація», визначення видів соціальної інформації, їх змісту та якісних характеристик у загальноосвітньому навчальному закладі, зокрема і колегіумі як одного із його типів.

Відповідно до мети і завдань дослідження у науковій розвідці з огляду на сучасне витлумачення поняття «інформація», яке ще не набуло чіткої концептуалізації, потребують вивчення, визначення та конкретизації види інформації соціального спрямування, що надходять або створюються у колегіумі. У попередньому параграфі нами підкреслено, що інформація властива всім видам і формам руху матерії, зокрема й соціальній її формі, що відображає розмаїття матеріального й духовного світу. Вона стала об'єктивною характеристикою не тільки живих, а й взагалі всіх матеріальних систем, у тому числі й об'єктів неживої природи та їх взаємодії на всіх рівнях організації матерії. Отже, багатий на різні форми відображення Всесвіт характеризується виявами різноманітних видів інформації.

У цьому контексті слід звернути увагу, що одним із фундаторів соціальної інформатики А. Д. Урсулом обґрунтовано погляд на варіативність видів соціальної інформації [55–59], який є важливим для визначення видів соціальної інформації в колегіумі, а саме: виходячи з принципу невичерпності матерії, можна заздалегідь передбачити, що видів інформації має бути невичерпна кількість, хоча на кожному етапі пізнання інформації виділятиметься лише обмежена, але щоразу дедалі більша кількість цих видів. Аналіз наукової літератури засвідчує, що дослідниками наведено багато характеристик різних видів соціальної інформації. Наприклад,

російський учений В. Г. Афанасьєв, розкриваючи суть управління суспільством, репрезентував терміни-характеристики соціальної інформації, що використовується в управлінні соціальними системами: прижиттєва, цінна, фіксована, нефіксована, вихідна, проміжна, універсальна, комплектна (повна), некомплектна, постійна, змінна, академічна, робоча, прогностична, планова, орієнтувальна, нормативна, директивно-нормативна, попереджувальна, горизонтальна, вертикальна, пряма, зворотна, контрольно-звітна, внутрішня, зовнішня, систематизована, несистематизована, надійна, первинна, достовірна, своєчасна, корисна, вторинна, підсумкова, результативна, основна, разова [7].

Тлумачення термінології або ж конкретних дефініцій є засобами нашого мислення й дають можливість аналізувати дійсність та вибудовувати її нові моделі, причини цього лежать також і в суті самого феномена соціальної інформації. На нашу думку, це є правомірним, оскільки дослідники по-різному бачать навколишній світ і об'єкти, процеси, явища у ньому. Саме цим можна пояснити відсутність єдиного бачення термінів-характеристик соціальної інформації та понятійного апарату в таких галузях наукового знання, як-от: соціальне управління, соціальна інформатика, внутрішньошкільне управління. До того ж кількість цих характеристик зростає залежно від того, як дослідники класифікують за видами соціальну інформацію та обґрунтовують авторський понятійно-категоріальний апарат у процесі викладу теоретичних і практичних положень.

Проблеми природи матеріального світу й відображення його у свідомості особистості знайшли своє відтворення у хронологічному порядку генезису [1, с. 184–185; 26; 35; 36, с. 30] і взаємозв'язку видів інформації – фізичної, біологічної та соціальної, що характеризують якісну своєрідність процесів відображення на різних рівнях організації матерії. Фізична інформація властива процесам відображення в неживій природі (елементи, речовини, неорганічні структури, планетні й зоряні системи). У живій і неживій природі виникає природна естетична інформація через сполучення кольору, світла й тіней, звуків і пахощів та мистецька, що характеризує результати творчої діяльності людей як її різновид. Біологічна інформація циркулює в живій природі й формує її структури.

Соціальна інформація створюється, використовується й накопичується в процесі управління суспільством як соціальною системою і, зокрема, у колегіумі – як її різновиду. Це пояснюється тим, що людина, яка її створює, формує, використовує і трансформує у процесі діяльності, – істота соціальна за своєю суттю й така, що обов'язково належить до того чи іншого класу, нації, соціальної верстви, організації, колективу, суспільства.

У контексті зазначеного слід відмітити, що вченим О. М. Леонтьєвим обґрунтовано пріоритетність саме соціальної діяльності порівняно з її іншими видами, а філософами зроблено висновок, який лишається незаперечним незалежно від теоретичних побудов та ідеологічних домінант суспільного розвитку про «...цілісність суспільства як соціальної системи, що функціонує завдяки виробництву й постає як живий організм з усіма

особливостями економічних, соціально-політичних, ідеологічних, культурних, побутових, сімейних та інших соціальних відносин, які безпосередньо характеризують життєдіяльність людей. У центрі суспільства – людина, яка є суб'єктом і головною діючою його особою, без якої воно не існує» [3, с. 109–110].

Наведені вище висновки дозволяють стверджувати, що в суспільстві та властивих йому сферах: «...праця і побут, суспільне життя й культура, поведінка (стиль життя) людей та їхні духовні цінності» [3, с. 109], – зокрема й у колегіумі, циркулює переважно соціальна інформація. Різновидом її є семантична інформація, що створюється в людському суспільстві в ході або в результаті наукової, виробничої чи суспільно-політичної, освітньої діяльності людей і є результатом пізнання законів, закономірностей, природи, суспільства та мислення. Семантична інформація є первинною, а в результаті її аналітико-синтетичного опрацювання – вторинною. Поділ інформації на естетичну і семантичну, а також на первинну та вторинну є умовним, і залежно від ситуації знаходить прояв той чи інший її аспект.

На підставі зазначеного вище доцільним є розгляд феномена «соціальної інформації» як одного з базових, загальнонаукових понять таких наук як соціальна та правова інформатика, менеджмент, що має ключову роль та функції в управлінні ЗНЗ. Російський учений-соціолог В. Г. Афанасьєв визначає соціальну інформацію як «знання, повідомлення, відомості про соціальну систему, а також про системи природи тією мірою, якою їх використовує суспільство» [6, с. 238]. Однак він зауважує, що «інформація» – це знання, але не всі, якими володіє людство, а лише та їх частина, що використовується для орієнтування, для активної дії, для управління...» [6, с. 238]. Таке трактування поняття є занадто загальним тому, що тільки вказується на мету її використання і не дає чіткого уявлення про сутність суспільства, його структуру, взаємозв'язки та взаємозалежності між явищами, об'єктами та суб'єктами в системі «інформація – людина – суспільство», роль людини у створенні соціальної інформації та її використанні в процесі діяльності.

За Н. Вінером, «соціальна інформація – це визначення змісту, одержаного із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування й наших почуттів до нього» [12, с. 31]. Інші вчені дають таке визначення: «Інформацією є всі ті дані про зовнішній світ, що ми безпосередньо здобуваємо через вплив на наші органи чуття навколишніх предметів і явищ і опосередковано через книжки, газети, розповіді інших людей» [47, с. 63]. Розкриваючи сутність цього поняття, вченікладають у нього ще й аспект безпосередніх контактів людини з явищами в навколишньому середовищі, тобто з тією сукупністю природних факторів живої та неживої природи, які чинять вплив як на окрему людину і на середовище загалом.

У праці учених-соціологів В. Г. Афанасьєва та А. Д. Урсула «Соціальна інформація: деякі методологічні аспекти» поняття «соціальна інформація» визначається як відображення в суспільстві розмаїття природних і соціальних явищ та зазначається, що соціальна інформація – це нагромаджені

в суспільстві й визнані ним знання у зміненій формі [8, с. 64]. Філософське осмислення даного поняття здійснено вченими на діалектико-матеріалістичній теорії пізнання з конкретизацією явищ у суспільстві та без розкриття суті зміненої форми знання. Пізнання суб'єктом оточуючого світу відбувається за умови не тільки безпосереднього вивчення, спостереження, дослідження, а й за умов його видозміни та перетворення, в результаті чого і накопичуються певні індивідуальні знання.

З представленим вище розумінням суті поняття «соціальна інформація» збігається думка А. Д. Урсула: «...соціальна інформація – це аспекти й результат відображення суспільством як самої соціальної форми руху матерії, так і всіх інших її форм тією мірою, якою їх використовує суспільство, і мірою залучення їх до орбіти громадського життя. Інформація, яку люди здобувають і використовують у різних сферах діяльності, є соціальною за своєю природою, бо її рух спричиняється і спрямовується суспільством». Цікавим є його висновок, що «якими б не були джерела інформації, вона стає соціальною за своєю природою, як тільки потрапляє у сферу діяльності людини й використовується нею. Соціальна інформація є вищим, найбільш складним і різноманітним типом серед усіх інших видів інформацій, невід'ємною властивістю і специфічною ознакою соціальної форми руху матерії» [56, с. 194].

Це вищий тип інформації ще й тому, що «її використання пов'язане з найвищим типом доцільності – усвідомленістю, що властиве тільки людині, а остання, в свою чергу, пов'язана з логічним мисленням – вищим типом відображення дійсності. Матеріальним носієм, сигналом, який несе інформацію, є слово, мова – найвищий з відомих типів сигналів...» [6, с. 240]. Саме слово і є тим універсальним сигналом, яке дає можливість соціальній інформації набути матеріальної форми, завдяки якій вона може формуватися, сприйматися, зберігатися й передаватися, а також використовуватися в процесі людської діяльності, зокрема й управлінської.

Соціальну інформацію тлумачать також і як відчужене від індивіда знання, узагальнене й закріплене на матеріальному носіїві. Інакше кажучи, така інформація – це трансформована форма знання. Однак таке трактування потребує визначення сутності поняття «знання», котре у філософії переважно трактується як елементарна форма науки та її елементи, які традиційно виникали в процесі діяльності людини. Знання накопичувалися і передавалися від покоління до покоління як усвідомлений набутий практичний досвід. Процес утворення нових знань, як і процес створення нової технології або техніки, можна представити як результат взаємодії людини й природи, людини й суспільства, суб'єкта й об'єкта.

Це дає підстави зробити висновок, що знання, надбане людством, є рушійною силою подальших видозмін завдяки взаємодії людини із Всесвітом, результатом пізнання і джерелом інформації. У процесі суспільно-практичної діяльності людини змінюється не тільки обсяг знань, а й межі пізнання суб'єкта, тобто розширюється сфера застосування знань у практиці життєдіяльності людини. Тому, власне, соціальне життя людини

неможливе без знань та вироблення, здобуття й використання інформації. Аналіз наведених вище трактувань поняття «соціальна інформація» дозволяє зробити висновок про те, що вчені здебільшого акцентують увагу на первинній його складовій – «соціо» і на пріоритетності законів «соціо» в системі «Всесвіт – інформація – людина – суспільство», що певною мірою зміщує акценти у розумінні первинності природи за діалектикою її розвитку і є за науковою сутністю дещо методологічно некоректним. Сутність і специфіка соціальної інформації в ЗНЗ розкрито нами в працях [27; 29–31; 33; 34; 36–41].

Соціальна інформація циркулює в соціальному середовищі, стосується насамперед людини, соціальних груп і суспільства в цілому; суспільних взаємодій і стосунків, суспільних відносин і взаємодій між людьми, їхніх потреб й інтересів, моральних норм, ціннісних орієнтацій і передається комунікативно в процесі людської діяльності, в управлінні соціальними інституціями, процесами, явищами. Соціальна інформація циркулює в соціальному середовищі, яке можна розглядати і як інформаційне, через котре будь-яка людина може отримати соціальну інформацію та її фрагменти [29]. Інформація проявляється в процесі пізнання, демонструючи загальні й багатогранні зв'язки з дійсністю у її відображенні. Тому соціальна інформація є ступенем розвитку не тільки процесу пізнання, а й суспільної практики людей, їхніх відносин між собою й ставлення до Всесвіту, природи, соціальної дійсності та самого себе.

Соціальна інформація передається різними каналами зв'язку й засобами її передачі, створеними в суспільстві. Законом України «Про інформацію» (стаття 18) репрезентовано деякі види та розкрито у широкому розумінні сутність статистичної, адміністративної, масової, соціологічної, правової інформації, інформації органів державної влади, органів місцевого й регіонального самоврядування та осіб, інформації довідково-енциклопедичного характеру [22].

Охарактеризуємо *види соціальної інформації* в ЗНЗ і колегіумі та розкриємо їхні характерні ознаки та сутність. *Адміністративна інформація* (дані) представляє офіційно документовані відомості (дані), що дають кількісну та якісну характеристику адміністративної діяльності суб'єктів управління. Процеси збору, аналізу, систематизації, використання, розповсюдження та зберігання адміністративної інформації здійснюються адміністративно-управлінською ланкою, органами державної влади, місцевого самоврядування та юридичними особами згідно з визначеними функціонально-посадовими обов'язками відповідно до законодавства України з метою ефективного виконання обов'язків та завдань, що належать до їх компетенції.

Джерелами адміністративної інформації є діяльність адміністративно-управлінської ланки, функціонально-посадові обов'язки управлінців, управлінські рішення, шкільна документація.

Масова інформація – це публічно поширювана суспільно-політична, повсякденна, науково-популярна інформація за допомогою друкованих

видань (преса) — газети, журнали, бюлетені, тижневики та інші разові видання з визначеним тиражем і аудіовізуальними засобами: радіомовленням, телебаченням, кіно, звукозаписом, відеозаписом, — що призначена для всього населення незалежно від віку, статі, освіти, виду діяльності.

Інформація органів державної та виконавчої (центральної і місцевої) влади, регіонального та місцевого самоврядування представляє офіційну документовану інформацію імперативного характеру, що створюється в процесі їх поточної діяльності. Цей вид інформації доводиться до відома керівників органів управління освітою і ЗНЗ шляхом опублікування її в офіційних друкованих виданнях, поширення інформаційними службами відповідних державних органів і органів державної та виконавчої (центральної і місцевої) влади, регіонального та місцевого самоврядування; друкованих ЗМІ або публічного виголошення через аудіовізуальні ЗМІ, чи під час публічних виступів посадових осіб; безпосереднього доведення її до керівників сфери освіти та зацікавлених осіб.

Інформація органів державної влади є законодавчо-правовою, як різновид правової, представляє сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правові відносини, правопорядок, правопорушення й боротьбу з ними та їх профілактику [27; 31].

Правова інформація відображає типи виробничо-правових відносин, умови життя суспільства, його соціальну, класову структуру та співвідношення класових сил, традиції народу, його правову культуру, систему встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил поведінки й норм, які охороняються силою державного примусу та забезпечують юридичну регламентацію суспільно-правових відносин на території усієї України.

Основними джерелами законодавчо-правової інформації 1-го рівня в сфері освіти є законодавчо-правові акти України та Закони України: Конституція України, «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про позашкільну освіту», «Про національні меншини» та ін.; Акт про незалежність України; акти Президента України, Верховної Ради України та її комітетів (економічної політики, фінансів і банківської справи, екології, свободи слова та інформації, освіти і науки, охорони здоров'я, материнства і дитинства, молоді, спорту і туризму); міжнародні нормативні акти (угоди, договори, конвенції, протоколи, програми, рішення, інструкції про міжнародне співробітництво, норми й принципи міжнародного права); кодифіковане законодавство, як це показано на рис. 2.1.

До джерел інформації органів державної влади 1-го рівня належать підзаконні нормативні акти: укази Президента як глави держави, які можуть бути нормативними і в яких містяться правила загального характеру, що розраховані на багаторазове використання, а також індивідуальні, що стосуються конкретних відносин чи осіб і мають одноразовий характер (наприклад, призначення особи на посаду або її звільнення, нагородження тощо), розпорядження і програми Президента, які є обов'язковими

Соціальне середовище

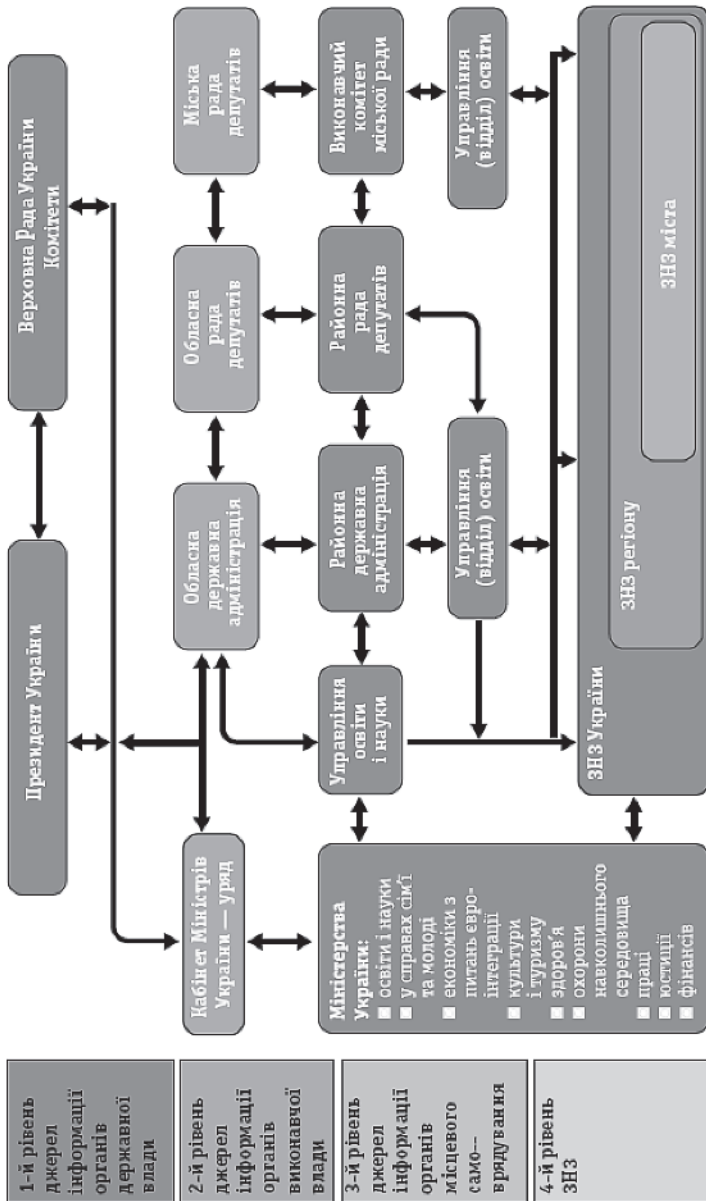

Рис. 2.1. Модель джерел інформації органів державної і виконавчої влади, місцевого та регіонального самоврядування

до виконання на всій території України; декларації, концепції, кодекси, постанови і розпорядження Верховної Ради України. А також нормативні та ненормативні акти органів державного управління, індивідуальні акти управління, акти юрисдикційних, прокурорських, контрольних органів, публічні виступи посадових осіб, прокуратура, органи правопорядку, «... правовий звичай, правовий прецедент...» [43, с. 45], повідомлення ЗМІ, нормативний договір.

До документів прокурорського реагування як джерел інформації 1-го рівня належать: подання, припис, протест або постанова про притягнення адміністративної відповідальності керівників або суб'єктів НВП. З метою забезпечення доступу до законодавчих та інших нормативних актів усім громадянам держава забезпечує видання цих актів масовими тиражами в найкоротші строки після набрання ними чинності (Стаття 22. Правова інформація).

Призначення нормативно-правових актів полягає у забезпеченні верховенства закону, насамперед Конституції України, в суспільстві, і зокрема у сфері освіти, які детермінують розвиток правової культури та моделі правового поведінки усіх громадян суспільства й пов'язані з правотворчістю, спрямованою на створення, зміну або скасування певних норм права або правових актів.

Директивно-нормативна інформація є різновидом правової, створюється органами виконавчої влади – центральної та місцевої рад і місцевого самоврядування, носить переважно імперативний характер, вміщує керівні настанови вищої інстанції підлеглий, розпорядження, інструкції, що спрямовують, унормовують та регулюють діяльність усіх сфер суспільства, є обов'язковою для виконання керівниками, зокрема сфери освіти та загальноосвітнього навчального закладу. Джерелами директивно-нормативної інформації 2-го рівня є органи виконавчої влади: Кабінет Міністрів України, Міністерства України (рис. 2.1), обласна державна адміністрація (ОДА), обласна рада депутатів, районна державна адміністрація, районна рада депутатів, управління освіти і науки обласної державної адміністрації, управління (відділ) освіти районної державної адміністрації, професійна діяльність їхніх працівників і управлінські рішення.

Джерелами директивно-нормативної інформації 2-го рівня є: обласна рада депутатів, сесія обласної ради, колегія ОДА, розпорядження голови ОДА, колегія управління освіти і науки ОДА; накази, рішення колегій, розпорядження, інструкції, положення, інструктивно-методичні листи, регіональні освітні програми (проекти), нормативи функціонування ЗНЗ і колегіумів, статuti колегіумів й установ, концепції, розроблені та запроваджені управлінням освіти і науки ОДА, районним відділом (управлінням) освіти; районна рада депутатів, сесія і рішення районної ради; інститути післядипломної педагогічної освіти, їхня діяльність та система заходів для керівників ЗНЗ. Формами представлення директивно-нормативної інформації є документи, які одночасно є також і джерелами інформації 2-го рівня: документи Міністерства економіки України, Міністерства внутрішніх

справ України, Міністерства культури і мистецтв України, Міністерства екології та природних ресурсів України, Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Міністерства фінансів України, Міністерства охорони здоров'я України, які зареєстровані в Міністерстві юстиції України та призначені для використання в закладах освіти [36, с. 247–248].

Директивно-нормативні документи Міністерства освіти і науки України щодо змісту організації та керівництва діяльністю ЗНЗ, як джерела інформації 2-го рівня, структуровані нами в такий спосіб, як це показано на рис. 2. 2.

Рис. 2. 2. Документи Міністерства освіти і науки України як джерела інформації 2-го рівня

Директивно-нормативні документи Міністерства освіти і науки України щодо змісту організації та керівництва діяльністю ЗНЗ – накази, рішення колегій, державні освітні стандарти, інструкції, положення, інструктивно-методичні листи, державні програми в галузі освіти, концепції, нормативи функціонування ЗСО, ЗНЗ, колегіумів, статuti, роз'яснення Міністерства освіти України [10, с. 241–253, с. 318–370; 21–24; 43; 50]. Інформація, що створена управлінням освіти і науки обласної державної адміністрації (ОДА), функціонує переважно в системі: «управління освіти і науки обласної державної адміністрації» ↔ «управління освіти виконавчого комітету міської ради» ↔ «управління освіти райдержадміністрації» ↔ «загальноосвітні навчальні заклади»; рідше – у бінарній системі: «управління освіти і науки обласної державної адміністрації» ↔ «загальноосвітні навчальні заклади» – відповідно до функцій органів виконавчої влади та місцевого самоврядування згідно з чинним законодавством України.

Управління освіти виконавчого комітету міської ради, як і управління освіти райдержадміністрації, забезпечує циркуляцію інформаційного потоку переважно у бінарній системі – «управління освіти міста (району)» ↔ «загальноосвітні навчальні заклади», як це видно з рис. 2.3.

Джерелами інформації 3-го рівня органів місцевого самоврядування є: міська рада депутатів, сесія та рішення міської ради, засідання та рішення виконавчого комітету міської ради, розпорядження міського голови; засідання та рішення комісії з питань освіти, культури, у справах молоді та спорту міської ради депутатів; листи (листи-попередження, листи-звернення, листи-роз'яснення) структурних підрозділів виконавчого комітету міської ради, муніципальна рада з освіти; документи, в яких подані управлінські рішення виконавчого комітету; заходи, які проводить міська рада або виконавчий комітет для керівників ЗНЗ; управління освіти виконавчого комітету міської ради та його структурні підрозділи.

А також – документи управління освіти міської ради: накази, рішення колегій, розпорядження, інструкції, положення, інструктивно-методичні листи, методичні рекомендації, міські (районні) програми (проекти), нормативи функціонування загальноосвітніх навчальних закладів, колегіумів, статuti закладів й установ, концепції та ін., науково-методичні центри, методичні (інформаційно-методичні) кабінети, засідання різних організаційно-педагогічних форм роботи з керівниками та педагогічними кадрами, матеріали конференцій педагогічних працівників ЗНЗ, інформаційно-аналітичні матеріали про виконання Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку

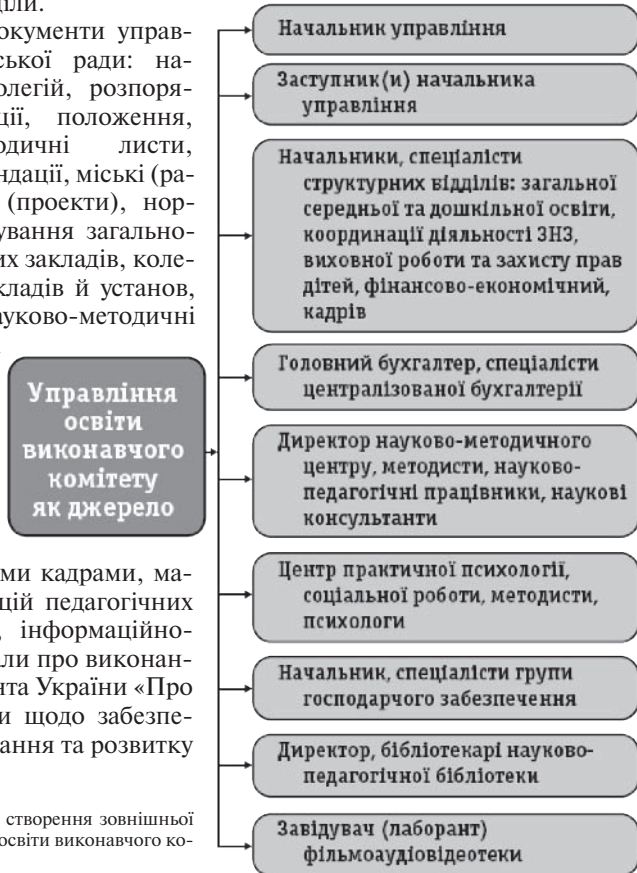

Рис. 2.3. Модель джерел створення зовнішньої інформації управлінням освіти виконавчого комітету міської ради

освіти в Україні», акти органів регіонального і місцевого самоврядування, які є імперативними та обов'язковими для виконання.

Директивно-нормативна інформація органів виконавчої влади є також імперативною і потребує диференційованого відбору за критерієм педагогічної доцільності її трансформації і реалізації у відповідних структурних підрозділах діяльності ЗНЗ та професійній діяльності керівників.

У процесі вивчення та аналізу наукової і методичної літератури з проблеми створення та використання соціальної інформації в управлінні ЗНЗ і колегіумом з'ясовано, що відомості про об'єкти, явища, події є множиною елементів, які утворюють масив інформації.

Якщо останній складається із елементів одного типу, то він є однорідним. У випадку, коли складна система, явище, подія визначаються множиною «елементарних» об'єктів, явищ, подій двох чи декількох типів, то масив інформації про це явище буде складатися із елементів інформації кількох типів і є різнорідним. Масив інформації, що виробляється джерелами 1-го рівня, утворений з елементів одного типу і є однорідним; масив інформації, виробленої джерелами 2-го рівня, представлений множиною видів соціальної інформації (освітньої, управлінської, медичної, економічної, фінансової, екологічної та ін.), є різнорідним і потребує визначення та використання керівниками критеріїв її відбору (актуальність, соціальна значущість, педагогічна доцільність, новизна, оптимальність співвідношення змісту та обсягу) для досягнення мети та завдань діяльності. Джерела й порядок одержання, використання, поширення та зберігання офіційної інформації державних органів, органів місцевого й регіонального самоврядування визначаються законодавчими актами про діяльність та функції цих органів.

Джерелами інформації 4-го рівня є ЗНЗ, колегіум; процеси функціонування і розвитку у ЗНЗ (колегіумі), адміністративно-управлінська ланка та суб'єкти НВП, обслуговуючий персонал та їхня діяльність; накази, розпорядження, плани, рішення педагогічної ради, рішення зборів трудового колективу закладу, рішення профспілкових зборів, статут, концепції, програми (проекти), звіти, положення, а також ЗНЗ регіону, міста та району. Завдання керівників ЗНЗ (колегіумів) як одержувачів і користувачів інформації, створеної джерелами 1, 2, 3-го рівнів, полягає у своєчасному її отриманні, ретельному вивченні та аналізі змісту, виробленні управлінського рішення щодо реалізації змісту інформації. Переважна форма її реалізації – розробка плану заходів, проектів, цільових програм тощо.

Інформація про особу репрезентована сукупністю документованих або публічно оголошених відомостей про особу, що охороняється Законом України «Про інформацію» (Стаття 23. Інформація про особу). Основними даними про особу (персональними даними) є національність, освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, а також адреса, дата й місце народження. *Особистісна інформація* адресується обмеженому колу осіб, пов'язаних родинними, дружніми, професійними чи іншими відносинами.

Джерелами документованої інформації про особу є видані на її ім'я документи, підписані нею документи, а також відомості про особу, зібрані органами регіонального й місцевого самоврядування та їх структурними підрозділами, якими є управління освіти і науки обласної державної адміністрації, управління (відділи) освіти виконавчих комітетів міської ради в межах своїх повноважень, ЗНЗ. Збирання відомостей про особу забороняється без її попередньої згоди, за винятком випадків, передбачених законодавством України. Кожна особа має право на ознайомлення з інформацією, зібраною про неї. У ЗНЗ особистісна інформація про працівників структурно утворена з різнорідних масивів як за змістом, так і за формою, а саме: персональна, професійна, фінансова, обліково-статистична, звітна та інші її види.

Персональну інформацію про працівника репрезентовано особистісними (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, посада, рік прийому, наказ про призначення на посаду, адреса проживання, ідентифікуючі документи (серія і номер паспорта, коли і ким виданий), код платника податків, контактна інформація (телефонний номер, web-адреса, e-mail-адреса), трудовий стаж, наказ про звільнення з посади) і соціально-демографічними (вік, стать, сімейний статус, громадянство, родинні стосунки, військовозобов'язаність) характеристиками працівника. До *персональної інформації* віднесено освітній та освітньо-кваліфікаційні рівні працівника, навчання працівників у вищих навчальних закладах, тарифікація, специфіка діяльності та її результативність, особистий профіль працівника, підвищення професійної кваліфікації [36, с. 257–259].

Статистична інформація є офіційно документованою; відображає кількісні та якісні показники, що характеризують освітні, управлінські, педагогічні, фінансові, економічні, господарські процеси й професійну діяльність працівників та підвищення їх кваліфікації у ЗНЗ і його ресурсне забезпечення. За результатами вивчення шкільної документації ЗНЗ з'ясовано, що показники звітної статистичної інформації визначено Державним комітетом статистики України і МОН України, регіональними органами статистики та управліннями освіти з метою здійснення державного спостереження, спрямування, моніторингу та контролю.

У формах державної статистичної звітності проводиться фіксація кількісних показників звітної та облікової статистичної інформації, що характеризують функціонування ЗНЗ (колегіуму) і процесів у ньому, на основі яких здійснюється аналіз стану функціонування, визначаються набір стратегій та проектування подальшого його розвитку, наприклад: звіт денного загальноосвітнього навчального закладу (форма № ЗНЗ-1) за такими показниками: контингент учнів за класами, мова навчання та іноземні мови, розподіл учнів за профілем навчання та поглибленим вивченням предметів, віковий склад учнів, змінність навчання та груп продовженого дня; дані про кількість учнів, які закінчили даний клас і переведені до наступного класу або закінчили навчальний заклад; відомості про класи та класи-комплекти, приміщення та матеріальну базу, педагогічних

працівників; звіт про чисельність і склад педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів (форма № 83-РВК); звіт про продовження навчання для здобуття повної загальної освіти випускниками 9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів (форма № 1-ЗСО); звіт дитячого оздоровчого закладу (табору) за літо 2007 року (форма № 1). *Статистична звітна інформація* про кількість працівників, їхній якісний склад, професійне навчання та склад фонду оплати праці систематизується в ЗНЗ і структурується за показниками в таких формах (Ф): Ф. № 1-ПВ (звіт з праці; за місяць і щоквартально); Ф. №3-ПВ (звіт про використання робочого часу); Ф. № 6-ПВ (звіт про кількість працівників, їхній якісний склад та професійне навчання).

Статистична звітна та облікова фінансова інформація відображена у звітах про залишки і використання енергетичних матеріалів та продуктів переробки нафти (форма № 4-МТП), результати використання палива, теплоенергії та електроенергії (форма № 11-МТП), утворення, використання і поставку вторинної сировини та відходів виробництва (форма № 14-МТП), капітальні інвестиції (форма № 2-інвестиції), роботу автотранспорту (форма № 2-ТР), проведення процедур закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти (форм № 1-торги (тендери)), наявність і рух основних засобів, амортизацію (форма №11-03), обсяги реалізованих послуг (форма № 1-послуги).

Статистична інформація в колегіумі збирається, аналізується, узагальнюється у різних формах статистичної звітності, систематично відкрито публікується і подається до органів державної статистики за місцем знаходження та до управління освіти виконавчого комітету міської ради (управління (відділу) освіти районної державної адміністрації). До статистичної інформації ЗНЗ і неопублікованих статистичних даних, які не підпадають під дію обмежень, установлених Законами України «Про інформацію», «Про державну статистику», забезпечується відкритий доступ замовникам освіти, громадянам, науковим, науково-педагогічним, освітнім установам, зацікавленим освітнім і державним організаціям. Система статистичної інформації, її джерела й режим визначаються Законом України «Про державну статистику» (стаття 21) та іншими правовими актами в цій галузі (стаття 19 Закону України «Про інформацію»).

Джерелами статистичної інформації в ЗНЗ (колегіумі) є професійна діяльність суб'єктів адміністративно-управлінської ланки, НВП, обслуговуючого персоналу, мережа класів, штати, НВП, матеріально-технічна база; фінансовий, економічний, господарчий, педагогічний процеси; ресурсне забезпечення функціонування ЗНЗ.

Інформація довідково-енциклопедичного характеру представляє систематизовані, документовані або публічно оголошені відомості про суспільне, державне життя та навколишнє природне середовище. *Основними джерелами* цієї інформації є енциклопедії, словники, довідники, рекламні повідомлення та оголошення, путівники, картографічні матеріали тощо, а також довідки, що даються уповноваженими на те державними органами,

органами місцевого й регіонального самоврядування, об'єднання громадян, організаціями, їх працівниками та автоматизованими інформаційними системами. Система цієї інформації, доступ до неї регулюються бібліотечним, архівним та іншим галузевим законодавством.

Соціологічна інформація представляє документовані або публічно оголошені відомості про ставлення окремих громадян і соціальних груп до суспільних подій, явищ, процесів, фактів та про об'єкти соціологічного дослідження.

Основними джерелами соціологічної інформації є документовані або публічно оголошені відомості, в яких відображено результати соціологічних досліджень, експерименту, проведеного за допомогою опитування, анкетування, спостереження діяльності та її результатів суб'єктів управління й НВП, інших методів соціологічного дослідження, а також відомості з особистісних документів обстежуваних, первинної документації, соціальних інституцій і ЗНЗ.

Для нашого дослідження важливою є інформація в автоматизованих системах, представлена сукупністю всіх даних і програм, які використовуються в автоматизованих системах незалежно від засобу їх фізичного та логічного представлення (стаття 1 Закону України «Про захист інформації в автоматизованих системах»).

Економічна інформація є сукупністю відомостей, що відображає суспільно-економічні відносини і процеси за допомогою цифр і чисел, арифметичних й алгебраїчних символів, фактів, економічних показників. Економічна інформація є складовою господарського механізму ЗНЗ, потребує багаторазових групувань, арифметичної та логічної обробки, укрупнення й передавання керівникам для прийняття рішень і дій.

Джерелами економічної інформації є статистичний, бухгалтерський та оперативний облік, розрахункова, планова й прогнозна документація, статистична звітність, кількісні показники, процеси споживання електроенергії, тепла й води; обсяги фінансових, енергетичних, матеріальних, трудових витрат, облік робочого часу працівників; економічні знання у публікаціях різних форм, досвід керівників ЗНЗ з економічного виду діяльності.

Фінансова інформація характеризує фінансову, економічну, господарську, педагогічну, управлінську та виробничу діяльність суб'єктів управління та НВП у ЗНЗ (колегіумі). За видами є статистичною, обліковою, звітною і представлена в балансі ЗНЗ, кошторисі ЗНЗ, штатному розписі ЗНЗ, фінансово-обліковій звітності, фінансових і статистичних звітах ЗНЗ.

Фінансова звітна та облікова інформація структурована за формою № 1- «Баланс» і представляє відомості про необоротні (основні засоби, первісна й залишкова вартість, знос тощо) та оборотні (матеріали, продукти харчування (150), малоцінні та швидкозношувані предмети (160); рахунки в банках (240), загального (241) й спеціального (242) фондів, для обліку коштів, отриманих як плата за послуги (261), реєстраційні рахунки для обліку коштів, отриманих за іншими джерелами власних надходжень

(262), каса (280) тощо), активи; власний капітал (фонд у необоротних активах (330), малоцінні та швидкозношувані предмети (340); дані про результати виконання кошторису ЗНЗ за загальним і спеціальним фондом (коди 350 і 360 відповідно), дані про результати та зобов'язання.

Згідно з балансом витрати ЗНЗ репрезентовано такими видатками: загального (290) і спеціального (300) фондів; державного (291) і місцевого (292) бюджетів; видатки за коштами, отриманими як плата за послуги (301) та за іншими джерелами власних надходжень (302) і спеціального фонду (303); виробничі витрати (310); баланс (320); відрядження; на дослідження і розробки, поточні трансферти, доходи загального фонду (450) ЗНЗ, за кодами рядків, передбаченими кошторисом на рік, державного (451) – надалі будемо вказувати тільки цифри коду: місцевого (452) бюджетів і спеціального фонду (460); доходи, отримані як плата за послуги відповідно до фінансових повноважень (461), за іншими власними надходженнями (462) та іншими надходженнями до спеціального фонду (463); доходи за витратами майбутніх періодів (464) та від господарської й виробничої діяльності, реалізованої продукції, виробів і виконаних робіт (470).

До *фінансової звітної інформації* ЗНЗ (колегіуму) згідно з Порядком складання місячної та квартальної фінансової звітності у поточному році установами та організаціями, які отримують кошти державного та місцевого бюджетів, належать відомості про: надходження і використання коштів, отриманих як плата за послуги, що надаються бюджетними установами (Ф. № 4-1д, №4-1м); надходження і використання коштів, отриманих за іншими джерелами власних надходжень бюджетних установ (Ф. № 4-2д, № 4-2м); заборгованість (Ф. № 7д, № 7км, № 7м) і депозитні операції бюджетних установ; суми дебіторської та кредиторської заборгованості установи (довідка та Ф. №7мм); виконання статті 79 Закону України «Про Державний бюджет України на 2006 рік»; надходження і використання сум за дорученням (Ф. №4-2) та спеціальних коштів (Ф. №4-1тт); витрати на лімітне асигнування електроенергії, газу, водопостачання, опалення за показниками Ф. №2кМ; кошти, затверджені кошторисом ЗНЗ на рік, залишки коштів на початок року, фактичне фінансування ЗНЗ, касові та фактичні видатки; залишки коштів за звітний період (Ф. №2м); використання паливно-енергетичних ресурсів і оплату комунальних послуг, енергоносіїв, водо-, газопостачання.

Джерелами фінансової інформації в ЗНЗ (колегіумі) є баланс ЗНЗ (необоротні та оборотні активи, витрати, власний капітал, доходи), фінансово-облікова звітність ЗНЗ структурована за такими формами: Ф. № 2м, № 4-1д, № 4-1м, № 4-2д, № 4-2м, № 7д, № 7км, № 7м, № 4-2, № 4-1тт, довідка про депозитні операції бюджетних установ, довідка про суми дебіторської та кредиторської заборгованості; інформація про виконання Законів України «Про державний бюджет України на 2005–2010 рр.», кошторис ЗНЗ, Державний бюджет України, місцевий бюджет, лімітні асигнування (електроенергія, водопостачання, опалення), таблиць обліку використання робочого часу, видатки місцевого бюджету, видатки спеціального фонду;

публікації та різні форми заходів, на яких висвітлюється специфіка фінансової діяльності та фінансування ЗНЗ.

Наукова інформація є різномірним масивом філософської, педагогічної, психологічної, навчально-методичної, культурологічної, економічної, соціологічної, правової, управлінської, технологічної інформації та інших її видів, структурованим за галузями наукових знань, який відображає відомості про теорії, концепції, методику, методи, науки і підходи, досягнення, наукові звіти наукових і освітніх установ; наукові результати, зафіксовані у формі наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття, наукових праць (монографія, підручник, навчальний і методичний посібник, матеріалів конференцій, словники і довідники, навчальні програми, статті, тези) на паперових носіях, магнітних і оптичних дисках, у пам'яті ЕОМ.

Під науковою інформацією розуміють «...здобуту в процесі наукового пізнання логічну інформацію, що відображає об'єктивні закономірності матеріального світу й використовується в суспільно-історичній практиці», «фактичні дані про предмети навколишнього світу, людської діяльності й думки, закони й методи вивчення об'єктів, певні форми й способи усвідомлення, які характеризують стан галузей наукового знання та їхні досягнення».

Згідно з Законом України «Про науково-технічну діяльність» науково-технічну інформацію визначено як документовані або публічно оголошені відомості про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності (стаття 1. «Визначення термінів»).

Джерелами вироблення наукової інформації є: Національна академія наук України, інститути та наукові центри, які підпорядковані Національній академії наук України; Академія педагогічних наук України та інститути і наукові центри їй підпорядковані: інститут педагогіки, інститут психології, інститут проблем виховання, інститут соціальної педагогіки, інститут вищої освіти, інститут засобів навчання, інститут соціальної та політичної психології, інститут управління й економіки освіти, інститут методів навчання іноземних мов, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», Донецький інститут післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, науково-методичний центр «Українська етнопедагогіка і народознавство», Кримський науково-методичний центр управління освітою, навчально-науковий центр професійно-технічної освіти, науково-методичний центр навчальної книги, науково-методичний центр «Інтеграція змісту шкільної освіти», Південний науковий центр, Східний науковий центр (м. Харків), інститут педагогіки та психології професійної освіти, інститут дефектології та ін.), а також Український інститут науково-технічної та економічної інформації, регіональні центри науково-технічної

й економічної інформації, науково-методичні центри МОН України, регіонального рівня, ЗНЗ.

Можливі форми представлення наукової інформації: монографії, науково-методичні посібники, наукові вісники, науково-методичні рекомендації, інформаційні науково-методичні бюлетені, наукові статті та тези. Критеріями відбору змісту наукової інформації є: актуальність, наукова новизна, теоретична і практична значущість, педагогічна доцільність її використання, відповідність умов роботи загальноосвітнього навчального закладу новітнім ідеям, теоріям тощо. Наукова інформація – це відомості про стан досягнення науки в нашій країні та за рубежом, яку слід розглядати з погляду генези як продуктивну діяльність, виробництво нових знань, що нерозривно пов'язані з практичною діяльністю людини та утворені шляхом опрацювання за допомогою органів чуття і абстрактно-логічного мислення.

Алгоритм опрацювання наукової інформації керівником колегіуму репрезентовано сукупністю дій. Керівник добирає інформацію за розробленими критеріями; вивчає зміст наукової інформації, що знаходиться у різноманітних джерелах інформації різних рівнів і сфер; класифікує за рівнями джерел створення; добирає необхідний обсяг наукової інформації за змістом, користуючись критерієм її педагогічної доцільності; визначає ті ідеї, теорії, концепції, принципи, які необхідно впроваджувати у практичну управлінську діяльність суб'єктів колегіуму; трансформує наукові ідеї, теорії, принципи, закони, закономірності, методи, інноваційні технології з урахуванням особливостей управління діяльністю колективу колегіуму, регіональних умов функціонування системи освіти та колегіуму, запитів замовників освіти; виробляє управлінське рішення (мета, завдання, зміст, форма пред'явлення) щодо реалізації наукової інформації.

Освітню інформацію репрезентовано відомостями про навчальні плани, в яких відображено зміст освіти в межах Державного стандарту загальної середньої освіти; організацію освітнього процесу (освітні потреби, інтереси, мотивація, здібності та ін.), навчально-пізнавальної діяльності учнів і її результативність; зміст й організацію виховання та розвитку учнів і їхню результативність (показники інтелектуального, фізичного, творчого, морального, психічного, соціального розвитку і саморозвитку); умови здобуття якісної освіти.

До різновидів соціальної інформації, що відповідає запитам суб'єктів навчально-виховного процесу й управління, у процесі дослідження виділено *соціально-педагогічну інформацію* як специфічний її різновид, властивий установам і закладам системи освіти, що має специфічний зміст та характерні ознаки. Це пояснюється тим, що при всій спільності такої інформації з іншими видами соціальної, вона має свої, тільки їй притаманні властивості. Директор навчального закладу та його заступники свої управлінські функції здебільшого реалізують у процесі комунікації з людьми, здійснюють обмін думками та інформацією соціального спрямування. Розкриваючи суть поняття «соціально-педагогічна інформація», слід

враховувати його діалектичний характер у вузькому й широкому розумінні. Передусім соціально-педагогічна інформація належить до наукової інформації як видової, бо педагогіка – це наука про навчання та виховання підрастаючих поколінь.

Термін «соціально-педагогічна інформація» у вузькому розумінні – це трансформована з інформаційного простору у внутрішнє педагогічне середовище соціальна інформація, а у широкому – сукупність знань, даних, повідомлень, відомостей, що передаються у часі й просторі про педагогічні об'єкти, процеси, явища в ЗНЗ, взаємодію об'єктів, науково обґрунтований педагогічний досвід, інновації, технології та зовнішнє соціальне середовище, необхідні для пізнання й управління ЗНЗ як соціально-педагогічною системою.

Таким чином, соціально-педагогічна інформація є специфічною формою взаємозв'язку структурних компонентів загальноосвітнього навчального закладу як системи і формою її взаємодії з навколишнім соціальним середовищем.

До соціально-педагогічної інформації віднесено відомості штатного розпису ЗНЗ, який характеризується такими параметрами: назва структурного підрозділу та посад; кількість штатних посад, педагогічних і адміністративних ставок; посадовий оклад і тарифний розряд; підвищення за роботу в ЗНЗ і ГПД, за вислугу років і нічні та святкові дні, контракт, фонд заробітної плати на місяць; педагогічна доплата за шкідливі умови (12,0 %), використання дезінфікуючих засобів (10,0 %), завідування кафедрою, почесні звання, позакласну роботу, гуртки, кабінети та майстерні, класне керівництво, перевірку зошитів.

До неї внесено також відомості про тарифікаційний список учителів та інших працівників (у тому числі учителів, що проводять індивідуальне навчання учнів), представлений такими показниками: число класів і класів-комплектів, кількість учнів, загальна кількість годин викладацької роботи на тиждень (у тому числі кількість годин за навчальним планом і додаткових годин, з них у зв'язку з вивільненням вчителів початкових класів від проведення уроків фізкультури, наукова робота, спеціальна медична група, іноземна мова в школах з викладанням ряду предметів іноземною мовою; ділення класів на групи під час проведення занять з іноземної мови, трудового навчання, фізкультури, інформатики, української мови, математики.

Першоджерелами соціально-педагогічної інформації є суспільство, різні аспекти і сфери суспільного життя, установи й загальноосвітні навчальні заклади, соціальні інститути та процеси у них. Проте це не означає, що суб'єкт управління (наприклад, керівник закладу) одержує всю соціально-педагогічну інформацію тільки від суспільства. Безперечно, частина її – це результат власного педагогічного, управлінського й життєвого досвіду, безпосереднього спілкування з людьми, соціальними колективами й групами, взаємозв'язку з різними сферами суспільства. Іншу, значно більшу за обсягом і різноманітнішу за змістом, частину соціально-педагогічної

інформації суб'єкт управління здобуває у процесі педагогічної діяльності, безперервної освіти через систему соціальних інститутів, засоби масової комунікації та інші канали зв'язку.

Розглянемо *джерела зовнішньої та внутрішньої інформації*, що представлені інформаційними ресурсами освітнього, культурологічного та правового змісту мережі Інтернет. У процесі експерименту виявлено і структуровано джерела зовнішньої інформації з їхніми універсальними показниками ресурсів URL (Uniform Resource Locator) для визначення їхнього місцезнаходження у мережі Інтернет. Опис змісту і характеристики інформаційних ресурсів здійснено у процесі експерименту і детально представлено в монографії автора та низці статей [25; 27; 28; 32; 33; 36].

Джерелами зовнішньої інформації, як свідчать результати вивчення проблеми, є інформаційні ресурси мережі Інтернет, які утворюють інформаційні системи (бібліотеки, архіви, метадані (БМД), БД, сайти, портали, Інтернет-конференції, документи та ін.) [2; 15; 16–19; 21–24; 44; 46] у вигляді web-сторінок та призначені для використання у процесі управління ЗНЗ. Сторінки web-сервера умовно розділено на два типи: власне змістові; сторінки-посередники, сторінки-меню, які слугують для забезпечення гіпертекстових зв'язків, містять основні посилання й утворюють найвищий рівень у ієрархії зв'язків предметної галузі. Джерелом внутрішньої інформації є внутрішній інформаційний ресурс, який створюється у ЗНЗ і представлений сайтами ЗНЗ, на яких висвітлено інноваційні системи, сукупність таких документів як статут, концепція функціонування і розвитку закладу, кошторис ЗНЗ, штатний розпис, система звітної документації ЗНЗ та ін.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження засвідчує, що вчені й дослідники здебільшого розглядають у своїх працях такі види соціальної інформації як педагогічна й управлінська, що циркулюють у сфері освіти та ЗНЗ, і розкривають їх сутність [14, с. 150; 52, с. 37, с. 44]. Вивчення та аналіз практики управління ЗНЗ дозволяє стверджувати, що в ЗНЗ, як і в суспільстві, циркулюють різноманітні види соціальної інформації, а не тільки педагогічна та управлінська, на основі яких здійснюється процес управління ЗНЗ та діяльність суб'єктів управління і НВП і які є складовими категоріального поля соціальної інформатики та інформаційного менеджменту.

Аналіз наукового доробку з означеного аспекту та вивчення звітності ЗНЗ, специфіки видів управлінської діяльності керівників дозволив з'ясувати види інформації та систематизувати їх, розкрити їх сутність. Якщо в основі своїй за *розрізняльну ознаку* взяти *спосіб створення інформації відповідно до галузей практичної діяльності людей у різних сферах суспільства* (курсив наш. — Л. К.), то соціальну інформацію, одержану в процесі пізнання або в результаті дослідження, можна поділити на соціально-політичну, ідеологічну, економічну, соціологічну, соціально-педагогічну, масову, психологічну, управлінську та інші види.

Залежно від способу створення, сфери отримання інформації та діяльності суб'єктів, а також використання соціальної інформації у ЗНЗ і

колегіумі її можна класифікувати на види, зміст яких розкрито автором у працях [27; 29; 30; 31; 36] та в цьому підрозділі й показано в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Види соціальної інформації в загальноосвітньому навчальному закладі та колеґіумі

Сфера соціальної діяльності	Вид соціальної інформації
Наука	Наукова
Педагогіка	Педагогічна
Мистецтво і художня творчість	Естетична
Масове інформування та пропаганда	Масова
Державне управління	Інформація органів державної та виконавчої (центральної і місцевої) влади
Місьцеве самоврядування	Інформація органів місцевого самоврядування
Фінансова	Фінансова
Економіка	Економічна
Управління	Управлінська, адміністративна
Освіта	Освітня: статистична, звітна, облікова, навчально-методична, персональна, інформація довідково-енциклопедичного характеру, соціологічна та ін.
Право	Правова, законодавчо-правова, директивно-нормативна, нормативно-правова

Отже, соціальна інформація є найвищим типом інформації, що виникає в результаті людської діяльності й суспільної практики як форми перетворень життя й навколишнього середовища і становить сукупність знань, даних, відомостей і повідомлень про соціальну та інші форми руху матерії, суспільство, соціальне середовище, життя, виробництво й Всесвіт. Соціальна інформація є результатом цілеспрямованого відображення соціальної форми матерії, реальної дійсності у формі знань, даних, текстів, відомостей про суспільство, природу, людину, Всесвіт, які формуються і відтворюються у суспільстві та використовуються індивідами, групами людей, організаціями, різними соціальними інституціями для регулювання соціальних взаємодій, суспільних відносин і процесів.

Соціальна інформація як відображення суспільних відносин і взаємодії будь-якого типу й рівня, передається в людському суспільстві у процесі спілкування між людьми, життєдіяльності, пізнання, освіти, виробництва, виховання, управління з метою збереження якісної специфіки, удосконалення та розвитку соціальних систем і їх різновидів. У процесі дослідження виявлено та класифіковано види соціальної інформації, розкрито їх зміст

і функції, особливості застосування керівниками закладів в управлінській діяльності, з'ясовано джерела інформації в ЗНЗ.

Як засвідчують результати даного дослідження, значна роль належить мережі Інтернет як мегаджерелу зовнішньої інформації, що є інформаційним середовищем і надає керівникам ЗНЗ можливості необмеженого доступу до різноманітних джерел зовнішньої інформації, тематично-розподілених інформаційних ресурсів у галузі науки, культури, освіти, мистецтва, віддалених баз даних; інтерактивного діалогу з будь-яким суб'єктом у мережі як джерелом інформації в режимі реального часу і асинхронно; оперативного пошуку постійно оновленої інформації; підвищення ефективності управління та прийняття управлінських рішень за рахунок скорочення витрат часу на пошук релевантної та актуальної інформації; інформаційної взаємодії суб'єктів управління під час обговорення проблем і перспектив розвитку освіти та управління нею на Інтернет-конференціях, форумах, чатах.

З'ясовано, що основна проблема використання інформаційних ресурсів полягає в тому, що в мережі Інтернет є не тільки достовірна, корисна, цінна, актуальна, структурована інформація, а й неактуальна, застаріла, приблизна, недостовірна, неточна, неповна, що підтверджує її імовірнісний характер, засвідчує недостатнє вивчення, науково-педагогічне обґрунтування проблеми формування та використання інформаційних культурно-освітніх ресурсів мережі Інтернет в управлінні ЗНЗ і необхідність проведення додаткового аналізу, опрацювання, перевірки інформації суб'єктами-користувачами.

Виявлено, що ефективне використання ресурсів мережі Інтернет як джерел зовнішньої інформації у процесі управління ЗНЗ залежить від своєчасного розв'язання методологічних і практичних проблем, які структуровані під час дослідження у такий спосіб: класифікація і каталогізація ресурсів освітньо-культурного змісту в ЗНЗ; визначення критеріїв оцінки інформаційних ресурсів і їх адаптації для цілей управління; цільове використання культурно-освітніх ресурсів мережі Інтернет; використання алгоритмів пошуку інформації, визначення раціональних способів звернення до інформаційних ресурсів мережі Інтернет. Застосування синергетичного підходу дозволило з'ясувати, що генеза феномена соціальної інформації має власну логіку самоорганізації через багатоманітність її видів.

2. 2. Класифікація і наукове обґрунтування сучасних інформаційних потоків у контексті інформаційної культурології

Управління колегіумом і управлінська діяльність його керівника базується на інформації, яка одночасно є і предметом, і «продуктом» його праці та циркулює у ньому. Організація й удосконалення керівниками існуючого інформаційного забезпечення управління колегіумом, необхідність здійснення аналізу інформаційного обміну та його оптимізація, а також наукове обґрунтування системи інформаційного забезпечення управління

як однієї з задач дослідження, зумовлюють вивчення класифікації інформації на якій базується система.

Як свідчить аналіз літератури з даного аспекту проблеми вітчизняними і зарубіжними вченими репрезентовано кілька класифікацій інформації, що відрізняються як видами інформації, так і ступенем їх обґрунтованості. Спроби класифікувати види інформації пояснюється намірами людини «...піднятися на новий, вищий ступінь пізнання, і цьому прагненню відповідає дослідження якісного боку інформації» [51, с. 27]. Зокрема, вітчизняна вчена Г. В. Єльнікова класифікує інформацію за такими ознаками: зміст, спрямованість, джерела інформації, ступінь обов'язковості, форма, документальний спосіб оформлення, термін надходження – і зазначає, що інформацію можна класифікувати на основі й інших ознак [20, с. 25].

Російські дослідники М. І. Кондаков, М. Л. Портнов, П. В. Худоминський підкреслюють значущість і необхідність розробки класифікації управлінської інформації в системі «районний відділ освіти – школа», називають якісні характеристики управлінської інформації, але не витлумачують сутність того чи іншого різновиду [54]. За підсистемами управління в школі, формою представлення та призначенням, змістом, якістю, джерелами освіти, ступенем обробки та стабільністю інформації здійснено класифікацію вітчизняними науковцями Є. М. Павлютенковим та В. В. Крижко [45, с. 52]. Російським теоретиком В. В. Васильєвим класифіковано шкільну організаційно-управлінську інформацію за такими ознаками: функціональна, генетична, хронологічна, рівень якості, спосіб роботи на засадах радянської методології та педагогіки, систематизовано властивості інформації не тільки за кількісними її показниками, а й за якісним аспектом [9, с. 18].

Сучасний соціально-педагогічний контекст, у якому відбувається професійна діяльність керівника колегіуму, дозволяє зробити висновок про соціальну спрямованість педагогічної та управлінської діяльності, що базується на соціальній інформації різних видів.

Це зумовлює необхідність класифікації соціально-педагогічної та управлінської інформації як ключових складових інформаційних потоків [42; 43; 48; 49] в організаційній структурі управління колегіуму на нових методологічних положеннях соціальної інформатики та стратегічному, синергетичному, інформаційному наукових підходах.

Не заперечуючи попередніх обґрунтованих авторських класифікацій інформації, у процесі дослідження нами обґрунтована класифікація соціально-педагогічної інформації в колегіумі за такими основами, як це показано в табл. 2. 2.

Таблиця 2. 2

Класифікація соціально-педагогічної інформації

Основа класифікації	Вид інформації
Зміст інформації	Соціально-педагогічна
Джерело створення інформації	Зовнішня, внутрішня
Ступінь обов'язковості виконання інформації	Імперативна, рекомендаційна, шуми
Хронологія надходження інформації	За періодичністю надходження і строками подання – до певної дати (дня), певний проміжок (тиждень, місяць, півріччя, рік); строками дії
Призначення інформації	Довідкова, ознайомлювальна, попереджувальна, статистична, про педагогічні кадри, учнівський контингент
Напрямок руху інформації	Пряма, зворотна, вхідна, вихідна
Способи опрацювання інформації суб'єктами управління, НВП	Спосіб порівняння: хронологічна, разова. Спосіб представлення: текстова, графічна, текстово-графічна, матрично-числова, знакова, за допомогою ТЗ тощо. Спосіб передачі: звукова, усна, письмова, друкована, комбінована, аудіовізуальна тощо. Ступінь систематизації: систематизована, несистематизована. Ступінь доступу до інформації: вільний доступ (відкрита інформація) і обмежений (конфіденційна, таємна)
Якість інформації	Згорнута й розгорнута, вибіркова, достовірна, адекватна, надійна, приблизна, передбачувана, своєчасна, орієнтовна, фіксована, нефіксована, стисла, розгорнута, комплектна (повна), некомплектна, основна й супровідна, структурна, динамічна, надзвичайна, корисна, надлишкова, доступна та ін.
Ступінь опрацювання інформації	Первинна, вторинна, зведена, вибіркова
Термін дії інформації	Постійна, змінна, короткострокова, довгострокова
Вид носія	Інформація на паперових носіях, інформація на магнітних і оптичних дисках, комп'ютерна інформація (у пам'яті ЕОМ)

1. Змістова ознака класифікації репрезентує соціально-педагогічну інформацію за об'єктами її відображення (матеріально-технічні, педагогічні, фінансово-економічні, програмно-методичні та інформаційні ресурси), за видами діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу в колегіумі (педагогічна, соціальна, освітня, психологічно-педагогічна, облікова, розвивальна, координаційна, методична, аналітична, навчальна, суспільно-політична, аналітична, інноваційна), за типами відносин (соціально-педагогічні, економічні, міжнародні, інформаційно-комунікаційні, управлінські).

2. За джерелом створення інформація поділяється на зовнішню й внутрішню, а інформаційний потік – на зовнішній і внутрішній. Зовнішня інформація надходить до колегіуму як соціально-педагогічної системи ззовні й складається з відомостей педагогічного спрямування про навколишнє середовище колегіуму та характер їх соціально-педагогічної взаємодії (зовнішні зв'язки). До зовнішньої соціально-педагогічної інформації належать відомості про інфраструктуру регіону й мікрорайону колегіуму, суспільно-громадську діяльність соціальних інституцій, державно-громадське самоврядування, економічний потенціал району чи мікрорайону колегіуму, демографічну ситуацію в районі, установи освіти та її розвиток в районі й районі; наявність у мікрорайоні підприємств, фабрик, заводів, культурних закладів, спорткомплексів, молодіжних, громадських і релігійних організацій, а також інших закладів, які займаються вихованням учнівської молоді. Це також інформація імперативного характеру від державних органів управління та органів управління освітою.

Зміст зовнішньої інформації детермінується специфікою інфраструктури району (мікрорайону) і характером соціально-виробничих функцій соціальних інституцій. Внутрішня інформація створюється в колегіумі й характеризує діяльність усіх його підсистем і зміни, що в них відбуваються. Вона охоплює сукупність інформації про суспільно-педагогічну, громадську, міжнародну та інші види діяльності суб'єктів управління, НВП і їхню результативність, соціально-педагогічні умови навчання, виховання і розвитку учнів, правове, організаційне, програмно-математичне, інформаційне забезпечення функціонування об'єкта управління – колегіуму.

3. Ступінь обов'язковості виконання управлінських рішень на основі зовнішньої і внутрішньої інформації репрезентує її на імперативну – обов'язкову до виконання, рекомендаційну та шуми. До зовнішньої імперативної інформації належать правова, законодавчо-правова, нормативно-правова інформація. Рекомендаційна інформація надає педагогічним працівникам свободу вибору, стимулює творчий підхід до її реалізації, може містити докладні методичні поради й призначена допомагати виконувати функціональні обов'язки та визначати поточні й стратегічні завдання. Вона не обов'язкова для виконання чи застосування і використовується залежно від уміння та творчого ставлення до неї керівника й суб'єктів НВП колегіуму з метою здобуття додаткових відомостей. Шуми мають відомості, що надходять до колегіуму й впливають на стан його функціонування та моделі поведінки суб'єктів управління і НВП незалежно від їхньої волі.

4. Хронологічна основа відображає періодичність надходження інформації у розрізі часу: четвертна, піврічна, річна; за строками подання – до певної дати, дня; за певний проміжок часу – день, тиждень, місяць, чверть, півріччя, рік, строками дії.

5. Призначення соціально-педагогічної інформації репрезентує такі її види: довідкова, ознайомлювальна, попереджувальна, статистична; інформація про педагогічні кадри, учнівський контингент, матеріально-технічне

оснащення закладу, психологічне, методичне, апаратно-програмне забезпечення тощо. До облікової соціально-педагогічної інформації в колегіумі віднесено інформацію про харчування учнів початкової школи та дітей пільгової категорії; охоплення дітей і підлітків шкільного віку навчанням, причини невідвідування навчального закладу та віковий склад дітей і підлітків, які не здобувають повної загальної середньої освіти (форма № 77 – РВК); облік кандидатів наук (форма № КН), використання робочого часу працівниками в ЗНЗ (табель обліку робочого часу).

6. За напрямом руху інформація буває пряма (низхідна), що надходить до суб'єктів і об'єктів управління, та зворотна (висхідна), що надходить до суб'єкта, про стан функціонування об'єкта керування – колегіуму. Вхідна інформація надходить до закладу або вводиться в ПС, а вихідна – це інформація, яку видає ПС на певний запит суб'єкта-користувача або суб'єкта-одержувача інформації.

7. Відповідно до способу опрацювання суб'єктами управління та НВП інформацію класифіковано за: а) способом порівняння: хронологічна й одноразова; б) способом представлення відомостей: текстова, графічна, текстово-графічна, знакова, матрично-числова; в) способом передавання: звукова, аудіовізуальна, усна, письмова, друкована, комбінована, аудіовізуальна інформація, що передається за допомогою різних технічних засобів; г) ступенем її систематизації: систематизована, тобто регламентована за складом показників, адресами, строками передавання й формами подання, несистематизована; д) ступенем доступу до інформації незалежно від її видів поділяється на відкриту та інформацію з обмеженим доступом, що є важливим під час проектування доступу користувачів до різних її видів, АС, АСУ.

Держава здійснює контроль за режимом доступу до інформації для забезпечення додержання вимог законодавства про інформацію всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, необґрунтованого віднесення відомостей до категорії інформації з обмеженим доступом. Доступ до відкритої інформації забезпечується шляхом систематичної публікації її в офіційних друкованих виданнях (булетенях, збірниках); поширення її засобами масової комунікації; безпосереднього її надання зацікавленим громадянам, державним органам та юридичним особам. Порядок і умови надання громадянам, державним органам, юридичним особам і представникам громадськості інформації за запитами встановлюються цим Законом України «Про інформацію» [22] і також можуть здійснюватися на договірній основі. Обмеження права на одержання відкритої інформації забороняється законом. Переважним правом на одержання інформації користуються громадяни, яким ця інформація необхідна для виконання своїх професійних обов'язків (Стаття 29. Доступ до відкритої інформації).

Інформація з обмеженим доступом за своїм правовим режимом поділяється на конфіденційну і таємну. Конфіденційна інформація представляє відомості, які знаходяться у користуванні або розпорядженні певних

фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов. До таємної належить інформація, що містить відомості, які становлять державну та іншу передбачену законом таємницю, розголошення якої завдає шкоди особі, суспільству і державі. Доступ громадян до неї здійснюється відповідно до 30 статті Закону України «Про інформацію».

8. Якість інформації має суттєвий вплив на процес її використання, управління та на своєчасність вироблення і прийняття управлінських рішень. Якість інформації представляє сукупність властивостей, які відбивають ступінь придатності конкретної інформації про об'єкти, їх взаємодію та взаємозв'язки з метою досягнення цілей і задач управління, поставлених перед суб'єктами – користувачами інформації. Щоб виявити міру цінності, придатності й переваг інформаційних даних, розглянемо їх за якістю. Найперше – це компетентність джерела інформації, перевіреність, точність, значущість, ступінь усвідомлення педагогічних явищ, характер викладу, динамізм, характер використання. Прийняте рішення буде відповідати потребам тоді, коли факти, що викладені в ньому, будуть адекватними дійсності. За ступенем точності всі дані мають бути абсолютно достовірними. За рівнем компетентності джерела розрізняють інформацію педагога, інформацію спеціаліста, який має суміжну спеціальність (психолог, соціолог та ін.), інформацію працівника, який не має педагогічної освіти (інженер, програміст, лікар). За рівнем перевіреності інформація буває з попереднім і наступним контролем. Такі якісні характеристики інформації, як: достовірність, адекватність, надійність, приблизна, передбачувана, своєчасна, орієнтовна, фіксована, нефіксована, комплектна (повна), некомплектна – характеризують її за точністю, а основну й супровідну – за значущістю.

Інформація за характером викладу ділиться на згорнуту й розгорнуту та вибірковою, що базується на використанні тільки частини матеріалів певної тематики. За рівнем усвідомлення явищ розрізняють інформацію абстрактну, ілюстративну та аналітико-узагальнену; за динамізмом – статистичну й динамічну. При характеристиці предметів, явищ використовуються така її якість, як корисність, що розглядається в певних умовах як актуалізована, прагматична цінність [41, с. 59].

Терміни-характеристики інформації «цінна та корисна», зі зміною умов, можуть переходити у свою протилежність за законом діалектики й тому якісно характеризують кожний вид інформації. До якостей інформації можна віднести такі її ознаки: глибока чи поверхова, корисна чи некорисна, «шкідлива», неповна, переконлива та ін. Некорисною називають інформацію вже добре відому людині або ж таку, що в конкретній ситуації не впливає на управлінське рішення чи з якої не можна зробити узагальнень і висновків про закономірності педагогічних управлінських процесів, явищ. «Шкідливою» може бути як ненавмисне перекручена, так і навмисне помилкова інформація. Значущість інформації можна визначити тим, наскільки часто виникає у суб'єкта в ній потреба, з якою періодичністю вона

повторюється в управлінській діяльності керівника навчального закладу. Наприклад, це стосується виконання окремих положень Закону України «Про загальну середню освіту», відвідування навчальних занять учнями чи пропуски тощо. Значущість інформації визначається також тим, наскільки важливим є саме управлінське рішення, для прийняття якого використовується інформація, як впливає вона на ухвалу рішення. Якщо інформація своєчасно не використовується, вона старіє і стає непридатною для прийняття об'єктивного управлінського рішення. Актуальність інформації є важливою під час прийняття управлінських рішень. Аргументація рішень застарілими фактами не є правомірною у зв'язку з тим, що інформація втрачає свою типовість на даний момент часу.

9. За мірою опрацювання інформація поділяється на первинну, вторинну (похідну), зведену й вибіркову. Первинна інформація безпосередньо відтворює процеси, явища, результати пізнання, вивчення, дослідження проблеми. Вторинна інформація здобувається в ході аналітико-синтетичної обробки даних, відомостей, документів і створюється також у результаті взаємодії педагогів й обробки первинної інформації за певними програмами, схемами, алгоритмами. До цього виду належить також зведена інформація, що репрезентує узагальнення первинної й вторинної.

10. За терміном дії інформацію можна поділити на умовно-постійну та змінну (поточну). Умовно-постійна – це довідкова інформація у вигляді показників з різних напрямів роботи, що міститься в нормативно-правових документах, нормах витрат палива, будівельних матеріалів. Вона оновлюється з урахуванням змін соціально-педагогічних умов країни, функціонування закладу та витрат ресурсів. Поточна інформація характеризує динаміку НВП, його організацію та специфіку функціонування колегіуму. Вона є найважливішою й найскладнішою, тому має бути своєчасно зібрана, якісно й оперативно опрацьована, бо інакше втрачаються її зміст і цінність у процесі діяльності.

Важливе теоретичне й практичне значення для оптимізації інформаційних потоків у організаційній структурі управління і під час проектування системи інформаційного забезпечення управління колегіумом має класифікація управлінської інформації.

Управлінська інформація характеризує діяльність суб'єктів управління усіх ієрархічних рівнів і є також різновидом соціальної інформації. З метою розкриття сутності поняття «управлінська інформація» в процесі дослідження було здійснено термінологічний аналіз авторських трактувань цієї дефініції та її основні концепти, що висвітлено в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених (В. Г. Афанасьєв, В. П. Баймаковський, В. В. Гуменюк, Ю. А. Конаржевський, М. І. Кондаков, В. В. Крижко, В. Е. Лунячек, О. А. Орлов, Є. М. Павлютенков, М. Л. Портнов, В. Ф. Петров, П. І. Третьяков, П. В. Худоминський, Т. І. Шамова), якими досліджувався даний аспект проблеми у 80-90-ті роки минулого століття за різних умов функціонування систем освіти [4, с. 2–3; 5, с. 149; 6–8; 11; 13, с. 57; 20; 42, с. 50; 46; 53, с. 88; 54].

Аналіз авторських визначень поняття «управлінська інформація», модернізованого змісту управлінської діяльності керівника в умовах розвитку інформаційного суспільства дозволив нам сформулювати авторське визначення і розглядати управлінську інформацію як результат аналітико-синтетичного оброблення відомостей (даних) щодо об'єкта управління і як складне поєднання взаємопов'язаних інформаційних потоків в організаційній структурі колегіуму: зовнішня інформація про керований об'єкт, яка надійшла від інших «...комунікативно, функціонально чи структурно пов'язаних із ним соціальних систем або інституцій»; внутрішня інформація, що характеризує стан і міру змін, якими супроводяться всі педагогічні й соціальні явища, об'єкти, процеси та результати функціонування об'єкта управління – колегіуму; зворотна інформація про стан функціонування керованого об'єкта, що надходить до соціальних систем та інституцій, органів управління освіти, різних соціальних установ зовнішнього соціокультурного середовища, що комунікативно, функціонально чи структурно з ним пов'язані.

Таким чином, управлінська інформація становить множину, певним чином упорядкованих, проаналізованих і синтезованих практично корисних відомостей (даних) про різні процеси, результати та умови функціонування об'єкта – колегіуму, які використовуються суб'єктом управління для організації управлінського впливу. Поняття «управлінська інформація» є багатограним, охоплює всю сукупність необхідної для управління будь-яким об'єктом, процесом чи системою в колегіумі інформації, оскільки не існує жодної функції управління, що могла б бути реалізована без інформації.

Класифікацію управлінської інформації, яка створюється і використовується суб'єктами управління в колегіумі, здійснюємо за різними основами: змістом; видами управління; суб'єктами управління; об'єктами управління; видами управлінської діяльності; ознакою щодо середовища формування; хронологією надходження до суб'єктів управління; пріоритетними аспектами діяльності суб'єктів управління й НВП; ступенем організації; часом дії управлінської інформації; способом роботи з інформацією; якісними характеристиками інформації; рівнем управління; характером викладу (представлення) та формою фіксації інформації; ступенем стабільності інформації; ступенем визначеності інформації; способом передачі інформації; напрямом руху інформації; джерелом виникнення інформації; належністю до підсистем керованої системи; терміном часу подій.

За змістом управлінська інформація, спрямована на ефективну реалізацію управлінських функцій, поділяється на такі види, як: організаційна, звітна, аналітична, координаційна, планова, фінансова, контрольна, обліково-статистична, прогностична та ін. Задля оптимального функціонування управлінського процесу суб'єктам управління необхідно забезпечити раціональне співвідношення між плановою, координаційною, контрольною та обліково-статистичною інформацією.

Обліково-статистична інформація виробляється як узагальнення даних про факти, події, явища, процеси, що сталися або можуть відбутися. Її джерелом є результати діяльності адміністративно-управлінської й адміністративно-господарчої ланки закладу, педагогічного й учнівського колективів, громадських організацій тощо. Обліково-статистична, освітня, фінансова, контрольна, аналітична інформація фіксується в спеціально розроблених формах: документах, інформаційних табло, таблицях, діаграмах, графіках і має періодичний характер надходження до суб'єкта управління або пізнання. Прогностична інформація характеризує майбутні події, параметри розвитку систем. Ці види інформації призначені для використання суб'єктами управління і є основою для прийняття управлінських рішень про фактичний стан управління навчально-виховним, соціальним, розвивальним процесами; досягнення мети професійної діяльності директора, його заступників, учителів, учнів і результатів діяльності закладу; рівні інтелектуального й творчого розвитку учнів; зростання рівня дисципліни в учнівських колективах та ін. Слід звернути увагу на завчасність зібрання обліково-статистичної інформації у зв'язку з тим, що вона дає уявлення про фактичний стан функціонування об'єкта управління загальноосвітнього навчального закладу, інакше суб'єкти управління різних рівнів або адміністративно-управлінська ланка колегіуму буде змушена розробляти планову документацію в умовах її дефіциту. Управлінська інформація за специфікою змісту буває надзвичайною щодо нещасних випадків в освітніх закладах, фактів правопорушень учнів, порушень виконання положень Конституції України, Закону України «Про загальну середню освіту» та інших законодавчо-правових документів.

Інформація за видами управління поділяється на оперативну та стратегічну (тематичну й підсумкову). Для оперативного управління керівникові необхідні повідомлення, відомості про стан керованого об'єкта – колегіуму – у будь-який момент часу, що дозволяють об'єктивно проаналізувати та оцінити процес його функціонування або розвитку. Оперативна інформація за строками подання буває: щоденна (відомості про наявність учителів у закладі відповідно до розкладу навчальних занять, відвідування їх учнями, дисципліну і санітарно-гігієнічний стан у колегіумі, організацію та якість харчування); щотижнева (відомості про виконання планів роботи адміністративно-управлінською ланкою закладу, проведення і результативність позакласних заходів, роботу органів учнівського самоврядування, стан ведення учнями зошитів, щоденників, індивідуальну роботу з учнями); щомісячна (відомості про стан шкільної документації, класних журналів, учнівських зошитів, щоденників, особистих справ учнів, статистичних звітів); стан виконання законів, постанов, нормативно-правових документів, раніше прийнятих управлінських рішень; рівень якості знань, вихованості та розвитку учнів; виконання навчальних програм з основ наук, факультативів, предметних гуртків, курсів за вибором, спортивних секцій); четвертна інформація (відомості про якість виконання навчальних планів і програм, річного плану і його складових, роботу методичних

об'єднань, творчих груп та інших форм науково-методичної роботи педагогічних кадрів; матеріально-технічне забезпечення навчально-виховного процесу; ведення шкільної документації; якість знань учнів з навчальних предметів; досягнення учнів закладу; стан і якість викладання навчальних предметів).

Директор колегіуму та його заступники управляють різноманітними процесами і об'єктами. Процеси розрізняються між собою темпами, інтенсивністю інформаційних потоків, які змінюють якісні рівні організації об'єктів (організація й дезорганізація). В інформаційному аспекті найбільш чітко проявляється взаємозв'язок об'єктів і процесів (об'єкти породжують процеси, а процеси, як наслідок, утворюють об'єкти) [1, с. 150]. З урахуванням взаємозв'язку процесів і об'єктів, тобто в підпорядкованості, взаємодії та розвитку функцій і структури, оперативна інформація представляє у певному сенсі зміст різноманітних процесів та інформаційної діяльності суб'єктів соціальних організацій. При наявності оперативної інформації та її врахуванні в управлінській діяльності розробляються нові, формуються й удосконалюються відносно стійкі організаційні структури в колегіумі, навчальний й виховний процеси, процес управління діяльністю педагогічного та учнівського колективів, процес підвищення професійної кваліфікації педагогічних кадрів, формування компетенцій учнів та ін.

Стратегічну інформацію керівник колегіуму використовує у процесі розробки стратегій або стратегічного набору щодо його розвитку на майбутнє, а також для визначення специфіки управління різними структурними підрозділами закладу. В основі стратегічного управління лежить орієнтація діяльності колегіуму на соціокультурне середовище. Таке управління дає змогу проектувати і реалізовувати стратегію ефективної взаємодії закладу із соціумом і позитивно впливати на нього. Воно важливе при вирішенні питань тривалого характеру та реалізації головної мети, місії в організації його діяльності. Отже, головними орієнтирами стратегічного управління колегіумом є врахування впливу соціуму, довгострокове планування для виправдання мети його функціонування. Специфічними відмінностями стратегічної інформації є: орієнтованість не стільки «усередину» колегіуму як соціально-педагогічної системи, скільки на її зовнішнє та проміжнє середовище; аналіз інформації в умовах репрезентативної імовірності; прогностичний характер результатів оброблення інформації; велика імовірність суб'єктивного тлумачення інформаційних показників процесів і явищ у ЗНЗ; міжфункціональний характер інформації (необхідність інформаційного забезпечення окремих процесів), що приводить до необхідності оперування великими обсягами аналітичної, облікової, статистичної, прогностичної інформації.

Стратегічна (тематична) інформація подає відомості з конкретного аспекту роботи колегіуму для розв'язання визначених педагогічним колективом завдань на поточний рік: стан викладання навчальних предметів, позакласна виховна робота з учнями, соціальна адаптація їх, упровадження

системи державно-суспільного оцінювання діяльності закладу освіти, культурного рівня й навчальних досягнень випускників.

Стратегічна (підсумкова) інформація містить відомості, що зосереджені в директивних документах державних органів країни, регіональних державних органів, державно-громадських організацій, органів управління освітою. Вони визначають стратегію політичного зовнішнього та внутрішнього курсу держави, її соціально-економічного розвитку й розвитку системи освіти. До стратегічної інформації також належать відомості, які стосуються певного періоду діяльності колегіуму за основними параметрами, що характеризують НВП і його результативність.

Управлінську інформацію можна класифікувати за об'єктами управління. Об'єктами управління є адміністративно-управлінська ланка, педагогічний колектив, учнівський колектив, обслуговуючий персонал, учитель, учень, класний керівник, вихователь; освітній процес, процеси виховання й розвитку учнів, процес підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, самореалізації учнів і вчителів та ін. Ця інформація вміщує характеристики різновидів діяльності суб'єктів управління та НВП, колективів у колегіумі, процеси та їх результативність.

За видами діяльності суб'єктів управління колегіуму інформація охоплює відомості про організаційну діяльність (формування педагогічного колективу та організацію його діяльності, формування учнівського колективу та організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів і її результативність), викладацьку, контрольню-аналітичну, менеджерську, прогностичну, координуючу і регулюючу, суспільно-громадську, фінансово-господарську, економічну види діяльності та маркетинг освітніх послуг, інші її види.

Інформація за суб'єктами управління поділяється за функціонально-посадовими обов'язками суб'єктів управління та НВП на інформацію про результативність або ефективність діяльності директора закладу, заступника директора школи з НВ роботи, заступника директора з науково-методичної роботи, заступника директора за адміністративно-господарської роботи, завідувача кафедри, голови методичного об'єднання, учителя, класного керівника та її результативність.

За ознакою щодо середовища формування інформація поділяється на зовнішню і внутрішню. За хронологією надходження до суб'єктів управління управлінська інформація розрізняється за строками подання: до певної дати (дня), за певний проміжок часу (тиждень, місяць, півріччя, рік). За пріоритетними аспектами управління – диференціація і профілізація навчання, національне, громадянське, інтелектуальне, екологічне, економічне, естетичне та інші види виховання учнів, гуманізація, гуманітаризація, демократизація навчання й виховання учнів тощо.

За ступенем організації управлінської інформації слід розрізняти структурну та відносну, систематизовану та несистематизовану інформацію. Структурна інформація є наслідком взаємодії двох і більше об'єктів або розгляду двох і більше процесів та явищ; характеризує внутрішній стан

системи або процесу й виникає в результаті цілеспрямованих управлінських процесів. Відносна інформація пов'язана з однією з властивостей матерії – відображенням. Це можна пояснити таким чином: якщо в об'єкті (предметі) відбуваються зміни, що відображають вплив одного предмета на інший, то перший предмет стає носієм інформації про другий. У системах управління зміни про об'єкт управління (загальноосвітній навчальний заклад), що пов'язані з цілеспрямованим впливом суб'єктів управління, є не просто кількісними та якісними характеристиками об'єкта управління, а стають фактором функціонування або розвитку системи управління саме як носіїв інформації. Слід зазначити, що мозок людини є виключно складною кібернетичною системою, що відтворює і пізнає Всесвіт опрацьовує, аналізує, передає, зберігає відносно актуальну інформацію з навколишнього.

За часом дії інформація буває короткострокова і довгострокова. За способом роботи управлінську інформацію можна класифікувати за діями суб'єктів управління і НВП, а саме: порівняння, передавання, подання, організація роботи з нею, обстеження об'єкта вивчення (без попереднього контролю, з попереднім контролем, з наступним контролем).

Управлінську інформацію за якісними ознаками класифіковано у такий спосіб: за показниками точності – достовірна, орієнтовна, приблизна, зразкова, припустима, ймовірна, прийнятна; значущості – основна і супровідна; актуальності – постійно важлива, своєчасна, ретроспективна, застаріла; достовірності, що є важливою у надзвичайних подіях (ситуаціях), коли достатньо лише одного цілком вірного, точного факту, який не викликає сумнівів для прийняття невідкладних і додаткових заходів, обґрунтованих і своєчасних рішень.

Рівнева ознака дає змогу виділити спрямованість руху інформації та інформаційних потоків: імперативна інформація надходить від суб'єкта до об'єкта управління й використовується суб'єктами управління закладу з метою ефективного управління. Повідомлювальна інформація, на перший погляд, прямо не впливає на поліпшення роботи закладу, але може вплинути опосередковано, непрямо й, таким чином, може виявитися корисною. Горизонтальна інформація забезпечує інформаційний обмін між суб'єктами управління або суб'єктами НВП одного рівня. Вертикальна – забезпечує інформаційний обмін між суб'єктами різних ієрархічних рівнів системи управління закладом і закладу з соціальними інституціями та зовнішнім середовищем.

За формою фіксації: первинна, вторинна, вибіркова письмова, автоматизована, текстова, сигнальна, реферативна, бібліографічна, документальна, графічна, цифрова, фактологічна, знакова, аудіовізуальна інформація; за характером викладу (представлення): первинна, вторинна, згорнута, розгорнута, зведена, вибіркова, оглядова, усна, аналітико-узагальнена, тематична, реферативна, бібліографічна, документальна, фактологічна, сигнальна, цифрова, рекомендаційна, описова, імперативна, емпірична інформація. Документальна інформація в колегіумі є гетерогенною за

змістом, реєструється у книгах вхідного та вихідного листування і фіксується в обов'язкових ділових документах (алфавітна книга запису учнів, особова справа учня, класний журнал, журнал факультативних занять, журнал групи продовженого дня, журнал планування та обліку роботи гуртка (об'єднання), книга обліку бланків і видачі атестатів про повну загальну середню освіту, книга обліку бланків і видачі свідоцтв про неповну загальну освіту, книга обліку видачі золотих і срібних медалей, книга обліку видачі похвальних листів і похвальних грамот, книга особового складу педагогічних працівників, книга протоколів педагогічної ради, книга протоколів ради, книга обліку трудових книжок працівників школи, журнал обліку пропусків і заміни уроків учителями, книга наказів, контрольно-візитаційна книга, інвентарна книга бібліотечного фонду, журнал реєстрації вхідних документів, книга запису наслідків внутрішкільного контролю, книга актів прийому і передачі справ і документів, акти, довідки про перевірку роботи загальноосвітнього навчального закладу, акти форми Н-1, Н-2 про нещасні випадки, статистичні звіти, офіційні документи відомчих органів про роботу школи; поточне листування).

За ступенем стабільності: постійна, змінна (поточна), періодична і разова. За ступенем визначеності: детермінована та імовірна, інформація професіонала, експерта. За способом передачі: вербальна і невербальна, супутникова, електронна, телефонна, письмова, сигнальна, графічна, цифрова, документальна, фактологічна, аудіовізуальна інформація. За напрямом руху інформація поділяється на вихідну (інформаційний потік циркулює від суб'єкта до об'єкта управління), і вхідну (інформаційний потік від об'єкта до суб'єкта управління). За джерелом виникнення: первинна і вторинна (похідна). За належністю до підсистем керованої системи: технічна, освітня, фінансова, бухгалтерська, економічна, педагогічна, організаційна, правова тощо. За терміном часу подій: інформація про минулі, поточні й майбутні події.

Підсумовуючи викладене вище, зауважимо, що залежно від вибору основи класифікації інформації одне й те ж повідомлення може бути описано десятками атрибутивних термінів, які підтверджують невичерпність характеристик інформації, що циркулює в ЗНЗ та соціальних сферах суспільства та підтверджує різноманітність класифікаційних основ.

Проведений аналіз педагогічних праць дозволив з'ясувати наступне: основні розвідки учених були зосереджені на класифікації лише педагогічної інформації переважно за джерелом її створення або надходження до школи; у науковий обіг теорії внутрішньошкільного управління з 90-рр. XX ст. введені дефініції видів управлінської інформації (організаційно-управлінська, організаційно-розпорядча, оперативна) та такі якісні її характеристики, як: текстова, зворотна, ціннісна, цифрова, достовірна – без розкриття їх сутностей [54]. Кожна з авторських класифікацій інформації має відмінності в характері застосування вченими та дослідниками наукових підходів до її структурування за функціональною, генетичною та хронологічною основами, критеріями відбору видів інформації і якісними характеристиками.

Теоретично класифікація інформації за певними ознаками дає змогу суб'єкту управління чітко структурувати види інформації, оптимізувати інформаційні потоки за змістом, напрямом циркуляції інформації від джерела до її користувача, обсягом, періодичністю надходження як до закладу, так і до суб'єктів-користувачів інформації; характером використання та однозначністю тлумачення їх змісту. Практично дозволяє визначити педагогічно доцільні умови використання кожного виду інформації в структурі інформаційних потоків, оптимізувати інформаційно-комунікаційні відносини і зв'язки в системі інформаційного забезпечення управління колегіумом, здійснити раціональний розподіл інформаційних потоків у організаційній структурі системи управління колегіумом. Дослідженням встановлено, що для суб'єктів управління і НВП мають значення імперативність, якісні та кількісні характеристики, зміст, характер викладу та форму фіксації, отримання, представлення інформації.

Вивчення наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, розвідок дослідників у різних галузях науки, законодавчо-правових документів із проблеми дослідження щодо з'ясування суті, характерних ознак, основ структурування видів інформації дозволяє сформулювати висновки у такий спосіб: у результаті проведеного дослідження встановлено, що у різних галузях науки існує чимало визначень поняття «інформація», що охоплюють діаметрально протилежні точки зору учених й не визначаються ними однозначно. Кожне авторське тлумачення поняття залежить від конкретної галузі знань чи предметної галузі суспільних відносин, характеру завдань, для яких вводилося це поняття, методів конкретної науки, мети дослідження чи просто від уявлень дослідника.

Сфера застосування інформаційного підходу засвідчує, що практично всі авторські визначення поняття «інформація» ґрунтуються навколо двох об'єктивних існуючих явищ – відображення та організації, які правомірно є атрибутами матерії на всіх ступенях її розвитку і притаманні всім формам руху матерії. Вихідною методологічною основою феномена «інформація» є атрибутивна, функціональна та тезаурусна концепції інформації, згідно з якими вона існує в реальній дійсності. Щодо наявності інформації в неживій природі думки філософів мають розбіжності. Атрибутивна концепція розглядає інформацію як атрибут, притаманний всім матеріальним системам. Функціональна концепція інформації представлена двома різновидами: кібернетичною, що стверджує наявність інформації та інформаційних процесів у всіх самокерованих (технічних, біологічних, соціальних) системах, де простежується тенденція до ототожнення інформації з організацією, та антропоцентриською, згідно з якою сферою існування інформації є суспільство і людська свідомість.

Термінологічний аналіз у дослідженні передбачав застосування теоретичної бази та категорійно-понятійного апарату кількох наук (філософії, кібернетики, інформатики, соціальної інформатики, інформаціології) і зумовив потребу визначення і уточнення суті феномена соціальної інформації та окремих термінів видів соціальної інформації відповідно до

об'єкта і предмета дослідження в педагогічному та управлінському аспектах, що стало можливим завдяки опрацюванню відповідної літератури.

Семантичний аналіз терміна «інформація» дозволяє зрозуміти, що воно є базовим, а похідними є такі категорії, як: види інформації, інформаційне забезпечення, інформаційна система, інформаційна управлінська система, зміст інформації, джерела інформації, інформаційні процеси та інші. Вивчення похідних понять дослідження слугує науковим підґрунтям подальшого аналізу їх змісту, структури та взаємозв'язку з базовим. Отже, зазначені поняття утворюють понятійно-термінологічне коло проблематики дослідження. Характеристика сутності базових і похідних понять, які стосуються проблеми дослідження, сприяють науковому осмисленню проблеми інформатизації управління освітою, зокрема визначенню загального й особливого у змісті та структурі системи інформаційного забезпечення управління ЗНЗ, виявленню принципів її функціонування, основи і технології її побудови.

Дослідження показало, що інформація як загальнонауковий феномен і субстрат інформаційних процесів і систем діяльності в ЗНЗ потребує розгляду не тільки педагогічної інформації, яка є найбільш дослідженою у педагогіці та внутрішньошкільному управлінні, а й соціальної інформації. Сутність поняття «соціальна інформація» вчені багатьох галузей науки визначають через різні властивості матерії, її зміст (семантичний), ціннісний (аксіологічний), діяльнісний, управлінський, прагматичні аспекти.

У процесі дослідження нами уточнено сутність терміна «соціальна інформація» з позицій системного, гностичного й функціонального наукових підходів як складового елементу більш широкого за змістом поняття «соціальне середовище». «Соціальна інформація» утворює систему різнорівневого знання, що характеризує Всесвіт, політичні, економічні, культурологічні, соціальні, правові (енергетично-речовинні, комунікаційно-інформаційні, духовні, демографічні, освітні) та інші процеси, які відбуваються в суспільстві, соціальних інституціях, установах, підприємствах, загальноосвітніх навчальних закладах, а також – інтереси, прагнення, думки, цінності людей.

Застосування термінологічного аналізу дозволило з'ясувати, що соціальна інформація представляє основну таксономічну надвидову категорію, охоплює багато видів інформації, які відображають сферу та спосіб її створення, зміст і забезпечують реалізацію певного виду діяльності людей, та є щодо них родовою, а типи соціальної інформації відносно неї є видами. Джерелами створення й накопичення інформації є соціальне середовище, що оточує людину, забезпечує соціальні, матеріальні та духовні умови її існування, формування й діяльності.

Дослідження феномена соціальної інформації свідчить, що її зміст змінювався і був детермінований соціальною практикою, логікою розвитку філософії, соціології, інформатики і, нарешті, тими змінами в науці і постіндустріальному суспільстві, які відбулися та зумовили виокремлення міждисциплінарного напрямку самостійної науки – соціальної інформатики.

Застосування синергетичного підходу дозволило з'ясувати, що генеза феномена соціальної інформації має власну логіку самоорганізації через багатоманітність її видів; соціальна інформація, що циркулює у сфері освіти і ЗНЗ, є гетерогенною, складається з різних її видів – інформаційних потоків у організаційній структурі системи управління ЗНЗ, які відповідно до об'єкта дослідження ми класифікували та розкрили їх сутність.

У контексті даного дослідження розкрито зміст правової, наукової, фінансової, економічної, адміністративної, освітньої, соціально-педагогічної, управлінської, інформації в загальноосвітньому навчальному закладі та виявлено джерела їх створення. Обґрунтовано модель джерел інформації органів державної й виконавчої (центральної і місцевої) влади, місцевого та регіонального самоврядування, яка є правовою за змістом і представлена сукупністю таких підвидів, як: законодавчо-правова, директивно-нормативна та нормативно-правова – і є зовнішньою щодо ЗНЗ і колегіуму.

Аналіз літератури та досліджень з даного аспекту проблеми свідчить, що у них переважно висвітлені різні авторські класифікації педагогічної інформації у внутрішкільній системі інформації, які не є альтернативними, а є відображенням поліструктурності пізнання дослідників. Вони були обумовлені перш за все замовленням педагогічної практики і загальним розвитком теорії внутрішньошкільного управління як складової педагогічної науки.

Дослідженням встановлено, що класифікація педагогічної інформації проводилася з метою відбору її якісних характеристик без розкриття зв'язків між ними. Отже, спираючись на історико-структурний аналіз педагогічних праць вітчизняних і зарубіжних учених, з'ясовано, що суть, характерні ознаки, класифікаційні основи різних видів соціальної інформації, що циркулює у ЗНЗ (колегіумі) як складовій сфері суспільства, лише аспектно висвітлені з урахуванням нашого предмета дослідження у філософії інформаційної цивілізації (Р. Х. Абдеев); соціальній філософії (В. П. Андрущенко, М. І. Горлач та ін.), кібернетиці (Н. Вінер, В. М. Глушков та ін.), соціології (В. Г. Афанасьєв, В. З. Коган, А. Д. Урсул та ін.), інформатиці (В. Ю. Биков, Ю. О. Дорошенко, М. І. Жалдак, Р. С. Гіляревський, К. К. Колін, А. В. Соколов, І. В. Соколова, А. І. Михайлов, Н. В. Морзе, А. І. Чорний та ін.), педагогіці (Г. В. Єльнікова, Л. Д. Квіртія, В. І. Маслов, В. С. Пikelьна, В. Ф. Петров, А. І. Шміте та ін.).

У науковий обіг введено дефініцію «соціально-педагогічна» інформація, що характеризує виводу приналежність до соціальної й наукової інформації та має характерні ознаки. Соціально-педагогічна інформація належить до специфічної, тобто такої, яка набуває значення в межах певної формальної соціальної групи та відображає практичну діяльність педагогічних і науково-педагогічних працівників. Її зміст має суто професійний характер і усвідомлюється суб'єктами як потреба мати вихідний матеріал для реалізації функціонально-посадових обов'язків і управлінських функцій, запропонованих внаслідок розподілу соціальних ролей

у педагогічному колективі з метою вироблення й прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень у ході професійної діяльності.

Характерною ознакою специфічної інформації є імперативна її обов'язковість для всіх членів педагогічного колективу колегіуму незалежно від посадових сертифікатів та обов'язків. Термін «соціально-педагогічна інформація» у вузькому розумінні цього слова – це трансформована з інформаційного простору у внутрішнє педагогічне середовище соціальна інформація, а у широкому – сукупність знань, даних, повідомлень, відомостей, що передаються у часі й просторі, про педагогічні й управлінські об'єкти, процеси, явища в колегіумі, ЗНЗ, взаємодію об'єктів, науково обґрунтований педагогічний досвід, інновації, технології та зовнішнє соціальне середовище, необхідні для пізнання й управління. Таким чином, соціально-педагогічна інформація є специфічною формою взаємозв'язку структурних компонентів загальноосвітнього навчального закладу як системи і формою її взаємодії з навколишнім соціальним середовищем. Першоджерелами соціально-педагогічної інформації є суспільство, різні сфери суспільного життя, установи й загальноосвітні навчальні заклади, соціальні інститути. Джерелами створення і споживачами різних видів інформації у ЗНЗ і колегіумі, зокрема, є суб'єкти управління, НВП та працівники служб закладу.

Керівниками закладів і суб'єктами НВП у процесі професійної діяльності використовуються всі види інформації разом (або окремо) у різноманітних поєднаннях і часових проміжках для розв'язання стратегічних, тактичних і оперативних завдань та ситуацій.

Класифікація та системне структурування інформаційних потоків у організаційній структурі управління колегіумом детермінували формулювання такої задачі управління як отримання, фіксація, аналіз, передача та використання інформації, реалізації інформаційних процесів із застосування засобів ІКТ, що потребує розв'язання та її врахування під час побудови системи інформаційного забезпечення управління колегіумом.

Література до 2-го розділу

1. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев. – М. : Владос, 1994. – 346 с.
2. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування. – 2-е вид. – К. : Вид. дім «СофтПрес», 2006. – 824 с.
3. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія : курс лекцій / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – К. : Генеза, 1996. – 368 с.
4. Артамонов Г. Т. Законы модели прагматической информации / Г. Т. Артамонов // НТИ. Сер. 2. – 1986. – № 4. – С. 1–4.
5. Афанасьев В. Г. Научное управление обществом / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1973. – 390 с.

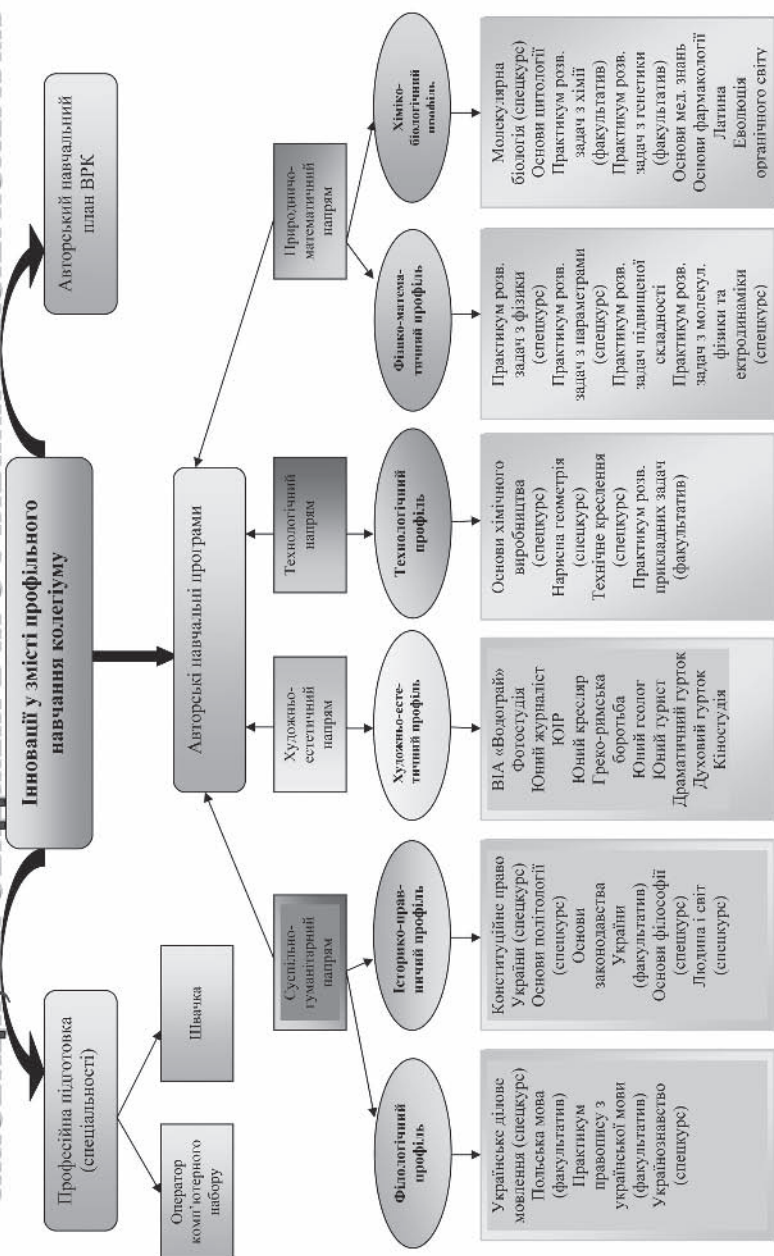
6. Афанасьев В. Г. Системность и общество / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1980. – 368 с.
7. Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом / В. Г. Афанасьев. – М., 1975. – 408 с.
8. Афанасьев В. Г. Социальная информация: некоторые методологические аспекты / В. Г. Афанасьев, А. Д. Урсул // Вопр. философии. – 1974. – № 10. – С. 64–70.
9. Васильев В. В. Информационное обеспечение управления общеобразовательной школой : моногр. / В. В. Васильев. – Воронеж : Изд-во ВУ, 1990. – 139с.
10. Вдовиченко Р. П. Система організаційно-педагогічної діяльності міського управління освіти з підвищення компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів : моногр. / Р. П. Вдовиченко, Л. М. Калініна, В. Д. Чайка ; за ред. Л. М. Калініної. – К. ; Миколаїв : Вид-во «Іліон», 2007. – 528 с.
11. Вербицкая Н. О. Учебный процесс: информация, анализ, управление / Н. О. Вербицкая, В. Ю. Бодряков. – М. : Сентябрь, 1998. – 128 с.
12. Винер Н. Кибернетика / Н. Винер. – М. : Сов. радио, 1958. – 215 с.
13. Внутришкольное управление: вопросы теории и практики : моногр. / под ред. Т. И. Шамовой. – М. : Педагогика, 1991. – 192 с.
14. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 373 с.
15. Документоведение и документационное обеспечение управления [Электронный ресурс] – Режим доступа : URL:[http:// www.sc.imis.ru/include/didou.htm](http://www.sc.imis.ru/include/didou.htm). – Загл. с экрана.
16. Документоведение и документационное обеспечение управления [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL:<http://nib.cnt.ru/ekdokved.htm>.; URL:<http://vugu.lugansk.ua/spec1.htm>. – Загл. с экрана.
17. Електронна бібліотека з питань економіки, менеджменту та маркетингу. Навчальні й методичні посібники, наукові монографії, статті, огляди, стандарти, інструкції тощо. Тематичні посилання. Форум [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://www.aup.ru> . – Загол. з екрану.
18. Електронна бібліотека комп'ютерної документації. Архів книжок і статей: програмування, Інтернет-технології, операційні системи, захист, база даних. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://infocity.kiev.ua>. InfoCity. – Загол. з екрану.
19. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / за ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнародна Економічна Фундація, 2000. – С. 207, 279, 599–600.
20. Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні / Г. В. Єльнікова. – Х. : Крок, 1999. – 303 с.
21. Закон України «Про загальну середню освіту» // Інформ. зб. М-ва освіти України. – 1999. – № 15. – С. 7–12.
22. Закон України «Про інформацію» // Відом. Верховної Ради – 1992. – № 48. – ст. 650.
23. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» // Уряд. кур'єр. – 2007. – № 6. – С. 2–4.
24. Законодавство України у сфері інноваційної діяльності // Зб. законодавчих актів : офіц. вид-ня / Верховна Рада України. – К. : Парламентське вид-во, 2007. – 152 с.

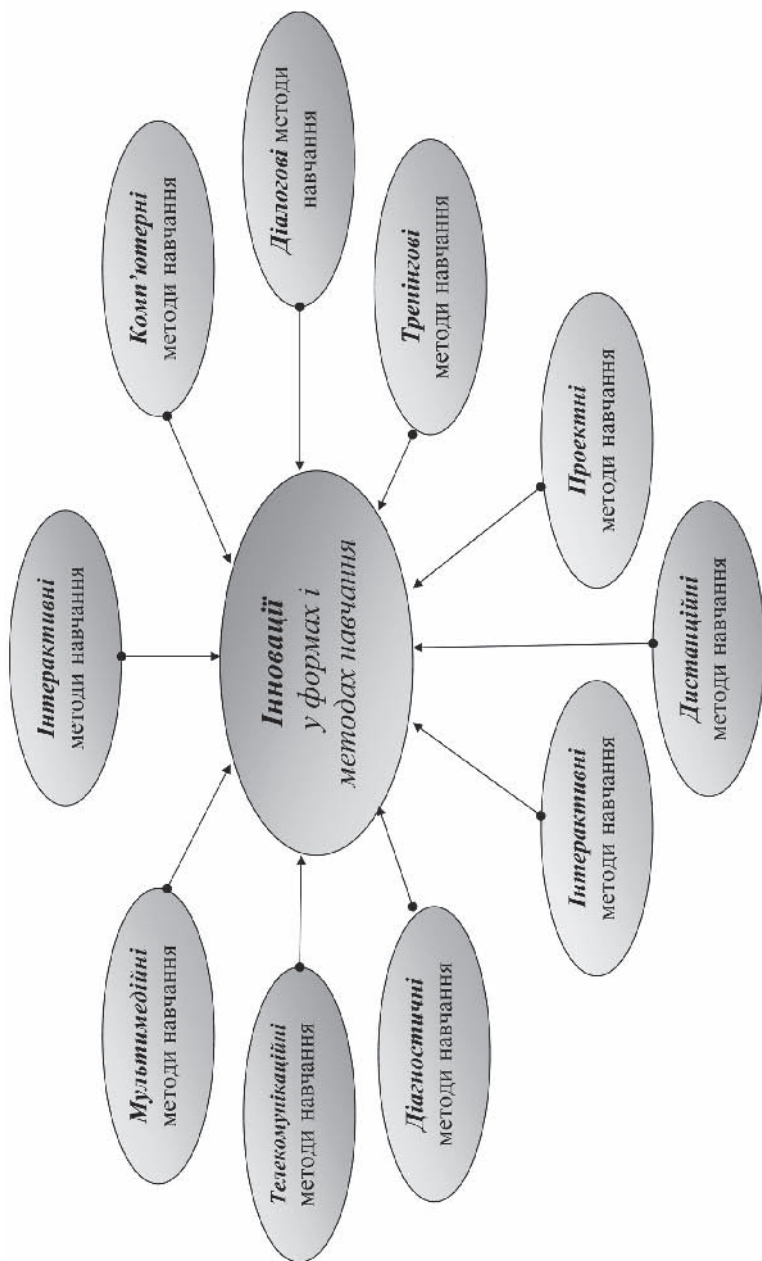

25. Калініна Л. М. Оцінювання діяльності вчителів ліцею / Л. М. Калініна // *Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. «Стратегія управління закладами освіти в умовах формування інформаційного суспільства»*, 16–18 жовт. 2003 р. – Херсон : ХДУ, 2003. – С. 68–73.
26. Калініна Л. М. Соціально-педагогічна інформація в управлінні закладами освіти / Л. М. Калініна // *Вересень*. – 2001. – № 4 (18). – С. 83–88.
27. Калініна Л. М. Види соціальної інформації в процесі управління загальноосвітнім навчальним закладом / Л. М. Калініна // *Наук. зап. Тернопіль. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. Педагогіка*. – 2007. – № 6. – С. 165 – 167.
28. Калініна Л. М. Використання інформаційних ресурсів комп'ютерної мережі Інтернет в управлінській діяльності керівника закладу / Л. М. Калініна // *Освіта і упр.* – 2003. – Т. 6, № 3. – С. 23 – 28.
29. Калініна Л. М. Засади соціально-педагогічної інформації / Л. М. Калініна // *Освіта і упр.* – 1999 (2001). – Т. 3, № 4. – С. 19 – 27.
30. Калініна Л. М. Звіт за результатами передпроектного базового дослідження: Атестація середніх закладів освіти в Україні : [«Державний контроль за управлінням та якістю навчання в середніх закладах освіти в Україні»], (верес. 1997–берез. 1998) / [Л. М. Калініна, Д. І. Дейкун, Г. В. Єльнікова та ін.]. – К. : Британська Рада, 1998. – 65 с.
31. Калініна Л. М. Зміст і види правової інформації в управлінні загальноосвітнім навчальним закладом / Л. М. Калініна // *Нова пед. думка*. – 2008. – № 1. – С. 12–16.
32. Калініна Л. М. Інформатизація управління закладами освіти / Л. М. Калініна // *Нова пед. думка*. – 2002. – № 3/4. – С. 238–246.
33. Калініна Л. М. Інформатизація управління соціально-педагогічними системами / Л. М. Калініна // *Освіта і упр.* – 2002. – Т. 5, № 3. – С. 55–63.
34. Калініна Л. М. Інформація: суть і специфіка / Л. М. Калініна // *Комп'ютер у шк. та сім'ї*. – 2002. – № 3. – С. 13–17.
35. Калініна Л. М. Робочий зошит з етики ділового спілкування / Л. М. Калініна, В. П. Лавринчук. – Бровари : ЕТУ, 2007. – 104 с.
36. Калініна Л. М. Система інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом : моногр. / Л. М. Калініна. – К. : Айлант, 2005. – 275 с.
37. Калініна Л. М. Соціально-педагогічна інформація як основа ефективного управління навчальним закладом / Л. М. Калініна // *Вересень*. – 2001. – № 1 (15). – С. 27–34.
38. Калініна Л. М. Соціально-педагогічна інформація: суть, характерні ознаки та її роль в управлінні школою / Л. М. Калініна // *Дир. шк.: Україна*. – 1999. – № 3. – С. 9–13.
39. Калініна Л. М. Теоретичні засади соціально-педагогічної інформації / Л. М. Калініна, М. П. Легкий // *Школа на рубежі століть: управлінський аспект : наук.-метод. посіб.* / редкол. Л. М. Калініна, М. П. Лукашевич [та ін.]. – К. : ПП Компанія «Актуальна освіта», 2000. – С. 115–138.
40. Калініна Л. М. Теорія і практика функціонування обласного ліцею інтернатного типу : наук.-метод. посіб. / Л. М. Калініна, Н. В. Кнорр, М. І. Рябуха. – К. ; Херсон : Айлант, 2004. – 304 с.
41. Коган В. З. Человек в потоке информации / В. З. Коган. – Новосибирск : Изд-во «Наука», 1981. – 176 с.

42. Конаржевский Ю. А. Пути совершенствования управления школой / Ю. А. Конаржевский, В. П. Баймаковский. — Челябинск : Южно-Уральское кн. изд., 1972. — 116 с.
43. Мінченко А. В. Правова інформатика. Інформація і інформаційне забезпечення правоохоронних органів : навч. посіб. / А. В. Мінченко, О. Р. Галас. — К. : Арістей, 2003. — 436 с.
44. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. — 2002. — 23 квіт. (№ 33). — С. 4.
45. Павлютенков Є. М. Рабочая книга руководителя школы / Є. М. Павлютенков, В. В. Крижко. — Запорожье : ЗОП УУУ, 1993. — 99 с.
46. Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб. наук. пр. до 15-річчя АПН України : в 5 т. — К. : Пед. думка, 2007.
Т.1: Теорія та історія педагогіки. — 360 с. — С. 11–35, С. 109–118.
Т.2: Дидактика, методика, інформаційні технології. — 368 с.
Т.3. Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. — 375 с.
Т.4: Педагогіка і психологія вищої школи. — 440 с.
Т.5: Неперервна професійна освіта теорія практика. — 360 с.
47. Ровенский З. Машина и мысль / З. Ровенский, А. Уемов, Е. Уемова. — М., 1960. — 187 с.
48. Садовников В. И. Потоки информации в системе управления / В. И. Садовников, В. Л. Епштейн. — М. : Энергия, 1982. — 240 с.
49. Севрук А. И. Информационное обеспечение управления качеством общего среднего образования: дис. ... доктора пед.наук : 13.00.01 / Александр Иванович Севрук. — Тюмень, 2005. — 264 с.
50. Середня освіта в Україні: Нормативно-правове регулювання / за заг. ред. Л. М. Горбунової, В. О. Огнев'юка. — К. : Форум, 2006. — 1373 с.
51. Суханов А. П. Информация и человек / А. П. Суханов. — М., 1980. — 27 с.
52. Тезисы III республиканской научно-практической конференции по совершенствованию управления и внедрения НОТ в систему народного образования. — Рига, 1986. — 43 с.
53. Третьяков П. И. Управление школой по результатам : практика педагогического менеджмента / П. И. Третьяков. — М. : Нов. шк., 1997.— 228 с.
54. Управление народным образованием в районе (городе) / под ред. М. И. Кондакова, М. Л. Портного, П. В. Худоминского. — М, 1981. — 192 с.
55. Урсул А. Д. Информация: методологические аспекты / А. Д. Урсул. — М. : Наука, 1971. — 295 с.
56. Урсул А. Д. Проблемы информации в современной науке: философские очерки / А. Д. Урсул. — М., 1975 — 226 с.
57. Урсул А. Д. На пути к устойчивому развитию цивилизации: информационные факторы / А. Д. Урсул, Т. А. Урсул // Информ. общество. — 1997. — № 2/3. — С. 20–25.
58. Урсул А. Д. Социальная информатика : две концепции развития / А. Д. Урсул // НТИ. Сер. 1. — 1990. — № 1. — С. 2–8.
59. Урсул А. Д. Проблема информации и информатизации общества / А. Д. Урсул // НТИ. Сер. 2. — 1991. — № 6. — С. 1–8.

ІННОВАЦІЇ ВПРОВАДЖЕНІ В ПРОФІЛЬНИХ КЛАСАХ КОЛЕГІУМУ

СПІВПРАЦЯ У ВПРОВАДЖЕННІ ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС З КАФЕДРАМИ ТА ЛАБОРАТОРІЯМИ ВУЗІВ ТА ІНСТИТУТОМ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

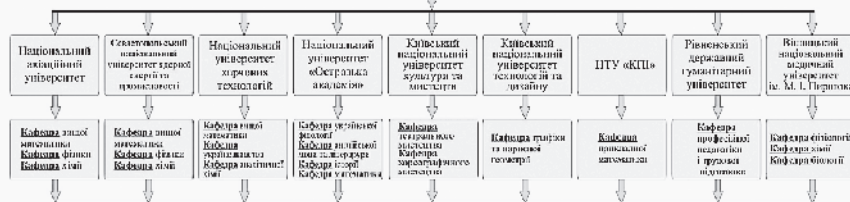
Функціонування довузівської підготовки ВНЗ на базі Володимирецького районного колегіуму

Наприси діяльності і довузівської підготовки колегіуму

- підготовка до комплексного психологічного опитування;
- підвищення рівня підготовки студентів для вступу до ВНЗ;
- подальше вивчення ряду навчальних дисциплін;
- дорекреативна підготовка старшокласників.

ВУЗи,

з якими укладені угоди про співпрацю

Форми співпраці кафедр ВНЗ

- робота заперських навчальних програм підготовки до ЗНО;
- олімпіади;
- консультативні заняття з ВНЗ (он-лайн);
- робота за програмою роботи;
- курсові роботи (он-лайн, індивідуально або в групі);
- проведення спеціальних семінарів.

Довузівська підготовка колегіуму

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ВОЛОДИМИРЕЦЬКОГО РАЙОННОГО КОЛЕГІУМУ

3.1. Колегіум як соціокультурна система і об'єкт управління

Послаблений інтерес науковців і практиків у першій половині 90-их років ХХ століття до системного підходу нині переживає відродження на новому рівні синергетичного мислення і набуває нової популярності у *виді системно-кібернетичного та системно-синергетичного підходів* до пізнання явищ і процесів у нестабільних системах науки та освіти.

«Синергетика – це не інструмент для отримання заданих результатів, а двері, відчинені в природну чи людську реальність, від якої варто чекати відповіді» [7, с. 64], новий рівень системного мислення, пов'язаного з вивченням стохастичних гуманітарних систем. Ідеї й принципи синергетики фактично спрямовані «вглиб людини», на сприйняття нею природи й складності навколишнього світу, на її менталітет, на узгодження цілей розвитку колегіуму як системи і її компонентів із цілями розвитку освітньо-інформаційного середовища та особистісних цілей розвитку суб'єктів управління та самоврядування в інтересах співрозвитку та відновлення умов коеволюції. Відхід від лінійного мислення дозволить суб'єктам управління і НВП опанувати ідеї синергетики й практично застосовувати «...знання про те, як належним чином оперувати складними системами та ефективно управляти ними» [7, с. 66] у напрямку від практики нововведень до її теоретичних узагальнень.

Окрім того, сучасна система освіти зорієнтована не тільки на перманентні реформи в її методологічній, змістовій, технологічній, оцінних компонентах, а й на визначення, розробку й реалізацію привабливого «стратегічного набору» – стратегій розвитку, стратегій конкурентних переваг – лідерство в ціні, лідерство в спеціалізації, лідерство в індивідуалізації – тобто системні перетворення реальних освітніх, управлінських, інформаційних систем. Практичні застосування системного підходу в педагогіці,

які існують в практико-орієнтованій педагогічній системології, мають нині підлягати переосмисленню у з погляду сучасних норм праксеологічних досліджень, бути синтезованими з аксіологічним, культурологічним, антропологічним, особистісним науковими підходами в поліпарадигмальному просторі сучасної педагогічної дійсності під час розв'язання проблеми онтологізації ідеальних складних систем.

У працях вітчизняних і зарубіжних учених Р. Х. Абдєєва, В. П. Андрушенка, Н. М. Бібік, І. В. Блауберга, В. І. Бондаря, М. І. Бурди, Б. С. Гершунського, М. Б. Євтуха, Є. М. Князевої, Г. Б. Корнетова, В. Г. Кремєня, А. Г. Кузнецової, Т. Куна, В. І. Лугового, В. С. Лутая, О. І. Ляшенка, В. І. Маслова, О. І. Пометун, К. Поппера, І.А. Пригожина, Н. Г. Протасової, О. Я. Савченко, Г. Хакєна, Л. Л. Хоружої, Е. Г. Юдіна розкриті основи педагогічної системології, зокрема поліпарадигмальний характер сучасної педагогічної дійсності, первинність педагогічної цінності та вторинність мети, співіснування педагогічних систем різної парадигмальної спрямованості у рамках поліпарадигмального простору, теоретичні основи модернізації соціально-педагогічних систем у галузі освіти, розвитку освітньо-інформаційного середовища, механізми та технології підвищення ефективності управління соціальними системами.

Можливість отримання цілісного знання про той чи інший об'єкт пізнання або дослідження головним чином пов'язана з уявленнями про сучасну педагогічну дійсність, складовими якої є педагогічна наука та практика. Особливістю педагогічної науки є орієнтація на удосконалення практики шляхом запровадження результатів фундаментальних і прикладних досліджень у педагогічну дійсність з метою інноваційного розвитку систем, підвищення ефективності функціонування освітніх, соціальних, управлінських і фінансово-економічних процесів у системах, втілення рекомендацій щодо науково обґрунтованих змін і системних перетворень практики.

Педагогічна дійсність представлена множиною різноманітних складних систем – соціальних, педагогічних, соціотехнічних, фінансово-економічних, технічних, інформаційних, стохастично гуманітарних, – які утворені з сукупності компонентів і взаємозалежних елементів, об'єднаних спільністю мети і функцій, єдністю процесів функціонування, розвитку та саморозвитку, руйнації і потребують їх конструктивно-критичного вивчення з застосуванням системології в єдності з низкою сучасних наукових підходів.

Слід зауважити, що не існує єдиної й до того ж «правильної» інтерпретації реальної дійсності, а значить – і явищ, і процесів, і різних систем у рамках поліпарадигмального простору. Тому є сенс говорити тільки про більшу або меншу відповідність інтерпретацій нашому практичному досвіду або дослідника, який охоплює лише окреме обмежене коло явищ порівняно з непізнаним. Кожна інтерпретація, погоджена з досвідом, є відкриттям раніше невідомого й ключем до розв'язання поставлених завдань, які виникають під час практичної діяльності чи дослідження. Важливим

у цьому контексті є твердження І. Пригожина, який підкреслює: «Ми до цього часу не знаємо, чому існують складні системи. Все складне у світі побудовано надзвичайно вибірково. Еволюційний коридор у складне дуже вузький, і ми можемо припускати, що при поступовому ускладненні цей коридор звужується. Так що еволюційне сходження «драбиною» форм і структур, які все ускладнюються, означає реалізацію все менш вірогідних подій» [11, с. 41]. Шлях до складного є шляхом до середовища великими нелінійностями й новими якостями, з більш складним спектром форм і структур. І все більшу роль у цих процесах відіграють *стохастичні фактори та інформація*.

Системний підхід є напрямом методології наукового пізнання й соціальної практики, інструментом дослідження і проектування моделей систем, в основі якого виділяється предмет пізнання і його представлення у вигляді систем. Завдяки системному підходу стає можливим поєднувати аналіз і синтез, якісне та кількісне, виявляти інтегративні властивості структури, зміст і структуру об'єкта пізнання. Конкретним інструментом системного підходу, який виник і розвивався під його впливом і носить прикладний характер, є системний аналіз, який передбачає й одночасне використання певного набору процедур, прийомів, методик побудови системного дослідження об'єкта пізнання або вивчення. Власне означене вище і детермінувало його застосування під час вивчення, аналізу і характеристики ЗНЗ як соціально-педагогічної системи та об'єкта педагогічної дійсності. Система є основною категорією системології. У працях В. Г. Афанасьєва, І. В. Блауберга, Т. А. Ільїної, В. І. Зягвинського, М. С. Когана, Ф. Ф. Корольова, А. Т. Куракіна, Л. Л. Товажнянського, А. Г. Романовського і А. С. Пономарьова, Е. Г. Юдіна, наслідуючи теорію загальних систем Л. Берталанфі, наведено трактування системи як інтегративної взаємозалежності всіх складників системи, що є проявом синергії (підкреслено мною. – Л. К.), а не як утворення цілого із властивостей складників, характеристику систем різного виду й складності; властивості (цілісність, організованість, упорядкованість) та атрибути, рекомендації щодо їх вивчення і прогнозування [2; 5; 6–8; 14–16]; вперше розглянуто управління в контексті соціальних систем і обґрунтовано концепцію взаємодії управління з навколишнім середовищем [9, с. 52].

Під системою ми розуміємо множину взаємозв'язаних між собою компонентів однією метою, що функціонують за певними закономірностями як єдине ціле та характеризуються властивостями, відносно стійкою цілісністю й виявляються у її структурі через впорядкування зв'язків. Отже, система – це певним чином структурована цілісність, що має внутрішню побудову, сукупність компонентів (елементів), які знаходяться в ієрархічних зв'язках між собою. Система має певну умовну межу поділу її структурних компонентів (елементів), прагнення до хаосу. Ознаки системи будь-якої природи стали вихідними в системології: мета, функції, структура (організація), компоненти (об'єкти, суб'єкти), властивості складових її об'єктів (атрибути); відносини або взаємодія між компонентами чи змін-

ними, на протигагу нестабільній випадковості, а також між її компонентами та системи із зовнішнім середовищем й іншими системами вищого або нижчого рівня субпідрядності (ієрархічність).

У контексті порушеної проблеми є необхідність розкриття законів існування й еволюції систем [12, с. 42–43]. Закон досягнення мети системою трактується як фактор її переходу в інший стан або перетворення в нову систему: Закон еволюційного поштовху або періодичного потрясіння – як умова ефективного й прискороного розвитку системи. Закон домінування асиметрії в системі як умова її стабільності та виживання в несприятливих умовах, переходу в іншу просторово-тимчасову спрямованість. Закон критичної маси свідчить, що система функціонує ефективно й доцільно до того часу, поки склад органу керування вдвічі менший від складу керованої системи.

Принциповим для нашого дослідження є розгляд і конкретизація характеристик *колегіуму* як одного з видів загальноосвітніх навчальних закладів соціально-педагогічної системи, що утворена із взаємопов'язаних підсистем, взаємодія яких утворює інтегративні системні якості, не притаманні її компонентам, і має складну ієрархічну структуру; характеризується зв'язками із зовнішнім середовищем через входи й виходи [16, с. 32] і є цілеспрямованою, керованою та самокерованою, динамічною, цілісною, відкритою.

ЗНЗ і колегіум, зокрема, є соціальною системою, що характеризується значною кількістю ознак і зв'язків, і тому ми сконцентруємо увагу перш за все на важливих *властивостях*. Навчальний заклад будь-якого типу і форми власності – загальноосвітня школа, лицей, гімназія, профільна школа, колегіум, коледж є невід'ємною складовою суспільства і об'єктом поліпарадигмальної педагогічної дійсності. Тому вони віддзеркалюють усі позитивні і негативні сторони реальної дійсності, суспільні цінності, соціально-економічні негарзди, протиріччя, тенденції становлення та розвитку владних суспільних систем і інституцій.

Більш детально специфіку системного дослідження соціального об'єкта розкрито В. Г. Афанасьєвим за схемою, що певною мірою співвідноситься з загальним алгоритмом системного підходу [1]. Він вважав, що внутрішні властивості соціальної системи характеризуються специфікою її системно-компонентного, системно-структурного, системно-функціонального і системно-інтегративного аспектів.

Слід визнати, що для колегіуму, як і ЗНЗ, як об'єкта характерним є наявність множини систем або підсистем як компонентів у цьому одному об'єкті. Системно-компонентний аспект колегіуму як соціально-педагогічної системи презентує системи в якості її складових підсистем. Це – педагогічна система, система навчання, система виховання, система розвитку суб'єктів навчально-виховного процесу (НВП), система розвитку обдарованих учнів, система інтелектуального розвитку учнів, система розвитку творчих здібностей учнів, система соціального розвитку учнів, система саморозвитку учнів, система фізичного розвитку учнів, система

морального розвитку учнів, система ресурсного забезпечення, система консультування суб'єктів НВП, система науково-методичної роботи, система управління інноваційним розвитком колегіуму, система інформаційного забезпечення, тобто колегіум є *полісистемним*.

Причому основним компонентом колегіуму, як і *ЗНЗ* будь-якого типу, завжди виступає людина, яка за системно-синергетичного підходу, як і холізму, розглядається як єдине ціле особистості та її організму. Решта компонентів розглядаються з точки зору віддзеркалення їх в людській діяльності і відбиття в свідомості людини як соціальної істоти.

Людина, як і кожен компонент (елемент), який входить до системи, має працювати на неї, виконувати свої функції та отримувати одночасно можливості для особистісного розвитку в різних напрямках життєдіяльності. В іншому випадку, коли мета і напрямок розвитку людини будуть суперечити цілям розвитку системи, вона стане непотрібною системі і загрозливою для неї. Людина як складна відкрита система (і в той же час елемент соціальної мегасистеми більш високого рівня), обов'язково має узгоджувати цілі свого розвитку з цілями розвитку систем, до яких належить, та цілі професійної діяльності – з місією колегіуму. Неузгодженість розвитку систем різного рівня та виду в філософії пояснюється порушенням умов коеволюції, що спричиняють в кінцевому випадку виникнення криз у будь-якій системі і, звичайно, й у колегіумі.

Колегіум можна розглядати під іншим кутом зору, як утворення цілого, ще й з таких компонентів як цільовий, суб'єктно-діяльнісний, змістовий, діагностичний, організаційний, техніко-технологічний, аналітичний, педагогічний, фінансово-економічний, нормативно-правовий, інформаційний або з сукупності колективів у колегіумі: учнівського – педагогічного – адміністративного – управлінського – обслуговуючого колективів, які також є підсистемами соціально-педагогічної системи.

Як приклад, суб'єктно-діяльнісний компонент колегіуму репрезентовано суб'єктами управління та специфікою їх діяльності, що пов'язана з інформацією як субстратом професійної діяльності, різноманітними засобами пошуку, збору, реєстрації, передачі, зберігання, опрацювання, представлення та цілеспрямованим використання інформації й ІКТ, визначає сутність інформаційних відносин, специфіку управлінської діяльності та її інформаційного складника.

У колегіумі такими є суб'єкти управління – це директор, заступники директора з навчально-виховної, науково-методичної, адміністративно-господарчої роботи, педагогічна рада як постійно діючий колегіальний орган управління. Суб'єкти педагогічного управління – педагога, керівники методичного об'єднання (НМО), кафедр, комісій, асоціацій, творчих груп та інших форм науково-методичної роботи. Суб'єкти самоуправління – це учні, керівник і представники органів учнівського самоврядування, учнівської ради. Суб'єктів державно-громадського самоврядування представляють керівник і представники Ради колегіуму, піклувальної ради, батьківських комітетів, загальних зборів (конференцій) закладу як колегіального

органу управління. Слід зауважити, що поняття суб'єктність у колегіумі знаходить своє відображення у суб'єктах управління, НВП при розгляді й побудові організаційної структури та є дещо відносним під час розгляду архітектури системи та інформаційних потоків. Отже, про такий складний об'єкт як колегіум не може бути одного якогось чіткого уявлення щодо упорядкування компонентів системи, як її складників, яке виключає всі інші.

Під час характеристики полісистемності важливо зробити акцент і на *цілісності* системи, оскільки і колегіум і ЗНЗ різних типів, можуть бути утворені з однакових компонентів (елементів) – колективу учнів, педагогів, адміністративної ланки, технічно-обслуговуючого персоналу, мети освіти як соціального замовлення суспільства, ресурсного забезпечення з боку держави; як підтверджує практика функціонування, їх відмінності породжені зв'язками (генетичні, побудови, функціонування, розвитку, управління, інформаційно-комунікаційні), взаємовідносинами, характером взаємодії.

Цілісність колегіуму як системи проявляється у сукупності певної множини взаємодіючих якісно різнорідних компонентів (елементів), якими є учні, вчителі, батьки (людські індивідууми), які здійснюють різні види діяльності і формують міжособистісні стосунки; різноманітні процеси (навчання, виховання, розвиток учнівської молоді, зростання педагогічної майстерності, підвищення професійної кваліфікації та компетентності, розвиток творчого потенціалу учнів і працівників). Вони утворюють єдине ціле і розвиваються відповідно до поставленої мети, спільної для усіх суб'єктів і структурних компонентів, тобто колегіум функціонує завдяки внутрішній суб'єкт-суб'єктній та суб'єкт-об'єктній взаємодії, оптимізації зв'язків між ними.

Ці різнорідні елементи утворюють певну структуру, тобто спосіб зв'язків елементів, і мають власну складну побудову. Колегіум є складно організованою цілісністю, оскільки має не тільки *внутрішньосистемні зв'язки*, а й *міжсистемні*, вивчення яких передбачає виявлення та розкриття закономірностей взаємодії системи в цілому, зокрема з факторами впливу зовнішнього середовища.

Цілісність колегіуму зберігається завдяки обміну в системі інформацією, енергією, ресурсами із зовнішнім середовищем, а також між компонентами системи як об'єкта управління, що засвідчує і про наявність такої її властивості як відкритість. Акцентуємо увагу, що інформаційний обмін, а також такі властивості як ентропія, синергізм, флуктуації (випадкові відхилення від середнього значення величин), самоорганізація, реагування на зовнішні та внутрішні впливи, що можуть вивести систему зі стану рівноваги, є притаманними для відкритих, невірноважених систем. Отже, під час дослідження такого об'єкта як колегіум ми маємо справу не з одним цілим або одним рівнем цілісності, а з різними «зрізами» цього об'єкта, кожний з яких представляє певно визначену картину. Ступінь поєднання усіх таких зображень залежить від рівня наукових знань і завдань дослідника, розвитку методології науки.

Розгляд системно-функціонального аспекту колегіуму як системи дозволяє встановити форми і способи прояву активності суб'єктів, функції власне системи – освітня, виховна, розвивальна, інформаційна, управління, комунікативна – і її компонентів, форми і моделі поведінки суб'єктів, які сприяють збереженню компонентів і системи, способи взаємозв'язків компонентів у цілому. Колегіум є *цілеспрямованою* і *функціональною* соціально-педагогічною системою, адже усі перетворення, що відбуваються у її межах, підпорядковані чітко визначеній соціально детермінованій меті освіти та основним завданням законодавства України про загальну середню освіту (ЗСО).

Колегіум є засобом цілеспрямованого формування та розвитку цілісності особистості від одного ступеня до іншого («дошкільник – учень початкової школи – учень основної школи – учень старшої школи – випускник колегіуму») та інституцією соціалізації особистості, який повною мірою задовольняє запити замовників освіти (учень, батьки учнів, різні соціальні інститути, ринок праці тощо), потреби та вимоги суспільства.

Кожна система пов'язана з системами загального рівня, а також має регулятивну основу, що забезпечує її стабільність і подальший розвиток, тобто керованість, без чого будь-яка система приречена на руйнування і самознищення. Колегіум є *керованим та самокерованим*, оскільки упорядкування його структурних компонентів, інтеграція і взаємодія з навколишнім середовищем забезпечується власними органами або суб'єктами, які здійснюють процес управління і реалізуються завдяки механізмам управління й саморегуляції.

Самокерованість (самоорганізація) колегіуму за системно-кібернетичного підходу є цілеспрямованим процесом *відтворення*, що визначає характер усіх структур соціально-педагогічної системи й удосконалення даної системи, тобто характеризується перетворенням існуючих і утворенням нових причинно-наслідкових зв'язків між її компонентами, елементами зі зворотними інформаційними зв'язками.

Динамічність колегіуму як соціально-педагогічної системи зумовлюється як постійними змінами педагогічного і керівного складу, обслуговуючого персоналу, інформаційних, матеріально-технічних, фінансових ресурсів, так і динамічністю власне процесів навчання, виховання і розвитку учнівської молоді на основі взаємозв'язку з усіма сферами суспільства в умовах запровадження нових парадигм та розвитку інформаційного суспільства. Таким чином, застосування системного аналізу та реалізація властивостей композиції та декомпозиції систем дозволяє довести, що загальноосвітній навчальний заклад є цілісним керованим і самокерованим об'єктом, полісистемним і поліфункціональним феноменом педагогічної дійсності.

Розгляд *системно-структурного аспекту* колегіуму дозволяє визначити внутрішню побудову системи, а саме: *структуру* та функціональні й інформаційно-комунікаційні *зв'язки* і професійних відносин суб'єктів у її підсистемах. Структура згідно з закономірностями ієрархічності залежить

від цілей, тобто певних намірів, які потребують перетворення на дії та визначення функцій, які зумовлюють структуру, а не навпаки.

Характер функціонування колегіуму безпосередньо визначається структурою системи, що й дає можливість описувати систему і її розвиток через характеристики взаємозв'язків структури і функцій. Досліджуючи проблеми упорядкування зв'язків в структурі системи, учені І. В. Блауберг, В. Н. Садовський, Е. Г. Юдін розкрили сутність феномена поліструктурності системи, що репрезентована таким чином: кожна група зв'язків породжує власну структуру, яка може розглядатися як за «горизонталлю», так і за «вертикаллю». Феномен поліструктурності є породженням того, що один і той самий елемент може варіативно взаємодіяти з іншими і може бути задіяним в різних структурах однієї системи.

У колегіумі можна вичленувати множину статичних і динамічних структур у складній системі: структура колективів, структура матеріально-технічної бази, процесуальні структури, духовні структури, організаційні структури, аксіологічні структури, технологічні структури, професійно-кваліфікаційні структури, соціально-психологічні структури, суспільно-громадські структури, суб'єктно-діяльнісні структури, фінансово-економічні структури, соціокультурні структури. Наприклад, організаційна структура колегіуму характеризується множиною компонентів і зв'язків між ними: учень – учнівський колектив, педагог – педагогічний колектив, колектив допоміжного та інженерно-технічного персоналу – батьки учнів – батьківський колектив – процеси – суб'єкти управління; взаємодією на основі співробітництва між суб'єктами управління і НВП та суб'єктами й інституціями зовнішнього середовища, ресурсним забезпеченням.

Колегіум, як і будь-яка соціально-педагогічна система, не існує в зовнішньому середовищі автономно, неминуchoю є наявність його зв'язку з іншими як соціальними, так і педагогічними системами одного, а також вищого і нижчого порядків; є складником більш укрупненої системи – системи освіти району, області, регіону, країни. Різноманітність та ієрархічність систем передбачає, з одного боку, що цілісна система виступає як суб'єкт управління відносно системи нижчого порядку, а з іншого – як об'єкт управління відносно систем вищого порядку. Отже, поєднання статистичних і динамічних структур вказує на те, що колегіум є поліструктурною складністю цілісності.

Різні вітчизняні і зарубіжні дослідники проблем функціонування, розвитку і управління навчальними закладами Ю. В. Васильєв, Л. І. Даниленко, Г. В. Єльнікова, Ю. А. Конаржевський, А. Є. Капто, В. Ю. Кричевський, А. Г. Кузнецова, В. І. Маслов, М. С. Сунцов та ін. відносять ЗНЗ і колегіум до *відкритих* соціальних систем за всіма ознаками і характеристиками, притаманними для даних утворень. У теорії соціального управління репрезентовано закриті та відкриті системи. Закрита система характеризується чітко фіксованими межами, незалежністю процесів і дій суб'єктів від зовнішнього середовища та відсутністю процесів обміну речовиною, енергією або інформацією з ним. Відкрита система є самопідтримуваною системою, що регулює

власне існування через вхід і вихід у довкілля (за тлумаченням К. Бодлінга) [15]. Він наголошує, що головний концептуальний зв'язок пов'язує систему залежними зв'язками з її зовнішнім середовищем, без якого вона розглядається як замкнена система, що ізолювана і незворушна у своєму середовищі.

Колегіум як *відкрита система* характеризується взаємодією із зовнішнім середовищем через входи та виходи, обміном енергією та інформацією з ним, умовною межею поділу структурних елементів, впорядкованістю або системним занепадом, комунікаційно-функціональними взаємозв'язками між суб'єктами управління, самоуправління та державно-громадського самоврядування та з іншими соціальними інституціями, реакцією на зовнішній вплив протидією, що забезпечує стабільне функціонування або його подальший розвиток, цілеспрямованістю.

Колегіуму як *відкритій системі* властива самоорганізація, що представляє собою процес підвищення впорядкованості системи, відтворення в ній нових зв'язків і структур, які забезпечують більш різноманітні та ефективні реакції цієї системи на виклики та впливи зовнішнього середовища.

Про *відкритість колегіуму* як соціально-педагогічної системи свідчить постійний взаємозв'язок із зовнішнім соціокультурним й освітньо-інформаційним середовищем, обмін трудовими, фінансовими, духовними, енергетичними та інформаційними ресурсами з іншими сферами суспільства. Колегіум як відкриту соціально-педагогічну систему утворено з елементів і процесів, із безлічі як офіційних, так і неофіційних соціальних систем і відносин на учнівському, педагогічному та адміністративному рівнях. Неофіційні соціальні системи переважно утворюються навколо найактивнішого елемента системи, без якого вона може навіть припинити своє функціонування. Елементи, що утворюють соціальну систему, є не окремими елементами, ізолюваними один від одного, а взаємозалежними в кожній дії системи. Слід зазначити, що розгляд колегіуму як відкритої соціально-педагогічної системи є дещо відносним. Беручи до уваги предмет нашого дослідження, цікаво звернути увагу на твердження Д. Каца і Р. Кана: «Якоюсь мірою теорія відкритих систем не є теорією взагалі. У ній не розглянуто причинно-наслідкові зв'язки, немає конкретних гіпотез та їхньої перевірки, що є основою будь-якої теорії. Теорія відкритих систем є радше структурою, метатеорією, моделлю у найширшому значенні цього надто експлуатованого слова, є підходом і понятійним апаратом для розуміння та опису багатьох типів і рівнів цього явища» [14, с. 452]. Отже, положення *відкритих систем* зумовлюють не лише включення зовнішнього середовища до загальної картини функціонування ЗНЗ і колегіумів, а й акцентують увагу на необхідності переносу акцентів із організування, тобто з організаційної структури на процеси в ньому, що є вельми важливим.

Аналізуючи сутність поняття «система» з позицій системно-структурного та системно-кібернетичного наукових підходів, варто відзначити, що вона пов'язана з «інформацією» в тому розумінні, що для її одержання та циркуляції необхідний об'єкт, який є носієм або джерелом

інформації (у даному дослідженні – це колегіум як мегасоціальна система), та суб'єкти-споживачі або суб'єкти-користувачі, зацікавлені в її продукуванні та використанні (суб'єкти управління та НВП).

Важливою особливістю функціонування більшості систем є циркуляція та передача інформації, наявність процесів керування. Ентропія як міра внутрішньої неупорядкованості системи, повна невизначеність – процес, який веде до системного занепаду, а задля її зменшення необхідні цілеспрямовані зусилля суб'єктів, тобто внесення в систему інформації, впорядкування, а значить – управління. Наприклад, якщо в соціальній організації як соціальній системі, виявлено низький рівень виконавчої дисципліни працівників, то це свідчить про незадовільну організацію праці або велике безладдя, тобто хаос. Функціонування системи в напрямку її впорядкування зменшує безлад (ентропію). Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що упорядкування системи потребує цілеспрямованих дій суб'єктів для того, щоб уникнути спонтанного збільшення безпорядку (ентропії), тобто *управління колегіумом базується на суб'єкт-об'єктній та суб'єкт-суб'єктній інформаційній взаємодії* (курсиви наш. – Л. К.).

Слід звернути увагу на те, що колегіум проявляє свою системну цілісність тільки в оточенні інших об'єктів зовнішнього середовища, у зв'язках з ними під час взаємодії та обміну інформацією. У результаті взаємодії колегіуму із зовнішнім середовищем відбуваються різні зміни, що мають принаймні дві протилежні форми: розвиток – ускладнення закладу як соціально-педагогічної системи і накопичення у ньому інформації або деградацію (руйнацію).

Нормальним станом функціонування колегіуму як відкритої соціально-педагогічної системи є динамічна рівновага між закладом і зовнішнім середовищем, завдяки якій процеси в ньому протягом певного часу залишаються незмінними або зазнають лише незначних змін. Ці зміни в колегіумі й зумовлюють необхідність *управління*, тобто такого цілеспрямованого впливу та взаємодії суб'єктів управління та НВП, який забезпечив би досягнення поставленої мети.

Людина, яка завжди є компонентом (підсистемою або елементом) систем, що вивчаються або досліджуються, і як суб'єкт управління системами, процесами та об'єктами має враховувати внутрішні тенденції розвитку системи із поставленою метою. Саме людина як суб'єкт управління не повинна нав'язувати цим системам власне бачення шляхів розвитку, які не притаманні їхнім внутрішнім тенденціям. Спроби зовнішнього втручання або тиску на систему можуть призвести до їхньої руйнації або до цілого ряду послідовних біфуркацій, і як наслідок – до відхилення від оптимального шляху розвитку. Але й повна відмова від управління нею може призвести до зatoryжнього блукання системи «рівним полем можливостей» у пошуках свого шляху розвитку. Відмова від впливу може перенести систему з одного хаотичного стану в інший [10, с. 10].

Отже, будь-яким системам, незалежно від їх природи, властиве *управління*, що детерміновано розвитком науки і людської діяльності, удосконаленням її форм і видів на кожному етапі розвитку цивілізації та

характеризується як здатність цілісних динамічних систем цілеспрямовано перетворювати свої компоненти відповідно до змін зовнішніх і внутрішніх умов їх функціонування. Ці перетворення відбуваються завдяки опрацюванню інформації, що циркулює за принципом прямого й зворотного зв'язку між керованою й керуючою системами та зовнішнім середовищем.

Аналіз теоретико-методологічних основ теорії соціального управління, загальних характеристик соціальних систем дозволяє конкретизувати сутність поняття «колегіум» — це відкрита соціально-педагогічна система, основними компонентами якої виступають учні, керівники та учасники НВП (педагогічні працівники, психологи, соціальні педагоги, бібліотекарі, інші спеціалісти закладу; батьки або особи, що їх замінюють), їх взаємозв'язки, взаємодії та взаємозалежності, завдяки яким досягаються соціально-значущі та особистісні цілі, реалізуються ідеї, концепції, новації, технології, приймаються обґрунтовані одноосібні управлінські рішення суб'єктів управління та колегіальні рішення державно-громадського характеру членів педагогічного колективу та суб'єктів НВП.

Колегіуму притаманні такі властивості соціальних систем, як-от: процес *відтворення, нерозривна єдність об'єктивного та суб'єктивного, складна внутрішня структура*, ймовірність, самоорганізація, самокерованість, рефлексія, ціннісна орієнтація, цілеспрямованість, різноманітність зв'язків і динамічність взаємин суб'єктів не тільки між собою, а й із суспільними макросистемами. Колегіум є педагогічною системою, оскільки має всі її ознаки, і в той же час є унікальною системою з погляду специфічних умов конкретної педагогічної дійсності.

Підсумовуючи викладене вище, зауважимо, що загальна та педагогічна системологія дозволяє створити науково обґрунтований проект інноваційного розвитку ЗНЗ будь-якого типу, і колегіуму зокрема, на основі виявлення і презентації її специфічних особливостей та врахування регіональних умов функціонування.

Виявлені характерні ознаки колегіуму як відкритої соціально-педагогічної системи дозволяють здійснити проектування та вибудувати його інноваційний розвиток на основі об'єктивних законів загальної та педагогічної системології.

3. 2. Концептуальні основи інноваційного розвитку Володимирецького районного колегіуму

Концепцію розвитку Володимирецького районного колегіуму в даному дослідженні тлумачимо як ядро концептуальних ідей, місію, бачення, стратегію розвитку, напрями діяльності. Концепція необхідна для реалізації стратегічної мети розвитку кожним членом його колективу, а також для забезпечення виконання соціального замовлення суспільства щодо створення колегіуму в сучасних умовах.

Ми свідомі того, що концепція, яка має кілька різноаспектних тлумачень, виконує різні функції: чітко виокремлює основні ідеї функціону-

вання і розвитку колегіуму; визначає призначення загальноосвітнього навчального закладу, рівень та характер виконання соціального замовлення на якісну освіту, навчання та виховання; окреслює шляхи реалізації поставлених завдань та засоби забезпечення ефективної діяльності колегіуму; висвітлює філософські, навчально-виховні, психологічні аспекти діяльності та структуру управління колегіумом.

Зміст концепції обумовлений такими факторами: реалізацією освітніх ідей, вихованням, розвитком та навчанням розвиненої та полікультурної особистості, яка здатна до повноцінного життя у багатомовній спільноті інформаційного суспільства, що володіє ключовими компетенціями та творчо розв'язує життєві проблеми й завдання.

3.2.1. Концепція соціокультурного розвитку Володимирецького районного колегіуму

I. Загальні положення

На зламі століть закономірними є запитання: яку роль відіграє школа у суспільному прогресі? У чому полягає її роль? У плеканні образу Людини? Яким чином вона сприяє самореалізації сутнісних сил дитини? Як виховати людину-стратега і проектувальника свого життя, суб'єкта життєтворчості? Як освіта може допомогти у забезпечення реалізації прав людини, оволодінні підростаючим поколінням демократичними цінностями і нормами в глобалізаційному вимірі? Ці та інші життєво важливі проблеми є предметом роздумів педагогів, учнів, громадськості, політиків нашої України.

Йдеться про створення нової школи XXI століття, яка б:

- плекала творчу особистість з урахуванням культурного і національного розмаїття;
- створила умови для повноцінного фізичного, інтелектуального, духовного розвитку дитини, вивчення іноземних мов як інструменту комунікації та взаємодії, полікультурного розвитку, вироблення вмінь спілкуватися і співпрацювати з людьми різних національностей;
- формувала моделі поведінки особистості, яка зможе повноцінно жити у багатомовній спільноті, толерантно ставитися до представників інших країн, європейську свідомість;
- сприяла формуванню навичок міжкультурної комунікації та відкритості, поваги до культур інших народів;
- дбала про піднесення культури і духовності з орієнтацією на всю різноманітність кращих вітчизняних і світових зразків.

Це спонукає до подолання усталених стереотипів, застарілих цінностей і традиційних підходів, пошуку нових ідей, створення інтелектуальної основи школи XXI століття – школи самореалізації особистості, школи життєтворчості, полікультурного та розвивального виховання, в якій утверджується проектні, особистісно зорієнтовані технології, розвивальна педагогіка.

Розвивальна, гуманістично спрямована педагогіка націлена на випереджувальне, цілісне, фундаментальне розв'язання основних

суперечностей, що виникатимуть у становленні нової школи, в якій дитина є головним пріоритетом і цінністю суспільства, суб'єктом культури і життєдіяльності.

Особистісно зорієнтовані технології та розвивальна педагогіка, здобутки і теоретичні положення фундаментальних наук уможливають:

- переведення існуючих соціально-педагогічних і освітніх систем у якісно новий стан щодо модернізації змісту навчання і виховання, наповнюючи їхній зміст ідеями про здоровий спосіб життя як найвищу цінність, доброчинностями, технологіями реалізації життєтворчості, здоров'язберігаючими технологіями;

- якісно новий рівень організації ефективного управління колегіумом;

- всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, здатної до свідомого вибору, яка сповідує і примножує цінності національної і світової культур, особистісний розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей.

Реалізація основних концептуальних положень сприятиме входженню учнів в контекст сучасної культури, становленню особистості як суб'єкта і стратега власного життя, гідного людини. Особистість повинна вміти самостійно будувати своє життя, визнаючи його стратегію відповідно до своїх уявлень про щастя, добро, любов. Нова школа – це та школа культури життєвого самовизначення творчої самореалізації особистості.

Навчитися жити – значить виробити власну позицію у житті, сформувавши свій світогляд, ставлення до себе, інших, діяти відповідно до поставлених перед собою мети та завдань. Таким чином, зазначене вище, а також сучасні тенденції розвитку системи освіти України, серед яких першочерговими є забезпечення рівного доступу до якісної освіти, задоволення освітніх потреб та інтересів замовників освіти – учнів, їхніх батьків і громади – з урахуванням полікультурного освітньо-інформаційного середовища, загальнолюдських цінностей і субкультур актуалізує необхідність розробки концепції розвитку Володимирецького районного колегіуму та її втілення.

II. Законодавчо-правові основи розвитку колегіуму

Ще стародавні мислителі стверджували, що вони за допомогою освіти і виховання не тільки передають досвід і знання, набуті попередніми поколіннями, а й здійснюють цілеспрямоване перетворення, самовдосконалення людства. Зрозуміло, що здійснювати таку функцію освіта може лише за умови свого постійного вдосконалення. Без цього вона ніяк не зможе відповідати запитам нашого швидкоплинного і невгамовного часу.

За роки незалежності України визначились основні засади реформування системи освіти, згідно з якими передбачено: створення національної системи освіти, збереження досягнень минулого і водночас приведення її до відповідності з нинішніми соціально-економічними вимогами, з

потребами державного будівництва в перехідний період до ринкової економіки, зміцнення і розвиток демократизації суспільства, забезпечення виходження освіти України у міжнародний освітній простір.

Сучасна освіта повинна мати випереджувальний характер, бути гнучкою, відкритою системою, забезпечувати можливості для духовного, інтелектуального, фізичного, соціального, морального розвитку всіх громадян України, її перетворювальна роль поступово має сформувати суспільство, яке постійно навчається.

Законодавчо-правовими засадами в суспільстві для перетворення системи освіти і зокрема діяльності колегіуму є: Конституція України, закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Конвенція про права дитини; Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття»; положення «Про загальноосвітній навчальний заклад», «Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності», «Про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад». Змістовно концепція узгоджується з Концепцією загальної середньої освіти, Концепцією становлення мережі середніх закладів освіти для розвитку творчої обдарованості, Концепцією навчання іноземних мов у середній загальноосвітній 12-річній школі, Концепцією навчання другої іноземної мови в загальноосвітніх навчальних закладах, Концепцією виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концептуальними положеннями гуманітарної освіти на Україні.

Зростаючий запит, продиктований потребами виходу на результативність, яка відповідала б ситуативно обумовленим очікуванням, – вступити до ВНЗ, отримати престижну роботу, влаштувати бажаний спосіб життя, полягає у створенні альтернативних форм навчання і виховання. А це можливо за умов гуманізації, гуманітаризації, відкритості освіти.

Гуманітаризація освіти – це спосіб розвитку особистості через опанування системою гуманітарних, природничих і технічних знань, які є базисом цілісної картини світу відображення реальності, усвідомлення кожним учнем сенсу свого існування, своєї належності до певного народу, усвідомлення цінності і величі духовності та духовної культури.

Гуманізація освіти «...відображає спрямованість розвитку освіти на гуманні стосунки в суспільстві як загальнолюдську цінність» [4, с. 136]. Це процес одуховненості, олюднення всіх умов життя і праці, моральної перебудови людини, внутрішньої переорієнтації системи духовних цінностей, формування почуття відповідальності і причетності до минулого, теперішнього і майбутнього. Він базується на духовному потенціалі особистості, її загальнокультурному розвитку, ерудиції та широті пізнання, вміння самостійно мислити і аналізувати явища оточуючої дійсності. Відкритість передбачає запровадження нетрадиційних форм організації НВП у колегіумі, ІР, ІПС, мережі Інтернет та до вільного доступу до ІР і мегаджерел інформації, результатів діяльності суб'єктів НВП. І якщо сьогодні не дати молодій людині міцну світоглядну опору, не виплекати в ній людяність і гуманізм, то можна програти боротьбу за майбутнє України.

Нова школа нової України

Класична педагогіка, що орієнтується на норми і вимоги, розпорядження та інструкції як і традиційне виховання, вичерпала себе і не може повною мірою вирішити сучасні проблеми кризової системи освіти.

Гуманітарна наука, яка знаходилася протягом десятиліть під тотальним ідеологічним контролем, не могла вирішити завдання створення науково-теоретичних засад практичної педагогіки для формування і розвитку особистості, адекватної сучасній цивілізації – інформаційній. Разом з тим школи інноваційного типу самостійно розробляють та запроваджують інноваційні підходи, форми, методи і новітні технології у різних видах діяльності.

Нова школа незалежної України, одним із типів якої є колегіум, повинна вчити своїх вихованців мислити, аналізувати, робити висновки. Проблема навчання і розумового розвитку учнів вже багато десятиліть стоїть у центрі педагогічної науки і практики. У школах країни нагромаджений величезний науковий потенціал. Розроблені парадигми різних типів інтелекту і систем його розвитку: формувальні, активізуючі, проблемні, особистісні та інші. Проте, з низки причин, нині проблема залишається невирішеною. Ще на початку ХХ століття була висунута теза, що головне завдання, визначальна ознака нової школи – не навчання, а виховання дітей через всебічний гармонійний розвиток усіх їхніх нахилів, здібностей, обдарувань.

Місією нової школи є формування освічених, компетентних, фізично здорових, внутрішньо незалежних і сильних людей, гарних працівників, здатних мужньо переносити всі незгоди життя, бути конкурентноздатними та мати духовну свободу. Метою шкіл інноваційного типу й освіти в цілому – є формування стресостійкого покоління здорових і творчих людей, які мають практичний досвід творення, творчий розум, вільний від стереотипів, самостійність у прийнятті рішень, адаптивність до умов і різних видів середовищ.

Місією нової школи України сьогодні виконують гімназії, ліцеї, колегіуми, коледжі, школи-комплекси, авторські школи, які перетворилися у справжні науково-дослідні центри апробації нового змісту освіти, інноваційних педагогічних, інформаційних, освітніх технологій, глибокого осмислення інноваційних процесів, стимулювання ініціативи учня, розвитку його можливостей, створення умов для розвивального виховання і саморозвитку особистості.

Створити відповідні умови для творчої самореалізації дитини – головна мета нової школи. Для розв'язання цього завдання школа повинна будуватись як установа з демократичними принципами управління спільно з громадою, без тиску і приниження суб'єктів НВП і управління, з чітко означеними правами та їхніми обов'язками. І тільки у співпраці і взаєморозумінні можливий прогрес у розкритті всіх творчих можливостей дитини – майбутнього вільного громадянина відкритого демократичного суспільства.

Виховання громадянина України

Сучасна школа вимагає докорінного переосмислення існуючої парадигми виховання, оновлення змісту, форм і методів духовного становлення особистості на основі гуманізації життєдіяльності учня, створення сприятливих умов для творчої самореалізації його сутнісних сил у різних видах творчої діяльності. Нині особливої актуальності набувають питання формування творчої особистості, виховання молодого людини як громадянина України шляхом оволодіння нею гуманістичними цінностями, нормами демократичної культури.

Школа інноваційного типу покликана всіляко сприяти відродженню й утвердженню духовної культури, формувати фізично здорове, духовно багате покоління, яке шанує свою громадську, національну і особисту гідність, виявляє працелюбність і здатність до самонавчання і самовдосконалення.

Становлення виховних систем у школах нового типу відбувається у протиборстві консервативного і прогресивного, куди переноситься негативний досвід ігнорування виховної роботи. Тому надзвичайно важливо необхідно переосмислити зміст, форми, методи, засоби виховання у контексті розвитку творчої особистості та її самореалізації; забезпечити їх гнучкість, динамізм, оперативність; максимально врахувати потреби та інтереси здібних та обдарованих дітей.

Серцевиною виховного процесу є особистість – її здібності, потреби, інтереси, соціальний досвід, самосвідомість. Цю систему соціально значущих рис і характеристик, які визначають індивіда, потрібно знати, враховувати, проектувати, розвивати через процеси самоосвіти, самовиховання, саморозвитку задля самореалізації особистості.

Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) визначає мету національного виховання як «...набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньої, естетичної, правової, трудової, екологічної культури».

Пріоритетні напрями реформування виховання реалізуються через такі завдання:

- формування національної свідомості, любові до рідної землі та свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- розвиток соціальної активності та відповідальності особистості через залучення учнів до процесу державотворення, реформування суспільних стосунків, ціннісного ставлення до власного життя, потреби в його проектуванні та реалізації;
- формування і розвиток культури спілкування, духовної культури особистості, загальнолюдських норм гуманістичної моралі (доброта,

взаєморозуміння, милосердя, віра в творчі можливості людини, толерантне ставлення до людей та інші добродієвості);

- усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, правами людини, міжособистісним спілкуванням і її громадянською відповідальністю;

- прищеплення шанобливого ставлення до культури, та історії рідного народу, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну та Всесвіт;

- забезпечення духовності, єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді, охорони і зміцнення їх здоров'я, повноцінної підготовки учнів до життя в умовах ринкових відносин;

- формування та розвиток екологічної культури людини, її бережливого ставлення до природи;

- створення умов для вільного вибору світоглядної позиції, розвитку художньо-естетичної освіченості та вихованості особистості, індивідуальних здібностей і талантів молоді, їх самореалізації.

- утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших добродієвостей;

- виявлення та розвиток природних задатків, нахилів і здібностей, творчого потенціалу кожної особистості в різноманітних сферах людської діяльності і спілкуванні;

- розвиток внутрішньої свободи, здібностей до адекватної самооцінки і саморегуляції поведінки, почуття власної гідності, самоповаги, готовності і здатності до рефлексії, адекватної «Я-концепції»;

- розвиток громадянської і соціальної відповідальності як важливих рис особистості, які проявляються у піклуванні про культурний і матеріальний добробут країни, особистий добробут, збереження людської цивілізації;

- виховання поваги до Конституції України, державної символіки, норм суспільного життя;

- виховання позитивного ставлення до праці як важливої цінності в житті людини, розвиток потреби в творчій діяльності, соціально значущої цілеспрямованості, заповзятливості, діловитості, чесності і відповідальності в ділових стосунках;

- формування умінь управляти своїм власним життям і забезпечення його цілісності, гармонійності, отримання задоволення від реалізації смисложиттєвих цілей.

У колегіумі, як у навчальному закладі інноваційного типу, утверджується гуманістичний характер освіти, розвивальне виховання, забезпечується пріоритет загальнолюдських цінностей, вільний розвиток особистості, а зміст освіти сприяє взаєморозумінню через впровадження різноманітних світоглядних підходів, допомагає реалізації прав учнів на вільний вибір поглядів і переконань, моделей поведінки.

Колектив колегіуму керується інтересами і потребами дітей, прагне, щоб навчальний заклад став улюбленим місцем, де учні не лише вчать, а й живуть повноцінним духовним життям. Колегіум не «обтесує» й «обламує» дитину, а створює сприятливі умови для розвитку її творчих сил, реалізації її прав на свободу фізичного, духовного, інтелектуального, морального, соціального розвитку і саморозвитку, поважає особистість.

III. Становлення і соціокультурний розвиток колегіуму

Побудова в Україні громадянського суспільства збільшує попит на демократично і національно зорієнтовані особистості, які б гармонійно поєднували в собі найвищий духовний, моральний, фізичний розвиток, самопізнання з пізнанням природи буття людини, Всесвіту, суспільства; були б спроможні розвивати свої творчі здібності, співпрацювати з людьми різних філософських, політичних, релігійних поглядів.

Нова модель освіти в Україні покликана переорієнтувати навчально-виховний процес на формування продуктивно мислячої, духовно здорової, творчої особистості, здатної вирішувати проблеми сьогодення й майбутнього. Але сучасна система виховання і навчання з її пояснювально-ілюстративним характером і предметною класно-урочною організацією не дають можливості дитині осмислити навколишній і внутрішній світ, не стимулюють до саморозвитку, самореалізації, до повного розкриття творчого потенціалу.

Суттєві зрушення у світогляді з його уявленнями про гуманістичний тип особистості, демократизація суспільного життя в Україні та реформування освіти за умов формування ринкової економіки і вимог суспільства до формування самодостатньої особистості, спроможної реалізувати себе в життєвих ситуаціях багатомовної спільноти, поступове інтегрування країни до Європейського Союзу стали підґрунтям для створення на базі Володимирецької ЗОШ № 2 Володимирецького районного колегіуму.

Володимирецький районний колегіум – середній заклад освіти, що забезпечує здобуття освіти понад державний освітній мінімум і гуманітарну, суспільно-гуманітарну, природничу, художньо-естетичну підготовку талановитої учнівської молоді. Колегіум будує свою діяльність на основі національних, ментальних коренів світосприйняття Всесвіту, філософських положень екзистенціалізму, системології, філософії інформаційної цивілізації, моделі культурних цінностей (Ronen and Shenkar, 1985), теорії «очікуваної» цінності, теорії прийняття рішень, теорії поля Лівіна; концептуальних положень та наукових підходів, які лежать в основі проектування та моделювання підсистем колегіуму: діяльнісного, системно-структуралістичного, інформаційного, синергетичного, культурологічного (модель «генетичний код» культури, «культурної взаємодії», «функціональна освітньо-культурна», чотирихелемента схема «культурного існування»), «Концепції загальноосвітньої національної школи», що прийнята як основний документ шкільного будівництва в Україні та інших концепціях у сфері освіти. Педагогічний колектив колегіуму рішуче відмовляється від

стереотипів, що склалися, в сфері освіти, адміністративно-командного методу управління і відкидає спроби уніфікувати навчально-виховний процес і навчально-пізнавальну діяльності як провідні.

Колегіум репрезентуємо як освітню систему інноваційного розвитку та запровадження інноваційних ідей та технологій та розкриємо сутність основних ідей, принципів та засобів розвитку.

Ядро інноваційних ідей включає такі:

Ідея **визнання особистості, освіти, інформації і знань** стратегічними ресурсами та найістотнішими цінностями.

Ідея **взаємозумовленості розвитку соціальної формації** та соціального розвитку суб'єктності учня як креативного творця власного та соціального життя у різних сферах суспільства.

Ідея **міжгалузевої інтеграції наукових здобутків і змісту освіти** в колегіумі.

Ідея **розгляду особистості як суб'єкта власного саморозвитку та життєдіяльності, заохочення кожної дитини до розуміння і розвитку власних нахилів.**

Ідея **розподілу повноважень і відповідальності** суб'єктів навчально-виховного процесу в організаційній структурі для ефективного функціонування та інноваційного розвитку колегіуму.

Ідеї **європейського виміру в освіті**, що репрезентовані в Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи (1989 р.) «Європейський вимір в освіті»:

– бажання зрозуміти представників різних країн і культур, перебороти упереджене ставлення до них, визнати їх спільні інтереси, поважаючи національні;

– відкритість різним культурам, повагу до юридичних зобов'язань та юридичних рішень у межах прав людини;

– бажання гармонійно співіснувати і йти на компроміси, що дають змогу примирити інтереси різних сторін;

– захист свободи, плюралістичної демократії, прав людини та справедливості;

– розвиток системи виробництва та економічних обмінів між державами, які є чинниками індивідуального та суспільного благополуччя, політичної стабільності;

- турботу про збереження екологічної рівноваги в Європі та світі;
- бажання зберегти мир в Європі та світі [17, с. 17].

Ідея **врахування факторів впливу зовнішнього оточення** задля вчасного реагування на зміни, що відбуваються у ньому та передбачення майбутнього.

Ідея **нероздільної єдності процесів** освіти, управління, розвитку, інформації та ентропії в колегіумі.

Ідея **розвитку інформаційного середовища колегіуму** на основі використання ІР і ІКТ, теорії побудови інформаційної моделі Всесвіту для всіх процесів у мікро- та макросвітах, інформаційно-комунікаційних відносин, які відтворюють життя особистості та соціуму.

Ідеї **оптимального поєднання змісту релевантної інформації та її обсягу** з адресним отриманням користувачами-суб'єктами управління та НВП для розв'язання професійних і освітніх задач.

Ідеї **психофізіологічної єдності людини, психологічної парадигми саморозвитку індивідууму, керованого розвитку особистості**.

Ідеї **екзистенціалізму** (лат. *existentia*, від *existo* – існую) в управлінні інноваційним розвитком колегіуму та суб'єктів НВП.

В основу інноваційного розвитку колегіуму були покладені такі принципи.

Демократизація – це мета, засіб, гарантія перебудови школи.

Варіативність та відкритість змісту освіти, співробітництво, взаємоповага учнів і вчителів, усунення авторитарного стилю виховання.

Індивідуалізація та диференціація передбачають розвиток кожного учня з урахуванням його інтересів, мотивів, системи цінностей інтелектуальної, емоційно-вольової та сформованих навичок у практичній сфері, особливостей інтелектуального, фізичного, морального і соціально психічного розвитку, стимулювання здібностей кожного учня, планування власної діяльності.

Гуманізація – подолання відчуженості учнів від учителів.

Визнання особистості, як вищої соціальної цінності, з правами на свободу, соціально-педагогічний захист, на самореалізацію у різних сферах діяльності й спілкування.

Психологізація навчального процесу – передбачає вивчення дитини, її внутрішнього світу, визначення того, що особистість розвивається не лише за закладеною в ній біологічною програмою і під впливом навколишнього середовища, а й під дією власних потреб, бажань, досвіду; підготовку дітей у процесі виховання до свідомого управління своїм розвитком.

Модель особистісного саморозвитку і самовизначення в освітній парадигмі є засобом інноваційних змін, яка вимагає розробки комплексного забезпечення кінцевої мети – розвиток здорової і творчої особистості через запровадження інноваційного змісту освіти та інноваційних, оригінальних психолого-педагогічних, управлінських технологій та засобів й інструментів розвитку особистості. Вони розробляться, обґрунтовуються, деякі частково модернізуються та інтенсивно впроваджуються у колегіум. Це і чітка диференціація психолого-дидактичної роботи за віковими

критеріями (початкова ланка, середня ланка, старша ланка), і особистісна детермінація предметно-профільної спеціалізації, і психодіагностичне опосередкування життєтворчої орієнтації вибору професії, і становлення особистості в активному пошуку свого шляху інтеріоризації.

Під призмою названих вище парадигм, принципів і факторів розвитку положень у роботі колегіуму концептуально визначалися і практично відпрацьовуються нетрадиційні моделі організації педагогічного процесу, нестандартні форми роботи з учнями, розвитку їх творчої активності, соціально-інтелектуальним і природним розвитком, індивідуальним потенціалом.

Концептуально вся робота колегіуму підпорядкована не тільки адекватному опосередкуванню індивідуально-особистісного розвитку дитини, але й підтримці її в життєвому самовизначенні. Це стає можливим завдяки бережливому ставленню до творчої обдарованості, здоров'я і особистісного потенціалу кожного вихованця.

Крім того, існує на сьогоднішній день ряд факторів подальшого становлення і розвитку колегіуму на основі:

1. Врахування джерел, спадщини, традицій школи № 2 у навчанні, розвитку і вихованні дітей.

2. Використання достатньо високого кадрового потенціалу школи, який володіє необхідним рівнем викладання і ведення дослідно-експериментальної роботи.

3. Визнання досягнень школи № 2, що будуть сприяти залученню учнів до навчання у колегіумі. Оскільки цей статус школа завоювала собі не просто зміною вивіски, а неоднорічною результативною роботою.

4. Досвіду школи в процесі відбору і реалізації змісту сучасної освіти, особливо у викладанні математики, фізики, біології, словесності, розвивального навчання в початковій ланці, естетичному профілі.

5. Досягнень високого рівня якості навчання з навчальних предметів, високих результатів у районних, обласних і республіканських змаганнях, високого рівня вступу до ВНЗ.

6. Формування цікавих традицій і нових справ, які створюють для учнів і вчителів радісну атмосферу творчої співпраці.

7. Переходу школи на самостійне ведення балансу, що дає можливість певної фінансової мобільності в управлінні діяльністю її підсистем.

Ці фактори слугують стартовим майданчиком для формування колегіуму, як інноваційного закладу, і надають можливість цілеспрямовано здійснювати дослідно-експериментальну роботу із запровадження інноваційних ідей та технологій.

IV. Мета, основні завдання та основні функції районного колегіуму

Колектив колегіуму визнає і реалізує демократичну і гуманну систему навчання і виховання, будує свою роботу на принципах природо і культуровідповідності, єдності національного і загальнолюдського, розвивального характеру навчання і виховання, співробітництва, диференціації та

індивідуалізації навчання і виховання, оптимізації навчально-виховного процесу, безперервності та наступності освіти.

Завданнями педагогічного колективу колегіуму є: формування особистості, спрямоване на розкриття природних здібностей, розвиток інтелекту та духовності учнів; досягнення кожним учнем соціально необхідного рівня підготовки понад державний стандарт; задоволення індивідуальних запитів дітей, батьків у диференційованому навчанні, поглибленому оволодінні знаннями, ранній допрофесійній і професійній підготовці завдяки створенню оптимальних умов для самореалізації особистості; супровід життєвого зростання і суб'єктно-вчинкового потенціалу учнів.

Система навчально-виховного процесу колегіуму має інноваційний характер, який підтверджується уміннями педагогічного колективу творчо працювати і досягати не тільки мети функціонування, а й розвитку колегіуму.

Мета діяльності колегіуму

Мета функціонування	Мета розвитку
Плекання здорової, компетентної, освіченої, творчої особистості – громадянина України, носія національних та європейських демократичних цінностей і загальнолюдських надбань, соціально зрілого, культурного, конкурентоспроможного, здатного до власної творчості випускника колегіуму.	Розвиток освіченої й вільної особистості та забезпечення наукового, управлінського, соціально-педагогічного, інформаційного, матеріально-технічного супроводу з виходом на створення моделі інноваційного закладу розвивального навчання.

Основною функцією колегіуму є здійснення цілеспрямованої соціалізації особистості, вступ її в світ природних і людських взаємовідносин, «занурення» в людську матеріальну і духовну культуру шляхом передачі кращих зразків, способів і норм поведінки у всіх сферах життєдіяльності.

Діяльність педагогічного колективу колегіуму, що виконує соціальне та індивідуальне замовлення на високоосвічену культурну особистість, здатну примножувати національне багатство країни та забезпечувати її розвиток в умовах інтеграції до Європейського Союзу і світової спільноти з урахуванням інноваційних освітніх перетворень і технологій цілеспрямована на: генерування та реалізацію концептуальних і суспільно-прогресивних ідей; індивідуальну суспільно-гуманітарну, математичну, художньо-естетичну профілізацію старшокласників; виховання патріотів і громадян країни на засадах гуманізму, педагогіки толерантності; раннє виявлення та всебічну підтримку й розвиток індивідуального пізнавального таланту та культурологічних знань учнів; формування полікультурного освітньо-інформаційного середовища, яке забезпечує якісну освіту учнів.

V. Організація навчального процесу в колегіумі

Ми не відкидаємо класичну систему виховання і освіти, побудову НВП, а використовуємо всі кращі надбання класичного підходу до навчання і виховання: класно-поурочну і кабінетну системи, класичні форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів і авторські класифікації видів уроків (комбінований урок, урок подачі нових знань, уроки закріплення, уроки-лекції, лабораторні і практичні роботи і ін.), але відповідно до вимог сьогодення, колегіум акцентує увагу на розвиткові і не тільки інтелектуальному та комунікативних здібностей, а й на формуванні компетенцій учнів.

Навчальний процес здійснюється на основі навчальних планів Міністерства освіти і науки України, програм, авторських програм курсів, факультативів, гуртків і концептуальних положень, які репрезентуються у цьому посібнику. Цінність предметного змісту освіти в колегіумі полягає насамперед у тому, що він надає учням засоби самореалізації і саморозвитку, в цьому істотне значення і сутність його для учня. Шкільні програми так чи інакше охоплюють величезний масив знань, які накопичені в світі, проте що з них узяти – це особиста справа учня. Зміст існує не для того, щоб завчати для наступного відтворення перед учителем «на оцінку», а для того, щоб бути відібраним або відхиленним [3, с. 152].

Всю, що проходить через всю систему навчально-виховного процесу колегіуму, є розвиток життєтворчої цивілізованої компетентної людини на фундаменті національного виховання і розвитку кращих рис менталітету, українського національного характеру.

Реалізація особистісно зорієнтованої моделі навчання в колегіумі передбачає створення ситуацій вибору суб'єктами НВП, управління та самоврядування.

Під час навчально-виховного процесу у колегіумі широко використовуються варіативні форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, зокрема, різноманітні заняття, індивідуальні консультації для учнів, вчителів, батьків, факультативи і спецкурси з психології, педагогіки, основ економіки, риторики, філософії тощо. У старших класах робиться акцент на лекційно-семінарську систему навчання, вивчення та врахування психолого-педагогічних основ розвитку особистості, реалізується нетрадиційна тренінгова система розвитку.

На різних етапах навчання пріоритетними завданнями є:

- оволодіння знаннями, вміннями і навичками у відповідності до вікового розвитку індивідуальних і творчих здібностей учнів;
- забезпечення оптимальної єдності базової і профільної освіти;
- удосконалення шкільного компоненту навчальних планів і програм;
- реалізація диференційованого, особистісного та діяльнісного підходів до роботи з учнями та до вибору профілю навчання на діагностичній основі;
- переорієнтація роботи колегіуму на розкриття творчого потенціалу кожного учня;

– забезпечення творчої атмосфери в колективі колегіуму шляхом введення різнобічних курсів за вибором, гуртків, секцій та гуманізації суб'єкт-суб'єктних відносин;

– реалізація комплексного підходу до формування особистості, процесів розвитку, навчання і виховання учнів як тріади психолого-педагогічної єдності в онтогенезі;

– розвиток розумових здібностей, аналітичного і логічного мислення;

– формування структури інтелекту, що насамперед спрямований на розвиток когнітивних здібностей завдяки використанню аналітичних методів, зокрема, дедуктивного методу викладення навчального матеріалу на доступному рівні;

– скорочення навчального навантаження не на заваду знанням;

– проведення лонгітюдної (от англ. longitude – тривалий час) психодіагностики, вивчення психологічних особливостей особистості як необхідної передумови індивідуалізації навчання і розвитку;

– впровадження індивідуально-групової форми занять;

– формування і розвиток різних видів компетенцій, системи предметних знань, наукового світогляду, емпіричного мислення особистості.

При цьому навчально-виховний процес у колегіумі передбачає утвердження принципів:

– вільного розвитку особистості, самовиховання і саморегуляції в освітньо-інформаційному середовищі;

– загальної економії життєво-часового простору людини;

– формування особистості на засадах урахування у кожній людині загального, особливого і одиночного (неповторного);

– надання права вільного вибору факультативних предметів у старших класах школи;

– «все навколо дитини» через єдність шкільного, позашкільного і сімейного виховання, систематичну консультативно-просвітницьку роботу з батьками щодо розвитку, навчання і виховання дітей;

– виховання моральності, культури на основі загальнолюдських цінностей;

– реалізації комплексного підходу до формування особистості з урахуванням психофізіологічних особливостей розвитку в онтогенезі, процесів навчання і виховання учнів як тріади психолого-педагогічної єдності.

Ступені школи	Завдання школи
Початкова школа (1-4 класи)	Забезпечення різнорівневого навчання з елементами внутрішньої та зовнішньої диференціації та з елементами розвивального навчання.
Основна школа (10-11 класи)	Забезпечення підготовки школярів до усвідомленого самовизначення, цілеспрямованого саморозвитку з урахуванням індивідуальних і психічних особливостей, стану здоров'я.
Школа 3-го ступеня (10-11 класи)	Здійснення переходу на особистісно зорієнтовану модель розвивального навчання і виховання з наступним створенням профільних класів.

У навчально-виховному комплексі колегіуму під час розробки та впровадження системи розвивального навчання, особистісно орієнтованих наукових підходів у освіті, використовуються досягнення в області філософії, психології, соціології, досвід практичної вітчизняної і зарубіжної практики шкіл.

Програма розвитку здорової і творчої особистості включає авторські, що не мають аналогів у педагогічній практиці, моделі розвитку загальної обдарованості, комплекс методик психодіагностики і психокорекції процесу мислення. Закладені в програмі педагогічні положення і принципи реалізуються через комплексну систему достатніх і практично доступних методів інтелектуального і духовного розвитку особистості.

Технологія роботи побудована з урахуванням найважливіших факторів, які впливають на розв'язання даної проблеми і на основі науково-теоретичного, соціально-економічного, культурно-історичного, психологічного, організаційно-практичного супроводу діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу та управління.

Концепція колегіуму реалізується на основі системно-диференційованого підходу до розвитку інтелекту й особистості, теорії розвитку і технологій навчання. При такому підході навчання і розвиток розумових здібностей виступають як єдині процеси в педагогічній системі. При цьому розвиток власне здібностей досягається через участь у різних видах діяльності завдяки застосуванню різних ефективних методів і засобів.

За системно-диференційованого підходу виокремлено дві підсистеми в межах складної системи: дидактичну систему формування кристалічного інтелекту (навчання і розвиток) і психологічну систему розвитку соціального інтелекту (самопізнання, самоуправління, самовираження) через творчість.

Навчання ведеться на основі класичної дидактики, програмування і алгоритмізації навчального процесу в руслі логіки розвитку знань. Система навчання звільняється від «збагачувальних» проблемних елементів, що ускладнюють надбання знань. При цьому скорочується навчальне навантаження на учнів, знижується нервово-психічна напруга, що сприяє збереженню здоров'я дітей і підлітків.

Програма колегіуму передбачає реалізацію неперервної освіти за схемою: «колегіум – вуз». При цьому:

- на першому етапі (1-7 класи) передбачається формування і розвиток кристалічного і соціального інтелекту особистості за програмою «Пізнай себе»;
- на другому етапі (8-9 класи) розвиток соціального інтелекту, формування особистісних якостей, професійна орієнтація (програма «Елітарна освіта і самоактуалізація особистості»);
- на третьому етапі (10-11 класи) допрофесійна підготовка спеціалістів нового типу на основі реалізації особистісного і інтелектуального потенціалу спеціально підготовленого в колегіумі студентського корпусу (програма «Абітурієнт»).

VI. Організація розвивального виховного процесу у колегіумі

Гуманістичний характер освіти детермінує реалізацію виховних завдань на кожному навчальному занятті, створення розвивального виховного середовища в колегіумі, побудову системи позакласної роботи, спрямованої на духовний розвиток особистості кожного учня. Виховання розглядаємо як засіб процесу розвитку особистості.

Основними підходами в організації виховного процесу є: системно-діяльнісний, інформаційний та особистісно зорієнтований. Важливим результатом виховної роботи є максимальне зниження негативного впливу соціуму на особистість учня.

Система виховної роботи у колегіумі базується на низці принципів.

- *Принцип творчої діяльності, самодіяльності й самостійності.* Колегіум розкріпає творчі сили кожної дитини, максимально розвиває її самостійність у пошуку істини шляхом залучення до різних видів творчої діяльності, до вирішення завдань в естетично збагаченому середовищі. Узгоджена з віком творча діяльність сприятиме підвищенню мотивації до праці, розвитку інтелекту, максимальному розкриттю здібностей. Колегіум допомагає формувати в учнів здатність до конструювання, до відкриття нового. Розвиток духовних сил означає розвиток конструктивних здібностей, вільний вияв свого «Я». З вербальної (словесної) школи перетворюється на школу дій, школу самореалізації особистості.

- *Принцип демократизації процесу виховання.* Це передусім співробітництво вихователів і вихованців у вирішенні завдань життєдіяльності колективу, усунення авторитарного стилю виховання, утвердження таких форм, які сприяють формуванню демократичної культури особистості.

- *Принцип гуманізації взаємин учителів і учнів.* Сприйняття особистості вихованця як вищої соціальної цінності, визнання її права на свободу, соціальний захист, розвиток здібностей і виявлення індивідуальності, самореалізацію фізичних, психічних, соціальних і духовних потенцій, створення соціального фільтра до руйнівних впливів негативних факторів навколишнього середовища. Назріла необхідність у розробці педагогіки партнерства, виховання нового кодексу поведінки. Принцип школи: виховання свободою і для свободи.

- *Принцип, психологізації виховного процесу.* Центром навчально-виховного процесу має стати дитина з її складним світом думок, почуттів, її «Я»-концепцією, а метою – формування такої позиції, яка, проявляючись у соціальній активності й гуманістичній спрямованості, детермінує її самоактуалізацію, самореалізацію можливостей.

- *Принцип індивідуалізації та диференціації виховної діяльності.* Урахування рівнів фізичного, психологічного, соціального і духовного розвитку учнів, їх соціальної активності та побудова на цій основі групової та індивідуальної програми розвитку, стимулювання пізнавальної, комунікативної, орієнтовно-цілісної активності дітей, їх саморозвитку. Педагогічний колектив стимулює мотивацію майбутнього у колегіумців, допомагає їм у систематичному плануванні власної діяльності.

• *Принцип врахування інтересів і потреб дитини.* Сучасні психолого-педагогічні методи дають змогу максимально вивчити запити, інтереси учнів і на підставі цього коригувати виховний процес.

У практичній діяльності школа керується принципами, сформованими в Законі України «Про освіту» – це рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, гуманізм, демократизм, пріоритет загальнолюдських цінностей над політичними і класовими інтересами, органічний зв'язок з національною історією, культурою, традиціями, незалежність освіти від політичних партій, інших громадських і релігійних організацій, науковий характер освіти, поєднання державного управління і громадського самоврядування. Крім того, в основу системи виховної роботи покладено виховання почуттів громадянства, патріотизму, толерантності, здатності до співробітництва в полікультурному освітньо-інформаційному середовищі.

Керуючись даними принципами, у колегіумі організовано учнівське самоврядування. Більше 200 учнів беруть участь у роботі органів самоврядування, інші виконують тимчасові доручення. Керівництво структурою самоврядування зосереджено в учнівському комітеті, який обирається на учнівській конференції відкритим голосуванням.

Враховуючи традиції, особливості, потреби школи, інтереси і запити учнів, учком складає конкретний план виховних заходів на навчальний рік, у який протягом року вносяться зміни, визначаються перспективні напрями роботи учнівського колективу, заслуховуються звіти служб колегіуму. Структура самоврядування колегіуму передбачає роботу комісії учкому (навчальної, розпорядницької, комісії дисципліни і порядку). За кожною комісією рішенням педради закріплені учитель-консультант. З метою повсякденного практичного керівництва самоврядуванням кожного тижня проводиться оперативні наради з різних напрямів діяльності.

Справжнім центром виховної роботи є шкільний етнографічний музей «Українська світлиця». У колегіуму діє Мала академія народних мистецтв, ремесел, яка складається з 6 відділень (фольклорно-етнографічне, історико-краєзнавче, літературно-краєзнавче, народних інструментів, української естрадної пісні і сучасного танцю); низка гуртків, спортивних секцій (волейбол, баскетбол, гімнастика), духовий оркестр, ВІА, танцювальні колективи 6-х, 7-х, 8-х та 11-х класів, хорові колективи учнів молодшого та старшого шкільного віку.

VII. Творчий кадровий потенціал колегіуму

Структурно колегіум працює у складі 9 кафедр: початкової ланки; історії і права; географії, хімії та біології; фізики і математики; української мови та літератури, зарубіжної літератури; іноземних мов; естетичного виховання; технічної та обслуговуючої праці.

За відносно короткий час у колегіумі склався професійно компетентний педагогічний колектив, у якому працюють: заслужений учитель України, 22 вчителів вищої категорії, 9 учителів зі званням «вчитель-

методист», 12 учителів – «відмінники освіти», 26 – учителі I категорії, 8 – II категорії.

Педагогічний колектив колегіуму сформував власний досвід роботи і охоче ним ділиться з педагогами району, області.

З моменту створення колегіуму викладачі кафедр почали працювати над навчальними програмами з різних предметів; публікують статті та методичні розробки у спеціалізованих журналах та газетах на теми виховання і навчання.

На підтримку основних програм і напрямків діяльності колегіуму працюють секції МАН (Малої академії наук) і творчі об'єднання учнівської молоді, які забезпечують поглиблення і розширення інтелектуального і духовного розвитку особистості, підготовку її до активної діяльності в пошуковій області науки чи практичної сфери, сприяють самовизначенню випускників у майбутніх професіях.

Внаслідок цієї роботи вихованці колегіуму є учасниками і призерами багатьох конкурсів: Всеукраїнського конкурсу серед дітей сільських шкіл «Село моє, для мене ти єдине!», Всеукраїнського конкурсу «Природа і ми», Міжнародного конкурсу «Кенгуру», Всеукраїнського конкурсу «Молодь на злами тисячоліть», а також учасниками і призерами олімпіад усіх рівнів з багатьох дисциплін.

У колегіумі створюється база даних – «Вихованці колегіуму» – на основі пакету психодіагностичних методик і карт особистого росту, розроблених психологами, оформляються портрети – профілі класних колективів, куди входять результати діагностування якостей, рис і індивідуальних особливостей особистості. У колегіумі створена і функціонує «Школа молодого вчителя».

3.2.2. Державна та галузева підтримка реалізації Концепції соціокультурного розвитку районного колегіуму

Колегіум перший в районі перейшов на новий господарський механізм, що дає змогу ефективніше здійснювати фінансово-господарську діяльність, використовувати й заробляти кошти. Було створено підсобне господарство, кошти від функціонування якого йдуть на виплату стипендій за наслідками рейтингової системи, премій працівникам закладу, придбано транспорт.

Директор колегіуму має повну самостійність у доборі і розстановці кадрів, включаючи кандидатури заступників з навчально-виховної роботи, у визначенні їх функціональних обов'язків, виходячи з потреб колегіуму і фонду заробітної плати, вирішує через Раду колегіуму питання їх заміни. Директор має право встановлювати доплату педагогам за науково-методичні розробки, педагогічну майстерність, кваліфікацію, об'єми виконуваних робіт, досягнення високих показників у роботі, особистого або за наданням Ради колегіуму, профкому, членів адміністрації в межах заробітної плати.

Педагоги колегіуму призначаються на основі конкурсного відбору за контрактом терміном на 1 рік. Колегіум має власний рахунок у банку і

здійснює фінансові операції самостійно, може одержувати прибутки і може займатися господарською діяльністю, як і кожна організація. За рішенням Ради колегіуму можуть встановлюватися доплати (за рахунок батьків) за додаткові факультативи і курсові заняття, роботу гуртків і секцій.

3. 3. Шляхи реалізації концепції соціокультурного розвитку Володимирецького районного колегіуму

Представлені вище концептуальні ідеї інтегровані та реалізовані через систему орієнтованих методик, психолого-педагогічних моделей, цільові творчі програми. Останні структуровані й утворюють систему, що дозволяє реалізувати новий нетрадиційний підхід до формування творчої особистості з урахуванням індивідуально-психічних особливостей.

3.3.1. Цільова програма розвитку здорової і творчої особистості

Цільова програма розвитку здорової і творчої особистості базується на таких принципах навчання:

1. *Розвивальний*: від загального до конкретного, і від конкретного до загального, як в самій побудові програми, так і в кожному окремому навчальному предметі, так і під час здійснення будь-яких видів діяльності.

2. *Прогресивний*: формування особистості дитини здійснювати на основі розвитку її сильних сторін і творчих здібностей.

3. *Перспективно-діагностувальний*: соціальна орієнтація особистості і здійснення корекційно-розвивальної психодіагностики.

4. *Творчий*: розвиток загальної культури дітей, виховання творчої особистості з неординарним креативним мисленням.

Мета програми розвитку здорової і творчої особистості:

- розкриття потенційних, інтелектуальних і комунікативних можливостей особистості;
- охорона і зміцнення здорового, фізичного та психічного здоров'я дитини і дорослого в умовах колегіуму;
- навчання мистецтву спілкування;
- відкриття нового погляду на Всесвіт;
- гармонізація суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин дорослий – дитина;
- допомога дитині у її розвитку і становленні соціальної та громадянської зрілості.

Цілісна система навчання в колегіумі спрямована на пошук і розвиток обдарованих дітей і на професійне самовизначення випускника.

Модель розвитку творчої і здорової особистості базується на трьох складових розвитку особистості – самопізнання, самоуправління, само-реалізація – і включає чотири блоки напрямів роботи, де особистість як і інформація є основним субстратом:

- особистість як «Людина Культури»;
- пізнання;
- спілкування;
- здоров'я.

Центр науково-методичного і психологічного забезпечення колегіуму в складі науково-методичної ради, психологів і науковців розробив окремі програми для всіх ланок колегіуму.

Основні принципи реалізації програми.

Під час розробки програми враховано:

- сучасний рівень розвитку продуктивних сил, високі темпи науково-технічного прогресу вимагають безперервного підвищення інтелектуальних можливостей людини;
- лавиноподібний потік інформації на заваді розв'язання проблеми розвитку інтелекту за рахунок лише емпіричного накопичення знань і збільшення часу на їх засвоєння;
- можливості інформаційних технологій, що дозволяють звільнити людський мозок від накопичення і збереження інформації, краще це можна зробити сучасні і майбутні покоління ЕОМ;
- особливості формування інтелектуально-емоційної сфери, через підвищення рівня соціального і кристалічного інтелекту шляхом розвитку розумових здібностей, теоретичного творчого мислення і досягнення мистецтва комунікації;
- формування у учнів високого рівня розвитку емоційно-вольової та мотиваційної сфери, розумової активності, працездатності, творчого мислення як основи для ефективного навчання і виховання;
- безперервний процес розвитку інтелекту і пізнавальних здібностей учнів як фактор зменшення психічного навантаження, що забезпечує почуття свободи і розкутості особистості, збереження її здоров'я;
- «зони найближчого розвитку» учнів, які забезпечує легке сприйняття навчальних предметів у процесі засвоєння знань на високому і творчому рівнях.

Програма розвитку творчої і здорової особистості враховує психофізіологічну єдність людини, психологічну парадигму саморозвитку індивідуума, «Я»-концепцію та включає такі складові.

1. Комплексну діагностику індивідуального розвивального середовища.
2. Інноваційні інтелектуальні технології.
3. Психологічну систему розвитку інтелекту.
4. Тренінгову систему розвитку інтелектуальних і комунікативних можливостей особистості з застосуванням методу психосинтезу, засобів ІКТ.

3.3.2. Цільова творча програма «Відкриття і пошук себе»

Програма «Відкриття і пошук себе», є першим етапом інтенсивного інтелектуального розвитку дітей та підлітків молодшого та середнього шкільного віку і основою системи безперервної освіти.

Програма містить:

1. Обов'язкову загальнодержавну систему навчання з включенням індивідуально-групової форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів.
2. Додаткову факультативну програму щодо формування науково-теоретичного мислення, творчих здібностей, особистісних якостей з урахуванням індивідуально-психічних особливостей і здібностей дітей та підлітків.

3. Моніторинг досягнень учнів у різних видах діяльності, підвищення рівнів розвитку розумових здібностей.

4. Розвиток емоційно-вольової сфери, підвищення рівня соціальної орієнтації та адаптації особистості, до творчого освітньо-інформаційного середовища колегіуму.

Основні завдання початкової ланки колегіуму (1-4 кл.):

– формування позитивної мотивації до навчання, системи знань, умінь і навичок, необхідних для наступного етапу навчання, комунікативних навичок у різних видах діяльності;

– розвиток загальних здібностей дітей та їх діагностування;

– психологічна адаптація молодших школярів до навчального процесу II ступеня – середньої ланки.

Програма «Відкриття і пошук себе» на цьому етапі містить:

– цілеспрямовану індивідуальну та групову психодіагностику особистості;

– індивідуальне та групове психологічне консультування суб'єктів НВП;

– пропедевтичне вивчення англійської мови та інформатики;

– рольові ігри у НВП і різних видах діяльності;

– театральне мистецтво;

– ритміку, хореографію;

– шахове мистецтво.

Основними завданнями середньої ланки (5-9 кл.) є:

– формування системи знань з основ наук, комунікативних і рефлексивних навичок, загальних і спеціальних умінь і навичок;

– розвиток мотиваційної сфери через активізацію навчально-пізнавальної діяльності, загальних і спеціальних здібностей, їх діагностику та моніторинг.

У середній ланці (5-9 кл.) програма «Пізнай себе» включає:

– поглиблене вивчення англійської мови з 8 класу;

– вивчення другої іноземної мови (німецької) з 5 класу;

– вивчення спецкурсу «Українознавство» з 8 класу;

– тренінги самоуправління;

– фізкультурно-оздоровчий комплекс;

– театральне мистецтво;

– ритміку (хореографію).

3.3.3. Цільова творча програма «Елітарна освіта»

Програма «Елітарна освіта» передбачає:

– забезпечення результатів навчальних досягнень і досягнень у різних видах діяльності на основі психодіагностики інтелекту та рейтингової системи;

– поглиблене вивчення української та англійської мов, математики, біології та історії;

– введення факультативних знань з хімії, біології, історії, географії, фізики та ряду спецкурсів і курсів за вибором («Психологія», «Основи педагогіки», «Основи економіки», «Риторика»).

Основним завданням старшої ланки школи є:

- опанування основами фундаментальних теоретичних наук;
- розвиток спеціальних і практичних здібностей учнів;
- оволодіння спеціальними прийомами мислення;
- формування цілісної картини світу;
- оволодіння навичками науково-дослідницької роботи;
- психолого-педагогічне діагностування інтелектуальної, творчої діяльності.

Учні 8-9 класів мають можливість здобути професію столяра, секретаря-друкарки паралельно навчаючись в ВПУ № 29; учні 10-11 класів – вивчати паралельно автосправу на базі навчального комбінату, після закінчення якого отримують права водія категорії «С».

Завдяки угоді про співробітництво у рамках навчально-виробничо-естетичного комплексу «Колегіум-ВПУ № 29 – ЗОШ № 1, ЗОШ № 3, БШЮ, спортивна школа, музична школа та НВК» з'являється можливість здійснювати допрофесійну підготовку.

Залучаючи учнів 8-11 класів, у рамках дослідницько-пошукової роботи в колегіумі активно діє МАН, яка представлена такими відділеннями: економіка, математика, інформатика, українська мова та література, географія, біологія, історія, хімія, що сприяє реалізації дослідницької діяльності учнів, розвитку їхнього інтелекту, наукового світогляду учнів. Кожен член МАН під керівництвом учителя працює над обраною темою, проводить самостійну дослідницько-пошукову роботу.

3.3.4. Цільова творча програма «Здоров'я школяра»

Мета програми: підвищення рівнів фізичного, психічного і соціального здоров'я, зниження захворюваності учнів засобами фізичної культури (уроки фізкультури, різноманітні спортивні секції), якісного, збалансованого харчування, високоєфективного медичного обслуговування та відповідним оздоровленням учнів протягом року.

Програма базується на таких основних положеннях і реалізується через низку процесів і заходів:

1. Стан фізичного здоров'я підростаючого покоління є інтегральним показником суспільного розвитку, могутнім фактором впливу на економічний, науковий, культурний, оборонний потенціал держави.

2. Формування, збереження та зміцнення здоров'я учнів, його відтворення можливе лише за умови дії триєдиного потоку цілеспрямованих зусиль медицини, освіти, кожного учня і його сім'ї.

3. Колегіум створює умови для виховання навичок здорового способу життя, умінь зміцнювати та зберігати своє здоров'я, членів сім'ї та оточуючих.

4. Виховання здорової дитини здійснюється за системою, що являє собою сукупність взаємозумовлених і взаємодоповнювальних компонентів завдяки заходам гігієнічного та педагогічного характеру:

- систематизація знань з питань охорони здоров'я та здорового способу життя, прищеплення гігієнічних навичок дітям на уроках

ОБЖД, а також здійснюється шляхом досягнення цілей та завдань позакласної санітарно-освітньої роботи;

- послідовне виконання етапів індивідуального оздоровчого валеологічного НВП, передбаченого програмою «Здоров'я дитини» (діагностика рівнів здоров'я, призначення та виконання оздоровчих заходів, контроль за їх ефективністю).

5. Показники, що характеризують рівень здоров'я підростаючого покоління, є складовою результативності діяльності колегіуму в цілому.

3.3.5. Цільова творча програма «Сім'я і колегіум»

У Державній національній програмі «Освіта» / Україна XXI століття / серед пріоритетних напрямів реформування освіти відзначено, що в основу національного виховання мають бути покладені: принципи єдності сім'ї і школи, наступності та спадкоємності поколінь; прищеплення поваги до батьків: організація родинного виховання та освіти як важливої ланки виховного процесу.

Справжнє родинне виховання прийде з належним оволодінням батьками сучасними педагогічними знаннями й умінням застосовувати їх на практиці. Педагогічна освіта батьків – це перша цеглина у фундаменті взаємодії сім'ї і школи. Якщо педагогічний колектив належним чином налагодить її, то зможе реально сподіватися на активну участь батьків у всіх шкільних справах, на поліпшення умов розвитку, навчання і виховання дітей.

У роботі з батьками слід змінювати акценти в процесі спілкування, переходити від монологу до діалогу. Лише рівноправне обговорення тих чи інших питань створить атмосферу довіри, взаємної поваги, а спільно вироблені висновки й узагальнення міцно запам'ятовуються.

Програма «Сім'я і колегіум» за змістом і структурою в основному призначена для позакласної роботи, передбачає систему заходів, спрямованих на вироблення єдиних вимог школи і сім'ї для учнів; надання допомоги батькам у сімейному вихованні, організації індивідуальної роботи; пропаганду кращого досвіду сімейного виховання, залучення батьків до організації позанавчальної виховної роботи.

Програма складається з трьох складників, які відрізняються змістом, але розкривають особливості взаємодії дітей і батьків у родині та соціумі.

1. Дитина в сім'ї репрезентує розгляд таких питань:

- сім'я як соціальний і виховний інститут;
- зміст сімейного виховання і виховні завдання батьків;
- визначальні фактори формування особистості дитини;
- вплив освітнього і культурного рівня батьків на виховання дітей;
- родинні традиції, звичаї, свята та їх вплив на дитину;
- мікроклімат сім'ї, умови для розвитку і виховання дітей;
- охорона здоров'я і фізичний розвиток дитини;
- режим дня, психічний розвиток дитини, індивідуальні особливості дитини та їх урахування.

2. Спілкування батьків з дітьми включає:

- спілкування у встановленні довірливих стосунків між батьками і дітьми;
- педагогічний такт у спілкуванні з урахуванням вікових і індивідуальних особливостей, інтересів, потреб дітей, його змісту і форм.

3. Спільна діяльність батьків і дітей включає розгляд:

- ролі праці в розвитку й вихованні дітей;
- сімейні обов'язки й доручення;
- зміст і види спільної діяльності батьків і дітей – інтелектуальна, трудова, патріотична, природоохоронна, естетична, спортивна, творча, милосердна та інші її види;
- оцінка результатів праці дитини, її стимулювання;
- педагогічний такт у спільній праці батьків з дітьми.

Зміст роботи педагогічного колективу колегіуму з батьками.

1. Ознайомлення з умовами життя сім'ї, її психологічним кліматом, особливостями поведінки дитини в сім'ї.

2. Визначення рівнів педагогічної культури батьків.

3. Виявлення труднощів, які відчують батьки у вихованні дітей.

4. Виявлення позитивного досвіду сімейного виховання з метою його поширення та презентації.

5. Здійснення колективного, диференційованого та індивідуального педагогічного впливу на батьків на основі аналізу поведінки їхніх дітей.

6. Допомога батькам у підвищенні рівнів їхньої педагогічної культури, організації родинного життя як джерела самовиховання дитини.

7. Залучення батьків до організації позашкільної виховної роботи.

8. Поширення досвіду роботи з батьками, підготовка передач, інтерв'ю, бесід з питань сімейного виховання під рубрикою «Сім'я: традиції, проблеми».

9. Проведення «круглих столів», конференцій та семінарів із теми «Виховна функція сім'ї в умовах соціально-економічної розбудови України».

10. Створення банків науково-методичної інформації з проблем сім'ї, роботи з батьками та сімейного виховання.

Методи вивчення сім'ї: спостереження, бесіда, тестування, анкетування, діагностика, ділові ігри, аналіз дитячих малюнків про сім'ю, аналіз дитячих творів про сім'ю.

3.3.6. Цільова творча програма «Інтелектуальний розвиток дитини»

Відродження інтелектуального потенціалу України вимагає систематичного цілеспрямованого розвитку в учнів загальнонавчальних умінь і навичок.

Модель розвитку інтелектуальних умінь в учнів 5-11-х класів містить такі компоненти: *цільовий, когнітивно-інформаційний* (сприяння і осмислення інформації, трансформація знань, умінь, навичок; узагальнення й систематизація, вивчення понять: оцінка, конкретизація, доведення і спростування); *особистісний* (аналіз і виділення головного,

порівняння); *творчий* (творчі вміння: моделювання, прогнозування, способи розв'язування проблем); *комунікативний, рефлексивний, мотиваційний та результативно оцінний* складники.

Як відомо, інтелектуальні вміння й навички учнів вдосконалюються у процесі цілеспрямованого формування особистості, випереджального особистісно зорієнтованого навчання, активізації діяльності та самоосвіти. Комунікативний складник моделі велике значення надається обговоренню, у процесі якого учні могли б висловити все те, що вони думають, як реагують на коментарі один одного. Це пояснюється багатьма причинами, не остання серед яких – той факт, що в сучасному суспільстві дуже багато залежить від того, наскільки чітко і зрозуміло люди можуть висловити свої думки та почути один одного.

На думку учених, які в галузі досліджують проблеми когнітивного (пізнавального) розвитку, стверджують, що наше мислення передається словами, тому ми інколи не можемо зрозуміти свою ж власну думку до тих пір, поки ми не проговоримо її вголос. Під час обговорення для того, щоб донести свою ідею, думку до інших людей, ми повинні використовувати мовні засоби; знайти найточніші слова для того, щоб передати потрібний нам зміст інформації. Коли ми вільно розмовляємо в колі рівних нам людей, висловлюючи свою власну думку і прислуховуючись до своїх співрозмовників, ми ділимося знаннями та досвідом, і це взаєморозуміння, взаємодопомога і взаємопідтримка у процесі спілкування сприяє розвитку нашого інтелекту.

З метою розвитку інтелекту в колегіумі створено клуб інтелектуальних ігор «КРОКУС» (культурні, розумні, організовані, кмітливі, уважні, спритні), мета якого полягає у поглибленні, розширенні, удосконаленні пізнавальних можливостей дітей та розвитку їхніх розумових якостей.

3.3.7. Цільова творча програма «Шахматний тренінг»

Мудрість шахматного королівства ніби матеріалізує логіку суспільно-го буття. На шахматній дошці легко виявити дію законів взаємодії та протидії сил, перетворення кількості в якість, причин і наслідків, діалектики досягнення мети. В якості розвивального середовища використовується тренінг заснований на шахматних інтелектуальних технологіях.

Під час тренінгу відбувається:

- формування теоретичного мислення, в процесі якого чітко виражені операції аналізу, синтезу, абстракції, узагальнення, багаторазовість (кратність) та циклічність розумових дій;
- стимулювання продуктивного творчого пошуку, формування теоретичного мислення через проблемну ситуацію;
- багаторазовість (кратність) та циклічність розумових дій;
- досягнення високого рівня мотивації;
- вплив евристичної моделі тренінгу на психіку людини не обмежується інтелектуальними функціями.

У процесі тренінгу проблемна ситуація стимулює продуктивний творчий пошук, формується особистість, її характер, моделі поведінки, емоційно-вольова сфера в цілому і поведінка в цілому.

3.3.8. Цільова творча програма «Розвиток лінгвістичного інтелекту»

Інтеграція нашої держави у світову співдружність викликає настійну потребу розвитку лінгвістичного інтелекту. А це передбачає не тільки досконале вивчення рідної мови, а й раннє вивчення іноземних мов, що потребує організації навчання, яка б формувала в учнів багатомовність, толерантне ставлення до інших культур, приналежність до рідного народу та враховувала психологічні особливості на різних ступенях навчання. Завдяки цьому відбувається розвиток та саморозвиток особистості у багатомовній і багатокультурній світовій спільності.

Зокрема, вивчення іноземних мов в колегіумі (англійської та німецької) буде утворюватися на природному принципі вербального інтелекту: спочатку – говорити, потім – читати і писати. Вивчення англійської мови починається з 1 класу, німецької – з 5-го. А з 8-го класу учні мають змогу поглиблено вивчати англійську мову.

Методика вивчення іноземних мов заснована на єдності мислення і мовлення, розвитку комунікативних здібностей дитини в процесі вільного спілкування в спеціально організованому психолого-педагогічному середовищі.

Основні принципи і методи навчання:

- створення мовної основи для подальшого вивчення іноземної мови;
- застосування ігрової форми занять, поєднання розумової, емоційної і фізичної активності дітей з мовленням;
- реалізація функційного, ситуативного, компетентнісного, особистісного та інших наукових підходів у процесі навчання;
- формування усвідомлення думки на контрасті сприйняття рідної та іноземної мов;
- занять, використання учнями іноземної мови для спілкування, вираження думок і почуттів;
- індивідуально-психологічний підхід у навчанні на основі персоналізованого портрету особистості;
- запровадження евристичних методів і розвивального суб'єкт-суб'єктного навчання, що містить елементи навчання і розвиток лінгвістичного інтелекту та формує планетарний світогляд.

Диференціація дидактичного матеріалу при вивченні іноземної мови в малих групах здійснюється за такими ознаками: об'ємом і формою занять, ритмом роботи, засобами і формами наочності, поєднанням наочності зі словом, описом і поясненням, конкретною характеристикою і узагальненням мовних явищ.

Профільні заняття з 8 по 11 клас з англійської мови проводяться з окремими учнями, що виявили бажання вивчати англійську мову поглиблено і передбачають: корекцію вимови окремих звуків та інтонаційного оформлення, розширення лексичного запасу, опанування граматичним матеріалом, активізацію використання словникового запасу.

Практичне оволодіння основними видами мовленнєвої діяльності передбачає: на початковому етапі навчання правильну вимову та інтона-

ційне оформлення – хорову форму роботи, на наступних – індивідуальну (карткову), групову форми; використання більшої кількості тематичних вправ; виконання вправ підготовчого характеру, конкретних і простих з наростанням складності; підбір індивідуальних вправ з елементами творчості.

3.3.9. Цільова творча програма «Економіко-правове виховання»

Сучасний етап суспільного розвитку потребує розвиненої економіки як фундаменту розквіту демократичного суспільства, економічних знань, процесів і реалізації у життєдіяльності людини. Виходячи з цього, колегіум основною метою своєї діяльності обрав виховання творчої, самостійної людини, яка б могла вижити в умовах ринкової економіки. Саме життя поставило перед колегіумом завдання інноваційного навчання з основ економіки для вивчення специфіки економічної та підприємницької діяльності та включення до навчального плану спецкурсу «Основи економіки». Даним спецкурсом передбачено:

- оволодіння економічними знаннями;
- реального уявлення про економічні закономірності;
- бачення свого місця в економічному середовищі;
- набуття раціональних прийомів самоуправління своїми економічними діями.

Разом з тим людина повинна знати свої права, бо це ті основні стандарти, без яких люди не можуть жити з відчуттям своєї людської гідності. Повага до прав є передумовою повного та цілісного розвитку окремої особи та всього суспільства.

Для цього в колегіумі введений спецкурс «Права людини», яким передбачено:

- набуття теоретичних знань про права людини та формування умінь і навичок для захисту людських прав;
- ознайомлення учнів з нормами міжнародного законодавства та випадками їх порушення;
- навчання учнів умінню поважати свої права та права інших, підготовка до активного захисту людських прав;
- знання про документів із забезпечення та реалізації прав людини.

3.3.10. Цільова творча програма «Абітурієнт»

Завдання колегіуму – забезпечити здобуття освіти понад державний освітній мінімум і гуманітарну, суспільно-гуманітарну, гуманітарно-природничу підготовку учнівської молоді, а також підготувати учнів до вступу у вищі навчальні заклади, щоб випускники колегіуму могли конкурувати з учнями міських шкіл, ліцеїв, гімназій.

Сьогодні колегіум уклав угоди з багатьма вузами. Серед них: Рівненський державний технічний університет, Рівненський державний гуманітарний університет, Київський політехнічний інститут, Національний університет «Острозька академія».

Мета угод про співпрацю з вищими навчальними закладами:

- забезпечити належну підготовку учнів до вступу у вищі навчальні заклади;
- задовольнити запити і потреби замовників освіти (учнів і їх батьків) з одного боку, з іншого – запити вузів;
- залучити вузівських науковців до читання лекцій, проведення семінарів і тренінгів та експериментальної роботи;
- допомогти учням зробити правильний вибір професії.

Згідно з угодою з Київським політехнічним інститутом (КПІ) учні, які навчаються протягом року на факультеті довузівської підготовки мають змогу достроково скласти вступні екзамени і стати студентами інституту. Приблизно в такому ж плані діє угода із Національним університетом «Острозька академія». Учні зараховуються студентами, якщо виконано правильно не менше 50 % вступних тестів. Згідно з угодою з Рівненським гуманітарним університетом підготовка до вступу проходить протягом 1-2 років (учні виконують контрольні роботи, тестові завдання, пишуть диктанти).

Співпраця педагогів колегіуму та викладачів вузів дає можливість творчої співпраці щодо ефективної реалізації змісту освіти. Вона передбачає також впровадження досвіду, методик викладачів вузів у колегіумі.

3.3.11. Цільова творча програма «Історико-краєзнавча робота»

Історико-краєзнавча робота призначена для ознайомлення учнів з історією рідного краю. Завдяки їй учні дізнаються багато нового і цікавого про події, які відбувались на території нашої області в різні часи.

Програмою передбачено:

- наукові дослідження історичних процесів (надання смт. Володимир-ця Магдебурзького права);
- робота з історичними документами (архівними матеріалами);
- пошук фотодокументів та експонатів для виставки в колегіумі;
- семінари, конференції, лекції з історико-краєзнавчої проблематики;
- робота в МАНМ, МАН;
- історія нашого краю в періодиці;
- екскурсії в районний та обласний краєзнавчі музеї.

3.3.12. Цільова творча програма «Соціально-психологічний тренінг» (СПТ)

СПТ – цілісна психологічна система, що надає допомогу особистості у глибокому самопізнанні і культурі спілкування.

Тренінгова система занять зумовлює якісні зміни в становленні, котрі відбуваються під впливом активної поведінки суб'єктів у групі. Керівник-психолог є і тренером, і моделлю члена групи, своєю поведінкою допомагає учасникам тренінгової групи опанувати азами науки самопізнання і взаєморозуміння. Тренер керує динамікою групового процесу з урахуванням індивідуальних особливостей кожного члена групи. Кількість учасників однієї групи 10 – 16 чоловік. Тренінг проводиться у спеціальній кімнаті. У кожного учасника тренінгу свій стиль, високий рівень мотивації, що

забезпечує успішне опанування соціальними та пізнавальними навичками. СПТ дозволяє спостерігати за виявленням особистісних особливостей дитини та їх активізуючої сили, яка дає поштовх до самоорганізації та самозмін. Тренінгова система навчання максимально реалізує індивідуальні можливості особистості, прискорює інтелектуальний розвиток та сприяє формуванню особистості в цілому.

3.4. Комплексна програма соціокультурного розвитку особистості учня Володимирецького районного колегіуму та шляхи її реалізації

Загальні положення

Конституція України, Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.) принципово змінили мету школи – від засвоєння учнем знань до всебічного розвитку дитини як особистості, як найвищої цінності суспільства. Йдеться про формування в учнівській молоді особистісних і розумових здібностей і якостей, які б дозволяли їй успішно розв'язувати складні проблеми життєдіяльності.

Основним завданням сучасної школи, як зазначено в Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI ст.), є «забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального і духовного потенціалу як найвищої цінності нації». Тому стратегічним напрямом діяльності Володимирецького районного колегіуму є розв'язання проблеми: «Психолого-педагогічні чинники розвитку здібностей особистості в умовах системної моделі загальноосвітнього навчального закладу сільської місцевості».

Отже, навчально-виховна робота педагогічного колективу колегіуму цілеспрямована на:

- всебічний розвиток учнів, їх здібностей і талантів;
- формування національної самосвідомості і загальнолюдської моралі;
- реалізацію правового, естетичного, екологічного, фізичного функціонування суспільства;
- формування здорового способу життя, трудового аспекту виховання;
- професійне самовизначення та підготовку учнів до життя в ринкових умовах.

Виходячи з цього, основними завданнями колегіуму є:

– забезпечення загальноосвітньої, загальнокультурної підготовки учнів, що передбачає оволодіння учнями знаннями про природу, людину, суспільство, всебічний розвиток особистості, її нахилів, інтересів, здібностей і обдарувань, умов для самовдосконалення і самореалізації особистості в різних видах діяльності;

– формування громадської позиції, власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за власні дії;

– забезпечення допрофесійної підготовки учнів;

– формування у школярів практичних умінь і навичок для дослідницько-пошукової діяльності, роботи з електронно-обчислювальною технікою;

– розробка і впровадження нових форм і методів організації навчально-виховної роботи, технологій навчання, виховання, розвитку учнівської молоді та технологій управління ЗНЗ.

Система роботи колегіуму щодо реалізації поставленої мети і вище зазначених завдань включає такі компоненти:

1) дидактична підсистема має забезпечити сприятливі умови для розумового, морального, емоційного і фізичного розвитку особистості;

2) виховна підсистема охоплює різноманітні фактори виховного впливу на особистість у процесі її становлення і розвитку;

3) підсистема управління забезпечує узгоджену діяльність педагогічного колективу колегіуму щодо створення сприятливих умов для самореалізації особистості учня і вчителя.

Дидактична підсистема

Результатом освіти учнів у колегіумі має бути свідоме визначення вихованцями свого шляху у самостійному житті і їхня здатність на основі набутих знань, умінь і навичок реалізувати свій вибір. Спільна навчально-виховна робота за участю учнів, учителів, батьків, представників громадськості покликана забезпечувати фундаментальну загальноосвітню підготовку учнів; створювати збагачене освітнє середовище, яке дасть змогу кожному учневі приймати усвідомлені рішення щодо особистісної свободи та життєдіяльності.

Педагоги у процесі спільної діяльності мають розв'язати такі проблеми:

– виявлення і розвиток у дитини природного потягу до знань, потреби в освіті й вихованні;

– забезпечення бажаного для учнів і їхніх батьків рівня якісної освіти, вихованості й розвитку;

– формування домінуючих соціальних мотивів учіння, тобто мотивів, які пов'язані з потребою учнів зайняти нову соціальну позицію і потребою в спілкуванні з дорослими на новому рівні.

Цілеспрямована робота з учнем починається в колегіумі уже з моменту їх прийому до першого класу. З дітьми та їх батьками ведуть бесіди директор, його заступник, психолог та вчитель. Під час кількох таких бесід і тестування з'ясовуються рівень готовності дитини до навчання в колегіумі, зокрема вміння читати, писати, рахувати; інтелектуальний рівень розвитку – сприймання (уміння порівнювати, аналізувати), рівень розвитку уваги, пам'яті.

Тестування дітей дає змогу визначити ступінь їх психологічної і практичної готовності до навчання, базис розвитку особистості. Врахування результатів тестування дозволяє вчителям початкових класів творчо проводити уроки з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей, рівня емоційної, інтелектуальної і соціальної зрілості та застосуванням форм і методів навчально-пізнавальної діяльності.

Диференціація навчання забезпечує відповідні умови для систематичної і цілеспрямованої навчально-пізнавальної діяльності учнів з різними здібностями і їх розвиток.

Значну увагу вчителі початкової школи зосереджують на реалізації національного компоненту змісту освіти. Класоводи прагнуть розкрити перед дітьми наше історичне минуле – історію, культуру, звичаї українського народу і разом з психологом проводять спеціальні заняття з розвитку уваги, пам'яті, волі, навичок самоконтролю. На кожній паралелі початкової ланки створено класи, де учні, крім обов'язкових предметів, вивчають за вибором англійську мову, основи інформатики, займаються хореографією.

Педагогічний колектив у класах II ступеня (5-9 кл.) працює над удосконаленням організації навчального процесу. Як обов'язкові на уроці є такі види діяльності, які перетворюють учня з пасивного споглядача в активну дійову особу, наприклад, проблемна подача матеріалу з елементами дослідження та експерименту. У 8 – 9 класах здійснюється допрофільна підготовка учнів.

У класах III ступеня навчання (10 – 11 кл.) учні мають можливість розвинути свої творчі здібності відповідно до потреб майбутньої діяльності чи підготовки до вступу у вуз шляхом занять у профільних групах, секціях МАН, а також беручи участь у предметних олімпіадах. Для них є характерними нестандартні форми навчання: уроки-лекції, уроки-семінари, інтегровані уроки. Обов'язковою формою перевірки знань учнів є залікова система. До проведення занять з майбутніми абітурієнтами залучаються викладачі вузів (Рівненський державний гуманітарний університет, Національний університет «Острозька академія», Київський національний політехнічний університет «КПІ»), які у канікулярний період читають лекції, проводять практичні заняття і надають консультації учням. Здійснюється професійна підготовка учнів за спеціальностями «Оператор комп'ютерного набору та швачка».

Зміст інтелектуального розвитку учнів реалізується через:

- розширення базового компонента освіти за рахунок введення нових курсів, факультативів, практикумів; розширення кола питань, що вивчаються;
- вивчення англійської мови з першого класу на уроках і другої іноземної мови (німецької) з 5 класу;
- вивчення основ інформатики з першого класу;
- залучення учнів до пошуково-дослідницької роботи;
- введення залікової системи контролю знань з основ наук;
- висвітлення через лекції відповідних спеціалістів кола питань, що цікавлять учнів;
- організацію диспутів, науково-практичних конференцій, круглих столів, конкурсів та інших форм роботи з учнями;
- участь в інтелектуальних іграх, конкурсах, предметних олімпіадах;
- проведення психологами спеціальних занять з тренінгу пам'яті, розвитку творчої уяви тощо;
- впровадження у навчальний процес варіативних форм проведення занять, зокрема лекцій, семінарів, практикумів.

Специфіка організації валеологічного навчально-виховного процесу в колегіумі, визначається змістом, формою, здоров'язберігаючими технологіями.

Виховна підсистема

Головною метою виховної системи колегіуму є формування самобутнього характеру в кожному учневі, який прагнув би до постійного самовдосконалення, розвитку власних творчих задатків. Моральною основою для учня є створення атмосфери довір'я і співробітництва між учителями та вихованцями.

Організація життя класних та учнівських колективів забезпечується через самоврядування, дотримання правил та традицій спілкування. Психологами разом з класними керівниками проведена діагностика рівня самовиховання учнів, створені карти інтересів та духовних потреб учнів різних класів.

Система виховної роботи колегіуму представлена такими центрами: українознавчий, навчально-пізнавальних програм та інтелектуальних ігор, психолого-педагогічний, клубної роботи (в початкових класах), художньо-естетичний, спортивно-туристичний, екологічний, сімейних гуртків і клубів, охорони життя і здоров'я дітей, військово-патріотичного виховання.

Учні мають змогу розвинути свої здібності і реалізувати свої інтереси у відділеннях МАНМ (малої академії народних мистецтв), на заняттях хору і духового оркестру, ВІА і ансамблю народних інструментів, танцювального гуртка і численних спортивних секцій, лялькового і драматичного гуртків, клубів інтелектуальних ігор «КРОКУС» і «Лемніската».

Моральне виховання передбачає формування моральних якостей учнів з позицій добра, справедливості, доброзичливості, честі, людяності, милосердя через:

- вивчення навчальних предметів гуманітарного циклу;
- проведення уроків гарної поведінки у молодших класах, уроків етики – у старших класах, в основу яких покладено народну українську педагогіку – невичерпну криницю мудрості, моральності, чистоти;
- проведення тематичних виховних годин, родинних свят;
- організацію диспутів за творами художньої літератури, в яких висвітлюються загальнолюдські цінності;
- проведення рейдів «Милосердя»;
- організацію екскурсій, походів історичними та літературними місцями рідного краю;
- організацію КВК, диспутів на морально-етичні теми: «Яку людину можна назвати красивою?», «Що означає бути уважним та ввічливим?», «Чи не страждає чесна людина від своєї чесності?», «Характер і тверда воля. Чи можуть вони бути у кожного?», «Чи кожний сміливий вчинок можна назвати подвигом?».

Важливою умовою формування гармонійно розвиненої особистості є організація різноманітних видів і форм естетичної діяльності учнів. Фундаментом *естетичного виховання* у колегіумі є національна художня

спадщина, родинні та загальнонародні традиції, звичаї, обряди, скарби народнописенної творчості, художні ремесла.

Реалізація *естетичного виховання* передбачає розв'язання низки завдань:

- створення умов для здобуття художньої освіти учнів шляхом вивчення основ наук та мистецтв і проведення позакласної роботи;
- залучення учнів до участі в різних сферах художньої діяльності на основі діагностики їх природних художніх нахилів та здібностей.

До форм реалізації системи *естетичного виховання* у колегіумі належать:

- опанування народним мистецтвом через участь учнів у роботі відділень малої академії народних мистецтв (фольклорно-етнографічного, літературного та історичного краєзнавства, народних інструментів, народного танцю, народних ремесел: вишивки, в'язання, різьби по дереву);

– вивчення розділу «Фольклор України» в курсі української літератури (з цією метою узгоджено програми з української літератури та музики і проводяться інтегровані уроки);

- проведення фольклорно-етнографічних експедицій у села району;
- введення уроків хореографії у початкових класах;
- введення уроків спілкування з природою;
- організація художньої самодіяльності учнів: ляльковий і драматичний гуртки, вокально-інструментальний ансамбль, духовий оркестр, хор;
- організація художньої студії;
- формування естетичних смаків в учнів засобами вивчення художньої літератури на засіданнях літературної студії «Первоцвіт», проведення поетичних п'ятихвилин на уроках літератури, вечорів поезії, спілкування з письменниками;

– екскурсії до драматичних театрів, краєзнавчих музеїв, відвідування вистав лялькового театру;

- проведення конкурсів ерудитів, знавців мистецтва;
- організація виставок художньої і технічної творчості учнів;
- проведення читачьких конференцій, свята книги;
- участь дітей в естетичному впорядкуванні території, оформленні школи, акції «Своїми руками творимо красу».

Фізичне виховання учнів колегіуму передбачає:

– фізичний розвиток, загальне загартування організму учнів шляхом проведення уроків фізичної культури і занять у спортивних секціях;

- організацію туристичних походів;
- проведення народних ігор на уроках фізичної культури у 1 – 7 класах, юнацьких забав та розваг у 8 – 11 класах;
- підготовку циклу лекцій про здоровий спосіб життя: «Формула краси», «Самомасаж», «Мистецтво вести здоровий спосіб життя», «Про шкідливі звички», «Статеве виховання» тощо.

Підсистема управління

Управління колегіумом здійснюється на основі принципів демократизму, гуманізму, свободи і відповідальності. Найвищим органом управління є Рада колегіуму, до складу якої входять представники від трудового колективу колегіуму, батьків і громадськості, учні 5 – 11 класів.

Зміст управлінської діяльності адміністративно-управлінської ланки (АУЛ) спрямований на:

- переорієнтацію навчального процесу на активні методи навчання, залучення вчителів та учнів до дослідницької діяльності;
- психологізацію навчально-виховного процесу, оволодіння педагогами сучасними психолого-педагогічними діагностиками вивчення особистості, надання консультативної допомоги батькам, учням у саморозвитку та самореалізації;
- підвищення професійно-методологічного потенціалу педагогів через співпрацю з Рівненським ОІППО, Рівненським державним гуманітарним університетом, Національним університетом «Острозька академія»;
- організацію науково-педагогічних консиліумів за участю вчених і методистів тощо.

Наведені нижче міркування не претендують на завершеність і висвітлюють деякі аспекти управління у ракурсі екзистенціалізму. Екзистенціалізм (лат. *existentia*, від *existo* – існую) – філософія існування особистості, що підкреслює її незалежність і заперечує будь-які розумові побудови щодо мети і сенсу власного життя. Ця філософія зосереджена на унікальному життєвому шляху людини в цьому світі, підкреслює важливість переживань кожної особистості і покладає на окрему людину повну відповідальність за її долю. Пізнавати світ, на думку екзистенціалістів, можна лише за умови врахування особистісного (ефектного, емоційного) росту людини; протистояння застосуванню будь-яких наукових підходів до вивчення і дослідження освітніх, дидактичних, управлінських та інших процесів.

Екзистенціалісти стверджують, що неможливо на основі логіки побудувати суб'єкт-суб'єктні відносини в процесі управління освітнім процесом, які б сповна задовольняли кожну особистість. Для екзистенціалістів істотною є фізична, хімічна або навіть органічна природа людського існування. Їх, передусім, цікавить душевне і духовне життя особистості; унікальність вибору життєвого шляху особистості, яку суспільство намагається перетворити в бездушний автомат, дегуманізувати її [3, с. 124].

Для екзистенціалістів педагог як суб'єкт управління є лише одним із джерел самокерованого росту учнів. Екзистенціалізм з особливою пристрасністю розглядає так звані пограничні або граничні стани, в які попадає людина, що шукає або проектує траєкторію власного життя в цьому абсурдному Всесвіті, обирає зло або добро. Вона має сама свідомо вирішувати, як їй жити, як бути, як поводитися у будь-якій неординарній ситуації, і сподіватися тільки на себе.

Людина завжди перебуває у процесі становлення, роздумах, сумнівах, сподіваннях; завжди відповідає за те, що вона з собою зробила, її свобода

і відповідальність за себе не має меж; має відчуття свободи особистої діяльності, і тому її не можливо розглядати як об'єкт управління, а необхідно розглядати як суб'єкт управління, що свідомо обирає, зокрема, своє ставлення до себе, суспільства і світу. Свідомий вибір для екзистенціалістів розглядається як головний аспект людського життя.

У процесі управління слід враховувати, що результатом освіти, для представників цього філософського напряму, є самотійна особистість. І тому для суб'єктів управління важливим мати інформацію про роль знань і уявлення про світ, явища, процеси, що відіграють значення в індивідуальному існуванні конкретної особистості. Екзистенціалісти визнають можливість об'єктивного знання, однак вони не бачать сенсу в його поширенні, якщо воно не має значущості для буття конкретної людини та її існування у Всесвіті. Сутність слова «знання» існує для них лише як дещо, що виникає з людських роздумів, переживань. Тобто їх передусім цікавить чуттєве знання, а не раціональне, яке вони розглядають не тільки як результат процесу пізнання, а й, насамперед, як чуттєве сприйняття і уявлення в образах.

На думку екзистенціалістів, освіта – це процес розвитку вільних особистостей, а також таких, які актуалізуються власне самі. Тому при організації управління освітнім процесом не виникає потреби ні в примушуванні, ні в розпорядженні з боку вчителів, учні самі обирають і створюють свою природу [3, с. 151]. Справжня людяна освіта, вважають екзистенціалісти, повинна збуджувати в учнів інтерес до усвідомлення себе повноправним суб'єктом і стимулювати процес індивідуального вибору. Саме на це мають спрямувати свої зусилля педагоги, адже їхній професійний інтерес зміщується до гуманітарних дисциплін і мистецтв, занять, які краще сприяють емоційному і моральному розвитку особистості.

У рамках екзистенціального уявлення про світ освіта починається не з вивчення сукупності наук про природу, а з осягнення людської суті, не з засвоєння відчуженого знання, а з розкриття морального «Я». «...Діти прийшли в цей світ, маючи повну свободу «будувати» себе; вони розглядаються як активні і свідомі істоти, котрих неможливо аморально виховувати відповідно до деяких апріорних знань про те, якими вони мають стати. Вчитель повинен так організувати навчальний процес, щоб кожен учень міг відчувати три основні цінності: я – істота, яка обирає, і мені не уникнути вибору особистого життєвого шляху; я – людина вільна, абсолютно вільна визначати мету власного життя; я – людина, яка особисто відповідає за кожний здійснюваний акт вибору. Все це може відбуватися лише за умови панування атмосфери свободи. Отже, в освітніх установах не повинно бути ієрархії влади, домінування педагогів над учнями, зовнішніх стандартів успіху, а отже, немає потреби в тестах і оцінках. У центрі навчального процесу має бути самовизначення учня» [3, с.151].

Суб'єкти управління завжди в буквальному розумінні вчать разом зі своїми учнями, вирішують щораз по-новому проблему сприяння роз-

виткові унікальності особистості кожного учня; визнають, що всі творчі роботи учнів мають високу ступінь оригінальності, відзначені печаттю індивідуальності. Тому для такої освіти в колегіумі важливий особистісний досвід і бачення самого учня в музиці, танці, драмі, живописі, пластичних мистецтвах, літературі. Якість створеного тут менш важлива, ніж сам факт творіння учнем чогось такого, що він сам інтерпретує як вираження свого особистісного досвіду.

Наведені вище основні ідеї екзистенціалізму стосуються безпосередньо процесів управління школою і самоуправління конкретної особистості.

Реалізація основних ідей екзистенціалізму в управлінні колегіумом передбачає:

- визнання людини як найвищої соціальної цінності й орієнтація на її потреби, інтереси, здібності;
- забезпечення права замовників освіти на доступність і безплатне здобуття повної загальної середньої освіти;
- вільний вибір особистістю форми навчання (групова або індивідуальна) незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак;
- задоволення індивідуальних освітніх запитів учнів через варіативну складову змісту загальної середньої освіти;
- забезпечення інтеграції і наступності всіх структурних складових неперервної освіти;
- визначення прав та обов'язків суб'єктів управління та освітнього процесу і встановлення відповідальності за порушення законодавства про загальну середню освіту;
- налагодження нової системи гуманних взаємин і комунікацій між різними суб'єктами управління, освітнього процесу і зовнішнього середовища: учень – учень, учень – вчитель, учень – батьки, учень – адміністративно-управлінський персонал, учень – представники соціальних інституцій, вчитель – представники соціальних інституцій; свободу вибору стилю та моделі комунікативної взаємодії,
- свободу вибору учнем форм і способів здобуття освіти і надання йому можливості отримати таку універсальну освіту, яка б відповідала його здібностям, інтересам, освітнім потребам і дала змогу реалізувати свою власну життєву програму;
- самореалізацію кожного з учасників освітнього процесу і процесу управління, яка є провідною метою управління колегіумом.

Шляхи реалізації комплексної програми соціокультурного розвитку особистості учня Володимирецького районного колегіуму

Система роботи колегіуму щодо реалізації поставленої мети – розвиток і формування соціально зрілої, культурної, творчої особистості – здійснюється відповідно до комплексної програми розвитку особистості учнів Володимирецького районного колегіуму.

1 КЛАС. З першого класу передбачається поглиблене вивчення англійської мови, вивчення основ інформатики, проведення занять хореографії. Особливості навчально-виховного процесу характеризуються проведенням уроків з елементами розвивального навчання, народних ігор на уроках фізкультури, рольових ігор на уроках і виховних годинах.

Тематика бесід з учнями 1-х класів:

- «Наша країна зветься Україною»;
- «Чому наш прапор жовто-блакитний?»;
- «Мій режим дня»; «Ми вже школярі»;
- «Про чесність і слухняність»;
- «Хочу бути здоровим»;
- «Правила поведінки біля водоймищ»;
- «Бути вихованим: що це значить?»;
- «Як треба поводитись у школі, вдома, на вулиці»;
- «Мое та спільне»; «Для чого живе людина?»;
- «До дружби треба дорости»; «Родинні традиції»;
- «Бережіть книгу!»; «Кобзар у нашому домі».

Тематика екскурсій і прогулянок:

- «Золото осені»; «Перша зелень весни»;
- «Якого кольору зима?»; «Вулицями селища»;
- «До бібліотеки»; «До могил загиблих героїв».

Тематика і форми ранків і свят:

- «Чомучка в гостях у малят»;
- «Пісні моєї мами» (колискові) – музичний ролик;
свято улюбленої казки;
свято улюбленої книжки («Прощавай», «Букваріку»);
новорічне свято;
ранок «Бабусю рідненька, ти все на світі знаєш»;
- «Зустріч весни»; «Козацькі розваги».

Тематика конкурсів і виставок дитячих робіт:

конкурс ілюстрацій до прочитаних казок, конкурс малюнків на асфальті, конкурс знавців віршів, загадок, «Місто веселих майстрів»; виставка дитячих робіт «Майстерня Діда Мороза» і подарунків-сюрпризів; спортивні змагання з бігу і стрибків; спортивні естафети із завданнями на кмітливість; конкурс ранкової гімнастики.

Тематика уроків гарної поведінки:

- «Дзвінок кличе»;
- «Похвала добрим дітям»;

- «Як треба ставитись до старших»;
- «Вмій слухати»; «Ти і Ви»;
- «Поговоримо на перерві»; «Дорогою до школи»;
- «Книжка – твоє обличчя».

2 КЛАС. У другому класі передбачається поглиблене вивчення англійської мови, основ інформатики (1 год. в тиждень), проведення занять хореографії. У процесі навчання учнів проводяться уроки з елементами розвивального навчання і народні ігри на уроках фізкультури. Учні охоплені гуртковою роботою. Протягом року вони мають вивчити напам'ять 7 віршів і розучити 8 пісень. Для розвитку театральних здібностей функціонує ляльковий театр «Рукавичка».

Тематика бесід з учнями 2-х класів:

- «Наша Вітчизна – Україна»;
  - «Державна символіка України»;
  - «Праця людину годує, а лінь – марнує»;
  - «Що я вмію»; «Я серед людей»;
  - «Що потрібно знати про свій характер»;
  - «Умію передбачити біду» (№ телефонів 101, 102, 103, 104);
  - «Чому не можна смоктати бурульку?»;
  - «Чому треба мити руки після ігор з котом, собакою?»;
  - «Ними гордиться країна»; «Про це забувати не можна»;
  - «Про братів наших менших»;
- бесіди за оглядом преси «Дізнаймося, як живе країна».

Тематика екскурсій і прогулянок:

- «Малюю осінь»;
- «Чим славна вулиця...» (моя вулиця);
- «До шкільного музею «Світлиця»;
- «До пам'ятника «Скорботна Мати»;
- «До весняного парку».

Тематика ранків і свят:

- свято зеленого друга (вікторина «Знавці природи»;
- гра «Слідопити»);
- свято книги «Хто багато читає, той багато знає»;
- свято «Чарівні слова», гра-подорож до міста Ввічливих;
- маміне свято; новорічне свято;
- родинне свято «Співуча родина»;
- фольклорне свято «Свято Миколая»;
- ранок «Рідний край, де ми живемо, Україною зовемо».

Тематика конкурсів, змагань, рольових ігор:

- конкурс малюнків; конкурс «Вулична азбука»;
- рольова гра «Ми на прогулянці»;
- конкурс виробів класних умільців;
- конкурс «Дари осені»; конкурс знавців казок;
- рольова гра «Я приймаю гостей»;

змагання «Мама, тато і я – спортивна сім'я»;
спортивні змагання «Один за всіх і всі за одного».

Тематика уроків гарної поведінки:

«Дорога кожна хвилинка»;
«Як поводити себе у транспорті»;
«Не кидай слів на вітер»;
«Який твій клас? Розкажи»;
«Поговоримо на перерві»; «Іду в гості»;
«У наших дворику – як у вінку».

3 КЛАС. У третьому класі передбачається поглиблене вивчення англійської мови, основ інформатики (1 год. в тиждень), проведення занять хореографії, творчої роботи з учнями. Трьокласники мають вивчити напам'ять 10 віршів, розучити 9 пісень, продовжують вивчати народні ігри на уроках фізкультури, беруть участь у шкільних олімпіадах.

Тематика бесід з учнями 3-х класів:

«З чого починається Батьківщина?»;
«Національні символи України»;
«Професії моїх батьків»;
«Сімейні реліквії»; «Традиції у моєму домі»;
«Як парость виноградної лози, плекаймо мову»;
«Друга шукай, а знайшовши – бережи»; «Мій друг»;
«Якою людиною я хочу стати»;
«Завтрашній характер у сьогоднішньому вчинкові»;
«Якщо хочеш бути здоровим»;
«Цінуй свій час і час інших»;
«Мої захоплення» (презентація своїх захоплень);
«Яких рис вимагають улюблені справи?»;
«Мое селище – краплиночка на карті».

Екскурсії, прогулянки з учнями:

екскурсія в районний краєзнавчий музей, шкільний музей;
екскурсія вулицями селища «Про що розповідають їх назви?»;
прогулянки осіннім парком «Ніжність бабиного літа»;
зимовим лісом «Про що розповідають сліди на білому килимі?».

Тематика ранків і свят:

свято квітів, свято улюблених книг;
день іменинника;
фольклорне свято «Андріївські вечорниці»;
ранки «Україно, земле рідна»; «Весна, весняночко»;
День здоров'я і спорту; новорічне свято; «Свято нашого роду».

Назви і види конкурсів, змагань учнів:

конкурс юних художників;
конкурси на кращого читця-декламатора;
кращого оповідача казки;
турнір юних математиків;

конкурс «Мої правила здоров'я»;
 «Чиє вітання найкраще?» (складання вітань до Свята...);
 естафета спритних, виставка робіт умільців;
 спортивні змагання «Сильні, сміливі і спритні»;
 «Веселі старт»;
 трудові операції: «Посаджу дерево»;
 догляд за квітами, збір металобрухту, макулатури.

Тематика уроків гарної поведінки:

«Чесне слово»; «Твоє доручення»;
 «Що таке ввічливість»; «Поговоримо про гостинність»;
 «Шкільні правила етикету»;
 «У кого підручнику живеться добре»; «Культура телефонної розмови».

4 КЛАС. У четвертому класі навчальним планом колегіуму передбачено поглиблене вивчення англійської мови, основ інформатики (1 год. в тиждень), проведення занять з хореографії, хорового співу. Проводяться уроки з елементами розвивального навчання. Протягом року учні вивчають напам'ять 6 віршів, розучують 10 пісень та народні ігри (на уроках фізкультури). Учні четвертих класів залучаються до участі у шкільному самоврядуванні. Вони є учасниками шкільних олімпіад з української мови і математики. Беруть участь в оглядах періодичної преси «Що? Де? Коли?». Навчальним планом передбачено також роботу з обдарованими дітьми і залучення школярів до написання творчих проєктів.

Тематика бесід:

«Національні і народні символи України»;
 «Конституція – основний Закон моєї держави»;
 «Народні свята» (за порами року);
 «Квіти в українському віночку»;
 «Мова моя солов'їна»; «Ти і твої товариші»;
 «Колектив починається з мене»;
 «Як примирити «хочу» і «треба»
 (про права і обов'язки);
 «Про добре ставлення до всього живого»;
 «Як зміцнювати свою волю?»;
 «Бережливе ставлення до книги».

Види, тематика екскурсій, прогулянок:

Екскурсія до бібліотек, парку (з метою збору матеріалів для аплікацій), шкільного музею, краєзнавчого музею, екскурсія на природу «Про що говорять квіти навесні?»; відпочинок на лоні природи; збір квітів і трав для гербарію; лижна прогулянка.

Тематика ранків і свят:

свято «Дари осені»;
 свято улюблених книжок;
 фольклорне свято «Великоднє свято»;
 «Шевченкове свято»;

ранки «Мова моя солов'їна»;
свято «Вона в віки майбутні йти повинна»;
новорічне свято, свято зустрічі весни,
день іменика, день здоров'я і спорту,
математичний ранок.

Тематика і види конкурсів, змагань:

конкурс казок в ілюстраціях, класних умільців, читців-декламаторів;
конкурс на кращу годівничку для птахів;
конкурс на кращу аплікацію «Карнавал осінніх барв»;
конкурс знавців загадок, прислів'їв;
турнір юних математиків;
вікторина «Правила обов'язкові для всіх».

5 КЛАС. Педагоги і психолог вивчають індивідуальні особливості учнів, їх інтереси та їх потреби методом анкетування, розробляють методичні рекомендації. У п'ятому класі передбачено вивчення російської, англійської, німецької мов, основ інформатики. Учні займаються в гуртках за інтересами, спортивних секціях. Беруть участь в учнівському самоврядуванні, в інтелектуальних турнірах під час предметних тижнів. Проводяться заняття з тренінгу пам'яті, творчої уяви.

Тематика виховних годин:

«Що таке самовиховання?»;
«Чи можна змінити характер людини?»;
«Дав слово – виконай його»;
«Про красу зовнішню і внутрішню»;
«Про точність і пунктуальність»;
«Дружний колектив: який він?».

Тематичні виховні години

«Видатні постаті української історії і культури»
(по 2 у семестр);
тематичні виховні години на правову тематику.

Тематика конкурсів, змагань, свят:

конкурс-виставка «Світ моїх захоплень»;
конкурс творів «На кого хочу бути схожим»;
конкурс «Наш вернісаж»;
конкурс міні-творів «Мій найкращий друг»;
свято книги, веселі старти;
турніри «Веселих і кмітливих», «Поле чудес»,
вікторини «Що? Де? Коли?»;
новорічне свято;
день іменика, день матері, день сім'ї.

У 5-му класі проводяться такі рольові ігри: «У транспорті», «У театрі», «Запрошую в гості», «Вітаю зі святом», «Як поводитись за столом». Слід зазначити, що планом роботи передбачено проведення ще й інших форм заходів. Це – огляди періодичної преси «На сторінках газет»; усний журнал

«Як ми говоримо?»; екскурсії до пам'ятних місць селища, до музеїв; уроки мужності за участю ветеранів війни, воїнів-афганців; заочна подорож «Україно моя безкрая»; трудові операції зі збору металобрухту, макулатури, прибирання території колегіуму, її озеленення; участь у рейдах «Милосердя», ярмарках.

6 КЛАС. Передбачається продовження вивчення індивідуальних особливостей учнів, їхніх інтересів та потреб. Учні мають можливість вивчати основи інформатики, займатися в гуртках за інтересами, спортивних секціях, брати участь в інтелектуальних турнірах під час предметних тижнів, загальношкільних святах, в учнівському самоврядуванні, відвідувати тренінги з розвитку пам'яті, творчої уяви.

Тематика виховних годин у 6-му класі:

- «Навички і звички у житті людини»;
- «Про культуру праці»;
- «Про настирливість і впертість»;
- «Твій зовнішній вигляд»;
- «Про самовиховання здібностей і працелюбності»;
- «Моя програма саморозвитку і самовиховання»;
- «Література і мистецтво в житті людини».

Тематичні виховні години:

- «Видатні постаті української історії і культури» (по 2 год. в семестр);
- бесіди на правову тематику.

Різноманітні форми уроків гарної поведінки:

рольові ігри «Розмова по телефону», «До мене прийшли гості», «Ми йдемо на день народження», «Розмова про розмову» (про культуру мовлення); аналіз ситуацій морально-етичного змісту; «Кодекс честі учня колегіуму», «Мої права і обов'язки», «Турнір знавців хороших манер».

Тематика та форми інших заходів:

письмові конкурсні роботи: «Кого я наслідую в житті», «Приклади справжньої дружби серед однокласників», усний журнал «У світі слів»; обговорення книг, газетних публікацій на моральні теми; походи до пам'ятних місць селища, району; екскурсії на підприємства райцентру; спортивні змагання «Веселі старты», чемпіонат класу з шахів, шашок; «Цікаві хвилинки» – огляди подій в Україні та за рубежем; «Спілкуємось із мистецтвом» (розповіді про українське мистецтво, художників, артистів, письменників); трудові операції; родинні свята, день іменинника, день Матері, тиждень пам'яті.

7 КЛАС. У цьому класі навчання учнів здійснюється відповідно до індивідуального плану, у тому числі передбачено вивчення основ інформатики, вивчення індивідуальних особливостей учнів, їхніх інтересів і потреб здійснюється методом анкетування, тестування, спостереження, самооцінки, розробляються психологами методичні рекомендації. Педагогічний колектив розвиває навчально-пізнавальні потреби емоційно-вольову

сферу, здібності учнів, надає допомогу в науковій організації навчальної діяльності; організовує заняття в гуртках за інтересами, спортивних секціях, інтелектуальні турніри під час предметних тижнів, загальношкільних святах, шкільних олімпіад. Учні беруть участь в учнівському самоврядуванні. Відвідують заняття з тренінгу пам'яті, творчої уяви.

Тематика виховних годин:

- «Чи знаєш ти себе?»;
- «Рубежі, тобою намічені»; «Красиве у житті»;
- «Формула спілкування» (про культуру спілкування);
- «Як подолати свої недоліки?»;
- «Моя домашня бібліотека»; «Вічні цінності моїми очима»;
- «Поведінка в екстремальних ситуаціях»;
- бесіди на правову тематику; тематичні виховні години з історії і культури України;
- «Видатні постаті Української історії і культури»;
- «Українські Роксолани: Настя Лісовська, Гулевичівна» (4 години в рік).

Тематика і форми уроків гарної поведінки:

- «Подарунок – символ поваги»;
- «Обов'язки і привілеї хлопчиків (чоловіків)» (про правила хорошого тону);
- «Лист надіслано» (про листи, їх види, правила листування);
- аналіз ситуацій морально-етичного змісту: «Як я діятиму в такій ситуації?».

Тематика та форми інших заходів:

- письмова сповідь «Внутрішнє бачення свого «Я»;
- диспут «Навіщо я прожив день, якщо не пізнав нічого нового?»;
- суд над шкідливими звичками;
- огляд преси «Цікаве в країні і в світі»;
- обговорення книги, кінофільму;
- конкурс ерудитів, естафета улюблених занять (вільний час вдома);
- уроки пам'яті, екскурсії до музеїв, заочна подорож по видатних місцях краю, України;
- трудова операція;
- День іменинника; родинні свята.

8-9 КЛАСИ. У восьмому класі розпочинається допрофільна підготовка, проводиться вивчення індивідуальних особливостей учнів, їхніх інтересів і потреб методом анкетування, тестування, бесід, самооцінки та ін. За їх результатами психологами розробляються методичні рекомендації, для поліпшення організації навчально-виховного процесу. Розвиток навчально-пізнавальних потреб і здібностей учнів, допомога їм у науковій організації своєї навчальної діяльності здійснюється через залучення їх до участі у різних видах діяльності, у шкільних відділеннях МАН, загальношкільних святах; заняття у профільних групах, у гуртках за інтересами, спортивних секціях; участь в інтелектуальних турнірах, конкурсах, пред-

метних олімпіадах; учні також беруть участь в учнівському самоврядуванні, протягом року школярі мають вивчають додатково 4 вірші і розучують 4 народні пісні.

Тематика виховних годин:

- «Твій характер»;
- «Твоя майбутня професія: яка вона?»;
- «Сила, воля і мужність: як їх розвивати?»;
- «Азбука громадянина: права і обов'язки»;
- «Моє хобі», диспут «У чому краса людини?»;
- «Поговоримо про шкідливі звички».

Тематичні виховні години:

- «Видатні діячі України» (4 години в рік);
- бесіди на правову тематику.

Тематика уроків гарної поведінки:

- «Кодекс честі учня колегіуму»; «Мої права і обов'язки»; «Турнір ввічливих хлопчиків»; «Дівчина із цигаркою: за чи проти?»; «Про мовний етикет».

Тематика та форми інших заходів:

- огляд преси «Пульс планети»; відверта розмова «Як би я жив, якби міг жити, як хочеться?»; збирання матеріалів про історію свого краю; екскурсії до музеїв, визначних місць селища; читацька конференція за книгою; зустрічі з цікавими людьми; лекції на теми, що цікавлять учнів (за участю спеціалістів); захист самохарактеристик; уроки пам'яті; день іменинника; трудові операції; акції «Милосердя».

Тематика виховних годин у 9-му класі:

- «Роль ідеалу в житті»;
- «Утверджуй у собі людину»;
- «Найстрашніші втрати — це втрати духовні»;
- «Мистецтво жити гідно. У чому воно полягає?»;
- бесіди на правові теми.

Цикл виховних годин на тему:

- «Видатні діячі України» (4 години в рік);
- «Про сімейні традиції».

Тематика уроків етикету:

- «Естетика поведінки та етикет»;
- «Про смак і моду»; «По одягу зустрічають...»;
- «Моральні основи взаємин юнаків і дівчат».

Тематика і форми інших заходів:

- огляд подій «Новини»;
- відвертий діалог «Чого мені бракує у житті»;
- екскурсії, походи, зустрічі з цікавими людьми;
- лекції спеціалістів на теми, що цікавлять учнів;
- анкетування; тест ціннісних орієнтацій;
- складання учнями плану самовиховання;
- трудова десанти, день іменинника, уроки пам'яті.

10 – 11 КЛАСИ. У процесі навчання учнів у старших класах передбачено максимальне використання у роботі з класом досвіду самовиховання, самоаналізу, самооцінки; стимулювання самостійності учнів у процесі навчання, підтримання їх пізнавального інтересу до науки і техніки; підготовка учнів до свідомого вибору професій, визначення свого місця в суспільстві. Вивчення основ інформатики здійснюється відповідно до навчального плану. Учні мають можливість навчатися за профілями. Здійснюється також професійна підготовка за спеціальностями « Оператор комп'ютерного набору» та «Швачка». Довузівська підготовка здійснюється шляхом залучення учнів до роботи в гуртках за інтересами, спортивних секціях, у відділеннях МАН.

Тематика виховних годин у 10 класі:

- «Здорові звички – здоровий спосіб життя»;
- «Про дівочу гордість і чоловічу гідність»;
- «Самоорганізація, самодисципліна, відповідальність.
Як виховати ці якості?»; «Відповідальність і вік»;
- «Час, смак, стиль»; «Ким бути і яким бути?»;
- «Моральний ідеал і його місце в житті людини»;
- цикл виховних годин на тему «Видатні постаті історії і культури України».

Тематика і форми інших заходів з культури та етикету:

- «Чи потрібні нам музеї, виставки, театри?»;
- «Інтелегентна людина: яка вона?»;
- «Культура особистості, її здатність до самовдосконалення»;
- диспути: «Любов'ю дорожити вмійте. Що це значить?»;
- «Про мету життя і шляхи її здійснення»;
- відверті розмови: «У мене такий характер. Як його поліпшити?»;
- «У житті я найчастіше ведучий чи той, кого ведуть?».

Протягом року проводиться анкетування та тестування учнів, а також екскурсії, походи, зустрічі з цікавими людьми, лікарем щодо проблем статевого виховання, лекції спеціалістів «Від цього можна вберегтись» (попередження наркоманії, СНІДу, злочинності), трудові десанти, спортивні змагання, уроки пам'яті.

Тематика виховних годин в 11 класі:

- «Совість, воля, егоцентризм. Розберімося у цих поняттях»;
- «Про зовнішність, мову і духовну культуру»;
- «Посієш звичку – пожнеш характер»;
- «Паління і пияцтво – то лише особиста справа?»;
- «Взаєморозуміння. На чому воно ґрунтується?»;
- «Освіта і твоя майбутня професія»;
- «Громадянином бути зобов'язаний»;
- «Історія і культура України у портретах видатних людей»
(4 години в рік).

Виховні години з культури та етикету:

- «У чому краса людини?»;
- «Про культуру спілкування»;
- «Культура поведінки закоханих».

Тематика і форми інших заходів:

- диспути «Дисципліна – свобода чи необхідність?»;
- «Я серед людей – це проблема»;
- брифінги з приводу питань суспільно-політичного життя країни;
- лекції спеціалістів «Злочин і покарання»;
- «Культура інтимних стосунків»;
- сюжетно-рольова гра «Молода сім'я»;
- бесіда-роздум «Мій слід у житті школи»;
- анкетування, тестування, психологів;
- зустрічі з цікавими людьми, трудові десанти;
- спортивні змагання;
- уроки пам'яті.

Висновки. Педагогічний і учнівський колективи Володимирецького районного колегіуму працюють у режимі творчого пошуку шляхів реалізації здібностей особистості з урахуванням закономірності і взаємобумовленості управлінської діяльності розвитку творчих можливостей керівника, вчителя, учнів і громадськості (батьків, органів управління та інших навчальних позашкільних закладів). Як свідчать результати психологічного дослідження організаційної культури, педагогічний колектив районного колегіуму здатний брати на себе відповідальність за рішення та їх результати (коефіцієнт кореляції $r = 0,77$), формувати цінності, висувати нові ідеї, які швидко сприймаються вчителями ($r = 0,6$), продукувати новачі, реалізовувати їх ($r = 0,42$), не тримає дистанцію у спілкуванні вчителя і учня ($r = 0,52$).

У районному колегіумі впроваджується профільне навчання з 8-го класу, функціонує відділення МАН, учні є призерами предметних олімпіад різних рівнів. Учні залучаються до роботи клубу інтелектуальних ігор «КРОКУС», метою якого є розширення пізнавальних можливостей дітей, розвиток розумових, фізичних якостей, практичних навичок. Упродовж останніх чотирьох років «КРОКУС» є переможцем обласних змагань і призером всеукраїнських.

У колегіумі діє Мала академія народних мистецтв, у структурі якої вісім відділень. Заслугове на увагу організація учнівського самоврядування. Створені передумови організації навчального процесу на основі максимального врахування індивідуальних здібностей та обдарованості дітей, організації виховної роботи з розвитку сутнісних сил особистості, що забезпечать дитині успіх у подальшому самостійному житті.

3.5. Концепція профільного навчання у колегіумі

Загальні положення

Концепція профільного навчання у Володимирецькому районному колегіумі розроблена відповідно до Закону України «Про освіту», Закону України «Про загальну середню освіту», Національної доктрини розвитку освіти, Концепції загальної середньої освіти (12-річної школи), Концепції профільного навчання в старшій школі, Державних стандартів освітньої галузі «Технологія». Одним із стратегічних завдань, окреслених у даних документах, є створення умов для формування освіченої, творчої особистості громадянина, реалізації та самореалізації його природних задатків і можливостей.

Саме тому в освітній галузі пріоритетним визначено розвиток старшої школи як профільної. Профільне навчання спрямоване на реалізацію особистісно зорієнтованого навчального процесу, поширення індивідуалізації та диференціації, впровадження педагогічних технологій, зокрема інформаційних, дистанційного навчання та інших освітніх інновацій. Профільне навчання в колегіумі створить реальні умови для професійного самовизначення кожного учня, побудови індивідуальної освітньої траєкторії, сприятиме встановленню рівного доступу до якісної освіти різним категоріям учнів відповідно до їх індивідуальних схильностей і потреб.

Необхідність уведення технологічного напрямку в закладі виникла внаслідок невідповідності результатів навчання і виховання соціальному замовленню суспільства. Науково-технічний прогрес, швидка інтенсифікація виробництва та його ускладнення, нові економічні умови, потреба в швидкій реструктуризації суспільного виробництва викликають необхідність підготовки людей нового типу, здатних забезпечити високий технологічний рівень різноманітних підприємств, швидкість перепрофілювання, оптимальне вирішення проблем науково-творчої спрямованості.

Це суспільне замовлення можна реалізувати при дотриманні таких дидактичних і організаційних положень:

- організація навчання повинна бути спрямована на створення освітнього середовища на основі використання інноваційних педагогічних технологій, насамперед інформаційних, упровадження інтерактивних форм роботи, формування вмінь та навичок вирішення практичних завдань;
- надання пріоритету вивченню дисциплін, спеціальних факультативних курсів та курсів за вибором, пов'язаних із набуттям професійних навичок, знань з обраних профілів художньо-естетичного, суспільно-гуманітарного, природничо-математичного, технологічного напрямів;
- створення оптимальної системи навчання та виховання, спрямованої на задоволення реальних потреб учнів щодо формування готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією;
- відтворення засад неперервної освіти в організації та функціонуванні навчального закладу.

Мета, завдання та принципи організації профільного навчання

Головною метою даної Концепції є розробка, теоретичне обґрунтування та апробація моделі роботи навчального закладу, Програми впровадження профільного навчання на 2007 – 2010 роки, створення такого змісту навчально-виховного процесу, який покликаний допомогти кожному вихованцеві оволодіти методологією зміни пріоритетів, навчити його розв'язувати смислотвірчі проблеми, формувати практичний досвід і інтереси у різних сферах трудової діяльності, систему уявлень, ціннісних орієнтацій, дослідницьких умінь і навичок, розвитку творчої самостійності в умовах профільної школи сільського регіону.

Основні завдання:

- створення умов для забезпечення особистісної орієнтації освіти, диференціації змісту навчання старшокласників шляхом допрофільної підготовки, профільного навчання та початкової професійної підготовки;
- розроблення та апробація інструментарію для виявлення профільних нахилів учнів та освітньої кон'юнктури;
- здійснення психолого-педагогічної діагностики вивчення особистості, її природних задатків, нахилів, здібностей та професійних інтересів; надання консультативної допомоги для побудови обґрунтованих життєвих і професійних планів учнів;
- формування соціальної, комунікативної, інформаційної та технологічної компетентностей учнів в умовах допрофільної підготовки та профільного навчання;
- переорієнтація із діяльнісного на особистісно зорієнтований підхід у навчально-виховному процесі;
- втілення в практику навчально-виховного процесу сучасних педагогічних технологій, методик, спрямованих на розвиток пізнавальних та творчих здібностей учнів з урахуванням регіональних особливостей;
- оптимізація методичної роботи, забезпечення професійної компетентності вчителя до роботи в профільній школі;
- залучення педпрацівників до створення сучасного програмно-методичного забезпечення відповідно до вибраних профілів технологічного напрямку;
- зміцнення матеріально-технічної бази навчального закладу для практичної реалізації Концепції;
- виховання конкурентоспроможного господаря своєї землі, водних багатств, здатного творчо мислити, чітко орієнтуватися в реаліях і перспективах життя, бути спадкоємцем і продовжувачем національних трудових традицій;
- здійснення постійного моніторингу громадської думки учнів, учителів, батьків у процесі розвитку навчального закладу;
- забезпечення наступності між загальною середньою освітою, допрофільною підготовкою, профільним навчанням та початковою професійною підготовкою;

- створення сучасної системи управління закладом шляхом переосмислення адміністрацією основоположних понять управління закладом освіти, впровадження технології проектування головних напрямів його діяльності, використання автоматизованих систем передачі та обробки інформації;

- надання учням широкого вибору гуртків, факультативних курсів, курсів за вибором, додаткових навчальних дисциплін, консультацій для створення оптимальними системами навчально-виховного процесу.

Концептуальними принципами діяльності Володимирецького районного колегіуму є:

- орієнтованість на стратегію розвитку суспільства, своєчасну адаптованість до змін у зовнішньому оточенні та впливу на нього;

- надання пріоритету людському факторові як найважливішому, що потребує щоденного розвитку та вдосконалення;

- комплектування оптимального за змістом та формами навчального комплексу з основ швейного виробництва; інформатики та комп'ютерної техніки як основи сприймання та переробки щільного потоку інформації, основ економіки як засобу орієнтування в сучасних соціально-економічних умовах;

- відтворення засад неперервної освіти в системі професійного самовизначення вихованців;

- демократичний стиль управління, врахування актуальних інтересів кожного працівника в загальному успіху діяльності закладу;

- спрямованість на набуття загальнолюдських цінностей, національне, культурне, патріотичне виховання учнів.

Формування змісту освіти

Зміст навчання за філософським, художньо-естетичним, природничо-математичним, суспільно-гуманітарним, технологічним напрямами у колегіумі залежить від соціально-економічного рівня розвитку держави та її потреб щодо якості володіння практичними уміньми і навичками відповідного профілю. А відтак, зміст навчання пов'язаний із соціальним замовленням суспільства і детермінується певним станом його історичного розвитку. Основною стратегічною лінією у підготовці змісту є визначення цілей та завдань. Відповідно до профільних програм здійснюється відбір навчального матеріалу, визначаються методи, форми і засоби оволодіння ним.

За умови забезпечення рівного доступу до якісної освіти, високої якості знань, умінь і навичок учнів постають такі завдання розвитку змісту профільної освіти в колегіумі, а саме:

- забезпечення поглибленого вивчення учнями окремих дисциплін програми повної загальної освіти;

- всебічна підготовка учнів до здобуття вищої освіти;

- успішна соціалізація учнів;

- створення умов для професійної підготовки;

- здійснення допрофільної підготовки учнів (8–9 класи), що дозволяє їм зробити обґрунтований вибір програми професійного навчання;
- формування знань і вмінь учнів прогнозувати і проектувати власну діяльність у певному напрямку;
- формування конкурентоспроможності особистості, підготовленої до життя і діяльності в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Кожний етап навчання (етап ранньої профілізації, допрофільної підготовки, профільного навчання, початкового професійного спрямування) характеризується не тільки різною тематикою і обсягом навчального матеріалу з вибраних профілів, але й використанням різноманітних методів, форм, видів навчальної діяльності відповідно до рівня розвитку учнів, їхніх інтересів і досвіду та інновацій.

Структура та форми організації профільного навчання

Володимирецький районний колегіум – загальноосвітній заклад III ступеня філологічно-філософського та культурно-естетичного профілів. Профільне навчання у колегіумі здійснюється за чотирма напрямками: суспільно-гуманітарним, природничо-математичним, технологічним, художньо-естетичним; навчальними профілями: художньо-естетичним, історичним, філологічним, фізико-математичним, хіміко-біологічним, технологічним.

У колегіумі здійснюється допрофесійна підготовка учнів зі спеціальностей «Оператор комп'ютерного набору», «Швачка».

Умови та напрями реалізації профільного навчання

Вирішальною умовою реалізації даної Концепції є комплексне розв'язання завдань, пов'язаних із нормативно-правовим забезпеченням профільного навчання, обґрунтуванням доцільності впровадження обраних профілів навчання, актуалізацією умов для профілізації у навчально-виховному процесі, психологічною підтримкою впровадження профільного навчання, кадровим та навчально-методичним забезпеченням.

Нормативно-правове забезпечення передбачає:

- знання основних нормативних документів щодо організації профільного навчання;
- розроблення Концепції профільного навчання закладу освіти, Програми впровадження профільного навчання;
- внесення відповідних змін до Статуту навчального закладу;
- аргументований вибір робочого навчального плану;
- наявність угод із ВНЗ та іншими установами й організаціями, що братимуть участь в організації та впровадженні профільного навчання;
- коригування функціональних обов'язків членів колективу загальноосвітнього навчального закладу.

Обґрунтування доцільності впровадження обраних профілів (філологічного, художньо-естетичного, історичного, фізико-математичного, хіміко-біологічного, технологічного) навчання здійснюється шляхом діагностики профільних інтересів учнів та формування на її основі профільних класів; вивчення та аналізу освітніх запитів батьків; аналізу кадрового

складу, матеріально-технічної бази навчального закладу; реалізації варіативної складової робочого навчального плану: наявність гуртків, секцій, факультативів, курсів за вибором.

Психологічна підтримка впровадження профільного навчання забезпечується підготовкою педагогічного колективу до роботи в умовах профільного навчання; діагностикою індивідуальних особливостей учня з позиції його готовності до навчання за певним профілем; запобіганням дезадаптації в умовах виникнення навчальних труднощів і стресів; виявленням здібностей учнів із метою обґрунтування орієнтації на профіль навчання.

Важливою є й актуалізація умов для профілізації у навчально-виховному процесі, а саме:

- застосування педагогічних технологій, зокрема інформаційних, використання активних методів навчання, сучасних методик;
- ступінь співвідношення педагогічного керівництва та самоорганізації у навчальному процесі;
- використання різнорівневих завдань та інших прийомів реалізації принципів індивідуального підходу та диференціації у навчанні;
- відповідність відібраного змісту навчання поставленій меті, яка узгоджена з потребами учнів та їх психолого-педагогічними можливостями.

Кадрове забезпечення профільного навчання передбачає підвищення кваліфікації вчителів основної школи з орієнтацією на організацію допрофільного навчання та його психологічне забезпечення; залучення педагогічних працівників до створення програмно-методичного забезпечення відповідно до напрямів профілізації; підготовку вчителів до роботи за різнорівневими освітніми програмами; оптимізацію системи методичної роботи шляхом створення умов для підвищення професійної майстерності педагогічних працівників; ступінь врахування при атестації готовності вчителя до роботи у профільних класах.

Реалізація Концепції неможлива без якісного навчально-методичного забезпечення, яке передбачає наявність програм із предметів інваріантної та варіативної складових, комплектування закладу освіти необхідною навчальною, науково-методичною літературою відповідно до напрямку, профілю, розробку дидактичних матеріалів із профільних курсів тощо.

3.5.1. Програма впровадження профільного навчання у Володимирецькому районному колегіумі на 2007 – 2011 роки

Загальні положення

Динаміка становлення в Україні нових соціально-економічних умов, а відповідно потреба у формуванні нового типу особистості, орієнтованої на вільний вибір власного життєтворення, на досягнення професійного успіху, матеріального добробуту, душевної гармонії із загальними суспільними процесами ставлять перед освітою потребу нової парадигми.

Нормативно в освітній галузі визначено розвиток старшої школи як профільної. Профільне навчання спрямоване на реалізацію особистісно зорієнтованого навчального процесу, поширення індивідуалізації та диференціації, впровадження нових педагогічних технологій, зокрема інформаційних, дистанційного навчання та інших освітніх інновацій.

Профільне навчання в загальноосвітніх навчальних закладах створює реальні умови для професійного самовизначення кожного учня, побудови індивідуальної освітньої траєкторії, сприяє рівному доступу до якісної освіти різним категоріям учнів відповідно до їх індивідуальних схильностей та потреб, забезпечує необхідний рівень допрофесійної, професійної та довузівської підготовки учнів.

У ході допрофільної підготовки та профільного навчання формуються стійкі орієнтації на трудову діяльність, практичну готовність до праці, виховання загальної трудової культури, розвиток творчих здібностей учнів відповідно до вибраного профілю, створюються передумови для продовження навчання у вищих навчальних закладах.

Програма впровадження профільного навчання в колегіумі на 2007 – 2011 роки (надалі – Програма) спрямована на реалізацію постанови Кабінету Міністрів України від 16. 11. 2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання, стратегії Національної доктрини розвитку освіти із забезпечення рівного доступу до якісної освіти», положень Концепції загальної середньої освіти, Концепції профільного навчання в старшій школі, переорієнтацію навчально-виховного процесу на всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, на формування ціннісних орієнтацій, забезпечення умов для її життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору й оволодіння майбутньою професією.

Мета та основні завдання

- Створення умов для забезпечення особистісної орієнтації освіти, диференціації змісту навчання старшокласників шляхом допрофільної підготовки та профільного навчання в умовах загальної середньої освіти.

- Оптимізація роботи колегіуму в системі освітнього округу з метою забезпечення умов для розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб учнів.

- Забезпечення міжгалузевої координації впровадження профільного навчання в закладі: зміцнення зовнішніх зв'язків з вищими навчальними закладами, міжшкільними навчально-виробничими комбінатами, іншими освітніми установами з метою розширення інноваційної діяльності, модернізації змісту і форм організації навчального процесу в профільних класах, використання дистанційних форм співробітництва.

- Створення умов для забезпечення рівного доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої професійної та початкової допрофесійної

підготовки, спрямованої на реалізацію потреби старшокласників щодо їх майбутнього професійного вибору та самореалізації особистості в сучасному суспільстві.

- Забезпечення наступності між загальною середньою освітою, допрофільною підготовкою, профільним навчанням та професійною освітою.

- Виявлення та формування потреби, здатності та готовності до самовизначення відповідно до інтелектуальних можливостей особистості, свідомого вибору до оволодіння майбутньою професією.

- Забезпечення оптимальних умов для навчання обдарованої та здібної молоді, її повноцінного розвитку, здобуття знань понад обов'язковий загальноосвітній рівень, розкриття та сприяння реалізації індивідуальних творчих здібностей і обдарувань, для задоволення допрофесійних і професійних запитів.

- Реалізація ідей неперервної освіти впродовж життя.

- Формування соціальної, комунікативної, інформаційної, технологічної компетентностей учнів в умовах допрофільної підготовки та профільного навчання.

- Забезпечення професійної компетентності вчителя до роботи в профільній школі.

- Зміцнення матеріально-технічної бази колегіуму для реалізації даної Програми.

Фінансове забезпечення

Фінансування виконання Програми здійснюється в межах видатків, передбачених обласними, місцевими органами виконавчої влади, та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством.

Очікувані результати

Виконання Програми дасть можливість створити умови для свідомого професійного самовизначення і самореалізації старшокласників, підвищити рівень їх освітньої підготовки, встановити конструктивні зв'язки колегіуму з вищими навчальними закладами I – IV рівнів акредитації. Реалізація заходів, передбачених Програмою, забезпечить поліпшення матеріально-технічного стану та методичного наповнення закладу щодо здійснення допрофільної підготовки та профільного навчання.

Координація та контроль за виконанням Програми

Координація роботи з виконання Програми покладається на Володимирецьку районну раду, райдержадміністрацію, відділ освіти та виховання райдержадміністрації.

Внесення змін до Програми здійснюється Володимирецькою районною радою за погодженням з іншими виконавцями Програми.

3. 5. 2. Заходи впровадження профільного навчання у Володимирецькому районному колегіумі на 2007 – 2011 роки

<i>1. Організаційні заходи</i>					
№ з/п	Зміст заходів	Термін виконання	Джерела фінансування (державний, місцевий, бюджет, інші)	Прогнозований обсяг фінансових ресурсів для виконання завдань	Виконавці
1.1.	Здійснення діагностико-прогностичного забезпечення процесу впровадження профільної освіти	2007 – 2010			Адміністрація колегіуму
1.2.	Створення єдиної системи управління процесом профілізації навчання	2007			Адміністрація колегіуму
1.3.	Здійснення оптимізації мережі профільних класів колегіуму відповідно до запитів та потреб	2007 – 2010			Адміністрація колегіуму
1.4.	Внесення змін до Статуту колегіуму з метою забезпечення профільного навчання на внутрішкільному і зовнішньошкільному рівнях.	2007 – 2008			Заступники директора
1.5.	Створення робочих груп педагогічних працівників із актуальних напрямів профільного навчання: <ul style="list-style-type: none"> • розроблення цільових програм, створення моделей профільного навчання; • структура, технології наповнення і використання портфоліо досягнень учня. 	2008			ЗНМР

1.6.	<p>Проведення обласних семінарів-практикумів для вчителів з проблеми:</p> <ul style="list-style-type: none"> • сучасні підходи до науково-методичного забезпечення профільного навчання; • експертиза якості профільного навчання; • сучасні педагогічні технології, методики, інтерактивні форми роботи у профільній школі. 	2008 2008			ЗНМР
1.7.	<p>Проведення науково-практичних конференцій. Система профільного навчання: створення єдиного освітнього середовища профільного навчання на основі використання інформаційних технологій. Шляхи та форми реалізації Концепції профільного навчання у старшій школі.</p>	2008 2009 2010			Творча група
1.8.	<p>Проведення засідання педагогічної ради з теми «Профілізація – важлива умова самореалізації особистості в системі школа-колегіум-ВНЗ».</p>	2008			Творча група
1.9.	<p>Створення обласного електронного банку інформації із проблем допрофільної підготовки та профільного навчання.</p>	2008			Адміністрація колегіуму
1.10.	<p>Розгляд на засіданнях науково-методичної ради питання про стан управління профільного навчання з метою забезпечення системності навчання; організації та стану допрофільної підготовки.</p>	Щорічно			ЗНМР
1.11.	<p>Здійснення моніторингу ефективності впровадження профільного навчання та рівня навчальних досягнень учнів у профільних класах.</p>	2008, 2010			Адміністрація колегіуму
1.12.	<p>Створення профпрофінформаційних рекламних куточків у закладі</p>	2008			Психолог, соціальний педагог

1.13.	Здійснення моніторингу рівня професійної компетентності педагогічних кадрів, які працюють у профільних класах.	2008, 2010			Адміністрація колегіуму
1.14.	Модернізація системи роботи наукових учнівських товариств, Малої академії наук.	2008			ЗНМР
<i>2. Психолого-педагогічний супровід допрофільної підготовки та профільного навчання</i>					
2.1.	Здійснення психологічного супроводу впровадження профільного навчання, розроблення напрямків і змісту профорієнтаційної діяльності психолога і соціального педагога.	2008			Психолог, соціальний педагог
2.2.	Поширення психологічного інструментарію з супроводу профільного навчання: характерологічна готовність учнів 9 – 11 класів при виборі та опануванні профільного навчання (Особистісний опитувальник для дітей Е. Айзенка, опитувальник А. Є. Лічко, К. Леонгарда для ідентифікації типів акцентуацій характеру у підлітків); визначення професійних нахилів та інтересів старшокласника (ОДАНІ – 2; КОС – 2, ДДО, ОПС – Д. Голанда).	2007 – 2010			Психолог, соціальний педагог
2.3.	Вивчення інтересів, потреб та запитів учнів, батьків із метою створення профільних класів шляхом проведення психологічних тестів, анкетування, опитувальників професійних нахилів, здібностей та інтересів учнів.	2008 – 2010			Психолог, соціальний педагог

2.4.	Організація і проведення лекторію для педагогічних кадрів із метою комплексного психолого-педагогічного супроводу профільного навчання: «Профільне навчання у системі загальної середньої освіти»; «Методики у профорієнтаційній роботі»; Особистісна готовність учня до профільного навчання: структура, психодіагностика, врахування, розвиток»; «Спільна робота школи і ВНЗ із проблем профорієнтації»; «Проблеми професійного самовизначення обдарованих дітей».	2007 2008 2008 2009 2009			Психолог, соціальний педагог
3. Профорієнтаційна робота					
3.1.	Організація і проведення психолого-педагогічних тренінгів для старшокласників: тренінг з елементами профорієнтації «Я – бізнесмен» для учнів 9 – 11 кл.; профорієнтаційний тренінг «Визначення навичок та здібностей» для учнів 7-8 кл.; профорієнтаційний тренінг «Вивчення інтересів».	2007–2010			Психолог, соціальний педагог
3.2.	Організація кабінету профорієнтаційної роботи.	2007–2008			Психолог, соціальний педагог
3.3.	Проведення профорієнтаційної роботи: тижнів професій, фестивалів, екскурсій на виробництво, зустрічей із ветеранами праці.	2008–2010			Психолог, соціальний педагог
3.4.	Участь у щорічному ярмарку професій для учнів 9 - 11 класів.	2007–2010			ЗНМР
4. Міжгалузєва співпраця					
4.1.	Наладження співпраці з районним центром зайнятості з метою проведення професійної діагностики та консультації з професійної орієнтації.	2007–2008			Психолог, соціальний педагог

		<i>5. Інформаційно-методичне забезпечення</i>					Адміністрація колегіуму
4.2.	Участь у заходах відділу освіти та виховання, відділу сім'ї та молоді Володимирецької РДА з питань профорієнтаційної роботи		2007–2008				
<i>5. Інформаційно-методичне забезпечення</i>							
5.1.	Створення відкритої інформаційної мережі профільного навчання.		2008				Адміністрація колегіуму
5.2.	Розроблення методичних рекомендацій учителям з питань управління профільного навчання		2008				Творча група
5.3.	Видання буклету для батьків та учнів «Профільна освіта учнів колегіуму»		щорічно				Адміністрація колегіуму
5.4.	Створення системи моніторингу, планування та прогнозування діяльності закладу з проблем профільного навчання.		2007–2008				Адміністрація колегіуму
5.5.	Створення інтерактивної інформаційної системи моніторингу результатів профілізації.		2010				Адміністрація колегіуму
5.6.	Активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у процесі профільного навчання.		2007–2010				Адміністрація колегіуму, вчителі-предметники
5.7.	Поповнення розділу на WEB-сайті колегіуму інформацією з питань профільного навчання.		2007–2010				Інженер-адміністратор
5.8.	Поповнення електронної бібліотеки колегіуму		2009–2010				Бібліотекарі
5.9.	Поповнення бібліотеки, кабінетів, кафедр літературою та електронними посібниками з урахуванням профілів навчання.		2007–2011				Бібліотекарі

5.10.	Вивітлення в ЗМІ кращого досвіду роботи педагогічних працівників з питань організації допрофільної підготовки та профільного навчання.	2007–2011			Адміністрація колегіуму
6. Експериментальна робота щодо впровадження варіативних форм профільного навчання					
6.1.	Проведення конкурсу з розроблення навчально-методичних комплексів, посібників, методичних рекомендацій тощо для профільного навчання.	2008			Адміністрація колегіуму
6.2.	Участь у роботі науково-дослідної лабораторії «Профільне навчання» (II і III етапи дослідження): розроблення та апробація моделей організації профільного навчання старшокласників; розроблення та апробація інструментарію моніторингу якості профільного навчання в старшій школі	2007–2011			ЗНМР
6.3.	Апробація програм, підручників із профільного навчання.	2007–2011			Вчителі-предметники
6.4.	Налагодження співпраці колегіуму з навчальними закладами				ЗНМР
6.5.	Здійснення експериментального випробування змісту та технологій профілізації старшої школи.	Постійно			ЗНМР
7. Інноваційні методи забезпечення профільного навчання					
7.1.	Розроблення критеріїв ефективності профільного навчання і системи моніторингу.	2008			Адміністрація колегіуму
7.2.	Упровадження різних моделей профільного навчання у закладі.	2007–2011			Адміністрація колегіуму
7.3.	Створення обласних творчих предметних та міжпредметних груп учителів із випробування моделей профільного навчання.	2008			Адміністрація колегіуму спільно з Відділом освіти та виховання

7.4.	Створення банку інноваційних освітніх технологій з проблем профільного навчання.	2008–2011			ЗНМР
7.5.	Вивчення та поширення досвіду впровадження різних інноваційних форм профільного навчання.	2008–2011			ЗНМР
8. Матеріально-технічне забезпечення					
8.1.	Створення на основі діючого законодавства фонду впровадження профільного навчання.	2008			Адміністрація колегіуму, бухгалтерія
8.2.	Забезпечення колегіуму технічними засобами та мережевим обладнанням (мультимедійні проектори, програма Skype, програма Power Point, сенсорна дошка).				Адміністрація колегіуму
8.3.	Модернізація локальної мережі в колегіумі.				Адміністрація колегіуму
9. Робота з батьками та громадянськістю					
9.1.	Організація і проведення лекторію для батьків із метою комплексного психолого-педагогічного супроводу профільного навчання: «Вибір майбутньої професії та роль сім'ї у цьому»; «Особистісна готовність учня до профільного навчання: структура, психодіагностика, розвиток»; «На шляху до вибору професії».	2007–2011			Психолог, соціальний педагог
9.2.	Участь в обласному та районному батьківських форумах «Перспективи профільного навчання та вимоги до сучасних старшокласників».	2007–2011			ЗНМР

9.3.	Систематичне висвітлення в засобах масової інформації актуальних питань запровадження профільного навчання, інформування соціуму щодо створення системи допрофільної підготовки та профільного навчання у колегіумі.	2007–2011		Адміністрація колегіуму
<i>10. Підготовка та перепідготовка педагогічних кадрів</i>				
10.1.	Створення програмно-методичного комплексу та електронних ресурсів для підвищення кваліфікації працівників закладу.	2009–2011		Адміністрація колегіуму
10.2.	Проведення психолого-педагогічних семінарів, тренінгів з питань роботи з обдарованими дітьми в умовах профільного навчання.			Психолог, соціальний педагог
10.3.	Створення консультативного пункту для вчителів щодо запровадження та організації профільного навчання.			ЗНМР
10.4.	Організація стажування вчителів на базах ВНЗ.			Адміністрація колегіуму
10.5.	Удосконалення викладання професійного навчання шляхом запровадження інформаційно-комп'ютерних технологій через проведення навчальних семінарів-практикумів.			Адміністрація колегіуму, вчителі-предметники
10.6.	Участь заступника директора, учителів у дослідницько-експериментальній роботі лабораторії «Творча обдарованість» та лабораторії інноваційних технологій з питань формування вчителів як конкурентоспроможного фахівця за умов модернізації освітньої галузі.			ЗНМР

Запровадження профільного навчання

У пошуках поглибленого і профільного зорієнтованого вивчення циклу споріднених предметів, з метою забезпечення рівного доступу до освіти для всіх дітей, створення умов для саморозвитку, самореалізації та самотворення кожного школяра, врахування інтересів, нахилів, здібностей, освітніх потреб, індивідуальних особливостей учнів у колегіумі у 1998-1999 н. р. було запроваджене профільне та поглиблене вивчення предметів.

Тоді про це мало хто говорив, були прихильники і були противники цього нововведення. Перед нами стояло завдання: як максимально використати можливості навчального закладу, забезпечити отримання учнями якісних знань з тих предметів, які їм будуть необхідні у майбутньому?

Відтоді заклад здійснює навчання за такими профілями (додаток № 8):

- художньо-естетичний;
- філологічний;
- історико-правничий;
- фізико-математичний;
- хіміко-біологічний.

У 2005-2006 н. р. запроваджено технологічний профіль навчання.

Щорічно вдосконалюється мережа класів профільного та поглибленого вивчення окремих предметів. Таким чином, створюється освітній простір, спроможний задовольнити різнобічні потреби щодо спеціалізованої освіти обдарованих дітей та учнів, схильних до вивчення певних навчальних дисциплін.

Як і у всіх закладах інноваційного типу, що знаходяться в сільській місцевості нашої області, у колегіумі навчаються різні учні. Нам необхідно було організувати так навчальний процес, щоб була можливість учням з різним рівнем навчальної компетенції здобувати якісну освіту.

У закладі склалася певна система діяльності, у процесі якої створюється умови для успішного навчання й особистісного розвитку кожного учня в шкільному середовищі.

Така система складається з чотирьох частин:

1. Підготовка учнів до свідомого вибору профільного навчання (5-7 класи).

2. Допрофільна підготовка (8-9 класи).

3. Здійснення профільного навчання (10-11 класи).

4. Професійне навчання за такими спеціальностями:

- оператор комп'ютерного набору;
- перукар;
- модельєр-дизайнер (швачка).

Навчання здійснюється за ліцензією МОН України серія АА № 867727 від 01.11.2007 року.

Специфіка закладу обумовлює щорічний конкурсний відбір до 10-го класу учнів – випускників базової школи як місцевих, так і шкіл району, області. Процедура прийому в колегіум загальновідома:

- виконання тестових завдань із профілюючих дисциплін та написання диктанту;

- діагностика рівня розумового розвитку;
- бесіда з учнями, батьками.

Колегіум працює за навчальними планами та програмами, затвердженими Міністерством освіти і науки України. Кількість годин на профільне чи поглиблене вивчення окремих предметів збільшено за рахунок варіативної частини. Предмети та курси за вибором визначені у межах гранично допустимого навантаження з максимальним урахуванням інтересів та потреб учнів, а також можливостей закладу щодо навчально-методичного та кадрового забезпечення. Так, для учнів *художньо-естетичного* профілю введено такі спецкурси:

- українознавство;
- художня культура;
- християнська етика;

Для *історико-правничого*:

- громадянська освіта;
- практичне право;
- конституційне право;
- історія держави і права;
- людина і світ;
- політологія;
- основи філософії;
- основи законодавства України.

Для *філологічного (українська мова)*:

- українознавство;
- основи риторики;
- стилістика сучасної української мови;
- фразеологія української літературної мови;
- основи журналістики.

Для *філологічного (англійська мова)*:

- країнознавство;
- граматики;
- переклад.

Для *фізико-математичного*:

- нарисна геометрія;
- задачі з параметрами;
- практикум з розв'язування задач з молекулярної фізики та електродинаміки;
- практикум розв'язування фізичних задач;
- методи розв'язування рівнянь, нерівностей, їх систем;
- практикум розв'язування задач підвищеної складності з математики.

Для *хіміко-біологічного* :

- латина;

- основи медичних знань;
- основи фармакології;
- основи мікробіології, вірусології та імунології;
- молекулярна біологія;
- основи цитології;
- еволюція органічного світу;
- практикум розв'язування задач з генетики;
- практикум розв'язування задач з хімії;
- основи екології.

Для *технологічного*:

- українська народна вишивка;
- технічне креслення;
- в'язання гачком;
- основи хімічного виробництва;
- розв'язування прикладних задач.

Навчання у профільних класах сприяє формуванню специфічних для навчальних предметів умінь та навичок, орієнтує на вибір професії, пов'язаної з цими предметами. Дещо поглиблений зміст профільних предметів у таких класах сприяє розв'язанню принципу наступності та неперервності в освіті, ліквідації існуючого розриву між вимогами школи і вузу. Профільне навчання суттєво зменшує розрив між рівнем знань, умінь і навичок, передбаченим у шкільних і вузівських програмах, що забезпечує конкурентоспроможність випускника колегіуму.

Профільне навчання у колегіумі стало своєрідною підготовкою до вступу до навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. Заклад уклав угоди з дев'ятьма вузами України. Таким чином кожен профіль заручився, так би мовити, підтримкою відповідного ВНЗ. Довузівська підготовка учнів колегіуму організована за спеціальними планами та програмами, узгодженими з ВНЗ, з якими укладено угоди про співпрацю. Колегіум як стартова ланка перед вищою освітою сприяє самостійному вибору старшокласниками майбутньої спеціальності, яка відповідає реальному попиту та орієнтації на сучасному ринку праці.

Література до 3 розділу

1. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1981. – 432 с.
2. Афанасьев В. П. Мир живого: системность, эволюция и управление / В. П. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1986. – 334 с.
3. Гусинский Э.Н., Турчанинова Ю.И. Введение в философию образования: Учеб. пособ. – Москва, 2000, – С. 124.
4. Енциклопедія освіти /За ред В. Г. Кременя .– К.: Хрінком Інтер, 2008.– С. 136.

5. Калініна Л. М. Інформаційне управління загальноосвітнім навчальним закладом: системи, процеси, технології: моногр. / Л. М. Калініна – К.: Інформатодор, 2008. – 475 с.
6. Калініна Л. М. Система інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом : моногр. / Л. М. Калініна. – К. : Айлант, 2005. – 275 с.
7. Князева Е. Н. Антропный принцип в синергетике / Е. И. Князева, С. П. Курдюмов // *Вопр. философии*. – 1997. – № 3. – С. 62–78.
8. Кузнецова А.Г. Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике : моногр. / А.Г. Кузнецова. – Хабаровск, 2003. – 132с.
9. Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций : в 2 т. / Г. Кунц, С. О’Доннел ; пер. с англ. Д. М. Гвишиани. – М. : Прогресс, 1981. Т. 1. – 1981. – 494 с., Т. 2. – 1981. – 511 с.
10. Майнцер К. Сложность самоорганизации. Возникновение новой науки и культуры на рубеже века / К. Майнцер // *Вопр. философии*. – 1997. – № 3. – С. 10–26.
11. Пригожин И. Р. От существующего к возникшему. Время и сложность в физических науках / И. Р. Пригожин. – М., 1995. – 321 с.
12. Симонов. В. П. Педагогический менеджмент: 50 НОУ-ХАУ в управлении педагогическими системами : учеб. пособие / В. П. Симонов. – М. : Пед. общество России, 1999. – 430 с.
13. Теоретико-прикладні аспекти управління закладами освіти : наук.-метод. посіб. / редкол. Л. М. Калініна, Н. М. Островерхова, А. Ф. Остапенко [та ін.] ; за ред. Л. М. Калініної. – К. : ПП Компанія «Актуальна освіта», 2002. – 310 с.
14. Daniel Katz and Robert Kahn. *The Social Psychology of Organizations*. –P. 452. Copyright 1966.
15. Kenneth Boulding. *General Systems Theory: The Skeleton of Science*. *Management Science* 2. 1956, p. 200–208.
16. M. Weber, *Theory of Social and Economic Organization*, trans by T. Parsons (New York: Free Press, 1947).
17. *Strategies for educational reform: from concept to realization*. Council of Europe. Introductory paper by Jean-Michel Leclercq. General report by Pierre Laderriere. – Strasbourg: Council for Cultural Cooperation, 1999. – 177 p. – p. 17.

НАУКОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ВОЛОДИМИРЕЦЬКОГО РАЙОННОГО КОЛЕГІУМУ НА ЗАСАДАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

4. 1. Концептуальна модель системи управління інноваційним розвитком Володимирецького районного колегіуму на засадах інформаційної культурології

В Україні відбувається зміна суспільного устрою, об'єктивно зумовлена стійкою тенденцією переходу людства (друга половина ХХ ст.) від індустріальної цивілізації до інформаційної, яка формує моделі науково-технічного та інноваційного розвитку держави, інноваційного розвитку освіти.

Розвиток теорії загального, освітнього, інформаційного та інноваційного менеджменту, прийняття Закону України «Про інноваційну діяльність», зумовили важливий напрям наукових розвідок, а саме: інноваційного та інформаційного менеджменту в галузі освіти, зокрема систем управління інноваційним розвитком та інноваційної інфраструктури системи освіти, інноваційної діяльності в ЗНЗ, інноваційних моделей шкіл через кардинальні зміни у парадигмах освіти, змістових, технологічних, управлінських домінантах.

Прогностичну значущість для теорії і практики управління інноваційними системами в Україні має підсумковий документ Саміту «Групи восьми» «Освіта для інноваційних суспільств у ХХІ столітті» (Санкт-Петербург, 16 липня 2006 року), який спрямовує науковців і педагогічну спільноту на модернізацію національної системи освіти, проектування і моделювання інноваційних освітніх систем інвестиційно-інноваційним шляхом запровадження інноваційної стратегії, принципів сталого розвитку збільшення інвестицій та інновацій з одночасним зростанням інноваційних проєктів, ролі і ефективності освітніх послуг, розвитком інформаційних ресурсів і НІТ та інноваційної інфраструктури.

Сучасні розвідки вітчизняних учених в інноваційній сфері — С. І. Архієреєв, Н. І. Ваніліна, В. М. Геєць, А. М. Гуржій, Ю. В. Каракай,

Т. К. Куранта, Ю. В. Макагон, Т. С. Медведків, З. О. Петренко, В. П. Семиноженко, Т. В. Тарасенко [11; 13; 36; 37] – репрезентують інноваційну політику держави та пріоритетні напрями інноваційного розвитку соціальної сфери, розбудову та модернізацію інноваційної структури соціальної сфери та економіки в Україні, інноваційні бізнес-інкубатори і навчальні центри інноваційного та інформаційного менеджменту, інноваційні центри та інші перспективні напрями.

Над проблемою інноваційної діяльності в сфері освіти працюють вітчизняні вчені Л. М. Вашенко, М. І. Бурда, Н. М. Бібік, В. Г. Кремень, В. М. Мадзігон, В. І. Маслов, В. В. Мелешко, О. І. Пометун, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинська, Г. Д. Щекатунова [6; 7; 14; 34; 38; 39; 41] та практики.

У європейському освітньому просторі з'явилися новітні концептуальні моделі розбудови освіти: стандартно зорієнтована, ціннісно зорієнтована, цілезорієнтована, або прагматична, ринкова – зарубіжних учених Л. Де Калуве, Р. Фогарті, Ж. К. Форкін, Л. Легран, А. Поротті, М. Петрі, Р. Салмон, М. Камільєрі, Т. Мартіне, які репрезентували перспективні і продуктивні напрями розвитку освіти на інноваційних засадах та ідеях сталого розвитку європейської спільноти.

Для висвітлення експериментально установлених достовірних результатів й істинності гіпотетичних положень стану управління інноваційним розвитком загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема і колегіуму, в освітній практиці нами здійснено добір методів теоретичного та емпіричного дослідження з урахуванням специфіки предмету, мети, сформульованих завдань та ресурсного забезпечення (технічне, інформаційне, фінансове, кадрове) експерименту. Постановка завдання щодо здійснення аналізу стану розробленості проблеми – моделі систем управління інноваційним розвитком колегіумом – і його реалізація в сучасній освітній практиці викликала необхідність застосовувати такі методи дослідження, як: теоретичний аналіз наукової літератури, вивчення нормативних, законодавчих та організаційно-методичних матеріалів з проблеми та аналіз функціонально-посадових обов'язків суб'єктів управління ЗНЗ щодо здійснення інноваційного розвитку ЗНЗ для забезпечення рівного доступу до якісної освіти учнівської молоді; складання експлоративного прогнозу, який базується на аналізі існуючих моделей систем управління ЗНЗ і визначення зон їхнього актуального інноваційного розвитку.

На *аналітико-пошуковому етапі* проведено констатувальний етап експерименту; вивчено практичний стан розробки проблеми з використанням емпіричних методів: діагностичних (анкетування, бесіда, опитування керівників ЗНЗ щодо існування систем управління інноваційним розвитком ЗНЗ та їх характерних ознак); обсерваційних (пряме, побічне, включене спостереження, безпосереднє й опосередковане спостереження інноваційної діяльності керівників ЗНЗ); прогностичних (виявлення моделей інноваційного розвитку ЗНЗ і систем управління ними, з'ясування сутності

концептів понять «розвиток», «інноваційний розвиток», «управління інноваційним розвитком», «моделі інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу», моделювання системи управління інноваційним розвитком колегіуму та ін.); праксиметричних (аналіз діяльності адміністративно-управлінської ланки загальноосвітнього навчального закладу, професіографічний аналіз управлінської діяльності керівника); *методів математичної статистики* (здійснення аналізу та статистичної обробки даних про керівників-респондентів з метою визначення їхньої компетентності з проблеми дослідження та їхнього ставлення до моделей інноваційного розвитку ЗНЗ).

На констатувальному етапі експерименту проведено також аналіз, систематизацію та узагальнення директивно-нормативних документів у галузі управління освітою та визначено експериментальну базу, кількісний та якісний склад учасників дослідно-експериментальної роботи.

Володимирецький районний колегіум є експериментальним майданчиком лабораторії управління освітніми закладами з 2000 року, на якому апробувалися розроблені авторські моделі та концептуальні ідеї спільно з учасниками експерименту.

4. 1. 1. Вихідні методологічні положення побудови системи управління інноваційним розвитком колегіуму

Важливим для даного дослідження є визначення сутності методології дослідження (від грецького «методос» — шлях, «логос» — поняття), що розглядається, як правило, у таких основних контекстах: наука про методи, теорія методів, теорія наукового пізнання в конкретних наукових дисциплінах, наука «...про деякі принципи побудови діяльності, про види діяльності: пізнавальну, практичну й оцінну [14, с. 21]. Управлінська діяльність керівника закладу є полідіяльним і системним утворенням [19–21], в якому реалізуються філософські, «...гностичні, праксеологічні, аксіологічні аспекти методології» [14, с. 21].

У дослідженні зміст методології відбивається через сучасні філософсько-управлінські концепції, закономірності й принципи соціального управління, управлінської діяльності та її інформаційної складової. Тому в нашому розумінні методологія є сукупністю певних концептуальних поглядів і методів, яка забезпечує ефективне здійснення управлінської діяльності та регулювання інформаційних відносин суб'єктів управління під час взаємодії на всіх ієрархічних рівнях системи управління ЗНЗ на правих та інформаційних засадах.

Знання системи загальних закономірностей управління ЗНЗ створює вихідні умови наукового пізнання, що є засобом виявлення нових закономірностей, обґрунтування та розвитку знань, зокрема про систему інформаційного забезпечення управління закладом; визначення, формування і практичної перевірки принципів її побудови, функціонування та розвитку. Принципом «...ядро теорії, ... фундамента кої він складає, ... є заключним, а не початковим етапом дослідження...» [1, с. 34].

Принцип (від латинської «першооснова») в науці трактують як вихідне положення, що лежить в основі певної сукупності знань, будь-якої концепції, теорії, керівні ідеї, які дозволяють розкрити тенденції подальшого розвитку теорії чи діяльності, основу яких вони утворюють.

Доцільним, на наш погляд, є аналіз і виокремлення тих фундаментальних принципів державного і соціального управління, управлінської діяльності, які можуть бути застосовані в процесі моделювання *експериментальної системи управління інноваційним розвитком колегіуму* і її впровадження, а також під час розробки та обґрунтування специфічних принципів побудови та функціонування моделі. Принципи соціального управління, управління ЗНЗ, управлінської діяльності та підходи до їх систематизації ґрунтовно з'ясовано, обґрунтовано і висвітлено у науковому доробку вчених Г. В. Атамчука [2], Л. І. Даниленко [14], В. І. Маслова [28–30], Г. В. Єльнікової [16], М. О. Кириченко [24], В. І. Лугового [25], Т. О. Лукіної [26], В. В. Шаркунової [29].

У теорії соціального, державного управління, менеджменті освіти існує багато авторських класифікацій принципів, які формуються не тільки як основні правила, положення та норми поведінки, якими керуються суб'єкти управління для підвищення якості функціонування системи або оптимізації зв'язків цієї системи, а й очікувані результати за певних умов функціонування системи, що вивчається та досліджується.

Розгляд принципів із позицій наукових підходів дозволяє утворити певну їх систему і визначити форми їх реалізації в управлінській діяльності, які, на нашу думку, найбільше впливають на процес побудови та впровадження системи управління інноваційним розвитком колегіуму відображають доцільність фундаментальних положень, від яких залежить його якісне функціонування, ефективність управління та розвиток процесів у ньому.

Реалізація задуму, мети і завдань дослідження потребувала конкретизації вихідних методологічних положень, що випливають з тенденцій існування розвитку систем, відображають причинно-наслідкові зв'язки, стали тенденції або закономірності, притаманні системі управління ЗНЗ, зокрема і колегіуму, і забезпечують їх функціонування та розвиток.

До них ми віднесли ті принципи управління ЗНЗ, які теоретично обґрунтовані сучасними вітчизняними та зарубіжними вченими і слугували науковим субстратом для побудови *експериментальної моделі системи управління інноваційним розвитком колегіуму*.

Це принципи: науковості (В. І. Маслов, В. В. Шаркунові, М. О. Кириченко, Л. Л. Товажнянський, О. С. Пономарьов, О. Г. Романовський, З. О. Черваньова, В. С. Пікельна, Ю. В. Васильєв, Б. А. Гаєвський, Г. В. Єльнікова, М. І. Кондаков, Ю. А. Конаржевський, Е. Р. Лихацька, І. Ф. Прокopenко, Г. Ф. Пономарьова, Г. І. Рузавін, Ф. І. Хміль); системності (В. С. Пікельна, О. А. Удод, Б. А. Гаєвський, А. Д. Урсул, Г. В. Єльнікова, Г. І. Рузавін); демократизації (В. С. Пікельна, О. А. Удод, Б. А. Гаєвський, Г. В. Єльнікова, А. Д. Урсул, Г. І. Рузавін, Ю. А. Конаржевський).

Цінними і практично значущими для дослідження є й такі принципи: соціальної детермінації (В. І. Маслов, В. І. Драгун, В. В. Шаркунова, І. Ф. Прокопенко, Г. Ф. Пономарьова, Г. В. Єльнікова, Ф. І. Хміль); інформаційної достатності та надійності (В. І. Маслов, В. П. Драгун, В. В. Шаркунова); повної і правдивої інформації (Б. А. Гаєвський, І. Ф. Прокопенко, Г. Ф. Пономарьова); інформаційної надійності (М. О. Кириченко); правової пріоритетності та законності (В. І. Маслов, Н. Р. Нижник, В. Г. Атамчук, Б. А. Гаєвський, В. І. Кнорринг); принцип зворотного зв'язку (В. І. Маслов); фінансово-економічної раціональності та раціонального господарювання (В. І. Маслов, В. П. Драгун, В. В. Шаркунова, М. О. Кириченко, Б. А. Гаєвський, М. М. Дарманський, В. І. Кнорринг); економізації (Є. С. Березняк); спрямовуючої вирішальності державно-суспільного впливу на мету, зміст і методи управління (М. О. Кириченко, В. І. Маслов, В. М. Бегей); оптимізації управління школою (М. М. Поташник, В. І. Кнорринг, В. Т. Воронін, О. С. Разумовський, Н. Н. Семенова, Н. Р. Нижник, Б. А. Гаєвський, Ю. А. Конаржевський, Ф. І. Хміль); впровадження нових технологій (Л. І. Даниленко).

Для даного дослідження важливими є структурні принципи управління. До цієї групи Г. В. Атамчуком віднесено структурно-цільові, що відображають закономірності раціональної побудови цілей управління; структурно-функціональні, що характеризують закономірності та взаємозв'язки побудови функціональної структури управління; структурно-організаційні, які пов'язані із закономірностями та взаємозв'язками побудови організаційної структури управління; структурно-процесуальні, що дають уявлення про визначальні закономірності та взаємозв'язки раціонального й ефективного ведення управлінської діяльності [2, с. 192, с. 197–199].

Таким чином, ми розглянули основні методологічні принципи управління ЗНЗ, які використовувалися в процесі *проекткування системи управління інноваційним розвитком колегіуму* і мають бути реалізовані керівниками під час здійснення процесу управління. Проте на досягнення мети ефективного управління колегіумом впливають також і специфічні принципи інформаційного забезпечення управління ЗНЗ, які в процесі дослідження нами науково обґрунтовані, практично реалізовані та згідно з якими формувалася й має функціонувати система інформаційного забезпечення управління та автоматизована система управління АСУ «Колегіум».

Спираючись на методологічні підходи дослідження, закономірності процесу соціального управління та управління навчальними закладами, закон необхідного різноманіття, закономірності цілісності системи, цілеутворення, ієрархічності, комунікативності, еквіфінальності, ефективності управлінських рішень та ін., фактори вибору, принципи наукового управління ЗНЗ, ми виокремили систему конкретних принципів інформаційного забезпечення управління ЗНЗ [17].

Основними характеристиками системи конкретно-специфічних принципів є функціонування об'єкта управління колегіуму на основі правил і

нормативних вимог до організації і здійснення інформаційного забезпечення процесу управління; відповідність циклу управління цілям й інформаційним потребам суб'єктів управління і НВП та запитам об'єкта управління; доцільний характер суб'єкт-об'єктних відносин завдяки інформаційно-комунікаційним зв'язкам в організаційній структурі управління.

Реалізація задуму потребувала конкретизації фундаментальних вихідних положень, які впливають з тенденцій, закономірностей існування систем управління ЗНЗ, відображають причинно-наслідкові зв'язки у них і забезпечують їх функціонування та розвиток. До них ми віднесли: *наукові підходи, базові принципи управління ЗНЗ; систему конкретно-специфічних принципів інформаційного забезпечення управління ЗНЗ*, які відображають вимоги до побудови, функціонування системи та управлінської діяльності; фактори вибору інформації, які є основою теоретичного обґрунтування, створення *системи управління інноваційним розвитком колегіумом* та її функціонування.

Креативно-прогностичне осмислення її компонентів, змісту, зв'язків, особливостей функціонування актуалізували необхідність розробки відповідної моделі, яка дозволила б вивчити цей процес до її практичного запровадження, побачити її цілісно, досліджувати не тільки окремі компоненти (елементи), а й інформаційно-функціональні зв'язки між ними, здійснювати теоретичний аналіз системи. За допомогою моделі також можна інтерпретувати основні концептуальні положення дослідження щодо визначення оптимального обсягу систематизованої інформації та забезпечення доступу користувачів до різноманітних масивів інформації, що необхідні для інноваційного розвитку колегіуму, спроектувати технологізацію інформаційних процесів й управлінської діяльності суб'єктів та інформаційної її складової.

У наукових працях з філософії, соціології, менеджменту, кібернетики існують різні підходи до вилучення поняття «модель» (від латинського «*modulus*» — міра, мірило, взірець), що є «умовним зразком (зображення, схема, опис тощо) якогось об'єкта (або системи об'єктів), який зберігає зовнішню схожість й пропорції частин при певній схематизації й умовності засобів зображення» [12, с. 213].

Існує чимало визначень та інтерпретацій терміна «модель»: узагальнене та абстрактне подання схеми явища, що вивчається; своєрідний еталон, який втілюється в педагогічний процес; об'єкт системної побудови, утворений на основі безпосереднього чи опосередкованого чуттєвого пізнання; умовний образ якогось об'єкта чи системи об'єктів для вияву відношення між людськими знаннями про них; штучно створений об'єкт у вигляді схеми, креслення, логіко-математичних знакових формул, аналогічний або подібний до об'єкта дослідження, що відтворює його структуру, властивості, взаємозв'язки й відношення між елементами, безпосереднє вивчення якого пов'язане з певними труднощами, великими витратами коштів й енергії чи є просто недоступним й тим ускладнює здобуття інформації про об'єкт, який нас цікавить [5, с. 51; 31, с. 313; 32, с. 582; 40, с. 19].

Семантичне значення сутності поняття «модель» багатозначне й означає зразок якогось об'єкта чи системи об'єктів, представлений у найбільш загальному вигляді при певній схематизації структурних компонентів і зв'язків між елементами та відтворює його окремі аспекти, характеристики, властивості, функції. Модель є системою, штучно утвореною людиною, що набуває змісту аналога, має пізнавальний потенціал лише тоді, коли відтворює і заміщує об'єкт дослідження та в процесі його вивчення дає змогу отримати нову інформацію. Отже, термін «модель» базується на абстрактно-логічних процедурах наукового дослідження та використовується тоді, коли виникає необхідність відобразити об'єкт, процес або деяку сукупність явищ за допомогою інших об'єктів, процесів, явищ, які досконаліше вивчені, зрозумілі, досліджені або коли виникає потреба суб'єкта пізнати, обґрунтувати, пояснити складні явища й поняття.

Моделювання як методуніверсальний спосіб пізнання використовується в науці з метою вивчення й перетворення явищ у будь-якій сфері діяльності, зокрема в управлінні галуззю освіти. Моделювання виконує такі функції: ілюстративну, пояснювальну, критеріальну, евристичну, прогностичну, перетворювальну. Метод моделювання широко використовується в сучасних педагогічних дослідженнях, свідченням цього є праці українських (В. І. Бондар, В. Ю. Биков, М. І. Бурда, Г. В. Єльнікова, С. У. Гончаренко, М. В. Гриньова, В. Г. Кремень, В. І. Маслов, В. С. Маслов, Н. Г. Ничкало, В. В. Олійник, В. С. Пікельна, Н. Г. Протасова, О. Я. Савченко, О. С. Сухомлинська та ін.) і російських (П. І. Третяков, Ю. А. Конаржевський, О. А. Орлов, Т. І. Шамова, Л. І. Фішман та ін.) учених.

Побудувати модель — означає провести міслену або реальну імітацію об'єкта шляхом створення аналогів, у яких відтворюються мета, структура, принципи організації, параметри функціонування об'єкта як системи. Цільова варіативність побудови певної моделі впливає і на вибір її форм (текстова, описова, графічна, комбінована) та видів (структурні й функціональні, формалізовані й імітаційні у вигляді схем, графіків, рисунків; інформаційні, моделі-аналоги тощо).

4. 1. 2. Експериментальна модель системи управління інноваційним розвитком Володимирецького районного колегіуму

У межах даного дослідження ми обираємо форму концептуальної, комбінованої моделі, що являє собою сукупність ідей, принципів, наукових підходів, інформаційних процесів і дій суб'єктів управління, на основі яких буде охарактеризовано предмет дослідження та забезпечено інформацією процес *управління інноваційним розвитком колегіуму*.

Розкриємо основні етапи моделювання складних об'єктів, яким і є *система управління інноваційним розвитком колегіуму*: визначення об'єкта дослідження; встановлення мети й формулювання завдань дослідження; вибір форми та визначення виду моделі; перехід від об'єкта дослідження до моделі, тобто побудова моделі; вивчення стану функціонування моделі або поведінки моделі та її структурних компонентів, функцій за певних

створених умов на основі визначених кількісних і якісних показників процесів, явищ; фіксація, порівняння, аналіз кількісних і якісних показників моделі; узагальнення даних і формулювання висновків щодо стану функціонування або поведінки моделі; перехід від моделі прототипу до об'єкта дослідження – оригіналу – Володимирецького районного колегіуму.

Під час розробки моделі ми дотримувалися певних вимог, які дозволили зробити її чіткою, зрозумілою й простою: реалістичність осмислення задуму; подібність моделі об'єкта та оригіналу; цілеспрямованість моделі, тобто визначення й узгодження параметрів моделі зі встановленою метою функціонування або розвитку об'єкта вивчення; раціональність і доцільність визначення мети, структурних компонентів, імітаційних процесів, кількісних показників, станів і умов функціонування об'єкта; гнучкість, тобто певна трансформація компонентів об'єкта моделювання при зміні умов його функціонування; повнота відображення об'єкта-оригіналу при мінімізації складових компонентів; продуктивність, яка забезпечує отримання реального кінцевого результату.

Слід врахувати особливості моделювання як інструмента пізнання системи управління інноваційним розвитком (СУ ІРК), що дозволяють:

- вивчити СУ ІРК як інформаційну систему, в основі якої лежить процес створення й підготовки інформації або інформаційного ресурсу з притаманним їй життєвим циклом від періоду створення до періоду її впровадження та використання; різні стани її функціонування, інформаційні процеси та їх практичну реалізацію під час здійснення управління;
- визначити та цілісно вивчити архітектуру системи СУ ІРК й функціонально-інформаційні зв'язки між її компонентами;
- з'ясувати зміст й оптимізувати інформаційні потоки в організаційній структурі управління колегіуму між компонентами підсистем і суб'єктами управління та НВП із урахуванням посадових повноважень;
- компактно та цілісно представити управлінські, освітні, фінансово-економічні, інформаційні та інноваційні процеси, явища на об'єкті дослідження і їх взаємозалежність;
- здійснити моніторинг й аналіз якісних та кількісних показників параметрів процесів, які досліджуються, вивчаються та контролюються; планувати нові спостереження у звичайних природних умовах експерименту;
- генерувати або відібрати: ідеї, цілеспрямовані на результат розв'язання конкретної проблеми, спроектований результат абстрагування; принципи організації системи, закономірності, які будуть слугувати концептуальною основою системи СУ ІРК, АСУ «Колегіум»;
- сформувати необхідний і достатній обсяг інформації та її зміст;
- спрогнозувати своєчасність надходження та передачі інформації завдяки високій пропускну здатності каналів зв'язку до суб'єктів управління й споживачів інформації;
- досягти економії часового ресурсу та раціонально спланувати його використання. Таким чином, цільове призначення моделі, згідно з метою нашого дослідження, – створити *систему управління інноваційним*

розвитком колегіуму, яка була б спрямована на підвищення процесу ефективності управління та результативності освітнього процесу, організацію інформаційного забезпечення управління, сприяла б формуванню та розвитку управлінської компетентності керівників, вдосконаленню змісту управлінської діяльності та прийняттю управлінських рішень.

Базовою основою моделі є уявлення суб'єкта про *систему управління інноваційним розвитком колегіуму* як об'єкта вивчення та моделювання. Відповідно до завдань дослідження та теоретичного загальнонаукового методу абстрагування ми сконцентрували увагу на найбільш важливих компонентах (елементах) системи, властивостях, прямих і зворотних інформаційних зв'язках і потоках.

Сутність абстрагування полягає в тому, що система як об'єкт пізнання – Володимирецький районний колегіум – розглядається не на всій нескінченній сукупності ознак, зв'язків, властивостей та відношень між ними, а тільки на її найістотнішій частині, що є системотвірною. Обмеження та вилучення сукупності несуттєвих і другорядних ознак, властивостей і відношень між ними зумовлено принципом ігнорування другорядних аспектів об'єкта дослідження з метою виокремлення головних. Окрім того, ми враховували, що суб'єкт пізнання з усього нескінченного розмаїття об'єктивної реальності має виокремити чітко визначену сукупність явищ, фактів, процесів, об'єктів, проаналізувати їх, сформулювати висновки та використати їх в процесі діяльності або дослідження.

Пріоритетними функціями моделювання в умовах реалізації поставлених у дослідженні завдань є прогностична та перетворювальна. Вивчення *системи управління інноваційним розвитком колегіуму як об'єкта дослідження здійснювали за допомогою моделі*, що здатна замінити її в процесі пізнання і є засобом здобуття нової інформації про неї. Науковими підходами і методами, що використовувалися у дослідженні *системи управління інноваційним розвитком колегіуму*, є системний, діяльнісний, синергетичний, інформаційний наукові підходи, компонентний, системний та креативно-прогностичний аналіз.

Морфологічний аспект системного аналізу дозволить з'ясувати, з яких підсистем, блоків, елементів, утворено *систему управління інноваційним розвитком колегіуму*, їх зміст й оптимальність за допомогою декомпозиції. У зв'язку з тим, що будь-який елемент системи є носієм зв'язку і характеризується тільки через зв'язки з іншими елементами, тобто через його структуру, необхідно, окрім морфологічного аспекту аналізу, здійснити й вивчення структури.

Мета структурного аспекту системного аналізу полягає у з'ясуванні та розкритті внутрішньої структури *системи управління інноваційним розвитком колегіуму*, яка визначає спосіб взаємозв'язку та взаємодії твірних її компонентів із врахуванням їхньої природи; виявленні та оцінці характеру інформаційно-комунікаційних зв'язків між компонентами і елементами, що її утворюють, специфічних ознак і параметрів; визначенні субстратів

— «...те, що лежить в основі яких-небудь утворень» [8, с.1212], елементів і їх властивостей.

Функціональний аспект системного аналізу дозволяє визначити й вивчити функції *системи управління інноваційним розвитком колегіуму*, сприяє розкриттю механізмів внутрішньої функціональної взаємодії її елементів і взаємозв'язків із інституціями зовнішнього середовища та факторами його впливів, а також здійснити визначення соціально значущих результатів функціонування та розвитку системи.

З філософії відомо, що загальним принципом розвитку пізнання є перехід від явища до сутності речей. У системному аналізі цей принцип конкретизується під час переходу від дослідження функцій систем до вивчення їхньої структури. Метою аналізу є пізнання закономірностей функціонування системи при існуючій структурі. Завдання синтезу – спроектувати таку структуру, за якою якнайкраще будуть реалізовані задані функції. Інакше кажучи, функції визначатимуть *структуру системи управління інноваційним розвитком колегіуму* і архітектуру системи його інформаційно-го забезпечення та АСУ «Колегіум».

Основною процедурою системного аналізу є побудова узагальненої *моделі системи управління інноваційним розвитком колегіуму*, яка відображає логіку розвитку ЗНЗ: головна мета – цілі – функції – структура – результат, всі фактори і взаємозв'язки реальних процесів у ній, а також ті фактори і взаємозв'язки реальних процесів, які можуть виявитися в процесі її прогнозування.

У працях російського вченого А. М. Гаджинського [8] найкраще доведено, що сутність системного підходу чітко знаходить прояв під час його порівняння з класичним індуктивним підходом до формування систем будь-якої природи. Класичний підхід репрезентує перехід від часткового до загального (індукція). Формування системи за класичного підходу до цього процесу відбувається шляхом об'єднання її компонентів, які розробляються окремо (рис. 4.1).

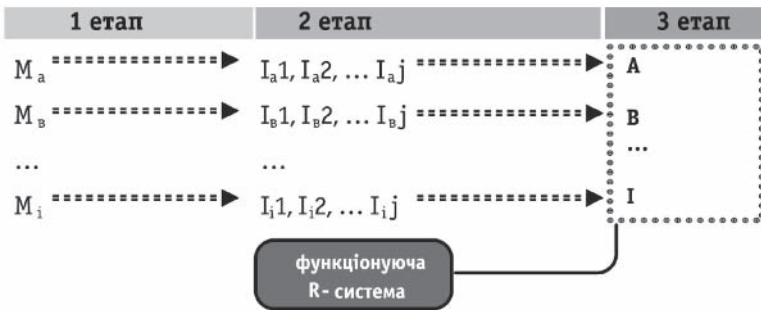

Рис. 4.1. Послідовність формування системи управління інноваційним розвитком колегіуму при класичному (індуктивному) підході

M_i – мета функціонування окремої i -тої системи. I_{ij} – один із інформаційних масивів (j -тий інформаційний масив), який необхідно вивчити для формування i -тої інформаційної системи. I – сформована підсистема.

На першому етапі визначаються цілі функціонування окремих підсистем; на другому – аналізується інформація, необхідна для формування й функціонування окремих підсистем; на третьому етапі формуються підсистеми, що в сукупності утворюють ефективно функціонуючу систему.

На відміну від класичного, системний підхід припускає послідовний перехід від загального до частини, коли в основі розгляду лежить кінцева мета, заради якої створюється система. Послідовність формування моделі системи управління інноваційним розвитком колегіуму закладом за системного підходу містить у собі кілька етапів (рис. 4. 2).

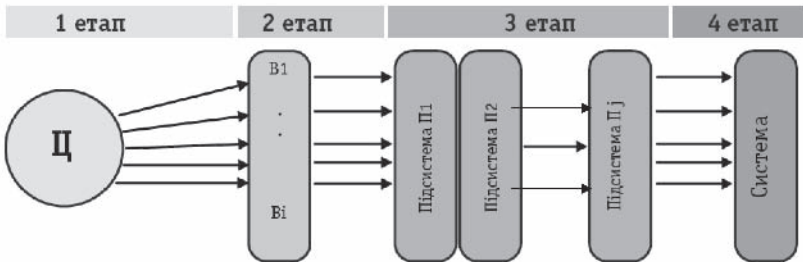

Рис. 4.2. Послідовність формування системи управління інноваційним розвитком колегіуму при системному підході

$\mathcal{C}$ – сукупність цілей функціонування системи управління інноваційним розвитком ЗНЗ. V_i – сукупність вимог, яким повинна відповідати система. P_j – різні варіанти підсистем.

На першому етапі визначається методологічна й практична основа побудови моделі системи управління інноваційним розвитком колегіуму (ідеї, наукові підходи, закономірності, принципи, системотвірні фактори), формулюється мета її функціонування, а також компоненти та причинно-наслідкові залежності їх елементів, визначаються властивості, функції компонентів і елементів, з яких вона утворена.

Другий етап. На підставі аналізу мети функціонування системи та її декомпозиції в низку завдань суб'єктів управління щодо забезпечення функціонування колегіуму й обмежень зовнішнього середовища визначаються вимоги, яким повинна відповідати інформація в системі управління інноваційним розвитком колегіуму, принципи її функціонування та організації інформаційного забезпечення управління. Ймовірні реакції системи на вплив зовнішніх факторів, які зумовлюють зміни її внутрішніх станів: система під впливом зовнішніх чинників прагне зберегти свою організаційну структуру, що детерміновано об'єктивним законом її самозбереження; система потребує цілеспрямованого управління; системи можуть бути притаманні властивості, що не є характерними для її елементів, хоч вона може не мати властивостей елементів, з яких вона утворена.

Третій етап. На базі цих вимог визначається склад системи, тобто формуються деякі підсистеми та відповідно ті підрозділи й суб'єкти управління, які будуть брати участь у процесах для досягнення конкретизованих цілей. Формування компонентів СУ ІРК базується на системно-

кібернетичному, функціональному, діяльнісному, інформаційному, ресурсному наукових підходах, сутність яких розкрито нами у низці наукових праць [18; 22; 23]. Єдність і взаємодія компонентів та елементів *системи управління інноваційним розвитком* визначається внутрішніми й зовнішніми системотвірними факторами.

До внутрішніх системотвірних факторів відносимо: цілі, зв'язки (внутрішні прямі, функціональні, субординації та координації, інформаційно-комунікаційні зв'язки та *зв'язки розвитку*), що є компонентами інформаційних потоків і підсистем, процес обміну інформацією в архітектурі системи.

Зовнішніми системотвірними факторами нами визначено зворотні інформаційно-комунікаційні зв'язки в архітектурі системи, фактор часу, інформаційні потоки з соціальними інституціями зовнішнього середовища. Відповідно до основних положень теорії ймовірності та теорії ієрархії понятійного ряду впливають такі постулати на процес функціонування СУ ІРК: прийняття рішень і їх реалізація здійснюються в умовах дії фактора часу; неврахування фактора часу може призвести до припинення дії зворотного зв'язку; дотримання вимоги оперативного надходження інформації, оптимізації функціонування інформаційних потоків у системі, врахування фактора часу під час здійснення інформаційних процесів збору, опрацювання, аналізу, передачі інформації.

Функціонування *системи управління інноваційним розвитком колегіуму* є більш ефективним за умов вивчення та урахування інформаційних запитів суб'єктів управління й самоуправління та замовників освіти; реалізації принципів класичного управління та інформаційного забезпечення управління; структурування змісту, інформаційних потоків у організаційній структурі відповідно до ієрархічних рівнів управління колегіуму.

Четвертий етап. Найбільш складний етап синтезу системи – аналіз різних варіантів і вибір підсистем, об'єднання їх у єдину систему з використанням критеріїв їх відбору.

Розкриємо сутність першого етапу. *Система управління інноваційним розвитком колегіуму* базується на ідеях мінімальної достатності кількості інформації, що є вичерпною для здійснення ефективного управління ЗНЗ, синкретизму видів соціальної інформації, що утворюють інформаційні потоки, оптимізації змісту та обсягу інформації, зовнішніх і внутрішніх інформаційних потоків в архітектурі системи; визнання особистості, освіти, інформації й знання стратегічними ресурсами та найістотнішими цінностями; взаємозумовленості розвитку інформаційної формації в країні як суспільного явища; міжгалузевої інтеграції наукових здобутків і змісту управління й змісту освіти в колегіумі; розподілу повноважень і відповідальності суб'єктів управління та навчально-виховного процесу в організаційній структурі для ефективного функціонування та інноваційного розвитку колегіуму.

Відповідно до закономірностей цілеутворення [2, с. 109; 9, с. 39–40; 15, с.73–75] у практиці здійснення управління колегіумом виділяють

низку взаємопов'язаних етапів: визначення головної мети (місії); продумана й обґрунтована структуризація цілей, тобто поділ головної мети на підцілі, що забезпечують досягнення основної цілі; визначення завдань, реалізація яких сприяє досягненню головної мети; прогнозування шляхів реалізації цілей та можливостей виникнення побічних цілей, які потребуватимуть додаткового ресурсного забезпечення; вимірювання спрогнозованих й отриманих результатів.

На даному етапі визначається *стратегічна мета управління* колегіумом, яка належить «до цілей інноваційного розвитку» та має узгоджуватися з виконанням соціального замовлення суспільства щодо «...формування особистості учня (вихованця), розвитку його здібностей і обдарувань, наукового світогляду; виховання громадянина України; виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти; підготовки до подальшої освіти та трудової діяльності...» (ст. 5 Закону України «Про загальну середню освіту», тобто забезпечення якісного всебічного розвитку цілісної особистості учня, його здібностей та обдарувань від дошкільника до випускника закладу «відповідно до освітнього рівня, який забезпечується ЗНЗ (початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта»).

Результатом діяльності керівника й суб'єктів управління колегіуму є власне виконання соціального замовлення щодо забезпечення всебічного розвитку особистості, рівного доступу до якісної освіти; сформована особистість випускника як громадянина України, здатна до свідомого суспільного вибору, розвиток її здібностей та обдарувань; створення оптимальних організаційно-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних умов функціонування та інноваційного розвитку колегіуму.

Таким чином, *управління інноваційним розвитком колегіумом* у даному дослідженні розглядаємо як цілеспрямовану взаємодію суб'єктів управління, самоуправління і державно-громадського самоврядування колегіуму на основі системи інформаційного забезпечення, оскільки основним системотвірним фактором є мета його функціонування й розвитку – цілісна особистість – як прогнозований результат і продукт його діяльності.

Їй підпорядковані: завдання (що, коли, хто і чому має зробити згідно з посадово-функціональними обов'язками суб'єктів у колегіумі); організаційна структура об'єкта управління та спеціалізація й організація діяльності працівників (розподіл функціональних обов'язків і визначення кількості осіб, підлеглих тому чи іншому керівникові; організація діяльності суб'єктів управління і НВП щодо збору, змістового наповнення системи, технологічного опрацювання, збереження та використання інформації, інформаційних ресурсів, ІП, ІД систем); технології (як це слід виконувати, технологічні описи процесів й операцій); професійна діяльність працівників і їх особливості (індивідуально-психічні особливості, здібності, творчий та інтелектуальний потенціал, система професійно-особистісних цінностей, мотивація).

Наступним кроком цілеутворення є декомпозиція *стратегічної мети* на підцілі, що вказують на специфічні результати діяльності, які планують

досягти суб'єкти управління, самоуправління, державно-громадського самоврядування в колегіумі.

Проведене дослідження свідчить, що для досягнення цілей необхідно визначити:

- конкретну ціль управління, спрямовану на розвиток учнів і якісні характеристики особистості школярів на кожному ступені навчання та випускників колегіуму, тобто змодельювати результати діяльності учнів колегіуму, які є суб'єктами самоуправління та саморозвитку;

- діагностичні методи, методики й засоби вимірювання спрогнозованих результатів та якісних характеристик учнів колегіуму;

- вимоги до діяльності педагогів і її результатів (кваліфікаційні вимоги до діяльності вчителя, професійна компетентність, професійно-особистісні якості педагогів), тобто визначити цілі педагогічної діяльності, ієрархічно підпорядковані цілям управлінської діяльності;

- вимоги до управлінської діяльності адміністративно-управлінської ланки колегіуму та її результативності, ієрархічно підпорядковані дереву цілей управління;

- варіативні методи й засоби контролю за досягненням цілей управління, які б вмотивували суб'єктів управління і НВП контролювати та аналізувати результати власної діяльності та освітнього процесу. При плануванні способів досягнення поставленої мети управління інноваційним розвитком колегіуму суб'єктам необхідно її декомпонувати без втрати їх цілісності для кожного ієрархічного рівня управління тобто необхідно здійснити взаємоузгодження процесу формулювання і процесу досягнення цілей.

Для даного дослідження важливими є позиції провідних вітчизняних учених В. І. Бондаря [3–4] і В. І. Маслова [28–30] щодо визначення та обґрунтування цільових функцій, які частково уточнені з урахуванням сучасних умов функціонування.

Розкриємо визначені цілі управління колегіумом: 1.Управління системою навчально-пізнавальної діяльності (НПД) учнів у колегіумі. 2.Управління системою виховної роботи у колегіумі. 3. Управління діяльністю адміністративно-управлінської ланки (АУЛ) та колективу колегіуму. 4.Управління дослідно-пошуковою роботою у колегіумі. 5.Фінансово-господарська діяльність. 6. Суспільно-громадська діяльність. Означені вище цілі конкретні, вимірювані, реальні, враховують особистісні та організаційні цінності й потреби, відображають напрями діяльності, забезпечують об'єднання зусиль суб'єктів управління й НВП; зорієнтовані на досягнення результату і є системотвірним компонентом факторно-критеріальної моделі ефективності управління колегіумом, яка нами обґрунтована та апробована під час експерименту.

Таким чином, визначення *мети стратегічного управління* колегіумом та її декомпозиція, наявність системотвірних факторів із позицій системного аналізу дозволяють конкретизувати мету створення системи управління інноваційним розвитком колегіуму як «...ідеального образу, який є

відображенням бажаного, можливого й необхідного станів ...» [31, с.73] системи, що потрібно досягти, та моделі очікуваних результатів функціонування й інноваційного розвитку системи, засобів зворотного зв'язку, факторів впливу зовнішнього середовища, оптимального змісту та обсягу інформації; суб'єктів, які здійснюють інформаційні процеси й визначають засоби досягнення мети. Отже, цілі – це прогнозований результат.

Створення моделі *системи управління інноваційним розвитком колегіуму* потребує проведення аналізу потреб в інформації суб'єктів управління і самоуправління і підрозділів, оскільки вони є неоднаковими й визначаються, передусім, функціональними обов'язками, широтою тематичних рамок, професійних інтересів, ієрархічністю рівнів у системі управління колегіуму, тими завданнями, які розв'язує в процесі діяльності той чи інший керівник, учитель, учень.

Як приклад наведемо анкету для вивчення потреб суб'єктів управління і НВП та проектувальників моделей шкільного інноваційного розвитку.

Анкета

Будь ласка, дайте відповідь на такі запитання щодо школи, в якій Ви працюєте (Ваша особиста думка).

Які рішення приймаються у школі?

Які створені умови для професійного розвитку персоналу у школі?

Які створені умови для запровадження стратегії інноваційного розвитку та принципів сталого розвитку у школі?

Які створені умови для запровадження «стратегічного набору» у школі?

Яку роль відіграє адміністративно-управлінська ланка школи?

Яку відповідальність несе керівництво?

Яку роль відіграє громада та громадські організації у житті школи?

Яку відповідальність несе громада та громадські організації?

Хто відповідальний за учнівське керівництво в школі?

Яку роль відіграє учнівська молодь взагалі?

Які учнівські групи є у Вашій школі?

Які учнівські організації є у школі?

Яку відповідальність несе учень, учні та учнівські організації?

Яку роль відіграють науково-педагогічні працівники у школі?

Які організації персоналу є у школі?

Яку відповідальність несуть науково-педагогічні працівники у школі?

У школі, якій Ви працюєте, дослухаються до думки шкільництва?

Хто є агентами інновацій у процесі освіти?

Яка функціональна роль керівництва?

Яка функціональна роль громадського самоврядування?

Потреба в інформації завжди конкретна, оскільки конкретні функціонально-посадові обов'язки, функції й завдання, які розв'язують суб'єкти під час здійснення процесу управління.

Сутність другого етапу побудови *системи управління інноваційного розвитку колегіуму* складають вимоги, яким повинна відповідати інформація

в системі СУ ІРК, принципи управління та її функціонування висвітлено нами вище в цьому підрозділі.

Реалізуючи мету нашого дослідження і зважаючи на те, що *система управління інноваційним розвитком колегіуму*, як об'єкт вивчення, є цілісною, характеризується кількісним та якісним аспектом, ми зробили спробу визначити її структурні складові – соціотехнічна система колегіуму (рис. 4. 3) й чітко охарактеризувати їх на 3-му етапі її формування та цілісно розглянути й обгрунтувати на четвертому етапі.

Слід зазначити, що нами враховано висновки, отримані під час вивчення й аналізу авторських інформаційних управлінських систем за різних умов функціонування вітчизняної та зарубіжної систем освіти стосовно виокремлення розробниками авторських систем компонентів – змістових, операційних, результативних; спроектоване поле бінарних позицій: «Просте – Диференційоване – Складне», «Вертикальне – Горизонтальне», «Внутрішнє – Зовнішнє» під час моделювання елементів інноваційного розвитку в колегіумі (рис. 4. 5), координаційний механізм Г. Мінтцберга (рис. 4. 6).

Наведемо розроблені схеми різних видів освітніх моделей інноваційного розвитку в колегіумі (рис. 4. 4), характеристики освітніх моделей інноваційного розвитку і організаційних субсистем (рис. 4. 7), які можна об'єднати у єдину модель прогнозування ЗНЗ як об'єкта інноваційного розвитку в полі бінарних позицій «Просте – Диференційоване – Складне», «Вертикальне – Горизонтальне», «Внутрішнє – Зовнішнє» з використанням раціональних критеріїв відбору процесів у колегіумі та визначеної колективом педагогічної доцільності. Гіпотетично припускаємо, що у результаті реалізації компонентів та їх синергетичної дії можливі як це показано на рис. 4. 3 – 4. 9 інноваційні перетворення у межах структурних складових системи, що будуть сприяти ефективності управління на вищому й достатньому рівнях.

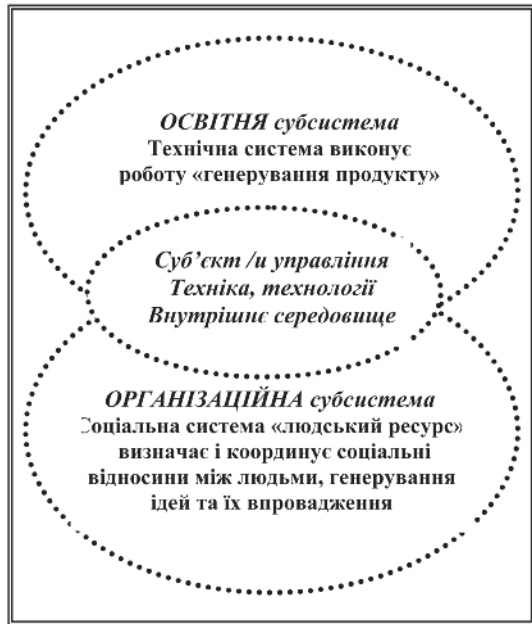

Рис 4. 3. Соціотехнічна система колегіуму та її складові

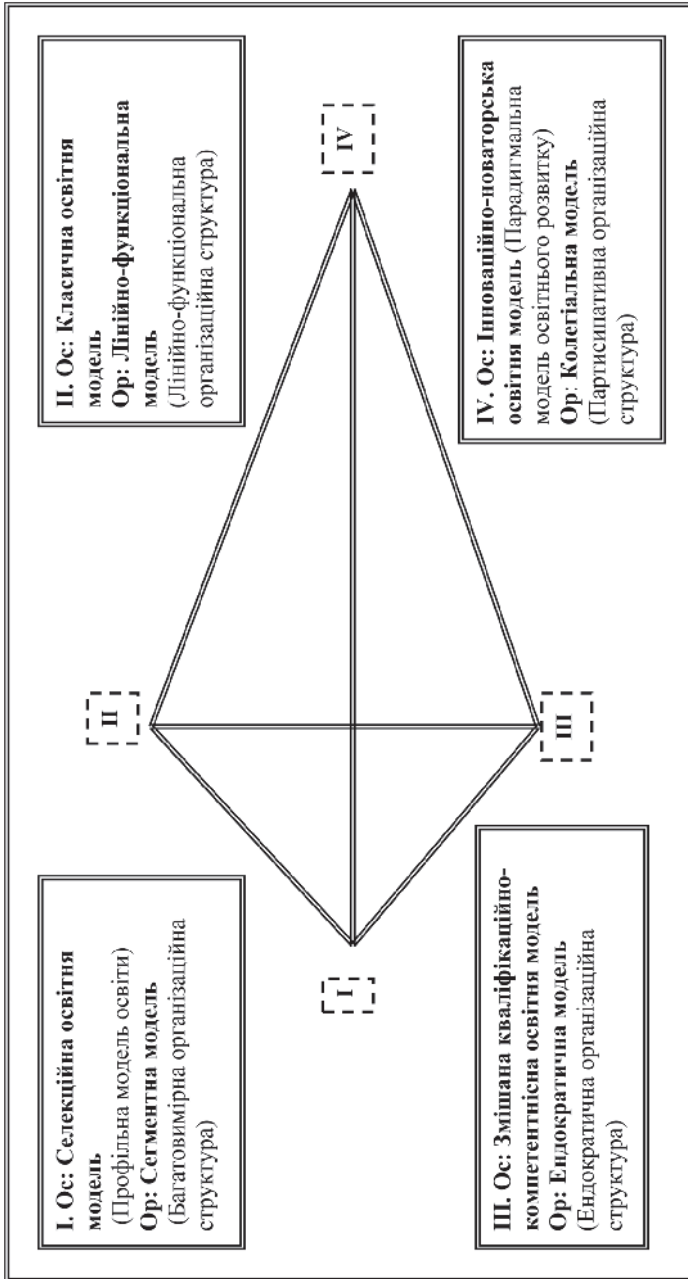

Рис. 4.4. Схеми різних видів освітніх моделей інноваційного розвитку в колегіумі

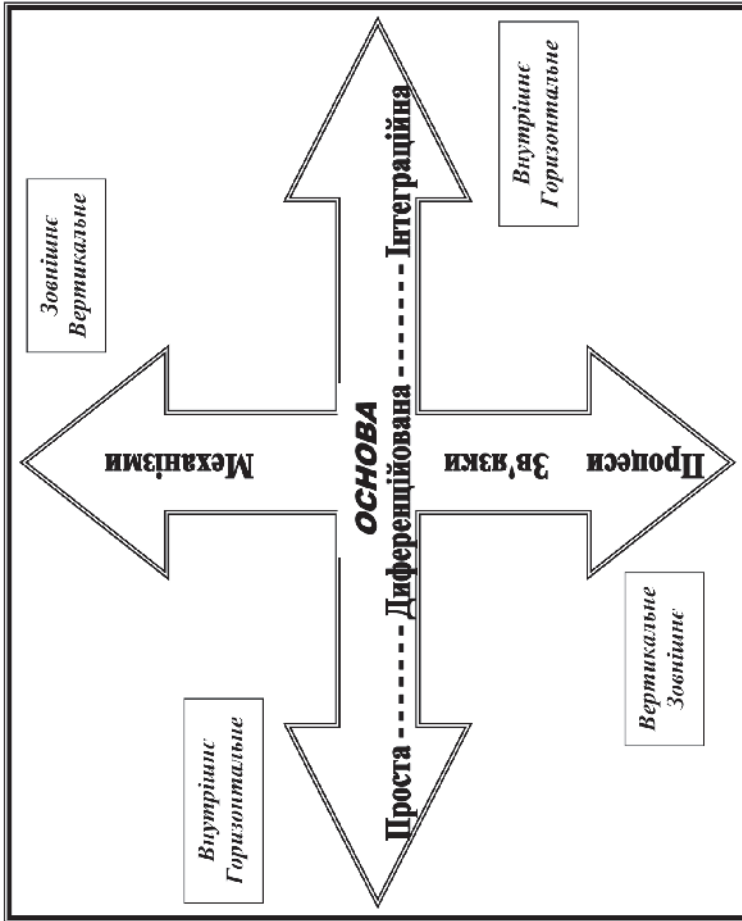

Рис. 4.5. Поле бінарних позицій «Просте – Диференційоване – Складне», «Вертикальне – Горизонтальне», «Внутрішнє – Зовнішнє» під час моделювання елементів інноваційного розвитку в колегіумі

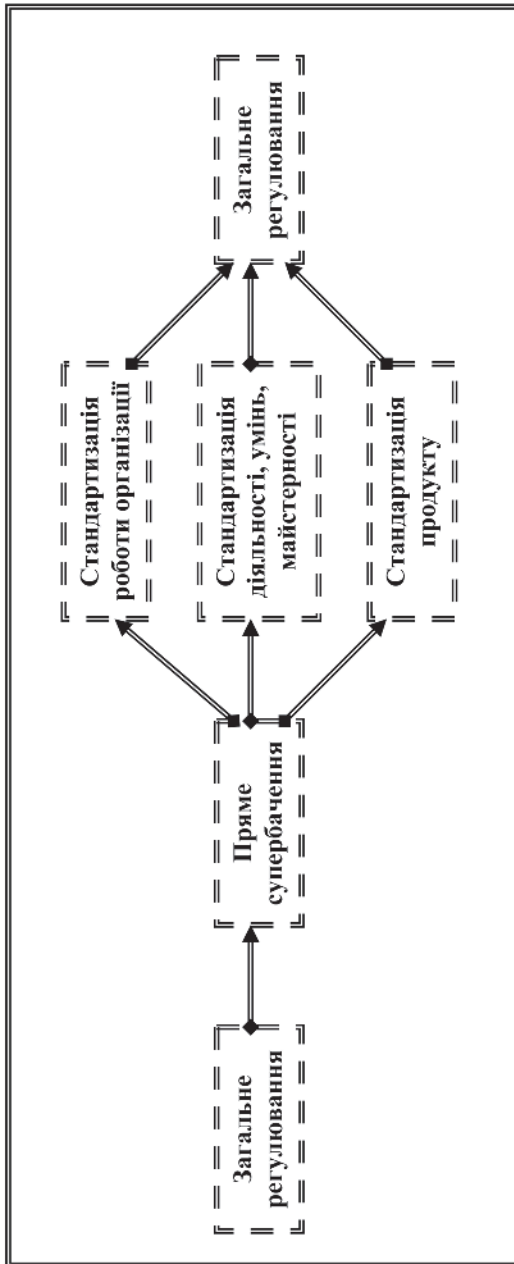

Рис. 4. 6. Схема координаційного механізму Г. Мінтцберга

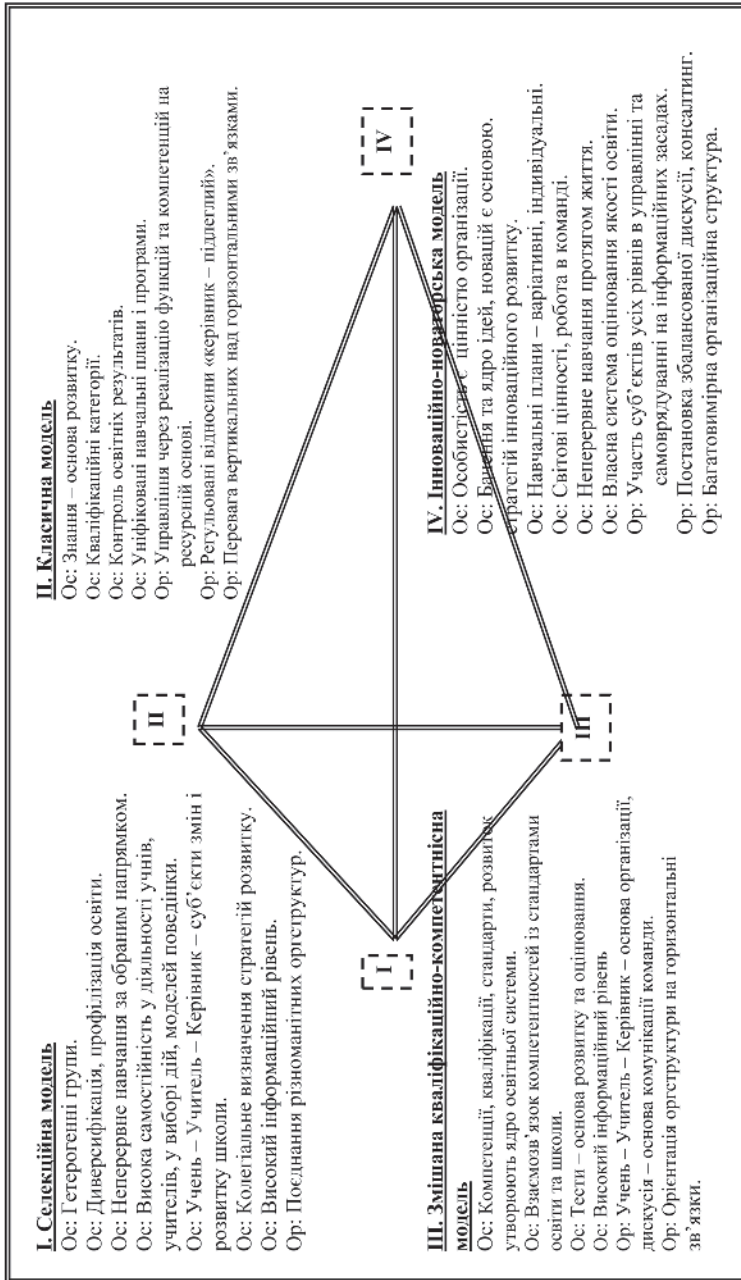

Рис. 4.7. Освітні моделі інноваційного розвитку в колегіумі

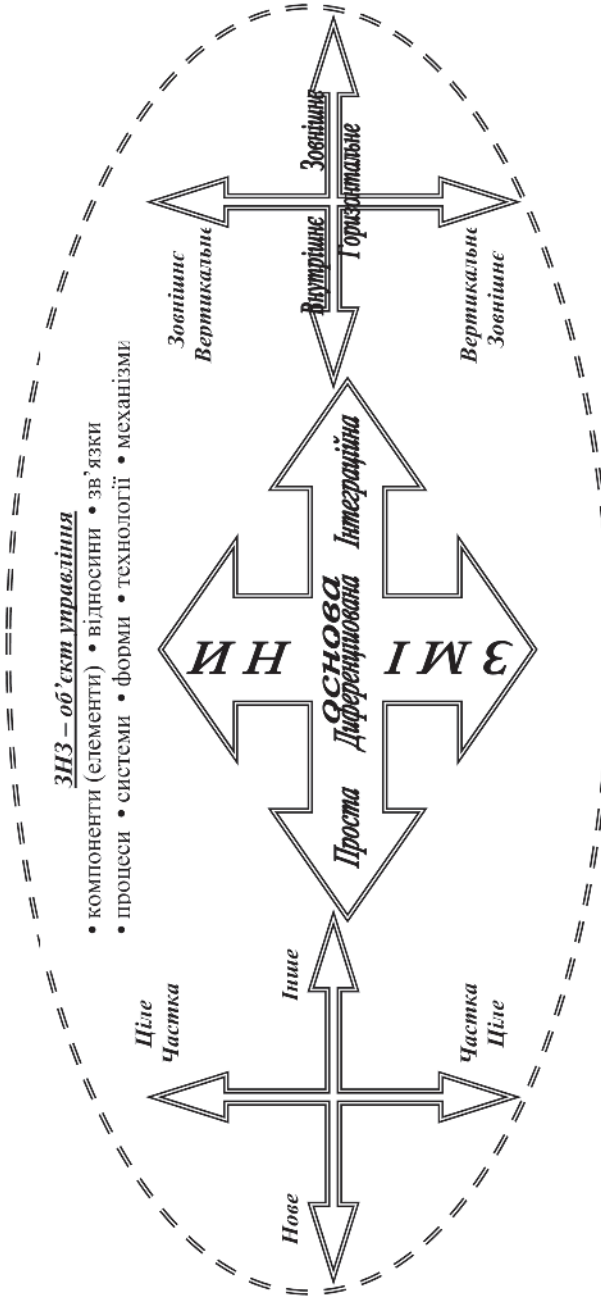

Рис. 4.8. Модель прогнозування ЗНЗ як об'єкта інноваційного розвитку в полі бінарних позицій «Просте – Диференційоване – Складне», «Вертикальне – Горизонтальне», «Внутрішнє – Зовнішнє»

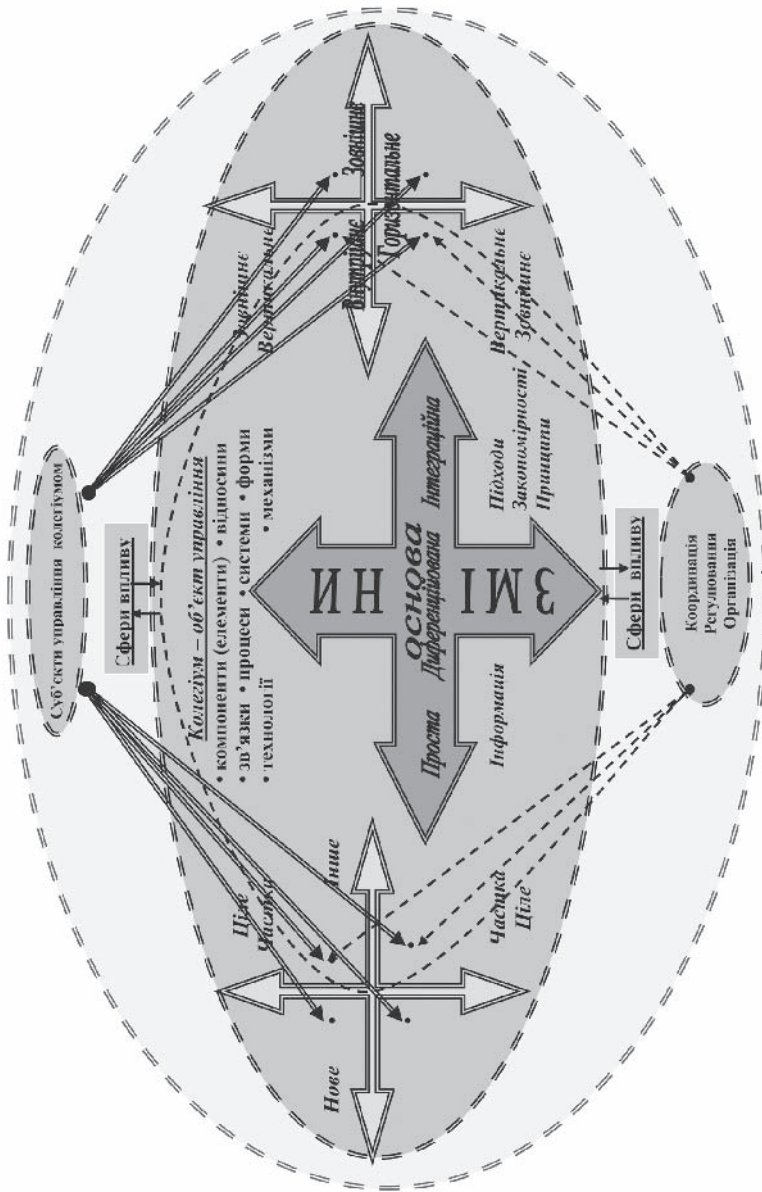

Рис. 4.9. Модель прогнозування системи управління ЗНЗ як об'єкта інноваційного розвитку в полі бінарних позицій «Просте – Диференційоване – Складне», «Вертикальне – Горизонтальне», «Внутрішнє – Зовнішнє»

Попередні етапи експериментальної роботи, висновки, зроблені на кожному з них, дають підстави узагальнити напрацьований матеріал й акцентувати увагу на сутнісних характеристиках компонентів моделей.

Компоненти системи реалізуються через умови і засоби цілеспрямованого і опосередкованого впливів внутрішнього і зовнішнього середовища на колегіум з метою досягнення результативності дії суб'єктів управління та забезпечення якісної освіти учнівської молоді.

У ході моделювання *системи управління інноваційним розвитком колегіуму* реалізовано семантичний аспект проблеми відбору змісту інформації та вимоги до інформації щодо неможливості використання моделей «чорного ящика» у зв'язку з тим, що керівник, суб'єкти НВП й самоврядування доволно опрацьовують інформацію, яка ними одержана, та суб'єктивно інтерпретують її, залежно від власного «тезауруса користувача», як засвідчують результати сучасних педагогічних досліджень проблеми.

Узагальнюючи наведене вище, відмітимо: система управління інноваційним розвитком колегіуму, як цілісна, за кібернетичним трактуванням, може існувати й ефективно функціонувати лише за умови її внутрішньої організованості, що передбачає реальне поєднання безлічі структурних компонентів і їх елементів, які виконують певні функції, зумовлені спеціальним призначенням, у єдине ціле, приведення в дію каналів зв'язку між керівною й керованою підсистемами та упорядкування інформаційних потоків. Щоб система була справді цілим, вона повинна, по-перше, розвиватися відповідно до визначеної стратегічної мети (місії), для досягнення якої існує (цілеспрямованість); по-друге, має бути забезпечена взаємодія всіх її структурних компонентів (елементів) різного функціонального призначення завдяки стійким зв'язкам між ними, підпорядковуючись меті [27, с. 32–136].

Таким чином, репрезентовані вище вихідні методологічні положення побудови системи управління інноваційним розвитком колегіуму, освітні моделі інноваційного розвитку в колегіумі, модель прогнозування ЗНЗ як об'єкта інноваційного розвитку в полі бінарних позицій «Просте – Диференційоване – Складне», «Вертикальне – Горизонтальне», «Внутрішнє – Зовнішнє» є підтвердженням необхідності переходу від інтуїтивного управління до управління інноваційним розвитком колегіуму, реалізації принципів інноваційного управління ЗНЗ, ефективних механізмів управління інноваційним розвитком ЗНЗ, запровадження інноваційних технологій управління в ЗНЗ, науково обґрунтованих критеріїв оцінювання інноваційного розвитку ЗНЗ та науково обґрунтованих засад для досягнення соціального, науково-технічного, економічного ефектів. Такі наші переконання підтверджені результатами самооцінки респондентів рівнів управління інноваційним розвитком ЗНЗ, які Вони очолюють: високий – 3,94%, достатній – 30,26 %, середній – 42,1 %, низький – 23,68 % (експериментальної групи) та високий – 7,31 %, достатній – 17,07 %, середній – 39,02 %, низький – 36,58 % (контрольної групи).

4. 2. Факторно-критеріальна модель ефективності управління колегіумом на засадах культурно-інформаційної теорії освіти та інформаційного менеджменту

Педагогічна дійсність, представлена множиною різноманітних складних систем — соціальних, педагогічних, соціотехнічних, фінансово-економічних, технічних, інформаційних, стохастично гуманітарних, управлінських — які утворені з сукупності компонентів і взаємозалежних елементів, об'єднаних спільністю мети і функцій, єдністю процесів функціонування, розвитку та саморозвитку, руйнації і, власне, потребують їх конструктивно-критичного вивчення з застосуванням системології в єдності з низкою сучасних наукових підходів.

Акцентуємо увагу, що не існує єдиної й до того ж «правильної» інтерпретації реальної дійсності, а значить — і явищ, і процесів, і різних систем у рамках поліпарадигмального простору. Тому є сенс говорити тільки про більшу або меншу відповідність інтерпретації нашому практичному досвіду, що охоплює лише окреме обмежене коло явищ порівняно з непізнаним. Проблеми взаємозв'язку якості освіти та ефективності управління ЗНЗ в сфері освіти, розробки та обґрунтування нових моделей управління освітніми закладами різного типу мають міждисциплінарний характер та потребують для їх розв'язання застосування системології в єдності з низкою сучасних наукових підходів.

Результати досліджень, які здійснені в США та країнах Західної Європи на початку 70-х рр. ХХ ст., засвідчують про невідповідність існуючих систем управління ЗНЗ реаліям сьогодення, невчасне їх реагування на зміни в державній освітній політиці, неспрацьовування на інноваційний розвиток та на підвищення ефективності управління. Однією з причин такої ситуації є недостатня розробленість і теоретичне обґрунтування критеріїв якості освіти та механізмів визначення ефективності управління в соціально-педагогічних системах, зокрема в колегіумі, а іншою — є проблема термінологічної невизначеності суті терміна «ефективність», коли може йтися про висування певних вимог до здійснення процесу управління або про оцінювання власне самого процесу управління. Існує також потреба в розробці методики оцінювання ефективності управління колегіумом, що базуватиметься на наявному аналітичному підґрунті оцінювання параметрів його ефективності.

З'ясуємо та уточнимо сутність понять «ефективність», «ефективність управління» з метою термінологічної узгодженості та визначення їх змістового наповнення. У науковій літературі, коли мова заходить про ефективність управління, то може йтися, по-перше, про висування певних вимог до здійснення процесу управління, а, по-друге про оцінювання управління. В обох цих випадках ми зустрічаємось з термінологічною проблемою: як розуміти поняття «ефективність» в сфері соціального управління і якою мірою наше розуміння співпадає із змістовим наповнення цих понять в інших мовах, перш за все, в англійській. Ми погоджуємось з твердженням

вітчизняного вченого В. В. Олійника, «...що в теорії управління поняття «ефективність» розроблено недостатньо», та професора В. Цветкова про те, що це поняття не набуло «...навіть завершеної концептуальної розробки», а також із провідним фахівцем у галузі державного управління Т.О. Лукіною про відсутність усталених позитивних методик оцінки ефективності діяльності державних органів управління.

Терміну «effectiveness» краще відповідає поняття «результативність», «кінцеві результати» як ступінь досягнення об'єктом управління кінцевих (запланованих) результатів, як міра наближення фактичних результатів до задекларованих цілей або завдань. Інтегративним критерієм ефективності у такому сенсі виступає суспільна значущість і корисність, що дуже природно випливає із наведеного вище. Отже, визначені термінологічні відмінності сутності понять «effectiveness» і «efficiency», представлені нами вище, дають можливість конкретизувати сутність терміна «ефективність управління ЗНЗ» як характеристику, що відбиває ступінь досягнення цілей згідно зі «стратегічним набором» розвитку закладу.

Отже, здебільшого поняття ефективності в освіті розроблено стосовно визначення ефективності окремих процесів (ефективність навчання, ефективність виховання, ефективність розвитку школи, ефективність розвитку інноваційних процесів), а не управління ними (за певних умов функціонування системи освіти й типу закладу). Розгляд і аналіз наукових праць з проблеми оцінювання ефективності управління закладом дозволяє зробити висновки про розробленість лише окремих її аспектів, відсутність загальної теорії ефективності управління, не вирішеність методологічних проблем кількісного вимірювання: результатів і витрат часу на управлінську діяльність, досягнення мети управління та ефективності діяльності педагогічного колективу, економічної доцільності сфери освіти; відсутність розробки практичних механізмів ефективного управління.

Уточнення та деталізація термінологічної сутності поняття і специфіка об'єкта дослідження зумовлює доцільність застосування терміна «цільова ефективність управління колегіумом» у розумінні результативності управління з позицій його функціональності, тобто оцінки результатів досягнення чи недосягнення стратегічних, тактичних, операційних цілей, реалізації «стратегічного набору», програм і проектів, розв'язання завдань, що поставлені перед колегіумом. Результативність має досягатися за рахунок ефективного використання людських та інших ресурсів, підвищення якісних характеристик процесів, сформованості особистісних якостей суб'єктів управління та НВП. Вимірювання якості результатів освіти, що лежать в основі оцінки ефективності управління колегіумом, є складною методологічною та технологічною проблемою, адже йдеться про характеристику якостей особистості, які через свою природу не можуть бути повністю вираженими в цифрах і формулах та бути співвідносними з фінансовими витратами, які до останнього часу не були предметом статистичного аналізу.

Факторно-критеріальна модель ефективності управління колегіумом

Фактори (F)	Вагомість факторів (m)	Критерії (показники)	Коефіцієнт прояву критерію
1	2	3	4
Фактор Ф1. Ефективність функціонування підсистем колегіуму			
1	2	3	4
<i>1.1. Управління системою НІІД у колегіумі</i>		<p>1. Забезпечення умов рівного доступу до якісної освіти та освітніх, культурно-національних потреб учнівської молоді (облік кількості дітей, які не охоплені навчанням у мікрорайоні закладу; кількість дітей, які протягом тривалого часу не відвідують колегіум без поважних причин; наявність системи обліку відвідування занять учнями та її ефективність (Постанова КМУ № 646 від 12.04. 2000 р.); забезпечення умов для відпочинку учнів перших класів: наявність спалень, ігрових кімнат, ГПД; дані про повне охоплення ЗСО учнівської молоді.</p> <p>2. Дотримання режиму роботи, Статуту колегіуму (наявність раціональної організації процесу навчання в закладі, відповідність обсягу тижневого навантаження нормативам, раціональне використання навчальних кабінетів, організація чергування в закладі, оперативність замін уроків, відповідність мережі класів і їх наповнюваність чинним нормативам).</p> <p>3. Відповідність навчального плану колегіуму нормативам, ступеню й типу закладу та фактичний стан його виконання (відповідність робочого навчального плану колегіуму вимогам типових навчальних планів, затверджених МОН України; збереження наступності і неперервності варіативної складової навчального плану для забезпечення освітніх потреб, можливостей, розвитку здібностей та інтересів учнів).</p> <p>4. Модернізація змісту освіти в колегіумі відповідно до нових педагогічних парадигм, освітніх потреб учнів, їхніх інтересів (введення нових навчальних предметів, спецкурсів, авторських та інтегрованих курсів, факультативів та ін.).</p> <p>5. Організація роботи з обдарованими та здібними учнями колегіуму та її результативність.</p> <p>6. Педагогічна доцільність використання різних форм навчання учнів колегіуму: індивідуальне навчання хворих дітей, екстернат).</p> <p>7. Стан виконання планів позаурочної навчально-пізнавальної діяльності учнів колегіуму.</p> <p>8. Забезпечення вибору та реалізація допрофільної підготовки та профільного навчання учнів колегіуму (рішення педради про доцільність організації профільних класів, пропозиції ради, наявність кадрового, програмно-методичного та матеріального забезпечення, погодження з органами управління освіти).</p>	

1	2	3	4
		<p>9. Забезпечення дотримання чинного законодавства щодо вивчення української мови та реалізації державної мовної політики України.</p> <p>10. Розробка та впровадження новітніх технологій навчання, інноваційних методів, форм і засобів навчально-пізнавальної діяльності в колегіумі.</p> <p>11. Стан організації процесу навчання (обізнаність учителів з вимогами навчальних програм, якість поурочного планування).</p> <p>12. Організація тематичного обліку навчальних досягнень учнів в колегіумі (ознайомлення учнів під час викладання з тривалістю вивчення теми, термінами та формами проведення підсумкового оцінювання за результатами її вивчення, критеріями оцінювання, навчальними завданнями; об'єктивність оцінювання).</p> <p>13. Результати використання ІКТ в колегіумі (питома вага забезпеченості програмним забезпеченням інваріантної та варіативної складових навчального плану, питома вага уроків, на яких використовується навчальне програмне забезпечення).</p>	

Джерела інформації: матеріали самоатестації та атестації колегіуму, ліцензування колегіуму; статут і режим роботи колегіуму, санітарний паспорт колегіуму, колективний договір, правила внутрішнього розпорядку, рішення органів вищих ієрархічних рівнів щодо статуту та його структурних підрозділів, концепції, угоди про співробітництво з різними соціальними інституціями, штатний розпис колегіуму; списки про кількість дітей, які не охоплені навчанням у мікрорайоні колегіуму; відомості про учнів, які не відвідували протягом тривалого часу колегіум; журнал обліку відвідування занять учнями, дані про умови навчання учнів перших класів; система планів у колегіумі: перспективний план роботи колегіуму, річний план роботи, рекомендації щодо планування роботи, щотижневі плани роботи, особисті плани роботи адміністрації, навчальні плани, робочий навчальний план, календарний план, поурочні плани, план роботи батьківського комітету; книга наказів; розклад уроків і роботи ГПД; дані педагогічного спостереження НВП; дані про дітей та учнівську молодь мікрорайону колегіуму та Володимирецького району; книга протоколів засідань педагогічної ради, матеріали анкетування та педагогічних спостережень, НВП, класні журнали, матеріали організації роботи з обдарованими й здібними учнями та її результативність; протоколи: нарад при директорі та заступниках директора, матеріалів засідань методичної ради та засідань ради закладу, засідань батьківського комітету, навчальні програми; матеріали бесід і співбесід з адміністрацією, вчителями, керівниками методичних об'єднань, учнями; шкільна документація; дані аналізу уроків і виховних заходів, зошити учнів; накази про рух учнів, кадри у колегіумі, організацію платних послуг, організацію навчально-виховного процесу та його результативність, загальні питання та інші аналітичні накази; річні

та аналітичні звіти, довідки, матеріали щодо забезпечення умов для отримання учнями повної загальної середньої освіти, алфавітна книга запису учнів, медичні картки учнів, документація з організації індивідуального навчання учнів, результати виконання контрольних робіт.

1	2	3	4
<p>1.2. <i>Управління процесом виховання в колегіумі</i></p>		<p>1.Забезпечення розробки й реалізації системи виховання учнів у закладі (формування місії та визначення цілей виховання на основі принципів, закладених у Конституції України, законах та інших нормативно-правових актах України; конкретизація мети виховання через систему виховних завдань; реалізація принципів і напрямів (інтелектуальне, патріотичне, національне, інтернаціональне, правове, трудове, естетичне, економічне, валеологічне, фізичне, статеве, моральне, екологічне, сімейно-родинне виховання).</p> <p>2. Наявність раціональної організаційної структури управління системою виховання учнів у колегіумі, адекватної змісту та формам роботи.</p> <p>3. Забезпечення умов для розвитку учнів (емоційний, духовний, фізичний, соціальний, творчий) і їх саморозвитку та самореалізації у різних видах діяльності (вивчення інтересів і потреб учнів, охоплення гуртками, спортивними секціями та іншими об'єднаннями за інтересами безпосередньо в колегіумі, поза колегіумом).</p> <p>4. Дотримання режиму та статуту колегіуму при здійсненні виховного процесу.</p> <p>5. Результативність діяльності класних керівників.</p> <p>6. Ефективність діяльності органів учнівського самоврядування (структура і форми: учнівський комітет, парламентська республіка, шкільний прес-центр, шкільні музеї та ін., організація чергування учнів, активна позиція учнів у діяльності органів учнівського самоврядування).</p> <p>7. Ефективність роботи з учнями, схильними до девіантної поведінки.</p> <p>8. Забезпечення умов для самореалізації учнів у різних видах діяльності.</p> <p>9. Ефективність використання ІКТ у виховному процесі.</p>	

Джерела інформації: система планів колегіуму, протоколи загальних батьківських зборів, протоколи загальнокласних зборів, плани роботи батьківських комітетів, протоколи засідань батьківських комітетів, плани виховної роботи на семестр, плани виховної роботи класних керівників, особисті плани роботи педагогів-організаторів, тематичні плани з різних аспектів виховної роботи, плани роботи гуртків і спортивних секцій;

концепції, положення; розклад роботи гуртків і спортивних секцій на семестр, звіти, довідки щодо організації гурткової роботи та роботи спортивних секцій, розклад виховних годин на семестр, матеріали з попередження та профілактики правопорушень, злочинності, наркоманії та ВІЛ/СНІДу; програми з виховного аспекту роботи; результати анкетування, педагогічних спостережень, бесід; дані обліку учнів у різних видах об'єднань за інтересами, документація і матеріали органів учнівського самоврядування; сценарії, плани позакласних заходів, шкільна документація з виховного напрямку роботи колегіуму; дані обліку правопорушень, графіки чергувань учнів, документація класних керівників (кураторів); дані про учнів, схильних до девіантної поведінки; матеріали з працевлаштування та професійної орієнтації; медичні картки учнів, карти за інтересами учнів; нормативно-правові документи щодо організації навчально-виховного процесу учнів, аналітичні матеріали щодо результативності участі учнів у олімпіадах різних рівнів, конкурсах, МАН, турнірах і ін.; матеріали, звіти, довідки про роботу з дітьми, які потребують особливої педагогічної уваги; матеріали про роботу з учнями, які схильні до правопорушень; картотека учнів, які утримуються на внутрішньому обліку; звіти, довідки про роботу з дітьми, які потребують соціального захисту; матеріали з питань організації відпочинку та оздоровлення дітей; матеріали з питань про попередження дитячого травматизму; матеріали з питань організації правової освіти; матеріали з питань організації патріотичного виховання та допризовної підготовки юнаків; матеріали з питань організації фізкультурної та спортивно-масової роботи; нормативно-правові та аналітичні матеріали з питань виховної роботи учнів; документи і матеріали з питань забезпечення умов функціонування закладу та безпеки життєдіяльності; аналітичні матеріали щодо вивчення наслідків контролю системи виховної роботи; документи і матеріали з питань забезпечення виховної роботи та соціального захисту учнів; класні журнали; матеріали щодо надання платних послуг; матеріали олімпіад, турнірів, конкурсів щодо розвитку особистості; матеріали щодо організації роботи з обдарованими дітьми; документація з питань роботи підготовчих і спеціальних медичних груп.

1	2	3	4
<p>1.3. <i>Управління персоналом колегіуму</i></p>		<p>1. Укомплектованість колегіуму педагогічними працівниками відповідно до штатного розпису та раціональність їх розстановки.</p> <p>2. Якісний склад педагогічних працівників колегіуму (освітній рівень педагогічних працівників, наявність педагогічних працівників із почесними педагогічними званнями та нагородами, відповідність базової освіти педагогічних працівників займаним посадам, професійний рівень учителів за кваліфікаційними категоріями у відсотковому відношенні, наявність учителів, чий учні стали призерами міських, обласних, Всеукраїнських олімпіад із базових навчальних предметів і конкурсів-захистів науково-дослідних праць за програмою МАН).</p>	

1	2	3	4
		<p>3. Забезпечення організації процесу підвищення кваліфікації педагогічних працівників і його результативність (забезпечення права педпрацівників на підвищення кваліфікації у системі ППО і умов щодо підвищення фахової майстерності та творчого потенціалу).</p> <p>4. Забезпечення проведення організації атестації педагогічних працівників і її результативність.</p> <p>5. Організація методичної (науково-методичної роботи) та її результативність (раціональність структури методичної роботи та її планування, організація роботи з молодими вчителями, координація методичної роботи на основі результатів моніторингу з базових дисциплін, аналізу якісного та кількісного складу педагогічних працівників, участь учителів у конкурсах педагогічної майстерності різних рівнів і номінацій у відсотковому співвідношенні від загальної кількості учителів закладу, науково-методичне забезпечення навчальних кабінетів згідно з вимогами програм, періодичність їх поповнення наочністю, дидактичними матеріалами тощо).</p> <p>6. Організація дослідно-пошукової роботи в колегіумі та її результативність (наявність розроблених педагогічними працівниками авторських програм, курсів, спецкурсів, факультативів, підручників, посібників, методичних рекомендацій, наукових статей, монографій тощо).</p> <p>7. Наявність цілеспрямованої системи організаційно-консультативної та індивідуальної роботи з педагогічними працівниками з різних аспектів діяльності.</p> <p>8. Дотримання режиму роботи колегіуму та санітарно-гігієнічних норм роботи працівниками закладу.</p> <p>9. Сформованість професійних взаємовідносин і взаємозв'язків у колективі колегіуму.</p> <p>10. Забезпечення розвитку творчого потенціалу та професійної компетентності педагогічних працівників.</p> <p>11. Наявність системи стимулювання працівників у колективі та ефективність її реалізації.</p> <p>12. Забезпечення організації роботи з адміністративно-обслуговуючим персоналом.</p>	

Джерела інформації: накази про тарифікацію, зарахування та звільнення працівників; дані про особистий склад педагогічних працівників, штатний розпис, режим колегіуму, книга наказів, дані результатів попередніх атестацій, дані про організацію підвищення кваліфікації педагогічних працівників; дані про наявність авторських програм, підручників, посібників, методичних рекомендацій, наукових статей, плани методичної (науково-методичної) роботи з педкадрами; дані про кількісний та якісний склад педагогічних працівників; матері-

али роботи методичних об'єднань, творчих звітів учителів та інших форм науково-методичної роботи; перспективний план підвищення педагогічної освіти і атестації педпрацівників; трудова угода між адміністрацією колегіуму та профспілковою організацією; документація ради та педагогічної ради колегіуму; документи і матеріали з питань науково-методичного та кадрового забезпечення колегіуму; матеріали самоатестації та атестації колегіуму, атестації педагогічних кадрів, документація атестаційної комісії за поточний рік; матеріали з питань забезпечення навчально-виховного процесу; аналітичні матеріали щодо вивчення стану викладання навчальних предметів, якості освіти учнів і результативності діяльності учнів у різних видах діяльності; класні журнали.

1	2	3	4
<p>1.4. <i>Державно-громадське управління колегіумом</i></p>		<p>1. Сформованість та дієвість громадської складової в структурі системи управління колегіуму.</p> <p>2. Забезпечення співпраці колегіуму з організаціями, соціальними інституціями, установами, засобами масової інформації, науковими інституціями, вищими навчальними закладами.</p> <p>3. Забезпечення співпраці і результативності роботи суб'єктів управління та НВП із батьківським комітетом і батьками учнів (організація і проведення шкільних і класних батьківських зборів, батьківських комітетів, індивідуальної роботи з батьками, спільних виховних заходів, соціальних досліджень).</p> <p>4. Забезпечення організації діяльності піклувальної ради та її результативності.</p> <p>5. Створення умов щодо забезпечення прав батьків обирати і бути обраним до органів громадсько-державного самоврядування.</p>	

Джерела інформації: План роботи Ради колегіуму, піклувальної ради; угоди про співпрацю з організаціями, соціальними інституціями; матеріали щодо вивчення освітніх запитів і потреб учнів; класні журнали, тематика співбесід учителів із учнями, їхніми батьками; результати спостережень і досліджень, соціальний паспорт; акти обстежень побутово-житлових умов учнів; матеріали з питань організації відпочинку та оздоровлення, соціального захисту учнів; матеріали щодо участі в здійсненні державно-громадського управління батьків учнів; протоколи загальних, загальнокласних батьківських зборів, план роботи батьківського комітету, протоколи засідань батьківського комітету колегіуму.

1	2	3	4
<p>1.5. <i>Зміцнення та розвиток матеріально-технічної та навчально-методичної бази колегіуму</i></p>		<ol style="list-style-type: none"> 1. Відповідність стану будівель і приміщень колегіуму державним санітарним нормам. 2. Стан території колегіуму (освітленість території, наявність дослідних ділянок, географічного та спортивного майданчиків, озеленення, наявність огорожень). 3. Відповідність естетичного оформлення приміщень і навчальних кабінетів у колегіумі існуючим нормативам. 4. Стан матеріально-технічного забезпечення навчальних кабінетів, лабораторій, бібліотеки, спортзалів, спортмайданчиків, навчально-дослідних ділянок і відповідність їх обладнання типовим перелікам і вимогам навчальних програм (наявність ТЗН, їх стан і збереження; стан шкільних меблів і їх відповідність віковим та фізіологічним особливостям учнів). 5. Стан комп'ютеризації в колегіумі (питома вага комп'ютерів від загальної кількості учнів, питома вага обладнання комп'ютерами предметних кабінетів, робочих місць адміністрації, бібліотеки та бухгалтерії, наявність локальної комп'ютерної мережі у колегіумі). 6. Наявність ліцензійного програмного забезпечення та повнота використання пакету Microsoft Office. 7. Програмно-методичне забезпечення функціонування колегіуму (наявність навчальних програм, рекомендованих МОН, авторських програм, програм факультативів, авторських та інтегрованих курсів, курсів за вибором). 8. Забезпечення організації роботи бібліотеки (створення умов для використання учнями бібліотечного фонду, наявність вільного доступу учнів до мережі Інтернет, ведення необхідної бібліотечної документації, відповідність режиму роботи бібліотеки потребам учасників НВП, забезпеченість у відсотках підручниками, навчально-методичною літературою, художньою та довідковою літературою). 9. Залучення батьків, підприємств, спонсорів до зміцнення матеріально-технічної бази колегіуму. 10. Вироблення адміністрацією колегіуму стратегії розвитку матеріально-технічної бази та навчально-методичного забезпечення функціонування колегіуму та її запровадження. 	

Джерела інформації: паспорт санітарно-технічного стану колегіуму, акт прийому готовності колегіуму до нового навчального року, протоколи перевірок стану захисного заземлення та ізоляції електричних мереж, випробування електрозахисних засобів, паспорт на котельне обладнання, паспорт на вентиляційні установки, акт перевірки готовності до експлуатації тепломережі, акти СЕС щодо перевірки повітряно-теплого режиму, освітленості, запиленості, загазованості приміщень; річний план роботи колегіуму, санітарний паспорт колегіуму, план розміщення навчальних приміщень, акт випробування на міцність

кріплення спортивних снарядів, акт-дозвіл на експлуатацію навчальних кабінетів колегіуму, інструкції з техніки безпеки в навчальних кабінетах, майстернях, тирах, спортивних залах, харчовому блоці, котельнях, матеріали паспортизації кабінетів.

1	2	3	4
<p>1.6. Фінансово-господарська діяльність в колегіумі</p>		<ol style="list-style-type: none"> 1. Ефективне використання державних коштів, матеріально-технічних, енергетичних і фінансових ресурсів і бюджетних асигнувань. 2. Рациональне планування фінансово-господарської діяльності, реальність заходів і визначення термінів їх виконання. 3. Відповідність фактичної кількості працівників штатному розпису колегіуму. 4. Облік матеріальних цінностей. 5. Залучення та рациональне використання позабюджетних коштів від оренди приміщень, обладнання, споруд для зміцнення матеріально-технічної бази колегіуму, надання додаткових платних освітніх послуг. 6. Поповнення бюджету колегіуму за рахунок добровільних грошових внесків і меценатства підприємств, установ, організацій, окремих громадян, іноземних юридичних і фізичних осіб, громадських організацій. 7. Забезпечення ведення фінансово-господарської, бухгалтерської, статистичної звітності згідно з чинним законодавством і звітування перед органами державного управління, контролю, замовниками освіти. 8. Фінансування витрат на формування іміджу колегіуму та результатів його діяльності. 9. Фінансування науково-теоретичних і методичних розробок, видання програм, методичних посібників, словників, дидактичних матеріалів. 10. Облікування відпрацьованого робочого часу персоналом у колегіумі (заміна уроків педпрацівниками, облік уроків з учнями, які навчаються індивідуально, консультації з учнями екстернату, робота вчителів у канікулярний час, фактично відпрацьований робочий час техпрацівників і обслуговуючого персоналу). 	

Джерела інформації: нормативно-інструктивні документи з питань фінансово-господарської діяльності колегіуму, план роботи школи, штатний розклад, трудові книжки, кошторис, трудові угоди, книга наказів, класні журнали, журнал обліку заміни уроків, документація з обліку матеріальних цінностей, технічний паспорт школи, інвентарні списки основних засобів, книга складського обліку матеріалів, акти ревізії та перевірки фінансово-господарської діяльності колегіуму контрольно-ревізійним управлінням, відомості про видачу та акти списання витратних матеріалів, журнал обліку консультацій, таблиці відпрацьованого робочого часу; статистичні звіти, дані, довідки щодо умов

функціонування та матеріально-технічного стану, фінансово-господарської діяльності та економіки освіти; журнал вхідного інструктажу з охорони праці та інструктажу на робочому місці; бізнес-план, аналітичні матеріали з питань позабюджетної діяльності; нормативні документи з питань позабюджетної діяльності; звіти, довідки про стан медичного обслуговування та організацію харчування учнів; нормативно-правові та законодавчо-директивні документи з питань охорони праці, протипожежної безпеки; акти-приписи санітарно-епідеміологічної служби, протипожежної охорони, прокуратури; інструкції, функціональні обов'язки з охорони праці, протипожежної безпеки; акти про нещасні випадки; журнал реєстрації та документація розслідування нещасних випадків; тарифікація, трудові книжки працівників, особові справи працівників, матеріали щодо розстановки працівників, особові картки, договори про матеріальну відповідальність, посадові інструкції та функціональні обов'язки персоналу щодо фінансово-господарської діяльності.

Фактор 2. Ефективність управлінської діяльності адміністрації колегіуму			
1	2	3	4
2.1. <i>Виконання функціонально-посадових обов'язків директором</i>		<p>1. Забезпечення організації діяльності членів адміністративно-управлінської ланки, педагогічного колективу, обслуговуючого персоналу; індивідуальної роботи з суб'єктами НВП; упровадження в навчально-виховний процес і процес управління досягнень педагогічної науки та перспективного педагогічного досвіду; виконання та контролю управлінських рішень; системи контролю та педагогічного аналізу з основних аспектів роботи колегіуму; інформаційного забезпечення управління колегіумом; освітніх послуг; консультацій; індивідуальної роботи з персоналом; роботи батьківського комітету, піклувальної ради, ради колегіуму; медичного обслуговування педагогічних працівників; відпочинку та оздоровлення учнів; роботи педагогічного колективу щодо профілактики дитячого травматизму згідно з директивно-нормативними документами щодо функціонування та розвитку галузі освіти та її результативність.</p> <p>2. Вироблення й прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень щодо функціонування та розвитку колегіуму (наявність концепції розвитку колегіуму та її відповідність концепції реалізації державної політики у галузі освіти, відповідність перспективного і поточного планування роботи колегіуму, участь педколективу у плануванні роботи та скоординованість усіх напрямів діяльності колегіуму).</p> <p>3. Регулювання та координування діяльності членів адміністративно-управлінської ланки, педагогічного колективу, обслуговуючого персоналу.</p> <p>4. Облік і контроль діяльності членів АУЛ, педагогічного колективу, обслуговуючого персоналу.</p>	

1	2	3	4
		<p>5. Забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату в колегіумі (коректність та узгодженість дій членів педагогічного колективу у професійній діяльності та співпраці, наявність атмосфери взаємодопомоги та творчої співпраці учнів і вчителів, педагогічна доцільність обраного керівниками колегіуму стилю спілкування в колективі; сформованість доброзичливих і демократичних стосунків між учасниками НВП).</p> <p>6. Соціальний захист (забезпечення соціальної підтримки дітей-сиріт, дітей з малозабезпечених сімей та інших учнів із соціально вразливих категорій, організація психолого-педагогічної допомоги сім'ям дітей соціально вразливих категорій, організація оздоровлення і підвозу дітей, організація харчування учнів. Забезпечення соціального захисту вчителів колегіуму: наявність колективного договору, Правил внутрішнього трудового розпорядку, оптимального розподілу педагогічного навантаження, дотримання Закону України «Про відпустки»).</p> <p>7. Організація харчування дітей в колегіумі (створення необхідної матеріально-технічної бази для організації харчування учнів, раціональність охоплення учнів гарячим харчуванням, дотримання санітарно-гігієнічних умов функціонування шкільної їдальні, здійснення громадсько-державного контролю за харчуванням учнів).</p> <p>8. Забезпечення умов для зміцнення та збереження здоров'я суб'єктів навчально-виховного процесу (організація медичного обслуговування учнів та аналізу стану їх здоров'я, організація роботи щодо профілактики різних видів захворювань, збереження психічного, фізичного та соціального здоров'я учнів в умовах навчально-виховного процесу; раціональна організація праці суб'єктів навчально-виховного процесу; забезпечення профілактики дитячого травматизму; забезпечення умов для збереження здоров'я педагогічних працівників).</p> <p>9. Охорона праці (дотримання техніки безпеки, охорони праці та пожежної безпеки, санітарно-гігієнічних норм, температурного режиму в колегіумі згідно з державними санітарними правилами та нормами).</p> <p>10. Забезпечення організації документообігу в колегіумі.</p>	

Джерела інформації: Документація – річний план роботи колегіуму, особистий план роботи директора, звіт колегіуму – І, класні журнали, книги внутрішкільного контролю директора та його заступників, книга наказів з питань навчально-виховної роботи, книга протоколів педагогічної ради, анкети, тести, графік тематичної атестації учнів з навчальних предметів, матеріали для тематичної атестації, облік тематичної атестації навчальних досягнень учнів в класних журналах; алфавітна книга запису учнів, особові справи учнів; класні журнали; журнали занять факультативів, журнали планування та обліку роботи гуртка; журнал ГПД; книга видачі атестатів, книга обліку бланків і видачі

свідощв про базову середню освіту; книга обліку видачі золотих і срібних медалей, книга обліку видачі похвальних листів і грамот; книга протоколів педагогічної ради; книга протоколів ради колегіуму; журнал пропусків уроків; книга наказів; книга запису наслідків ВШК; контрольно-візитачійна книга, акти, довідки про перевірку роботи колегіуму органами управління освітою; акти за формою Н-1, Н-2 про нещасні випадки; статистичні звіти: ф. колегіуму станом на 5 вересня, ф. № 83—РВК станом на 1 жовтня, ф. колегіуму станом на 1 жовтня; журнал реєстрації вхідних і вихідних документів; архів школи, зберігання, наявність актів на знищення, річний план роботи колегіуму, аналітичні матеріали адміністративно-управлінської ланки колегіуму; накази та рішення педради, матеріали нарад при директорові, книга контролю, нормативна документація, анкетування, журнали реєстрації вступного інструктажу з охорони праці, інструктажу на робочому місці, програма проведення вступного інструктажу, наказ про призначення відповідального за роботу з охорони праці і техніки безпеки, наказ про призначення відповідального за пожежну безпеку; план евакуації учнів на випадок виникнення пожежі; матеріали інструктажів з пожежної безпеки.

1	2	3	4
<p>2. 2. <i>Виконання функціонально-посадових обов'язків заступником директора з НВР колегіуму</i></p>		<ol style="list-style-type: none"> 1. Забезпечення умов для розвитку та саморозвитку учнів (інтелектуальний, емоційний, духовний, соціальний), позитивних нахилів, здібностей та обдарувань в колегіумі. 2. Ефективність управління навчально-виховним процесом колегіуму (забезпечення освітніх, культурно-національних, соціальних потреб учнів; надання права учням вільного вибору форм набуття загальної середньої освіти в обсязі державного стандарту та понад ним; забезпечення високого науково-теоретичного рівня викладання базових предметів з основ наук, профільних дисциплін і формування наукового світогляду учнів; організація систематичного оновлення змісту освіти; виконання навчальних нормативів; впровадження інноваційних технологій навчання і розвитку учнів; наявність раціональної структури організації НВП; цілеспрямованість педагогічної діяльності вчителів на формування вучнів методів, способів та прийомів самостійного здобуття освіти). 3. Науково-методична робота та її результативність (забезпечення активізації творчої ініціативи, здійснення диференційованого підходу до визначення змісту навчання і форм організації науково-методичної роботи). 4. Організація і проведення атестації педагогічних працівників колегіуму. 5. Психологічне забезпечення навчально-виховного процесу колегіуму. 6. Взаємодія колегіуму з органами місцевого самоврядування, громадськістю та результативність їх співпраці . 7. Дослідно-пошукова робота в колегіумі. 8. Забезпечення умов щодо зміцнення та збереження здоров'я учнів і педагогічних працівників колегіуму. 9. Індивідуальна робота та її результативність. 10. Консультативна робота та її результативність. 	

Джерела інформації: Документація – річний план роботи колегіуму, звіт колегіуму – 1, особистий план роботи, класні журнали, книги внутрішкільного контролю заступників директора колегіуму, книга наказів з питань навчально-виховної роботи, книга протоколів педагогічної ради, анкети, тести, графік тематичної атестації учнів з навчальних предметів, матеріали для тематичної атестації, облік тематичної атестації навчальних досягнень учнів в класних журналах; навчальний план; навчальні програми; законодавчо-правові матеріали щодо організації навчально-виховного процесу та оцінки його результативності; педагогічні спостереження; річний план роботи колегіуму; концепція розвитку колегіуму; розклад навчальних занять, роботи гуртків, факультативів, секцій, наукових товариств, клубів, журнал обліку роботи гуртків і факультативів; дані обліку відвідування навчальних занять; результати психолого-педагогічних досліджень; протоколи засідань методичних об'єднань; накази з методичної роботи; план роботи шкільного психолога; накази та рішення педагогічних рад; графік тематичної атестації учнів з навчальних предметів; матеріали для тематичної атестації; дані обліку учнів, які не атестовані; журнал пропусків і заміщених уроків; статистичні звіти.

1	2	3	4
<p>2. 3. <i>Виконання функціонально-посадових обов'язків заступника директора з виховної роботи в колегіумі</i></p>		<ol style="list-style-type: none"> 1. Ефективність управління системою виховної роботи в колегіумі. 2. Забезпечення умов для зміцнення та збереження здоров'я учнів. 3. Забезпечення соціальної підтримки дітей-сиріт, дітей з малозабезпечених сімей та інших учнів із соціально вразливих категорій. 4. Організація фізично-оздоровчих заходів, спортивно-масової роботи в колегіумі та реалізації програми формування здорового способу життя. 5. Організація роботи в колегіумі з класними керівниками щодо профілактики дитячого травматизму та її результативність. 6. Організація та розвиток органів учнівського самоврядування в колегіумі та її результативність. 7. Організація роботи з учнями, які потребують підвищеної педагогічної уваги та її результативність. 8. Науково-методична робота в колегіумі та її результативність. 9. Якість планування системи виховної роботи в колегіумі, якість системи контролю та регулювання виховним процесом (наявність систематичного контролю за поурочною роботою з учнями, вивчення результативності виховної роботи; координація взаємодії у виховному процесі педагогічного та учнівського колективів, сім'ї та громадськості). 10. Організація роботи з класними керівниками та її результативність. 	

Джерела інформації: Документація – річний план роботи колегіуму, звіт колегіуму – 1, особистий план роботи, класні журнали, книги внутрішкільного контролю заступників директора колегіуму, книга наказів з питань навчально-виховної роботи, книга протоколів педагогічної ради, анкети, тести, графік тематичної атестації учнів з навчальних предметів, матеріали для тематичної атестації, облік тематичної атестації навчальних досягнень учнів в класних журналах; програми виховання; психолого-педагогічні характеристики учнів; річний план роботи колегіуму; розклад роботи гуртків, факультативів, секцій, наукових товариств, клубів; журнал обліку роботи гуртків, студій художньо-естетичного профілю, і факультативів; сценарії конкурсів, святкових дійств; матеріали психолого-педагогічних досліджень; плани виховної роботи класних керівників з учнями (групи ризику), іншими категоріями учнів, які потребують підвищеної педагогічної уваги; довідки; положення про проведення конкурсів, експедицій, матеріали виховних позакласних заходів; матеріали бесід з класними керівниками і учнями; дані спостереження за виховним процесом; програми психолого-педагогічного семінару.

1	2	3	4
<p>2.4. <i>Виконання функціонально-посадових обов'язків заступника директора з адміністративно-господарської роботи колегіуму</i></p>		<ol style="list-style-type: none"> 1. Робота з адміністративно-господарським персоналом. 2. Зміцнення та розвиток матеріально-технічної бази колегіуму (утримання приміщення колегіуму відповідно до санітарно-гігієнічних вимог, забезпечення регуляції температурного та повітряного режимів у приміщенні колегіуму) та залучення додаткових коштів для її зміцнення. 3. Планування господарської діяльності в колегіумі. 4. Облік матеріальних цінностей. 5. Ведення фінансово-господарської документації згідно з чинним законодавством і ефективне використання бюджетних асигнувань. 6. Дотримання техніки безпеки, охорони праці та пожежної безпеки адміністративно-господарським персоналом. 7. Організація роботи з доцільної економії електроенергії, води, тепла. 8. Забезпечення умов для збереження здоров'я персоналу в колегіумі. 9. Організація роботи щодо забезпечення соціального захисту, відпочинку та оздоровлення персоналу колегіуму. 10. Забезпечення нормативної освітленості навчальних кабінетів, класів, рекреацій, коридорів та службових приміщень колегіуму. 	

Джерела інформації: нормативно-інструктивні документи з питань фінансово-господарської діяльності колегіуму, штатний розклад, трудові книжки, кошторис, трудові угоди, книга наказів, журнал обліку заміни уроків, документація з обліку матеріальних цінностей, технічний паспорт школи, інвентарні списки основних засобів, книга складського

обліку матеріалів, акти ревізії та перевірки фінансово-господарської діяльності колегіуму контрольно-ревізійним управлінням, відомості про видачу та акти списання витратних матеріалів, таблиці відпрацьованого робочого часу; статистичні звіти, дані, довідки щодо умов функціонування та матеріально-технічного стану, фінансово-господарської діяльності та економіки освіти; журнал вхідного інструктажу з охорони праці та інструктажу на робочому місці; бізнес-план, аналітичні матеріали з питань позабюджетної діяльності; нормативні документи з питань позабюджетної діяльності; нормативно-правові та законодавчо-директивні документи з питань охорони праці, протипожежної безпеки; акти-приписи санітарно-епідеміологічної служби, протипожежної охорони, прокуратури; інструкції, функціональні обов'язки з охорони праці, протипожежної безпеки; акти про нещасні випадки; журнал реєстрації та документація розслідування нещасних випадків; тарифікація, трудові книжки працівників, особові справи працівників, матеріали щодо розстановки працівників, особові картки, договори про матеріальну відповідальність, посадові інструкції та функціональні обов'язки персоналу щодо фінансово-господарської діяльності, договори про матеріальну відповідальність.

Фактор 3. Результативність освітнього процесу в колегіумі			
1	2	3	4
3.1. Навчальні досягнення учнів і розвиток особистостей учнів колегіуму		1. Високий рівень навчальних досягнень учнів колегіуму за результатами річного (семестрового) оцінювання (кількість учнів, які засвоїли зміст освіти в навчальних програмах на високому рівні). 2. Достатній рівень навчальних досягнень учнів колегіуму за результатами річного (семестрового) оцінювання (кількість учнів, які засвоїли зміст освіти в навчальних програмах на достатньому рівні). 3. Середній рівень навчальних досягнень учнів колегіуму за результатами річного (семестрового) оцінювання (кількість учнів, які засвоїли зміст освіти в навчальних програмах на середньому рівні). 4. Низький рівень навчальних досягнень учнів колегіуму за результатами річного (семестрового) оцінювання (кількість учнів, які засвоїли зміст освіти в навчальних програмах на низькому рівні). 5. Відповідність рівня загальноосвітньої підготовки вимогам Державних стандартів загальної середньої освіти. 6. Готовність учнів до профільного навчання та безперервної освіти. 7. Результативність участі учнів у міжнародних, всеукраїнських олімпіадах (кількість призерів у відсотковому (%) відношенні до загальної кількості учнів у колегіумі). 8. Результативність участі учнів у обласних, міських (районних) олімпіадах (кількість призерів у відсотковому (%) відношенні до загальної кількості учнів у колегіумі).	

1	2	3	4
		<p>9. Результативність участі учнів у шкільних олімпіадах (кількість призерів у відсотковому (%) відношенні до загальної кількості учнів у колегіумі).</p> <p>10. Результативність участі учнів у МАН (кількість призерів у відсотковому (%) відношенні до загальної кількості учнів у колегіумі).</p> <p>11. Результативність участі учнів у турнірах, творчих конкурсах, спортивних змаганнях та ін. (кількість переможців у відсотковому (%) відношенні до загальної кількості учнів у колегіумі).</p> <p>12. Вступ випускників 11(12)-х класів до вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації (% відсоток вступу).</p> <p>13. Соціальна адаптація учнів до соціуму та їх підготовка до самостійного життя, рівень соціальної зрілості учнів.</p> <p>14. Рівень дотримання законів та законслухняності (необхідно врахувати стан правопорушень, кримінальних і адміністративних) у колегіумі.</p> <p>15. Кількість медалістів у відсотковому (%) відношенні до загальної кількості випускників 11-х класів, учнів 9-х класів, які отримали свідоцтво з відзнакою, у відсотковому (%) відношенні до загальної кількості випускників 9-х класів.</p>	

Джерела інформації: результати ДПА, тематичного обліку навчальних досягнень учнів, класні журнали, педагогічні спостереження, шкільна документація, облік правопорушень, правила внутрішнього розпорядку колегіуму, статут колегіуму, план роботи колегіуму, результати анкетування, матеріали обстеження психолога, матеріали обліку участі учнів у різних об'єднаннях за інтересами, сценарії, плани позакласних заходів, характеристики учнів, документи органів учнівського самоврядування, програми виховання, службові доповідні записки, положення про проведення конкурсів, експедицій, матеріали виховних позакласних заходів, дані аналізу шкільних документів; тематика бесід з класними керівниками, педагогічними працівниками, учнями, плани роботи гуртків, спортивних секцій, концепція розвитку колегіуму, план спортивно-масової роботи колегіуму, дані участі в спортивних змаганнях районного, регіонального, всеукраїнського рівнів, дані тематичного обліку навчальних досягнень учнів, результати контрольних випробувань з базових предметів інваріантної частини навчального плану; дані порівняльного аналізу результатів оцінювання навчальних досягнень учнів учителями, що викладають навчальні предмети; дані результативності участі учнів у олімпіадах різного рівня та конкурсах, матеріали атестації закладу, дані про ефективне використання варіативної частини навчального плану, звіти про подальше навчання випускників.

Технологія статистичного опрацювання значень коефіцієнта ефективності управління ЗНЗ

1. За даними, отриманими для групи ЗНЗ і колегіуму, зокрема (на кожному етапі експерименту: констатувальному – КЕЕ, формувальному – ФЕЕ, до якого включено контрольний зріз – КЗЕ), обчислюємо значення коефіцієнта ефективності управління j -го як функцію факторів j -го ЗНЗ.

$$K_{eyj} = \sum_{i=1}^n \psi_i \cdot x_i \quad (1),$$

де ψ_i – ваговий коефіцієнт i -го фактора, а x_i – сумарне значення оцінки i -го фактора j -го ЗНЗ на певному етапі експерименту, x_i обчислюються за такою формулою:

$$x_i = \varphi_k \sum_{k=1}^D P_k \quad (2),$$

де D – кількість показників фактора (для Φ_1 $D=6$, для Φ_2 $D=4$, для Φ_3 $D=1$); P_k – k -й показник i -го фактора, φ_k – ваговий коефіцієнт k -го показника у i -го фактора.

2. За математичне сподівання [33, с.19–23] прийнято середнє значення функції K_{ey} , яке обчислюється за формулою:

$$\langle M \rangle = \frac{\sum_{j=1}^m K_j}{m} \quad (3),$$

де $K_j = K_{ey}$, m – розмір вибірки, що у нашому дослідженні представляє кількість ЗНЗ). Знаходимо математичне сподівання K_{ey} для певного району:

$$\langle K_{eyr} \rangle = \frac{\sum_{j=1}^m K_{eyj}}{m} \quad (4),$$

де K_{eyj} – значення коефіцієнта ефективності управління j -го ЗНЗ, j – номер (код) ЗНЗ, а m – кількість ЗНЗ у районі, r – код району, міста.

Наприклад, у Володимирецькому районі Рівненської області 43 ЗНЗ:

$$\langle K_{eyr} \rangle = \frac{\sum_{j=1}^{43} K_{eyj}}{43} \quad (5).$$

3. Визначаємо стандартне відхилення функції K_{ey} за формулою:

$$S = \sqrt{\frac{m \sum_{j=1}^m K_{eyj}^2 - \left(\sum_{i=1}^m K_{eyj} \right)^2}{m(m-1)}} \quad (6).$$

Стандартне відхилення представляє відхилення генеральної сукупності для інтервалу значень K_{ey} , які передбачаються відомими. Для кількості даних, які отримані в експерименті, можна вважати, що значення S наближається до дисперсії σ генеральної сукупності, тобто «...повного набору значень, який може набувати випадкова величина» [35, с. 44].

4. Для діапазону зміни значень K_{ey} , який становить $0 \div 1$, знаходимо відносні частоти V_K попадань значень функції у кожен із семи інтервалів ($L=7$).

$L \in [0; 0,4); [0,4; 0,5); [0,5; 0,6); [0,6; 0,7); [0,7; 0,8); [0,8; 0,9); [0,9; 1)$.

Відносні частоти обчислюються за формулою:

$$V_K = \frac{n_k}{\sum_{i=1}^N n_i} \quad (7),$$

де n_k – кількість попадань значень функції K_{ey} у k -й інтервал, N – загальна кількість значень K_{ey} . Відносній частоті V_K можна ставити у відповідність ймовірності попадання значення випадкової величини K_{ey} у k -й інтервал. Отримуємо гістограму, яка описує ймовірність попадання значень коефіцієнта ефективності управління K_{ey} в k -ий інтервал.

5. Перевіряємо розподіл частот V_K від k на відповідність нормальному розподілу.

6. Для значення коефіцієнта надійності $t_\alpha = 0,95$ визначаємо ширину довірчого інтервалу відхилень вибіркової середньої величини. Довірчий інтервал X для математичного сподівання генеральної сукупності представляє собою діапазон значень K_{ey} , які використовуються для визначення рівня надійності. Рівень надійності даних K_{ey} , частоти яких знаходяться в цьому інтервалі, визначається за формулою $100 \cdot (1 - \alpha) \%$, де значення $\alpha = 0,05$ і дорівнює $95,0 \%$

7. Виконуємо процедури 1 – 6 для даних, які отримані на констатувальному та формувальному етапах класичного експерименту.

8. Здійснюємо порівняння отриманих даних.

9. Приймаємо за нульову статистичну гіпотезу незалежність вибірок, отриманих на констатувальному та формувальному, констатувальному та контрольному зрізі експерименту до однієї генеральної сукупності. Під час формулювання нульової гіпотези ми враховували, що розходження значень коефіцієнта ефективності управління ЗНЗ, зокрема і колегіуму,

для генеральної сукупності у процесі дослідно-експериментальної роботи може бути зумовлено і випадковими причинами.

H_0 : Отриманий емпіричний розподіл значень K_{ey} на формувальному етапі та його контрольному зрізі не відрізняється від теоретичного розподілу.

H_1 : Отриманий емпіричний розподіл значень K_{ey} на етапах ФЕЕ та КЗЕ, ФЕЕ відрізняється від теоретичного розподілу.

10. За критерієм К. Пірсона перевіряємо статистичну достовірність гіпотез.

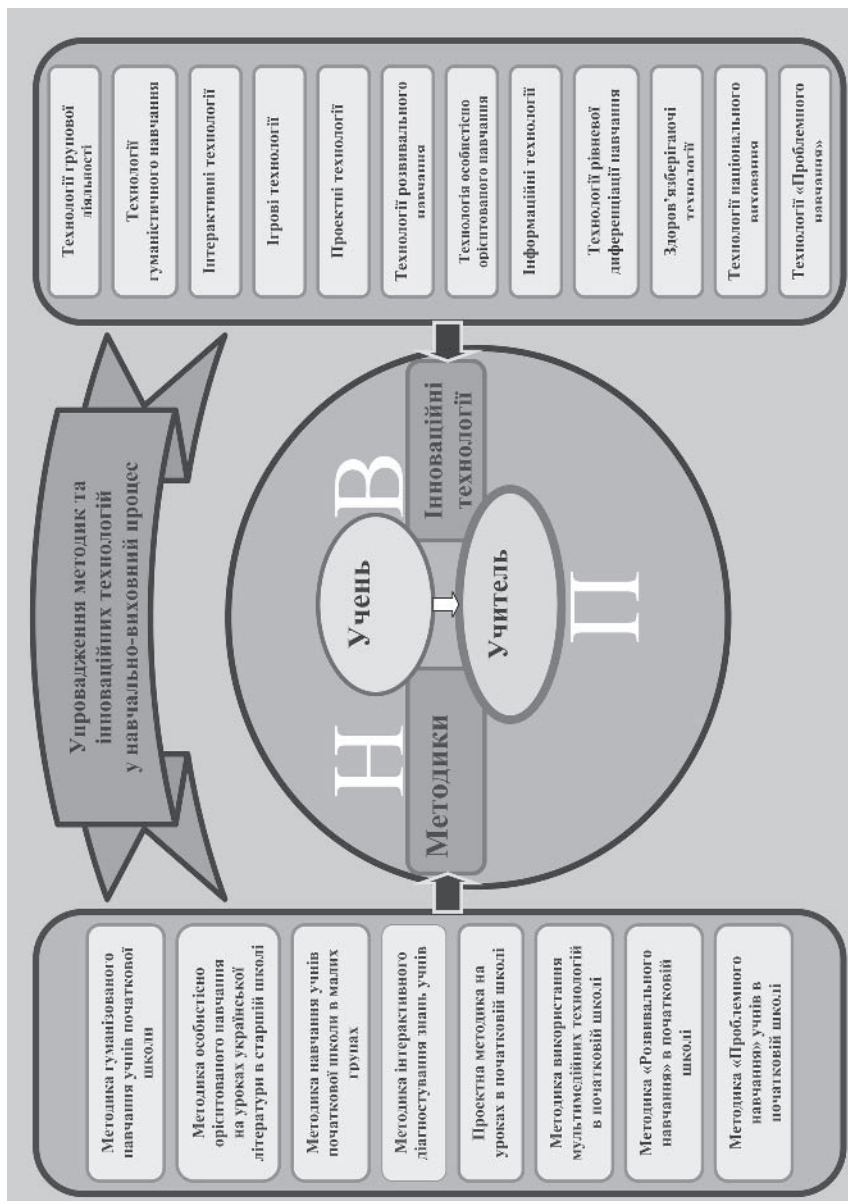
Література до 4 розділу

1. Андреев И. Д. Проблемы логики и методологии познания / И. Д. Андреев. – М. : Мысль, 1981. – 320 с.
2. Атамчук В. Г. Теория государственного управления : курс лекций / В. Г. Атамчук. – М. : Юрид. лит., 1997. – 400 с.
3. Бондар В. І. Теорія і технологія управління процесом навчання в школі / В. І. Бондар. – К. : Школяр, 2000. – 191 с.
4. Бондарь В. И. Повышение эффективности подготовки директора школы к управлению процессом обучения : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01. «теория и история педагогики» / В. И. Бондарь. – К. : КГПИ им. А. Горького, 1986. – 42 с.
5. Братко А. А. Моделирование психики / А. А. Братко. – М. : Наука, 1969. – 205 с.
6. Вашенко Л. М. Система управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Л. М. Вашенко. – К., 2006. – 455 с.
7. Вдовиченко Р. П. Система організаційно-педагогічної діяльності міського управління освіти з підвищення компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів: моногр. / Р. П. Вдовиченко, Л. М. Калініна, В. Д. Чайка ; за ред. Л. М. Калініної. – К.: Миколаїв: Вид-во «Ліон», 2007. – 528 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1426 с.
9. Волков В. Н. Теория систем и методы анализа в управлении и связи / В. Н. Волков, В. А. Воронов, А. А. Денисов. – М. : Радио и связь, 1983. – 248 с.
10. Гаджинський А. М. Логістика / А. М. Гаджинський. – М., 1999. – 179 с.
11. Геєць В. М., Семиноженко В. П. Інноваційні перспективи України : моногр. / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
12. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 373 с.

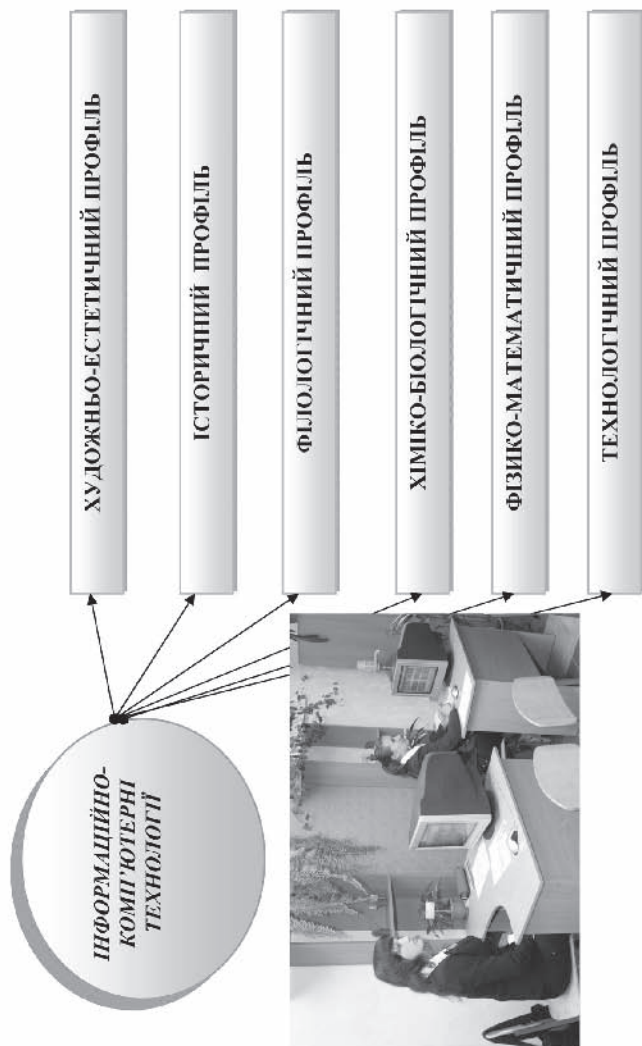
13. Гуржій А. М. Інноваційна діяльність в Україні: моногр. / А. М. Гуржій, Ю. В. Каракай, З. О. Петренко, Н. І. Ваніліна, Т. К. Куранда.– К.: УкрІНТЕІ, 2007. – 144 с.
14. Даниленко Л. І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах : моногр. / Л. І. Даниленко. – К. : Міленіум, 2004. – 358 с.
15. Державне управління в Україні: організаційно-правові засади : навч. посіб. / [Н. Р. Нижник, С. Д. Дубенко, В. І. Мельниченко та ін.] ; за заг. ред. проф. Н. Р. Нижник. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 164 с.
16. Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні / Г. В. Єльнікова. – Х. : Крок, 1999. – 303 с.
17. Калініна Л. М. Вихідні методологічні принципи системи інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом / Л. М. Калініна // Вісн. Чернігів. держ. пед. ун-ту : зб. наук. пр. Сер. Пед. науки. – Чернігів, 2008.– Вип. 53. – С. 201 – 205.
18. Калініна Л. М. Загальноосвітній навчальний заклад як соціально-педагогічна система і об'єкт педагогічної дійсності / Калініна Л. М. // Рідна шк. – 2009. – №5 – 6.– С. 12–17.
19. Калініна Л. М. Моделі управлінської діяльності керівника школи / Л. М. Калініна // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : зб. наук. пр. – К. : Логос, 2000. – С. 35–42.
20. Калініна Л. М. Технологія інформаційного управління закладом освіти : наук.-метод. посіб. / Л. М. Калініна. – Х. : Видавнича група «Основа», 2005. – 159 с.
21. Калініна Л. М. Управлінська діяльність сучасного керівника школи / Л. М. Калініна // Зб. наук. пр. Сер. Пед. науки – Херсон: Вид-во «ХДУ», 2000. – Вип. 16. – С. 24 – 32.
22. Калініна Л. М. Інформаційне управління загальноосвітнім навчальним закладом: системи, процеси, технології: моногр. / Л. Калініна.– К.:Інформатор, 2008.– 472 с.
23. Калініна Л. М. Система інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом: моногр. / Л. М. Калініна. – К.: Айлант, 2005. – 275 с.
24. Кириченко М. О. Управління загальноосвітнім навчальним закладом (методологічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «теорія та історія педагогіки» / М. О. Кириченко. – К., 2001. – 19 с.
25. Луговий В. І. Управління освітою : навч. посіб. для слухачів спец. «Державне управління» / В. І. Луговий. – К. : Вища шк., 1997. – 302 с.
26. Лукіна Т. О. Державне управління якістю загальної середньої освіти в Україні : моногр. / Т. О. Лукіна. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – 292 с.
27. Малафій І. В. Системний підхід у теорії і практиці навчання / І. В. Малафій. – Рівне, 2004. – 437 с.
28. Маслов В. И. Теория и методика организации непрерывного повышения квалификации руководителей школ / В. И. Маслов. – К., 1990. – 258 с.
29. Маслов В. І. Теоретичні основи педагогічного менеджменту : навч. посіб. / В. І. Маслов, В. П. Драгун, В. В. Шаркунова. – К., 1996. – 87 с.

30. Маслов В. І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами : навч. посіб. / В. І. Маслов. – Тернопіль : Астон, 2007. – 150 с.
31. Освітній менеджмент : навч. посіб. / за ред. Л. І. Даниленко, Л. М. Карамушки. – К. : Шкіл. світ, 2003. – 392 с.
32. Педагогическая энциклопедия : в 4 т. – М. : Сов. энцикл., 1965. Т. 2. – 911 с.
33. Румшинский Л. З. Математическая обработка результатов эксперимента: Справочное руководство / Л. З. Румшинский. – М. : Наука, 1971. – 192 с.
34. Стратегії управління закладами освіти в умовах формування інформаційного суспільства: 36. наук. праць / Ін-т педагогіки АПН України; За ред. Р. П. Вдовиченко, Л. М. Калініної. – Київ-Миколаїв: Вид-во «Ллліон», 2008. – Вип. 1. – 399 с.
35. Теннант-Смит Дж. Бейсик для статистиков / Дж. Теннант-Смит ; пер. с англ. – М. : Мир, 1988. – 208 с.
36. Україна в 2008 році: процеси, результати, перспективи. Біла книга державної політики / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К.: НІС, 2008. – 186 с.
37. Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: моногр. / За заг. Ред. Ю. Г. Рубана. – К.: НІС, 2008. – 744 с.
38. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки / Заред. А. С. Гальчинського. – К. : НІС, 2003. – 328 с.
39. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : моногр. / За ред. В. Г. Кременя. – К.: Пед. думка, 2008. – 472 с.
40. Штофф В. А. Моделирование и философия / В. А. Штофф. – М. ; Л., 1966. – С. 19.
41. Щеулин А.С. Устойчивое инновационное развитие как научно-прикладное направление // Устойчивое развитие: Наука и практика.– 2004.– №2.– С. 13–17.
42. Emery, F.E., and Trist, E.L. «Socio Technical Systems». In Churchman and Verhulst, Management Science Models and Techniques, Vol. 2. Riverside, NJ: Pergamon, 1969.
43. Mintzberg, H. The Structuring of Organizations. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1979.
44. Petri M. and Burkhardt, G. CaMaPe: An Organizational and Educational Systems Approach to Secondary School Development. Andover, MA: The Regional Laboratory for Educational Improvement of the Northeast and Islands in association with Al-gemeen Pedagogisch Studiecentrum, 1992. Now available from Learning Innovations, Inc., 91 Montvale Avenue, Stoneham, MA 02180. 781-279-8200.
45. Research and the Renewal of Education. A Report from the National Academy of Education. – Stanford, CA: Stanford University, 1991. – 49 p.
46. Weick, K. «Educational Organizations as Loosely Coupled Systems». Administrative Science Quarterly, 21. 1976.

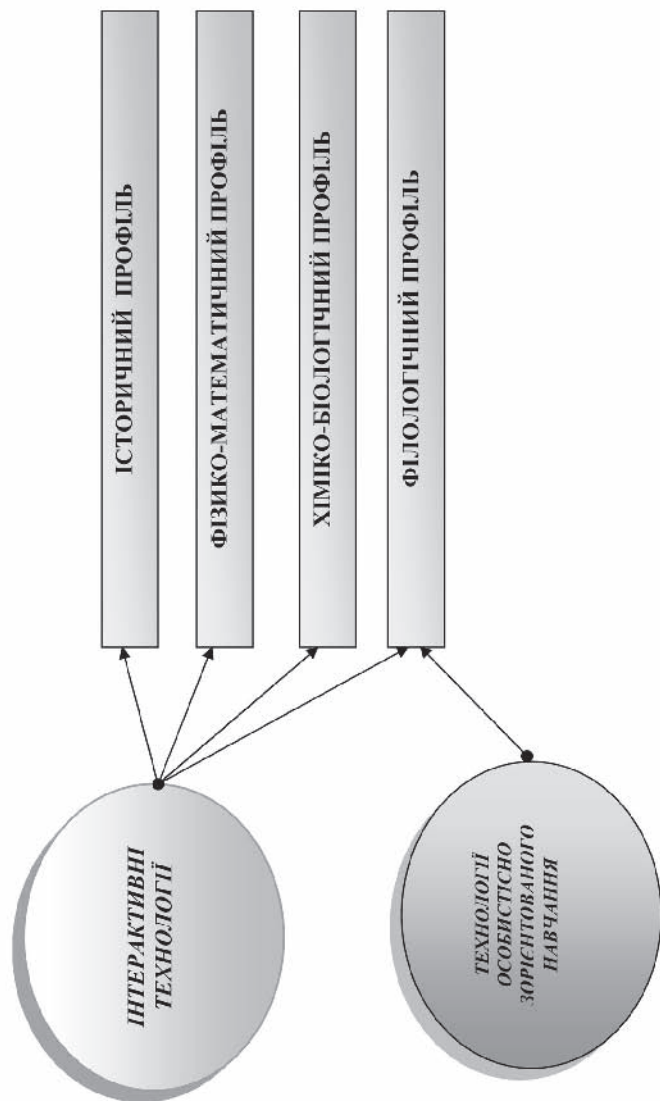

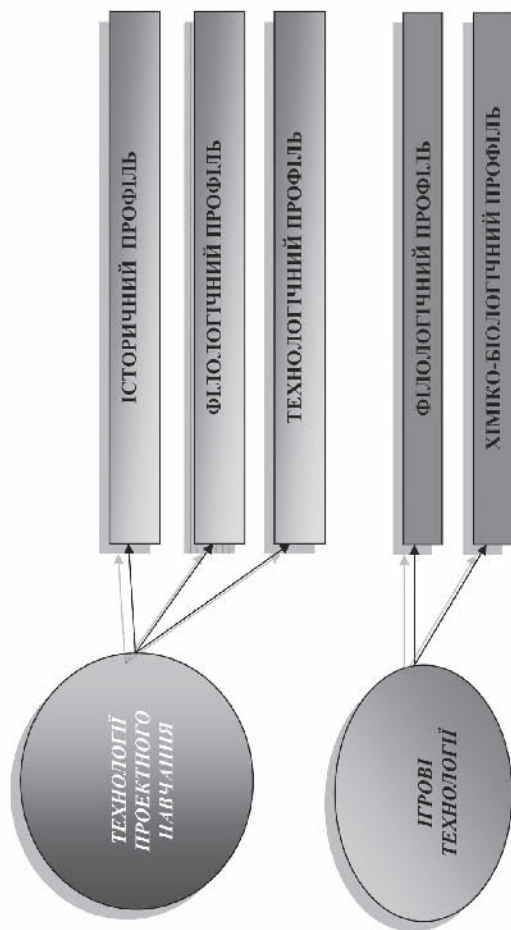
ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФІЛЬНИХ КЛАСАХ КОЛЕГІУМУ

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФІЛЬНИХ КЛАСАХ КОЛЕГІУМУ

ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНИХ ТА ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФІЛЬНИХ КЛАСАХ КОЛЕГІУМУ

Розділ 5

ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДИК ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНО-ВІХОВНИЙ ПРОЦЕС ВОЛОДИМИРЕЦЬКОГО РАЙОННОГО КОЛЕГІУМУ

5. 1. Методика проблемного навчання учнів початкової школи

У сучасних умовах розвитку національної школи одним з актуальних завдань початкової освіти є підвищення якості та ефективності навчання шляхом всебічної активізації діяльності молодших школярів, розвитку їх мислення, творчих здібностей.

Цього можна досягти різними засобами. Одним із них є проблемне навчання. Всі дослідники проблемного навчання пов'язують його роль із стимуляцією пізнавальної активності учнів, тому що внутрішні процеси пізнавальної діяльності поєднуються з несподіваністю, здивуванням, здогадкою, розумовим напруженням, очікуванням, пошуком аргументів і доказів.

Значення проблемного навчання полягає у тому, що воно збуджує і формує інтерес до навчання, розвиває ініціативу й самостійність учня, формує вміння бачити проблему і знаходити шляхи її вирішення.

Організація проблемного навчання має свою специфічну схему дидактичної взаємодії вчителя та учнів. При традиційному репродуктивному навчанні забезпечуються передача вчителем готових висновків наук, а в проблемному головне – самостійне оволодіння учнями новими знаннями, яке організовується та керується педагогом. Однак відривати або протиставляти традиційне й проблемне навчання не можна. Проблемне навчання не може бути універсальним і єдиним. Воно не дозволяє вирішувати всіх задач навчання, з ним неможливо здійснювати систематичне оволодіння всією сумою знань, воно не може відпрацьовувати необхідні практичні навички, до того ж потребує великих затрат часу.

Усе частіше у психолого-педагогічній літературі застосовується термін «проблемно-розвивальне навчання» замість широко розповсюдженого «проблемне навчання». Річ у тім, що намітилися різні тлумачення цього терміну. Одні автори під проблемним навчанням розуміють вивчення

навчального матеріалу шляхом розв'язання пізнавальних задач, інші – сукупність пошукових методів, треті – особливий метод навчання. Деякі дослідники вважають, що проблемне навчання – це такий підхід до організації навчання, як і алгоритмізація, програмоване навчання. У деяких педагогів склалася думка, що проблемне навчання – це тільки дослідницький метод. У такому випадку включаються репродуктивна діяльність учнів і пояснювальна функція вчителя, без чого неможливе будь-яке навчання. Звідси випливає, що проблемне навчання або зовсім неможливе (бо в природі немає тільки творчого засвоєння), або ж це цілісний тип навчання, який існує паралельно з традиційним репродуктивним типом.

Справжній розвиток інтелекту неможливий без створення проблемних ситуацій і їх розв'язання. Тому такий процес навчання і є проблемно-розвивальним. У його основі лежить проблемна ситуація, яка заснована на суперечності і яку навмисно створює вчитель, суперечність між двома різними інформаціями, між відомим і невідомим, між фактичними, які повідомляє вчитель, і раніше засвоєними знаннями, з якими ці факти не узгоджуються. Учні ще не мають знань для її розв'язання, саме тому ця суперечність викликає у них здивування, нерозуміння, бажання знайти відповідь. Створення проблемної ситуації є першим етапом процесу проблемного навчання, процесу активізації розумової діяльності учнів.

Другий етап – формування проблемного запитання, яке «впливає» з проблемної ситуації.

Третій етап процесу проблемного навчання – вислуховування та обговорення здогадок, припущень, гіпотез, які висловлюють учні. Саме цей етап дуже важливий для активізації пізнавальної діяльності школярів, але, на жаль, у практиці проблемного навчання він часто відсутній, і вчителі після створення проблемної ситуації відразу переходять до її розв'язання.

Четвертий етап передбачає вирішення проблеми одним із методів проблемного навчання.

П'ятий етап – повернення до проблемного запитання і перевірка правильності його розв'язання.

У початкових класах проблемне навчання має свою специфіку, пов'язану з віковими психічними особливостями молодшого школяра. Оскільки у дітей цього віку переважає конкретно-образне мислення, то й постановка проблеми повинна бути образною, конкретною, а цьому великою мірою сприяє наочність. Різні види наочних посібників доцільно використовувати перш за все для створення проблемної ситуації. Це не тільки полегшує усвідомити та осмислити проблему, а й забезпечує її утримання в пам'яті учнів на довгий час.

У зв'язку з тим, що найбільший інтерес виникає у молодших школярів за умови безпосередньої участі в діяльності, доцільно організувати навчальний процес так, щоб кожен учень, відповідно до своїх здібностей, міг узяти у ньому участь.

Наведемо приклади створення проблемних ситуацій на уроках.

Природознавство. 3 кл. Тема «Термометр».

Створення проблемної ситуації за допомогою проблемного досліду. Учитель демонструє три склянки з водою різної температури і дає двом учням завдання визначити, яка в них вода. Один з учнів спочатку опускає палець в першу склянку, а потім у другу і робить висновок, що вода в другій склянці холодніша за воду в першій. Другий учень пробує спочатку воду в третій склянці, а потім теж в другій і робить висновок, що в другій склянці вода тепліша за воду в третій склянці.

Неоднакові відповіді учнів дають можливість поставити проблемні запитання:

- 1) Чому учні дали різні відповіді?
- 2) Що треба мати, щоб не припускатися подібних помилок?

Ця проблемна ситуація була створена на етапі – мотивація навчальної діяльності.

А під час вивчення нового матеріалу вчитель створює уже нову проблемну ситуацію.

Кільком учням (а можна і всім) учитель роздає по одному термометру (кімнатний, медичний, зовнішній, водяний) і дає завдання: записати його покази. Після цього проводиться дослідницька практична робота: частина учнів поміщає свій термометр в умови з підвищеною температурою, а інший – в умови з пониженою температурою. Через кілька хвилин знову записуються показники.

Виникає наступне проблемне питання: чому в усіх термометрах з підвищеною температурою стовпчик піднявся, а з пониженою – опустився?

Обговорення здогадок і припущень, які висловлюють учні, сприяє розв'язанню цієї складної проблеми.

Наведемо ще кілька прикладів створення проблемних ситуацій на уроках.

1. Між двома учнями виникла суперечка:

Іванко написав слово СИЛО, а Петрик СЕЛО. Хто з них правий і чому? Доведіть. Потрібно змінити слово, щоб ненаголошений [e] став наголошеним.

2. Доведіть, що $8+4=12$, а $8*4= 32$ (Треба множення замінити додаванням: $8+8+8+8=32$.)

3. Науково доведено, що дерево, людина і тварина – це жива природа. Давайте помірковано, чи це справді так? (Досліджують, що все росте, змінюється, розмножується, помирає – отже, справді).

4. Важлива роль у житті людини відводиться харчуванню. Чому треба їсти різноманітну їжу? (Доводять).

5. На дошці чи картках записано слова з помилками.

Що вам тут не подобається? Чому? (Учні виправляють, міркують, доводять, роблять висновки.)

6. Учні зачитують умову задачі.

Були бруски довжиною 6м і 4м.

Відрізали 3м.

Залишилося – ?

Наталя розв'язала задачу так: $(6+4)-3=7$ м, а Оленка так $(6-3)+4=7$ м.

Хто з дітей розв'язав правильно? (Діти міркують, що цю задачу можна розв'язати кількома способами).

7. Створення «пасток».

8. Розгадування кросвордів.

Звертається увага на виділене в кросворді слово, яке є ключовим для даного уроку.

Урок навчання грамоти 1 клас

Тема уроку. «Буква ю на позначення звука [у] та м'якості попереднього приголосного. Казка «Телесик».

Мета уроку. Ознайомити дітей з новим звуковим значенням букви ю. Продовжити формувати у дітей практичне уявлення про найпростіші випадки багатозначності слова. Виховувати любов до кращих зразків усної народної творчості. Розвивати зв'язне мовлення та навички читання.

Обладнання: каса букв та фішки, таблиця складів та слів, магнітофон та грамзапис казки, окреме видання твору, ілюстрації до казки.

Хід уроку

I. Актуалізація знань та повторення вивченого

1. Скласти звукові моделі слів:

- три учні працюють біля дошки і складають із фішок модель слова **знаю**

- -о	= 0
------	-----

та із букв слова **знаю**, **Юхим**.

- клас моделює слова **читаю** - 0 - 0 = 0 , **Юрась** = 0 - 0 =

2. Висновок про звукове значення букви ю на початку слова і складу: в даному випадку буква ю позначає два звуки.

3. Читання тексту «Десять робітників» за «Букварем»:

- хорове читання слів у колонках ;

- читання тексту за частинками;

- розповідь за малюнком;

- вибіркоче читання тексту:

- зачитати ті речення, де описано, яку роботу виконали ці 10 робітників;

- зачитати тільки питальні речення;

- зачитати тільки окличні речення;

- знайти слова з буквою ю .

- Прочитати уважно весь текст оповідання.

4. Який висновок можна зробити кожному із нас, прочитавши цей твір? (Коротка бесіда за змістом прочитаного).

II. Створення проблемної ситуації.

- 1) Давайте змодуємо фішками слово Люда : = 0 – 0.
- 2) Викладемо це слово буквами.
- 3) Яку роль відіграє тут буква ю?

III. Визначення теми уроку**IV. Мотивація навчальної діяльності**

Треба вміти правильно читати слова з буквою ю після приголосної і знати, що вона в такому випадку позначає один звук.

V. Вивчення нового матеріалу

- 1) Читання складів за таблицею з буквою ю.
- 2) Читання слів за таблицею.
- 3) Розгляд сторінки «Букваря», читання складів і слів у «Букварі».
- 4) Багатозначність слова ключ.

Загадки:

*Хто найперший
входить в дім ?*

А потім всі -

Хвостом за ним ?

(Ключ)

*Дивний ключ у небі лине -
Не залізний, а пташиний .*

Це ключем в осінній млі

Відлітають журавлі.

(Ключ)

Гра «Один звук чи два ?»

юр- ню- лю- ?

сю- ю- ою- ?

VI. Фізкультхвилинка.**VII. Підготовча робота до читання тексту казки.**

- 1) Скласти слова з букв:
Кзака – казка.
Сиклете – телесик.
- 2) Розгляд окремого видання казки «Телесик» (заголовок закритий).
Розгляд малюнка на обкладинці.
- 3) Хто знає, як називається ця книжка? Хто зображений на малюнку?
- 4) Як ви думаєте, діти, чому ми склали ці слова КАЗКА і ТЕЛЕСИК і чому роздивились цю чудову книжечку?
- 5) Правильно, дітки, зараз ми будемо знайомитись з українською народною казкою «Телесик».

VIII. Робота над текстом казки

- Слухання казки в грамзаписі (уривок).
- А хто знає, що було з Телесиком далі ? (Дехто з учнів коротко розповідає).

• Про все, що трапилося з Телесиком потім, ви дізнаєтеся, на ГПД, коли Софійка вам прочитає цю книжечку до кінця. Ще можете запитати про цю казочку у своїх мам і бабусь.

• Розгляд малюнків із папки, встановлення порядку ілюстрацій відповідно до сюжету казки.

• А чому Телесик мав таке ім'я? (Тому що відрізаний кусок поліна в народі називається телешик).

• Слово вчителя про скарбницю народу – народну творчість, її казки. Пригадаймо казку «Солом'яний бичок», «Буратіно», «Дюймовочка», «Котигорошко», «Телесик» – герої цих казок виготовлені з матеріалу, який є живою природою, що зберігає в собі велику силу, а людина дає їй живу душу.

І тому мрії людей збуваються тільки в казках.

• Робота з підручником.

1) Розгляд ілюстрацій в підручнику. Який саме фрагмент казки на ній зображено?

2) Читання слів з тексту на дошці: прийшла, приплинь, їстоньки.

3) Читання казки способом «Пташиний базар».

4) Читання казки окремими учнями.

5) Читання уривка казки в особах.

• Інсценізація казки.

ІХ. Підсумок уроку.

- Що нового ви дізналися і навчилися на уроці?

- Гра зі словами «Що позначає в кожному слові буква ю?» (Учитель показує слова, написані на картках окремо).

Любов

Тюльпан

юність

співаю

Юра

малюю

Домашнє завдання: розповісти казку вдома, запитати продовження, читати уривок за «Букварем» або окремим виданням.

Математика 3 клас

Тема уроку. *Письмове додавання трицифрових чисел у випадку, коли сума одиниць дорівнює 10 або сума десятків дорівнює 10. Розширена задача на зведення до одиниці (другий вид).*

Мета уроку. *Навчити учнів письмовому додаванню у випадку, коли сума одиниць чи десятків дорівнює 10. Розвивати у школярів кмітливість.*

Тип уроку: *урок-подорож.*

Матеріали до уроку: *таблиця – схема подорожі, картинки для усних обчислень, пучки паличок.*

Хід уроку

І. Вступне слово вчителя.

Діти, ви любите подорожувати?

Давайте сьогодні під час уроку ми відправимось у незвичайну подорож до країни «Дивної математики». Ось маршрут нашої подорожі (на дошці прикріплена таблиця - схема подорожі). Ми зупинимось на таких станціях:

- Стартова.
- Перевірنا.
- Точна.
- Задачкана.
- Якісна.
- Кмітливіх.

І так, відправляємось.

II. Подорож до країни «Дивної математики».

1. Ст. Стартова. Усні вправи.

1) Обчислити дії з карток:

$$6234+106; 769-632; 456+343; 897-245$$

2) Задача. Учень прочитав 7 сторінок книжки, що становить 3 частину. Скільки сторінок у книжці?

3) 3 яйця зварились за 6 хвилин. За скільки хвилин зварилось 1 яйце? (Задача-жарт).

4) Складіть задачу за рівнянням: $x + 28 = 36$.

2. Ст. Перевірка. Актуалізація опорних знань.

1) Доповніть до 10;

8, 5, 3, 6, 4, 9.

2) Додайте письмово числа $24+36$ з поясненням біля дошки:

$$24+36=60$$

- Чому на місці одиниць написано нуль?

- Продемонструйте це на паличках.

3) Створення проблемної ситуації.

- Розгляньте записи в підручнику №898; поясніть, чому у сумі з'явилися нулі?

3 Ст. Точна. Вивчення нового матеріалу

1. Виконати додавання чисел з поясненням, (вправа 899: 2 приклади біля дошки, решта – самостійно).

2. Перевірка самостійної роботи.

3. Обчислити приклади, записані на дошці, за варіантами і зробити взаємперевірку.

$$345+335 \quad 482+125$$

$$164+243 \quad 634+726$$

4. Ст. Задачкана. 1. Задача №901.

1. Читання задачі

- Що означає «збрали разом»? Яка це дія?

- Запишемо формулу: $a+v=c$

- .Що таке a ? v ?

- Обчисліть вираз, надавши числові значення буквам: $a=162$; $v=128$.

2. Задача з непрямою залежністю (№902).

- На що вказує слово «це»? (на число 264)

- Отже, як знайти, скільки кленів у парку?

3. Запишіть розв'язування задачі.

5. Ст. Якісна. Усно обчислити приклади з іменованими числами (№900).

- Чи правильні ці записи?

$$645+125=7610$$

$$328+162=481$$

$$526+283=809$$

Якщо є помилки, то виправте.

6. Ст. Кмітливих. Цікава математика.

Є п'ять склянок.

Як зробити так, щоб порожні і повні склянки чергувалися ?

Умова: брати можна тільки одну склянку і лише раз.

(Відповідь: другу склянку перелити в п'яту).

III. Підсумок подорожі

IV. Враження від уроку

V. Домашнє завдання. Виконати письмово задачі № 903, 904.

Урок логіки

Тема уроку. Цікавий світ чисел. Фантастичні перетворення.

Мета уроку. Здійснити уявну подорож у цікавий світ чисел; розвивати вміння осмислювати інтелектуально-розумові дії; виховувати інтерес до здобуття знань, до науки.

Обладнання: таблиці, ребуси.

Хід уроку

I. Підготовча частина

1. Логічна розминка

- Горіло 7 свічок. Дві загасили. Скільки свічок залишилось? (Дві, ті, що загасили, решта згоріли).

- Летіло 9 качок. 3 підстрілили. Скільки залишилось? (Три, решта полетіли далі).

- Чи може страус назвати себе птахом? (Ні, бо не вміє говорити).

- До яких пір можна йти в ліс? (До середини лісу, а потім уже йти з лісу).

- Який час показує годинник, коли б'є 13 разів? (Час ремонту, бо зіпсувався).

- Яка нитка найтонша? (Та, що пряде павук, вона в 10 разів тонша за волосину).

II. Повторення вивченого

1) *Що таке судження? Які бувають судження?*

Визначте, яке це судження:

- У магазині «Меблі» продаються столи та хліб. (Хибне.)

- У магазині «Меблі» продаються столи та шафи. (Правильне.)

- На ринку мама купила продукти та взуття. Чи могла мама купити:

а) молока, хліба, ножиці?

б) печиво, масло, тапці?

в) крупи, туфлі, зошити?

2) *Командна гра «Не помились»*. Від команди хлопчиків іде один учень до дошки і від команди дівчаток - один. Хто справиться з завданнями, та команда перемагає.

- Скласти множину букв слова к а л и н а і м а л и н а .

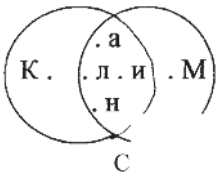
- скільки елементів? (5)

- Яку підмножину тут можна виділити?

(Підмножину голосних і підмножину приголосних.)

- За допомогою кругів Ейлера показати об'єднання множин. Що утворилося внаслідок об'єднання? (Переріз множин.)

A B

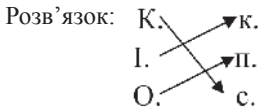
Назвати елементи нової множини

(а, л, и, н) - вони спільні і для множини

A і множини B

Підведення підсумків змагання.

3). Задача. Катруся, Іринка і Оксана намалювали котика, півника, собаку. Хто кого намалював, якщо відомо, що Катя не малювала котика і півника, а Оксана - котика.

Вчитель. Складіть вдома аналогічні задачі для своїх друзів.

4) Задача складніша. Троє колишніх друзів: Сергій, Микола і Олег – зустрілися. Один з них працює лікарем, другий – інженером, третій – вчителем. З'ясувалося, що

- Олег і інженер – любителі шахів;
- Сергій і вчитель сиділи колись за однією партою;
- Микола з лікарем ніколи не зустрічались після школи;
- Олег з учителем працюють в одному селі.

Хто ким працює?

Відповідь: Микола – вчитель, Сергій – інженер, Олег – лікар.

II. Основна частина. 1. Створення проблемної ситуації

Слово вчителя. Діти, ми вже зробили «гімнастику для розуму», повторили і пригадали те, що вивчали раніше, а зараз ми дізнаємось, що будемо вивчати на сьогоднішньому уроці.

27, 12, 15, 1, 3, 11, 14, 22, 3, 12, 23, 28, 11, 22, 7, 16

Тема уроку написана на дошці. Хто може прочитати? Ніхто? Чому?

Учні. Бо на дошці написані якісь числа.

Вчитель. Правильно. Наша тема уроку зашифрована. Щоб її прочитати, треба знати шифр, код. Я вам допоможу. Дам ключ до розгадки, а ви розкодуйте.

(Учитель вивішує таблицю-код):

А	В	Д	Е	И	І	Й	К	Л	М	О	С	Т	Ц	Ч
1	3	6	7	11	12	14	15	16	17	19	22	23	27	28

2. Визначення теми уроку

Учні підписують під кожною цифрою відповідну букву і читають тему уроку «Цікавий світ чисел».

Слово вчителя. Сьогодні ми здійснимо уявну подорож у музей чисел. Екскурсоводами будуть учні нашого класу.

3. Вивчення матеріалу

1 учень. Я вам хочу показати числа, які утворюються з точок. Якщо взяти 3 точки і попарно з'єднати, то вийде рівносторонній **трикутник**: Δ . 4 точки і 5 точок так з'єднати у вигляді трикутника не можна. А 6 точок можна. Виходить шеститочковий трикутник, який одержано з триточкового, збільшеного вдвічі.

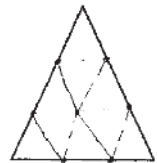
Їх можна зобразити так:

$$3 = 1+2$$

$$6 = 1+2+3$$

$$10 = 1+2 + 3+4$$

І т. д.

Ці числа називають **трикутними**.

- А яке наступне число? Поміркуймо. Правильно, 15.

Отже, утворюється такий ряд: 3, 6, 10, 15, 21, 28 і т. д.

Так само є квадратні числа, п'ятикутні, шестикутні. Такі числа називають **фігурними**.

Вчитель. Існують ще числа довершеності, дружні числа, числа справедливості і рівності, але з ними ви познайомитесь пізніше.

2 учень. Що виникло раніше: число чи цифра? Звичайно, число. І люди раніше навчилися рахувати, а вже значно пізніше записувати числа. У II - I століттях до нашої ери Римська держава досягла найвищого рівня розвитку культури. Вони винайшли систему нумерації, за основу взявши сім літер, які означали: I - одиниця, V - п'ять, X - десять, L - п'ятдесят, C - сто, D - п'ятсот, M - тисяча.

Решта чисел утворювали, додаючи чи віднімаючи ці знаки.

- Давайте утворимо число 17: XVII, 134: CXXXIV. Ці числа зуться **римськими**, але ця система незручна, хоча нею користуються і нині.

Вчитель. Діти, ще існувала слов'янська нумерація, але вона була дуже незручною, в ній використовувалось 27 літер. Написати могли тільки тисячі, а на більше число говорили «тьма». Тепер це мільйон.

3 учень. Згодом у Росію прийшло арабське числення. В основі їх написання лежить квадрат. Цифр було 10.

Винайдена в Індії десяткова позиційна система виявилася найзручнішою. Значення цифри залежить від її місця в числі. Це система, якою користуємось і ми.

Будь-яке число можна прочитати і записати, розділивши його на класи. Існують такі класи: I - одиниць, II - тисяч, III - мільйонів, IV - мільярдів (більшійон), V - трильйонів, VI - квадрильйонів, VII - квінтильйонів, VIII - секстильйонів і т. д.

- Давайте запишемо в рядок цифри (будь-які) 3982051762460 і спробуємо прочитати.

(Учні ділять його на класи і читають).

4 учень. Звернемося до множини натурального ряду чисел. Запишемо: 1,2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9,10,11, 12,13,14

- Яке число буде найбільше?

(Найбільшого нема. Є найменше - 1)

Але серед цього ряду є числа, які діляться і мають багато множників, а є такі, що діляться тільки на 1 і самі на себе. Давайте знайдемо такі числа. (Учні знаходять і підкреслюють 2, 3, 5, 7, 11, 13, 17...)

Такі числа зветься **простими**.

- Чи є серед них найбільше? (Нема, бо числа безкінечні). Є ще парні і непарні числа, ламані (дробові), круглі та ін. Давайте знайдемо суму записаних чисел цього ряду. Що треба зробити? (Додати всі числа.) Чи швидко це робиться? (Довго.) А спробуймо додати крайні числа, потім другі, треті, ... Яку цікавинку ви помітили? (Суми однакові.)

Отже, треба тільки поррахувати, скільки разів утворюється така сума і помножити її. Що ми проявили? (Кмітливість.)

Фізкультхвилинка

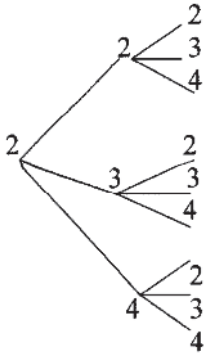
- Діти, ви не загубилися в світі чисел? Тоді продовжимо роботу.

1. Давайте із цифр 2, 3, 4 складемо всі можливі трицифрові числа при умові, щоб вони не повторювалися або повторювалися. (Учні вибирають самі)

Перше утворення зробимо колективно, при умові повторення чисел. Міркуємо так:

числа повинні бути трицифрові, значить на місці сотень може стояти 2, 3, 4.

На місці десятків кожна цифра, на місці одиниць може бути три комбінації: або 2 одиниці, або 3, або 4. Ось як можна зобразити.

Назвемо утворені числа: 222, 223, 224, 232, 233, 234, 242, 243, 244. Таких чисел вийшло 9.

Робота в групах.

Утворіть можливі числа із 3 сотнями - I група, 4 сотнями - II група.

Скільки вийшло чисел? (В кожній групі по 9).

Отже, всіх чисел - 27.

2. Встановіть закономірність ряду чисел і допишіть по 2 числа, не порушуючи порядку.

25,25,21,21, 17, 17, ... (13, 13)

1,2,4,8, 16, ... (32,64)

16,12,15,11,14,10,... (13,9)

3. Робота в парах.

Розшифруйте ребус:

$$\begin{array}{r} \text{В Д С Е} \\ + \text{В Д А Е} \\ \hline \text{А Е С В Е} \end{array}$$

Відповідь: $\begin{array}{r} 5240 \\ + 5210 \\ \hline 10450 \end{array}$

б) $\begin{array}{r} * 4 * \\ \times \quad 4 \\ \hline * 19 * \end{array}$

Відповідь: $\begin{array}{r} 548 \\ \times \quad 4 \\ \hline 2192 \end{array}$

III. Підсумок уроку.

Послухайте цікаву тасмніцю. В Аравії помирав старий дідусь. Все своє майно, 17 верблюдів, він заповів своїм трьом синам, причому старший мав одержати половину, середній – третину, а найменший – дев'яту частину. Після смерті батька сини не знали, що робити, бо 17 не ділилося ні на 2, ні на 3, ні на 9. Довго сперечалися брати. Аж тут під'їхав до них на верблюді мудрець. Довідався про суперечку і дав братам мудру пораду, яка допомогла здійснити батьківський заповіт. Що то була за порада?

Поміркуйте.

Мудрець віддав братам свого верблюда. їх стало 18. Тоді і поділили. Старший син одержав 9 верблюдів, середній – 6, молодший – 2. В сумі 17 верблюдів. А мудрець забрав свого верблюда і поїхав далі.

- Чи сподобався вам урок?

- Що сподобалося найбільше? Ви втомилися, бо гарно працювали. На завершення уроку розкодуйте ще одне слово:

17, 19, 16, 19, 6, 27, 12 (молодці)

- Я дякую вам за урок. До нової зустрічі.

Література до розділу 5.1

1. Б. Друзь. Математична мозаїка. – К.: «Веселка», 1991.
2. М. Богданович. «Математичні джерельця». – К.: «Веселка», 1988.
3. О. Митник. Логіка. – К.: «Початкова школа», 2002.
4. О. Гісь. Планета міркувань. – К.: «Національний підручник», 2006.

5. 2. Методика навчання учнів початкової школи в малих групах за концепцією Д. Б. Ельконіна і В. В. Давидова та її запровадження в початковій школі

За визначенням К.Ф. Нор, «групова навчальна діяльність – це форма організації навчання в малих групах учнів, об'єднаних загальною навчальною метою при опосередкованому керівництві вчителя і співпраці з учнями. Але щоб це визначення дало підтвердження результативністю, саме педагогам початкової школи необхідно навчити молодших школярів групової форми навчальної діяльності, яка в психолого-педагогічній практиці посідає важливе місце».

Гуманізація відносин «учитель-учень», задоволення потреб дітей у спілкуванні та співпраці приводять до повної системи поєднання індивідуальних, групових і фронтальних видів роботи. Групова робота – це термін, що охоплює величезну кількість прийомів, коли два чи більше учнів отримують завдання, яке вимагає співпраці та мовлення за власною ініціативою учнів.

Варто виділити деякі переваги групової роботи.

– Працюючи в групі, учень має можливість більше розмовляти, висловлювати свою думку, сперечатись на задану тему.

– Групова робота сприяє теплову, неофіційному кліматові. Мовчазні діти стають активними учасниками навчального процесу, хоч ніколи не брали участі в роботі цілого класу. Така невелика група перетворюється у малу учнівську спільноту, де всі співпрацюють.

– Групова робота сприяє розвитку відповідальності та самостійності учнів. У невеликій групі важко бути непомітним. Маленькі групи допомагають учням з різними здібностями та вміннями досягти своєї мети. Це є крок до індивідуального навчання. Отже, через групові форми виконання завдань у дітей формується позитивна мотивація до навчального співробітництва. Групи не повинні бути постійними, оскільки це може привести до виникнення груп учнів різного рівня успішності.

Методи поділу на групи можуть бути різні: за інтересами, за допомогою лічилок, розрахуватися на 1-й–5-й, за цифрами на картках, умовними позначками, геометричними фігурами тощо.

Щоб групова робота була ефективною, треба дотримуватись таких вимог:

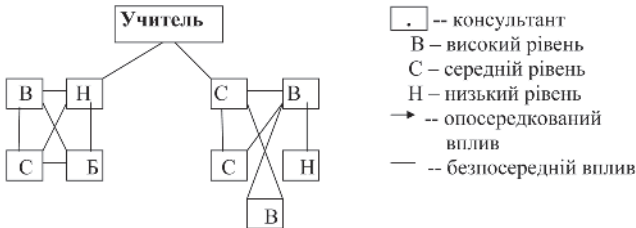
- правильно формувати групи;
- ретельно обмірковувати структуру уроку з використанням групових форм навчальної діяльності;
- розробляти пам'ятки, інструкції, які спрямовують групову навчальну діяльність;
- вчити дітей співпрацювати під час виконання групових завдань;
- регулювати міру допомоги вчителя групам у процесі їх роботи.

Цінним у роботі групи є те, що кожен учень має можливість вибрати різні ролі: експертів, що аналізують проблему; учасників, які шукають альтернативного розв'язання проблеми; мислителів, що аналізують взаємозв'язки між

явищами; співрозмовників, котрі вміють активно слухати, домовлятися; партнерів, що вчать співпрацювати тощо.

Після обговорення завдання група визначає представника, який відповідатиме перед класом. Всі інші учні стежать за ходом обговорення, доповнюють чи виправляють товаришів. Старший групи виставляє оцінки.

Навчальні групи організовують із чотирьох-п'яти осіб. Нечисленні групи сприяють зручному і швидкому розміщенню учнів, активній діяльності кожного члена групи, розподілу обов'язків. Велику роль у навчальному процесі відіграє склад групи. Кожну групу стараються об'єднати так, щоб там був хоч один сильний учень, який стає консультантом, а між іншими учнями також розподіляють обов'язки. При створенні груп беруть до уваги психологічну єдність дітей, бажання учнів, потенціал можливостей для їх успішної спільної діяльності. Консультанта, за згодою учнів, призначають сама. Дітей в групах розміщують за такою схемою:

Для відображення діяльності роботи учням пропонують такі питання:

1. Функціонування в групі:

Чи розв'язала група те, що повинна була розв'язати?

Які, на твою думку, були у групі труднощі?

Чи були труднощі розв'язані?

2. Ролі учасників:

Чи мав ти певну роль у групі?

Яку?

Як ти вважаєш, ти її виконав?

Тобі було важко? Чому?

Чи був ти корисним у групі? У чому конкретно:

а) у пропозиції плану роботи;

б) у пошуку інформації;

в) у пропозиції розв'язування труднощів.

3. Робота індивідуальна (робота колективна).

- Чи працював ти самостійно в той час, коли вся група працювала разом?

4. Оцінка.

- Як ти визначиш те, що вивчив?

Як уже зазначалося, групова навчальна діяльність корисна на всіх етапах уроку, особливо під час перевірки домашнього завдання, закріплення

знань, застосування їх на практиці, де допомога дорослого вже не потрібна і навіть шкодить, бо дитина самостійно діяти не може.

Із самого початку навчаю учнів співпраці, роботи в малих групах. Залучаю дітей вступати в дискусію, яка має забезпечувати вирішення на даному етапі навчальних завдань. Учні спілкуються один з одним, і часто їм доводиться самостійно обґрунтовувати свою точку зору.

Пропоную на першому етапі навчання дискусії засвоїти «Правила загального обговорення»:

- 1) не говорити всім разом;
- 2) заперечуючи, звертатися безпосередньо до учня;
- 3) всім слухати одного;
- 4) постійно використовувати позначки «+», «-».

Стараюсь зацікавити учнів колективною роботою. Для цього залучаю до співпраці в малих групах. Пропоную учням такі завдання: приклад на декілька дій, гру «Збери квіточку», скласти оповідання на певну тему тощо. Щоб діти працювали узгоджено, вивчаємо з учнями інструкцію «Правила дружної роботи».

1. Перед роботою слід домовитися, хто що буде виконувати.
2. Не сперечатися даремно.
3. Намагатися зрозуміти одне одного.

Після того, як підготовку дітей до спільної роботи завершено, переходжу до формування працювати парами. Для роботи в парах використовую прийоми, такі як взаємоперевірка, взаємодиктанти, складання плану оповідання. На уроці української мови організовую роботу в парах так: діти заздалегідь готують вдома картки з загадками.

На уроці учні по черзі виконують роль «вчителя», читають свою загадку:

Я у полі і в гаю
Радо сонце зустрічаю.
пелехата шапка
І зовуся я ... (*Кульбабка*)

Потім учень просить товариша її відгадати. Якщо відгадка неправильна, то «вчитель» повільно читає загадку ще раз. Після правильної відповіді учень записує в зошит відгадку, диктуючи по складах. Я ставлю запитання: «Як треба це слово писати?». Учень розмірковує, потім перевіряє за картою-зразком, записує у зошиті. Після цього учні міняються ролями. Інший учень, який виступає в ролі учителя вже вчить за своєю картою, де в нього своє незнайоме слово. Про закінчення роботи діти сигналізують піднятими руками.

Коли я переконуюся в тому, що учні в парах можуть вести дискусію, спільно виконувати завдання, навчати один одного, можна переходити до найбільш складного виду групової діяльності – до ланкової.

Формую групу з чотирьох осіб, серед якої є сильні учні, середні та слабші. Роботою групи керую через пам'ятки, інструкції:

1. Прочитайте завдання.
2. Домовтесь, хто за ким називатиме своє запитання.
3. Виконуйте кожен свою частину роботи.

4. Обговоріть у групі правильність роботи кожного.

5. Оцініть роботу кожного в групі.

У групі визначається учень, який відповідатиме перед класом. Школярі з кожної групи по черзі повідомляють, решта стежить за ходом обговорення, доповнюють чи виправляють. Командир групи виставляє оцінки.

Коли учні оволоділи прийомами роботи в групі, навчилися спілкуватися, співпрацювати, вводжу кооперативно-групову роботу, яка передбачає взаємодію між групами. Цей вид роботи організують під час роботи над текстом.

Групова діяльність з моїми учнями сприяє підвищенню успішності, вирішує багато виховних завдань.

Перед тим, як організувати групову роботу на уроці, проводжу велику підготовчу роботу. Визначаючи завдання для групової роботи, враховую обсяг завдань, рівень складності із навчальними можливостями учнів, міру допомоги з боку вчителя. Завдання вибираю з підручника. Більше уваги приділяю одній із груп: слухаю, як проходить опитування, з'ясовую, як консультант керує виконавцями групового завдання, допомагаю в разі потреби. Тій групі, яка відчуває певні труднощі, вчитель допомагає. Він є невидимим диригентом, тому вчасно помічає, виправляє, підтримує кожного учня.

При вивченні з української мови теми «Суфікс» ознайомлення з суфіксом як значущою частиною слова роботу в групах організую таким чином.

Робота у групах.

Завдання I. Сформувати групи за спорідненими словами.

– Праця, працелюбний, працьовитий, працювати, працею.

– Труд, трудівник, трудовий, трудитись, у труді.

– Будинок, будувати, будити, будівельник, будова, житло.

– Чи є серед споріднених слів зміна форми слова?

– Чому слова *будити* і *житло* виявилися зайвими?

Утворені групи займають свої місця. Між членами бджолиної сім'ї існує суворий розподіл обов'язків. Є у їхній родині бджілкі – будівельниці, прибиральниці, годувальниці, вартіві, розвідниці і регулювальниці. До речі, вчені дослідили, що бджоли прокладають точні маршрути між квітами і вуликами, а бджоли-регулювальниці проганяють з дороги інших комах. І ви працюєте в групі дружно, не заважаєте один одному і чітко виконуете свої обов'язки.

Завдання II. Гра «Будівельники»

Картка 2 (а)

1. Утвори слова, запиши їх і виділи суфікс.

По _____ івник

пере _____ сад _____ ка

овий _____ ок

_____ очок _____

Картка 2 (б)

Гра «Будівельник»

1. Утвори слова, запиши їх і виділи суфікс.

За _____ аний

до _____ пис _____ ка

роз _____ ник

_____ емний _____

Картка 2 (в)

Гра «Будівельник»

Утвори слова, запиши їх і виділи суфікс.

Про _____ ець

роз мов _____ ний

онька _____ а

_____ ник _____

Картка 4 (а)

1. Замінити слова, що в дужках, так, щоб підходили за змістом.
2. Спиши перший абзац, виділи суфікси у змінених тобою словах.
3. Усно продовж карточку.

Бджола Жужа

Сьогодні Жужі не щастило. Тільки-но Жужа сіла на чудову пахучу (квітка), хтось сильно хитнув (стебла). (Бджолу) впала з квітки і потрапила прямісінько у калюжу. Бовтається Жужа у воді, безсило рухає (крило) і (лапа).

Раптом бачить бджілка, що на неї згори дивляться великі дитячі очі

Картка 4 (б)

1. Скласти опис ромашки за словосполученнями:
у лузі, гінке стебельце, ніжні прозорі пелюстки, як віночок, прикрашена росичкою.
2. Які суфікси допомагають передати ніжні почуття до квіточки.

Картка 4 (в)

1. Прочитай текст. Випиши лише ті речення, які є відповіддю на запитання: «Коли і як найкраще вживати мед?»

2. Розбери за будовою виділені слова.

Мед – бджолиний солодкий продукт. Він дуже корисний для дітей. Необхідно вживати мед зимою для профілактики застудних хвороб і лікування. Найкраще вживати мед вранці і ввечері, довго не затримуючи в роті, по 2 ложечки на день.

Назвати суфікси, за допомогою яких утворилися нові слова. Суфікси надають слову емоційного забарвлення, допомагають словам «відчувати».

– Утворимо слова з позитивним і негативним емоційним забарвленням

<i>Ніс носик</i>	<i>вітер</i>	<i>вітерець</i>
	<i>носиця</i>	<i>вітрище</i>
<i>хлопець</i>	<i>хлопчик</i>	<i>дід</i> <i>дідусь</i>
	<i>хлопчисько</i>	<i>дідуган</i>

- Отже, для чого служать суфікси? (Для утворення нових слів).

У даному випадку, щоб надати словам емоційного забарвлення.

Завдання III.

Перевірте, чи всі слова вибрані правильно.

Школяр, дощик, словник, горбок, тракторист, вітерець, свічечка, лісовий, солов'їна, ложечка, хвостик, ніжки, узлісся, закладка, розгадка, приказка, підсніжники, розмовники.

Завдання IV.

А зараз завдання від трьох бджілок. Одну з них звать Майя, другу – Жужа, а третю – здогадайтеся з віршика.

- Чим цікаві слова «сонечко» і «Сонечка»? Може вони споріднені? Визначте суфікс у слові «Сонечка». Діти виконують завдання 4.

Привчаю дітей виконувати завдання самостійно. Ланкам даю інструкцію, яку записую на дошці. Діти працюють 10-12 хв. Після закінчення роботи один учень доповідає класові. Потім знову робота відбувається в малих групах. Діти читають правило у підручнику, пояснюють його одне одному, наводять приклади.

Закріплення нової теми проводжу у фронтальній роботі. Після цього підводжу підсумок, даю аналіз роботи груп, аналізую труднощі, якщо вони виникли у групах.

Впровадження групової навчальної діяльності потребує додаткових витрат часу, оскільки необхідно здійснити відповідне тематичне планування, розробити структуру проведення, скласти варіанти завдань. У класі існує взаємодопомога. Сильні учні допомагають засвоювати навчальний матеріал товаришам у групі, перевіряють і закріплюють свої знання. Тільки в співпраці дитина може зробити більше, ніж самостійно.

Конспект уроку

Тема уроку: Зміна приголосних перед закінченням - і в іменниках жіночого та чоловічого роду.

[М. С. Вашуленко. Рідна мова. Підручник для 4 класу. Частина І.: К. – Освіта, 2004. – С. 67–69. – *Вправи 133-137.*]

Мета уроку: *Ознайомити учнів з чергуванням приголосних в іменниках; формувати вміння й навички застосування правил для пояснення правопису іменників у давальному й місцевому відмінках однини; закріплювати навички правильного відмінювання іменників; розвивати пізнавальну самостійність; виховувати ціннісне ставлення особистості до природи.*

Обладнання: малюнки звірів тайги, прислів'я.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

Я всміхнуся сонечку:

– Здрастуй, золоте!

Я всміхнуся квітоньці

– Хай вона цвіте!

Я всміхнуся дощику:

– Лийся, мов з відра!

Друзям усміхнуся -

Зичу їм добра!

II. Повторення вивченого матеріалу.

1. Перевірка домашнього завдання. (*Вправа 132.*)

- Чи можна вважати текст вправи художнім. Чому?

- Як ви поділили його на абзаци?

- Прочитайте кожен абзац вправи, вставляючи іменники, що в дужках, у родовому відмінку однини.

- Як ви зробили звуко-буквенний аналіз слова шия?

2. Самостійна робота.

Прочитайте, поясніть, спишіть. У виділених словах визначте рід, число, відмінок.

I варіант

Краще фунт розуму, ніж пуд краси.

Поганий жнець довго серпа вибирає.

II варіант

Героя народжує боротьба.

Без вітру і трава не колишеться.

III. Вивчення нового матеріалу.

1. Оголошення завдання уроку.

– Ми навчилися розрізняти відмінки іменників, а сьогодні розглянемо нове мовне явище.

2. Робота над текстом. (*Вправа 133.*)

- Про що ви дізналися із прочитаного тексту?

- Які недоліки є в ньому? Як їх усунути?
- Випишіть виділені іменники в таблицю за зразком. Позначте закінчення.
- Спробуйте сформулювати правило про зміну кінцевих приголосних звуків основи в іменниках жіночого та чоловічого роду перед закінченням.

3. Робота над усвідомленням правила, с. 68 (перше правило).

— У яких відмінках іменників перед закінченням вживаються приголосні [г], [к], [х], а в яких - [з'], [ц'], [с']?

Чому тверді приголосні змінюються на м'які? (Тому що в давальному і місцевому відмінках кінцевий приголосний основи стоїть перед - і.

А перед - і вживаються лише м'які або пом'якшені приголосні.)

4. Самостійне дослідження. (Вправа 134.)

- Поставте подані іменники у давальному і місцевому відмінках.
- Зробіть висновок, чи в іменниках чоловічого і середнього роду чергування кінцевих приголосних основи відбувається так само, як в іменниках жіночого роду.

5. Засвоєння правила, с. 68 (друге правило). (Звертається увага не те, що змінювання приголосних основи відбувається у місцевому відмінку однини у деяких іменниках чоловічого і середнього роду.)

Фізкультхвилинка.

IV. Тренувальні вправи. 1. Творче списування. (Вправа 135.)

2. Бесіда за змістом тексту.

— Що нового ви дізналися із тексту? — Про яких звірів розповідав Василько?

3. Словникова робота.

Тайга — природна географічна зона Росії, поросла хвойними лісами.

Сопка — невелика гора з круглою вершиною.

Росомаха — хижий звір з густою довгою і грубою шерстю, подібний до куниці. (Використовуються малюнки звірів тайги).

4. Виконання завдань.

- Спишіть текст вправи, ставлячи слова, що в дужках, у потрібному відмінку.

— Знайдіть в реченнях однорідні члени і визначіть, якими членами речення вони є.

2. Робота з прислів'ями. ГРУПОВА РОБОТА.

Г - 1 — Поясніть зміст кожного прислів'я.

Г - 2 — Спишіть, вставивши на місці крапок потрібну букву.

Г - 3 — Поряд запишіть початкову форму іменників, виділіть в обох словах, букви, що позначають звуки, які чергуються.

Гостя запрошуй на поро...і.

Хто у кожу... і, тому зима не страшна.

Що на умі, те й на язи... і. Лихе по людях ходить, а не по лу... і.

3. ГРУПОВА РОБОТА (Вправа 136).

Г - 1 — У кожній групі знайдіть «зайвий» іменник. (Площа, ваза, ніж.)

Г - 2 – Усно провідмініайте іменник площа.

Г - 3 – Вимовте звуки у цьому слові. Якими буквами вони позначаються на письмі?

V. Підсумок уроку.

1. Відповіді на запитання:

- Над чим ми працювали сьогодні на уроці?

- Чому потрібно знати про зміну приголосних перед закінченням -/ в іменниках жіночого та чоловічого роду?

Гра «**Встав пропущене слово**».

Як виконуєш завдання, не забудь про чергування. Як поріг — то на...

(порозі), ну а ріг — пиши на...

(розі). Коли вухо — то у... (вусі),

а кожух — то на... (кожусі). Як урок

— то на... (уроці), око — порошинка в... (оці).

Домашнє завдання.

М. С. Вашуленко. Рідна мова. Підручник для 4 класу. Частина I. К.: Освіта, 2004. — С. 68, правила; вправа 137 (письмово).

Конспект уроку

Тема уроку. Особливості відмінювання іменників (Вправи 114–118)

Мета уроку: *закріпити знання про відмінювання іменників. Виробляти вміння ставити іменники в початковій формі, визначати відмінок конкретного іменника в контексті речення. Розвивати мовлення, мислення, спостережливість. Виховувати вміння бачити прекрасне.*

Обладнання. *таблиця з назвами відмінків іменників і питаннями до них.*

Хід уроку

I. Організація класу до уроку.

II. Перевірка домашнього завдання. (Вправа 113)

– *Яка тема і мета вірша?*

– *Уякому відмінку стоять виділені іменники?*

– *Що таке початкова форма іменника?*

– *Прочитайте речення із звертанням, поясніть розділові знаки.*

– *Назвіть за порядком відмінки і питання до них.*

III. Робота над вивченням нового матеріалу.

1. *Попереджувальний диктант* (за матеріалами вправи 114, перший абзац):

а) *читання тексту, словникова робота, добір заголовка;*

б) *записування диктанту з наступною самоперевіркою;*

в) *завдання до диктанту.*

– *Знайдіть 5 іменників, визначте відмінок кожного з них, назвіть початкову форму.*

Групова робота:

Група 1. *Вправляння у відмінюванні іменників.*

–Провідмініайте усно іменники мама, дід, сонце. (Вправа виконується на закріплення назв відмінків і питань до них.)

Група 2. Порівняння початкової форми іменників жіночого роду в таблицях 1 і 2. (Вправа 115)

– Іменники, що містяться в першій таблиці, належать до жіночого роду і мають в називному відмінку однини закінчення **-а (-я)**.

– До другої таблиці вміщено іменники жіночого роду, які в називному відмінку однини мають нульове закінчення.

Група 3. Опрацювання додаткового теоретичного матеріалу (підручник, с. 59).

2. «Перевір себе».

– Виправте помилки в тексті, записаному на дошці (скористайтеся таблицею 3, с. 58).

Немає дарунку, чистого двора, готуємось до диктанта, дивитися з екрану, шукати затишка.

Фізкультхвилинка.

3. Науково-дослідницька робота учня (за матеріалами вправи 116). Робота в групах:

а) повторення про будову слова (звернути увагу на основу слова);

б) дослідницька робота (завд. 1, впр. 116);

в) відмінювання (письмово) двох іменників із запропонованих у першому завданні, позначення в них закінчень.

4. Каліграфічна хвилинка творчого характеру.

– Запишіть якнайбільше іменників чоловічого роду з основою на м'який приголосний. Наприклад, День,

(День, гай, кінь, кінець, стілець, палець і т. д.). 5. Розвиток зв'язного мовлення (за матеріалами вправи 117).

IV. Підсумок уроку.

V. Домашнє завдання з інструктажем.

М.С. Вашуленко. Рідна мова. Підручник для 4 класу. Частина І.: К. – Освіта, 2004. – С. 60. – Вправа 118 (письмово).

5. 3. Методика інтерактивного діагностування знань учнів

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в системі освіти, вимагають упровадження в навчальний процес комп'ютеризованих систем контролю знань. Національна програма «Освіта. Україна XXI століття» передбачає розвиток освіти на основі нових прогресивних концепцій, упровадження в навчальний процес нових інформаційних технологій та науково-методичних досягнень.

Сучасні інформаційні технології вносять до процесу оцінювання нові елементи, які є більш ефективні та надійні порівняно з класичними засобами контролю знань. Комп'ютерні технології дають можливість вико-

ристовувати більш складні в математичному плані методи відбору завдань, нарахування балів та оцінювання.

Пошук досконалих методів вимірювання рівня навчальних досягнень учнів на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій набуває надзвичайної актуальності, оскільки об'єктивізація процесу вимірювання, забезпечуючи зворотний зв'язок, дає можливість координувати цей розвиток. Отож, об'єктивні та точні методи вимірювання й оцінювання знань стають однією з рушійних сил підвищення рівня навчальних досягнень, а отже, і якості освіти.

Порівняльний аналіз методів вимірювання рівня навчальних досягнень, які використовуються в сучасній педагогіці: усного опитування, письмової роботи, інтерв'ювання та тестування, — свідчить про те, що останній метод більше за інші відповідає критеріям якості при визначенні рівня теоретичних знань, умінь і навичок учнів.

Використання тестів у навчальному процесі надійно увійшло у світову педагогічну практику. В Україні цей процес також набуває сил: розвиваються наші уявлення про призначення та педагогічні можливості тестів, форми тестів, форми запитань, методи обробки результатів тестування та їх інтерпретації.

Перевірка результатів навчальних досягнень учнів — це констатація наслідків навчально-пізнавальної діяльності школярів без пояснення їх походження. Діагностика знань школярів — це з'ясування умов і обставин, у яких протікає процес навчання; отримання чіткого уявлення про ті причини, які сприяють чи перешкоджають досягненню прогнозованих результатів. Як бачимо, у діагностику вкладається більш широкий і глибокий смисл: вона розглядає результати у тісному зв'язку із шляхами і способами їх досягнення. Крім традиційних форм і засобів контролю, перевірки, оцінки знань і умінь, діагностика включає їх аналіз, виявлення динаміки, тенденцій, прогнозування подальшого розвитку результатів навчальної діяльності.

Отже, основними проблемами контролю знань у Володимирецькому районному колегіумі є зведення до мінімуму часу, який затрачається педагогом на перевірку знань учнів, максимальне охоплення процедурою контролю значної кількості суб'єктів навчання та реалізація індивідуального підходу до контролю й оцінювання навчальних досягнень.

Тест як одна із форм контролю знань.

Класифікація тестів

Перевірка й оцінювання знань — це одна з найважливіших і найважливіших процедур для педагогічних працівників, особливо в освітніх закладах. Перевірка знань проводиться багатьма традиційними способами, які, крім переваг, мають загальні недоліки: великі часові затрати та недостатню об'єктивність. Важливою проблемою є також об'єктивне оцінювання за умов обмеженого часу. Розвиток інформаційних технологій та впровадження комп'ютерних систем тестування і перевірки знань робить можливим отримання об'єктивної і точної оцінки відповідей учнів уже в про-

цесі тестування, а критерії оцінювання не залежать від втоми і психічного стану вчителя. Найбільш поширеною формою оцінювання знань сьогодні є тестовий контроль, який може проводитись за допомогою комп'ютерних засобів – комплексів автоматизованого тестування.

Оцінювання знань може здійснюватися традиційними й нетрадиційними методами. До останніх належить комп'ютерне тестування, основними перевагами якого є:

- об'єктивність результатів перевірки, що базується на заздалегідь визначеному еталоні відповідей;
- підвищення ефективності контролю знань учнів з боку вчителя за рахунок регулярності тестування;
- можливість автоматизації перевірки результатів тестування знань учнів;
- можливість використання процедур комп'ютерного тестування в системах дистанційної освіти.

Тестування виступає як педагогічний засіб системи навчання і може бути використане як контроль навчального процесу, що дозволяє оцінити рівень знань, умінь і навичок того, хто навчається. Тестування проводиться за допомогою спеціальних тестів, що складаються з певного набору рівня невідповідності. Тестове завдання – це чітке і ясне завдання з конкретної наочної сфери, що вимагає однозначної визначеної відповіді або виконання певного алгоритму дій. Тест – набір взаємозв'язаних тестових завдань, що дозволяють оцінити відповідність знань учня, експертної моделі знань наочної сфери (рис. 5.1).

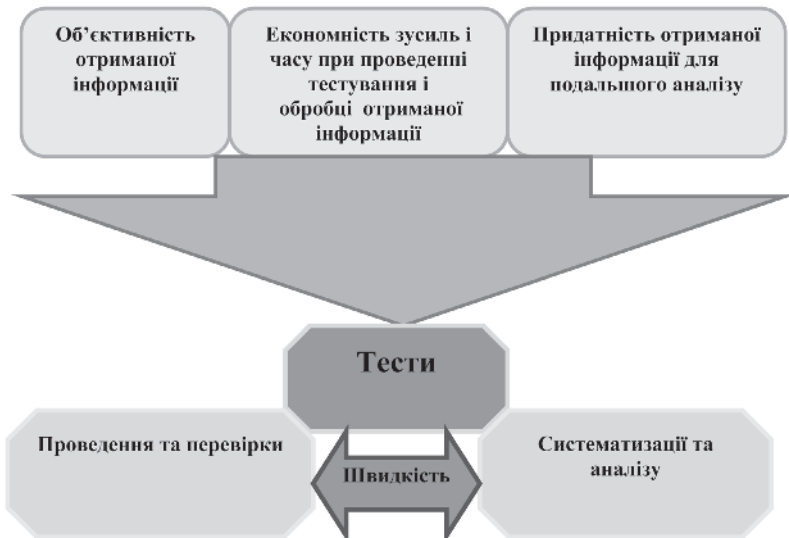

Рис. 5.1. Схема переваг тестового контролю знань

Відомо, що тільки правильно складений тест може повністю відповідати сучасним цілям навчання й освіти. Багато вчителів мають певні труднощі в розробці таких тестів та їх правильному методичному застосуванні. Таким чином, можна констатувати, що необхідні певні рекомендації.

Фундаментальні дослідження тестування як методу педагогічної діагностики висвітлені в роботах С. Аванесова, В. Беспалька, К. Інґекампа, П. Клайна, А. Майорова, Л. Долінера та інших.

При складанні тестів необхідно враховувати два критерії – ефективність та складність завдання тесту.

Ефективність – порівняльний критерій, що дозволяє порівняти тести. Ефективним можна назвати тест, який краще, ніж інші тести, вимірює знання учнів потрібного рівня підготовки, містить меншу кількість завдань, дає можливість якісніше, швидше, ефективніше одночасно перевірити рівень знань учнів.

Складність завдання тесту – характеристика завдання тесту, що відображає статистичний рівень розв'язку в даній вибірці стандартизації. Показником складності тестового завдання є частка вибірки випробуваних, які розв'язали чи не розв'язали дане завдання. Наприклад, якщо лише 20 % випробуваних виконали завдання, його можна вважати складним для даної вибірки, якщо 80 % – легким.

Варто зазначити, що всі вище названі критерії спрямовані на єдину загальну вимогу: тест повинен давати якнайточнішу інформацію про досліджуване явище.

Комплект тестових завдань має відповідати низці вимог.

1. Складатися з двох блоків:

а) блоку, що відображає зміст освітнього стандарту;

б) блоку, що відповідає програмі поглибленого вивчення предмета.

Особливу увагу слід звертати на повноту відображення змісту освітнього стандарту (мінімуму) в першому блоці.

2. Доцільно розробляти тести, які містять питання з кожного розділу навчальної програми даної дисципліни (не менш як 10–12 тестових завдань, а з усієї дисципліни загалом від 60 до 120 тестових завдань).

3. Необхідно мати щонайменше чотири варіанти комплектів тестів з кожного розділу курсу, використовувати 2 варіанти для проміжного (тематичного) контролю і два – для підсумкового.

4. З кожного тестового завдання та з усього комплекту тестів має бути визначено кількість балів за правильне розв'язання даного тестового завдання (кількість балів у кожному варіанті має співпадати).

5. У всіх комплектах тестів необхідно скласти ключ з варіантами правильного розв'язання тестових завдань (еталон).

6. Кількість балів, отриманих учнями за результатами роботи з тестами, необхідно перевести у 12-бальну шкалу оцінок.

Прийнято такий розподіл оцінок (хоча можливі варіанти): отримання учнем у процесі тестування від 100 до 90 % від максимальної кількості ба-

лів відповідає високому рівню; від 89 до 60 % – достатньому; від 59 до 30 % – середньому; від 29 % та нижче – початковому.

7. Найбільші можливості для аналізу якості знань та вмій учнів дає тест, укладений з використанням різних типів тестових завдань. Бажано, щоб ці типи тестових завдань повторювались у тестах з кожного розділу програми та розташовувались по висхідній.

Вибір конкретного методу тестування та типу тестових завдань залежить від цілової мети тестового контролю і попередньо обраних показників оцінки рівня знань. Класифікація тестових завдань в залежності від їх характерних ознак представлена на рис.5.2.

Рис. 5.2. Класифікація тестових завдань

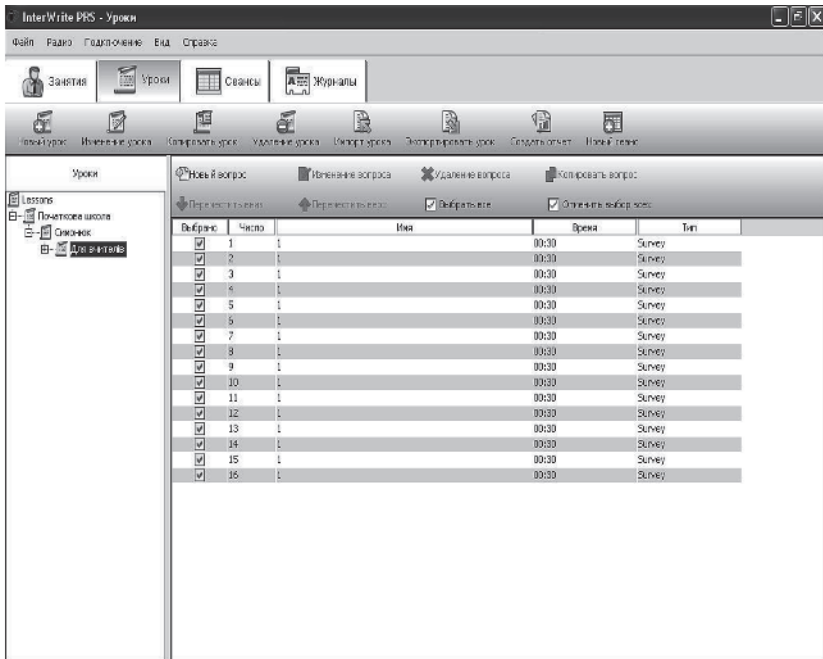
Отже, тестування допомагає визначити середню оцінку і ступінь навченості класу та дає підстави здійснювати якісний аналіз результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів за будь-який проміжок часу або протягом усього навчального року.

Використання програмного комплексу тематичного оцінювання знань учнів

Автоматизація навчального процесу набирає все більших і більших обертів. Уже досить складно знайти навчальні заклади, де не застосовують сучасні технології, такі як: комп'ютер, інтерактивна дошка, мультимедійний проектор та ін. Можливість їх використання сприяла появі багатьох програм для перевірки знань переважно шляхом тестування.

В умовах швидкого розвитку інформаційних технологій поряд із традиційними формами контролю знань поширений контроль та аналіз з використанням комп'ютерів. Суттєвими перевагами такого контролю є об'єктивність оцінювання знань, заощадження урочного часу, безпосередня фіксація результатів, забезпечення оперативного зворотного зв'язку, можливість використання як індивідуально, так і групового.

Саме такі переваги має використання «Програмного комплексу тематичного оцінювання знань учнів». Даний комплекс призначений для організації контролю знань у загальноосвітніх навчальних закладах. Структура та зміст завдань тематичного тестування забезпечується розподілом завдань за трьома рівнями складності (рис.5.3).

Рис. 5.3. Загальний вигляд програмної частини «Програмного комплексу тематичного оцінювання знань учнів»

Комплекс тестування успішності дає можливість реалізувати основні дидактичні принципи контролю навчання:

- принцип індивідуального характеру перевірки й оцінки знань;
- принцип системності перевірки й оцінки знань;
- принцип тематичності;
- принцип диференційованої оцінки успішності навчання;
- принцип однакових вимог вчителів до учнів;
- принцип об'єктивності.

Програмний комплекс дозволяє вчителю контролювати процес засвоєння аудиторією матеріалу в режимі реального часу. Якщо необхідно, педагог може змінити перебіг заняття, щоб повторити матеріал, сприйняття якого викликало труднощі в учнів. Комплекс дозволяє реалізувати різні варіанти контролю знань: *попередній, поточний, повторний, періодичний, підсумковий, тематичний*.

Попереднє оцінювання має діагностичні завдання і здійснюється на початку вивчення курсу. Перед складанням тестів для попереднього оцінювання вчителю необхідно визначити ключові питання теми або курсу, після того розробляються тестові питання. Попередня діагностика знань учнів дає можливість вчителю визначити рівень обізнаності з даної теми або курсу та спрямувати необхідні зусилля для кращого засвоєння матеріалу (рис. 5.4).

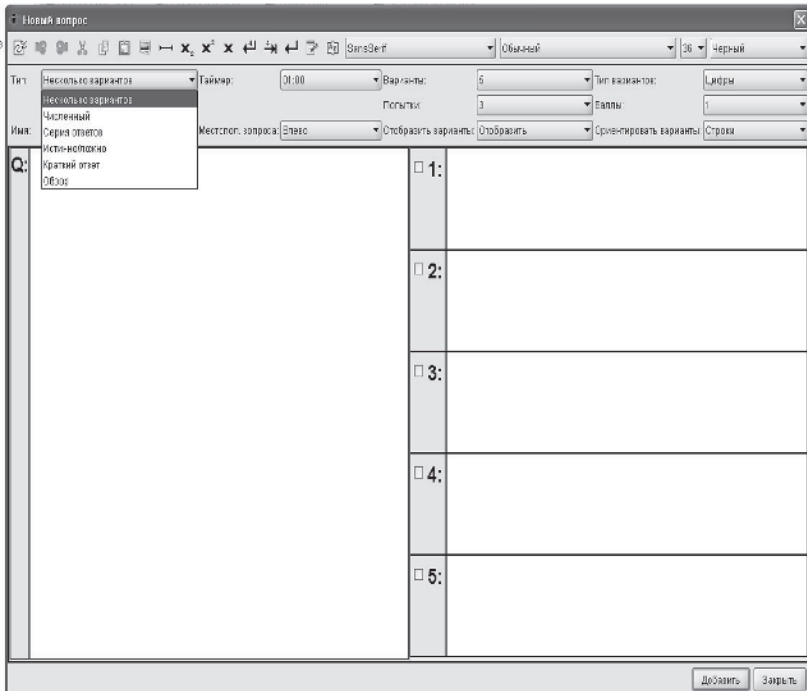

Рис. 5.4. Створення нового тесту з вибором його варіанту

Поточне оцінювання – це систематична перевірка і оцінювання освітніх результатів учня з конкретних тем та на окремих заняттях. Вчитель може використати готові набори тестів з бібліотеки освітніх ресурсів або створити власні. Під час занять вчитель пропонує учням тест, визначаючи час на його виконання. Учні відповідають на запитання, натискаючи на пульті приладу тестування кнопку, що співпадає з правильною, на їхню думку, відповіддю.

Результати тестування обробляються автоматично. Учителю отримує результат у вигляді діаграми або таблиці і може зберегти його для подальшого використання (рис. 5.5, 5.6). Аналіз результату дозволяє вчителю отримати поточну картину засвоєння учнями матеріалу.

Повторне оцінювання передбачає перевірку знань паралельно з вивченням нового матеріалу, що сприяє міцності і системності знань учнів. При використанні комп'ютера кожен учень може зайти в бібліотеку тестів програмного комплексу і в режимі навчання проходити відповідні тести.

Періодичне оцінювання здійснюється за змістом цілого розділу або модуля. Мета періодичного оцінювання діагностування якості засвоєння учнем структурних основ і взаємозв'язків розділу, його особистих освітніх прирощень. Завдання періодичного оцінювання – навчальне, оскільки учні навчаються систематизувати, узагальнювати, цілісно бачити блок навчальної інформації і пов'язаної з нею діяльності. За допомогою комплексу (рис. 5.7) вчитель може вибрати із набору тестів з відповідної теми або курсу певні тести, які необхідно буде пройти учням за визначений проміжок часу.

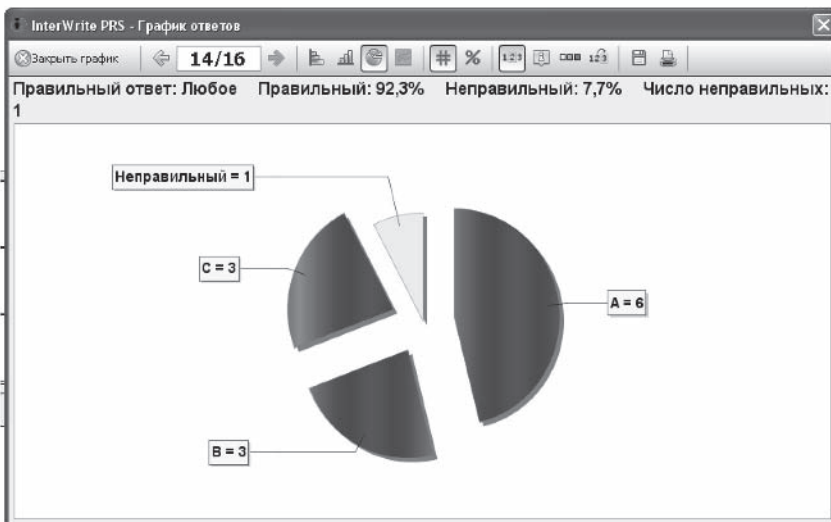

Рис. 5.5. Діаграма відповідей учнів. Попереднє опитування для визначення рівня підготовленості сприймання нового матеріалу

INTERWRITE LEARNING		Отчет о сеансе по ученику					02/18/2010	
Сеанс:		ХАРЧУК9-А_12 29			Класс:		ХАРЧУК9-А	
Урок:		Алгебра9			Среднее значение:		74,7%	
Ученик	ученик ID	пульт ID	правильных ответов	сдано попыток	всех вопр.	заданий	проценты	
Басин Богдан	603945	603945	9	11	12	(12)	75.0%	
Гаршилок Олександр	603918	603918	7	12	12	(12)	58.3%	
Горьська Людмила	603903	603903	9	12	12	(12)	75.0%	
Гузай Олександр	603910	603910	9	12	12	(12)	75.0%	
Гузай Юлія	603920	603920	10	12	12	(12)	83.3%	
Жакин Петро	603946	603946	9	12	12	(12)	75.0%	
Затірка Андрій	603911	603911	9	11	12	(12)	75.0%	
Катрула Тетяна	603942	603942	10	12	12	(12)	83.3%	
Ковальчук Тетяна	603914	603914	10	12	12	(12)	83.3%	
Красно Анастасія	603901	603901	9	12	12	(12)	75.0%	
Левченко Юрій	603950	603950	7	11	12	(12)	58.3%	
Логзидий Валентин	603913	603913	5	11	12	(12)	41.7%	
Лукашук Богдан	603912	603912	9	12	12	(12)	75.0%	
Модак Віта	603919	603919	10	12	12	(12)	83.3%	
Муравинська Тарас	603949	603949	6	11	12	(12)	50.0%	
Печоняк Микола	603948	603948	8	12	12	(12)	66.7%	
Сердюк Олександр	603902	603902	10	12	12	(12)	83.3%	
Сніжко Андрій	603909	603909	10	12	12	(12)	83.3%	
Сулєжа Анастасія	603916	603916	9	12	12	(12)	75.0%	
Тарасюта Вікторія	603941	603941	10	12	12	(12)	83.3%	
Томарська Вікторія	603970	603970	9	11	12	(12)	75.0%	
Усатий Микола	603906	603906	8	11	12	(12)	66.7%	
Хоружий Назар	603908	603908	8	12	12	(12)	66.7%	

Рис. 5.6. Звіт поточного (повторного) оцінювання у вигляді таблиці

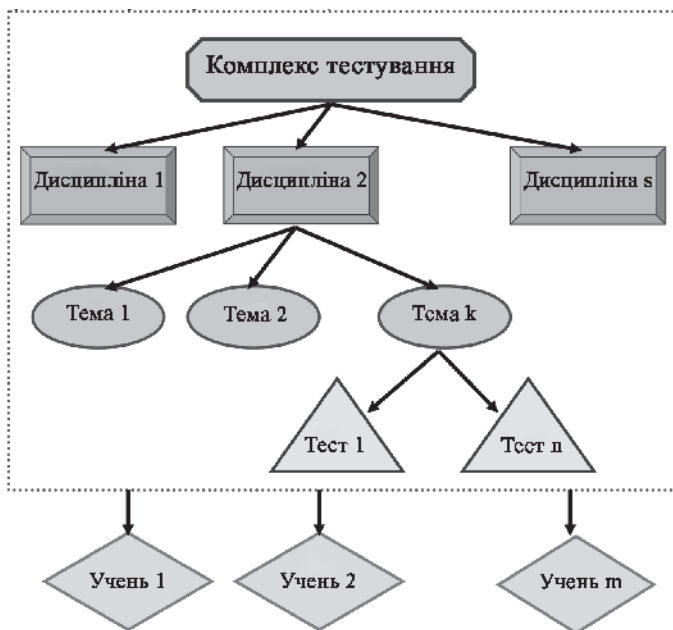

Рис. 5.7. Узагальнена модель процесу тестування учнів

Підсумкове оцінювання проводиться після вивчення навчального курсу. Даний тип контролю передбачає комплексну перевірку освітніх результатів з усіх ключових цілей і напрямів. Учитель, створюючи тести для підсумкового оцінювання, повинен якнайширше охопити навчальний матеріал відповідної дисципліни. Стандартний тест для підсумкової діагностики знань учнів повинен включати в себе від 60 до 120 питань закритого та відкритого типу (рис. 5.8).

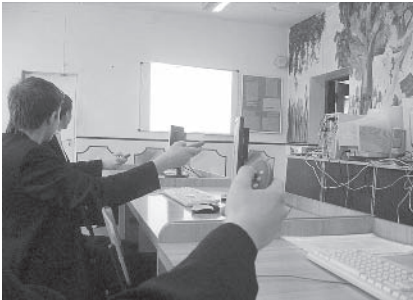

Рис 5.8. Підсумкове опитування

Тематичне оцінювання

Основною одиницею оцінювання є навчальна тема. Тематичне оцінювання навчальних досягнень учня обов'язкове й основне, його результати відображаються в класному журналі в окремій колонці.

Таблиця 5.1.

Приклад бланку для відповідей

Прізви., ім. _____			
Клас _____			
№	Варіант відповіді	№	Варіант відповіді
1		6	
2		7	
3		8	
4		9	
5		10	

З метою заощадження часу при перевірці текстових варіантів можливо використати наступну методику оцінювання за допомогою програмного комплексу.

Кожен учень отримує тестові завдання на паперових носіях разом із заздалегідь заготовленим бланком відповідей. Учні працюють над завданнями (30 – 35 хв.) індивідуально, виконуючи їх у довільному порядку, поступово записуючи свої відповіді (табл. 5.1).

Після чого в інтерактивному режимі за допомогою «Комплексного програмного засобу оцінювання» учні вводять свої відповіді.

Решту часу вчитель може приділити аналізу рівня засвоєння учнями класу матеріалу теми, допущених

помилку та виставленню оцінок у класний журнал. При цьому кожен із учнів може отримати індивідуальні результати (в друкованому вигляді), проаналізувати завдання, в яких було допущено помилки (рис. 5.9).

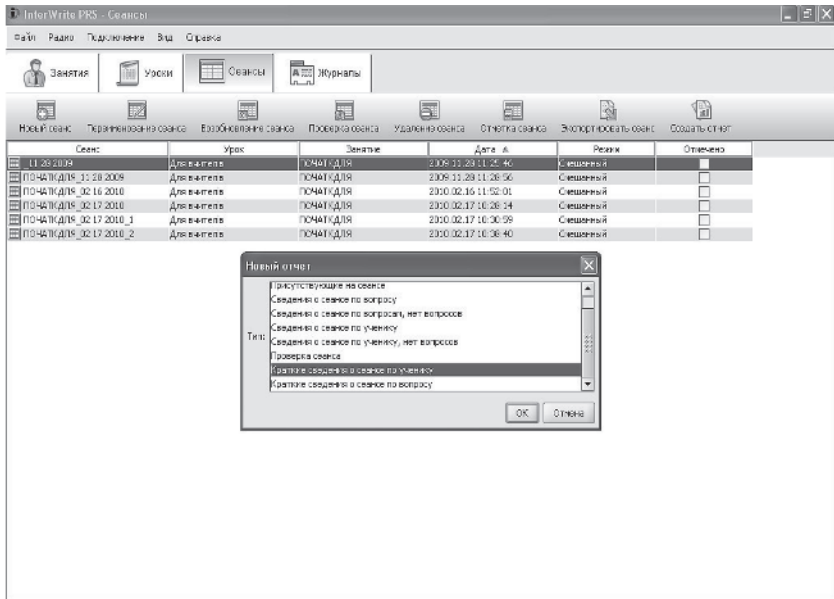

Рис.5.9. Створення та вибір типу звіту тестування

Комплекс комп'ютерного тестування дуже зручний для оцінювання знань учнів з низьким та середнім рівнем навчальних досягнень. Він дозволяє вчителю не витрачати дорогі коштів час уроку на вилучування невдалих усних відповідей тих учнів, що з певних причин не бажають мати високий рівень знань саме з цього предмету. У той же час він стимулює їх до виходу на певний достатній рівень знань. Отже, навчальний процес не може бути ефективним без стійкого зворотного зв'язку, який надає вчителю інформацію про рівень засвоєння теоретичного матеріалу, про знання, уміння й навички учнів. Саме так реалізується управлінська функція контролю – на основі отриманої інформації вчитель коригує подальшу роботу, з'ясувавши, чи досягнута мета навчання на певному етапі.

Принципи організації діагностики і контролю за навчально-пізнавальною діяльністю учнів

Об'єктивність, позбавлена суб'єктивних і помилкових оціночних суджень і висновків учителя. Забезпечується науково обґрунтованим змістом діагностичних тестів (завдань, питань), діагностичних процедур; рівним, дружнім ставленням педагога до всіх учнів; точним, адекватно установленим критерієм оцінювання знань, умінь. Об'єктивність діагностування

означає, що виставлені оцінки збігаються незалежно від методів і засобів контролювання та педагогів, які здійснюють діагностування.

Систематичність, регулярність проведення діагностичного контролю на всіх етапах процесу навчання. При цьому комплексно використовуються різні форми, методи і засоби контролювання, перевірки й оцінювання, що вилучає універсальність окремих методів і засобів діагностування.

Гласність, що полягає в проведенні відкритих випробовувань усіх учнів за тим самим критерієм. Рейтинг кожного школяра, що встановлюється в процесі діагностування, відомий усім, оцінки оголошуються і мотивуються. Результати діагностичних зрізів, їх аналіз обговорюється відповідними педагогами (предметними комісіями). На цій основі складаються перспективні плани удосконалення викладання предмета.

Дотримання названих вище принципів забезпечить надійність діагностики і виконання учнями своїх завдань у процесі навчання. Діагностика, контроль, перевірка й оцінювання знань, умінь учнів проводиться у тій самій логічній послідовності, що й вивчення. Основними ланками перевірки є попередня, поточна, повторна, періодична, підсумкова.

За результатами дослідно-пошукової роботи вважаємо педагогічно доцільним організувати діагностичну діяльність за такими етапами:

1. Визначення цілей навчання, структури навчального матеріалу даної теми, виділення основних підтем.
2. Проведення аналізу рівня підготовленості учнів до вивчення теми.
3. Поточна перевірка кожної підтеми, метою якої є своєчасне виявлення недоліків у навчанні, їх причин.
  - 3.1. Тестування з кожної підтеми.
  - 3.2. Анкетування за кожною підтемою.
  - 3.3. Надання рекомендацій учням за результатами анкетування та спостереження.
  - 3.4. Повторне тестування за підтемою.
4. Надання рекомендації учням за результатами тестування всіх підтем, підготовка до тематичного оцінювання.
5. Тематична перевірка.
6. Обробка результатів, надання рекомендацій.

Результати тестування накопичуються та підлягають статистичній обробці після проходження учнями кожного з тестів. Вчитель отримує інформацію про результати проходження тестування; аналізує її, визначає ефективність навчального процесу; акцентує увагу учнів на складних моментах, а потім проводить повторне тестування з даної теми, що значно підвищує рівень навчальних досягнень. Отже, діагностика, будучи компонентом педагогічного процесу, розглядає результат навчання разом з процесом, допомагає своєчасно виявити чинники, які дозволяють пояснити результати навчальних досягнень, а також сильні і слабкі сторони в методиці викладання.

Рекомендації щодо складання тестових завдань та відповідей на них

1. Переконатися, що на тестове завдання можна відповісти, не зважаючи на варіанти відповідей, або що варіанти відповідей на 100% правильні чи неправильні.

2. Включити в умову найбільшу частину інформації з тестового завдання; умова завдання повинна бути довшою за варіанти відповідей, які, в свою чергу, повинні бути достатньо короткими.

3. Уникати надмірної інформації у формулюванні завдання.

4. Уникати заплутаних, складних формулювань тестових завдань. Уникати зайвих слів, намагатися одержувати просте формулювання питання.

5. Складати граматично правильні і логічні варіанти відповідей, розташовувати їх в логічному чи алфавітному порядку; писати правдоподібні дистрактори, що мають приблизно таку саму довжину, що й правильна відповідь.

6. Уникати категоричних тверджень, типу «завжди», «ніколи» і «все»; а також невизначених формулювань, типу «як правило» чи «часто».

7. Уникати тестових завдань з запереченнями (зі словами «крім» чи «не» в запитанні).

8. Писати чіткі зрозумілі інструкції для відповідей на запитання. Не слід змінювати формат відповідей (наприклад, від формату «правильно/неправильно» до формату питання про відношення, або від 4-х рівневої до 2-х рівневої шкали). Або слід надавати учням відповідні інструкції про те, що в наступній секції інструмента оцінювання формат змінюється.

9. Прості, зрозумілі і короткі запитання завжди мають більшу перевагу, ніж складні. А сама довжина запитання не повинна перевищувати півтора рядки. Не слід задавати два запитання в одному і робити запитання занадто складним. Якщо запитання складається з двох частин, учитель ніколи не буде впевненим, на яку частину респондент дав відповідь.

10. Уникати негативних запитань, оскільки учень може заплутатися, вибираючи відповідь.

11. Не використовувати занадто важких слів, а також не передбачати, що учень має нехарактерні для його віку знання.

Література до розділу 5.3

1. Методичні рекомендації з організації тестового контролю освітньо-професійної підготовки вчителя // Відповід. ред. В.В. Грубінко. – Тернопіль: ТНПУ, 2004. – 100 с.
2. Барановська О. Сучасна модель оцінювання навчальних досягнень учнів: Переваги і недоліки // Рідна школа – 2000. – № 7. С. 48-50.
3. Машталер Г. Тематична атестація – новий підхід до контролю й оцінювання навчальних здобутків учнів //Українська література в загальноосвітній школі: Науково-методичний журнал. – Київ, 2004. – №9. – С. 42-45.
4. Швидкий О.І. Тестовий контроль у навчальному процесі // Освіта. Технікуми. Коледжі. – 2002. – № 1. – С. 19-21.

5. 4. Методика використання мультимедійних технологій у початковій школі

Позитивні моменти, що забезпечуються використанням ПК у школі

Оновлення всіх сторін життя суспільства, необхідність виходу на передові рубежі науково-технічного прогресу, забезпечення високої ефективності і розвитку творчого потенціалу суспільства – усе це ставить перед загальноосвітньою школою зовсім нові завдання, як навчально-розвивального, так і виховного характеру. Необхідно, щоб навчання формувало новий тип мислення, новий стиль діяльності, орієнтований на більш ефективне розв’язання виробничих, соціальних, культурних та інших проблем.

На перший план в методиці навчальних предметів поступово встає інтенсифікація навчання – підвищення продуктивності праці вчителя та учнів за кожну одиницю часу. А для того, щоб напруженість праці залишалась на допустимому рівні і була ефективною, необхідно обирати оптимальні варіанти навчання. І тут, звичайно, на допомогу може прийти комп’ютер.

Сьогодні усе більше уваги приділяється оптимізації та індивідуалізації шкільної освіти. Розроблено педагогічні, психологічні, фізіологічні та психофізіологічні концепції навчання, у яких значне місце займають питання індивідуалізації та оптимізації навчального процесу. Чільне місце у згаданих вище проблемах посідає навчання з допомогою комп’ютерної техніки та засобів мультимедіа.

Узагальнивши результати наукових досліджень і досвід творчих педагогів, учителів-новаторів, можна виділити та використовувати наступні позитивні моменти використання ПК для інтенсифікації уроків у початковій школі, зокрема для навчання грамоти:

- підвищення цілеспрямованості навчання. Учні цілеспрямовано йдуть до поставленої мети, самостійно добираючи необхідні засоби;
- посилення мотивації навчання. Школярі більш чітко усвідомлюють необхідність у набутті знань з предмету;
- застосування активних методів і форм навчання. З допомогою ПК збільшується кількість шляхів досягнення результату, учні беруть безпосередню участь у набутті знань, що дає змогу краще засвоїти програмовий матеріал;
- прискорення темпу навчальних дій, заощадження часу на уроці;
- краще запам’ятовування, відтворення матеріалу тощо.

Окрім вищенаведених позитивних факторів спеціального, предметного характеру є і загальні позитиви, що намітилися з використанням ПК на уроці. Заняття на комп’ютерах підвищують когнітивні здібності, кмітливість і увагу, у дітей спостерігаються більш високі показники мотивації досягнень і саморозвитку.

Прямий вплив інформатизації виражається у перетворенні діяльності й появі її нових форм. Крім того, непрямий вплив відбувається на не комп’ютеризовані види діяльності і на особистість в цілому.

Доступ дітей до комп'ютера в ранньому віці прискорює розвиток інтелектуальних здібностей і навчальних умінь. Персональний комп'ютер впливає на емоції молодших школярів. Тому програми доповнюються різними ігровими елементами, які посилюють емоційність спілкування дитини з машиною, впливають на підсвідомість і тим самим сприяють мимовільному запам'ятовуванню навчального матеріалу.

При проведенні різних експериментів було доведено, що коли інформація була подана звуковим матеріалом, то людина запам'ятовувала близько 1/4 інформації (рис. 5.10). Якщо інформація була подана візуально – близько 1/3. При комбінуванні впливу (зорового й слухового) запам'ятовування підвищувалося до 1/2, а якщо людина залучалася до активних дій у процесі вивчення, то засвоюваність матеріалу підвищувалася до 75%.

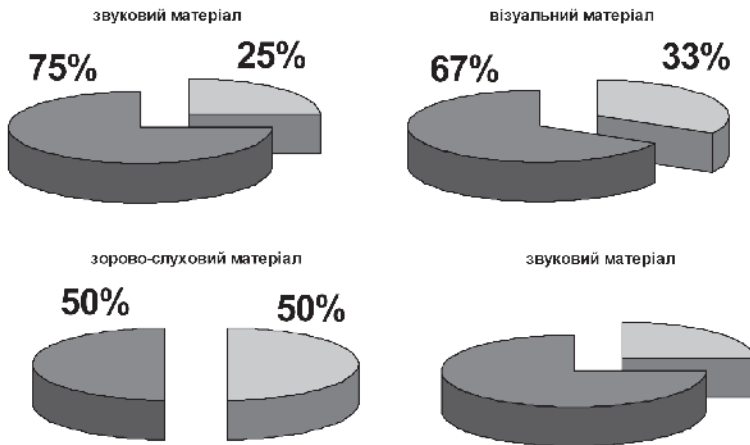

Рис. 5.10. Схема аналізу засвоєння інформації

Оскільки навчання в початковій школі базується на комбінованому сприйнятті інформації, то можна сподіватися, що застосування технології мультимедіа може значно підвищити ефективність навчання. Простий дружній інтерфейс робить мультимедіа – ресурс незамінним у самостійній підготовці учня. Тому такі ресурси знайдуть широке застосування в системі дистанційної освіти. І хоча питання забезпечення належного рівня інформаційного обслуговування навчального процесу залишається актуальним, на сьогодні зберігається стійка тенденція до розширення впливу ІКТ на систему навчання в початковій школі.

5.4.1. Застосування мультимедійних технологій при вивченні навчальних дисциплін у початковій школі

Використання ІКТ у навчальному процесі, комп'ютерної підтримки у викладанні різних шкільних предметів дозволяє внести кардинально нове у звичайні форми роботи вчителя, сприяє цікавому і повнішому, всебічному розкриттю, зрозумілішому поданню навіть дуже складного навчального матеріалу, і тим самим сприяє значному скороченню навчального часу для успішного засвоєння теми. Наведемо загальну схему використання ІКТ в системі навчальних дисциплін початкової школи (рис. 5.11).

Сьогодні, знаючи тип аудиторії, можна визначити і загальні вимоги до мультимедіа – ресурсу. Якщо говорити про молодший шкільний вік, то навчальні ресурси для цих дітей призначаються для формування основних навичок і знань (колір, форма, звук, мовлення читання, грамота, природознавство, математика, іноземні мови, комп'ютерні навички тощо) і мають простий для сприйняття дітей інтерфейс, реалізуються у формі захопливої гри, подорожі. Слід відзначити, що інформаційні технології навчання молодших школярів дають змогу здійснити поступовий перехід від основного виду діяльності дитини дошкільного віку - гри, ігрових вправ – до навчальних вправ, завдань. Більшу частину навчального часу, що відводиться на вивчення інформатики в початкових класах, діти проводять за своїми дуже улюбленими комп'ютерними навчальними іграми, які мають високу наочність завдяки широкому використанню малюнків, динамічних зображень, анімацій і звукового супроводу.

Рис. 5.11. Схема використання ІКТ в системі навчальних дисциплін початкової школи

Роль вчителя на уроці із використанням комп'ютерів:

- Постійний контакт з класом, допомога учням у розв'язанні завдань.
- Використання (або розробка) відповідних дидактичних засобів корисних для дитини, її психічного і фізичного розвитку.
- Гнучкість застосування методів і прийомів роботи.
- Забезпечення належного рівня підготовки всіх учнів.
- Забезпечення позитивної психологічної атмосфери у класі.

При використанні комп'ютерних дидактичних засобів навчання (особливо при безпосередній роботі учнів за комп'ютером) необхідно використовувати відповідні засоби розрядки психіки та фізичного навантаження: фізкультхвилинки, різноманітні вправи на зниження емоційного та іншого навантаження, фізкультпаузи (якщо заняття об'єднане у 2 уроки).

Позитиви, що виявлені при використанні дидактичних засобів, створених чи використаних за допомогою комп'ютера:

- диференціація класу;
- високий рівень контролю та корекційної роботи;
- високий рівень самостійності учнів, пошуково-дослідницької та іншої роботи.

5.4.2. Специфіка використання комп'ютера в дидактичних ситуаціях у навчанні молодших школярів

Аналіз стану сучасного розвитку інформаційних технологій, досвіду впровадження комп'ютера в освіту дозволив розкрити специфіку використання комп'ютера в дидактичних ситуаціях у навчанні молодших школярів:

- надання можливості створювати ілюзію маніпулювання з об'єктом вивчення, що дозволяє проектувати дидактичні ситуації, які спираються на самостійну дослідницьку, експериментальну діяльність молодших школярів;
- привнесення ігрової компоненти у навчальну діяльність учнів молодшого шкільного віку, що є однією з актуальних вікових проблем та забезпечує природне переростання гри у навчальну діяльність та зміну ігрових інтересів на пізнавальні;
- розширення спектру наочних засобів за рахунок статичного ілюстративного матеріалу, динамічних та інтерактивних мультимедійних засобів, що дозволяє будувати дидактичні ситуації, які спираються на спостереження, аналіз;
- надання своєчасної допомоги учневі, що дозволяє проектувати дидактичні ситуації, які спрямовані на вирівнювання знань, навчальних умінь молодших школярів;
- урізноманітнення способів заохочення школярів за рахунок коментарів головних героїв програми, застосування різного виду підказок, додаткових завдань ігрового характеру, збереження і ранжування результатів.

Застосування комп'ютера при викладанні базових дисциплін початкової школи ґрунтується на обов'язковому дотриманні ряду вимог. Перша група вимог пов'язана з дотриманням санітарно-гігієнічних норм, до яких належать температура приміщення, вологість, швидкість руху повітря на одну людину, концентрація пилу, вуглекислого газу, шум і вібрація, освітленість тощо. Друга група вимог пов'язана з підбором педагогічно обґрунтованих електронних ресурсів, серед яких ми виокремлюємо: ергономічні вимоги, які стосуються розташування та оформлення матеріалу, використання графічних та звукових ефектів; вимоги до організації запропонованого матеріалу, зокрема інформація повинна бути чіткою, логічно зв'язаною, зрозумілою й короткою тощо.

Рис. 5.12. Обладнання робочого місця

Третя група вимог пов'язана з організацією навчальної діяльності молодших школярів з використанням комп'ютера, серед яких виокремлюються вимоги до обладнання комп'ютерного робочого місця (Рис. 5.12); до правильної робочої пози молодших школярів при роботі за комп'ютером; додержанням учнями правил особистої гігієни тощо.

Розкриття специфіки використання комп'ютера в дидактичних ситуаціях та дослідження вимог до застосування комп'ютера при викладанні базових дисциплін початкової школи дозволило обґрунтувати етапи проектування дидактичних ситуацій з використанням комп'ютера у навчанні молодших школярів. Отже, на підготовчому етапі до проектування дидактичної ситуації вчителем формулюється педагогічна мета ситуації; визначаються способи навчальних дій, які учні мають здійснити або засвоїти; характер їх навчальної діяльності залежно від мети дидактичної ситуації, вікових особливостей школярів, їх навчальних можливостей; обґрунтовується необхідність

використання комп'ютера в дидактичній ситуації; визначаються способи використання комп'ютера для навчання; підготовлюється програмне забезпечення до використання в межах ситуації; обираються форми організації діяльності школярів.

На конструювальному етапі вчителем визначається етап уроку, на якому буде введено дидактичну ситуацію з використанням комп'ютера; підбирається і конкретизується змістовне наповнення дидактичної ситуації; передбачаються можливі утруднення, які можуть виникнути при розв'язанні учнями даної ситуації; визначаються способи контролю за навчальними досягненнями учнів.

На оцінювальному етапі спроектованої дидактичної ситуації вчителем визначається логічність змістовного наповнення дидактичної ситуації; практична значущість даної ситуації, її своєчасність; доцільність обраної форми організації навчальної діяльності учнів в межах дидактичної ситуації з використанням комп'ютера; необхідний термін роботи учнів при розв'язанні ситуації; відповідність програмного забезпечення меті дидактичної ситуації; відповідність програмного забезпечення вимогам, що висуваються до використання комп'ютера у навчальному процесі молодших школярів; доцільність обраних прийомів контролю за навчальною діяльністю школярів.

У початкових класах, особливо в першому і другому, повинні продовжуватися напрями дошкільного розвитку: пріоритетність виховних завдань, цілісність впливу на дитину на основі взаємозв'язку навчальної пізнавальної діяльності, використання гри та праці у навчанні, цілеспрямованого розвитку сенсорних умінь, вправності й координованості рухів, гостроти зору, уяви, саморегуляції поведінки і загальноомовленневого розвитку.

Для учнів молодшого шкільного віку характерними є різниця в темпераменті, вольових та емоційних рисах, особливостей розумової діяльності, здібностей, переважаючий розвиток наочно-образної пам'яті, осмислене запам'ятовування. Разом із цим у молодшому шкільному віці є наявними необхідність у постійному закріпленні вмінь і навичок, високий авторитет учителя та його відповідальна роль у формуванні вищезазначених якостей молодшого школяра [8, с.38].

5.4.3. Інформаційні і комунікативні особливості мультимедіа-технологій

Мультимедіа-технології найбільш ефективний і багатофункціональний засіб, що інтегрує в собі могутні розподілені освітні ресурси, може забезпечити формування і прояв ключових компетенцій учня, насамперед інформаційної і комунікативної [7, с.36].

Можна виділити наступні особливості даної технології:

- якість зображення – яскраве, чітке і кольорове зображення на екрані;
- зручне пояснення виду роботи з різним приладдям;
- легке усунення недоліків і помилок у слайдах;

Рис.5.13.ППЗ «Поштовий голуб»

- детальне пояснення матеріалу або розгляд лише базових питань теми залежно від підготовленості учнів; коригування темпу й об'єму навчального матеріалу;
- достатньо добре освітлення під час демонстрації презентації робочого місця учнів;
- значне підвищення рівня використання наочності на уроці;
- зростання продуктивності уроку;
- встановлення міжпредметних зв'язків;
- можливість організації проектної діяльності під керівництвом вчителів інформатики і вчителів початкових класів;
- зміна ставлення до ПК: діти починають сприймати його як універсальний інструмент для роботи в будь-якій області людської діяльності, а не лише як засіб для гри.

Долучити дітей до світового банку знань – одне з найважливіших завдань сучасної освіти. Тому використання комп'ютерної системи стає невід'ємною складовою вивчення будь-якого предмета.

Особливо цікавою є ця робота під час опанування учнями курсу про рідний край, свою малу батьківщину, землю, де ти народився (Рис. 5.13).

Але не тільки новизна будить творчу уяву дитини. Значну роль у цьому відіграє і все те, що прийшло до нас із глибини століть, накопичувалося і передавалось із покоління в покоління. І допомогти досягнути це, засвоїти процес усвідомлення того, чим жили, як працювали, що використовували наші предки, допомагають сучасні інформаційні технології [2, с. 49].

За допомогою комп'ютерних програм молодші школярі вивчають навколишній світ і природу, вчать орієнтуватися у часі і просторі, вивчають комбінаторику і математику, вчать будувати і конструювати, причому кожний учень має змогу вчитися в своєму темпі і стилі. Гра стимулює процес пізнання і навчання дітей, а також привчає їх до сумлінної праці. Вміло підібрані ігри розвивають у школярів допитливість, кмітливість, спритність, активність, волю, самостійність, а також індивідуальність, зацікавленість, зачарованість, задоволення.

В ігровій навчально-пізнавальній діяльності діти поєднують різні способи взаємодії з комп'ютером, вчать плідно, творчо, сумлінно і зосереджено працювати. Просування школярів за програмою ненав'язливо керується тестуванням та діагностуванням набутих ними знань, умінь та навичок. Поступово насиченість та ємність матеріалу нарощується, і діти переходять до складних вправ і задач, мимоволі все більше і більше переходячи до статусу школяра.

Таким чином, запропонована модель особистісно зорієнтованого навчання учнів початкових класів на основі принципів гуманізму і широкого використання інформаційних технологій дає змогу школярам ефективно й інтенсивно вчитися, розвивати свої природні здібності, збагачувати власний досвід і одержувати від навчання задоволення, наснагу і насолоду.

Досвід використання комп'ютера у процесі проведення навчальних занять з різних дисциплін дозволяє сформулювати деякі положення. Насамперед треба зауважити, що методика застосування комп'ютера на уроках з різних навчальних дисциплін не може бути однаковою.

Добираючи до уроку певний педагогічний програмний засіб, учителю слід враховувати, що програма повинна:

- бути цікавою для дитини, викликати в нього позитивні емоції;
- розвивати творчі здібності учня, образну уяву, фантазію;
- розвивати логічне мислення;
- мати пізнавальний характер;
- допомагати дитині навчатися працювати за комп'ютером;
- викликати в малюка бажання знати про комп'ютер якомога більше, навчитися працювати самостійно;
- відповідати ергономічним вимогам.

5.4.4. Інтеграція навчальних дисциплін при використанні ІКТ

Серед актуальних педагогічних ідей чільне місце займають питання інтеграції навчальних дисциплін.

Комплексний підхід при реалізації міжпредметних зв'язків на уроках передбачає використання системи інтегрованих завдань. Структура цієї системи визначається вимогами завдань, спрямованих на формування елементів комп'ютерної грамотності учнів; змістом доступних міжпредметних зв'язків; наявністю відповідного програмового педагогічного забезпечення навчального процесу; рівнем досягнутих знань та умінь з предметної галузі «інформатика».

Дуже добре, що сьогодні, враховуючи віковий, психологічний та фізіологічний стан і розумовий розвиток учня молодшої школи, створено новий сучасний підручник «Сходинки до інформатики».

Крокуючи сходинками, учні ознайомлюються не тільки з основними поняттями інформатики, оволодівають уміннями роботи за комп'ютером, але й отримують велику комп'ютерну підтримку для засвоєння таких предметів, як українська мова, природознавство, математика тощо.

Адже використання мультимедійних технологій в навчальній діяльності молодших школярів сприяє розвитку розумових здібностей, пам'яті, просторової уяви, творчого нестандартного мислення, підвищує інтерес до навчання. Життя маленького учня стає цікавішим, створюється гарний, піднесений настрій.

Одна з важливих особливостей і переваг ІКТ порівняно з іншими навчальними засобами полягає саме в тому, що мультимедійні програми здебільшого розраховані на самостійне активне сприйняття та засвоєння учнями знань, умінь та навичок.

Уже сама побудова, дидактичне спрямування та розв'язання навчальної проблеми передбачають активну розумову діяльність учнів. Вони можуть самостійно обирати оптимальний темп роботи з мультимедійною програмою відповідно до індивідуальних розумових, психолого-фізіологічних можливостей та інтересів; перевіряти правильність відповідей, використовувати в процесі сприймання та засвоєння знань необхідну зорово-слухову та тестову інформацію.

Адже відомо, що є два типи засвоєння школярами знань: продуктивний, основою якого є пізнавальна активність і самостійність мислення учнів (характеризується великою результативністю пізнавальних процесів), та репродуктивний, що ґрунтується на запам'ятовуванні та осмисленні готових знань. Якщо ж говорити про самостійну роботу із засобами ІКТ, то це дуже важливий стимул у навчанні, який створює всі передумови для застосування практичних та інтелектуальних умінь, поєднання чуттєвого і раціонального пізнання, бо знання, які включаються в самостійну діяльність учнів, засвоюються значно краще порівняно з тим, що повідомляє вчитель як готове знання.

Звичайно, засвоєння готових знань на основі мультимедійної інформації потрібне, але під час виконання певних завдань треба вміло поєднувати ці два типи пізнавальної діяльності так, щоб основна ознака того чи іншого явища, події чи процесу була доведена і розкрита самими ж учнями у посильній для них роботі.

У початковій школі доцільно впроваджувати мультимедійні засоби, які реалізуються на основі комп'ютерного навчально-ігрового середовища. Комп'ютер має бути не об'єктом вивчення, а засобом реалізації та збагачення самостійної діяльності дитини, сприяти розвитку її творчих здібностей та формуванню особистості.

5.4.5. Методика використання та дидактичні завдання мультимедійних технологій

На основі вище сказаного, можна визначити і зміст, і дидактичну мету застосування мультимедійних інформаційних засобів як посібника для самостійної роботи:

- для загального ознайомлення з об'єктами;
- для з'ясування сутності окремих процесів, явищ та подій;
- для аналізу явищ, окремих фактів, встановлення між ними спільного і відмінного, розв'язання пізнавальних завдань, створення проблемних ситуацій, підведення учнів до самостійних висновків та узагальнень.

Застосування мультимедійних інформаційних засобів навчання передбачає кілька напрямків навчальної та розвивальної діяльності учнів початкової школи: пізнавальний, прикладний, алгоритмічний (учні 3-4 класів повинні засвоїти поняття алгоритму, розрізнити їх види), розвивальний, підтримка, корекція і пропедевтика знань, умінь і навичок з основних предметів.

При застосуванні мультимедійних засобів навчання в початковій школі змінюється і структура таких уроків. Вони дещо відрізняються від традиційної методики проведення уроків у початковій школі.

Умовно такий урок можна поділити на 3 частини: теоретичну, практичну та розвивальну.

Теоретична частина відповідає темі вивчення навчального предмета, повторення і закріплення вивченого матеріалу. Друга частина – це практична робота учнів за комп'ютером (Рис. 5.14). Третя – виконання учнями завдань з логічним навантаженням для розвитку пам'яті, кмітливості, ерудиції.

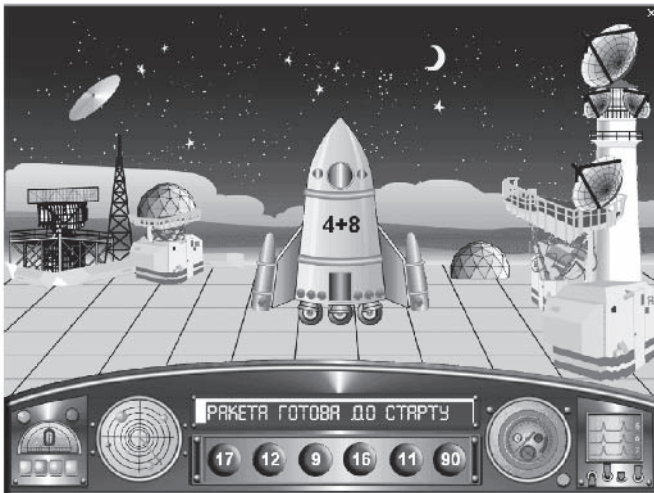

Рис.5.14. Виконання обчислень (практична робота)

Дуже корисно при подачі нового матеріалу застосовувати мультимедійні програми для самостійної роботи (Рис.5.15) і самостійного визначення понять, які будуть розглядатися на уроці.

Наприклад, для засвоєння і закріплення таблиці множення можна використовувати навчальну гру «Петрик. Канікули у бабусі...», розбивши завдання на блоки, дати виконувати у групах, для кожної групи окремо.

А для перевірки засвоєння теми «Іменник. Синоніми. Антоніми» доцільно дати мультимедійну гру «Куди піти вояку?».

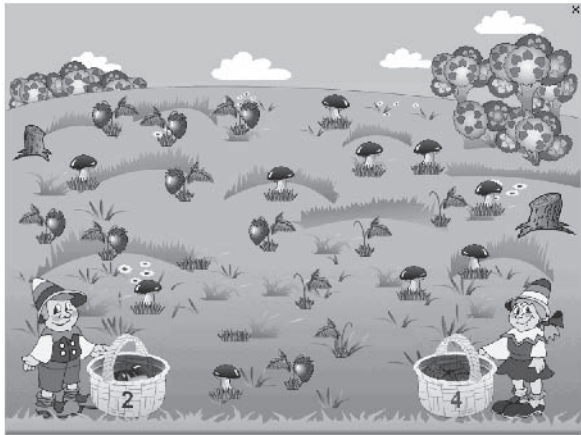

Рис.5.15. Завдання для самостійної роботи

З метою глибшого вивчення теми «Звуки і букви» доцільно використовувати програму «Незвичайний поїзд»(Рис.5.16).

У процесі гри учень формує поїзд з окремих вагонів, на яких написано слова. Зі слів складається речення. Для того, щоб вагон приєднався до поїзда, потрібно (в залежності від обраного режиму) визначити скільки у слові голосних і приголосних або скільки твердих чи м'яких звуків.

Відповідь дається за допомогою елемента управління «повзунок». Якщо користувач не вказав звукову модель слова, або ж вказав її неправильно, вмикається вбудований в програму фонетичний аналізатор, який запропонує користувачу перевірити звукову модель слова та виправити її.

Для закріплення правильного правопису складних та

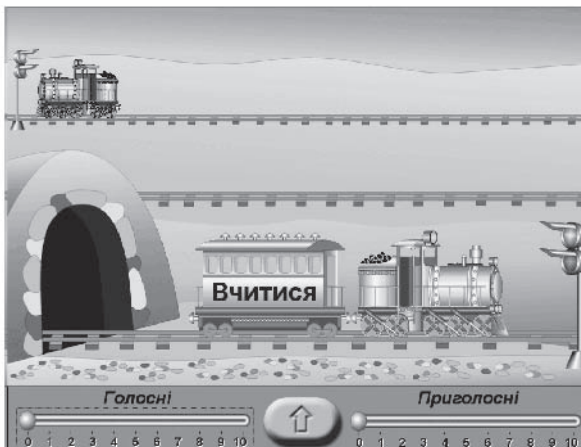

Рис.5.16. ППЗ «Незвичайний поїзд»

словникових слів або замість словникових диктантів можна використати програму «Незнайко на містку». У даній програмі, завдяки можливості зміни файлу слів, вчитель може здійснювати індивідуальний підхід, запрограмовуючи слова з типовими помилками учня. Дана програма може бути використана також у процесі роботи над помилками після самостійних та контрольних робіт.

Уроки-презентації під час вивчення краєзнавчого матеріалу є своєрідними міні-телепроектами, цікавими для дітей, що створені на доступному рівні та мають навантаження. Адже сьогодні телебачення має суттєве значення в нашому житті, ми не можемо уявити себе без перегляду телевізійних передач. Діти також є безпосередніми учасниками цього процесу. На жаль, читання художньої та науково-пізнавальної літератури у сьогоденні дедалі більше витісняється телебаченням.

Відсутність фільтрації всього, що бачать наші діти, призводить до втрати духовності, моралі покоління, яке підрастає. Тому одним із визначальних завдань вчителя сьогодні є потреба продемонструвати, застосовуючи сучасні мультимедійні засоби навчання, духовність буття нації. Універсальними для вирішення зазначеної проблеми є уроки вивчення рідного краю.

Створення та використання уроків-презентацій дає максимальний ефект у початковій школі. Життєвий досвід дітей ще досить незначний, і тому малюнки, портрети, експозиції (Рис.5.17), які можна демонструвати за допомогою комп'ютерної техніки, створюють на уроках особливу атмосферу та настрій.

Рис.5.17. Експозиція на екологічну тему (використання рухомих об'єктів).

При використанні презентацій доцільно створювати такі:

- озвучені голосом вчителя (як фрагмент уроку і як пізнавальний матеріал для самостійної роботи);
- у музичному супроводі;
- без озвучення і супроводу, де вчитель обирає і коментує.

У таких презентаціях можна використовувати автоматичну заміну слайдів і самостійно контрольований перегляд. Так як презентації – це наочно – ілюстративний і музичний супровід уроку, то бажано, щоб вони були не разові, а системні.

Рис.5.18. Демонстрація можливостей комп'ютера(Power Point)

Методика використання мультимедійних технологій у процесі вивчення матеріалу сприяє наступному:

- посиленню мотивації навчання учнів;
- вдосконаленню системи управління навчанням на різних етапах уроку;
- зростанню якості навчання і виховання, підвищенню інформаційної культури учнів;
- підвищенню рівня обізнаності учнів щодо сучасних інформаційних технологій;
- демонстрації можливостей комп'ютера (Рис.5.18) не лише як засобу для гри.

Уроки з мультимедійним супроводом допомагають ефективно вирішувати наступні дидактичні завдання:

- сформувати мотивацію до навчання взагалі;
- засвоїти базові знання з предмета;
- сформувати навички самоконтролю.

Дану технологію можна розглядати як пояснювально-ілюстративний метод навчання, основним призначенням якого є організація засвоєння інформації на основі сполучення навчального матеріалу з його зоровим сприйняттям [7, с. 32].

Учні захоплює новизна проведення мультимедійних уроків. У класі під час таких уроків створюються умови для активного спілкування, коли учні прагнуть висловити думки, вони з бажанням виконують завдання, виявляють цікавість до матеріалу, що вивчається. Учні вчать самостійно працювати з навчальною, довідковою та іншою літературою з предмета. Дана технологія може використовуватись для анонсування теми уроку, як супровід до пояснення вчителя, як інформаційно-навчальний посібник та для контролю знань.

5.4.6. Методика використання комп'ютерних засобів на уроках української мови (зокрема навчання грамоти) у початковій школі

Розглянемо деякі психолого-педагогічні принципи використання комп'ютера у 1 класі (зокрема на навчанні грамоти) для розробки дидактичних засобів на уроках наступних типів:

- засвоєння нових знань (вивчення нової літери у букварний період);
- узагальнення і систематизація знань (закріплення однієї або декількох вивчених літер);
- комбіновані уроки.

Урок засвоєння нових знань (вивчення нової літери)

Уроки цього типу при традиційній методиці мають таку структуру:

1. Перевірка домашнього завдання (у першому класі майже не задається), корекція знань учнів (взаємозв'язок із попереднім матеріалом).
2. Оголошення теми, мети, завдань уроку і мотивація навчальної діяльності.
3. Первинне пізнання учнями конкретного нового матеріалу.
4. Узагальнення і систематизація знань.
5. Підведення підсумків.

Під час проведення уроків цього типу в комп'ютерному класі учні розподіляються на 3 групи. Урок набуває наступної структури:

1. Актуалізація і корекція опорних знань учнів перевіряється за допомогою комп'ютера (перша сильна група). Для них вчитель може запропонувати виконання різних посилюючих цікавих завдань (ребуси з теми, кросворди тощо) або дидактичні ігри.

Інші працюють з учителем за запитаннями, картками (5-10 хвилин).

2. Пізнання учнями конкретного нового матеріалу: група учнів із високим рівнем підготовки вивчає матеріал за комп'ютером (до них можуть бути направлені (за бажанням учителя) учні з інших груп), аналізують малюнки, схеми, написання букви тощо.

Інші слухають пояснення вчителя (5-10 хвилин).

3. Систематизація знань: учні з високим рівнем підготовки виконують завдання за підручником чи у зошиті з друкованою основою.

Слабші учні працюють з учителем.

Третя група (посередні учні) перевіряє рівень засвоєння матеріалу за допомогою комп'ютера (посильні кросворди, логічні завдання тощо).

4. Підсумок уроку проводиться разом для всього класу.

Урок узагальнення і систематизації знань (закріплення однієї або декількох вивчених літер)

Тут виділяють такі складові:

1. Постановка мети уроку і мотивація навчальної діяльності учнів.
2. Відтворення і корекція опорних знань.
3. Узагальнення і систематизація основних понять, засвоєння системи знань і їх застосування для пояснення нових фактів. Виконання практичних завдань.

Клас ділиться на групи:

- Перша працює на комп'ютерах 5-7 хвилин (використовуються кросворди, ігри, завдання творчого характеру, на розвиток логічного мислення тощо).

- Друга група дітей самостійно працює з картками (завдання творчого характеру, на розвиток логічного мислення). Після виконання поставлених завдань учні міняються місцями.

- Третя група працює з учителем і виконує цікаві завдання творчого характеру.

4. Широка систематизація знань. Учитель ставить проблемні запитання, на які учні дають відповіді.

5. Підведення підсумків уроку.

У даному випадку наявність вже розроблених тестових завдань, спеціальних програм, які мають навчально-інформаційну мету (звичайно, розрахованих на учнів 1 класу) дає можливість зберегти час у процесі узагальнення і повторення та полегшити роботу вчителя.

*Конспект уроку на тему:***“ Закріплення
букви П п
та її звукового
значення “****(З ВИКОРИСТАННЯМ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ)****1 клас****Тема:** Закріплення букви Пп та її звукового значення.**Мета:****навчальна:** закріпити букву Пп, її звукове значення, вчити читати склади, слова з вивченою літерою, виконувати мовні завдання на комп'ютері;**розвивальна:** розвивати зв'язне мовлення учнів, розширювати словниковий запас;**виховна:** виховувати любов та бережне ставлення до природи, довкілля.**Обладнання:** комп'ютерний клас, мультимедійний проектор, матеріал в слайдах.**Тип уроку:** комбінований, урок-презентація з використанням мультимедійних технологій та роботою дітей на комп'ютерах.*Хід уроку***I. Організаційний момент**

Дзвоник пролунав веселий.
Дружно всіх покликав в клас.
Цікавинки на уроці –
Пропоную я для вас.
Станьте струнко, схаменіться,
Один одному всміхніться.
Дітлахи ви всі нівроку.
Все готове до уроку.

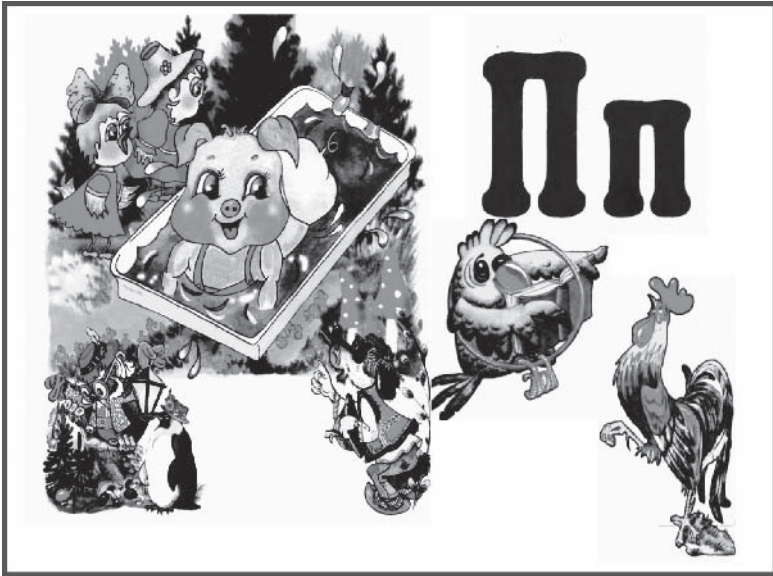
– Любі діти, сьогодні ми з вами вирушаємо в цікаву подорож до Країни Букв. Нашими помічниками в цих мандрях будуть телевізор, наші друзі комп'ютери та ваші знання і вміння. А перевірятиме наші навички і допомагатиме нам Мудра Сова зі своїми друзями.

II. Актуалізація опорних знань

1) – А зараз пройдемо стежиною Літер, згадаємо букви, які ми вивчили, та назвемо звуки, які вони позначають(слайд).

– Мудра Сова привела з собою багато друзів, які приготували для вас цікаві вправи. Подивіться на екран і скажіть, що об'єднує всіх цих тварин?

– Правильно, буква «пе», бо всі назви даних тварин розпочинаються літерою «пе» (пес, пінгвін, птахи, поросся, папуга, півник) (слайд 1).

III. Робота над матеріалом уроку

– Отже, діти, як ви вже здогадалися, ми сьогодні з вами будемо працювати над закріпленням літери «пе» і всі завдання будуть пов'язані з нею.

1) – Наступну вправу нам приготував папуга. У цікаві моделі і схеми він заховав речення і слова. Давайте побудуємо речення, які б склалися з:

А) двох слів;(Н-д: Світить сонечко. Падає дощ. Ростуть квіти.)

Б) трьох слів;(Н-д: Яскраво світить сонечко. Тато ремонтує автомобіль. Бабуся пече пиріжки.)

В) чотирьох слів;(Н-д: Білочка живе в лісі. Хлопчики грали у футбол. Лисичка бігає за зайчиком.)

2) – Погляньте на екран. Що ви можете сказати про слова, які відповідають даним моделям?(Всі слова односкладові; 1 модель – всі приголосні звуки тверді, 2 модель – перший звук м'який приголосний, 3 модель – всі приголосні звуки м'які).

Наприклад: а) сир, син, лис, суп, зуб, дуб;

б) ліс, кіт, лід, піт;

в) тіль, сіль, лій, міль.(слайд2)

– Молодці, гарно виконали завдання.

3) – Діти, півник теж вирішив дати вам завдання. Почитайте склади і знайдіть заховану цікавинку(слайд).

(У цій вправі один склад не відповідає малюнку: па – палітра; пі – пір'їна; по – полуниця; пи – пилосос; пу – помідор – ? – неправильно).

– Придумайте слово, яке б відповідало складу пу – (пума, пуховик). Добре.

4) – Наша подруга пташечка Піночка хоче перевірити, чи вмієте ви читати. Вона приготувала пірамідку слів. Прочитайте, будь ласка, (пилка, палка, липка, лапка, плакав) (слайд3).

– Папуга вирішив урізноманітнити читання і пропонує наступну вправу:

Ла – па - ва

Са – па – вук

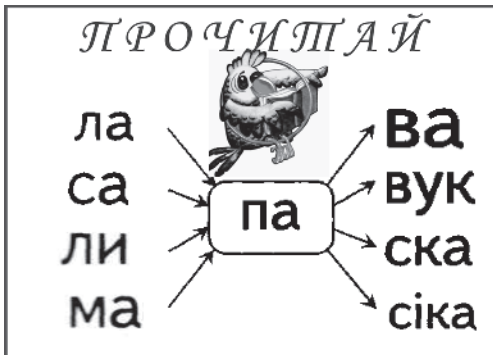
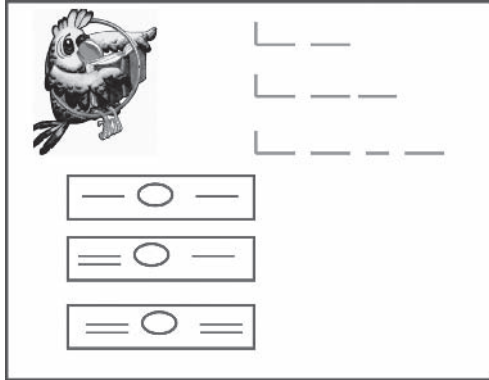
Ли – па – ска

Ма – па – сіка (слайд)

– Гарно, діти, ви працюєте, Мудра Сова зі своїми друзями вами задоволена. А я бачу: ви стомилися, тому давайте відпочинемо.

IV. Фізкультхвилинка

У країні казочок
Жив веселий Колобок.
Разом з ним усі звірятка
Вишикувались на зарядку.
Похитали головою,
Раз – притупнули ногою,
Руки вгору піднесли,
Трішки ними потрясли,
Нахилились вліво, вправо,
Та цього іще замало,
Руки вгору, руки вниз,
Раз присіли, піднялись.
Головою похитали
Й працювати знов почали.

V. Закріплення знань, вмінь та навичок

1) – Дорогі діти, давайте допоможемо песику почитати слова (слайд4). Молодці.

VI. Робота за персональними комп'ютерами

1) – Ви знаєте, діти, ми зовсім забули про комп'ютери. Подивіться, які вони засмучені. Давайте «запалимо» на їхніх екранах «посмішки» – попрацюємо з ними. Але, перш за все, згадаємо:

- а) правила безпеки роботи на комп'ютері ;
  - б) правила користування мишкою.
- 2) – А зараз виконаємо вправи, запропоновані комп'ютерами:
- а) повторення літер;
  - б) літера Пп ;
  - в) друкування слів з літерою Пп під предметними малюнками.
- Молодці, гарно справились, а тепер відпочинемо.
- 3) фізкультхвилинка:
- а) вправи для очей;
  - б) вправи для рук;
  - в) вправи для спини.

VII. Закріплення матеріалу уроку

– Діти, поросятко П'ятачок вирішило теж подивитись чи вмієте ви читати і приготувало вам завдання (слайд5):

- а) – прочитайте текст;
- б) – скільки в ньому речень?
- в) – визначіть кількість звуків у виділених словах;
- г) – чому слова Поліна, Павлик і Павлина написані з великої букви?
- д) – придумайте речення зі словом пасіка. Яку користь приносять бджоли? Як треба дбати про природу?

Поліна і Павліна писали слова

пасіка, поні, пісок, пума, писанка

А Павлик списував.

2) – Ми гарно трудилися, виконали всі вправи, та сталася прикра пригода. Мишка залізла і нашкодила нам.

Слова спокійно жили в книжці,
В яку вдалось пролізти мишці.
Вона початки відкусила
У себе в нірці схоронила.

Давайте допоможемо знайти зниклу літеру(слайдб)

- .... илип(Пилип)
- .... анас(Панас)
- .... илка(пилка)
- .... ісок(пісок)

Ви гарно виконали і це завдання.

VIII. Підсумок уроку

- Які вправи вам найбільше сподобались?
  - Що було для вас найцікавішим?
  - Давайте поглянемо, як нашу роботу оцінила Сова(слайдб).
  - Любі діти, я вам дякую за ваше старанне виконання всіх завдань.
- Мені було дуже приємно з вами працювати.

Комбінований урок

На уроках цього типу комп'ютер можна використовувати на будь-якому етапі. Загальна схема комбінованого уроку така: перевірка засвоєних знань + вивчення нового матеріалу.

Методика роботи та поділ класу на групи аналогічний до попередніх уроків (див. вище).

У початковій школі доцільно використовувати такі комп'ютерні програми:

- навчально-інформуючі: енциклопедії, електронні підручники, кінофільми;
- контролюючо-тестові програми, зокрема «Тест – 2002», «Тест – 2005»
- графічний редактор *Paint*;
- програма презентацій *Power Point*; програмне забезпечення *SmartNotebook* (Рис. 5.19);
- навчально-ігрові програми: «Сили природи», «Сходинки до інформатики», «Birthday».

Впроваджуючи дані програми на певному етапі уроку, можна застосовувати такі методи:

– *пояснювально-ілюстративний*, який передбачає використання ілюстрацій, таблиць, малюнків, схем у супроводі розповіді вчителя. Допомогає у цьому програма презентацій *Power Point*, яка сприяє розвитку пізнавальної активності учнів, передачі додаткової цікавої інформації, забезпечення принципу наочності;

– *метод контролю*, зокрема тестування, як метод швидкого виявлення рівня знань, умінь та навичок учнів на різних етапах навчального процесу. У своїй роботі широко використовую комп'ютерну програму «Тест–2002», із врахуванням вікових особливостей учнів елементи тестових програм «Тестер навчальних програм «Географія за 7 клас» , що дає можливість підготувати дітей до навчання у середній ланці школи;

– *практичний метод*, який забезпечується використанням графічних програм, зокрема графічний редактор *Paint*. Дану програму можна застосовувати на уроках трудового навчання та образотворчого мистецтва, що сприяє розвитку творчих здібностей, мислення, підвищує інтерес школярів до даних предметів;

– *проблемно-пошуковий метод* найчастіше застосову на етапах повідомлення теми та мети уроку, мотивації навчальної діяльності, сприймання нового матеріалу з використанням відеопрограм, або презентацій

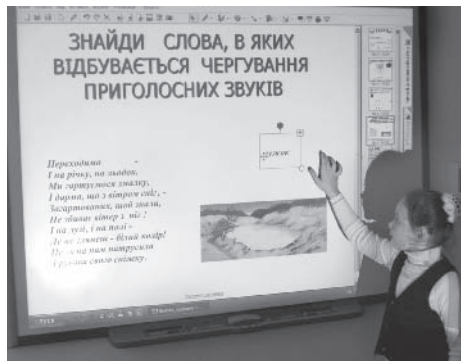

Рис. 5.19. Використання програмного забезпечення SmartNotebook

з використанням програмного забезпечення *Smart Notebook*. Це створює проблемну ситуацію, сприяє зацікавленню учнів та розвитку їх мислення і мовлення;

– *репродуктивний метод* також передбачає використання відео-програм. Наприклад, подивитися уривок із мультфільму «Пшеничний колосок» і переказати, що було спочатку або відтворити, що трапиться далі, чи змінити хід подій;

– у ході перегляду фільмів застосовують *метод гіпотез*. Наприклад, після демонстрації фільму «Рослини рідного краю», пропонують учням, працюючи у групах, дібрати низку передбачень, гіпотез на тему «Що може бути, якщо зникнуть усі рослини?» або «Що трапиться, якщо яри не засаджувати рослинами?» чи «Що буде, якщо зникнуть птахи»;

– *ігрові методи*. Особливе захоплення і цікавість викликають ігрові комп'ютерні програми, зокрема «*Сходинки до інформатики*»;

– *метод проектів*, що задовольняє і забезпечує широкі аспекти роботи на комп'ютері. Він включає в себе самостійну роботу учнів, уміння працювати з інформаційними джерелами, спрямований на пошукову діяльність та розвиток наукового мислення; дає змогу школярам засвоїти не лише програмний матеріал, але і збагатити свої знання, набути нових умінь та навичок практичної діяльності.

5.4.7. Прикладне програмне забезпечення для розробки дидактичних засобів

Розглянемо прикладні програми, які можуть бути використані вчителем для розробки засобів навчання, зокрема для уроків української мови у початковій школі.

Вітчизняний ринок програмного забезпечення нині пропонує поки що небагатий вибір авторських засобів мультимедіа з урахуванням прийнятної для користувача їх підтримки (табл.5.2).

Таблиця 5.2.

Програми загального призначення

<i>Редактори</i>	<i>текстові</i>	<i>Лексикон, WD, Word, TEX</i>
	<i>графічні</i>	<i>Paint, Photoshop, CorelDraw</i>
	<i>музичні</i>	<i>Composer</i>
<i>Табличні процесори</i>	<i>SuperCalc, Excel</i>	
<i>Бази даних та СУБД</i>	<i>Access, Oracle, Sybase</i>	
<i>Пакети анімаційної графіки</i>	<i>3D-Studio, Animator</i>	
<i>Комунікаційні програми</i>	<i>Outlook Express</i>	
<i>Інтегровані пакети</i>	<i>Works, Framework</i>	
<i>Вузько орієнтовані програми</i>	<i>перекладачі</i>	<i>Сократ, Stylus, Polyglots</i>
	<i>словники</i>	<i>Слідопит, Мультиплекс</i>
	<i>сканувальні</i>	<i>Fine Reader</i>

Текстові редактори – це програми для роботи з символічною інформацією. Існує сотні текстових редакторів, різноманітних як за функціональними можливостями, так і за складністю роботи з ними. За призначенням виділяють наступну класифікацію текстових редакторів (табл. 5.3).

Таблиця 5.3.

Тестові редактори

<i>Редактори текстів програм</i>	<i>Turbo Basic, Turbo Pascal</i>
<i>Редактори документів</i>	<i>Лексикон, Слово і діло, Word, Word Perfect</i>
<i>Видавничі системи</i>	<i>PageMaker, Quark Press, Ventura Publisher</i>
<i>Спеціалізовані редактори</i>	<i>Chi Writer, TEX</i>

У початковій школі (для використання вчителем та учнями) найкраще підходять редактори документів, орієнтовані на роботу з текстами, що мають структуру документа. Окрім функцій роботи з документами, такі редактори забезпечують роботу із шрифтами, графікою і т. ін. Більшість таких програм поставляються з вмонтованими «коректорами» – програмами, що слугують для виправлення різного роду помилок (наприклад, орфографічних).

Найпоширенішим редактором текстових документів є Word (Рис. 5.20).

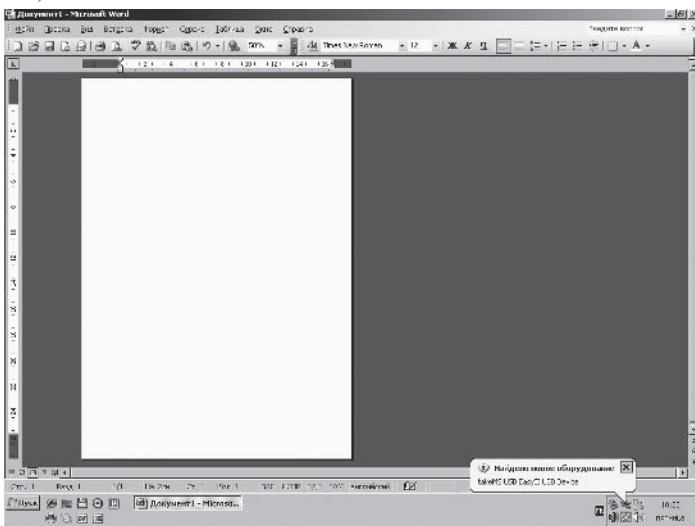

Рис.5.20. Вікно програми Word

За рахунок порівняно простого використання та роботи в ньому, цей редактор можна застосовувати на уроках у 1 класі (табл. 5.4).

Таблиця 5.4.

Функції та спосіб використання редактора Word

Функція редактора Word	Спосіб використання
<i>Набір, форматування та друк текстів</i>	<i>Роздатковий матеріал, перевірка орфографії</i>
<i>Вставка таблиць, малюнків</i>	<i>Створення наочності</i>
<i>Вставка звукових та відео файлів</i>	<i>Апелювання до різних способів сприймання матеріалу учнями (зорове, слухове)</i>

Графічні редактори (табл.5.5) – це програми для роботи з графічною інформацією. Вони надають користувачеві умови, що модулюють діяльність художника. За спеціалізацією виділяють графічні редактори загального та спеціального призначення. Перші – створюють та редагують нескладні зображення (прості у виконанні), копіюють і переміщують фрагменти або цілі зображення, зберігають та зчитують графічну інформацію. За допомогою других проектується складні (в плані побудови графічних відносин) образи, реалізуються найпростіші ефекти. Також графічні редактори спеціального призначення мають більші функціональні можливості.

Таблиця 5.5.

Графічні редактори

<i>Програми загального призначення</i>	<i>Paint, Painter, Paintbrush</i>
<i>Програми спеціального призначення</i>	<i>CorelDraw, Photoshop, Adobe Illustrator</i>

Звичайно, добре підготовлений учитель може дозволити собі використання графічних програм спеціального призначення, що дасть змогу йому краще підготувати дидактичні засоби, урізноманітнити їх. Та якщо казати про використання графічних програм учнями, то тут, безперечно, в лідрах графічний редактор Paint.

Програмне забезпечення *Smart Notebook* поєднує властивості текстового, графічного редакторів, презентаційної системи (Рис.5.21) та практично всіх програмних засобів, джерел і наборів даних, розроблених для застосування у навчально-виховному процесі.

Рис. 5.21. Поєднання текстового та графічного редакторів з презентаційною системою

Ігрова форма подання навчального матеріалу (Рис.5.22) у роботі з молодшими школярами сприяє мотивації навчальної діяльності, збільшенню тривалості довільної уваги учнів.

Подання екранних об'єктів у вигляді реальних об'єктів сприяє поступовому переходу від конкретно-образного до абстрактного мислення. При поясненні понять «ціле» і «частина цілого», рухаючи екранні об'єкти, свою діяльність доцільно супроводжувати діалогом з учнями, стимулюючи їхню увагу й мисленнєві дії.

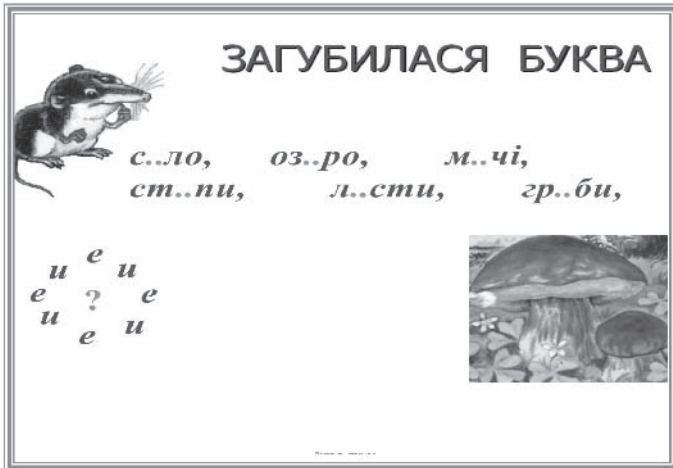

Рис. 5.22. Ігрова форма подання матеріалу з використанням рухомих об'єктів

Ставши частиною процесу навчання, інформатизація вносить свої вимоги до засобів отримання і обробки інформації. Проте її впровадження гальмується низкою чинників. У зв'язку з цим гостро постає проблема створення таких електронних навчальних засобів, які б, з одного боку, враховували реалії сьогодення, з іншого – функціонально були різноманітними, (аби їх можна було використовувати на різних етапах уроку), щоб учні мали можливість працювати з програмовими навчальними засобами на електронних носіях самостійно при наявності високоякісного комп'ютера в сім'ї. Доступ дітей до комп'ютера в ранньому віці прискорює розвиток інтелектуальних здібностей і навчальних умінь. Персональний комп'ютер впливає на емоції молодших школярів.

Слід зазначити, що самі по собі персональні комп'ютери не оптимізують навчання, а також ні в якій мірі не витісняють традиційні методи і прийоми. Використання персонального комп'ютера, як, втім, і будь-якого іншого методу, не може бути самоціллю.

Тому перш за все, вважаємо, що методика застосування комп'ютера на уроках з різних предметів, у різні періоди навчання не може бути однаковою.

Рис. 5.23. Використання мультимедійної дошки на уроках української мови

Адже і саме використання комп'ютера виконує тоді різні психологічні і педагогічні завдання.

За умови правильної поведінки вчителя, умілої організації навчально-виховного процесу труднощів при використанні комп'ютерних засобів можна уникнути, натомість отримати додаткові позитивні моменти.

Нами було проведено аналіз наукової літератури з даної проблеми, в результаті чого визначено основні шляхи її вирішення; зроблено детальний опис прикладного програмного забезпечення для розробки дидактичних засобів; розроблено відповідні дидактичні засоби, які потім випробовувались практично на уроках у 1 класі на уроках навчання грамоти.

На нашу думку обґрунтоване використання комп'ютера сприяє розвитку розумових здібностей дітей, їхньому творчому мисленню в розв'язанні завдань з української мови(5.23), підвищує інтерес до навчання, сприяє набуттю знань і вмінь.

5.4.8. Використання мультимедійних технологій на уроках математики

Використання ППЗ на уроках математики здатне в повній мірі виконати основні завдання навчання математики в початковій школі, забезпечити належний розвиток учнів у галузі інформатизації та покращити процес навчання в школі взагалі.

Найважливіше у роботі класовода на уроках математики – активізувати пізнавальну діяльність учнів. Засобів для цього в нього чимало. Це й дидактичні ігри, і проблемні ситуації, і цікаві задачі. Але спинимося на наочних посібниках, (які, на наш погляд, варто застосовувати на різних етапах навчання і з різною метою (для перевірки вивченого, закріплення, повторення, вдосконалення знань)). Посібники дають змогу урізноманіт-

нити навчальний процес, зробити його більш плідним, цікавим, захоплюючим, ефективно організувати як колективну, так і індивідуальну роботу.

Для створення наочних посібників вчитель може з успіхом використовувати різноманітні комп'ютерні засоби, або вишукувати їх з допомогою новітніх інформаційних технологій, наприклад, підключати до своєї роботи Всесвітню глобальну мережу Інтернет.

Робота на уроці математики з наочними посібниками, виконаними на комп'ютері, викликає значне зацікавлення в учнів під час відтворення знань, активізує пізнавальну діяльність, сприяє повноцінному формуванню передбачених програмою умінь. Реалізуючи навчальний процес в різноманітних формах й різноманітними засобами, учитель підтримуватиме інтерес до навчання протягом усього уроку, запобігатиме перевтомі дітей і водночас розвиватиме такі важливі якості, як швидка реакція, кмітливість, увага.

ППЗ для створення дидактичних засобів, які використовуються на роках математики у початковій школі

У цьому пункті ми спробували розробити певні методичні рекомендації щодо використання ППЗ на уроках математики відповідно тематичного змісту програми для 1-4 класів. Результати оформлені у вигляді таблиці 5.12.

Таблиця 5.12.

Використання ППЗ на уроках математики

Зміст навчального матеріалу (за чинною програмою)	Опис педагогічного програмного засобу (виклад змісту, призначення)
<i>Натуральні числа і дії над ними</i>	
Натуральні числа. Запис натуральних чисел.	Діяльнісне середовище для закріплення знань про позиційний спосіб запису чисел.
Розряди і класи натуральних чисел. Порівняння і округлення натуральних чисел. Знаки «<» і «>».	Діяльнісне середовище для ілюстрації дій над багаторозрядними цілими числами.
Додавання і віднімання натуральних чисел. Переставна і сполучна властивості додавання.	Ілюстративні матеріали для пояснення переставних та сполучних властивостей додавання.
Розв'язування текстових задач. Числові вирази.	Генератор навчальних задач (числових значень змінних для текстових задач і умов прикладів).
Буквені вирази та їх значення. Рівняння. Розв'язування рівнянь. Приклади розв'язування текстових задач за допомогою рівнянь.	Діяльнісне середовище для ілюстрування створення математичної моделі та покрокового розв'язування задачі. Генератор навчальних задач (генерування значень змінних до текстових задач)

<p>Множення і ділення натуральних чисел.</p> <p>Переставна, сполучна і розподільна властивості множення.</p> <p>Приклади на всі дії з натуральними числами.</p> <p>Розв'язування текстових задач.</p> <p>Ділення з остачею.</p>	<p>Ілюстративні матеріали для пояснення переставної, сполучної і розподільної властивості множення.</p> <p>Педагогічний програмний засіб для діагностування рівня навчальних досягнень (з відповідним предметним наповненням)</p>
Геометричні фігури і величини	
<p>Основні геометричні фігури: точка, пряма, відрізок.</p> <p>Вимірювання довжини відрізка.</p> <p>Побудова відрізка даної довжини. Ламана, довжина ламаної.</p> <p>Кут. Рівність кутів</p>	<p>Діяльнісне середовище для виконання навчальних задач на вивчення та засвоєння основних прийомів роботи із шкальними засобами вимірювань.</p> <p>Інтерактивне середовище з елементами штучного інтелекту для формування здатності розпізнавати геометричні фігури та тіла</p>

Основними програмами, що використовуються у початковій школі при вивченні математики вчителями, мають стати Word, Powerpoint, Paint, різноманітні музичні редактори та програми.

Word – програма для створення, редагування, друкування текстових файлів (документів). Але окрім звичайної роботи над текстом, ця програма може вставляти у текст графічні зображення (малюнки), звукові файли, відеозаписи, таблиці, діаграми тощо.

PowerPoint – програма для створення презентацій. Вона може бути використана для створення та перегляду слайдів (Рис.5.24). У презентацію можна вставляти аудіо-, відеофайли, графіку та ін.

Використовувати PowerPoint можна для створення наочних посібників, електронних підручників тощо.

Рис. 5.24. Створення слайдів за допомогою програми PowerPoint

Ще однією програмою, що працює з графікою та є легкою у користуванні є **Paint**. Він служить для створення зображень, малюнків, розфарбовування їх у різні кольори. Також однією з його функцій є обробка графіки. Використовувати Paint можна для створення наочних посібників.

Первинні навички вимірювань і побудов з використанням мірної стрічки, лінійки і транспортира, при використанні програмного забезпечення **Smart Notebook** можна формувати, використовуючи екранні об'єкти – лінійку, транспортер (Рис.5.25), а для формування поняття про одиниці фізичних величин можна використовувати динамічні керовані моделі (Рис.5.26).

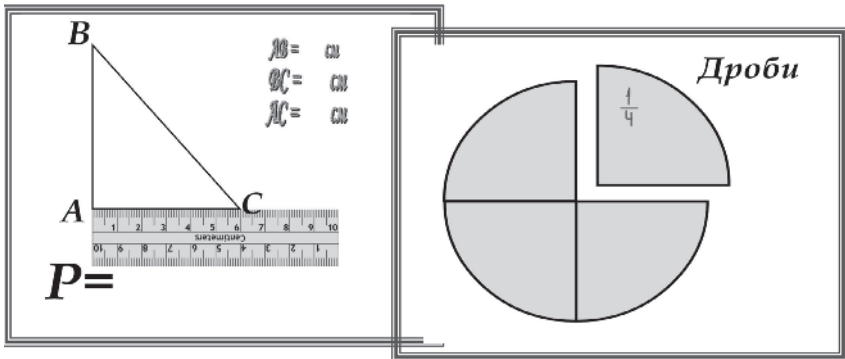

Рис. 5.25. Використання екранних об'єктів

Програмне забезпечення **Smart Notebook** – унікальний продукт, який дозволяє створювати яскраві динамічні, наглядні, інформаційно-об'ємні уроки і презентації, використовуючи малюнки, відео, галереї об'єктів і текстів, а також різні ресурси в т. ч. Інтернет.

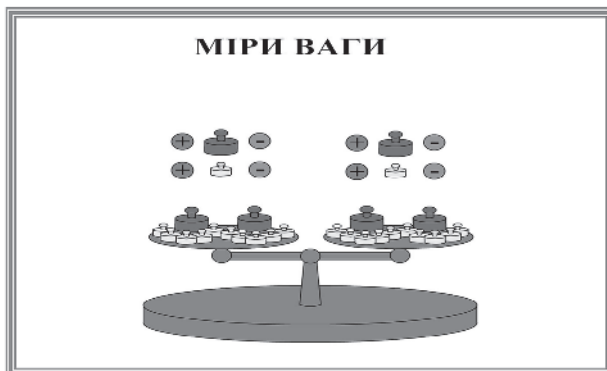

Рис. 5.26. Використання динамічних керованих моделей

Ще одним елементом уроку математики можуть стати звукові пояснення задач чи прийомів розв'язання прикладів. У цьому випадку на допомогу вчителю можуть прийти програми, що працюють зі звуком. Наприклад, Media Player. Ця програма допоможе записати голос вчителя чи прослухати (переглянути) вже наявні файли (на диску чи на комп'ютері).

Література до розділу 5.4

1. Андрієвська В. М. Реформування початкової освіти за допомогою сучасних інформаційних технологій. // Педагогічні науки, № 4.
2. Арапов М. Когда текст обретает смысл: Об использовании информационных технологий в гуманитарном образовании. // Знания – сила. - 2003. - №1. – С. 47-51.
3. Бібік Г. В. Досвід інтеграції уроків математики й інформатики // Комп'ютер в школі та сім'ї – 2004 - №5 – С. 29 – 32.
4. Видерхольд К. А. Компьютер в начальной школе // Информатика и образование. – 1993. - №2.
5. Витухновская А. А., Марченко А. С. Проектирование технологии подготовки к обучению младших школьников с использованием компьютера // Информатика и образование. – 2004. – С. 83 – 87.
6. Вовковінська Н. Корисні поради, або «Мультимедіа власними руками» // Інформатика. – 2006. - №11 – С. 3.
7. Гребенев І. В. Методичні проблеми комп'ютеризації в школі // Педагогіка – 1994. - №5.
8. Драч П. М. Заняття з математики з використанням комп'ютерної техніки // БВПШ - №11 – С. 6 – 9.
9. Інформатизація середньої освіти: програмні засоби, технології, досвід, перспективи // За ред. В. М. Мадзігона, Ю. О. Дорошенка. – К.: Педагогічна думка. – 2003. – С. 34, 177, 192.
10. Кивлюк О. Використання інформаційно – комунікаційних технологій в системі навчальних дисциплін початкової школи // Початкова школа. – 2006. - №5 – С. 34–35.
11. Лапчик М. Информатика и технология: компоненты педагогического образования.
12. Манако А. Мультимедійні технології в школі // Інформатика. – 2006. – №7. – С. 18–20.
13. Маргони Я. М. Иванов А. М. Баранкина З. С. Методы непрерывного обучения информатике в начальной и средней школе // ИНФО – 1991. - №1.
14. Новиков С. П. Применение новых информационных технологий в образовательном процессе // Педагогика. – 2003. – №9. – С. 32 – 38.
15. Основи нових інформаційних технологій навчання: Посібник для вчителів // Авт. Кол.: За ред. Ю. І. Костюка. – НПН України. – К.:ІЗМН. – 1997. – С. 264.
16. Риквінд Ф. М. Основи комп'ютерної грамотності: Посібник для учнів молодших класів. – К.: Гроно. – 1998. – С. 16 – 22.
17. Суховірський О. Психологічні передумови використання комп'ютерних засобів і технологій в початковій школі // Проблеми початкової ланки освіти в контексті розвитку світових тенденцій : Матеріали міжнародн. Наук. – практ. Конфер. – К.; Хмельницький; Івано – Франківськ. – 2003. – С. 37 – 42.

5.5. Проектна технологія (Л.У.Кібиш)

Сучасні діти розумніші, вправніші від тих, яких я навчала 20-30 років тому. І з ними важче: вони задають складніші запитання, дивують неординарним мисленням, часом незрозумілими вчинками. А це — наслідок розвитку суспільства, входження в життя людини великого інформаційного простору, бажання особистості піднятися на вищу сходинку як в розвитку, так і в діяльності.

Здатність дитини до саморозвитку, її творча активність — головні умови успішності у подальшому житті. Самореалізація особистості дедалі більше залежить від таких якостей, як самостійність та критичність мислення, креативність та неординарність у вирішенні різноманітних проблем.

Щоб учень став рівноправним учасником процесу освіти, необхідно озброїти його технікою та прийомами, спрямованими на розвиток пам'яті, уваги, образного мислення, сформувати навички дослідницької поведінки. Лише за такого розвитку кожна дитина відповідно до своїх особистих властивостей та здібностей знайде себе і самореалізується.

Отже, визначальною складовою своєї роботи з дітьми вважаю орієнтацію на особистість, на пошук і впровадження інноваційних педагогічних технологій навчання відповідно до сучасних потреб особистості і суспільства. Однією з них є метод проектів, який формує в учнів мотивацію до пізнавальної діяльності, націлює вихованців на пошук нових знань, допомагає не тільки сформувати життєвий досвід, необхідний для вирішення життєвих проблем, а й вибудовувати власне життя успішним і значущим для суспільства. Вважаю, що досвід і знання дитина має отримувати шляхом діяння, в процесі дослідження.

Що ж таке проектування? **Проектування** (створення спільних проектів) — спосіб організації взаємодії учня та вчителя в навчально-виховному процесі, який об'єднує змістовий, процесуальний та методичний компоненти процесу навчання під час створення проектів — поетапної практичної діяльності для досягнення поставлених завдань.

Отже, метод проектів передбачає не тільки наявність суб'єктивно чи соціально значущої для учня проблеми, не просто її дослідження, пошук шляхів вирішення, а й практичне впровадження отриманих результатів у тому чи іншому продукті діяльності. Учень усвідомлює, де і як він зможе застосувати отримані знання. Співвідношення проблеми та практичної реалізації результатів її вирішення і робить метод проектів цікавим як для вчителя, так і для учнів.

У процесі створення проектів виділяю такі етапи діяльності:

- підготовка;
- планування;
- прийняття рішень;
- збір інформації;
- аналіз та формування висновків;
- захист та аналіз.

Ці етапи зіставляю з іншими способами організації взаємодії вчителя та учнів (табл. 5.)

Таблиця 5.1

№ п/п	Етапи діяльності	Зміст діяльності		Способи організації взаємодії
		Учні	Вчитель	
1	Підготовка. Визначення теми та мети проекту	Обговорюють, шукають інформацію	Розповідає про задум, мотивує, допомагає у постановці завдань	Навчальний діалог
2	Планування	Формулюють завдання та обговорюють їх	Коректує, пропонує ідеї, висуває пропозиції	Спільне визначення мети діяльності
3	Прийняття рішень	Вибір оптимального варіанта	Спостерігає, непрямо керує діяльністю	Ситуація вільного вибору. Дискусія
4	Збір інформації	Збирають інформацію	Спостерігає, непрямо керує діяльністю	Добір навчального матеріалу
5	Аналіз інформації, формування висновків	Аналізують інформацію, конструюють різні художні вироби	Коректує, спостерігає, радить	Створення дітьми навчального дидактичного матеріалу
6	Захист проектів та колективний аналіз	Презентують проекти та разом з учителем обговорюють; оцінюють зусилля, використані можливості, творчий підхід	Обговорює разом з дітьми	Участь дітей в оцінці проекту

За характером діяльності учнів використовую такі **проекти**:

- дослідницькі;
- творчі;
- художні;
- інформаційні;
- практично орієнтовані.

За змістом:

- монопредметні;
- міжпредметні;
- надпредметні.

За тривалістю:

- короткодючі;
- середньої тривалості;
- довготривалі.

За метою:

- підсумкові;
- поточні.

За кількістю учасників:

- особистісні (індивідуальні);
- парні;
- групові.

2 КЛАС Я І УКРАЇНА

Тема: ЦІКАВИЙ СВІТ ДЕРЕВ УКРАЇНИ

Мета:

- ознайомити дітей з різноманітністю порід дерев України та місцем їх існування; з характерними ознаками дерев і кущів, їх лікарськими властивостями;
- вчити дітей самостійно опрацьовувати підібраний матеріал з обраної теми;
- допомогти дізнатися про особливості різних порід дерев;
- ознайомити з українською дитячою поезією та дібрати вірші, загадки, прислів'я та приказки про дерева;
- учити знаходити цікаві відомості про рослин-рекордсменів України;
- виховувати в учнів любов до живої природи;
- формувати дбайливе ставлення до рослинного і тваринного світу.

Тип проекту: колективний, інтегрований.

Вид: інформаційно-пошуковий

Форма захисту: презентація набутих знань на уроці-захисті.

Кінцевий продукт: альманах творчих робіт учнів 2 класу, створення колективної роботи з флористики (з використанням природного матеріалу).

Консультанти: батьки, бібліотекар, вчитель біології.

Під час дослідження певної теми та роботи над проектом бажано мати модель, яка полягає у створенні м і ж р е д м е т н и х зв'язків.

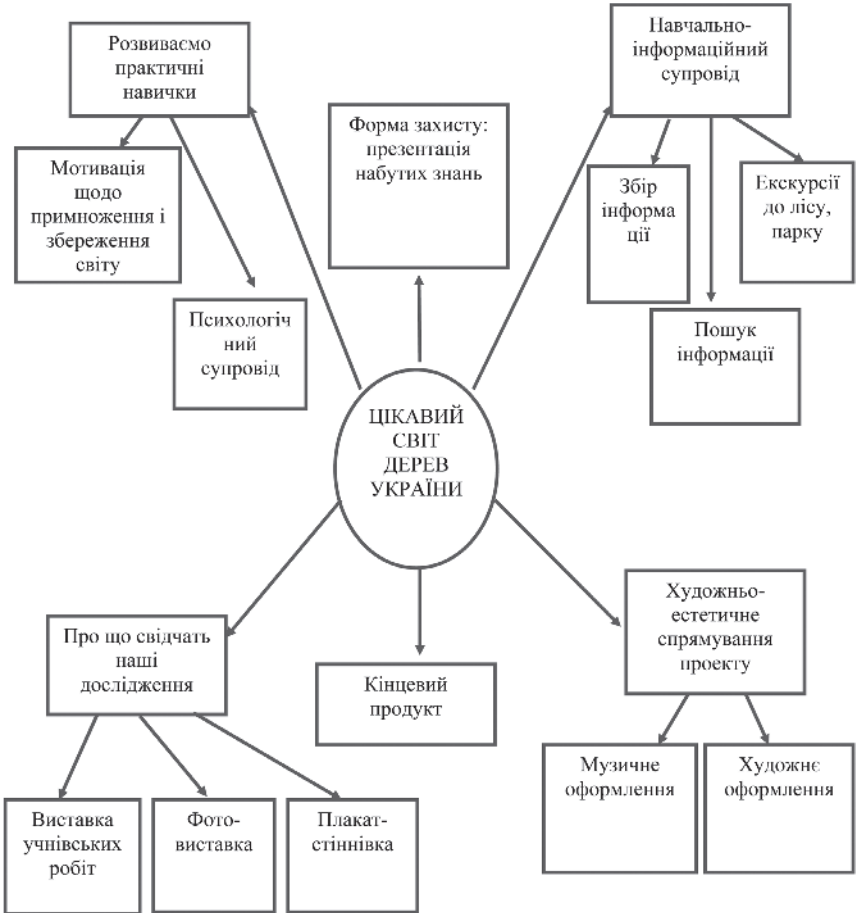

Рис. 5. Модель інформаційно-пошукового проекту «цікавий світ дерев»

ХІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ:

1. Вибір об'єкта.
2. Підбір і опрацювання літератури. Консультація бібліотекаря.
3. Робота в творчих групах за завданнями. Консультація вчителя біології.

4. Захист проекту.

Клас ділиться на три творчі групи:

1-а група досліджувала хвойні дерева

2-а група – листяні

3-я група – плодови

Зміст завдань для груп:

1. Збір інформації про найбільші, найстаріші, найвищі, найменші дерева, про їхні плоди, лікарські (цілющі) властивості, використання у народній медицині.

2. Вести спостереження за ростом листочків, їх формою, розмірами, кольором.

3. Дізнатися, чим і як живляться дерева?

4. Підібрати вірші, загадки, прислів'я, приказки, легенди, казки про дерева.

5. Намалювати малюнки на тему проекту.

У цьому проекті були інтегровані всі навчальні предмети.

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ:

- виготовлення аплікацій з використанням листочків дерев;
- ліплення з пластиліну плодів дерев.

ЧИТАННЯ:

- аналіз поетичних творів (А.Малишко «Яблука»);
- загадки, вірші, прислів'я, легенди, притчі про дерева.

МАТЕМАТИКА:

- розв'язування задач, у змісті яких є матеріал, пов'язаний із тривалістю життя дерев, масою їх плодів, довжиною коріння та інше;
- самостійне складання задач.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО:

- малювання дерев;
- малювання плодів дерев;
- малювання листочків дерев.

ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я:

- ознайомлення з цілющими властивостями дерев, їх використанням.

ПОЗАКЛАСНА РОБОТА:

- екскурсія до лісу;
- вікторини, конкурси;
- розучування рухливих ігор, пісень;
- збір матеріалу для уроків трудового навчання та інше.

2 КЛАС Я І УКРАЇНА (природознавство)

Тема. **ТВАРИНИ – ЖИВІ ОРГАНІЗМИ**

Мета: поглиблювати знання дітей з теми «Тварини»;
формувати в дітей почуття особистої відповідальності за збереження
навоколишнього середовища, флори і фауни;

розвивати вміння працювати з інформаційними джерелами,
дослідницько-пошукової роботи; виховувати любов і бережливе ставлення
до тварин;

з повагою ставитися до професій, пов'язаних з тваринним світом.

Тип проекту: груповий; середньотривалий

Етапи роботи над проектом:

I. Підготовчий етап

- Визначення та обговорення з учнями теми та завдань проекту
- Планування:
  - визначення питань, над якими будемо працювати;
  - планування дій учнів;
  - визначення форм роботи;
  - визначення критеріїв групової оцінки та самооцінки проектної діяльності;
  - визначення засобів представлення інформації.

Форми та методи роботи над проектом:

- Робота з друкованою та електронною інформацією.
- Спостереження за тваринами та рослинами.
- Проведення експериментів.
- Створення малюнків.
- Проведення природничих свят.
- Консультативна робота.
- Проведення класних та інформаційних годин.
- Створення кольорових інформаційних фотоальбомів.

Критерії оцінки проектної діяльності учнів.

1. Завершеність
2. Ясність грамотність, чіткість
3. Інформація (документи):
  - Чи правдива інформація?
  - Чи важлива інформація?
  - Чи є документальне підтвердження матеріалів?
  - Чи використовувалися різні джерела?
  - Чи відібрані кращі та найважливіші джерела інформації?
4. Графічне оформлення:
  - Наявність фотоматеріалів.
  - Наявність схем, порівняльних таблиць, графіків.
5. Вміння працювати у групі

II. Початок роботи над проектом

1. Створення дослідних груп (за бажанням учнів): «Струмочок», «Джерельце», «Пізнайки», «Чомучки», «Сонечко», «Бджілка».

Постановка конкретних завдань

Група № 1.

Визначити спільні та відмінні ознаки між рослинами і тваринами.

Група № 2.

Дослідити та довести, що тварини – живі організми.

Група № 3.

Проаналізувати інформацію та на основі спостережень виявити особливі ознаки рослин.

Група № 4.

Дізнатися, як розподіляються рослини за класами.

Група № 5.

Ознайомитись з істотними ознаками тварин різних класів.

Група № 6.

Знайти цікаву інформацію про тварин.

III. Робота за планом проектної діяльності

• Збір даних з використанням різних джерел інформації. Проведення спостережень та експериментів.

- Аналіз та обробка зібраних матеріалів.
- Отримання консультацій у вчителів – біологів та ветлікаря.
- Проведення природничого свята «Цікава фауна».
- Організація конкурсу малюнків і фотографій.
- Проведення класних та інформаційних годин.
- Організація та проведення екскурсій
  - на тваринницьку ферму;
  - у живий куточок колегіуму.
- Узагальнення зібраного матеріалу. Створення папок:
  - «Комахи»;
  - «Плазуни»;
  - «Ссавці»;
  - «Птахи»;
  - «Риби»;
  - «Земноводні».

Проведення інтегрованого дня Математика

1. Відгадування загадок:

а) Сам чорний, та не ворон,

Є роги, та не бик,

Шість ніг без копит. (Жук – рогач)

б) Повзун повзе – сімсот голок везе. (Іжак)

в) Вдень спочиває, а вночі літає. (Сова)

2. Розв'язання задач:

- а) В однієї жабки
Є 4 лапки,
Скільки мають лапок
5 зелених жабок?
- б) Назва якої птиці складається з 40 букв?
- в) До годівнички спочатку прилетіло 10 голубів, а потім горобці,
Голубів було на 4 більше, ніж горобців. Скільки всього птахів при-
летіло?

3. Складання задачі за схемою:

- а) Кроликів – 10
гусей – на 5 більше } ?
- б) Джмеликів – 12
бджілок - на 4 більше } ?
- в) Карасів – ?
окунів – 7 } 20

Українська мова

- Написання твору «Мій домашній улюбленець».
- Добір спільнокорених слів-назв тварин. (Лелека, лелька, леле-
чення, лелече)
- Прислів'я і приказки:
  - Ластівка літає низько над землею – чекай дощу.
  - Будь тихий, як риба, а мудрий, як змія.

Образотворче мистецтво

- Читання цікавинок про тварин.
- Малювання тварин.

Фізична культура

Проведення рухливих ігор:

- «Гуси»;
- «День і ніч».

Підготовка та проведення творчого звіту груп.

Оформлення кольорових альбомів-звітів.

IV. Оцінка результатів проекту

Мій проект називається?	Лелека
Що я хочу зробити?	Зібрати інформацію про лелеку з різних джерел
Що буде головним результатом роботи?	Повідомлення
До кого я буду звертатись за допомогою?	До бібліотекаря, вчителя, батьків
Мені треба прочитати книги:	«Український енциклопедичний словник», «Птахи України» (стаття про лелеку)

Протягом виконання проекту діти періодично оцінювали та само оцінювали свою діяльність. Проаналізували причини помилок та визначали шляхи їх усунення. Наприклад, на етапі підготовки до роботи над проектом може оцінюватися:

- вдалиий вибір теми;
- обґрунтування актуальності проблем;
- активність учнів у ході обговорення основних напрямків роботи та методів дослідження.

V. Презентація проекту

Кожна група демонструє зібраний матеріал, звітує про внесок кожного учасника на певному етапі роботи. На основі зібраних усіх матеріалів об'єднуються і створюється кольоровий інформаційний фотоальбом.

2 КЛАС ЛЕЛЕКА

Дослідницько-пошуковий міжпредметний проект

Мета: формувати в молодших школярів життєві компетентності – вміння працювати зі словником та інформаційно-довідковими джерелами, досліджувати матеріал; розвивати уміння спостерігати за птахами, аналізувати та узагальнювати спостереження; виховувати любов до природи, бажання оберігати птахів.

Тип проекту: середньотривалий

Зміст проекту

I. Підготовчий етап

Визначення теми та завдань.

У чому полягає задум?	Для чого це потрібно?
Зібрати інформацію про лелеку; провести спостереження у природі за лелекою	Виховувати любов до природи, до рідного краю; турботливе ставлення до птахів.

II. Планування діяльності

Картка-підказка «Мій проект»

III. Виконання проекту

Пошук інформації про лелеку в літературі та Інтернеті. Загадки про лелеку.

Вірші про лелеку, легенди про лелеку, казки про лелеку.

1. У червоних чобітках,
в білому халаті
він весною прилетів
і сидить на хаті
2. Відлітають за моря
У краї далекі,
На будинках гнізда в'ють,
Звати їх (лелеки).
3. Які ноги заввишки,
Такий ніс завдовжки,
Хату на хаті має,
Жабам рахунок знає.

Легенда про лелеку

Розповім я вам легенду
Про походження лелек.
Якось Бог одній людині
Передав закритий глек.
Каже: «Вкинь цей глек у море,
Та дивись – не відкривай!»
Чоловік пішов до моря,
Та звернув спочатку в гай.
Не послухавшись наказу,
(Чоловік цікавий був)
Відкривив тихенько кришку
Та у глека зазирнув.
З глека вискочили жаби,
І гадюки й ящірки,
І жуки, і черв'яки!
Чоловік перелякався:

«Боже, що я наробив?
Чом не виконав наказу
Глек у морі не втопив?»
Бог розгнівався та й каже:
«Відтепер ти весь свій вік
Будеш нечисть цю збирати!»
З того часу чоловік
Обернувся на лелеку
І спокотував свій гріх.
Буде жити в цій подобі,
Доки визбирає всіх.
По болотах він лігає
І по луках заливних,
Дуже за людьми сумує
І гніздо в'є коло них.

Інформація про лелеку

Лелека – це красивий птах із ніжно-білим і чорним оперенням. Живиться земноводними, плазунами, рибою, гризунами, комахами. Є два види лелек: білий і чорний. Лелека білий прилітає на місце гніздування досить рано, починаючи із середини березня і до кінця квітня. Лелеки живуть парами. Лелека білий мостить великі, майже плоскі гнізда на дахах будівель і на старих деревах. Чорні лелеки – рідкісні птахи. Вони оселяються на високих деревах. Протягом дня лелеки приносять їжу одномісячним пташеняттям 9 разів. Відкладають 2-7 (найчастіше 4) білих яєць, які птахи насиджують по черзі протягом місяця. Дорослі лелеки голосу не мають, а малята – пищать.

Швидко ростуть; коли починають літати, то з батьками шукають їжу на луках і полях, разом з ними повертаються до гнізда на ночівлю. Так вони живуть до кінця літа.

Перед відльотом у теплі краї на зиму лелеки збираються в зграї. У вересні-жовтні вони залишають місця гніздування і відлітають на південь, в Африку.

Останніми роками кількість лелек помітно зменшилась. Причиною цього є наслідки чорнобильської трагедії, застосування отрутохімікатів на полях, осушення боліт та інше.

Інформація з Інтернету

Повертаючись із теплих країв додому лелека може пролетіти без зупинки 400 км.

Проведення спостережень у природі за лелекою білим

- Розгляньте уважно лелеку.
  - З яких частин складається тіло птаха?
  - Якого кольору пір'я, колір дзьобу і ніг?
  - На що схожий дзьоб?
  - З'ясуйте, де будують гнізда, на що вони схожі, який будівельний матеріал використовують птахи для гнізд?
  - Поспостерігайте, як змінюється поведінка птахів з появою пташенят?
  - Порахуйте скільки разів протягом дня птахи прилітають з кормом до гнізда.
  - Скільки гнізд лелек є у вашому мікрорайоні.
- Збір учнями загадок, легенд, притч, казок, віршів, прикмет про лелеку.

Запис результатів спостережень

1. Дата прильоту лелек.
2. Облаштування гнізда (де, з чого, як швидко будували чи ремонтували)
3. Поява пташенят (дата, скільки)
4. Годування пташенят (чим, скільки разів на годину)
5. Особливості поведінки дорослих птахів, пташенят.

IV. Захист проекту “Лелека”.

У ГОСТЯХ У СТУДІЇ «1+1».

Форма проведення – нестандартний урок

Обладнання: предметні малюнки,
іграшковий телефон,
мікрофон,
оформлений куточок студії (стіл, два крісла)

(У класі дзвонить телефон. Учитель підходить до телефону, слухає)

Учитель: Діти, я отримала повідомлення. Нас запрошують на телебачення, а саме до Студії «1+1». Ви любите дивитись телепередачі? Які передачі вам найбільше подобаються? Сьогодні ми маємо змогу побувати на студії, ознайомитись з її роботою над створенням телепередач, узяти в них участь. Згодні? Заплющьте очі.

(Звучить музична заставка – голоси птахів)

Учитель: Ось ми й на телебаченні. Запрошую вас до студії. Я буду ведучою, а ви – гостями.

Зараз я хочу взяти інтерв'ю у когось із вас. Хто сміливіший? Сідай, будь ласка, біля мене.

Назви своє ім'я та прізвище.

Розкажи про своїх друзів.

Ким ти хочеш стати? Чому саме?

Бажаю тобі успіхів, хай здійсняться всі твої мрії.

(Звучить муз. заставка до передачі «ТСН»)

Новини з життя нашого класу розповість ведуча каналу «1+1». Уважно слухайте, прошу.

Ведуча: Учні 2-Б класу Володимирецького районного колегіуму працювали над природничим проектом «Лелека». Школярі шукали інформацію в словниках, довідниках, енциклопедіях, Інтернеті. Багато цікавого дізналися діти про цього птаха.

Вчили вірші, складали загадки, вели спостереження. Із великим задоволенням навчаються учні 2-Б, люблять та оберігають природу.

Учитель: Діти, чи сподобалися вам новини?

Дякуємо ведучій за гарні новини.

(Звучить музична заставка до передачі «У світі тварин».)

Діти, хто здогадався, до якої передачі ми завітали?

Так, це передача «Жива природа». Тема «Лелека». Наші журналісти підготували інформацію. Будь ласка, просимо до слова.

(Учні з мікрофоном розповідають зібрану інформацію).

Фізкультхвилинка

Учитель: Діти, займіть свої місця за столами. Канал «1+1» продовжує роботу.

(Звучить муз. заставка до передачі «Найрозумніший».)

А зараз розпочинаються зйомки супершоу «Найрозумніший».

Запитання до учасників гри «Найрозумніший».

- Які загадки про лелеку ви знаєте?
- Які вірші про цього птаха ви вивчили?
- Які ви знаєте народні прикмети?
- Яка маса дорослого лелеки?
- Чим живляться лелеки?
- Які є види лелек?
- Коли прилітають на гніздування?
- Де будують гніздо?
- Скільки яєць відкладає?
- Скільки днів висиджує пташенят?

V. Підсумок

Учитель: Діти, а який девіз у студії «1+1». Правильно: «Ти не один!»
Нас 29.

І ви сьогодні гарно працювали. Тож залишимо про цей урок пам'ять – колективну фотографію.

(Учитель фотографує дітей)

Всім дякую за роботу. Молодці!

4 КЛАС Я І УКРАЇНА МАТЕРИКИ ЗЕМЛІ

Дослідницько-пошуковий проект курсу «Я і Україна»

Мета: з'ясувати місце розташування материків Землі, особливості природи, рослинного та тваринного світу кожного материка;

створити ситуацію «глибокого занурення» в тему;

розвивати пізнавальні інтереси, ініціативність, самостійність, прагнення до самовдосконалення; навички

самостійної діяльності, життєвих компетентностей учнів;

виховувати відповідальність, толерантність у стосунках, почуття взаємопідтримки.

Очікуваний результат:

- глибоке засвоєння навчального матеріалу з теми;
- формування навичок роботи в групі, роботи з додатковими джерелами інформації, оволодіння новими інформаційними технологіями;
- створення «банку даних».

Тип проекту: груповий, середньотривалий

Обладнання: відеофільми, таблиці, карти, глобус, ілюстрації, картки із завданнями і списком літератури

(«Енциклопедичний словник», статті з журналів «Пізнайко», «Світ тварин», атлас «Материки планети», енциклопедія «Про все на світі»).

Консультанти: класовод, бібліотекар, учитель географії, учитель біології.

Форма проведення захисту:
заочна мандрівка.

ЗМІСТ ПРОЕКТУ:

ХІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ

1. Вибір об'єкта після консультацій з керівником проекту (класоводом), отримання завдання. Опрацювання дібраної літератури (консультація бібліотекаря)

2. Робота в творчих групах за спеціальними завданнями з напрямів (6 груп)

Євразія

Африка

Південна Америка

Північна Америка

Австралія

Антарктида

Кожна група отримує завдання з географії, ботаніки, зоології.

3. Створення «банку даних», «добірки речових доказів» (ілюстрацій, карт, слайдів, таблиць, повідомлень)

4. Захист проекту. Презентація творчих надбань

5. Оцінка вчителя. Самооцінка (Що найбільше сподобалося? В чому відчували труднощі? Що зацікавило вас найбільше?)

ЗАВДАННЯ ГРУП

ГЕОГРАФІЯ

Обрати материк, визначити, у якій півкулі він розташований.

1. Користуючись картою півкуль, визначити найкоротший маршрут подорожі від Володимирця (Рівного, Києва, Чорного моря) до обраного материка.

2. Відповідно до масштабу, визначити відстань, яку треба подолати, подорожуючи до обраного материка.

3. Опрацювати умовні позначки фізичної карти, підготувати повідомлення про поверхню материка (зазначити, якщо є гірські масиви, ріки, низини, рівнини тощо).

4. Намалювати контури материка, пропорційно розмірам на карті півкуль, підписати материк, вирізати, підготувати до закріплення на дошці.

5. Користуючись схемою (ст. 83 підручника «Я і Україна» 4-й клас) визначити, у яких теплових поясах розташований материк. Позначити.

6. Підготувати розповідь за планом:

– назва материка;

– у якій півкулі розташований;

– розташування в теплових поясах;

– відстань до материка від нашої столиці; параметри (довжина, ширина) материка.

– Особливості поверхні материка, океани, які його омивають.

– Природні умови, що визначають особливості рослинного та тваринного світу.

– «Цікавинка» об'єкта. Розповідь проілюструвати

БОТАНІКА

1. Дібрати фактичний матеріал про рослинний світ материка, умови його розвитку, особливості пристосування.
2. Дібрати (створити) ілюстративний матеріал з теми.
3. Скласти загадки про рослини материка, запитання для вікторини.
4. Розповісти про «цікавинку-перлинку» рослинного світу материка (рідкісну рослину, лікарську).
5. Використати відеофільми, слайди, діафільми, гербарії, тощо.
6. Червона книга материка.

ЗООЛОГІЯ

1. Дібрати фактичний матеріал про тваринний світ материка.
2. Дібрати ілюстративний матеріал.
3. Підготувати розповідь «Їх треба зберегти» – сторінками Червоної книги.
4. Скласти загадки, запитання, вікторини про тваринний світ материка.
5. Підготувати повідомлення «Цікаві незнайомці» (тварину специфічну тільки для цього материка).
6. Використати діафільми, відеофільми, слайди.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ПРОЕКТУ: ЗАОЧНА ПОДОРОЖ.

Ведучі заочної подорожі двоє учнів. На початку уроку ведучі оголошують:

- тему – об'єкт, спосіб пересування;
- мету проекту;
- очікувані результати;
- підсумки: про що дізнались? Чого навчилися? Де хотіли б побувати?

Вікторина «Тварини материків»:

- сумчастий ведмідь Австралії;
- найменший птах на землі;
- плазун пустель, одягнений в панцир;
- великий звір з одним рогом;
- найбільший плазун, який живе в річках жаркого поясу планети;
- цар звірів;
- найбільша неотруйна змія;
- змія річок Південної Америки;
- найбільша тварина світу;
- найбільша з людиноподібних мавп.
- найбільший птах на Землі, який не вміє літати.

Групі, яка за відповіді набере найбільшу кількість балів, надається право першою «повернутися додому» з подорожі.

4 КЛАС**ЧИТАННЯ****МУДРИМ НІХТО НЕ ВРОДИВСЯ, А НАВЧИВСЯ***(фрагмент уроку – проектної діяльності учнів)*

Створення проекту: Твір-мініатюра «Якою повинна бути мудра людина» за українською народною казкою «Мудра дівчина»

Мета: вчити дітей будувати зв'язне висловлювання – текст – міркування, добирати необхідний мовний матеріал; повно, послідовно аргументовано доводити власну думку, розвивати вміння та навички проектної діяльності учнів на основі аналізу казки; виховувати високі моральні якості.

Тип проекту: творчий

Матеріал для реалізації проекту:

- прислів'я, приказки про мудрість;
- Біблія;
- українська народна казка «Мудра дівчина»;
- ілюстрація до казок.

Хід уроку**I. Презентація підтем:**

1. З уст народу
2. Біблія про мудрість

Діти отримали випереджувальне завдання:

1-а група: підібрати прислів'я, приказки, легенди, притчі, перекази людей про мудрість.

2-а група: знайти в Біблії слова про мудрість.

Кожна з груп презентує зібраний матеріал.

II. Мотивація діяльності:

Учитель: Діти, ви підготували дуже цікавий і багатий матеріал. Але наш проект, над яким ми працюємо, буде закінченим тільки після того, як ми проведемо на уроці ще одне дослідження за українською народною казкою «Мудра дівчина».

III. Виявлення пізнавальних потреб учасників проекту

Учитель: Діти, щоб ви хотіли дослідити в цій казці? Запишіть свої питання в зошиті. *(Діти записують)*

IV. Поділ класу на групи (три групи)**V. Завдання для груп (проведення дослідження)****1-а група**

- Що в казці засуджується, а що схвалюється?

- Які риси характеру проявилися в поведінці багатого брата?
- Хто з персонажів казки вам сподобався найбільше і чому?

2-а група

- Хто з персонажів казки вам не сподобався?
- Які риси характеру проявлялись в поведінці бідного брата?
- У чому полягає мудрість Марусі?

3-а група

- Скільки загадок відгадала Маруся?
- Охарактеризуйте багатого брата?
- Назвіть риси характеру Марусі?

Проведення дослідження

Діти працюють в групах.

Самостійно читають казку, обговорюють її, готують відповіді на запитання

VI. Захист досліджень

Кожна група дає відповіді на запитання.

VII. Узагальнення

Учитель: Якою ж повинна бути мудра людина.?

Відповіді дітей.

VIII. Творча робота. Захист проекту

Написання твору-міркування.

IX. Підсумок роботи

4 КЛАС ЧУДЕСА ЗИМИ

Мета: запросити дітей у чарівний світ зими, розвивати уміння спостерігати, аналізувати власні спостереження, робити висновки;

вчити досліджувати проблему, як на основі природничих знань, так під час читання та аналізу художніх творів різних жанрів, джерел усної народної творчості;

навчати висувати, аргументувати та захищати свої ідеї;

розвивати дослідницькі та творчі здібності, пізнавальні інтереси;

формувати уміння працювати з інформаційно-довідковою літературою; виховувати любов до природи рідного краю, бажання самостійно здобувати знання.

Тип проекту: середньотривалий, груповий, міжпредметний

Етапи роботи над проектом

I. Підготовчий етап.

Визначення та обговорення з учнями теми та завдань проекту

На уроці природознавства, коли підводили підсумки спостережень про осінь, розглядалось питання щодо ведення спостережень взимку за змінами в природі та поведінкою птахів і тварин (звірів), за працею дорослих, за станом рослин взимку, за прикметами та інше. Учні самі висунули проблему проекту – вивчити про зиму не тільки матеріал з підручників, а й із довідково-інформаційних джерел. Діти запропонували, щоб проект був міжпредметний.

Форми та методи роботи над проектом

– Щоденні спостереження за явищами в природі, за змінами в поведінці птахів, тварин, праці людей та інше. Ведення календарів спостереження.

– Робота з довідковою, інформаційно-електронною літературою (Інтернет, відео)

– Збір прислів'їв, приказок, загадок, скоромовок з уст людей свого краю.

– Проведення дослідів, експериментів.

– Проведення акції «Допоможемо пернатим друзям».

- Експерсія до зимового лісу.
- Створення малюнків, фотографій.
- Проведення класних та інформаційних годин.
- Розучування пісень, віршів про зиму.
- Проведення музичного ранку «Зима - чарівниця».
- Створення кольорового фотоальбому (за зібраними матеріалами).

Критерії оцінки проектної діяльності учнів:

1. Завершеність.
2. Ясність, грамотність, чіткість.
3. Інформація (документи)
  - Чи важлива інформація?
  - Чи є документальне підтвердження інформації?
  - Які джерела інформації використовувалися?
  - Чи відібрані кращі та найважливіші матеріали відповідно до теми проекту?
4. Оформлення матеріалів.
  - Наявність фотоматеріалів.
  - Наявність власних робіт.

Вміння працювати в групі.

II. Початок роботи над проектом

Створення дослідницьких груп:

- «Сніжинка»,
- «Сонечко»,
- «Краплинка»,
- «Метелиця»,
- «Лісовичок».

III. Робота за планом проектної діяльності

- Проведення спостережень, дослідів, їх аналіз та фіксація (обробка)
- Збір матеріалів з різних джерел інформації.
- Отримання консультацій у батьків, учителів, бібліотекаря.
- Конкурс малюнків, фотографій.
- Експерсія до зимового лісу.
- Проведення конкурсів, вікторин, змагань.
- Проведення музичного ранку.
- Узагальнення зібраних матеріалів.
- Проведення інтегрованого дня:

МАТЕМАТИКА

– Розв’язування і складання задач про зимуючих птахів, про тривалість їх життя.

– Порівняння чисел, що виражають кількість сонячних, хмарних та похмурих днів у грудні (січні, лютому).

– Розв’язування старовинних задач з логічним змістом, пов’язаних із зимовим періодом.

ФІЗКУЛЬТУРА

– Розучування рухливих ігор.

– Проведення змагань: «Снігова фортеця», «Попаду в ціль» (сніжки)

– Естафета на лижах

УКРАЇНСЬКА МОВА

– Написання твору про зиму

Теми: «Зима - чарівниця»;

«Зимова пригода»;

«Ліс узимку»;

«Біля годівниці»;

Учні обирають тему за бажанням.

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ

– Виготовлення пташиних «їдалень».

– Вирізування сніжинок.

– Створення новорічних масок.

МУЗИКА

– Виконання вивчених пісень про зиму.

– Розучування нових пісень, колядок, шедрівок.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

– Бесіда за картинами, ілюстраціями про зиму.

– Малювання сніжинок.

– Малювання малюнків про зиму.

ПРИРОДОЗНАВСТВО

– Узагальнення спостережень, матеріалів екскурсії.

– Зачитування цікавинок про:

назви зимових місяців;

про пташок;

про звірів.

– Проведення дослідів зі снігом, льодом.

– Прикмети зими, прислів’я, приказки, загадки.

ПОЗАКЛАСНА РОБОТА

– Проведення акції «Допоможемо пернатим».

– Екскурсія до лісу (саду, парку).

ЧИТАННЯ

Тема: **НОВОРІЧНІ ПРИГОДИ СТВОРЕННЯ ПРОЕКТУ** (продовження вірша А. Качана «Новорічна пригода»)

Мета: розвивати в учнів уміння здійснювати проектну діяльність на основі аналізу літературного твору, творчо підходити до розв'язання поставленої проблеми;

розвивати зв'язне мовлення, уміння чітко висловлювати свої думки, аргументуючи їх значення;

виховувати бажання якнайкраще зустріти Новий рік, любов до цього свята, вчити складати вірші.

Матеріали до уроку: «Читанка» – 4-й кл. – вірш А. Качана «Новорічна пригода»;

матеріали до проектної діяльності учнів.

Групи дітей готували матеріали на питання:

Історія Нового року.

Країна Діда Мороза.

Новорічна красуня.

Цікаві фати Новорічного свята.

ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної проектної діяльності. Оголошення теми уроку

Учитель:

- Над яким проектом працюємо?
- Чи все ми зробили, щоб вважати роботу закінченою?
- Про яке свято варто поговорити?

Так, про Новий рік написано багато віршів, казок, легенд. Ви готували матеріал в групах.

На уроці ми проведемо роботу над віршем А.Качана «Новорічна пригода», а потім будемо презентувати і оцінювати свою роботу і домашню, і класну.

II. Поділ класу на групи

Завдання для груп:

1-а група:

1. Звідки прийшов Дід Мороз?
2. Пояснити значення виразу «бюро добрих послуг».
3. Що ви чекаєте від Діда Мороза?

2-а група:

1. Коли прийшов Дід Мороз?
2. Дібрати спорідненні слова до слова «сумнів».
3. Що б ви розповіли Діду Морозу про наш клас?

3-я група:

1. Підібрати спорідненні слова до слова «діврова»
2. З чим ходить Дід Мороз?
3. Якби ви були Дідом Морозом, щоб ви змінили в нашому класі?

III. Проектна діяльність

1. Робота в групах
2. Презентація завдань:
  - а) презентація домашніх завдань;
  - б) презентація завдань до вірша «Новорічна пригода».
3. Продовження вірша:

1-а група:

Вранці мама сказала мені,
Що вночі посміхавсь я вві сні.
І що ніч ця казкова була.
Для дівчат і хлоп'ят із села.

2-а група:

Я за Дідом пішов аж у ліс,
На дорозі зустрівсь мені лис,
Подарунок від Діда він ніс.
І зайчатка, і білки, й синиці,
Лосі, кози, вовки і куниці
У веселому танці кружляли,
Новий рік дружно всі зустрічали.

3-я група:

Вранці я прокинувся й зрозумів,
Що це сон був, Дід Мороз зумів
Так тихенько в хатоньку зайти
І мене маленького знайти
Принести дарунки для мене,
Але нічка новорічна вже мине,
Й знову цілий рік чекать я буду
Зустрічі із Дідом Морозом!

IV. Підсумок уроку**Література до розділу 5.5**

1. Башинська Т. Проектувальна діяльність – основа взаємодії учителя та учнів. «Початкова школа» - 2003, № 6-7.
2. Інноваційні технології в початковій школі. К.: – «Шкільний світ», 2008.
3. Малишенко К. Технологія проектного навчання. «Завуч». – 2006, № 12.
4. Проекти в початковій школі: тематика та розробки занять. /Упорядник О. Онопрієнко, О. Кондратюк/. – К.: «Шкільний світ», 2007.
5. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах. – К.: Майстр, 1997.
7. Сазоненко Г. Педагогічні технології. – К.: «Шкільний світ», 2009.

5.6. Технологія гуманізованого навчання від першої особи учителя

Вдивляючись в очі своїх учнів, я не раз запитую себе: «Чого хочуть мої діти? Чи навчаю їх правильно жити? Чи зможуть вони відчутти і відрізнити добро від зла, прекрасне від потворного? Чи стануть творцями власної долі? Чи будуть вони щасливими?»

Та й саме життя все наполегливіше ставить нам питання: де та нова людина – творча, відповідальна, самобутня, яка зможе в цьому бурхливому сьогоденні знайти себе, бути щасливою і зуміти виховати щасливих дітей? Де той вчитель, який буде другом, співавтором і супутником дитини на шляхах пізнання? Де та нова школа: школа діалогу, *школа, яку творять самі діти* – спільно з учителями?

Як мені, вчителю, відповісти на ці питання, щоб, озброївшись новітніми методиками, дати їм потрібні знання і бути впевненою, що вони стануть творцями власного **Я** і господарями свого життя?

Розумію, що шкільних знань, умінь та навичок не достатньо, адже у сучасному світі зростає попит на людські якості, притаманні високорозвиненій особистості, котрій властиво відтворювати і зберігати *загальнолюдські цінності*. Отже, і освіта, повинна змістити акцент із знання, до того ж переважно наукового і непрактичного, на Особистість, а це під силу вирішити лише засобами гуманізації. Саме гуманізація є новим педагогічним мисленням, спрямованим на олюднення школи, і звернена до людської душі, а головна її мета – не якомога більше знати, а якомога глибше розуміти, відчувати, співпереживати, щоб діяти так, як велить серце.

Гуманна педагогіка – це класична ідея, яка виходить ще з праць

Ж.Ж. Руссо, Я. Корчака, А. Макаренка, Я. Коменського, К. Ушинського, В. Сухомлинського, яка веде дитину до самопізнання, спрямовує погляд дитини на внутрішній світ. А вчитель гуманної педагогіки – не носій знань, а носій світла, і найкращі знання – в його серці.

Дякую за мудрість і поради видатному педагогові сучасної епохи Шалві Олександровичу Амонашвілі. Згідна з його словами, що «учитель є співробітником Бога, Його помічником у творенні людини». З уроку в урок сповідаю тему *гуманності*, де з дітьми вчимося Любові, Добра, Розуміння, Милосердя, Людяності, Мудрості життя і Культури. Як намистинки, низиємомо добре слово, хорошу справу, шляхетний вчинок героїв творів, учня свого класу і колективу в цілому (у нас на уроці часто *«сяють дитячі сонечка», «горять серця», «ростуть сади», «звучать головні слова життя» і т.д.*).

Я щодня із задоволенням іду на зустріч з дітьми і переконана, що гуманізація навчання, особливостями якого є орієнтація на особистісну сутність дитини, де кожен вихованець стає повноцінним, самодостатнім, творчим суб'єктом діяльності, пізнання, спілкування, вільною і самодіяльною людиною з особистісним «Я», і є вимогою сьогодення.

Тому вибудовую урок так, щоб кожен учень мав необмежені можливості для розвитку свого Я, і спрямовую свою професійну діяльність на реалізацію принципів гуманізації освіти, як-от:

- педагогічний гуманізм (довірадо вихованців, повага до їх особистості, гідності, впевненість у їх здібностях і можливостях);
- розуміння вихованців (розуміти внутрішній світ дитини, сприймати їх позиції);
- співробітництво (діти – співтворці педагогічного процесу);
- діалогізм (вміння слухати дитину розвивати міжособистісний діалог);
- коригування освітнього процесу за критеріями інноваційної діяльності;
- розвиток особистісного Я (враховуючи індивідуальні здібності, таланти дітей та тенденцію до саморозвитку);
- уміння продуктивно, нестандартно організовувати навчання і виховання.

1. Прагну облагороджувати середовище навколо дитини.
2. Проявляю творче терпіння (покладаючись на інтуїцію у вихованні кожної дитини).
3. Люблю і приймаю дитину такою, якою вона є.
4. Вірю в можливості кожної дитини.
5. Поважаю і розумію свого учня.
6. Виховую з оптимізмом, гумором та усмішкою.

Намагаюся знайти цікавий «ключик» для розвитку власних мотивів кожного учня, спонукаю до активності в процесі праці. Не вчитель, а діти працюють на уроці.

Дітей треба вчити ВЧИТИСЯ!

- *Стимулюю самооцінку, самоконтроль дитини.*
- *Виховую свідому дисципліну.*
- *Пробуджую милосердя, співпереживання, бажання допомогти.*
- *Вчу дітей самостійно мислити.*
- *Ціную всі ідеї та міркування учнів.*
- *Заохочую здогади, питання та критику.*
- *Дозволяю помилятися та перевіряти навіть явно помилкові ідеї.*
- *Вчу тактовно сперечатися.*

На своїх уроках прагну не лише озброювати дитину знаннями, а й організовувати навчальну діяльність кожної дитини, змінивши пояснювально-ілюстративний метод на пошуковий і дослідницький.

Формую в учнів уміння правильно розв'язувати життєві проблеми, застосовуючи надбані знання і навички. Обираю такі вправи, під час виконання яких учні частіше досягають успіхів, ніж невдач. Створюю проблемні ситуації на уроці, звертаючись з проханням: «допоможіть мені», «підкажіть», припускаюся «помилко» і даю привід дітям помічати неточності. Використовуючи ігрові моменти (не могу відповісти на

питання, заохочую дітей самостійно заглянути в словник, енциклопедію; спонукаю до діалогу, обміну здобутою інформацією, її аналізу.)

При цьому використовую такі методи і прийоми гуманної педагогіки:

- *подяка;*
- *метод нашіптування;*
- *метод домальовування;*
- *емоційні оціночні судження;*
- *присідання до дитини;*
- *увага до змін настрою;*
- *співавторство.*

Доповнюючи та підсумовуючи власний досвід гуманно-педагогічної діяльності, звернуся до головного, що надихає і допомагає в роботі – це Віра в безмежні сили кожної дитини. З року в рік спостерігаю зріст кожного вихованця як особистості і з гордістю стверджую: *мої діти щирі і відверті, енергійні і цікаві, добрі в намірах, сильні в бажаннях, багаті думками, люблячі в серцях.*

Урок духовності

Тема уроку. Щастя.

Мета уроку. Виховувати у дітей бажання бути щасливими, дарувати щастя іншим та розвивати вищі духовні якості. Вчити дітей бачити красу навколишнього світу і людських взаємин. Розвивати мовлення, уміння дітей висловлювати думки.

Матеріали до уроку: казка Д. Біссет «Про калюжу і булочку з родзинками»; ілюстрації дітей до казки, відеофільм «Що таке щастя?»; зашифрована мудрість (слова та вислови); музичний супровід : оркестр «Венеціано»; планета «Щастя».

I. Організаційна частина. Вступ.

Учитель. Діти, сьогодні у нас незвичайний і надзвичайний урок – урок духовності «Щастя».

Кожна людина мріє бути щасливою. Але ніхто в світі ще не знайшов і не знайде конкретного рецепту щастя. Насамперед тому, що в кожній людині воно особливе і неповторне. Щастя – це стан душі, і тільки розум може наблизити цей стан. Тоді у людини виростають крила і світ навколо стає прекрасним, а душа перебуває у величній гармонії із омріяним бажанням.

Казка Д. Біссет «Про калюжу і булочку з родзинками».

Учитель. Діти, на що ми повинні були направити свою творчу фантазію, виконуючи домашнє завдання?

Учні. Ми повинні були придумати щасливу кінцівку казки.

Учитель. Пригадаймо нашу казку. Прочитаємо в дійових особах.

(Діти читають казку в особах.)

Про калюжу і булочку з родзинками

На тротуарі була невелика калюжа. Щойно пройшов дощ, і з блискучих листочків дерев скочувалися прозорі краплинки води. Всі, хто проходив повз калюжу, бачили в ній своє відображення і милувалися чистою прозорою водою та своєю вродою. Всім: і людям, і автомобілям, і птахам подобалося зазирати в калюжу.

— Оце так життя! — думала калюжа. — Куди цікавіше, ніж хмарами плавати по небу. Та було б набагато краще, якби на мене не лише заглядалися, а щоб моєї водички ще й скуштували. На те ж і є калюжа, щоб її випили.

Саме в цей час повз калюжу проїжджав великий червоний фургон, заповнений булочками з родзинками. Одна булочка так розгойдалася, що не втрималася і плюхнулася прямісінько в калюжу.

— Ой-ой-ой! — голосно вигукнула вона. — Я вся змокла. І тепер ніхто не захоче мене з'їсти. Бідна я, бідна! — і вона, гірко схлипаючи, залилася слізьми.

— Не плач, — сказала калюжа. — Ось побачиш, все буде добре.

— Спасибі тобі за добрі слова, — сказала булочка, а сама ще більше залилася слізьми, змиваючи з себе цукрову пудру. — Тут, звичайно, теж непогано, і людей багато, і автомобілі різних марок, і з дерев вода скапує, та для булочки з родзинками тут все ж таки мокрувато і я можу стати зовсім несмачною, а мене ж везли в дитяче кафе, щоб пригощати дітей. Оце так біда! — і вона ще більше розплакалась.

— Не плач, — сказала калюжа. — Заспокойся!

— Більше не буду, — відповіла булочка з родзинками, схлипаючи. — Я така рада, що познайомилася з тобою. Та для мене, булочки, найбільше ЩАСТЯ — щоб мною хтось поласував...

Учитель. Давайте всі разом прочитаємо виділене слово.

Учні. Щастя.

Учитель. Отже, на уроці ми будемо говорити про щастя.

Де ж воно заховане, де його знайти і як зробити так, щоб почуватися щасливим.

Що ж, послухаємо ваше творче завдання, а саме кінцівку до казки, і супроводжуватимуть нас прекрасні ілюстрації, створені нашими учнями.

Хто хоче бути співавтором?

(Діти зачитують свої творчі роботи, обмінюються враженнями.)

(Учитель дякує.)

Учитель. Який висновок можна зробити? Що ж для булочки і калюжки було щастям?

Учень. Я думаю, що вони хотіли комусь принести добро. Здійснити чиєсь бажання.

Учитель. То ви здійснили їхні мрії? Доведіть.

(Діти відповідають.)

Учитель. Я знаю, що вам дуже кортить почути кінцівку самого автора.

(Діти дочитують казку.)

Прямо до них через дорогу йшла мама-качка з малими каченятами. Міліціонер навіть рух транспорту зупинив, щоб родина каченят змогла спокійно перейти на другий бік вулиці.

— Куди прямуєте? — запитав міліціонер.

— Кряк! — відповіла мама-качка. — На озеро. А каченята дружно відповіли:

— Кря-кря-кря! — і побігли за мамою.

— Ой, як я втомилася, — сказала мама-качка, — та й дітям не зашкодило б відпочити і попоїсти.

І раптом вона побачила калюжу, а в ній булочку з родзинками.

— Кряк-кряк-кряк! — вигукнула мама-качка, — дивіться, яка чудова булочка з родзинками і яка симпатична калюжа.

Велика родина качок була задоволена. Маленькі каченята і мама-качка з великим апетитом з'їли булочку з родзинками і запили водою з калюжі. От і вся історія.

Повз них весело пробігали червоні автобуси, проходили люди, а коли сонце зайшло, знову пішов дощ, вода закапала з дерев та кушів і на тротуарі з'явилася нова калюжа, та ситі каченята вже давно дримали під маминим крилом і прислухались до співу дощових краплин, шуму автомобілів, шелесту дерев.

Усі були задоволені і Щ А С Л И В І

Учитель. Яке ваше враження від прочитаного? Кому з дітей вдалося наблизитися до задуму автора? Чиє закінчення у співавтора було найцікавіше? Поділіться враженнями.

(Діти висловлюють свої думки. Учитель дякує.)

Учитель. То чому ж всі залишилися щасливими?

(Відповіді дітей.)

Учитель. Отже, здійснені мрії і бажання дарують нам хвилини щастя. А де ж народжуються мрії?

Учні. Наші мрії і бажання зароджуються в думках.

Учитель. Що ж означає слово «щастя»? Знайдіть визначення в тлумачному словнику. Над цим завданням працювала Яночка.

(Дівчинка розкриває поняття слова з тлумачного, науково-психологічного словника.)

Учитель. То щастя – це почуття. А тепер прийшов час розкрити таємницю нашого сюрпризу. Ще на початку жовтня двоє наших учнів змушені були стати акторами, аби дізнатися...

(Перегляд відеофільму «Що таке щастя?».)

Бесіда за матеріалами фільму «Що таке щастя?»

Учитель. Сподобався фільм? Подякуємо нашим акторам. Богдане, то чи зрозумів ти, що ж таке щастя?

(Діти відповідають.)

Учитель. Згадайте, що говорили про щастя найменші школярики?

(Відповіді дітей.)

Учитель. А старші учні?

(Відповіді дітей.)

Учитель. А про що говорили дорослі?

(Відповіді дітей.)

Учитель. Чи помітили ви, що у старших людей думки і слова про щастя однакові?

Учні. Вони щасливі тоді, коли щаслива їхня родина, сім'я, діти. Коли здійснюються мрії їхніх дітей.

Учитель. Якщо щастя – почуття, то де ж живе щастя? Де воно росте і набирає сили? Особливо це почуття помітно у дорослих.

Учні. У серці, у душі, бо вони всім серцем бажають щастя своїм дітям і своїм рідним.

Учитель. А ви бачили щасливих людей? Розкажіть, де і які це люди?

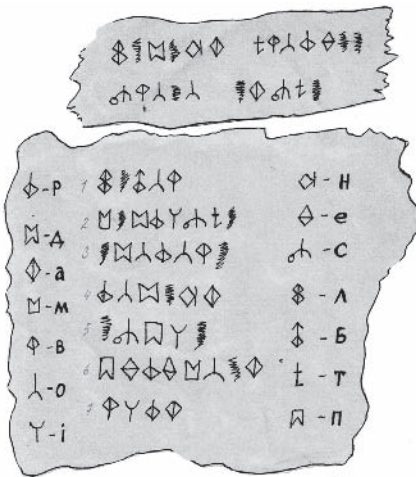
(Діти висловлюють думки.)

Учитель. А ви буваєте щасливі? Поділіться, коли?

(Діти висловлюють думки.)

Учитель. Давайте зробимо висновок, пригадавши всі висловлювання, яке ж воно, щастя?

Учень. Щастя у кожного своє. Люди щасливі по-різному.

Здоров'я. _____
 Родина. _____
 Успіх. _____
 Перемога. _____
 Віра. _____

Учитель. Поясніть, будь ласка, чому саме ці мудрі слова приносять людям щастя?

*(Діти розкривають зміст і розуміння кожного слова.)
 (Учитель дякує.)*

Учитель. Давайте всі разом прочитаємо мудрість.
(Діти читають.)

Учитель. Чому людина творець свого щастя? Як же вона його творить?

(Діти відповідають.)

Учитель. А що робить щастя з людиною? Чи може людина дарувати щастя іншим?

*(Діти висловлюють думки.)
 (Учитель дякує.)*

Учитель. Хочу подарувати вам притчу. Бог зліпив людину з глини, проте в нього залишився невикористаний шматочок.

— Що ще зліпити тобі? — запитав Бог.

— Зліпи мені щастя, — попросила людина.

Нічого не відповів Бог і тільки поклав людині в долоню шматочок глини, що залишилася. — Ліпи сам так, як хочеш.

То яке прислів'я можна скласти за цією притчею.

Учень. Щастя в твоїх руках.

Мудрість

Учитель. З покоління в покоління давні мудреці передавали людям слова, які приносили їм щастя. Хто з людей мав у серці і душі ці слова, був щасливий, лише кожен сам вибирав собі слово для свого щастя.

Спробуємо розшифрувати цю мудрість.

(Діти працюють в парах. Пошепки дають відповідь учителю.)

Любов.

Мудрість.

Людина — творець свого щастя.

Планета «Щастя»

Учитель. Хто найбільше в світі хоче бачити вас щасливими?

Учні. Наші батьки.

Учитель. А що вони для цього роблять?

Учні. Вони вірять у нас, люблять нас, допомагають.

Учитель. Ваші батьки, як і вчителі, знають мудру таємницю, яка відкриває їхнім дітям шлях до світла, радості і духовного багатства : «Щоб дитина була щаслива в майбутньому, вона повинна бути щаслива в сьогодні».

А мама нашої Яночки подарувала на сьогоднішній урок планету «Щастя», побажала вам бути самими щасливими, адже у щасливих людей багато сонця й радості. І хай на щасливій планеті живуть ваші рожеві мрії, набираються сили, мудрості, добра і окрилюють щастям ваше майбутнє.

Запишіть на метеликах мрії, які народяться у вас, виростуть у вашому серці і душі та перетворяться на щастя.

(Звучить музика. Діти записують свої бажання і мрії на метеликах.)

Учитель. Нехай ця планета «Щастя» живе у вашому класі і у вашому житті. Примножуйте миттєвості і хвилини щастя. Творіть щастя – воно у ваших руках. Бережіть щастя – воно у ваших серцях. Даруйте щастя іншим – і світ стане щасливішим.

Вечір у родинному колі

Тема. Щоб дитина росла щасливою...

Гуманно-особистісна педагогіка для батьків.

Мета. Ознайомити батьків з ідеями гуманної педагогіки Ш. О. Амонашвілі.

Спонукає батьків до втілення гуманістичних підходів у вихованні і навчанні дітей в сім'ї.

Дати рекомендації щодо режиму дітей молодшого шкільного віку та їх підтримки в подоланні труднощів.

Обладнання: запис музичного супроводу; виставка робочих учнівських зошитів; творчі художні роботи; література для батьків; запрошення; виставка психолого-педагогічної літератури.

Місце проведення – класна кімната.

Святковий прибраний клас, на столах, вкритих скатерттинами, - солодощі, фрукти, чай.

Батьки діти поруч, запрошені гості з боку за столами. Надощі написано заголовки, тема виховного заняття.

Перша частина

Для багатьох із нас виховання наших власних дітей є складним проблемним і навіть конфліктним процесом. І я сподіваюся, що сьогоднішня наша зустріч допоможе Вам у розв'язанні окремих питань виховання та спілкування, а можливо, і надихне на більшу любов та увагу до дитини, адже за браком часу і життєвими проблемами ми так часто втрачаємо цей ніжний зв'язок із маленькою особистістю нашої сім'ї.

Послухайте слова великого російського письменника і педагога, автора «Лісової поляни» Льва Толстого:

«Виховання є важкою і складною справою доти, доки ми хочемо, не виховуючи себе, виховувати своїх дітей або когось іншого. Якщо ж зрозумієш, що виховувати інших ми можемо тільки через себе, то усувається питання виховання і залишається одне питання життя: як треба самому жити?»

Два правила я дав би для виховання: самому не тільки жити добре, але працювати над собою, постійно удосконалюючись, і нічого не приховувати зі свого життя від дітей. Краще, щоб діти знали про слабкі сторони своїх батьків, ніж те, щоб вони відчували, що в їхніх батьків є приховане від них життя і є показне... Діти морально набагато проникливіші від дорослих, і вони, часто не висловлюючи і навіть не усвідомлюючи цього, бачать не лише недоліки батьків, але й найгірший з усіх недоліків – лицемірство батьків – і втрачають до них повагу й інтерес до всіх їхніх повчань».

Приємно бачити, що поруч із батьками наших учнів є їхні батьки, тобто бабусі і дідуся. Саме про вплив старшого покоління на розвиток особистості дитини говорять ці проникливі слова великого педагога сучасності Шалви Амонашвілі:

«Якщо людина пройшла своє дитинство без спілкування із найкращими, найлагіднішими, наймудрішими, палко люблячими її людьми – з дідусями й бабусями, це означає, що вона втратила тисячу чарівних казок, тисячу захоплюючих прогулянок, тисячу радощів від виконання бажань, тисячу мудрих настанов, у тисячу разів більше виявилася незахищеною, у тисячу разів більше спіткнулася об камені й у тисячу разів більше їй не співчували в її горі».

Дякую вам за те, що ви є, що ви поруч, і що вашої мудрої любові вистачає для нас усіх.

Хочу сказати, що вчителеві сьогодні пощастило, адже він співіснує із головними джерелами наукових досліджень, із мистецтвом навчання і виховання педагогів – новаторів, і може доторкнутися до Чаші Педагогічної Мудрості, яка наповнюється по краплинах протягом тисячоліть.

Тримаю в руках педагогічну партитуру, книгу Ш.О.Амонашвілі «Школа Життя», присвячену творенню Благородної Людини, у якій автор виводить три постулати віри в Дитину.

Дитина є **Явище**, тобто «воління духу» в нашому земному житті, а не випадковість. Вона народжується тому, що повинна була народитися.

Дитина несе в собі своє життєве завдання, життєву Місію, якій вона повинна служити. Це її служіння, її Місія звернені на благо людей: на близьких і рідних, знайомих і незнайомих, на нинішні й майбутні покоління.

Дитина несе в собі найбільшу енергію Духу, могутність і безмежжя і спрямована на розуміння цього світу.

Дитиною керують невичерпні пристрасті – пристрасть до Розвитку, могутній імпульс до пошуку нових труднощів (це небезпечні ігри, дитячі витівки тощо).

Пристрасть до Дорослішання – наслідує, шукає дорослого, на якого рівняється. Задоволення пристрасті відбувається у спілкуванні з дорослими.

Пристрасть до Свободи – «Я сам», суперечить вимогам дорослих, віддаляється від них. Дитині не подобається постійне і відкрите опікунство дорослих, вона не слухається повчань, не зносить заборон.

Батьки, піклуючись про повноцінне виховання своєї дитини, нехай візьмуть собі на озброєння ідеї гуманної педагогіки Ш. О. Амонашвілі.

- Діти від народження несуть у собі добрі наміри – це великий закон. Але так само, як кожен аромат, навіть найкращий, не може довго насичувати простір, так і добрий намір розпоршується внаслідок різних впливів. Дитина не зла, але дуже швидко може засвоїти спадщину атавізму. З дрібних вчинків життя можуть складатися погані звички, які можна назвати ворітьми зла.

- Вся любов матері повинна бути твірною енергією, дуже спокійною, щоб не пригнічувати Дитину, не обтяжувати, і щоб вона росла, повною мірою розвиваючи свій дух і здібності.

- Дбайливе виховання відкриває можливість правильної освіти. Родина повинна перейнятися розумінням величезної важливості освіти для сьогодення та майбутнього дітей.

- Кожна мати, підходячи до колиски Дитини, нехай скаже першу формулу освіти: «Ти все можеш!» Усвідомлення «все можу» не є вихваляння, а лише усвідомлення своєї внутрішньої сили. Не потрібні заборони; навіть шкідливо не забороняти, краще перевести увагу Дитини на привабливе і корисне.

- Робота «як дорослі» заохочується. Малі люблять роботу «великих».

- Найкорисніше – вміти поєднати ніжність любові із суворістю обов'язку.

- Вбережіть дітей від усього помилкового, вбережіть від поганої музики; вбережіть від лихослов'я; вбережіть від помилкових змагань.

- У вихованні перше місце належить сприйняттю краси. Людина повинна належати красі. Хто не знає шляхів краси, той не насмілиться звернутись до Висот Божественних.

- Слід змалку привчати засвоювати красу звуку. Музикальність має потребу в навчанні.

• Жорстокість повинна бути викоренена; не тільки жорстокість дій, але й жорстокість думок — остання гірша самої дії. Діти не жорстокі, поки не побачать першу жорстоку дію; вона ніби відкриває потік темного хаосу.

• Навчіться бути терплячими без потурання. Вогнем серця намагайтесь пробудити кращі почуття Дитини.

• Діти гостро сприймають яскраві людські якості. Вони захоплюються подвигами і мріють бачити самих себе на місці борців за правду.

• Стосунки у родині також накладають відбиток на все життя.

• Навіть найбідніша хатина не образить духовного почуття дітей. Але вони дуже чуйно ставляться до атмосфери, що панує в будинку, до всього домашнього укладу. Молитва краще живе в чистому будинку.

• Вже в дитячому віці проявляються риси характеру і схильності, які не можна пояснити ніякими іншими причинами, крім колишніх накопичень. Тим важливіше вчасно розкрити їх, тому що вони можуть виявитися обдаруваннями, які не зможуть розвинути пізніше через помилки у вихованні.

Друга частина

Організація в сім'ї психологічного клімату для успішного розвитку дитини. Рекомендації щодо режиму дітей молодшого шкільного віку.

Сім'я — унікальна спільність, яка покликана виконувати ряд важливих функцій .

Одна із них — народження дитини. Батьківська любов, піклування, вимогливість і захист створюють найкращі умови для розвитку і реалізації дитиною всіх її інтелектуальних і духовних багатств.

Саме в сім'ї закладаються основи всіх моральних норм, формуються найперші духовні потреби **НОВОЇ ЛЮДИНИ**, і як свідчать психологічні дослідження, вирішальне значення для формування позитивного Я дитини мають взаємодія і спілкування з важливими людьми у її житті (батьками, вчителями).

Батьківська любов до дітей.

Яка ж вона?

Незалежно від обставин батьки повинні проявляти любов до дитини, знаючи і вірячи, що їхня дитина особлива. Лише завдяки любові можна оволодіти мистецтвом виховання, виховати і виростити повноцінну особистість.

Чи вміють батьки показати свою любов до дитини?

Діти — це емоційні особистості, які сприймають усе через почуття. Тому Вашу любов вони відчують, коли буде:

- контакт очей (ніжний, люблячий погляд очі в очі);
- фізичний контакт (обійняти, пригорнути, приголубити, погладити);
- зосереджена увага (хвилини спілкування наодинці з дитиною, створення сприятливої емоційної атмосфери).

Окрім того, сама атмосфера в сім'ї, моральне обличчя батьків, поведінка, їхнє ставлення одне до одного значно впливають на формування позитивного чи негативного самопочуття дитини.

Найціннішим є доброзичливе ставлення до дитини як особистості в сім'ї, де переважають позитивні емоції.

Там вона переживає радість, граючись, допомагаючи чи виконуючи будь-яке завдання. Багаторазове переживання цього почуття формує стійкість до невдач, підвищує здатність самостійно справлятися з болем і досягати поставлених перед собою цілей.

Батьки вчать бережливо і відповідально ставитися до своїх речей, до рослин і тварин, доцільно організують трудове виховання. Дитина має радіти власному успіхові та прагнути повторити це відчуття ще раз за допомогою нових практичних дій. Психологічні дослідження переконують, що позитивне емоційне ставлення до будь-якої речі можна викликати тоді, коли дитина бере участь у її виготовленні, зберіганні та догляді за нею.

Розвиток творчої активності, формування звички до порядку та охайності є першочерговою метою сімейного виховання.

Привчаючи дітей до самостійності, до виконання різноманітних завдань, до досягнення цілей, слід звернути увагу на мету, яку ставить перед собою дитина. Мета завжди має бути для неї досяжною.

Досягнутий успіх породжує приємне почуття задоволення, яке спонукає дитину і наступного разу братися до справи. Погано, якщо завдання, яке ставить перед собою дитина, через певні причини постійно недосяжне. Результатом буде негативне ставлення та почуття поразки. У дитини зникне бажання витратити свої зусилля і творчо діяти.

Гнітючі обставини в сім'ї викликають страх перед покаранням. Батьки повинні запам'ятати, що багаторазові повторювання настанов через деякий час дитиною просто не сприймаються. Отже, чим більший тиск батьків, тим більший опір дитини.

Як же допомогти дитині вчитися?

Діти за своєю природою оптимісти. Вони повинні вірити в себе, вважати себе розумними, добрими, красивими і слухняними. А батьки повинні вловити ту хвилю настроїв і бажань, які притаманні саме їхній дитині, і допомогти. Якість розумової праці вдома контролюється батьками систематично, інакше дитина росте безвідповідальною і несумлінною.

Режим школяра

Організація виконання домашнього завдання починається з обіду. Найраціональніший час для цього – 13 год. 30 хв. Бажано, щоб була і перша страва, і друга (з овочевим гарніром) і фрукти, соки чи компоти.

Після цього – обов'язково активний відпочинок на свіжому повітрі: допомога батькам по господарству, рухливі ігри та розваги, догляд за рослинами чи тваринами. Однак слід пам'ятати, що активний відпочинок не повинен тривати більше 1,5 год., інакше працездатність знову знизиться.

Важливою умовою успішного виконання домашніх завдань є нормований час. У дитини виробляється умовний рефлекс, вона швидше і легше засвоює матеріал. Це може бути близько 16-ої год., коли знову підвищується працездатність. Абсолютно неприпустимо відкладати підготовку домашнього завдання на більш пізній час.

Перед початком занять потрібно провітрити приміщення, звернути увагу на правильність освітлення, вимкнути гучномовні прилади (телевізор, магнітофон, радіо), прибрати всі зайві предмети з робочого місця. Домашні завдання учні 3-4 класів виконують протягом 2 годин, спочатку письмові завдання, а потім – усні.

Заохочуйте дитину, щоб вона виконувала завдання самостійно. Більше хваліть її: «Ти це вмієш. Як гарно. Навчи мене. Молодець!».

Радійте маленьким успіхам свого школярика і не наполягайте на неодмінно високому результаті. Не примушуйте переписувати по декілька разів – це дає протилежний результат. Якщо ви хочете допомогти дитині у виробленні каліграфічного письма, заведіть зошит для додаткових вправ і виконуйте такі завдання:

- писати літери удвічі більші а А у У сім СІМ;
- уникати надмірного напруження м'язів (постійно нагадувати і робити вправи);
- точно запам'ятати як пишеться літера (за зразком);
- писати літери із заплющеними очима;
- вчити оцінювати себе;
- запам'ятовувати і списувати.

Через деякий час ви переконаєтесь, що ці вправи допомогли вашій дитині виробити гарний почерк.

Шановні батьки, запам'ятайте!

Жоден учень не робить залюбки те, що завдає йому прикроців. Дітей засмучують:

- невдоволеність батьків;
- відчуття провини;
- невтішне порівняння з іншими;
- зауваження вчителів.

Навпаки батьки повинні допомагати своїй дитині сформувати позитивне ставлення до навчання, вимагаючи активної, старанної діяльності без усяких зволікань та відкладань.

Деякі слова про те, як заохотити дітей до читання.

1. Ніколи не сварити, а навпаки, заохочувати, підбадьорювати.
2. Просити свого малюка читати щодня, бо вам дуже приємно слухати.
3. Під час читання зупиняти, просити переказати, запитати щось, дати оцінку.
4. Вчити напам'ять нові слова, словосполучення, порівняння, вислови, прислів'я.

5. Великі віршовані тексти зачувати багаторазовим повторенням строф, і лише після остаточного запам'ятовування переходити до нової строфи.

Як уміють учити напам'ять вірші і гарно їх декламувати діти нашого класу ми побачимо на невеличкому концерті, який підготували для вас, шановні батьки.

Третя частина

Концерт для батьків «Осінні дива»

1. В зеленім лісі побував
Якийсь художник – і поволі
Дерева перефарбував
У золотисто-жовтий колір
2. – Ти хто такий ? – я здивувався.
Чому тебе не бачив досі ?
– То придивися, – хтось озвався, –
І ти тоді побачиш ... осінь.
3. В неділю рано усім класом
Осінь ми пішли шукати.
Знайшли там білчину хатинку
Та ще грибів цілу корзинку.

Сценка «Хвалилися гриби» П'єса О. Підсухи / Читанка. 3 кл. /

1. Читає книжку щоночі, гризе науку зубами,
Бо дуже сіренька хоче
Порозумітись з котами,
2. Читає казочку мила, ту, про ката в чоботях
Аж мишенят у тиші пищати страх, як охота.
3. Не злазить миша з горища,
При місяці добре бачить.
Не йде на лови котище,
Бо слуха пісню дитячу.

Весь клас виконує українську народну пісню « Танцювали миші ».

1. Жила собі бабуся, І з нею песик жив. Вона любила песика, І він її любив. 2. Бабуся якось ввечері, Спекла смачний пиріг. І песика покликати, Побігла за поріг. 3. Вертається. Ой, лишенько! Подівся десь пиріг! І бідний, бідний песик Голодний спати ліг! 4. Пішла бабуся кашку Варити з молоком. Вертається, а песик Воєю з гусаком	5. Пішла бабуся рибки Купити в рибака. Вертається, а песик Танцює гопака! 6. Пішла бабуся в зелен-сад Нарвати там грушок Вертається, а песик Одягся в козушок. 7. Пішла вона до шевчика Купити чобітки. Вертається, а песик Подер усі книжки. 8. Пішла вона в крамничку По книжечки нові. Вертається, а песик Стоїть на голові. 9. Ніхто, ніколи песика Не лаяв, не шмагав. Бабуся каже: «Чемний будь!» А песик каже: «Гав»!

У виконанні хлопчиків звучить пісня «Бобик-песик».

Зранку, осінньої днини,
Пташка злетіла з горобини.
Скоромовок цілу в'язку,
Принесла вам у торбині.

(Діти скоромовлять вивчені скоромовки)

Дівчата.

Геть усе, усе на світі
Переplував хлопчик Вітя.
Каже :

Хлопчики.

Діти вчаться в полі, а комбайн працює в школі,
Всіх людей стрижуть в лікарні, а лікують в перукарні.
Ми книжки берем в аптеці, ліки — у бібліотеці.

Дівчата.

От, який Вітьок дивак!

Ти ж бо знаєш - це не так!

Всі.

Діти, звісно, вчать в... школі.

А комбайн працює в... полі.

Ми лікуємось в... лікарні.

А стрижемо в... перукарні.

Ліки беремо в... аптеці.

А книжки в... бібліотеці.

- Гей, дівчата, годі спати!

Треба гостей звеселяти!

Ходімо покружляємо,

Веселу пісню заспіваємо!

У виконанні дівчаток звучить пісня «Ой, лопнув обруч»

1. Люблю матусю, батька люблю,
Люблю хатину рідну свою,
І рідну школу, і вчителів,
Село, де вперше я сонце зустрів.
2. Люблю в криничці блакитну глиб,
і лан, що родить для мене хліб,
садок, з якого грушки несу,
горбок, де білі гуси пасу.
3. Бо ті горбочки, лани, ліси
для мене повні добра й краси,
бо все, що бачу навколо я, -
то люба, рідна моя земля!

Виконання всім класом пісні «Спасибі».

Четверта частина

Батьки, діти та гості частуються тістечками, цукерками, тортами. За чашкою чаю ведеться невимушена бесіда вчителя та батьків про проблеми сімейного виховання, навчання та про проблеми сьогодення.

5.7. Технологія розвивального навчання з практики вчителів початкових класів Володимирецького районного колегіуму

Проблема розвивального навчання дуже актуальна. Те, що ми називали освітою, не більше ніж накопичення інформації з опорою на вторинну функцію мозку - пам'ять, в той час як його основною функцією є мислення.

У традиційному навчанні переважає пояснювально-ілюстративний характер діяльності вчителя, спрямований на те, щоб доступно пояснити, домогтися того, щоб все стало зрозумілим, щоб з уроків діти пішли з чіткими уявленнями, зразками виконаної дії. Одним із показників успішної діяльності вчителя є відсутність запитань після пояснення, що свідчить про добре засвоєння. Таким чином знищується найважливіша риса дитини – допитливість, без якої неможливо підтримувати інтерес та бажання вчитися. Тому автори розвивального навчання В. В. Давидов і Д. Б. Ельконін поставили мету: ввести дітей у таке шкільне життя, яке сприятиме виробленню найціннішої якості – допитливості. Щоб дитина задумалась над тим, як можна отримати результат, як самому придумати таке ж завдання, як навчити інших придумувати таке ж завдання, чи завжди може бути отримана однозначна правильна відповідь.

За методикою Д. Ельконіна – В. Давидова школа вибирає наступні цільові напрями освіти: зберегти або відновити емоційне благополуччя кожної дитини, сформувати навички спілкування та співробітництва, навчити дитину вчитися, самостійно накопичувати нові знання і вміння. Мета розвивального навчання – звести до мінімуму пасивне перебування дитини на уроці.

Щоб навчити дитину мислити, треба навчити її діяти з навчальним матеріалом свідомо. Саме тоді навчання стає розвивальним.

За таким навчальним процесом – принципово нова педагогічна технологія, діалогічна форма спілкування вчителя з дітьми і дітей між собою. В умовах колективної пошукової діяльності діти вчать не тільки мислити, а й спілкуватися. Вони оволодівають способами співпраці в процесі вирішення навчальних завдань.

В основі системи розвивального навчання лежить поняття навчальної діяльності як особливої форми активності дитини. Акцент тут на власній діяльності дитини. Школа повинна навчити мислити, розкрити дитині джерела походження знань. Навчальна діяльність повинна забезпечити виховання нових здібностей, найважливішими з яких є здатність універсально мислити, вміти вирішувати нові, нестандартні завдання. Тобто дитина з об'єкту педагогічної дії повинна перетворитися в суб'єкт власної пізнавальної діяльності. Знання, вміння і навички, що формуються в умовах навчальної діяльності в розвивальному навчанні, дозволяють вирішувати конкретно-практичні завдання з розумінням загальних способів їх вирішення.

Психологи стверджують, що «інкубатором» самостійного мислення є не індивідуальна робота під керівництвом найчутливішого вчителя, а робота в групі спільно діючих дітей. Умовою народження перших запитань до вчителя є суперечка між дітьми, які пропонують різні способи розв'язання спільного завдання. Тут завдання вчителя – організувати спільну роботу дітей так, щоб їхня дискусія була змістовною.

У ході дискусії має відбуватися вираження самостійної думки кожної дитини, має відбуватися колективний діалог. Через обмін думками учні приходять до більш змістовного і глибокого розуміння ситуації. Народжується зацікавленість у спілкуванні з товаришем і вчителем.

За допомогою уроків, які проходять у системі розвивального навчання, у молодших школярів виникає стійкий інтерес до знань, закладаються основи теоретичного мислення, здатність до планування своїх дій.

Найбільш розповсюдженим у практиці розвивального навчання способом організації навчальної дискусії є внутрішньо-груповий і міжгруповий діалог, робота в парах.

За такого підходу до навчання дитина живе з відчуттями хоч маленького, але власного успіху, відчуває при цьому впевненість у собі, задоволення від пошуку і його результатів.

КОНСПЕКТ УРОКУ МАТЕМАТИКИ У 1-му класі

Вчитель: **Н.С. Іваницька**

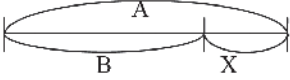
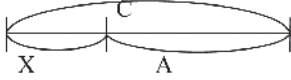
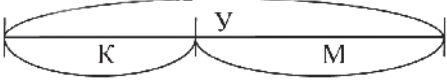
Тема уроку. Розв'язування рівнянь і задач.

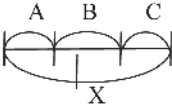
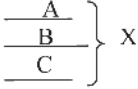
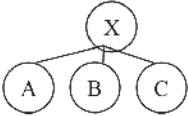
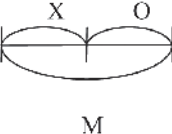
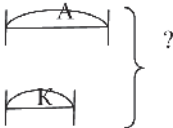
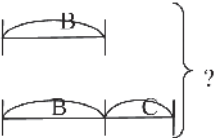
Мета уроку. Удосконалювати вміння розв'язувати рівняння з допомогою схеми, спираючись на відношення частин і цілого, розв'язувати текстові задачі за допомогою рівнянь; розвивати уміння аналізувати, співставляти та робити висновки; здійснювати самоконтроль та самооцінку.

Тип уроку. Розв'язування часткових задач.

Хід уроку

І. Створення навчальної ситуації.		Фронтальна робота
1. <i>Математична розминка</i>		
На галяві під дубочком Відшукав кріт два грибочки. До осини підійшов Та великий гриб знайшов! Всі до кошика поклав. Скільки кріт грибів зібрав? ($2+1=3$)	Шість ведмедиків гуляли, В лісі ягоди збирали. Та один з них загубився, Мабуть, в хащах заблудився. Скільки їх лишилося збирати ягоди? Треба вам, малята, перерахувати. ($6-1=5$)	

<p>До пані Чаплі на урок Прилетіли сім сорок. Але тільки три сороки Виконали всі уроки. Скільки ледацюг-сорок Прилетіло на урок? (7-3=4)</p> <p>Із городу до хатини Цап приніс три капустини, На ослінку присів І одну смачненьку з'їв, Чуба мне на голові: Скільки капустин ще? (3-1=2)</p>	<p>Кожний день виводить в сад Наша Мурка кошенят: Двох рябих, біленьке, сіре. Скільки ж всіх малят? (2+1+1=4)</p> <p>На травичці біля хати Повсідались гусенята: Троє сірих, білих двоє. Щось гелкочуть між собою. Порахуйте гусенят, Їх в траві усілось... (3+2=5)</p>	<p>Фронтальна робота</p>
<p>2. <i>Перевірити, чи правильно визначили ціле і частини і складені рівняння до схем.</i></p> <p>– Що ми можемо перевірити у цьому завданні?</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="text-align: center;"> <p>$A = B + X$ $A + B = X$ $X = A - B$</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>$C = A + B$ $X = C - A$ $X - A = C$</p> </div> </div> <p>– Що необхідно вміти і знати, щоб правильно і швидко складати рівняння до схем?</p> <p>II. Оволодіння узагальненим способом дії.</p> <p>1. <i>Складання за схемою усіх можливих рівняння.</i></p> <div style="text-align: center;"> </div> <p>– З чого почнемо свою роботу?</p> <p>(Всі складені рівняння діти записують на дошці. Перевіряють в зошитах і оцінюють на оціночній лінійці.)</p> <p>– Що значить розв'язати рівняння? – То яке з цих рівнянь можна вважати розв'язаним? – А для чого нам потрібно вміти розв'язувати рівняння?</p>		<p>Бесіда</p> <p>Фронтальна робота</p> <p>Самостійна робота</p> <p>Самооцінка</p>

<p>2. <i>Фізкультхвилинка.</i></p> <p>3. <i>Розв'язування задачі.</i></p> <p>Брат і сестра допомагали батькам на городі – копали грядки. Хлопчик скопав А грядок, дівчинка – В грядок, після чого залишилося скопати ще С грядок. Скільки всього грядок на городі?</p> <p>(Біля дошки діти будують різні схеми).</p> <p>– Давайте підберемо числа і розв'яжемо задачу з числами. $X = 2 + 3 + 1$ $X = 6$ (гр.) Відповідь: 6 грядок. – Чи підійдуть такі числа: 15, 20, 25? Чому?</p>	<p>Бесіда</p> <p>Самостійно будують схеми в зошитах</p>
<p>4. Складання задачі за схемою на вибір.</p> 	<p>Робота в парах</p>
<p>III. Підсумкова рефлексія.</p> <p>– Які свої вміння ви використовували на уроці? – Над чим необхідно ще попрацювати? – Кому хотіли б подякувати за урок?</p>	<p>Бесіда</p>

УКРАЇНСЬКА МОВА – 2 клас

Тема уроку. Систематизація орфограм слабких позицій.

Мета уроку. Визначити спосіб позначення орфограм слабких позицій у закінченнях слів, які називають дію багатьох предметів. Побудувати модель, яка відтворить визначений спосіб. Вчити використовувати модель при виконанні часткових задач.

Тип уроку. Урок постановки навчальної задачі, моделювання і розв'язання часткових задач.

Хід уроку

I. Створення навчальної ситуації.

1. Перевірка домашнього завдання.

– Прочитати слова, у яких є орфограми слабких позицій, і назвати ці орфограми. (Півн_ки, молотил_, курочк_чубатурочк_, мл_на, носил_.)

– Назвіть орфограми, які лише підкреслювали, а не пропускали. (У словах: півн_ки, курочки_чубатурочки)

– Чому? (Ці слова називають багато предметів, а саме тварин, і в них кінцевий звук [и] завжди позначається буквою «и»).

– Яка схема-модель нам про це нагадує? (

/		и
---	--	---

)

II. Постановка навчальної задачі.

(Діти в зошитах записують число, класна робота).

– Знайдіть у домашньому завданні слова, які називають дії – те, що робили півники і курочки-чубатурочки.

Випишемо ці слова (молотили, носили), орфограми слабких позицій підкресліть.

– Визначимо в них закінчення. Для цього змінимо їх і зв'яжемо зі словами: півник, курочка-чубатурочка.

– Що змінилося в словах-назвах дій?

– Якою буквою закінчувалися ці слова, якщо називали дію багатьох предметів? (Буквою «и»).

– Як ви думаєте чи може звук [и] у цих словах позначатися буквою «е»? Чи сперечається буква «е» з буквою «и» за місце в закінченнях?

Перевіримо себе виконуючи наступне завдання.

III. Аналіз умов навчальної задачі.

Впр. 40 (у підручнику).

(1-ше речення всі разом і один учень біля дошки, 2-ге, 3-тє, 4-те речення по рядах).

Над цим завданням працюють в парах.

– Визначте закінчення в словах-назвах дій. На що вони закінчуються: на «один» чи на «багато»?

– В якій позиції вони стоять? (У сильній)

– Якою буквою позначаються? (и)

– То чи сперечається буква «е» з буквою «и»?

– Тож давайте разом спробуємо зробити висновок про те, яка буква пишеться в закінченнях таких слів. (У закінченнях слів, що називають дію багатьох предметів, пишемо букву «и»).

– А тепер зверніть увагу, де стоїть знак! Що він означає? («Зверніть увагу».)

– Прочитаємо. (Учні читають правило.)

IV. Моделювання.

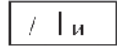
Робота в групах.

– Щоб легше запам'яталося наше відкриття і ми могли до нього звертатися за допомогою, давайте спробуємо його змодельовати.

(Діти пригадують, про які слова говорили, що вони називали, як ще можна позначити схематично.)

Учні пригадують правила роботи в групах. На вирішення завдання – 3 хв.

Учитель допомагає дітям підійти до моделі, яка має вигляд:

– Запишіть модель в зошит. Скажіть, чи потрібна вона вам для подальшої роботи і чи виготовляти таблицю, щоб помістити її на стіні для підказки?

V. Фізкультхвилинка.

VI. Використання моделі при розв'язуванні часткових задач.

Впр. 42. Слухайте і стежте. (Бесіда за прочитаним)

Робота в парах.

– Знайдіть слова, де звуки записані в дужках, і визначте позицію цих звуків. (Позиція слабка).

– Чи потрібно робити пропуски на місці цієї орфограми? (Ні)

– Чому? (При відповіді діти спираються на модель.)

– Яку букву слід написати? (и)

(Запишіть слова в рядок, через кому. Перше слово з великої букви. Орфограму слабкої позиції не пропускаємо, а лише підкреслюємо. Завдання перевіряємо).

VII. Рефлексія.

– Чи сподобалося працювати на уроці?

– Що нового дізналися на уроці про орфограми слабких позицій? (У словах, які називають дію багатьох предметів, у кінці слів завжди пишемо «и».)

– Чи пропускаємо ми таку орфограму? (Ні. Лише підкреслюємо.)

VIII. Домашнє завдання.

Впр. 41. Списати слова і замість крапок додати до них назви дій. Орфограми, де потрібно, підкреслити, а де потрібно – пропускати.

– Мені також сподобався урок. Ви всі гарно працювали. Дякую вам за цей урок.

КОНСПЕКТ УРОКУ З МАТЕМАТИКИ (4 клас)

Тема уроку. Місце десяткового дробу на числовій прямій.

Мета уроку. Удосконалювати вміння читати і записувати десяткові дробу; учитись знаходити місце десяткового дробу на числовій прямій.

Хід уроку**I. Перевірка домашнього завдання.**

Прочитати дробу, записані вдома. Перевірити записи, обмінявшись зошитами в парах.

II. Ситуація успіху.

Записати три різних десяткових дробу, прочитати їх сусіду по парті.
Накреслити числову пряму і позначити на ній числа 3; 5; 7.

– Чи викликало труднощі виконання такого завдання?

III. Ситуація інтелектуального розриву в знаннях.

№53 (Така ж числова пряма накреслена на дошці)

– Вибрати ті числа, які можна швидко знайти на числовій прямій.

– Які труднощі виникли? (Як шукати десятковий дріб)

IV. Постановка навчальної задачі.

– Отже, над яким питанням ми будемо працювати? (Як знайти дробові числа на числовій прямій.)

Робота в групах. (Діти об'єднуються в групи, повторюють завдання, над яким вони будуть працювати.)

Для роботи в групах беремо два числа: 6,1 і 3,5. (Всі групи справляються з завданням і роблять висновок: ціле число — це велика мірка E_1 , а дробове - це мала мірка e_1)

V. Аналіз умов розв'язання задачі.

– Тоді продовжимо завдання №53.

– Які ще числа можемо знайти? (0,8; 2,5; 0,2.)

– Чому не можемо знайти решту чисел? (Тому, що там є мірки e_2 , e_3 і т.д., а на числовій прямій вони не позначені.)

– А як же бути з числами $3,50$ і $5,0$? (Число $3,50$ можна показати на числовій прямій, тому що мірка $e_2=0$, тобто її немає. А число $5,0$ – це взагалі ціле число, тому що $e_1=0$, тобто її також немає.)

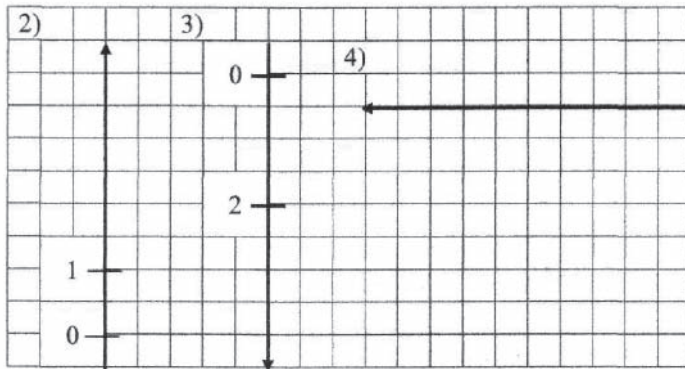
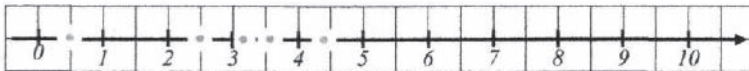
– Чи мають значення нулі в кінці дробового числа? Як інакше можна записати число $3,50$? ($3,50=3,5$. Нулі в кінці дробового числа можна забирати, або дописувати скільки завгодно, все одно число не зміниться.)

VI. Розв'язування часткових задач.

1. Робота в парах.

№54 ст. 31. Запиши два десяткових дробу. Знайди їхнє місце на числовій прямій і порівняй ці дробу.

2. №55 ст. 31-32. Визнач, які числа відповідають зазначеним крапкам на числовій прямій.

– Чи впевнений ти, що записав саме задумані числа? Чому? (Фронтально.)

VII. Підсумкова рефлексія.

– Що навчилися нового на уроці?

– Що дізналися про нулі в кінці дробового числа?

VIII. Домашнє завдання.

№57 (1 або 2 на вибір).

КОНСПЕКТ УРОКУ З МАТЕМАТИКИ (2 клас)

Тема. Конструювання способу множення багатоцифрового числа на одноцифрове.

Мета. Вивести спосіб множення багатоцифрового числа на одноцифрове, змоделювати цей спосіб, вчити визначати кількість цифр у результаті і перетворення розрядів. Розвивати мислення, вміння аналізувати, співставляти, робити висновки, вміння працювати в групі, доводити правильність своєї думки.

Тип уроку. Постановка навчальної задачі, конструювання способу.

Література: Александрова Е.І. Математика: Підручник для 3 класу у двох частинах. Частина 1. - Харків: Логос, 2003. - С. 68 - 69.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

II. Введення способу множення багатоцифрового числа на одноцифрове

На дошці - заготовка з минулого уроку:

$$\begin{array}{r} 1012 \\ \times 432 \\ \hline 1012 \cdot 2 \\ + 1012 \cdot 30 \\ \hline 1012 \cdot 400 \end{array}$$

– Чому треба навчитись, щоб множити багатоцифрові числа? Обговоріть це **в парах**.

Хід думок дітей:

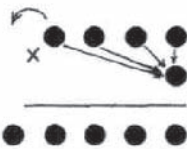
– Ми вже вміємо множити будь-яке багатозначне число на 10, 100, 1000 і т.д. Це легко, досить дописати потрібну кількість нулів до числа, яке множили. А ось множити багатоцифрове число на одноцифрове ми ще не вміємо. Ми можемо тільки додати те саме число декілька разів. Але це довго. Тому нам треба

навчитись швидко множити багатоцифрове число на одноцифрове.

– Тоді придумайте в групах спосіб множення «в стовпчик» багатоцифрового числа на одноцифрове.

Групове обговорення – «банк ідей» (час роботи – 3-5 хв.)

Презентація результатів роботи груп. На дошці з'являється модель множення багатоцифрового числа на одноцифрове:

Діти доводять свою думку тим, що вони опирались на знання і вміння про порозрядне додавання і віднімання багатоцифрових чисел, набуті ще в 2 класі.

– Чому поставили одну стрілочку над розрядом, що переповнюється?

Пояснення дітей.

Стрілочку можна точно поставити тоді, коли будемо працювати з числами.

III. Визначення розрядів, що переповнюються.

№144 (у підручнику.) Діти олівцем ставлять стрілочки над розрядами, що будуть переповнюватись. (Робота в парах.)

Наприклад:

$$\begin{array}{r} \times 8002 \\ \underline{\quad 9} \end{array}$$

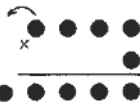
$$\begin{array}{r} \times 6129 \\ \underline{\quad 3} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \times 2367 \\ \underline{\quad 2} \end{array}$$

– Чи можете ви тепер дізнатись, скільки цифр буде в добутку? (**Парна робота, при потребі – групова.**)

Результат: дві моделі:

1) Якщо не буде переповнення в найстаршому розряді, кількість цифр в добутку буде такою ж, як і в першому множнику.

2) Якщо в старшому розряді буде переповнення, то кількість цифр в добутку буде на 1 більша, ніж у першому множнику.

IV. Підсумкова рефлексія. Домашнє завдання. №145 - визначити кількість цифр в добутку за заготовками (слабкі діти), підібрати відповідні числа замість крапок (сильні діти).

КОНСПЕКТ УРОКУ З МАТЕМАТИКИ (2 клас)

Тема. Множення багатоцифрового числа на одноцифрове (закріплення). (2 клас)

Мета. Вчитись користуватись винайденим на попередньому уроці способом, розвивати вміння визначати розряди, що переповнюються, кількість цифр у добутку, вчити підбирати потрібні числа до заготовок, удосконалювати обчислювальні навички. Розвивати мислення, увагу, самостійність, навички взаємоперевірки і самоаналізу.

Тип уроку. Рішення часткових завдань.

Обладнання: картки із заготовками, картки з моделями.

Література: Александрова Е.І. Математика: Підручник для 3 класу у двох частинах. Частина 1. – Харків: Логос, 2003. - С. 71 - 72.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

II. Робота за темою уроку. Підбір відповідних цифр до заготовок (фронтально на дошці або на картках).

Діти пояснюють, що, якщо стрілочки немає, треба підбирати числа, які в добутку дадуть число, яке менше 10 (переповнення розряду не буде). А якщо стрілочка є, то треба підбирати числа, які в добутку дадуть число, що більше 10 (переповнення розряду буде).

III. Визначення кількості цифр у добутку, розрядів, що переповнюються.

1. — Як швидко визначити кількість цифр у добутку? Обговоріть це в парах.

В результаті є 2 варіанти відповіді:

1) перемножити і дізнатись;
2) визначити розряди, що переповнюються, і одразу стане відома кількість цифр у добутку.

Перший варіант відповіді відкидається, тому що діти ще не вміють множити. Залишається другий спосіб.

— Отже, давайте будемо діяти другим способом.

2. **Групова робота («рольова»).** Утворити шість груп по чотири чоловіки. Кожен учень в групі працює зі своїм прикладом: визначає розряди, що переповнюються, і кількість цифр в добутку. Потім всі разом перевіряють.

Результат роботи:

$$\begin{array}{r} \overset{\curvearrowright}{8}24 \\ \underline{\quad 2} \\ \dots \end{array} \quad \begin{array}{r} 301 \\ \underline{\quad 2} \\ \dots \end{array} \quad \begin{array}{r} \overset{\curvearrowright}{9}\overset{\curvearrowright}{0}\overset{\curvearrowright}{6}4 \\ \underline{\quad 3} \\ \dots \end{array} \quad \begin{array}{r} \overset{\curvearrowright}{5}20\overset{\curvearrowright}{1}4 \\ \underline{\quad 3} \\ \dots \end{array}$$

3. Фронтальна робота. Завдання: знайти помилки у виконанні завдань іншими дітьми.

В останніх 3-х прикладах діти обчислюють результати.

$$\begin{array}{r} \overset{\curvearrowright}{3}8905 \\ \times \quad 2 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} \overset{\curvearrowright}{6}007 \\ \times \quad 9 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} \overset{\curvearrowright}{2}3302 \\ \times \quad 5 \\ \hline \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \overset{\curvearrowright}{6}0274 \\ + \quad 99831 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} \overset{\curvearrowright}{6}0274 \\ + \quad 99331 \\ \hline \end{array} \quad \begin{array}{r} \overset{\curvearrowright}{9}27003 \\ - \quad 19751 \\ \hline \end{array}$$

4. Закріплення.

№149 підручника. Дітей розділити на 2 варіанти.

$$\begin{array}{r} \bullet \bullet \bullet \bullet \\ \times \quad \bullet \\ \hline \bullet \bullet \bullet \bullet \bullet \end{array}$$

Перший варіант виписує добутки, в яких буде стільки ж цифр, як і в першому множнику, за такою моделлю:

$$\begin{array}{r} \overset{\curvearrowright}{\bullet} \bullet \bullet \bullet \bullet \\ \times \quad \bullet \\ \hline \bullet \bullet \bullet \bullet \bullet \end{array}$$

— Другий варіант виписує добутки, в яких цифр буде більше, ніж в першому множнику, за такою моделлю:

– Кожен з варіантів виписує по 6 прикладів. Діти обгрунтовують свій вибір, доводять думку.

– Що вам вдалося помітити? (При множенні трицифрового числа у добутку може бути 3 або 4 цифри, чотирицифрового числа – 4 або 5 цифр і т.д.)

Висновок: цифр у добутку буде стільки ж, як у першому множнику або на 1 більше.

5. Дайте відповідь на питання.

а) Якщо в добутку 3 цифри, по скільки їх може бути в першому множнику? (2 або 3)

б) Якщо в добутку 4 цифри, по скільки їх може бути в першому множнику? (3 або 4)

в) Якщо в добутку 5 цифр? (4 або 5)

– Подивіться на дані заготовки і скажіть, скільки цифр може бути в добутку?

(3 або 4)

(4 або 5)

(5 або 6)

IV. Підсумок уроку.

– Що ми вже вміємо робити?

– Чого нам ще треба навчитися? (Множити одноцифрові числа, треба знати таблицю множення.)

Домашнє завдання. Складіть таблицю множення одноцифрових чисел, користуючись додатковими джерелами (зошитами, підручниками) – сильні діти, слабкі діти – закінчити визначати розряди, що переповнюються, і кількість цифр у добутках з №148.

КОНСПЕКТ УРОКУ З МАТЕМАТИКИ (4 КЛАС)

Тема уроку. Читання і запис десяткових дробів.

Мета уроку. Відпрацювати вміння читати і записувати десяткові дробі. Розвивати вміння та навички міжособистісного спілкування під час роботи в парку.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

– Прочитати числа, які читали і записували вдома. (Фронтально)

II. Створення навчальної ситуації.

1. Вправляння в читанні десяткових дробів.

(Дробі записані на дошці. Учні по чергово виходять і затуляють листком паперу то дробову, то цілу частину в числі. Інші учні читають ці числа)

2. Гра «Назви сусідів».

Один учень називає будь-який розряд в дробовій частині, інший повинен назвати його «сусідів».

3. Набір чисел на мікрокалькуляторі.

№ 47, ст. 29. *Набери на мікрокалькуляторі числа і прочитай їх:*
28; 28,3; 28,378; 28,3784

III. Постановка навчальної задачі.

1. Робота в парах.

№ 48, ст. 30. *Придумай багатозначні числа й десяткові дроби. Запропонуй своїм друзям прочитати їх.*

2. Самостійна робота.

№ 49, ст. 30. (Перевірка фронтально.)

За заготовками придумай числа і прочитай їх:

• • • ' • • •   • • • • • ' •   • • • ' • • • •
• , • •   • ' • •   • • • • ' • • • •

3. Гра «Знаєш сам — навчи іншого».

Робота в парах. (Розряди позначити крапками) № 50, ст. 30. *Зроби заготовки до таких десяткових дробів: дві цілих сімдесят три сотих; шістьдесят вісім цілих дві десятитисячних; вісімдесят одна ціла три десятих; нуль цілих вісім сотих.*

— Як дізнатися, скільки цифр має бути після коми?

IV. Аналіз умов розв'язання задачі.

№ 51, ст. 30. Зробити заготовки для десяткових дробів:

237 сотих	231 десята
63 десятих	4213 сотих
8207 тисячних	60374 тисячних
12517 десятитисячних	832600 десятих

Діти. *Тут пастка!*

— Чому? (*Тут не визначена ціла частина.*)

(*Два числа визначаємо разом (фронтально), решту чисел — в парах. Перевірка фронтально.*)

— Як дізнатися, скільки цифр після коми? (*По назві останнього розряду в дробовій частині.*)

V. Підсумкова рефлексія.

— Чим займалися на уроці?

— Кому хотіли б подякувати?

VI. Домашнє завдання.

№ 50 ст. 30. Записати дроби числами.

СТЕНОГРАМА УРОКУ МАТЕМАТИКИ (2 клас)

Тема уроку. Множення багатозначного числа на багатозначне.

Мета уроку. Знайти спосіб множення багатозначного числа на багатозначне, зафіксувати його в загальному вигляді.

Хід уроку

I. Ситуація успіху.

Робота з підручником (№1), письмове додавання багатоцифрових чисел (число доданків 3,4,5).

Учитель. Ми можемо порахувати такі приклади?

Діти. Можемо.

Учитель. Як будемо працювати?

Діти. Спочатку стрілочки. Бо тут уже записано правильно – розряд під розрядом. А ще крапочки для відповіді треба. Заготовки. І можна рахувати.

На дошці фіксується:

$$\begin{array}{l} 1) \begin{array}{r} e_3 e_2 e_1 \\ + \\ e_3 e_2 e_1 \\ \hline \end{array} \quad 2) \begin{array}{r} + \\ \cdot \end{array} \quad 3) \begin{array}{r} \underline{\hspace{2cm}} \\ \cdot \cdot \cdot \cdot \cdot \end{array} \quad 4) \begin{array}{r} \underline{\hspace{2cm}} \\ \begin{array}{cccccc} 5 & 3 & 1 & 4 & 8 \end{array} \end{array}$$

Учитель. Працюємо. (Діти працюють самостійно. При перевірці помилок не було.)

Учитель. А можна в цих прикладах замінити додавання множенням?

Діти. Можна.

Учитель. Тоді давайте це зробимо.

Діти. 1912 x 4.

Діти. А там же цифра остання не однакова!

Діти. Точно. Тут не можна замінити, бо числа різні. Це пастка.

Учитель. Добре, що помітили. Працюємо далі.

Діти. 1012 x 5.

Учитель. Запишіть, будь ласка, цей приклад у зошити $1012 \times 5 = 5060$

А тепер спробуйте порахувати такий приклад:

(діти записують у зошити) 1012×52

Учитель. Які будуть пропозиції?

Діти. Дописати 0.

Учитель. Куди дописати?

Діти. (думає)

Діти. Треба помножити на 50 і додати 2. (Вчитель записує цей варіант на дошці.) Діти не помічають помилку.

Учитель. Щось не так?

Діти. Треба спочатку помножити на 50, а потім ще на 2. І додати все.

(виходить до дошки і показує, дописує).

$$1012 \times 52 = 1012 \times 50 + 1012 \times 2 =$$

Учитель. А як помножимо 1012 на 50?

Діти. Допишемо до 5060 нуль, бо це ми раніше вже помножили 1012 на 5.

Учитель. А як 1012 помножити на 2?

Діти. Можна усно. Буде 2024.

Учитель. Допиши приклад до кінця.

Учитель. Біля дошки дописує, коментуючи:

$$\dots = 50600 + 2024 = 52624$$

П. Ситуація розриву в знаннях.

Учитель. З цим завданням ми справились. А ось такий приклад зможете поррахувати: 1012×432 ?

Діти. Зможемо!

Учитель. Хто хоче пояснити?

(учень виходить до дошки і пише.)

$$1012 \times 432 = 1012 \times 400 + 1012 \times 30 + 1012 \times 2 =$$

Діти. 1012×4 , а потім допишемо 2 нулі.

І па 30 так само, тільки 1 нуль допишемо.

$$\dots = 404800 + 30360 + 2024 =$$

Діти. А далі усно я не можу. Треба у стовпчик.

Діти. Можна я допоможу (інший учень виходить і розказує всі кроки, записуючи приклад.)

$$\begin{array}{r} 404800 \\ + 30360 \\ \hline 2024 \end{array}$$

Учитель. Запишіть цю відповідь у наш приклад.

Діти. Уф! Як довго писали!

Учитель. Довго? Втомились? Я пропоную вам ...

$$\begin{array}{r} 404800 \\ + 30360 \\ \hline 437184 \end{array}$$

Діти. Написати коротше?

Учитель. Так. Багатоцифрові числа як ми додавали?

Діти. У стовпчик.

Учитель. А віднімали як ?

Діти. У стовпчик.

Учитель. Може, і множення можна так записати і обчислювати?

Діти. Можна!

Діти. А я вмію вже!

Учитель. Добре. Зберіться в групи, обговоріть. Що буде обговорювати?

Діти. Як множити багатоцифрові числа у стовпчик.

Учитель. Зафіксуйте питання

(Діти фіксують на дошці і в зошитах) $\begin{array}{r} \cdot \cdot \cdot \cdot \\ \times \cdot \cdot \cdot \cdot \\ \hline \end{array}$

Учитель. Так, у вас є на обговорення 5 хв. Записуємо той же приклад. (Діти збираються групами біля своїх дошок)

III. Virішення навчальної задачі. Організація міжгрупової взаємодії. Групові роботи видно на 4-х дошках. Усі вони однакові:

$$\begin{array}{r} 1012 \\ \times 432 \\ \hline 1034 \end{array}$$

Водній з груп йде суперечка. Хтось із учнів не погоджується із записом, але його не слухають.

Діти показують знаком, що групи виконали завдання.

Діти. Ура! Ми справились!

Діти. Як добре, що мене мама навчила множити!

Учитель. Молодці. А тепер розгорніть зошити і подивіться відповідь цього прикладу. Вона така сама?

Діти. (здивовано) Ні... Тут аж 6 цифр, а у нас тільки.

Учень, який увесь час протестував. А я казав, казав, що ви неправильно пишете! Всі неправильно зробили!

Учитель. Давайте перевіримо. Хто розкаже, як ви міркували?

Учень виходить до дошки. Ми спочатку 2 помножили на 2, потім 1 x 3, потім 0 x 4, а 1 просто знесли...

$$\begin{array}{r} 1012 \\ \times \times \times \\ 432 \\ \hline 1034 \end{array}$$

Учень. А нам треба все число 1012 помножити на 2, а потім так само 1012 x 3... (Дзвенить дзвінок)

Учитель. Ми не встигли на цьому уроці. Продовжимо на наступному уроці. Ідіть на перерву.

Частина учнів виходить. Решта продовжує жваве обговорення біля дошок. Вчитель виходить з класу. І з дзвінком на урок чергова зачиняє двері і запитує: «Так ми продовжуємо?» Учитель спеціально трохи затримується.

Потім заходить. На дошках записи:

$$\begin{array}{r} 1 \\ \times 1012 \\ \times 432 \\ \hline 2024 \\ + 3036 \\ \hline 4048 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 2 \\ \times 1012 \\ \times 432 \\ \hline 2024 \\ + 3036 \\ \hline 4048 \end{array}$$

3
такий
же
запис

$$\begin{array}{r} 4 \\ \times 1012 \\ \times 432 \\ \hline 2024 \\ + 3036 \\ \hline 404800 \end{array}$$

Учитель. Подивіться уважно на записи. Тут є схожі?

Діти. Є. Але вони трохи відрізняються. 1-й і 4-й. В 4-ому є нулі, а в 1-ому – немає.

Діти. А може, 1,2 і 3 однакові? Вони всі без нулів, просто перша група записала числа не так.

Учитель. Значить, 4 група записала неправильно?

Діти. Правильно. Можна, я доведу? (Виходить до дошки і пояснює): Я спочатку 1012 множив на 2 (множить). Потім 1012 множив на 30, значить, в кінці буде 0. Ось він (показує). А потім 1012 множив на 400, в кінці має бути два нулі. Ось вони (показує).

Учитель. А ти можеш записати цей приклад, не обчислюючи, але так, щоб було видно, як ти міркував?

(Учень думає.)

Учитель. Треба допомога?

Учень. Треба.

(Виходить дівчинка.)

Учениця. Я не впевнена, але думаю, що треба так:

$$\begin{array}{r}
 1012 \\
 \times 432 \\
 \hline
 1012 \times 2 \\
 + 1012 \times 30 \\
 1012 \times 400 \\
 \hline
 \end{array}$$

Учитель. Поясни, будь-ласка, як ти це зробила.

Учениця. Якщо ми спочатку 1012 множили на 2, то гак і треба записати, потім 1012 множили на 30 і записуємо цей приклад під першим. І третій добуток так само.

Діти. А можна навпаки? Ми ж вчили переставну властивість. (Виходить і пише інший спосіб, пояснює.)

Учитель. Всім зрозуміло? Може, є питання?

Діти. Зрозуміло. Ми написали неправильно.

Діти. Ми забули про нулі.

Учитель. А чому 1 група записала числа «сходінками»?

Діти. А нам Вова так сказав. Цього разу ми його послушали... і знову неправильно...

Діти. Чого це? Правильно. Просто Вова нулі тримав у голові. Але ж він залишив для них місце, їх можна туди вписати.

Учитель. Молодці. Дякуємо всім групам за роботу.

IV. Підсумок уроку.

Учитель. З чим новим ми сьогодні зіткнулись?

Діти. З множенням багатоцифрового числа на багатоцифрове.

Діти. Ми шукали спосіб, як це зробити.

Учитель. І як же це зробити?

Діти. Треба перший множник спочатку помножити на одиниці, потім на цифру десятків, а потім на цифру сотень.

Діти. А потім все додати.

Учитель. Як ви думаєте, цей спосіб годиться для всіх чисел чи ні?

Діти. Мабуть, годиться.

Учитель. Давайте перевіримо. Запишіть, будь ласка такий приклад і зробіть заготовку:

$$\begin{array}{r} \times 637 \\ 52 \\ \hline \end{array}$$

Діти. А можна записати двома способами? Це так цікаво!

(Діти записують в зошити 2 способи. При перевірці помилок не було).

Учитель. Завтра ми продовжимо роботу над опрацюванням нового способу.

Дякую усім за роботу.

КОНСПЕКТ УРОКУ З МАТЕМАТИКИ (2 клас)

Тема уроку. Множення багатоцифрових чисел на 9, 90.

Мета уроку. Вчити множити багатоцифрові числа на 9,90, закріплювати вміння користуватись переставним законом множення, розвивати обчислювальні навички, пам'ять, мислення, вміння працювати за алгоритмом, уміння працювати в групі, навички самоконтролю і контролю.

Тип уроку. Рішення часткових завдань.

Обладнання: сигнальні картки, таблиці з переставним законом множення і формулами множення чисел 1 і 0.

Література: Александрова Е.І. Математика: Підручник для 3 класу у двох частинах. Частина 1. - Харків: Логос, 2003. — С. 74–76.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання. Усний рахунок.

— Чи є в таблиці множення числа 9 добуток, що дорівнює 36, 42, 13, 84, 81, 74, 27, 73, 90, 0?

— Чи є в таблиці множення числа 9 добутки, що закінчуються цифрою 3, 6, 1, 5, 8, 2, 9, 4? (3, 1, 5, 9)

— Чи є в таблиці множення числа 9 добутки, які починаються цифрою 5, 2, 7, 3, 1, 6, 8, 4? (Так є всі).

На кожну правильну відповідь діти реагують фішкою - сигналом зеленого кольору, на неправильну — сигналом червоного кольору.

II. Робота за темою уроку. Закріплення знання таблиці множення числа 9.

1. – Чи є однакові добутки в таблиці множення наступних чисел (діти працюють із сигналами):

1) 9 і 2	5) 8 і 9
2) 4 і 9	6) 9 і 3
3) 9 і 7	7) 6 і 9
4) 9 і 5	

Відповідь: в усіх випадках є однакові добутки.

Чому? (Тому що спрацьовує переставний закон множення: $2 \cdot 9 = 18$ і $9 \cdot 2 = 18$.)

2. – Добутки яких чисел з таблиці множення числа 9 дорівнюють 27, 54, 72, 36, 45, 81, 64?

– Назвіть числа, добутки яких починається цифрою чотири ($45 = 9 \cdot 5$), цифрою 7 ($72 = 9 \cdot 8$), цифрою 1 ($18 = 9 \cdot 2$).

III. Множення багатоцифрових чисел на 9.

1. – Зробіть заготовки і виконайте дії:

$\begin{array}{r} 3271 \\ \hline 9 \end{array}$	$\begin{array}{r} 8093 \\ \hline 9 \end{array}$	$\begin{array}{r} 4652 \\ \hline 9 \end{array}$	$\begin{array}{r} 1068 \\ \hline 9 \end{array}$	$\begin{array}{r} 20079 \\ \hline 9 \end{array}$	$\begin{array}{r} 9999 \\ \hline 9 \end{array}$
---	---	---	---	--	---

Учні діють за таким алгоритмом:

а) визначити розряди, що переповнюються, поставити стрілочки:

$$\begin{array}{r} 3271 \\ \hline 9 \end{array}$$

б) визначити кількість цифр у добутку:

$$\begin{array}{r} 3271 \\ \hline 9 \\ \hline \dots \end{array}$$

в) перемножити і записати кожен цифру добутку:

$$\begin{array}{r} 3271 \\ \hline 9 \\ \hline 29439 \end{array}$$

Завдання виконується на дошці.

2. – Подумайте, як можна різними способами знайти добуток чисел 8903 і 9? Обговоріть це **в парах**.

Пояснення дітей.

Перший спосіб: помножити 8903 на 9. Другий спосіб: помножити 8903 на 10 і від добутку відняти 8903.

$$\begin{array}{r} 1) \ 8903 \\ \quad \underline{9} \\ 80127 \end{array}$$

$$2) \ 8903 \cdot 10 = 89030$$

$$\begin{array}{r} 89030 \\ - \underline{8903} \\ 80127 \end{array}$$

3. – А тепер попрацюйте в групах і обчисліть такі приклади (кожній групі дати однакове завдання):

$$\begin{array}{r} 19901 \\ \quad \underline{8} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 19999 \\ \quad \underline{6} \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 11099 \\ \quad \underline{7} \end{array}$$

Групова робота

Спочатку діти радяться на місці, як виконати завдання, потім стають до своїх дошок і виконують письмове множення («рольовий» вид групової роботи: троє дітей обчислюють по одному прикладу, у кожного є свій контролер, який перевіряє роботу).

Результати роботи груп видно на дошках.

– Поясніть, будь ласка, як ви змогли помножити багатоцифрові числа на 8, 6, 7?

Адже ми ще не вчили таблиць множення цих чисел? Учні пояснюють, що користувалися переставним законом множення і формулами множення чисел 1 і 0:

$$a \cdot 0 = 0$$

$$a \cdot 1 = a$$

$$a \cdot v = v \cdot a$$

IV. Підсумок уроку. Діти повторюють за вчителем речення, яке їм підходить:

- Я вже добре запам'ятав таблицю множення числа 9.
- Я пам'ятаю ще не всі результати.
- Мені ще важко множити багатоцифрове число на 9.
- Я вже вмю множити багатоцифрове число на 9.

Домашнє завдання: повправляйтесь у множенні багатоцифрових чисел на 9, обчислити приклади з № 161, сильним учням – розв'язати рівняння з № 162.

Література до розділу 5.7

1. Э. И. Александрова. Методика обучения математике в начальной школе. 1 класс. – М.: Вита-Пресс, 1999.
2. Э. И. Александрова. Методика обучения математике в начальной школе. 2 класс. – М.: Вита-Пресс, 2001.
3. Э. И. Александрова. Методика обучения математике в начальной школе. 4 класс. – М.: Вита-Пресс, 2002.
4. В. В. Давидов. Теория развивающего обучения. – М.: ИНТОР, 1996.
5. А. К. Дусавицкий. Развитие личности в учебной деятельности. – М.: Дом педагогики, 1996.
6. С. Т. Танцоров. Групповая работа в развивающем образовании. – Рига.: ПЦ «Эксперимент», 1997.
7. Г. А. Цукерман. Виды общения в обучении. – Томск: Пеленг, 1993.

5.8. Використання інтерактивної технології «Акваріум» на уроці алгебри і початків аналізу в 11 класі.

Школа – не комора знань, а світоч розуму.

Дослідження в галузі освіти доводять, що традиційне навчання з найпоширенішими лекційними та запитальними методами не підходять більшості учнів. Учні по-різному сприймають, обробляють, відтворюють, класифікують та застосовують знання. Одні відчують глибоко, а інші осмислюють. Тому навчання має бути пристосоване до індивідуальних потреб різних учнів. Це вимагає від учителя різноманітних підходів до навчання. Від уроків, де в центрі уваги знаходиться вчитель, слід переходити до уроків, де учні самі доходять висновків з допомогою вчителя. У принципі йдеться про реалізацію такої засади: «Постав перед учнем завдання і стань осторонь».

Сучасна освіта передбачає обов'язкове оволодіння прийомами самостійного набуття знань і наступного їх творчого використання. Треба навчати вмінню самостійно оновлювати свій культурний досвід, навчати учня знаходити додаткові знання і користуватися ними.

Одним із чинників успішної реалізації завдання держави щодо формування особистості, яка здатна навчатися все життя, бути конкурентноспроможною на ринку праці, є впровадження в навчальний процес інтерактивних методів навчання із застосуванням педагогічних програмних засобів.

Інтерактивні технології поділяються на чотири групи залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів:

- інтерактивні технології кооперативного навчання;
- інтерактивні технології ситуативного моделювання;
- інтерактивні технології колективно-групового навчання;
- технології опрацювання дискусійних питань.

Оскільки працюю в старших класах, серед технологій кооперативного навчання найчастіше використовую технологію «Акваріум», яка є формою сумісного обговорення проблеми і вироблення загального рішення. Ця технологія дозволяє учневі не лише висловити свою думку, погляд і оцінку, але й почути аргументи партнера по грі, часом відмовитися від своїх поглядів або істотно змінити їх.

Під час її використання учні об'єднуються у три групи. У кожній є учні з різним рівнем навчальних досягнень. Це необхідно для стимулювання творчого мислення й інтенсивного обміну ідеями. Кожна з груп отримує завдання. У групі учні вибирають спікера, доповідача і секретаря.

Правила проведення технології «Акваріум»

1. Діюча група після одержання завдання займає місце біля дошки, вголос читає завдання, впродовж 3-5 хвилин обговорює можливі варіанти розв'язання вправи і його запису на дошці.

2. Учні, які знаходяться у зовнішньому колі, слухають, не втручаються в обговорення.

3. Після закінчення відведеного часу група повертається на свої місця, а клас повинен відповісти на запитання:
  - Чи погоджуєтеся ви з розв'язанням?
  - Чи було воно аргументованим?
4. Після обговорення до дошки запрошується інша група і т.ін.
5. В «акваріумі» повинні побувати всі учні.
6. Наприкінці проводиться оцінка діяльності групи і правильності розв'язання вправ, аналіз пошукових дій учнів.

Тема уроку. *Перетворення виразів, що містять логарифми.*

Мета уроку: формувати в учнів уміння та навички при перетворенні виразів, що містять логарифми; вміння аналізувати й робити висновки, розвивати творчу активність, вміння самостійно використовувати раніше набуті знання; виховувати взаємоповагу, товариськість, позитивну мотивацію до вивчення математики.

Тип уроку: урок формування вмінь і навичок.

Обладнання: комп'ютер, система інтерактивного опитування.

Девіз уроку: Мало знати – слід і застосовувати (*Теме*).

Хід уроку

I. Організаційний момент.

Підготовка учнів до уроку.

II. Перевірка домашнього завдання.

Учитель перевіряє наявність виконаного домашнього завдання та відповідає на запитання, які виникли в учнів під час виконання вправ.

III. Актуалізація опорних знань учнів.

Актуалізація опорних знань проводиться як інтелектуальна розминка за питаннями:

1. Що називають логарифмом числа за даною основою?
2. За означенням логарифма вказати, яке з трьох тверджень правильне:
  - а) логарифм – степінь;
  - б) логарифм – показник степеня;
  - в) логарифм – основа степеня.
3. Довести, що $\log_a a = 1$, ($a > 0$, $a \neq 1$).
4. Чи правильно, що $\log_a ab = 1 + \log_a b$?
5. Чому дорівнює $\log_3(-27)$?
6. Чи може логарифм додатного числа за основою $a > 1$ бути від'ємним?

7. Що більше $20^{\log_5 30}$ чи $30^{\log_5 20}$?

(Числа рівні: $\log_5 20^{\log_5 30} = \log_5 30 \cdot \log_5 20$;

$$\log_5 (30^{\log_5 20}) = \log_5 20 \cdot \log_5 30)$$

Отже, логарифми даних чисел рівні. Значить, рівні й самі числа

8. Як називається логарифм: $\lg x$?

9. Що більше $\log_7 8$ чи $\log_8 7$?

($\log_7 8 > \log_8 7$).

IV. Розв'язування тренувальних вправ.

Троє учнів виконують індивідуальні завдання.

Завдання для першого учня.

Обчисліть значення виразу.

$$\log_a^2 b + \log_a b^2 + 1, \text{ якщо } \log_{ab} a = 0,2 \text{ (ЗНО-2007).}$$

Розв'язання.

Перетворимо вираз, значення якого потрібно знайти.

$$\log_a^2 b + \log_a b^2 + 1 = \log_a^2 b + 2\log_a b + 1 = (\log_a b + 1)^2.$$

$$\log_{ab} a = \frac{\log_a a}{\log_a ab} = \frac{1}{1 + \log_a b}.$$

За умовою $\frac{1}{1 + \log_a ab} = 0,2$, тобто $1 + \log_a ab = 5$.

Отже, $\log_a^2 b + \log_a b^2 + 1 = 5^2 = 25$.

Відповідь. 25

Завдання для другого учня

Обчисліть $\log_2 3 \cdot \log_3 4 \cdot \log_4 5 \cdot \log_5 6 \cdot \log_6 7 \cdot \log_7 8$ (ЗНО-2005).

Розв'язання.

Для обчислення виразу скористаємось формулою переходу до логарифмів з іншою основою

$$\begin{aligned} & \log_2 3 \cdot \log_3 4 \cdot \log_4 5 \cdot \log_5 6 \cdot \log_6 7 \cdot \log_7 8 = \\ & = \log_2 3 \cdot \frac{\log_2 4}{\log_2 3} \cdot \frac{\log_2 5}{\log_2 4} \cdot \frac{\log_2 6}{\log_2 5} \cdot \frac{\log_2 7}{\log_2 6} \cdot \frac{\log_2 8}{\log_2 7} = \log_2 8 = 3. \end{aligned}$$

Відповідь. 3

Завдання для третього учня

Обчисліть

а) $\frac{1}{25} \cdot 9^{\log_3 \sqrt{14+0,5}}$;

б) $81^{0,5 \log_3 \sqrt{7}}$ (ЗНО 2008).

Відповідь запишіть десятковим дробом.

Розв'язання

$$\text{а) } \frac{1}{25} \cdot 9^{\log_3 \sqrt{14+0,5}} = \frac{1}{25} \cdot 3^{2(\log_3 \sqrt{14+0,5})} = \frac{1}{25} \cdot 3^{\log_3 14} \cdot 3 = \frac{1}{25} \cdot 14 \cdot 3 = \frac{42}{25} = 1,68.$$

Відповідь.1,68

$$\text{б) } 81^{0,5 \log_3 \sqrt{7}} = 3^{4 \cdot 0,5 \log_3 \sqrt{7}} = 3^{2 \log_3 \sqrt{7}} = 7.$$

Відповідь.7.

Решта учнів працює самостійно, виконуючи завдання:

Обчислити:

$$\text{а) } \lg(\sin^2 10^\circ + \sin^2 80^\circ) + \lg(\sin^2 20^\circ + \sin^2 70^\circ) + \lg(\sin^2 30^\circ + \sin^2 60^\circ) + \lg(\sin^2 40^\circ + \sin^2 50^\circ);$$

$$\text{б) } \lg \operatorname{tg} 1^\circ \cdot \lg \operatorname{tg} 2^\circ \cdot \lg \operatorname{tg} 3^\circ \cdot \dots \cdot \lg \operatorname{tg} 88^\circ \cdot \lg \operatorname{tg} 89^\circ;$$

$$\text{в) } 7^{\frac{\lg \lg 2}{\lg 7}}.$$

Розв'язання:

$$\begin{aligned} \text{а) } & \lg(\sin^2 10^\circ + \sin^2 80^\circ) + \lg(\sin^2 20^\circ + \sin^2 70^\circ) + \\ & + \lg(\sin^2 30^\circ + \sin^2 60^\circ) + \lg(\sin^2 40^\circ + \sin^2 50^\circ) = \\ & = \lg(\sin^2 10^\circ + \cos^2 10^\circ) + \lg(\sin^2 20^\circ + \cos^2 20^\circ) + \\ & + \lg(\sin^2 30^\circ + \cos^2 30^\circ) + \lg(\sin^2 40^\circ + \cos^2 40^\circ) = 0. \end{aligned}$$

$$\text{б) } \lg \operatorname{tg} 1^\circ \cdot \lg \operatorname{tg} 2^\circ \cdot \lg \operatorname{tg} 3^\circ \cdot \dots \cdot \lg \operatorname{tg} 88^\circ \cdot \lg \operatorname{tg} 89^\circ = 0, \text{ тому що } \lg \operatorname{tg} 45^\circ = 0.$$

$$\text{в) } 7^{\frac{\lg \lg 2}{\lg 7}} = 7^{\frac{\log_7 \lg 2}{\log_7 10 \lg 7}} = 7^{\log_7 \lg 2} = \lg 2.$$

Після закінчення роботи учні класу перевіряють правильність розв'язання вправ за записами на звороті дошки, виконаними до початку уроку, а також аналізують роботу тих, хто працював індивідуально біля дошки.

V. Робота за інтерактивним методом «Акваріум»№

Учитель нагадує вислови, що є основою інтерактивного навчання.

Те, що я чую, я забуваю.

Те, що я бачу та чую, я трохи пам'ятаю.

Те, що я чую, бачу та обговорюю, я починаю розуміти.

Коли я чую, бачу, обговорюю та роблю, я набуваю знань і навичок.

Коли я передаю знання іншим, я стаю майстром.

П'ятеро учнів займають відокремлене місце – так званий «Акваріум», де будуть вголос обговорювати завдання та коментувати його виконання. Решта учнів знаходяться у «зовнішньому колі»; вони спостерігають за тими, хто знаходиться в «Акваріумі».

Завдання № 1.

Знайти всі значення параметра a , при яких числа $\log_7 2, \log_7 a, 4^{\log_2 \sqrt{\frac{1}{\log_{16} 49}}}$ у вказаному порядку утворюють арифметичну прогресію.

Висловлювання учнів із групи «Акваріум» можуть бути такими:

Учень А. Пригадаємо властивість арифметичної прогресії

$a_n = \frac{a_{n+1} + a_{n-1}}{2}$, де a_{n-1}, a_n, a_{n+1} – послідовні члени арифметичної прогресії.

Учень Б. Знайдемо область допустимих значень для параметра a : $a > 0$.

Учень В. Спростимо вираз $4^{\log_2 \sqrt{\frac{1}{\log_{16} 49}}}$, використовуючи властивості логарифмів та основну логарифмічну тотожність:

$$4^{\log_2 \sqrt{\frac{1}{\log_{16} 49}}} = 2^{2 \log_2 \sqrt{\frac{1}{\log_{2^4} 7^2}}} = 2^{\log_2 \frac{1}{\frac{1}{2} \log_2 7}} = \frac{2}{\log_2 7} = 2 \log_7 2.$$

Учень Д. Оскільки дані числа утворюють арифметичну прогресію, то:

$$2 \log_7 a = \log_7 2 + 2 \log_7 2;$$

$$2 \log_7 a = 3 \log_7 2;$$

$$\log_7 a = \frac{3}{2} \log_7 2;$$

$$\log_7 a = \log_7 2^{\frac{3}{2}}.$$

Звідси $a = 2^{\frac{3}{2}}$ або $a = 2\sqrt{2}$.

Учень А. Обговорення закінчено.

Учні, які знаходяться у «зовнішньому колі», аналізують правильність розв'язання вправи, ставлять запитання, роблять уточнення. І тільки тоді розв'язання один учень записує на дошці, а решта – у зошитах.

Завдання № 2. Спростіть

$$\left(\sqrt{7+4\sqrt{3}} + \sqrt{7-4\sqrt{3}}\right)^{\log_9 7 - \log_7 3}$$

Завдання 3. Довжини катетів прямокутного трикутника дорівнюють a і b , а довжина гіпотенузи – c , причому $c-b \neq 1$, $c+b \neq 1$. Доведіть, що

$$\log_{c+b} a + \log_{c-b} a = 2 \log_{c+b} a \cdot \log_{c-b} a$$

VI. Тестова перевірка знань учнів з теми: «Логарифм числа».

Здійснюється за допомогою системи інтерактивного опитування.

Після закінчення тестування вчитель і учні за допомогою програмного забезпечення системи опитування отримують звіт, у якому вказана кількість балів, набраних кожним учнем.

Додаток 1

Тестові завдання

- Який із виразів є логарифмом числа x за основою a :
 А. $\log_x a$;   Б. $\log_a x$;
 В. $x \lg a$;   Г. $\log^a x$?
- Яка рівність правильна:
 А. $\lg 1 = 2$;   Б. $\log_{\frac{1}{2}} 25 = 5$;
 В. $\log_3 5 = 2$;   Г. $\log_5 5 = 1$?
- Яку з рівностей називають основною логарифмічною тотожністю:
 А. $x^{\log_a x} = a$;   Б. $a^{\log_a x} = x$;
 В. $a^{\log_x a} = a$;   Г. $x^{\log_x a} = x$?
- Логарифм числа $\frac{1}{9\sqrt{3}}$ за основою 3 дорівнює:

$$\text{А. } -2\frac{1}{2}; \quad \text{Б. } 2\frac{1}{2};$$

$$\text{В. } -\frac{3}{2}; \quad \text{Г. } -3\frac{1}{2}.$$

5. Серед даних виразів назвіть вираз, який не має смислу:

$$\text{А. } -\log_3 16; \quad \text{Б. } \log_6 (-6)^2;$$

$$\text{В. } \log_{243} 1; \quad \text{Г. } \log_5 (-25).$$

6. Логарифм числа $\sin \frac{\pi}{6}$ за основою 2 дорівнює:

$$\text{А. } -2; \quad \text{Б. } -1;$$

$$\text{В. } 1; \quad \text{Г. } 2.$$

VIII. Домашнє завдання.

Виконайте вправи:

1. Розташуйте в порядку зростання числа $\sqrt{5}; 2^{\log_2 5}; \frac{5}{2}$ (ЗНО-2007)

2. Обчисліть значення виразу:

$$\text{а) } \log_{\sqrt{3}} 25 - \log_3 7 \frac{58}{81} \quad (\text{ЗНО-2003});$$

$$\text{б) } \lg(\sqrt[5]{2,5}) \cdot \log_{2,5} 10 \quad (\text{ЗНО-2008});$$

$$\text{в) } 6^{2 \log_6 5};$$

$$\text{г) } \log_a \sqrt{ab}, \text{ якщо } \log_a b = 7 \quad (\text{ЗНО-2008}).$$

3. Дано чотири числа

$$a = \log_{\sqrt{3}} \sqrt{2}; \quad b = \log_{\frac{1}{2}} \frac{1}{3}; \quad c = \log_{\pi} 10; \quad d = \log_{\sqrt[3]{5}} \sqrt[4]{5}.$$

Скільки з них належать інтервалу $(0;1)$?

4. Спростіть вираз:

$$\log_{\sin 2} (2 \sin 1) + \log_{\sin 2} (2 \cos 1) - \log_{\sin 2} 2.$$

5. Визначте знак добутку

$$\lg \sin 32^\circ \cdot \lg 17^\circ \cdot \lg \operatorname{tg} 40^\circ \cdot \lg \operatorname{ctg} 20^\circ.$$

Розділ 6

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ФІЛОЛОГІЧНОМУ ПРОФІЛІ

6. 1. Особистісно зорієнтовані технології навчання у процесі вивчення української літератури

Сучасне нашої держави, її соціально-економічне, культурне та духовне відродження, зміни у суспільному житті докорінно змінили характер освіти у колегіумі на розвивальний та особистісно зорієнтований. Країні потрібні творчі, ділові люди, кваліфіковані спеціалісти, які здатні думати по-новому, самостійно ставити перед собою цілі, завдання, люди, які не тільки мають здібності, але вміють їх самореалізовувати з користю для себе та суспільства.

Тому завдання вчителя як суб'єкта управління – запровадити нові підходи до навчання та виховання учнів, зосередити свої зусилля на створенні умов для особистісного розвитку, психологічного комфорту, творчої самореалізації особистості. Реалізувати ці завдання можна завдяки організації особистісно зорієнтованого навчання учнів.

Визначення «особистісно зорієнтоване навчання» у педагогічній літературі трактується як методологія, методика та технологія навчання. У першому випадку йдеться про особистісно зорієнтовану освіту, що базується на таких засадах:

- особистісному, діяльнісному, суб'єктному наукових підходах, на принципах гуманізації та демократизації;

- учень є суб'єктом навчальної діяльності і рівноправним суб'єктом навчально-виховного процесу;

- талановитою є кожна дитина;

- метою освіти є становлення та розвиток особистості через паритетні відносини, навчання на основі успіху, відмова від примусу;

- позитивної Я-концепції особистості.

Особистісно зорієнтоване навчання як методика репрезентує суб'єкту взаємодію учня і вчителя, метою якої є засвоєння предметних

знань, вироблення відповідних умінь і навичок як засобу розкриття особистості, формування її життєвих компетентностей.

Ключові ознаки особистісно зорієнтованого навчання:

1. *Опертя вчителя на суб'єктний досвід учня* (емоційно-ціннісне ставлення особистості до певного факту, явища, на уроці – до виучуваного матеріалу).

2. *Суб'єкт-суб'єктні відносини учасників навчально-виховного процесу* (учень стає суб'єктом діяльності, оскільки може реально впливати на неї на всіх етапах і має можливість вибору; таким же суб'єктом діяльності є і вчитель).

3. *Діяльнісна основа* (учні вчатьса самостійно здобувати й застосовувати знання).

У системі особистісно зорієнтованого навчання чільне місце відводиться урокам української літератури, завдяки яким учні долучаються до кращих надбань мистецтва слова свого народу.

Щоб забезпечити особистісний розвиток учнів, увага вчителя-словесника повинна зосереджуватися на можливостях літератури як джерела естетичної насолоди, ціннісних орієнтацій, засобу пізнання особистістю себе й інших людей. При цьому вчитель завжди повинен пам'ятати, що особистісно зорієнтований урок літератури покликаний сформулювати особистісні якості учня, які називаються компетентностями. Саме на такому уроці забезпечується суб'єктність (учень отримує можливість впливати на власну діяльність: обирає завдання, способи опрацювання навчального матеріалу, бере участь у складанні й обговоренні плану роботи та ін.); створюються умови для діяльнісного навчання (знання, уміння й навички здобуваються самостійно, перевага надається індивідуальній чи груповій роботі, пошуково-дослідницькій діяльності); створюються умови для налагодження діалогу «автор – твір – читач».

Тож характерні ознаки особистісно зорієнтованого уроку літератури можна структурувати у такий спосіб:

1. Головним на такому уроці має бути учень. Не вчитель, не предмет, а учень. Завдання вчителя – засобами предмета вплинути на особистість, спонукати до роздумів не лише про художній твір, а й про себе і своє місце у світі.

2. Учитель спирається на суб'єктний (життєвий) досвід школяра, тобто ціннісно-сміслову ставлення до виучуваного. Урок розпочинається і закінчується пошуками відповіді на запитання: *навіщо це мені? Що я знаю про це? Що дізнався? Яке це значення має для мене? У чому я змінився? Як і де я можу застосувати набуті знання і вироблені вміння?*

3. Учень є суб'єктом на такому уроці, тобто має змогу впливати на його хід, має можливість вибору (змісту виучуваного, його обсягу, форми опрацювання матеріалу, оцінки тощо).

4. Учень самостійно здобуває і застосовує знання. Учитель добирає такі форми, методи, прийоми роботи, які б не тільки мотивували учня, а й забезпечили уважне прочитання тексту, зустріч читача з автором і твором,

а також вироблення загальнонавчальних умінь (ставити цілі, планувати власну діяльність, аналізувати й оцінювати її). На уроці більше працює учень. Головна робота вчителя — до уроку, за письмовим столом.

6.1.1. Особистісно зорієнтований урок української літератури та його характерні ознаки

У процесі проектування особистісно зорієнтованого уроку бажано визначити змістові акценти.

Українська словесність відкриває безмежний світ, в якому можна працювати над собою — здобувати знання, розвивати саморефлексію, самоаналіз, самосвідомість. Адже кожен художній твір, запропонований до текстуального вивчення, не лише відображає певну історичну дійсність і людину в ній, її внутрішній світ, а й естетичними засобами формує особистість, вільну, розкріпачену у своєму самовираженні, духовно розвинуту.

Як ввести учнів у світ прекрасного? Як виховати в них потребу в читанні, інтерес до художнього слова, високі смаки, здатність і вміння естетично й творчо сприймати прочитане? Як через переживання прекрасного, що виникає при опануванні художнього твору, допомогти дитині відкрити нову якість власного буття, певною мірою дотичну до вічних цінностей людства? Цими питаннями учитель-словесник переймається щоразу, готуючись до уроку літератури. Розв'язати їх можна передусім завдяки розумінню, що література — це мистецтво слова, а сприймання її — співтворчість.

Художній твір лише тоді починає «промовляти» не текст, а підтекст, тобто образний, художній зміст, проникаючи в його чуттєву й смислову наповненість. Кожен учень повинен доходити до своєї правди шляхом внутрішнього зусилля і цю свою правду класти на спільний вітар, щоб із таких часточок під керівництвом учителя виросла спільна правда, пізнання істини.

Проектуючи урок, учитель мусить подбати насамперед про його зміст. Урок має бути містким, але не перевантаженим, як засвідчує практика. Не завжди вдається реалізувати заплановане, але поза увагою вчителя не повинно залишитися головне у змісті уроку. Тому правильно розставлені акценти — запорука розв'язання намічених завдань. Вплив художнього слова на учня буде відчутнішим, якщо він зрозуміє авторський задум, якщо ідеї, проголошені письменником, стануть йому небайдужими. Безсумнівно, наблизити хрестоматійні твори до читача — означає по-сучасному тлумачити їх. Це один з основних акцентів уроку літератури.

Наведемо два приклади.

9 клас. Т. Шевченко. «І мертвим, і живим...»

Через цей твір Т. Г. Шевченко чи не найвиразніше має постати перед учнями як поет-державник, для якого національна ідея була провідною. Це — нове у розумінні поета, сучасна інтерпретація його творчості.

Послання, зважаючи на його довгу назву, звернене фактично до всіх українців, і завдання вчителя — донести зміст твору до молодого покоління, адже їм воно теж адресоване.

Твір написаний в період «трьох літ», коли Т. Г. Шевченко «прозрівати став потроху» після повернення в Україну. Поет інтуїтивно відчував основну біду тогочасної України — *відсутність національної еліти*, спроможної взяти на себе відповідальність за долю нації, яка опинилась у надзвичайно складному становищі. Закріпачений, пригноблений народ не мав поводирів. Таку місію не могли взяти на себе ті пани, які, хоч і належали до давніх українських родин козацько-старшинського походження, втратили почуття патріотизму.

А втрата ними національної самосвідомості породила зрадництво, безвідповідальність перед своїм народом. Як правило, такі люди були жорстокими поміщиками. Це про них йдеться в поемі «Іржавець»:

*Мій краю прекрасний, розкішний, багатий.
Хто тебе не мучив? Якби розказати
Про якого-небудь одного магната
Історію-правду, то перелякать
Саме б пекло можна. А Данта старого
Полупанком нашим можна здивувать.*

Такий тип людини, ворожої до своєї нації, викликав у Т. Г. Шевченка ненависть. Не кращим було його ставлення і до тих, які на словах виявляли народолюбство, а насправді були жорстокими кріпосниками. Тип такого поміщика Т. Г. Шевченко сатирично зобразив у поезії «П. С.» То був Петро Скоропадський — «потомок гетьмана дурного» та «презавзятий патріот», що «У Київ їздить всякий год, У світі ходить між панамі, І п'є горілку з мужиками, І вільнодумствує в шинку». Його аж ніяк не назвеш патріотом.

У посланні «І мертвим, і живим...» Т. Г. Шевченко ніби змодельював образ національної еліти, показав, якою вона повинна бути. Зробив це в основному через різке сатиричне заперечення всього того негативного, що було властиве українському ліберальному панству. Так Т. Г. Шевченко сказав своїм посланням, якою він би хотів бачити еліту свого народу, і одночасно засвідчив, якою вона не повинна бути. Твір поета зберігає актуальність для всіх періодів нашої історії, оскільки проблема еліти є вічною злободенною проблемою для України. Гнівню тавруючи українське панство — тогочасного адресата послання, Тарас Шевченко ніби будить громадянську свідомість своїх співвітчизників, «живих і ненароджених», відкриває шлях, на якому можна спокутувати свої гріхи перед народом.

Аналізуючи послання, учні разом з учителем простежать, *що саме* поет *заперечує* і *що саме* він *стверджує*, до чого *закликає*, а отже, що *заповідає*, на основі чого зроблять висновок про роль епіграфа («Як хто скаже: «Я Бога люблю», а ненавидить брата свого, то неправда є») і про гостру актуальність твору.

Все сказане визначає акцентування змісту послання. Вчитель має стати посередником між Шевченковим твором і своїми учнями – представниками одного з наймолодших поколінь українського народу. Його завдання – спрямувати так роботу, щоб послання запало в розум і душу дев'ятикласників, щоб викликало в них бажання бути справжніми синами України, бути такими, якими хотів їх бачити Т. Г. Шевченко.

Методичні поради.

Можливі інтерактивні прийоми:

• *Передбачення*

За опорними словами і словосполученнями спробуйте передбачити тему уроку: поводити нації, українська національна еліта, минуле, сучасне, майбутнє, народ, соціальне і національне визволення, історія України, рідна мова і культура, споконвічна проблема.

• *«Ім'я уроку»*

«Хай нам освітять шлях Шевченка заповіді».

Загальнолюдські і національні проблеми в посланні Т. Шевченка «І мертвим, і живим...», роль цього твору у становленні української нації.

• *«Акваріум»*

Для виконання завдання групі потрібно:

- ознайомитися (вголос) із завданням;
- обговорити його в групі, використовуючи метод дискусії;
- дійти спільного висновку за 5-7 хвилин.

Завдання. З'ясувати, кому і за що докоряє поет рядками:

*Якби ви вчилися так, як треба,
То й мудрість би була своя.*

• *Метод ПРЕС*

Учитель. Т. Шевченко у своєму посланні встановлює точний діагноз хвороби своєї нації – це... (*малоросійство*). Скориставшись методом ПРЕС, висловіть свою думку.

- (1. Позиція. «*Я вважаю, що...*»).
- (2. Обґрунтування. «*Тому що...*»).
- (3. Приклад. «*Наприклад...*»).
- (4. Висновки. «*Отже...*»).

Висновок може бути таким: «*Шевченко допомагає нам не тільки краще усвідомити себе як народ, зрозуміти те добро і зло, що були в нашій історії, а й надає віри у своє майбутнє. Варто лише прислухатись до його закликів-заповітів*».

10 клас. І. Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я»

«*Жодна література світу... не має такого правдивого, дотепного, людяного, сонячного, хоч і дещо захмареного тугою за кращим життям, твору про трудяще селянство...*» – так сказав про «Кайдашеву сім'ю» І. Нечуя-Левицького М. Рильський. Висловлювання відомого поета-академіка учитель запише (чи прикріпить надруковане) на дошці – хай

учні задумуються над кожним з епітетів, прокоментують їх і доповняють своїми. Очевидно, будуть серед них і такі: *сумний, нерадісний, сповнений розчарування в людях, з присмаком гіркоти*. А звідси – і спільне формулювання теми: *«Кайдашева сім'я» – твір про занепад людської душі. Причини морального зубожіння людини»*.

Справді, хочеться плакати, коли читаємо нібито веселу повість І. Нечуя-Левицького, адже на наших очах відбувається самознищення надзвичайно важливого, що є в людському житті, – домашнього затишку, порозуміння між ближніми, нарешті, ладу як основи родини. Гору бере якась диявольська сила руйнування, що живе в цих начеб непоганих, роботящих людях. У повісті – дев'ять глав, і, починаючи з третьої, автор робить нас свідками великої «домашньої війни», яка то спалахує, то пригасає. Як не дивно, але у цьому «людяному, сонячному» (ці епітети, безумовно, визначають характер повісті) творі майже немає сцен, у яких би лунав сміх. Жартує хіба що Лаврін, у Карпа губи кривляються в усмішці, Мотря і Кайдашиха якщо сміються, то зі злістю. Їм не до сміху, адже всі персонажі повісті – учасники безперервної родинної війни.

Крізь слюзи сміється й автор, змальовуючи гірку картину розпаду патріархальних стосунків у родині. Власне, катастрофа в Кайдашевій сім'ї починається із занепаду батьківського авторитету. При цьому зауважимо, що на жодних соціальних причинах «війни» письменник не акцентує. У повісті йдеться, швидше, про одвічні людські недоліки, такі, як нетерпимість, жадібність, заздрість, егоїзм. Можна назвати і третю, не менш вагому причину, якщо відтворити початок першої редакції повісті, який має виразне національно-виховне спрямування: *«...Глянеш з корсунських гір, славних битвами Богдана Хмельницького, і по обидва боки Росі земля ніби схопилася пухирями та бульками, ніби вона кипіла, клекотіла і тільки що простигла... На тих горах скрізь стримлять козацькі могили, куди тільки кинеш оком. Весь край ніби якесь здорове кладовище, де похований цілий народ, де під безлічними могилами похована українська воля»* [6; с.47].

Як бачимо, за своїм змістом цей варіант початку має принципові відмінності від того, який традиційно звикли бачити читачі. На тлі колишньої героїчної історії України заходить мова про сучасне. Метафоричними висловами *«похований цілий народ»*, *«похована українська воля»* письменник говорить про духовну смерть українців ХІХ століття, а відтак – про велику національну катастрофу, яку переживала в той час Україна: люди були позбавлені тих поривань, які об'єднали б їх у націю.

Саме в таких умовах існують, а не живуть Кайдаші, прагнення яких не виходять за межі хатніх клопотів, дрібновласницьких інтересів. Замість високих прагнень у них виникає озлобленість один на одного.

Однак таке прочитання твору постає за умови осмислення його первинного початку. І в цьому контексті є очевидною актуальність повісті І. Нечуя-Левицького для сучасного молодого читача: хай задумується він, чим обертається ціннісна переорієнтація людей від свободи до статку, від високих поривань до споживацьких інтересів. Водночас «Кайдаше-

ва сім'я» – це модель усієї України. Змінились часи, а повість І. Нечуя-Левицького не «постаріла», адже письменник розкрив деякі небажані, негативні риси нашої національної вдачі, української ментальності, які належать українцям не тільки середини ХІХ століття. Україна початку ХХІ століття теж залишається схожою на Кайдашеву сім'ю. Отже, письменникові вдалося показати те, що, на жаль, швидко не зникає.

Такі акценти у змісті повісті, сподіваємося, наблизять її до сучасного школяра, забезпечать формування критично-емоційного ставлення до прочитаного, пробудять інтерес до української класичної літератури.

Методичні поради.

Доцільні інтерактивні прийоми:

• Асоціювання

Учні визначають, із чим у них асоціюється Кайдашева сім'я (один із варіантів – «осине кубло»), уявляють себе кимось із персонажів повісті, діляться враженнями, як їм ведеться в родині.

• Робота із заголовком

Запропонуємо учням таку ситуацію. Уявіть, що автор надіслав вам кілька примірників повісті, попросив прочитати і дати їй назву. Об'єднавшись у четвірки, доберіть свій варіант заголовка.

(«Сімейна трагікомедія», «Катастрофа в Семи горах», «Родина над прірвою», «Життя без радості»). Найкращий варіант можна записати як «ім'я уроку».

• Складання літературної моделі (колективна робота)

Спільно з учнями простежуємо, як зло-егоїзм, жадібність, заздрість спотворюють душі найрідніших людей (рис. 6.1).

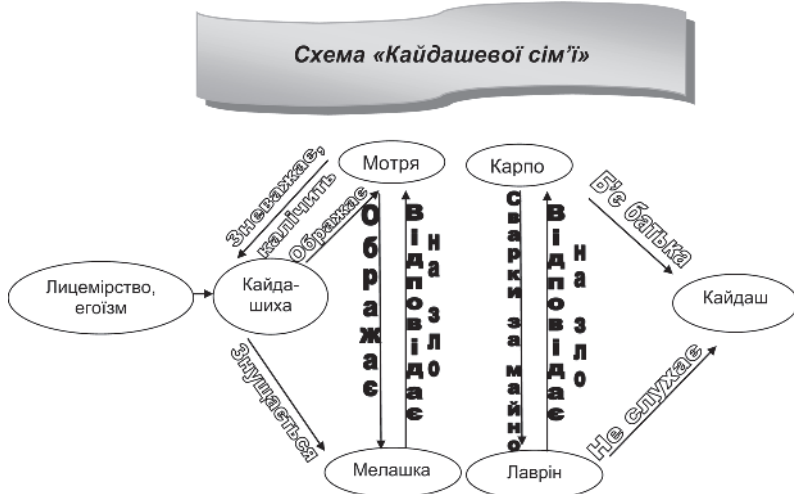

Рис. 6.1. Модель стосунків між членами Кайдашевої сім'ї

На основі моделі зробимо висновок: *«Серця героїв засліплені злом – і всі трагічні наслідки від того. Усі персонажі деградують, опускаються у прірву морального зuboжіння».*

• **Незакінчене речення**

«Кайдашева сім'я» – це повість... (...у якій крізь сміх пробиваються сльози); «...про занепад душі, що потрапляє в полон жадібності й егоїзму»).

Інтерактивні прийоми не є самоціллю. Навпаки, вони допомагають учням «унаочнити» спілкування з письменником, заглибитись в ідейно-художній зміст його твору.

Чому ж так важливо вчителеві правильно визначитись в акцентованні твору, а від того і в кінцевому результаті? Насамперед тому, що чітке бачення кінцевого результату змушує всі складові компоненти особистісно-зорієнтованого уроку працювати на його досягнення. І тоді урок стає цілісним, системно організованим, а значить, і ефективним.

Визначення тих змістових аспектів, яким слід віддавати перевагу при вивченні твору, також допоможе учителю дібрати *ім'я уроку*. Воно не є обов'язковим, але бажаним, оскільки налаштовує учнів на роботу розуму і серця. *Ім'я уроку* – це, як правило, образний вислів, що передає основну думку передбаченої програмою теми. На дошці і в зошиті запис імені уроку передє його темі. Так, вивчаючи життєписи письменників, добре ремо висловлювання з їхніх творів або з творів про них:

- *«Шлях безумної подорожі».*

Життя і творчість Миколи Хвильового;

- *«Я народився і жив для добра і любові».*

Життєвий і творчий шлях О. Довженка;

- *«Прикутий Прометей», «співець болю і боротьби П. Грабовський».*

Шляхами життєвої і творчої долі поета;

- *«На світі безліч таких, як я,*

Та я, їй-Богу, один» або:

- *«Я хочу правді бути вічним другом*

І ворогом одвічним злу».

Знайомство з Василем Симоненком – людиною і поетом;

- *«Вітрами й сонцем Бог мій шлях намітив».*

Загальний огляд життя і творчості О. Теліги;

- *«Друг людини, друг природи й праці,*

Грізний недруг нечисті і зла».

Життєвий і творчий шлях видатного гумориста Остапа Вишні;

- *«Чи кожен здатний винести свій хрест,*

Ще за життя не лігши в домовину?»

Шляхами тернистої долі В. Стуса.

Відповідно формулюємо ім'я уроку, на якому вивчається і конкретний художній твір, як-от:

- *«Почуття возвеличують людину».*

Образи драми І. Котляревського «Наталка Полтавка»;

- *«Не бути байдужим до людського горя!»*

Тема взаємин митця і суспільства у новелі М. Коцюбинського „Intermezzo”;

- *«Я хочу бути людиною!»*

Образ Олени Ляуфлер у повісті О. Кобилянської «Людина»;

- *Таємниця зів'ялих троянд Лесі Українки.*

Інтимний світ ліричної героїні поезії в прозі «Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами»;

- *«Життя... Який у нього зміст?»*

– *А той, що ти вкладеш...»*

Роздуми над проблемою життєвого вибору персонажів роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»;

- *«Сучасний вандалізм – звідки він, звідки ця психологія браконьєрства?»*

Психологія творця життя і психологія руйнача у романі О. Гончара «Собор»;

- *«Справжня енциклопедія радянської політичної в'язниці».*

Зображення в романі І. Багряного «Сад Гетсиманський» трагічних картин життя народу в часи сталінських репресій на прикладі сім'ї Чумаків, або:

- *«Новітній українець у Саду Страждань».*

Образ головного героя роману І. Багряного «Сад Гетсиманський» Андрія Чумака (добирається ім'я і формулюється тема уроку відповідно до вибраного шляху аналізу твору).

На початку роботи в системі особистісно зорієнтованого навчання учитель сам добирає ім'я уроку, оголосивши його тему, а згодом привчає до цього учнів. Нерідко у пригоді стають прислів'я і крилаті вислови, написані ними з різних джерел і занесені до папок успіху в одну з відповідних рубрик («Афоризми», «Мудрі думки» тощо). «Ім'я уроку» стає тим стрижнем, який визначає зміст завдань на всіх етапах особистісно зорієнтованого уроку.

6. 1. 2. Структура особистісно зорієнтованого уроку та її особливості

Структура особистісно зорієнтованого уроку передбачає чотири етапи:

I. Мотиваційний етап (з'ясування емоційного стану школярів, забезпечення емоційної готовності до заняття; актуалізація суб'єктного досвіду та опорних знань).

II. Цілевизначення та планування.

III. Опрацювання навчального матеріалу.

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап.

Така структура уроку не є догмою. Але, готуючись до нього, учитель має передбачити, на якому етапі він подбає про емоційне забезпечення готовності учнів, де звернеться до їх суб'єктного досвіду, як забезпечить рефлексію і самооцінку.

На першому, **мотиваційному етапі**, дуже важливо насамперед подбати про емоційний стан учнів, створення позитивного настрою, який би забезпечив відповідний настрій на роботу, допоміг подолати боязнь, невпевненість у собі, навіть страх. Знаючи, які емоції переважають у його вихованців, педагог відповідно вибудовує свою діяльність. Проте особливості ваги тут набуває опертя на суб'єктний досвід учнів, адже з нього починається сприйняття й осмислення художнього твору.

Методи і прийоми з'ясування емоційної готовності до уроку:

1. *Словесний настрій.*
2. *«Побажай мені удачі!»*
3. *Поетична хвилинка.*
4. *Асоційований образ настрою.*
5. *«Прогноз погоди».*
6. *Комплімент.*

Приклади *«Поетичної хвилинки»*. Її мета – емоційно настроїти учнів на сприйняття матеріалу, викликати роздуми, співзвучні з темою уроку. Наприклад: *10 клас. Панас Мирний. «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»*

Учитель читає вірш М. Рильського:

*Коли тривоги життєвої
Тебе підхопить вітер злий,
По вінця сили трудової
У серце стомлене налий.*

*Нехай не вие самотина,
Як чорний пес за ворітьми!
Скажи крізь муку: я – людина!
А дій крізь горе: я – з людьми!*

Прийом *«Незакінчене речення»*:

«Прослухавши поезію М. Рильського, я відчув (відчула) ..., зрозумів (зрозуміла) ...»

А перед вивченням біографії *Л. Костенко* (11 клас) можна прочитати вірш Г. Чубач *«Жінка»*:

*Нехай мені доля
Вготовила муки.
Не камінь на плечі,
А цілий обвал.
Я – буду щаслива.
І в смутку розлуки
Я буду молитись
На свій ідеал.*

*Нехай моя доля
Знедолено плаче,
Карає і мучить
Нестерпним життям.*

*Я – все-таки сильна!
Я – щось-таки значу!
Я – світ цей дивую
Вродливим дитям!*

*Накотяться біди –
Повинна здолати.
Підкрадеться туга –
Повинна мовчати.
Немеркнуче світло:
Я – жінка, я – мати
Й запалена Богом
Одвічна свіча.*

*І хто мене кине –
Покинутий буде.
Хто словом осудить –
Осудиться сам.*

*Земна і небесна.
Такою пребуду.
Такою достанусь
Грядущими вікам.*

Речення-роздум: «Лірична героїня вразила мене...»

Методи і прийоми актуалізації суб'єктного досвіду:

1. *Асоціювання.* Прийом можна застосувати під час ознайомлення з особою письменника, обміну першими враженнями про героїв твору. Наприклад: Котляревський асоціюється у дев'ятикласників з *джерелом*; Леся Українка для десятикласників – *квітка ломикамінь, зів'яла троянда, бджілка*; Григорій Многогрішний – *дуб, скеля*; Мина Мазайло – *переко-типоле*.

Цікавою формою є добір *звукових, кольорових, настроєвих асоціацій* до висловів, назв окремих творів.

• На урок, де вивчається новела Лесі Українки «Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами» (у класі нефілологічного профілю це може бути урок позакласного читання), учитель приносить троянду, учні насолоджуються її красою і запахом.

Учитель. Жаль, але з часом квітка зів'яне, її викинуть, і ніхто й не подумає, як пахне зів'яла троянда. А може, ви знаєте? (*Настроєві асоціації учнів*).

А для Лесі Українки зів'ялі троянди пахли наближенням смерті. Тяжка втрата дорогої людини змусила настроїти серце на мовчазний крик троянд, що тихо і непомітно згасають.

• За рядками поезії А. Малишка «Хмаринка в небі голубім»: «Тут («за Касп'єм горбатим») жив співець... Тут він за всіх переболів...» – на основі асоціацій і передбачень встановить особу співця.

2. *Прийом «Роздум-речення» («Незакінчене речення»):*

- «Слово о полку Ігоревім» – твір про...
- Головні персонажі драматичної поеми Лесі Українки «Бояриня» – люди...

Аналіз думок (на етапі рефлексії): як вони змінилися і чому.

3. *Уявіть, що ви...*

• (*Шевченко*, який перебуває в Петропавлівській фортеці в Петербурзі, в одиночній камері, в очікування вироку. Опишіть свій стан. Що відчуваєте? Про що думаете? – Урок літератури у 9 класі за темою «*Караюсь, мучусь, але не каюсь...*» Мотиви циклу поезій «В казематі»);

• (*Івась*, герой віршованої новели В. Симоненка, якого виховувала лише мати, у момент, коли дізнається, що «його вдома тато жде»). Опишіть «себе» в цю хвилину: що відчуваєте? Які думки рояться в вашій голові? Чого найбільше бажаєте в цю мить?).

На етапі цілевизначення та планування в учнів формується вміння доречно й чітко визначити цілі діяльності, зважаючи на зміст, тему уроку; узгоджувати власні цілі з програмовими; визначати головне і другорядне, відоме і невідоме. Цей етап допомагає учням самостійно планувати власну діяльність, керувати нею, відчуваючи себе суб'єктом, а не об'єктом пізнання.

Методи та прийоми цілевизначення:

1. *Знаю – хочу знати – дізнався (ЗХД)*: наприклад, за темою «Громадянський пафос літератури ХІХ – початку ХХ століття» (10 клас).

2. *Передбачення* щодо змісту твору: «Я думаю, поема «Кирпатий барометр» – це твір про...» (за темою «Тривога за майбутню долю України в контексті майбутнього людства в поемі В. Симоненка «Кирпатий барометр»).

3. *Вибір епіграфа*.

Учитель пропонує 2 – 3 епіграфи до вивчення теми. Учні вибирають один із них, аргументуючи свій вибір.

Так, перед вивченням біографії Лесі Українки на дошці на плакатах вивішуються три висловлювання: «*Лиш боротись – значить жити*» (І. Франко); «*Сором сліз, що ллються від безсилля*» (Леся Українка); «*Людина, одне існування якої робить життя радісним і щасливим*».

4. *Вибір правильної відповіді*.

Що спонукало Лесю Українку до написання драматичної поеми «Бояриня»?

- Ностальгія за рідним краєм (поема написана в Єгипті в 1910 році).
- Вболівання за долю України, яка терпіла соціальний і національний гніт.
- Нарікання критиків, що Леся пише лише про чужу історію.
- Спілкування з Д. Яворницьким, який у цей час теж перебував у Єгипті.

Учні коментують свій вибір.

(Учитель зачитує роздуми Лесі Українки з цього приводу: «*Я не могла спокійно споглядати, що Україна не має національної державності, що*

заборонено українські школи, переслідується українська мова, література, театр. Звернувшись до історичного минулого, я шукала паралелей між минулим і сучасним»).

5. Членування теми на фрагменти. Наприклад:

Поема Т. Шевченка «Сон» – сатиричне дзеркало* «темного царства» самодержавної Росії*.

За виділеними частинами формулюються цілі уроку:

- визначити ознаки самодержавної Росії як «темного царства», поділивши поему на змістові фрагменти;

- з'ясувати засоби сатири, які використовує поет.

(Завдяки такому підходу перед учнями постане імперська самодержавна Росія, що:

- витягує, висмоктує всі сили з простого люду, доводить його до повного зубожіння (картина «Закріпачена Україна»);

- безжално карає кожного, хто не погоджується з існуючим ладом (картина «В Сибіру. Цар волі»);»

- тримається на військовій силі (картина «У Петербурзі»);

- намагається денационалізувати всі колонізовані народи (роздуми автора біля пам'ятника Петру I, «землячків з циновими гудзиками»);

- виховує рабську психологію, руйнуючи душу людини (сцена «генерального мордобиття»).

Опрацювання навчального матеріалу є найбільш інформаційно-діяльнісним уроком, який ще називають етапом «побудови учнями знань», підкреслюючи таким чином, що учні не засвоюють передані кимось знання, а будують їх самостійно у процесі активного пошуку.

Форми, методи і прийоми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на цьому етапі повинні відповідати таким вимогам, як: діалогічність, діяльнісний характер, спрямованість на індивідуальний розвиток учня.

Кінцевим результатом має стати *освітній продукт* – розв'язана проблема, виконане завдання тощо.

Методи та прийоми:

- вивчення літературознавчої теорії: «Робота з термінами»; «Викресли зайве»; «Читаємо та запитуємо»; «Понятійна таблиця»; «Уявний діалог стилів (письменників, епох)»;

- обговорення дискусійних питань: «Займи позицію»; «Коло ідей»; «Дискусійна сітка Алверманна»; «Ручки – на середину»; «Таблиця «Так – Ні»; «Акваріум»; ПРЕС;

- формування творчих здібностей: «Вільне письмо»; «Твір-асоціація»; «Лист улюбленому герою (авторові)»; «Інтерв'ю з письменником (героєм)»; «Сенкан».

Виправданими прийомами на уроках літератури у старших класах є такі:

- *міні-дискусія*. Наприклад:

- «Яка кінцівка повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» реалістична: першої редакції чи видання 1887 року? (10 клас).

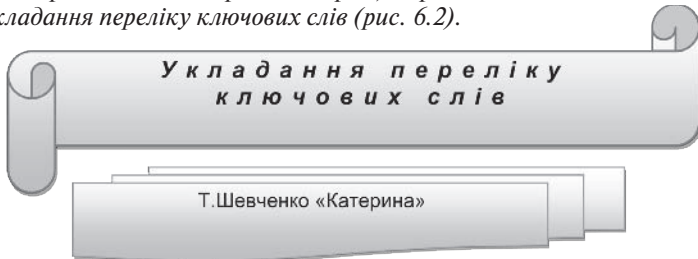
- Чи є нормою людського життя принцип Пузиря «...аби бариш, то можна все».

- Чи варто захищати почуття власної гідності, коли кохаєш? (11 клас. Д. Павличко. «Коли ми йшли удвох з тобою...»);

- «Займи позицію». Наприклад:

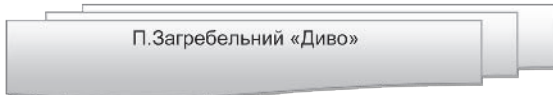
- Чи згодні ви з життєвим принципом Платона Ангела: «Жити треба не абияк, а добре, багато – вкоренятися у життя, щоб усе було і про запас було. І це не гріх... Більше ми робим – краще державі»?

- Укладання переліку ключових слів (рис. 6.2).

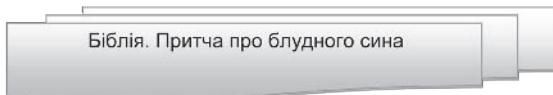
Трагічний шлях Катерини

Стосунки з москалем – народження позашлюбної дитини – осуд односельців – відречення батьків – поневірвання по світу, самотність і безпорадність – зустріч з москалем і загибель останньої надії – трагічна смерть Катерини.

Шлях Сивоока на мистецьку вершину

Ліс. Дід Родим (Доброзичливе ставлення до природи – язичницького божества, пізнання таємниць гончарського ремесла) – Київ. Ярослав (Зустріч допомогла зрозуміти глибину християнського світогляду, здатність до самопожертви в ім'я нації, мистецтва) – Радогость. Ягода (Сильні враження від побаченого святилища, гармонії стосунків між мешканцями Радогості) Монастир. Ченці (Читання книг) – Константинополь. Агапіт (Майстерність виконання, техніка і досвід).

Від сваволі до покаяння. Шлях молодого сина

Свавілля – самолюбство – розлука – марнотратство – духовна руїна – самоприниження – голод – роздуми – рішення – каяття – повернення – примирення – новий одяг – радість – любов.

Рис. 6.2. Укладання переліку ключових слів

Цей прийом дозволяє не тільки виділити основні епізоди в розвитку сюжетної лінії, але й побудувати на основі виконаного завдання бесіду за змістом твору.

Наприклад: простежуючи шлях молодшого сина із «Притчі про блудного сина», ставимо *проблемне питання*: «Чому так сталося, що молодший син замість свободи, заради якої пішов з дому, знайшов нужду?» А далі пропонуємо учням виділити найважливіші моменти на його шляху, на яких у ході бесіди й акцентуємо увагу (на схемі вони підкреслені):

«духовна руїна»

- Чому з життя сина зникла дружба, людські стосунки?

- Чи можна стверджувати, що він у цей момент втратив себе як особистість?

«роздуми»

- Який вихід можна знайти у час розчарувань? Чи завжди прийняте рішення буває правильним?

«каяття»

- Чому шлях сина закінчився щасливо?

«любов»

- Яка людина здатна прощати всі провини?

• Дієвими є також інші прийоми: *проблемні запитання, дискусійна сітка Алверманна, складання логічних схем (рис. 6.3)*.

Проблемні запитання

Вивчаючи життєпис письменника

- Як ви розумієте слова Дмитра Павличка: «...нам треба голосу Малишка»? (7 клас).
- «Я ніколи не була духовно нижча за оточення...» -- писала у своєму щоденнику О. Кобилянська. Що свідчить про те, що письменниця була духовно вищою за міщанський світ, у якому жила? (10 клас).
- Чи мала підстави Ліна Костенко сказати про себе: «Я вибрала долю собі сама...»? Які саме? (11 клас).

Вивчаючи художній твір

- Що спільного між епіграфом до «Послання...» Т. Шевченка і самим твором? (9 клас).
- Яка роль «дійових осіб» у новелі М. Коцюбинського «Intermezzo»? (10 клас).
- Чи тільки ностальгія призвела Оксану (героїню «Боярині» Лесі Українки) до загибелі? (10 клас).
- Який зміст вкладає Марія, героїня однойменного роману Уласа Самчука, у слова: «Щастя наше в повноті існування»? (11 клас).

Приєм «внутрішніх паралелей»

Ліна Костенко
«Маруся Чурай»

Леся Українка
«Лісова пісня»

між образами

- Чому ні Маруся, ні Мавка не можуть вибачити зради, хоч і продовжують кохати своїх обранців?
- Першопричину трагічного завершення стосунків з Грицем Маруся пояснює так: «Моя душа чолом сягала неба, а Гриць ходив ногами по землі». Чи стосуються ці слова Мавки і Лукаша?
- У чому трагедія Мавки і Марусі? Лукаша і Гриця? Спільне та відмінне.

Олександр Довженко
«Зачарована Десна»

Михайло Стельмах
«Гуси-лебеді летять»

між ідейно-художнім змістом

- Про що йдеться у повістях? Назвіть спільне та відмінне.
- У чому виявився зв'язок людини і природи?
- Кому (чому) повинні подякувати Михайлик і Сашко і за що? Зробіть висновок про роль родини у становленні дитини як особистості.

- Як ви розумієте назви творів? Що вони символізують?
- Сформулюйте основну думку повістей.

Дискусійна сітка Алверманна

О. Коломієць «Дикий Ангел»

Так

- 1.
- 2.
- 3.

Чи були щасливі діти в сім'ї Платона Ангела?

Ні

- 1.
- 2.
- 3.

В. Стефаник «Новина»

Так

- 1.
- 2.

Чи можна виправдати Гриця Летючого?

Ні

- 1.
- 2.

I. Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я»

Так

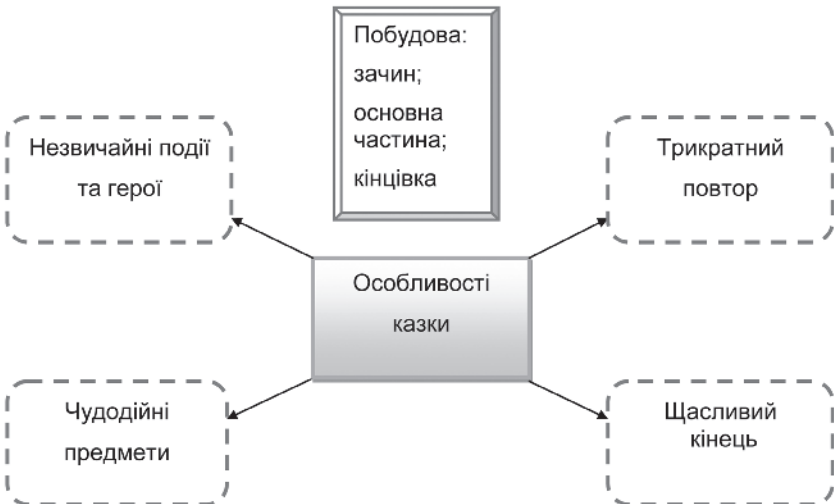
- 1.
- 2.
- 3.

Чи можна вважати
Кайдашеву сім'ю
моделлю сучасної України?

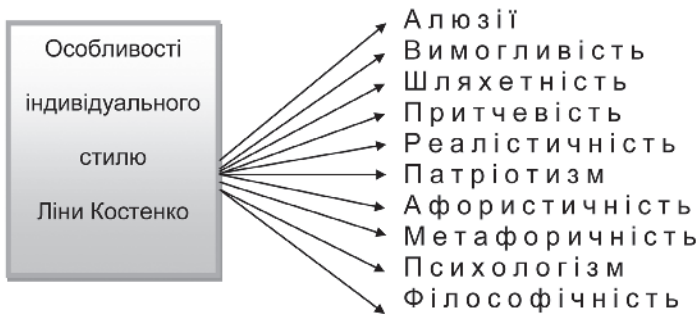
Ні

- 1.
- 2.
- 3.

Складання логічних схем - опор

Жанри поезії І. Франка

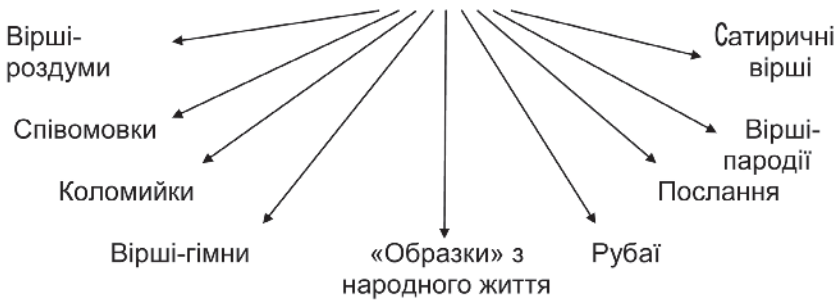

Рис. 6.3. Прийоми на етапі опрацювання навчального матеріалу

Рефлексивно-оцінювальний етап особистісно зорієнтованого уроку дозволяє вчителю побачити реакцію учнів на навчання. Його мета — згадати, виявити та усвідомити основні етапи діяльності; узагальнити й систематизувати основні ідеї; обмінятися думками; з'ясувати особисте ставлення учнів до виучуваного та процесу навчання; виявити отримані результати та зіставити їх із запланованими.

Рефлексія в основному вербальна, але обмежуватися лише словесною формою не варто. Тут можуть бути застосовані *малюнки, схеми, графіки* тощо.

На підсумковому етапі уроку виділяють такі стадії:

- встановлення фактів (що відбулося?);
- аналіз причин (чому відбулося?);
- планування дій (що робити далі?).

У центрі аналізу — результат навчання і шлях до нього. Важливу роль відводимо також рефлексії почуттів, пов'язаних з діяльністю, і визначенню особистісної значущості вивченого. Виправданою є і рефлексія очікувань та реальних результатів.

Найпоширеніші запитання для рефлексії можна сформулювати так:

- Чого я навчився на уроці?
- Що було найцікавішим (найважливішим) і чому?
- Які я виконував (ми виконували) завдання і якими способами?
- Які труднощі зустрічалися і як я долав (ми долали) їх?
- Кому і за що я хочу подякувати?
- У чому я змінився?

– *Що я відчув під час уроку? Яким був мій настрій? Завдяки чому він змінився?*

Методи і прийоми узагальнення та рефлексії:

1. *«Незакінчене речення»*. Наприклад:

- «Для мене найважливішим на уроці було ...»
- «Сьогодні я зрозумів (здумався, переосмислив) ...»
- «Найбільшим моїм успіхом на уроці було ...»
- «Тема сьогоднішнього уроку для мене цінна тим, що ...»
- «Я почувся на уроці ..., тому що ...»

2. *«Шкала поглядів»*. Наприклад:

• до уроку за темою *«Бути грому великому!»* Осмислення невідомим автором причин поразки Ігорового війська (поема «Слово о полку Ігоревім», 8 клас) для рефлексії пропонуємо запитання *«У чому цінність давньоруської пам'ятки для нас, людей ХХІ століття?»*;

• на етапі узагальнення уроку за темою *«В. Стус – людина моральної абсолюту»*. Сторінками тернистої долі поета (11 клас) задаємо таке рефлексивне питання: *«Що в характері В. Стуса гідне вашої поваги і захоплення?»*

3. *«Вільне письмо»*:

• п'ятихвилинне есе про урок (учні занотовують усе, що спаде на думку з приводу уроку);

• есе на запропоновану вчителем тему, наприклад: *«Пузир – віддзеркалення минулого чи майбутнього?»* (10 клас, І. Карпенко-Карий. «Хазяїн»); *«Я не Маруся Чурай, але я також...»* (11 клас. Л. Костенко. «Маруся Чурай»).

4. *«Вітер дме»*. Наприклад:

Вітер дме для тих, хто...

- зрозумів основні проблеми твору... Які?
- осмислив ідеї, проголошені автором... Які?
- активно працював... Що саме робив?
- переосмислив власні життєві цінності... Які?
- хотів би дізнатися більше... Що саме?

5. *«З чим я йду...»*

Учитель просить учнів уявити, що перед ними знаходиться великий кошик, де вміщені знання, уміння, навички, думки, ідеї, почуття, що мали місце на уроці, і зараз кожен може взяти собі будь-що, йдучи додому.

Учні по черзі кажуть:

- Я йду з цього уроку...

Оцінювання на особистісно зорієнтованому уроці має свої особливості. До традиційної оцінки (у балах) додаються інші її форми: есе, тести, самооцінка, спостереження, інтерв'ю, папки успіху, словесне оцінювання.

Зі зверненням до інтерактивного навчання дедалі більшої ваги набуває роль самооцінки учнем своїх досягнень як важливий крок на шляху становлення особистості. Обов'язковою вимогою при цьому є ознайомлення учнів із критеріями оцінювання й таблицями, де фіксуватимуть-

ся результати роботи. Оволодіння відповідними прийомами допомагає учням правильно визначити шлях досягнення цілей і спланувати його.

Систематизований матеріал з проблеми учитель знайде у методично-му посібнику А. Фасолі та О. Гаврилюк [7, с. 81–104].

Дієвою формою осмислення школярами результатів навчання і постановки нових цілей, демонстрації динаміки і прогресу у навчанні є *папки успіху*. Упродовж року учень вкладає сюди матеріали, які, як він вважає, реально засвідчують його систематичну роботу над собою, а отже, зростання. Ведення папок успіху вимагає від учня творчого підходу – від оформлення титульної сторінки до змісту тих матеріалів, які він занесе в окремі розділи. Скільки учнів – стільки ідей. І вони, безперечно, цікаві вчителю .

*З досвіду роботи О.З. Городної,
вчителя української мови та літератури
Володимирецького районного колегіуму*

Про папки успіху

За тридцять років учительської праці стільки всього думано-передумано! Не раз задавала собі питання: «Що має бути основною метою, до якої прагне учитель на уроці?» Одним словом, можливо, й не вилостиш. І все ж, я давно зрозуміла, що отим спільним знаменником, до якого зводяться всі цілі уроку, є *радість учня від особистого успіху*.

Навіть маленька удача окрилює дитину, додає їй сили і бажання вчитися, пізнавати, врешті – віри у себе. А коли кожне досягнення не губиться, а старанно фіксується, то учневі хочеться неодмінно поліпшити свої результати в навчанні.

Ці роздуми навіяні спостереженнями за папками успіху, які більше року ведуть мої учні. Є в папках рубрики обов'язкові і довільні, які восьмикласники завели за бажанням і назвали по-своєму. На форзаці титульної сторінки – напис «Моя формула успіху». Хтось вивів цю формулу «математично»: «Гарні манери + освіченість + висока внутрішня культура», більшість – прислів'ями і крилатими висловами:

Роби все вчасно! І тоді не буде часу для нудьги!

Якщо лежати на боці і тільки мріяти, нічого не досягнеш. Під лежачий камінь вода не тече!

Хто не хоче, каже, що не може.

Корінь праці гіркий, але овоч солодкий.

Стоїш високо – не будь гордим, стоїш низько – не гнися!

Вперта праця все перемаже.

Хто шанується, того й люди шанувати будуть.

На окремому листку – мої поради, які, що мене приємно вразило, кожен учень помістив у свою папку, Ось вони:

Вирішуй свої проблеми, не уникай їх. Віра у себе сприятиме тобі.

Відганяй думки слабкої волі. Активне прагнення допоможе досягти успіху.

- Не сприймай свої невдачі і поразки як належне, а успіх — як випадковість. Дорожи своїми успіхами!

Крок за кроком кожного дня намагайся стати самодостатнім.

- *Пам'ятай, що у житті дуже важливо навчитися доводити розпочату справу до кінця. А допоможе тобі у цьому сила волі.*

Саме вона сприяє досягненню успіху у будь-яких справах і запобігає багатьом прикросам.

Гартуй свою силу волі щодня — і ти зможеш керувати своїми вчинками.

*З побажанням успіху
твоя вчителька О. З. ГОРОДНА.*

Рубрика «Мої творчі знахідки» послужила стимулом у написанні учнями творчих робіт. У папки заносяться лише твори, де поруч із балом (не обов'язково високим) є похвала «Молодець!» У таких роботах може бути лише одна цікава думка, судження, висловлене одним реченням, але вони варті уваги і заохочення (на полях — три знаки оклику). Як учитель, керуюся при цьому мудрим правилом: порівнюй учня лише з ним самим, сьогоднішнього — з ним же учорашнім. Дуже важливо помітити розвиток дитини: хай творче зростання ще незначне, але все одно оціни його.

Стараються учні писати цікаві твори ще й тому, що найближчим часом плануємо видати колективну збірку «Наші найкращі твори». А складуть її лише ті, що вміщені у папках успіху.

У рубрику «Я — автор» восьмикласники заносять складені ними тести, літературні диктанти, кросворди тощо; не пустують файли розділів «Повідомлення. Реферати», «Улюблені поезії», «Афоризми».

Кілька слів про «Сходинки успіху» (інші іназви — «Мене похвалили», «Промінчики добра», «Мої здобутки»). Окрім учителя, подяки записують сюди однокласники і батьки. Вони обов'язково оголошуються у класі і на батьківських зборах, деякі — на загальношкільній лінійці.

Цікаво, що окремі учні завели сторінку зауважень на зразок «Колючки» («Кактус», «Їжачок»). Тут більше самокритики, є окремі записи однокласників, висловлені тактовно і по-дружньому. Думаю, що така рубрика не зайва, адже той, хто бачить свої помилки і визнає їх, зможе їх виправити. А це теж крок на шляху самовдосконалення.

Значення папок успіху незаперечне. Найперше воно полягає в тому, що учні розуміють: до успіху не йдуть семимильними кроками, не можна його домогтися і помахом чарівної палички — лише щоденна праця над собою, терпіння і наполегливість є його запорукою.

І ще один важливий аргумент на користь папок успіху уже як методу особистісно зорієнтованого навчання: учень набуває вміння аналізувати й оцінювати власний розвиток, стає більш ініціативним, винахідливим, зрештою – успішним, що дуже важливо для його адаптації у сучасному динамічному світі.

Учні про папки успіху
(уривки із рефлексивних письмових робіт восьмикласників
«Мій шлях до успіху»)

«Мені подобаються особистісно зорієнтовані уроки літератури. Вони допомогли мені зрозуміти таку істину: для того, щоб бути цікавою людиною, треба багато читати. І тепер я читаю більше. Кожна прочитана книжка для мене – це урок життєвої мудрості.» (Ольга К.).

«Майже у кожної людини є заповітна мрія. Як не прикро, але мрії здійснюються не завжди, інколи вони так і залишаються недосяжними. Я мрію стати лікарем, тому навчаюся у класі хіміко-біологічного профілю. У моїй папці успіху є грамоти за перемогу у районній і обласній олімпіаді з хімії. Але я також радію подякам за призові місця у конкурсній читців, на краєвій літературний твір, за участь у святі «Каменяреве віще слово». Мій твір про маму прочитали на батьківських зборах. Мамині сльози радості були для мене найбільшою нагородою. Це мої маленькі успіхи, але вони такі дорогі мені» (Інна Р.).

«Моя папка успіху ще тоненька. Зразу мені було байдуже, а зараз я трохи переживаю. Було дуже приємно, коли мене вчителька похвалила за літературний диктант, який я склав до твору Є. Гуцала «Хто ти?». Слова вчительки я обвів червоним чорнилом: «Захочеш – і зможеш. Доказуй це собі частіше!» (Роман Б.).

«Оля С. подякувала мені за те, що я гарно справилася з обов'язками спонсора знань. Моя подруга часто хворіє, і я допомогла їй підготуватися до тематичних атестацій. Коли вчителька зачитала Олину подяку, всі аплодували. Я відчула, що червонію. Звичайно, від радості» (Таня П.).

«Моя улюблена рубрика – «Афоризми». Туди я записую цікаві думки, почуті і прочитані. Над деякими висловами довго роздумую. Багато з них використала у своїх творах. Найбільше мене вразило мудре висловлювання: «Найсильніша та людина, яка має владу над собою». Думаю, це варто пам'ятати всім і завжди» (Софія Г.).

Змінюється парадигма оцінювання навчальних досягнень і розвитку учня – змінюються і шляхи її забезпечення, а вчитель як суб'єкт управління не повинен стояти осторонь цієї проблеми. Результати аналізу можуть стати підставою для розмови з учнем про причини його успіхів і невдач (якщо такі були) чи шляхи вдосконалення досягнутого. Оцінка кращих

папок може впливати на тематичну оцінку або зараховуватися як підсумкова робота.

Таким чином, особистісно зорієнтоване навчання забезпечує особистісний розвиток через психологічну комфортність, емоційну розкутість, зацікавленість, толерантність, самостійність учнів у здобутті знань, а отже, сприяє самоствердженню, самореалізації, саморозвитку особистості.

6.2. Особистісно зорієнтовані уроки для 9 класу з давньої української літератури

Урок 1

Тема уроку. Українська середньовічна література XI-XV ст. Розвиток писемності після хрещення Русі-України. Найдавніші рукописні книги Київської Русі (Остромирове Євангеліє, Ізборник Святослава).

Мета уроку: дати дев'ятикласникам уявлення про українську середньовічну літературу XI-XV ст., її види та найкращі зразки перекладної літератури, що дійшли до нас; розкрити значення хрещення Русі-України для розвитку писемності; виховувати учнів у пошані до давньої української літератури.

Цілі уроку:

Учні знатимуть: роль християнства у духовному житті українського народу; періодизацію давньої української літератури; назви найдавніших рукописних книг.

Учні вмітимуть:

- розкрити значення хрещення Русі-України для розвитку освіти і культури на Русі; визначити основні етапи розвитку давньої української літератури (за Д. Чижевським), з'ясувати значення стародавніх книг для сучасних поколінь;
- аналізувати й обговорювати запропоновані вчителем цілі; планувати роботу, спрямовану на досягнення цілей у вивченні даної теми.

Тип уроку: Урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, картки зі схемою «Жанрова система літератури XI-XIII ст.», слайди.

Методи, прийоми і форми роботи: розповідь учителя, робота з підручником, передбачення, «Мікрофон», робота в парах, повідомлення учнів, «Незакінчене речення», бесіда.

Хід уроку

I. Мотиваційний етап.

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку. (Обмін побажаннями).
2. Актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань.

• «Мікрофон». Що, на вашу думку, робить нас справжніми синами і дочками нашої батьківщини, справжніми патріотами?

• Слово вчителя.

«Істинний Малої Росії син», – так гордо заявляв про себе Самійло Величко, автор наймонументальнішого твору у давній Українській історіографії, чоловік, у якого билося в грудях палке серце, що горіло Любов'ю до рідної землі. В епоху Руїни біль його народу став його боєм – і він створює свій Літопис, з якого постає перед нами різюча картина Руїни: «...гніви, незгоди, властолюбства, роздвоєння, зміни, пориви, заздрості, ворожнечі, чвари з кровопролиттям та інші, подібні до цих, зло пригоди й непотребства...» – і в якому автор дошукується причин, чому так сталося на цій землі, чому впали у безвихідь її люди. Самійло Величко – лише одна з монументальних постатей, а його Літопис – лише одна з величних пам'яток, якими так багата давня українська література. «Ми не повинні забувати, – застерігав свого часу І. Франко, – що й перед Котляревським у нас було письменство і були писателі, було духовне життя, були люди, що сьак чи так вибігали думкою поза тісний круг буденних, матеріальних інтересів, сьак чи так шукали якихось ідеалів і доріг для їх осягнення».

Вчитаймося і ми пильніше в рядки творів, що з'явилися в сиву давнину, – і, сподіваюся, їхні сюжети, мотиви й образи ушляхетнять наше серця, розширять наше розумові обрії, умудрять нас вірними синами і дочками своєї землі.

Передбачення. Чим може бути цікава давня українська література сучасному молодому поколінню.

II. Цілевизначення і планування.

1. Представлення учителем концепту теми.

2. Вибір цілей із загального переліку, доповнення їх власними.

3. Колективне планування діяльності.

III. Опрацювання навчального матеріалу.

1. Розповідь учителя про історичні умови розвитку української середньовічної літератури XI-XV ст., роль християнства у розвитку писемності, освіти та культури.

2. Робота в парах.

• Опрацювання таблиці «Періодизація давньої української літератури» (*підручник, с. 47-48*).

• Виконання у зошитах завдання 3 (с. 49).

3. Розповідь учителя з використанням опорної схеми «Жанрова система літератури XI-XIII ст.»

(Картки зі схемами роздаються учням. Ксерокопії їх учні заносять до папок успіху, працюють з ними упродовж вивчення теми; на основі відомостей, поданих у схемі, складають літературні диктанти, тестові завдання тощо).

4. Повідомлення учнів про найдавніші рукописні книги Остромирове Євангеліє та Ізборник Святослава (1073, 1076 рр.) з використанням слайдів (окремі сторінки, кольорові заставки, мініатюри з цих пам'яток).

5. «Незакінчене речення»: «Стародавні книги для сучасних поколінь цінні тим, що...»

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап.

1. Бесіда.

- Що найбільше запам'яталося на уроці?
- Які роздуми викликало?
- Чи спроможна сьогодні мережа Інтернет замінити бібліотеку? Свою думку аргументуйте.

Домашнє завдання.

Обов'язкове. 1. Опрацювати матеріал підручника (с. 44-49). 2. Прочитати «Поучення Володимира Мономаха дітям»; виписати 2-3 вислови, які сподобались. 3. Прочитати біблійні легенди із Старого Заповіту: про створення світу, про перших людей Адама і Єву, про потоп на землі, про Вавилонську вежу, про Мойсея.

За бажанням. 1. Скласти запитання для літературного диктанту за темою уроку. 2. Підготувати повідомлення на теми «Як Біблія прийшла в Україну» і «Вплив біблійних сюжетів на українську і світову культуру».

Урок 2

Тема уроку. Перекладна церковна література. Біблія – видатна пам'ятка світового письменства. Старий Заповіт. Легенди із «П'ятикнижжя Мойсеевого». Десять заповідей. Книги навчальні поетичні (*Приповісті Соломонові, Книга псалмів, Пісня пісень*).

Мета уроку: дати учням уявлення про Біблію як зразок перекладної церковної літератури і як найвеличнішу Книгу світу, час, місце її написання, будову; ознайомити учнів із структурою Старого Заповіту, змістом деяких легенд, моральним змістом 10 заповідей Господніх; розкрити художню цінність поетичних книг Старого Заповіту; розвивати вміння аналізувати прочитане, висловлювати власні думки; формувати розуміння духовних цінностей.

Цілі уроку.

Учні знатимуть: час, місце написання, структуру Біблії, будову Старого Заповіту; зміст легенд про створення світу, про перших людей Адама і Єву, про потоп на землі й Вавилонську вежу; десять Божих заповідей; назви навчальних поетичних книг Старого Заповіту, зміст деяких висловлювань з них, значення поняття *псалом*; пояснити художню цінність навчальних поетичних книг Старого Заповіту.

Учні вмітимуть:

- розповідати про Старий і Новий Заповіти; переказати і тлумачити біблійні легенди; коментувати деякі вислови з Біблії;
- сформулювати власні цілі вивчення теми.

Тип уроку.

 Комбінований.

Обладнання: Біблія, підручник, репродукції картин на біблійні теми Старого Заповіту, тексти легенд, Приповістей Соломона, картки із висловами Соломона.

Методи, прийоми і форми роботи: повідомлення учнів, розповідь учителя, бесіда, робота в парах, «Незакінчене речення», «Мікрофон».

Епіграф: «Тільки стережися і дуже пильнуй свою душу, щоб не забув ти тих речей, що бачили очі твої, і щоб вони не повиходили з серця твого по всі дні життя твого, а ти подаси їх до відома синам твоїм та синам твоїх синів»

(Старий Заповіт,
Повторення Закону, розділ 4, глава 9).

Хід уроку

I. Мотиваційний етап.

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку. «*Створи словом настрій*».

Сусіди по парті висловлюють один одному вдячність за добрий вчинок, душевні якості тощо. (*Це можна записати у папки успіху*).

2. Актуалізація суб'єктного досвіду та опорних знань.

- Учні зачитують виписані цитати з «Поучення Володимира Мономаха дітям».

(Наприклад:

Паче всього – гордості не майте в серці і в умі.

Старих шануй, як отця, а молодих – як братів.

Лжі бережися, і п'янства, і блуду, бо в сьому душа погибає і тіло.

І людину не минайте, не привітавши, добре слово їй подайте.

Добре поводяться, не лінуються ні до чого доброго, а насамперед до церкви ходити.

Убогих не забувайте, але, наскільки є змога, по силі годуйте й подавайте сироті, і за вдовицю вступітьте самі, а не давайте сильним погубити людину. Ні правого, ні винного не вбивайте і не повелівайте вбити його; якщо хто буде достоїш навіть смерті, то не погубляйте ніякої душі християнської).

- Бесіда:

- Чи важливі ці настанови Володимира Мономаха сьогодні? Чому?

- Звідки, на вашу думку, черпав князь мудрість для своїх порад?

- Що вам відомо про Біблію? Чому цю книгу ще називають Книгою книг, Святим Письмом, Вічною книгою?

- Прочитайте слова з Біблії, взяті як епіграф уроку. Коротко поясніть, як ви їх розумієте.

II. Цілевизначення і планування.

1. Представлення учителем концепту.

2. Визначення цілей учнями в парах.

3. Колективне планування діяльності.

III. Опрацювання навчального матеріалу.

1. Повідомлення учня «Історія створення Біблії: час і місце написання, її автори».

2. Розповідь учителя про структуру Біблії. (*За таблицею.*)

БІБЛІЯ	
Старий Заповіт	Новий Заповіт
<p style="text-align: center;">П'ятикнижжя Мойсееве</p> <ul style="list-style-type: none"> • Буття • Вихід • Левит • Числа • Повторення Закону 	<p style="text-align: center;">Чотири Євангелія</p> <ul style="list-style-type: none"> • Від св. Матвія • Від св. Марка • Від св. Луки • Від св. Іоанна
<p style="text-align: center;">Історичні книги</p> <ul style="list-style-type: none"> • Книга Ісуса Навина • Книга Суддів • Книги царів • Книги хроніки 	<p style="text-align: center;">Книга історична</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дії святих апостолів • Послання апостола Павла • Соборні послання
<p style="text-align: center;">Книги навчально-поетичні</p> <ul style="list-style-type: none"> • Книга Йова • Книга Псалмів (Псалтир) • Книга Приповістей Соломонових • Пісня над піснями • Книги пророків 	<p style="text-align: center;">Книга пророцька</p> <ul style="list-style-type: none"> • «Апокаліпсис, або Одрокнення Іоанна Богослова»

3. Бесіда за змістом біблійних легенд (*учні прочитали їх дома*).

Розгляньте репродукції картин на теми Старого Заповіту. Які біблійні сюжети втілені в них?

Слово учителя. Перша книга П'ятикнижжя – Буття – розповідає про творення світу і людини, про розвиток людства, про звиродніння людей і винищення їх потопом, про післяпотопну цивілізацію, про початок єврейського народу, з яким Бог укладає угоду через пророків Авраама та Якова (Ізраїля). Книга Буття відкривається знаменитим «Шестидневом», древньою легендою про те, як Бог створив увесь видимий світ. Саме «Шестиднев» – опоетизована розповідь про творення неба і землі, живих істот і перших людей – викликає найбільше запитань, на які нелегко, а то й зовсім неможливо знайти відповідь. Відомий священник і письменник Олександр Мень радив бачити в «Шестидневі» високу священну поезію, а не шукати в цих текстах науково точний опис явищ природи. Автор «Шестиднева» стверджує, що Буття має єдину першопричину – космічний Розум. Світобудову складають три елементи: матерія нежива, жива і людина. Людина в світобудові позначена багато подібністю, і тільки їй

дано владу над світом, владу мудрості, розуму. За допомогою цього дару людина має впокоровувати власні пристрасті, а будучи створена із пороку земного, повинна збагнути і свою залежність від природи, і власну вищість над нею.

- **Бесіда:**

- За чийм образом були створені люди?
- З якою метою Бог створив їх?
- Що сказано в Біблії про день відпочинку? Чому неділя – день, який потрібно проводити у спілкуванні з Творцем?
- Як ви вважаєте, чому Господь наказав першим людям не їсти плоду з дерева пізнання добра і зла?
- Що сталося з людьми, коли Бог вигнав їх з едемського раю?
- Як ви розумієте біблійне твердження: через гріх Адама і Єви всі люди втратили зв'язок з Творцем і збилися з правдивої дороги?
- Чи справедливо, що за гріх Адама страждають всі люди?
- Чому Бог приймає жертву лише Авеля, але відмовляє в цьому Каїну?
- З якою метою Бог накладає на чоло Каїна знак?
- Чому Господь вирішує знищити людей через потоп?
- Хто і завдяки чому рятує все після потопу людство?
- Що символізує веселка в легенді про потоп на землі?
- Як обійшовся Бог з людьми під час будівництва Вавилонської вежі?

Чого він їм не міг простити?

- А що ви вважаєте гріхом? Яких гріхів боїтесь найбільше?
- Виразне читання Десяти заповідей, даних Богом ізраїльтянам на горі Синай (*Книга Вихід*).

4. Ознайомлення учнів із навчальними поетичними книгами. Коментування учнями біблійних висловів «*Страх Господній веде до життя*», «*Страх Господній – початок мудрості*».

- Чи знаєте ви, кому належать ці думки?
- Що вам відомо про царя Соломона?
- Коментар учителя.

За свідченням Книги царів (Книги історичні), цар Соломон був автором трьох тисяч приповідок. Головний зміст, мету і призначення Книги приповістей Соломонових розкривають її перші рядки, де мовиться, що писано ці приповідки задля мудрості і навчання, задля пізнання розсудливості. Автор Книги обіцяє навчити читача справедливості і правосуддю, юнакові – дати знання та обачність, розумному – побільшити знання і мудрість. Із цим завданням автор прекрасно впорався, подавши у Книзі цілий кодекс честі і чесною поведінки. Мудрою, за Соломоном, є людина покірною, чесною, лагідною й люблячою, що вміє будувати свої стосунки з іншими людьми на засадах любові й поваги. Переконаємось у тому, що приповідки Соломона апелюють до розуму людини, до унікальної здатності людської свідомості дисциплінувати саму себе, долаючи власну сваволлю.

- **Робота в парах.**

Протягом 3-4 хвилин у певному розділі Книги Приповістей Соломона знайдіть вислів, який найбільше вразив. Відповідь обґрунтуйте.

Інший варіант. Учитель роздає картки із надрукованими висловами Соломона, учні вибирають один із них і роздумують над його змістом (с. 18, 11).

– Чи завжди ми робимо мудрий вибір?

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап.

1. Виконання учнями в зошитах 1-3 завдань підручника (с. 53).

2. «Незакінчене речення»:

«Біблія як священна і художня книга цікава мені тим, що...»

3. «Мікрофон».

Маючи величезні багатства, цар Соломон просив у Бога мудрості, щоб чесно правити своїм народом. А якими є ваші бажання сьогодні?

4. «Оцінка від мурашки».

Учитель читає одну з настанов Соломона: *«Йди до мурашки, ліноху, поглянь на дороги її – й помудрий: нема в неї володаря, ані урядника, ані правителя; вона заготовляє літом хліб свій, збирає в жнива свою їжу. Аж доки, ліноху, ти будеш вилежуватись, коли со сну свого встанеш? Ще поспати, подрімати ще трохи, руки трохи зложити, щоб полежати, – і прийде, немов волоцюга, твоя неможливість і злидні твої».*

Учні виставляють собі бали за роботу на уроці (максимально – 6 балів) і сумарну кількість балів заносять до щоденника.

Домашнє завдання.

Обов'язкове. 1. Опрацювати матеріал підручника про мову біблійних легенд (с. 52). 2. Виписати із Старого Заповіту 5-6 прикладів художніх засобів мови. 3. У підручнику або літературознавчому словнику знайти визначення про псалом та його тематичні групи, прочитати й осмислити два Давидових псалми (на вибір: 1, 50, 118, 149). 4. Прочитати із Нового Заповіту Притчу про блудного сина і Притчу про сіяча.

За бажанням. 1. Підготувати плакати з біблійними висловами. 2. Написати невелике дослідження «Художні особливості мови біблійних легенд».

Урок 3

Тема уроку. Новий Заповіт – розповідь про духовний подвиг Ісуса Христа – основоположника християнства. Позачасовий і вселюдський характер сюжету Притчі про сіяча і Притчі про блудного сина. Біблійні книги в давній Україні. Використання біблійних тем, сюжетів, мотивів, образів у світовій та українській літературах.

ТЛ: поглиблене поняття про притчу.

Мета уроку: дати учням уявлення про основний зміст книг Нового Заповіту; сприяти засвоєнню ними алегоричного змісту притч; поглибити вивчене про давні переклади Біблії; дати уявлення про Біблію як Книгу книг, мотиви з якої черпали письменники всіх віків; виховувати гуманне ставлення до людей і навколишнього світу.

Цілі уроку.

Учні знатимуть: основний зміст і структуру Нового Заповіту; алегоричний зміст Притчі про сіяча і Притчі про блудного сина; імена перекладачів Біблії українською мовою; найдавніші біблійні книги в Україні; назви деяких творів українських і зарубіжних письменників на біблійні теми.

Учні вмітимуть:

- розповідати про Новий Заповіт; коментувати деякі вислови з нього; розкрити алегоричні образи притч; роздумувати над євангельськими істинами людського буття;
- сформулювати власні цілі уроку з огляду на рівень своїх навчальних досягнень.

Тип уроку. Комбінований.

Обладнання: підручник, тексти притч, плакати з висловами з Біблії, репродукції картин Рембрандта і Шевченка за мотивами Притчі про блудного сина.

Методи, прийоми і форми роботи: бесіда, взаємоопитування, укладання переліку ключових слів, робота в парах, робота в четвірках, заповнення таблиці, «Коло думок», «Мікрофон».

Хід уроку

Епіграф: *«Бог є любов».*
Біблія

I. Мотиваційний етап.**1. Забезпечення емоційної готовності до уроку.**

Учитель виразно читає вірш Ліни Костенко, написаний за мотивами Псалма і Давидових псалмів.

Блажен той муж, воістину блажен,
Котрий вовік ні в празники, ні в будні
І не схибнеться на дорогу зради,
І не змінє совість на харчі, —
І хоч про нього скажуть: навіжений,
І між людьми не буде одиноким,
Крилаті з нього вродяться плоди,
І вже йому ні слава, ні хула
А хто від правди ступить на півметра, —
Не буде в ній ні сили, ні мети,
І хто всіляким ідолам і владам
той хоч умре з набитим гаманцем, —
Куди б не йшов він, на землі і далі,
Бо так воно у Господа ведеться

котрий не був ні блазнем, ні вужем.
не піде на збіговиська облудні.
і у лукавих не спита поради.
душа його у Бога на плечі.
то не біда, — він все одно блаженний.
стоятиме, як древо над потоком.
і з тих плодів посіються сади.
не може вік приборкати крила.
душа у нього сіра й напівмертва.
лиш без'язики корчі німоти.
ладен кадити херувимський ладан,
душа у нього буде горобцем.
дощі розмиють слід його сандалій.
дорога нищих в землю западеться!

2. Актуалізація суб'єктного досвіду та опорних знань.

• Бесіда.

– Ви опрацювали дома Давидові псалми. Переспівом якого псалма є поезія Ліни Костенко?

– Душа нищої людини, за Л. Костенко, «сіра і напівмертва», схожа на горобця. Ви теж так вважаєте? Чому?

– Чи хотіли б ви жити так, щоб дощі не розмили ваших слідів? Що будете робити для цього?

– У Біблії знаходимо такі вислови: «Око за око, міра за міру», «Прощайте ближньому своєму», «Люби і ворогів своїх». Які з них узяті з Нового Заповіту? Свою думку обґрунтуйте.

II. Цілевизначення і планування.

1. Представлення концепту уроку.

2. Вибір особистісно значущих цілей із запропонованого вчителем переліку.

Учні записують у зошити запитання, на які хотіли б знайти відповідь на уроці.

3. Узгодження плану роботи на уроці.

III. Опрацювання навчального матеріалу.

1. Робота в парах. Взаємоопитування за таблицею «Структура Біблії».

2. Поглиблення поняття *притча*.

• Бесіда.

– Що називається притчею?

– Пригадайте притчові твори, які ви вивчали раніше на уроках української і зарубіжної літератур.

• Робота з підручником.

– Опрацюйте в парах статтю про притчу. Виділіть її ознаки і запишіть їх у зошити.

3. Робота з текстами притч.

Притча про сіяча (Євангеліє від Матвія)

• Бесіда.

– Уважно прочитайте притчу. З яких частин вона складається? Який твір нагадує притча? Чим, на вашу думку, вона відрізняється від байки? Розкрийте ознаки притчі на прикладі даного твору.

– Яке символічне значення зерна, ґрунту і плоду?

– *Робота у четвірках.*

Прочитайте у тексті тлумачення змісту оповідної частини. Заповніть таблицю. (*Учні заповнюють ліву частину таблиці*).

Алегоричні образи	Їх значення
Зерно, що впало край дороги	Люди, які не сприйняли слова Божого і віддали душу дияволу
Зерно, що впало на кам'янистий ґрунт	Люди зі слабкою вірою, яка не витримує випробувань
Зерно, що впало між терном	Люди, які сприймають Боже слово, але більше дбають про матеріальні блага
Зерно, що впало у добру землю	По-справжньому віруючі люди

– Ким ви є? До якої категорії людей належите? Чи важливо для вас бути «доброю землею», в якій проростає плід?

Притча про блудного сина (Євангеліє від Луки)

- Укладання переліку ключових слів (робота в четвірках).

За сюжетом притчі і репродукціями картин Рембрандта накресліть дорогу молодшого сина, позначивши за допомогою ключових слів «віхи» його життя.

(Егоїзм – розлука – марнотратство – деградація – скрута – роздуми – рішення – каєття – повернення – примирення – радість).

- Бєсїда.

- Чому молодший син бажає смерті батька («Було б краще побачити батька мертвим»)?

- У чому він знайшов задоволення, покинувши батьківський дім і забравши спадщину?

- Чи можна стверджувати, що в цей момент він втратив себе як особистість?

- Молодший син прагнув одержати необмежену свободу. Чи зміг він розумно нею скористатися? Який висновок ви зробили для себе?

- Який вихід можна знайти у час розчарувань? Що врятувало героя притчі від безславного кінця? Підтвердіть свої думки текстом.

- У чому мудрість батька? Чи можна вважати його образ прообразом Бога?

- Коло думок.

– Як ви розумієте біблійний вислів «Бог є любов»?

- Повідомлення учнів:

1. «Як Біблія прийшла в Україну».

Було це ще до Київської Русі. Відомо, що слов'янський просвітитель Кирило бачив у Криму в одного русина книгу, перекладену руською мовою. А в часи Київської Русі Біблія потрапила до нас як Кирило-Мефодієвський переклад.

1561 року в місті Пересипниця (в літописах воно згадується з XII ст., а знаходилось поблизу міста Рівне) архімандрит місцевого монастиря Григорій переклав Євангеліє з мови церковнослов'янської на тодішню письмову староукраїнську мову, і українці, отже, здобули можливість читати і спілкуватися з біблійною книгою рідною мовою. Тому не дивно, що саме Пересопницьке Євангеліє українці вважають своєю Першокнигою.

У 1758 році у друкарні Києво-Печерської лаври вийшов повний текст Біблії. Знаменита Острозька Біблія вийшла в Україні в 1581 році, і створили її члени Острозького ученого гуртка, очолюваного Г. Смотрицьким. Ще раніше, XI століттям, датуються найдавніші списки Псалтиря – улюбленої старозавітної книги українців.

А повне видання Біблії власне українською мовою здійснили П. Куліш, І. Нечуй-Левицький та І. Пулюй. Книга вийшла у Відні 1903 року. XX століття принесло українцям три повних переклади Святого Письма: 1903 рік (Відень) – переклад П. Куліша, І. Нечуя-Левицького й І. Пулюя; 1962 рік (Лондон) – переклад І. Огієнка; 1963 рік (Рим) – переклад І. Хоменка.

2. «Вплив біблійних сюжетів на українську і світову культуру».

У книгах Старого Заповіту багато сюжетів, що стали популярними у світовій літературі й образотворчому мистецтві. Пригадаймо знамениті твори діячів Відродження: Рафаеля, Мікеланджело, Леонардо да Вінчі, Рембрандта, Веласкеса, Мурільйо, Ботічеллі, Тиціана, Тінторетто, Веронезе, Дюрера. Звернімось і до знаменитої серії малюнків Т. Шевченка «Притча про блудного сина», картини С. Іванова «Явлення Христа народу», до церковних псалмів Д. Бортнянського, П. Чайковського, Д. Верді...

Новий Заповіт зробив потужний поштовх у світовому мистецтві. Так, зірка полин, трагічний образ Нового Заповіту, дала початок десяткам художніх прозових і поетичних творів на чорнобильську тематику: «Марія з полином у кінці століття» В. Яворівського, «Чорнобильська мадонна» І. Драча, «Крематорій нації» Є. Гуцала. Ще один апокаліптичний образ, образ дикого звіра, що мав два роги. Немов агнець, а говорив, як дракон, постає у романі В. Барки «Жовтий князь» як символ пережитого нашим народом голодомору.

У літературі XIX-XX століть розвивається традиція як алегоричного переосмислення біблійних мотивів, образів і тем, так і прямої обробки біблійних текстів. Це добре видно з творчого доробку Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка, Лесі Українки, П. Тичини. Плідним, хоч і рідкісним, є звертання до біблійних мотивів у творах прозових («Авірон» Г. Хоткевича), драматичних («Ціна крові» С. Черкасенка), художньо-публіцистичних («Перебудова Вавилонської вежі» Є. Сверстюка, «Молитва до мови» К. Мотрич, «Вавилонська вежа і змішання мов» М. Трубецького). А ще ж є «Божественна комедія» Данте Аліг'єрі, «Загублений рай» і «Повернений рай» Джона Мільтона, «Звільнений Єрусалим» Торквато Тассо, «Сад

божественних пісень» Г. Сковороди, «Сад Гетсиманський» І. Багряного та інші відомі твори, появу яких спричинила Біблія.

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап.

Учитель читає уривок із Нагорної проповіді – головної проповіді Христа.

«А вам, хто слухає, Я скажу: «Любіть своїх ворогів, добро робіть тим, хто ненавидить вас. Благословляйте тих, хто вас проклинає, і моліться за тих, хто кривду вам чинить. Хто ударить тебе по щоці, підстав йому й другу, а хто хоче плаща твого взяти, – не забороняй і сорочки. І кожному, хто в тебе просить, – подай, а від того, хто твое забирає, – назад не жадай. І як бажаєте, щоб вам люди чинили, так само чиніть їм і ви...»

Також не судіть, щоб не суджено й вас; і не осуджуйте, щоб і вас не осуджено; прощайте, то простять і вам...»

Ці слова вже друге тисячоліття кличуть людство до найвищого і суспільного ідеалу.

- «Мікрофон»:

- Які євангельські істини вам близькі?

- Чи досягли ви поставлених цілей?

- Чи знайшли ви відповіді на поставлені на початку уроку запитання?

- Взаємооцінювання у четвірках.

Домашнє завдання.

Обов'язкове. 1. Написати міні-твір «Мої роздуми над Біблією». 2. Усно виконати завдання, подані у підручнику (с. 57–58). 3. Прочитати «Повчання Володимира Мономаха», виписати 3–4 вислови з нього.

За бажанням. 1. З'ясувати значення біблійних висловів, що подані в рубриці «До речі». 2. Підготувати повідомлення про «Літопис Руський».

Урок 6

Тема уроку. Світло українського бароко.

Розвиток української культури, науки і освіти у XVI–XVIII ст. Перші друковані книги в Україні. Іван Вишенський – мислитель, богослов, поет-міст.

ТЛ: Ренесанс, бароко, послання.

Мета уроку: донести до учнів особливості епохи Ренесансу і бароко, яка яскраво проявилася в українській культурі; показати генетичні зв'язки між національною традицією і загальноєвропейським бароковим мистецтвом та між культурним розвитком і визвольними змаганнями українського козацтва, розкрити чарівний світ жанрового багатства цієї епохи; з'ясувати місце постаті Івана Вишенського в українській культурі цього часу; виховувати в учнів толерантність, почуття патріотизму, інтерес до культурних надбань нашого народу.

Цілі уроку.

Учні знатимуть: особливості епохи Ренесансу і бароко в українській культурі, риси літературних стилів Ренесансу і бароко; роль православних братств, Острозької та Києво-Могилянської академії у розвитку української культури, зокрема книгодрукування; перші друковані книги в Україні; причини виникнення полемічної літератури і її найвидатніших представників; місце і значення постаті І. Вишенського в українській культурі XVI–XVII ст.

Учні вмітимуть:

- визначати особливості епохи Ренесансу і бароко; знаходити риси цих літературних стилів у творчості І. Вишенського; з'ясувати місце видатного полеміста в українській культурі того часу; розкрити значення діяльності братств і вищих шкіл у розвитку культури, науки й освіти XVI–XVIII ст.;

- формулювати власні цілі вивчення теми.

Тип уроку. Урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, фотоальбом «Скарби нашої пам'яті», аудіо-запис барокової музики, портрет І. Вишенського.

Методи, прийоми і форми роботи: робота з підручником, взаємне навчання (читання в парах), слайд-презентація, розповідь учителя, повідомлення учнів, «Мікрофон-1», евристична бесіда, «Грунування», «Незакінчене речення».

Е п і г р а ф і:

«... він перший у нашім краю різко та сміло підніс голос в обороні того бідного робучого люду, показуючи панам і владикам, що той мужик – їх брат, а не просто робоча худоба, що він... хоче жити як чоловік».

І. Франко

«Бароко бачило у красі і навіть розкоші матеріального світу відблиск краси і довершеності раю».

А. Макаров

Хід уроку**І. Мотиваційний етап.**

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку.

(Прослуховування аудіозапису барокової музики, на її фоні демонструються репродукції картин Рафаеля або картин художників барокового стилю з книги А. Макарова «Світло українського бароко» чи фотоальбому «Скарби нашої пам'яті»).

2. Актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань.

– Які почуття викликала у вас музика? А картини?

– Чи відчули ви якісь спільні ознаки в них? Що їх, на вашу думку, єднає? (Урочистість, пишність відтвореного).

– Якому з відомих вам стилів мистецтва властиві такі ознаки?

– Прочитайте перший епіграф уроку. Пропоную вам упродовж уроку довести або спростувати цей вислів.

II. Цілевизначення і планування.

1. Представлення вчителем концепту уроку.

2. Формулювання власних цілей і узгодження їх із загальними.

III. Опрацювання нового матеріалу.

1. Р о б о т а з п і д р у ч н и к о м.

а) Звернення до таблиці «Періодизація давньої української літератури» (с. 47–48):

– Які періоди в розвитку давньої української літератури представляють український ренесанс і українське бароко?

– Які особливості літературного процесу в кожному з періодів?

б) В з а є м н е н а в ч а н н я (читання в парах).

Опрацювання статті «Ренесанс і бароко» (с. 69-71) і таблиці (с. 71).

в) С л о в о в ч и т е л я про особливість бароко на українському ґрунті.

Українське бароко XVII ст. нерідко називають *козацьким*. Можливо, це перебільшення, але якась частка істини у такому визначенні є, бо саме козацтво було носієм нового художнього смаку. Відомо чимало видатних творів архітектури і живопису, створених на замовлення козацької старшини (*учитель демонструє фотографії собору Успіння Божої матері Києво-Печерської лаври з книги А. Макарова*). А завдяки меценатству гетьмана І. Мазепи заново відродилися і побачили світ такі пам'ятки нашої культури, як Чернігівський колегіум, Троїцька церква поблизу Ромен на Сумщині, Троїцький собор у монастирі в Чернігові. Його добротинство звеличували у панегіриках, та й сам гетьман пробував себе на поетичній ниві, його вірші – зразки барокової поезії.

У добу Ренесансу і бароко, незважаючи на складні історичні умови, українці творили свою культуру, науку й освіту.

• П о в і д о м л е н н я учнів про діяльність братств, розвиток освіти і книгодрукування в Україні у кінці XVI-XVIII ст. (*Свою розповідь учні супроводжують слайд-презентаціями*).

• С л о в о в ч и т е л я про полемічну літературу та І. Вишенського.

Бароко як стильова течія знайшло свій вияв у всіх сторонах тодішнього літературного життя: у полемічно-публіцистичних творах, в літописах, поезії і драматургії.

Українська полемічна література, як прозова, так і віршована, виникла давно, але особливо активізувалася з прийняттям Брестської унії (союзу) 1596 року, коли загострилась полеміка між уніатами і католиками, з одного боку, і православними – з іншого. За унією, яка була укладена католицькою церквою і частиною вищого українського духівництва, православна церква повинна була визнати зверхність папи римського й про-

водити політику колонізації українського народу. Православні полемісти сміливо викривали підступні дії католицької церкви і її глави, злodianня польської шляхти і продажність українських магнатів. Полемічна література зовні мала церковно-релігійне забарвлення, але насправді відображала соціально-політичні суперечності і класову боротьбу епохи.

Найвишого ідейно-художнього звучання вона досягла у творах Герасима Смотрицького, Стефана Зизанія, Мелетія Смотрицького, Захарія Копистенського, Христофора Філалета й особливо – у посланнях Івана Вишенського, видатного мислителя, богослова і полеміста, про якого І. Франко сказав так (*учитель зачитує епіграф*).

– Як ви гадаєте: може бути людина похована живою? До того, за її ж згодою? Так, увесь похоронний обряд слухає «живий покійник» при повній свідомості. Чи можливий такий парадокс? Так. Було це на початку XVII ст. на Афоні, що над Егейським морем. Ховали українського письменника Івана Вишенського, який, ставши ченцем-аскетом, добровільно прирік себе на голодну смерть у молінні і роздумах, аби остаточно збагнути сенс людського життя. І. Франко написав про це відому вам поему «Іван Вишенський», в якій геніально передав психологію фанатично віруючої людини, драматичні сумніви, що роздирали душу письменника:

В старця серце стрепенулось.
І в тривозі, і в нестямі
Худі руки він простяг.
Стійте! Стійте! Заверніться,
Я живу ще! По-старому
Я кохаю Україну,
Решту їй життя віддам.

Логічно виникає запитання: яким було життя цього дивного старця?

Біографічні дані про нього скупі. Час народження датують приблизно 1545-1550 рр., його батьківщина – містечко Судова Вишня на Львівщині, остання згадка про живого письменника – 1621 р. Відомо, що близько 40 років свого життя І. Вишенський прожив у Греції на горі Афон, куди переселився у розквіті духовних і фізичних сил. Отримав лише початкову освіту, однак учені відзначили знання юнаком тогочасної польської літератури і високого рівня латино-польську освіченість. «Іоан мні з Вишні», як називав себе полеміст, всебічно знав життя не тільки римсько-католицьких і уніатських владик, а й мирську владу, польсько-шляхетських і українських гнобителів. Та чи не найкраще знав він страждання життя «упослідженої черні», на захист якої став, нищівно тавруючи, висміюючи «кровоїдів, сластоїдів, шафранолюбців, короїдів», що наживались на народному горі.

Нині важливо не тільки сприйняти твори І. Вишенського в контексті того часу, в який вони створилися, в який жив і творив полеміст, захищаючи віру православну як тогочасну оборонницю національних інтересів,

а й усвідомити непроминальність тих високих загальнолюдських цінностей, які в релігійно-моралізаторській формі проголошував полеміст.

Творчість І. Вишенського – вершина полемічної літератури кінця XVI – початку XVII ст. Вона хронологічно ділиться на два періоди: послання, написані до Брестської унії 1596 року, та після неї. Відомо 17 (за іншими даними – 16) творів полеміста: 16 дійшли до нас у рукописних копіях, лиш один твір – послання «Од святої Афонської гори скитствуючих» – був надрукований анонімно в 1598 році у колективній острозькій «Книжці».

На межі XVII ст. 10 своїх творів Іван Вишенський об'єднав у збірці під назвою «Книжка», яку мав намір видати в Острозькій друкарні. На жаль, збірка не була надрукована, а ім'я Вишенського майже на 250 років забулося, і тільки у 1865 році М. Костомаров опублікував 4 твори полеміста. Це дало поштовх до подальших пошуків і досліджень його творчості. Сьогодні ми можемо читати «Книжку» І. Вишенського в перекладі сучасною українською мовою, здійсненому письменником Валерієм Шевчуком. Гуманістичний пафос послань Вишенського суголосний і сьогоденню, і, певно, ще не одне покоління віднаходитиме для себе глибокий зміст в його геніальних творах.

- «М і к р о ф о н -1»:

– Що мене найбільше вразило в постаті І. Вишенського?

- Е в р и с т и ч н а б е с і д а за змістом «Послання до єпископів».

1. У назві твору вказаний його жанр. Випишіть з підручника (с. 72) його визначення і підкресліть ключові слова.

2. Проти кого спрямована сатира І. Вишенського? Що викликало гнів письменника? («Послання до єпископів» адресоване архієпископові Михайлові, єпископам Потієві, Кирилові, Леонтієві, Діонісію, Григоркові, які в 1596 році у Бресті проголосили унію православної церкви з католицькою. Але більшість віруючих не підтримали її. Брестську угоду Вишенський називає «гадючою», єпископи зображені ним як жорстокі феодалі, котрі голодних селян ще більше «оголоднують і спрагнучими чинять»).

3. Який прийом зображення покладено в основу твору?

4. Розкажіть, як, опираючись на заповідя християнської моралі, І. Вишенський викриває експлуататорську суть, аморальність, паразитизм «князів церкви»? Які лексичні і синтаксичні засоби художньої мови використовує письменник?

5. Перечитайте уривок від слів «Чи не ваші милості ради того, щоб...» до трьох зірочок. Поясніть, як автор доводить, що прагнення до наживи, низьке користолюбство спонукало єпископів добиватися цього високого сану. Визначте основний синтаксичний засіб, яким користується автор.

6. Якими аргументами І. Вишенський доводить, що «прості люди» духовно вищі за церковників на високих посадах? За допомогою яких зображувально-виражальних засобів досягає цього письменник?

7. У чому виявилась висока громадянська мужність видатного письменника-полеміста?

Словникова робота.

Запам'ятайте, що сатиричний образ «золотого мішка», мішка з грішми («Мішки повні грішми золотими... напихаєте»), на який натрапляємо у творах письменників пізнішого часу, створив І. Вишенський.

• І. Франко назвав І. Вишенського «першим ковачем слів» в українській мові, відзначаючи його хист до конструювання несподіваних словосполучень, неологізмів, близькість авторської мови до народної.

Не втратили своєї ваги такі метафорично-алегоричні знахідки полеміста, як: єпископи «клеять смердючу згоду», «ножем ересі і безбожжя», уніати пишуть «чорнилом хитрості», «відвалити камінь надмогильний спогадів». Метафоричність є характерною рисою стилю, нею пройняті всі твори І. Вишенського.

• Г р о н у в а н н я :

Барокві елементи в «Посланні до єпископів» – це... (дописуються і доповнюються названі в підручнику на с. 72-73, добираються приклади).

(алегорії, повтори, риторичні питання, незвичайні зіставлення тощо).

Слово вчителя як матеріал для роздумів учнів. І. Вишенський був фанатичним прибічником православної церкви. Існують дві протилежні точки зору на фанатизм полеміста:

На підтримку Вишенського

Зусилля найяскравіших полемістів були спрямовані на захист православної церкви та віри, що в тих умовах означало і захист національної гідності, прав народу на політичну і соціальну незалежність. А Вишенський був вершинним проявом протесту проти засилля католицької церкви.

Не підтримує Вишенського

У прибічників унії була думка відокремити українську православну церкву від незаконного Московського патріархату й повернути її в бік Західної Європи. Після злучення церков мали б припинитися переслідування, а українське духовенство здобуло б рівні з польським духовенством права.

З боку Вишенського і противників унії це було історичною помилкою, бо кинуло Україну в обійми Москви.

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап.

1. Чи досягнув я поставлених цілей? Кому і чому я цим завдячую?
2. Ще раз прочитайте перший епіграф. Чи згодні ви з висловлюванням А. Макарова про бароко?
3. «Незакінчене речення»: «На сьогоднішньому уроці для мене найважливішим було ...»

Домашнє завдання.

Обов'язкове. 1. Опрацювати матеріал підручника (с. 67-74). 2. Виконати тестові завдання (с. 73-74). 3. Прочитати за хрестоматією уривки з козацьких літописів та «Історії русів».

За бажанням. 1. Підготувати повідомлення про козацькі літописи (*індивідуальні завдання*). 2. Підготувати запитання гетьману І. Мазепі за його прокламацією (*завдання для роботи в групі*).

Урок 7

Тема уроку. Нетлінні скарби української історико-мемуарної прози. Загальні відомості про козацькі літописи (Самовидця, Г. Грабянки, С. Величка). «Історія русів» (фрагменти) анонімного автора. Політична і культурна історія України, зображення національного і релігійного гніту.

Мета уроку: познайомити учнів з козацькими літописами та дати загальну характеристику цим зразкам літературно-історичної прози, розкрити їх значення в літературі, поглибити вивчене про літописи; виховувати повагу до козаків – оборонців України, прагнення осмислити з позицій сьогодення трагічні сторінки давноминулої історії рідного народу.

Цілі уроку.

Учні знатимуть: зміст літературознавчого поняття *козацькі літописи*; зміст деяких історичних переказів із козацьких літописів; створення «Історії русів»; образи Б. Хмельницького та І. Мазепи, висвітлені у творі; роль козацьких літописів у відтворенні історичного минулого України.

Учні вмітимуть:

- розкрити роль історико-мемуарної прози у висвітленні героїчно-го минулого України; прокоментувати фрагменти з козацьких літописів; розповісти історію виникнення «Історії русів», характеризувати образи Б. Хмельницького та І. Мазепи; знаходити риси барокового стилю у цих зразках історико-мемуарної прози;

- визначати власні цілі уроку.

Тип уроку. Урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, виставка книжок «Літопис Самійла Величка», «Історія русів», «З української старовини», «Минувшина», портрети Б. Хмельницького та І. Мазепи.

Методи, прийоми і форм і роботи: випереджувальне завдання, учнівські повідомлення, бесіда, розповідь учителя, робота в групах, рольова гра, «Мікрофон».

Епіграф: «Ця книжка для того, щоб ми стрепенулись».
І. Драч.

Хід уроку

І. Мотиваційний етап.

1. З'ясування емоційної готовності учнів до уроку. (*Словесний настрій*).

2. Актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань.

Повернімося на мить до вивченого на попередніх уроках:

- Назвіть відомі вам давньоруські літописи.

- Які мотиви звучать у них?

- Що, на вашу думку, єднає відомих і невідомих нам творців літописів та автора «Послання до єпископів» І. Вишенського?

(*Вболівання за долю рідної землі, висока громадянська мужність*).

- Чи важливі ці риси для нас сьогодні? Чому?

II. Цілевизначення і планування.

1. Вибір цілей із загального переліку, обговорення їх у парах.

2. Формулювання власних цілей.

3. Колективне планування діяльності.

III. Опрацювання навчального матеріалу.

1. Вступне слово вчителя про козацькі літописи. (*Учитель знайомить учнів із книжковою виставкою історико-мемуарної літератури*).

Я тримаю в руках книжки, які розповідають нам про нашу героїчну, а почасти трагічну історію періоду козаччини: «Літопис Самовидця», «Літопис Самійла Величка» і «Літопис Грабянки». А «Історія русів» дає картину історичного розвитку України від давнини до 1769 року, тобто, крім Київської Русі й козацтва, автор багато уваги приділяє національно-визвольній війні українського народу під проводом Б. Хмельницького і періоду Гетьманщини. Про останній твір – «Історія русів» – її перекладач сучасною українською мовою сказав: «Ця книжка для того, щоб ми стрепенулись».

Ці слова я взяла як епіграф уроку. Як ви їх розумієте?

2. Робота в парах з термінами *козацькі літописи, історико-мемуарна проза*.

3. Повідомлення учнів про козацькі літописи. (*Слухаючи повідомлення свого однокласника, учні виконують завдання: записати у зошити слабкі і сильні сторони літопису*).

Слабкі сторони

- Автор з презирством ставиться до народного повстання.

- Не вважає чернь достойною історичної ролі.

- Був прихильником не республіки, а монархії, до того ж чужої, якій мала підлягати Україна.

Сильні сторони

- Автор подає багатий матеріал про Якіма Сомка, Василя Золотаренка, паволоцького полковника Івана Поповича.

- Детально описано Чорну раду 1663 року (цей матеріал ліг в основу однойменного роману П. Куліша).

• **«Літопис Грабянки»** (додатковий матеріал).

Основну увагу у своєму літописі Грабянка приділяє батькові Хмелю. М. Возняк пише про це так: «Богдана Хмельницького охарактеризував Грабянка рисами, якими охарактеризував Лівій Ганнібала або наш старий літописець Святослава: «Муж дійсно гідний гетьманського імені, дуже сміливий у небезпеках, і ще краще давав собі раду в лихій годині, й ні жодні труди не могли його знесилити на тілі, ні жодні противності не могли перемогти його добродушності; він однаково переносив і холод, і спеку, їжі й напою заживав не задля потрібної розкоші, але скільки вистачало його природі; сон не долав його ні вночі, ні вдень; а якщо мав коли вільний час від справ і військової вправи, тоді мало відпочивав і спав не на дорогоцінному ліжку, але на постелі, гідній вояка; одяг нічим не різнився від інших; тільки зброя і коні були ледь кращі, ніж у інших. Багато бачило його не раз, як він, знеможений трудом, спочиває між чатами, вкритий військовим плащем. Перший ішов до бою, останнім виходив по його закінченню. Коли ж узяти ці і їм подібні чесноти його під розвагу, чи дивно, що він зробився переможцем і пострахом для ляхів?»

Як і Самовидець, Грабянка симпатизує Я. Сомкові та І. Поповичеві, про яких каже, що коли б їм судився довший вік, то досягли б слави Хмельницького і для України зробили б не менше від цього гетьмана.

• **«Літопис Самійла Величка»** (додатковий матеріал).

Літопис написаний книжною мовою, але наближеною до народної. Оскільки цей автор закінчив Києво-Могилянську академію, то стиль його вишуканий, барвистий. Належав Величко до козацької знаті. Був одним з найосвіченіших мужів тогочасної України. Знав польську, латинську, німецьку, російську, бездоганно володів українською книжною мовою.

До першого і другого томів є передмови автора, в яких він пояснює, що саме спонукало його взятися за літопис. Автор нарікає на відсутність почуття національної гідності і свідомості у своїх високопоставлених сучасників. Якщо Самовидець ставився до Хмельницького без особливих симпатій, відверто зневажав чернь, то у Величка була інша думка. М. Возняк пише: «Козаків змалював автор як свідомих оборонців України. Богдана Хмельницького назвав він другим Мойсеєм, що визволив Україну з тяжкого польського ярма».

Чітка ідейна спрямованість і високий художній рівень ставлять цей літопис в один ряд з найвидатнішими творами XVIII ст. С. Величко, як громадянин, переживає нещастя своєї країни, висловлює свої думки і почуття з цього приводу. Треба рятувати свою батьківщину — такий основний девіз цього літопису.

4. Робота з текстом (фрагментами) «Історії русів».

Розповідь учителя про історію створення пам'ятки.

Рукопис «Історії русів» вперше було знайдено 1828 року в бібліотеці містечка Гринева на Чернігівщині. Є припущення, що твір написаний у 90-х роках XVIII ст. Ім'я автора не загубилося в історії, а він сам свідомо скрив своє ім'я, бо знав, що царське самодержавство ніколи не вибачить йому ставлення до козацтва й оцінок російських правителів у їхній політиці щодо України. І хоч ми не знаємо імені автора «Історії русів», проте зрозуміло одне: він був справжнім українським патріотом, а, написавши цю книгу, здійснив подвиг. У той час польські і російські автори висували версію про історичну неповноцінність українців, які нібито не є окремим народом і тому не мають свого власного коріння на цій землі. Подібних теорій було багато. Тому невідомий нам автор добре розумів: така історична праця була необхідна. Своєю «Історією русів» він дав гідну відповідь на подібні заяви. Наприклад, у творі обстоюється думка про те, що історія південно-східних слов'ян починається від сина біблійного Ноя – Яфета, а Київська Русь – то держава тільки українського народу. Московія – то окрема держава, яка тільки у XVIII ст. запозичила в українців ім'я «Русь».

Основна увага в літописі приділена змалюванню самовідданої боротьби українців з чужоземними загарбниками. Головним завданням є тут зобразити національний та релігійний гніт поляків, а потім Москви.

Через усю книгу проходить її **основна ідея – право нашого народу на самостійний державно-політичний розвиток**. Тому літературознавець з діаспори О. Оглоблин назвав «Історію русів» «вічною книгою незалежності українського народу». Боротьба нашого народу проти іноземних гнобителів складає основний зміст твору.

- Через які образи невідомий автор розвиває ідею незалежності і самостійності України?

- Робота в групах.

Образ Б. Хмельницького

Побудуйте зв'язну розповідь про Б. Хмельницького, відповівши на такі запитання:

Група

- Коли вперше Б. Хмельницький усвідомив свою державотворчу місію? Коли вперше відчув себе відповідальним не за добробут власного хутора у Суботіві, а за долю всього скривдженого українського народу?

- Із промови Б. Хмельницького до реєстрових козаків прочитайте рядки, в яких розкриваються його вболівання за долю рідної землі, далекоглядність майбутнього гетьмана.

II група

- Дослідіть: яким Хмельницький показаний перед смертю? Яку «останню приємність» гетьман попросив зробити йому? Як розцінили його прохання урядники й козаки?
- За якої умови Хмельницький погодився на те, щоб його син Юрій став гетьманом?
- Прочитайте слова-заповіт, які сказав батько, передаючи владу синові.
- Скориставшись прийомом «Мікрофон», дайте відповідь на запитання «Чи актуальні ці слова сьогодні? Чому?» і запропонуйте однокласникам поділитись своїми думками.

I. Мазепа в «Історії русів»**III група**

- Рольова гра. Група доручає одному з учнів виступити в ролі І. Мазепи і відповісти на поставлені запитання (*учасники гри готують їх заздалегідь, добре опрацювавши фрагмент твору – «Прокламацію гетьмана І. Мазепи». Бажано, щоб учень-персонаж, відповідаючи, вдавався до тексту прокламації, тобто говорив словами Мазепи*).
  - Пане гетьмане, нам відомо, що Петро I нагородив вас орденом Андрія Первозванного. Чому ж, будучи шанованим самим царем, Ви виношували задум виступити проти нього?
  - Що було Вашою найбільшою мрією?
  - Ви вважаєте, що Петро I і Карл XII «подобляться найстрашнішим деспотам, яких вся Азія і Африка навряд чи коли спороджували», то чому ж Ви все-таки укладаєте договір з одним з цих «свавільних владик» – королем шведським?
  - Розкрийте зміст поставленого Вами риторичного запитання: «Та й що ж то за народ, коли не дбає за свою користь і не попереджує видимої небезпеки?»
- (*В кінці звіту група формулює головну думку «Прокламації І. Мазепи», яку учні записують у зошити*).

• Звіт груп.

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап.

1. «Мікрофон». «Історія русів» – книжка для того, щоб ми стрепнулись», – так сказав про цю пам'ятку минувшини І. Драч. А що відчули ви, ознайомившись із цим твором?
2. Як ви оцінюєте власну діяльність на уроці? Що сприяло чи заважало вам працювати?
3. Самооцінка роботи на уроці.

Домашнє завдання.

Обов'язкове. 1. Опрацювати статтю підручника «Історико-мемуарна проза» (с. 74–78). 2. Дати коротку письмову відповідь на запитання «Чи можна козацькі літописи вважати підручниками історії в художній оправі?»

За бажанням. Самостійно опрацювати уривок з «Історії русів» про Павла Полуботка. 2. Індивідуальне завдання: провести дослідження на тему «Риси бароко у козацьких літописах».

Урок 8

Тема уроку. Поезія. Іван Величковський. Фігурні (курйозні) вірші (із рукописних книг «Зегар з полузегарком» і «Млеко»). Семен Климовський. «Їхав козак за Дунай» – зразок давньої любовної лірики. Світова слава пісні.

ТЛ: фігурний (курйозний) вірш.

Мета уроку: на матеріалі поетичної спадщини І. Величковського та С. Климовського допомогти дев'ятикласникам сформулювати уявлення про давню українську лірику, зокрема україномовну, її основні жанри і мотиви, поглибити вивчене про розвиток жанрів у давній українській літературі; формувати вміння висловлювати власні судження з приводу прочитаного; виховувати почуття національної і людської гідності.

Цілі уроку.

Учні знатимуть: основні надбання поезії в давній українській літературі; зміст та ідейно-художні особливості віршів І. Величковського та С. Климовського, ознаки барокової поезії в них; зміст літературознавчого поняття *фігурний (курйозний) вірш*, його зразки.

Учні вмітимуть:

- пояснювати ідейно-художні особливості фігурних віршів І. Величковського, розрізняти їхню релігійну і світську тематику; виразно і вдумливо читати вірш С. Климовського, коментувати його зміст і версифікаційні особливості; пояснити причини популярності пісні поета;

- сформулювати власні цілі вивчення теми.

Тип уроку. Урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, тексти виучуваних творів, картки із зразками акровіршів і курйозних віршів, аудіозапис пісні «Їхав козак за Дунай».

Методи, прийоми і форми роботи: «Незакінчене речення», розповідь учителя, робота в парах, робота з підручником, технологія «ПРЕС».

Хід уроку**І. Мотиваційний етап.**

І. З'ясування емоційної готовності до уроку.

«Створи поетичним словом настрій». Учні читають рядки з улюблених віршів.

2. Актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань.

- «Незакінчене речення»: «Найбільше я люблю вірші про...»
- Про що, на вашу думку, писали поети у давнину? Що вам відомо про українську поезію XVI-XVIII століть? Кого з поетів чи піснетворців того часу ви знаєте?

II. Цілевизначення і планування.

1. Представлення учителем концепту теми.
2. Вибір цілей із запропонованого переліку, обговорення їх у парах і визначення ключових завдань.
3. Колективне планування роботи.

III. Опрацювання навчального матеріалу.

1. Розповідь учителя про віршовану літературу XVI-XVIII ст. (Робота в парах. *Учні отримують завдання подати у схемі види давньої української поезії*).

Давня українська література особливо багата на поезію. Найперше тому, що з 30-х років XVII ст. у навчальних закладах України теорії і практиці віршування надавали особливого значення. Поетика (піітика) була обов'язковим предметом, і вірші складали не лише викладачі, а й спудеї тодішніх шкіл. Поезія, як і вся література того часу, була багатомовною. Поети писали вірші церковнослов'янською, українською книжною і народною мовами, а також польською, латинською, російською і навіть грецькою мовами. Серед найбільш відомих ліриків варто назвати імена Івана Величковського, Семена Климовського, Феофана Прокоповича, Севастіана Кленовича та Лазаря Барановича.

Серед найпоширеніших були *історичні вірші*, в яких відбилася найвищезначніша в житті українського народу подія середини XVII ст. – народно-визвольна війна 1648-1654 рр. Так, перша блискуча перемога над шляхтою під Жовтими Водами оспівується у вірші «Висипався хміль із міха», в якому невідомий автор славить розум і військовий талант гетьмана Б. Хмельницького, захоплено говорить про сміливих козаків і презирливо-сатирично про ляхливих ворогів – «куркоїдів», які «волили утікати».

До другого провідного роду поезії відносять *лірику*. Її поділяли на *духовну* (гімни Богові, Богородиці, святим) та *світську* (панегірики, тобто хвалебні вірші, присвячені окремим особам, та вірші з приводу подій суспільного, шкільного і родинного життя).

У важкий період Руїни гучно зазвучав голос Лазаря Барановича – видатного письменника, ректора Києво-Могилянської колегії. Цей поет глибоко проймався долею України й соромив властолюбців:

Вам до татар байдуже, б'єтеся з собою.

Хворістю Україна хворіє важкою...

Як поет-громадянин, він закликає до національного єднання:

Боже, дай людям святу, живу згоду
 І по негоді подай нам погоду.
 На Україні постійно гинуть. Україна — це море.
 Воно червоне. Хто сам — потоне, в гурті — переборе.

Роздумами про соціальну нерівність пройнята поезія Климентія Зіновієва, який постійно протиставляє бідних людей багатіям, говорить про те, що багата людина оточує себе всілякими благами на землі. За гроші багач купує царство, за гроші його в церквах поминають, і він собі «грошми спасеніє стяжеває».

Значне місце серед світської поезії займала *любовна* лірика. Оскільки авторами пісень про кохання були мандрівні дяки, писарі, канцеляристи та інші грамотії з соціальних низів, то в інтимній ліриці нерідко мотиви любовної туги перепліталися з наріканням на бідність, сирітство, «злих людей».

Улюбленими в народі були і *гумористичні* вірші, які здебільшого виникали в середовищі мандрівних дяків — учнів різних шкіл, бідних «спудеїв», які у період літніх вакацій розходилися по містах і селах, щоб здобути засоби для існування під час навчання. Для створення комічних сцен мандрівні дяки використовували прийоми бурлеску і травестії. У бурлескній літературі про буденне говорилося «високим штилем», а героїчне подавалося навмисно знижено або вульгарно. Ці люди «перелицьовували» високі біблійні образи і сюжети на свій лад, а релігійну тематику пристосовували до земних буденних потреб.

На зміну нерівноскладовій системі віршування в XVII ст. приходять рівноскладова, або силабічна. Українська поезія XVII-XVIII ст. не позбавлена ознак барокового стилю. Та насамперед це художні твори, в яких б'ється неспокойна думка наших далеких співвітчизників, що прагнули добра і слави рідній землі, піклувалися її долею, майбутнім.

2. З'ясування змісту поняття *курійозний (фігурний) вірш*.

- Зорове сприйняття учнями курйозних віршів.

(Дев'ятикласники розглядають картки із надрукованими на них зразками фігурних віршів).

- Як ви думаєте, чому ці вірші названі саме так?

- Що вони вам нагадують за формою?

- Р о б о т а з п і д р у ч н и к о м.

Прочитайте про цей жанр поезії у підручнику. Чи справдились ваші припущення? Що нового ви дізналися про курйозний вірш? Хто є теоретиком курйозного віршування в українській літературі?

Аналіз творчого доробку І. Величковського.

- В и р а з н е ч и т а н н я курйозних віршів поета.

— Чим вони вам цікаві?

— Чи можна їх вважати бароковою поезією?

• Самостійне читання учнями за хрестоматією інших віршів І. Величковського.

- Визначте, які з них мають релігійну тематику, а які – світську. Що вони «розказали» вам про їх автора?

- Деякі вірші поета є справжніми афоризмами. Випишіть одне мудре висловлювання з них. Зачитайте його один одному в «четвірці». До якого висновку ви дійшли?

(І. Величковський тяжів до філософського осмислення навколишнього світу і людини в ньому).

• Спираючись на матеріал підручника (с. 80), доведіть, що І. Величковський – найяскравіший представник української барокової поезії.

4. Ідейно-художній аналіз поезії С. Климовського «Їхав козак за Дунай».

• Прослуховування пісні в аудіозаписі у виконанні квартету «Явір».

• Ви почули пісню, яка стала народною, навіть більше – зажила світової слави. Що, на вашу думку, забезпечило їй таку популярність? А що відчували ви, слухаючи пісню?

• Skorиставшись технологією «ПРЕС», обґрунтуйте належність поезії до любовної лірики.

• Якою постає дівчина в цій пісні?

• Охарактеризуйте збірний образ козака. Доведіть, що в цьому образі виведено морально-етичний взірець людини тих часів.

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап.

1. Доведіть або спростуйте таку думку літературної критики: «Українська поезія XVI-XVIII ст. відзначається багатством тематики і жанрів». Відповідаючи, використайте складену на уроці схему «Види віршованої літератури».

2. Незакінчене речення: «На мою думку, українська барокова поезія цінна для нас тим, що...»

3. Взаємооцінювання в парі.

Домашнє завдання.

Обов'язкове. 1. Опрацювати тести і завдання, подані до теми у підручнику (с. 82-83). 2. Прочитати за хрестоматією уривки драми Ф. Прокоповича «Владимир».

З а б а ж а н н я м: 1. Знайти у відповідній літературі чи в мережі Інтернет інформацію про одну з ознак барокових творів – *орнаментальність* – і підготувати невелике повідомлення (7-10 речень). 2. Підготувати повідомлення про вертеп.

Урок 13

Контрольна робота. ДАВНЯ УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА. Т е с т .

Мета уроку: визначити рівень засвоєння учнями знань, сформованості вмінь і навичок з вивченої теми.

Цілі уроку.

Учні знатимуть: рівень своїх навчальних досягнень; причини невдач (якщо такі були).

Учні вмітимуть: виконувати тестові завдання різних видів і рівнів; відрефлексовувати досягнення, планувати роботу, спрямовану на покращення успішності; сформулювати значення вивченого для особистісного розвитку; визначити нові цілі і шляхи досягнення їх.

Тип уроку. Урок перевірки та обліку знань, умінь і навичок.

Обладнання: зошити для контрольних робіт, картки із завданнями.

Хід уроку

I. Мотиваційний етап.

Забезпечення емоційної готовності до уроку. (Обмін побажаннями).

II. Цілевизначення і планування.

Визначення власних цілей роботи.

Ознайомлення з планом роботи, узгодження його.

III. Опрацювання навчального матеріалу.

Виконання тестових завдань.

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап.

Аналіз діяльності на уроці:

- Чи досягнуті цілі?
- Що сприяло (заважало)?
- Чи задоволені результатами діяльності?

Домашнє завдання.

Обов'язкове. Написати рефлексивне есе «Я навчаюся вчитися» за результатами контрольної роботи з теми.

Контрольна робота

Давня українська література

І варіант

I рівень (6 запитань по 0,5 б.)

1. Слово «Біблія» означає: а) твір; б) книга; в) переклад.
2. Жанр церковної ораторської прози, де викладені світоглядні моральні принципи християнського вчення – це: а) псалом, б) притча, в) проповідь.

3. Перший літопис, що дійшов до нас, це: а) «Повість минулих літ»; б) «Київський літопис»; в) «Галицько-Волинський літопис».

4. Стиль у мистецтві, якому властиві декоративна пишність та вигадливість форм: а) бароко; б) готика; в) класицизм.

5. Позначте, із якого твору взято слова: «Хвала природі, що потрібне зробила неважким, а важке непотрібним»:

а) «Бджола і Шершень»;

б) «Зозуля і Дрізд»;

в) «Олениця і Кабан».

6. У якому творі Г.Сковорода оспівав волю як найбільше благо людини:

а) «Всякому місту – звичай і права»;

б) «De Libertate»; в) «Ой ти, пташко жовтобоко»?

II рівень (3 завдання по 1 б.)

1. Назвіть імена українських перекладачів Біблії.

2. Розкажіть про будову вертепної драми.

3. Назвіть причину появи полемічної літератури.

III рівень (2 завдання по 1, 5 б.)

1. Доведіть, що Біблія є не лише релігійною, а й літературною пам'яткою.

2. Розкрийте зміст філософських поглядів Г. Сковороди на людину і життя.

IV рівень (1 завдання – 3 бали)

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

1. «Нагірна проповідь» Ісуса Христа – звернення до людства й до людини.

2. «Історія русів»: осмислення часу і себе.

3. Я і Григорій Сковорода про щастя.

II варіант

I рівень (6 запитань по 0,5 б.)

1. Назва «Євангеліє» означає: а) переклад; б) розповідь; в) добра новина.

2. Про Чорну раду під Ніжином 1663 року розповідається в: а) Літописі Самовидця; б) Літописі Грабянки; в) Літописі Величка.

3. Стиль у мистецтві, визначальною ознакою якого був раціоналізм: а) бароко; б) готика; в) класицизм.

4. До жанрів давньої української драматургії належать:

а) комедія, трагедія, водевіль;

б) шкільна драма, інтермедія, вертеп;

в) весілля, вертеп, шкільна драма.

5. Позначте, із якого твору Г. Сковороди взято слова: «Чи знаєш ти, що плоди твоєї праці не стільки тобі самій, як людям корисні, а тобі часто і шкодять, приносячи замість нагороди смерть»: а) «Бджола і Шершень»; б) «Зозуля і Дрізд»; в) «Олениця і Кабан».

6. У якому творі Г. Сковорода підносить совість і мудрість як істинне достоїнство людини: а) «Всякому місту – звичай і права»; б) «De Libertate»; в) «Ой ти, пташко жовтобоко»?

II рівень (3 завдання по 1 б.)

1. Назвіть жанри творів, що ввійшли до Біблії.
2. Вкажіть імена українських першодрукарів.
3. Дайте визначення байки. Яку структуру вона має?

III рівень (2 завдання (на вибір) по 1, 5 б.)

1. Розкажіть про діяльність Києво-Могилянської академії.
2. У чому виявилися зв'язки між філософською та байкарською творчістю Григорія Сковороди?

IV рівень (1 завдання – 3 бали)

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

1. Заглядаючи у глибину століть, або Навіщо нам давня література?
2. Моральні закони Біблії у сучасному світі.
3. Діалог сучасника з Г. Сковородою про актуальні філософські проблеми.

Література до 6 розділу

1. Освітні технології: Навч.-метод. посібн. // О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за заг. ред. О.М. Пехоти. – К., 2001.
2. Особистісно зорієнтоване навчання: сучасні підходи // Управління школою. – 2004. – № 3.
3. Особистісно зорієнтований урок літератури: З досвіду роботи / Упоряд. Г. Федяй, А. Фасоля. – К.: Вид. дім «Шкіл. світ»: Вид. Л. Галіцина, 2005.
4. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. – К. – 2007.
5. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. О. І. Пометун, Л. В. Пироженко / За ред. О.І. Пометун. – К., 2003.
6. Українська література: хрестоматія : 10 // Автор-упорядник Б. Уліщенко. – Х.: Світ дитинства, 2003.
7. Басоля А. М., Гаврилюк О.В. Особистісно зорієнтоване навчання: сутність, основи, технології: Курс лекцій для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. – Рівне: «Юлат», 2008.

«АВТОРСЬКІ НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ»

Відділ освіти та виховання Володимирецької райдержадміністрації
Володимирецький районний колегіум

Практикум з правопису української мови

Програма факультативного курсу для 10-11 класів
загальноосвітніх навчальних закладів

*Укладач: учитель-методист української мови й літератури
Володимирецького районного колегіуму Городна О. З.*

Володимирець — 2009

Пояснювальна записка

Оволодіння українською мовою в її усній і писемній формах — запорука успішного навчання та професійної діяльності. Культура спілкування залежить від чіткого засвоєння орфографічних та орфоепічних правил, сформованих навичок добору правильних варіантів вимови й написання, комунікативно доцільного вираження власних думок.

Однією з найістотніших ознак інтелігентної людини є знання й постійне дотримання орфографічних норм. Як зазначає Василь Німчук, «національна орфографія, починаючи з алфавіту й закінчуючи правилами вживання розділових знаків, є важливим складником етнічної культури і невід’ємним її зовнішнім атрибутом» [6; с. 3]. Орфоепічні, орфографічні й пунктуаційні вміння та навички безпосередньо пов’язані із загальною культурою особистості й дають змогу реалізувати ціннісний навчальний і розвивальний аспекти рідної мови в усіх видах мовленнєвої діяльності. Визначальним напрямом роботи вчителя на факультативних заняттях за програмою «Практикум з правопису української мови» є підготовка грамотної особистості, яка здатна на належному рівні практично користуватися українським правописом у різних життєвих ситуаціях.

Мета факультативного курсу — узагальнення й систематизація правописних знань учнів; вироблення практичних умінь і навичок удосконалення власного

й чужого усного та писемного мовлення; формування орфографічної та пунктуаційної грамотності, що є основою розвитку комунікативної компетенції.

Завдання факультативного курсу:

- *у теоретичному аспекті* – з'ясування і засвоєння основних критеріїв класифікації орфограм і пунктограм; опрацювання основних розділів «Українського правопису»;
- *у практичному аспекті* – оволодіння системою орфограм і пунктограм; закріплення й систематизація орфоепічних, орфографічних та пунктуаційних умінь і навичок; підвищення мовної грамотності і мовної культури старшокласників.

За змістом і структурою факультативний курс відповідає чинному «Українському правописові» й орієнтований на теоретичне і практичне засвоєння орфографічних і пунктуаційних норм.

Програмовий зміст курсу групується за такими розділами:

10 клас – Український алфавіт; Правопис основи слова; Правопис закінчень відмінюваних слів.

11 клас – Уживання великої літери; Правопис слів іншомовного походження; Правопис власних назв; Найголовніші правила пунктуації.

Як навчально-методичне забезпечення курсу можуть використовуватися такі посібники: «Практикум з правопису української мови» І. П. Юшука та «Українська мова. Структурований практикум з орфографії» З. С. Сікорської, І. В. Магрицької та А. О. Панченкова.

Зміст навчального матеріалу та вимоги до навчальних досягнень учнів

10 КЛАС

35 год, 1 год. на тиждень

Зміст навчального матеріалу	Основні вимоги до рівня знань, умінь і навичок учнів
І. УКРАЇНСЬКИЙ АЛФАВІТ (3 год)	
<p>Алфавіт. Принципи українського правопису. Співвідношення між буквами і звуками.</p> <p>Значущі частини слова. Правила переносу частин слова</p>	<p>УЧЕНЬ:</p> <p>знає алфавіт; принципи українського правопису; співвідношення між буквами і звуками; правила переносу частин слова з рядка в рядок;</p> <p>уміє робити фонетичний аналіз слів; визначати принципи правопису слів; правильно переносити слова з рядка у рядок; наводити приклади до вивчених орфограм.</p>

II. ПРАВОПИС ОСНОВИ СЛОВА (20 год)	
<p style="text-align: center;">Літерні позначення звуків.</p> <p style="text-align: center;">Голосні (3 год) Ненаголошені голосні [o],[e],[i] и Літери і, ї, я, ю, є. Апостроф. Буквосполучення йо,ьо. Чергування голосних [o] – [a], [e] – [i], [e] – [и], [o], [e] з [і], [e] – [o] після шиплячих. Чергування голосних у дієслівних коренях. Чергування звуків на межі слів (у-в, і-й, з-із-зі).</p> <p style="text-align: center;">• Приголосні (5 год) Літери г і ґ. Правопис глухих і дзвінких приголосних. Уподібнення приголосних. Чергування приголосних. Позначення м'якості приголосних. Уживання м'якого знака. <i>Зміни приголосних при збігу їх</i> Зміни груп приголосних -цьк-, -ськ-, -зьк-, -ск-, -шк-, зх-, -ст-. Зміни приголосних перед -ськ-, -ств-.</p> <p style="text-align: center;">Спрощення груп приголосних (1 год) Подвоєння та подовження приголосних (2 год) Подвоєння приголосних при збігу їх. Подовження м'яких приголосних між голосними.</p> <p style="text-align: center;">Будова слова. Словотвір (2 год) Правопис префіксів з-, (із-, зі-); роз-, без-, пре-, при-, при-. Правопис суфіксів. Іменникові, прикметникові та дієприкметникові суфікси, їх написання. Правопис дієслівних суфіксів. И в дієприслівникових суфіксах.</p> <p style="text-align: center;">Правопис складних слів (7 год) Загальні правила правопису складних слів. Правопис складних слів із сполучними звуками о, е (е). Складні слова без сполучного звука. Складні іменники. Прикладки. Складні прикметники. Складні числівники та займенники. Прислівники. Правопис прийменників, сполучників, часток.</p>	<p style="text-align: center;">УЧЕНЬ:</p> <p>знає закони української орфосії, що стосуються вимови ненаголошених голосних; правила вживання м'якого знака й апострофа, написання голосних і приголосних, буквосполучення йо,ьо; найпоширеніші випадки чергування голосних і приголосних; зміни приголосних при словотворенні; правила спрощення груп приголосних, подвоєння та подовження приголосних; будову слова; правопис префіксів і суфіксів у різних частинах мови; правила написання складних слів, що належать до самостійних частин мови; уміє правильно вимовляти голосні у ненаголошеній позиції; правильно писати й обґрунтовувати слова з вивченими орфограмами; наводити приклади до всіх вивчених орфографічних правил; знаходити й виправляти орфографічні помилки на вивчені правила; правильно утворювати слова, враховуючи зміни приголосних при словотворенні; знаходити у тексті складні слова і визначати, які правила правопису вони ілюструють.</p>

III. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ (12 год)	
<p>Іменник (4 год) Поділ на відміни. Поділ на групи. Правопис відмінкових закінчень іменників I відміни. II відміна іменників. Закінчення -а, -я; -у, -ю в родовому відмінку однини іменників чоловічого роду. Букви о, е, є в закінченнях давального та орудного відмінків однини. Кличний відмінок іменників II відміни. Особливості відмінювання іменників множини. Орфограми у відмінкових закінченнях іменників III і IV відмін. Творення і правопис імен по батькові.</p> <p>Прикметник (2 год) Відмінювання прикметників твердої і м'якої груп. Творення і правопис ступенів порівняння прикметників.</p> <p>Числівник (2 год) Правопис відмінкових форм числівників. Правопис складних числівників і відчислівникових складних слів.</p> <p>Займенник (1 год) Відмінювання, правопис і вживання займенників.</p> <p>Дієслово (3 год) Неозначена форма дієслова. Правопис закінчень дієслів у теперішньому і майбутньому часах. Наказовий і умовний способи дієслів. Дієприкметники активного і пасивного стану. Дієприслівники теперішнього і минулого часу.</p>	<p>УЧЕНЬ: знає правила написання іменників I-IV відмін у різних відмінкових формах; способи творення імен по батькові; правила написання відмінкових закінчень прикметників; способи творення і написання ступенів порівняння прикметників; особливості написання відмінкових форм числівників, складних числівників і відчислівникових складних слів; особливості відмінювання займенників різних розрядів, їх правопис і вживання; правила написання дієслів у формах теперішнього й майбутнього часу, особливих форм дієслова; уміє правильно використовувати форму кличного відмінка іменників при звертанні; писати відмінювані слова відповідно до орфографічних правил; помічати й виправляти граматичні помилки і стилістичні недоліки у вживанні іменних частин мови.</p>

II КЛАС

35 год, 1 год на тиждень

Зміст навчального матеріалу	Основні вимоги до рівня знань, умінь і навичок учнів
IV. Уживання великої літери (3 год.)	
<p>Велика літера і лапки у власних назвах. Велика і мала літера у складноскорочених назвах.</p>	<p>Учень: знає складні випадки вживання великої літери; написання складноскорочених слів; уміє правильно писати і обґрунтовувати слова з вивченими орфограмами.</p>

V. Правопис слів іншомовного походження (4 год.)	
<p>Подвоєні і неподвоєні букви у словах іншомовного походження. Букви і, н у словах іншомовного походження. Уживання апострофа і м'якого знака.</p>	<p>Учень: знає орфограми у словах іншомовного походження; лексичне значення запозичених слів з відповідними орфограмами; уміє знаходити слова з однаковою орфограмою; пояснити правопис слів іншомовного походження; добирати відповідні приклади; знаходити й виправляти орфографічні помилки на вивчені правила.</p>
VI. Правопис власних назв (5 год.)	
<p>Букви е, с, йо, ьо, і, ї, и у прізвищах і географічних назвах. Апостроф і знак м'якшення у прізвищах і географічних назвах. Написання складних і складених географічних назв окремо, разом і через дефіс.</p>	<p>Учень: знає відповідні орфографічні правила у власних назвах; правопис похідних прикметників, утворених від особових назв, прізвищ та від імені і прізвища; уміє обґрунтовувати орфограми за допомогою правил у наведених прикладах; правильно писати російські прізвища і географічні назви українською мовою; пояснити написання похідних прикметників, утворених від власних назв.</p>
VII. Найголовніші правила пунктуації (23 год.)	
<p>Просте речення (2 год) Види простих речень. Тире у простому неускладненому реченні. Розділові знаки між групою підмета і групою присудка</p> <p>Просте ускладнене речення. Однорідні члени речення (4 год) Способи зв'язку однорідних членів речення. Розділові знаки між однорідними членами речення. Узагальнюючі слова між однорідними членами речення і розділові знаки при них. Однорідні і неоднорідні означення.</p> <p>Відокремлені члени речення (6 год) Відокремлені уточнювальні члени речення, розділові знаки при них. Відокремлені і невідокремлені означення. Відокремлені приклади.</p>	<p>Учень: знає речення різних видів, їх структуру; види ускладнення простого речення однорідними членами, звертаннями, вставними словами, словосполученнями, реченнями, відокремленими членами (означеннями, прикладками, додатками, обставинами), уточнювальними членами речення; складні випадки вживання розділових знаків у простому і складному реченнях; уміє розпізнавати прості і складні речення різних типів; правильно і доцільно використовувати виражальні можливості таких речень у</p>

<p>Відокремлені додатки і обставини, розділові знаки при них.</p> <p>Слова, синтаксично не пов'язані з членами речення (2 год)</p> <p>Вставні слова, словосполучення й речення, звертання, розділові знаки при них.</p> <p>Складне речення (5 год)</p> <p>Види складних речень.</p> <p>Складносурядне і складнопідрядне речення, розділові знаки у них.</p> <p>Порівняльні звороти.</p> <p>Розділові знаки у складному безсполучниковому реченні.</p> <p>Пряма мова і цитати (4 год)</p> <p>Пряма мова і розділові знаки при ній.</p> <p>Передача прямої мови непрямою.</p> <p>Розділові знаки при цитатах.</p>	<p>мовленні; визначати у реченні з прямою мовою слова автора й пряму мову; замінювати пряму мову непрямою; обґрунтовувати пунктуацію в різних синтаксичних конструкціях за допомогою правил.</p>
--	--

Орієнтовне календарно-тематичне планування занять курсу 10 КЛАС
35 год, 1 год на тиждень

Пор. №	Зміст програмового матеріалу	К-сть год	Дата
Український алфавіт (3 год)			
1	Алфавіт. Принципи українського правопису. Співвідношення між буквами і звуками.	1	
2	Значущі частини слова. Правила переносу частин слова.	1	
3	<i>Лабораторний практикум.</i> Співвідношення між буквами і звуками.	1	
Правопис основи слова (20 год)			
4	Літерні позначення звуків. Голосні. Ненаголошені голосні [о],[е],[и]. Літери і, ї, я, ю, є. Апостроф. Буквосполучення йо,ьо.	1	
5	Чергування голосних [о] – [а], [е] – [і], [е] – [и], [о], [е] з [і], [е] – [о] після шиплячих.	1	
6	Чергування голосних у дієслівних коренях. Чергування звуків на межі слів (у-в, і-й, з-із-зі).	1	
7	Приголосні. Літери г і ґ. Правопис глухих і дзвінких приголосних. Уподібнення приголосних.	1	
8	Чергування приголосних.	1	
9	Позначення м'якості приголосних. Уживання м'якого знака.	1	
10	Зміни приголосних при збігу їх. Зміни груп приголосних -цьк-, -ськ-, -зьк-, -ск-, -шк-, зх-, -ст-. Зміни приголосних перед -ськ-, -ств-.	1	
11	<i>Лабораторний практикум.</i> Чергування голосних і приголосних. Зміни приголосних при словотворенні.	1	
12	Спрощення груп приголосних.	1	
13	Подвоєння та подовження приголосних. Подвоєння приголосних при збігу їх.	1	

14	Подовження м'яких приголосних між голосними.	1	
15	Будова слова. Словотвір. Правопис префіксів з-, (із-, зі-); роз-, без-; пре-, при-, при- .	1	
16	Правопис суфіксів. Іменникові, прикметникові та дієприкметникові суфікси, їх написання. Правопис дієслівних суфіксів. И в дієприслівникових суфіксах.	1	
17	Правопис складних слів. Загальні правила правопису складних слів. Правопис складних слів із сполучними звуками о, е (є) . Складні слова без сполучного звука.	1	
18	Складні іменники. Приклади.	1	
19	Складні прикметники.	1	
20	Складні числівники та займенники.	1	
21	Правопис прислівників.	1	
22	Правопис прийменників, сполучників, часток.	1	
23	<i>Практична робота.</i> Правопис складних слів.	1	
Правопис закінчень відмінюваних слів (12 год)			
24	Іменник. Поділ на відміни і групи. Правопис відмінкових закінчень іменників I відміни.	1	
25	II відміна іменників. Закінчення -а, -я; -у, -ю в родовому відмінку однини іменників чоловічого роду. Букви о, е, є в закінченнях давального й орудного відмінків однини. Кличний відмінок іменників II відміни.	1	
26	Орфограми у відмінкових закінченнях іменників III і IV відмін.	1	
27	Творення і правопис імен та по батькові.	1	
28	Прикметник. Відмінювання прикметників твердої і м'якої груп.	1	
29	Творення і правопис ступенів порівняння прикметників.	1	
30	Числівник. Правопис відмінкових форм числівників.	1	
31	Правопис складних числівників і відчислівникових складних слів.	1	
32	Займенник. Відмінювання, правопис і вживання займенників.	1	
33	Дієслово. Неозначена форма дієслова. Правопис закінчень дієслів у теперішньому і майбутньому часах. Наказовий і умовний способи дієслів, їх творення і написання.	1	
34	Дієприкметники активного і пасивного стану. Дієприслівники теперішнього і минулого часу.	1	
35	<i>Практична робота.</i> Складні випадки правопису закінчень відмінюваних слів.	1	

Орієнтовне календарно-тематичне планування занять курсу 11 КЛАС
35 год, 1 год на тиждень

Пор. №	Зміст програмового матеріалу	К-сть год	Дата
Уживання великої літери (3 год)			
1	Велика літера і лапки у власних назвах.	1	
2	Велика і мала літера у складноскорочених назвах.	1	
3	<i>Практична робота.</i> Уживання великої букви.	1	
Правопис слів іншомовного походження (4 год)			
4	Подвоєні і неподвоєні букви у словах іншомовного походження.	1	
5	Букви и, і у словах іншомовного походження.	1	
6	Уживання апострофа і м'якого знака.	1	
7	<i>Лабораторний практикум.</i> Правопис слів іншомовного походження.	1	
Правопис власних назв (5 год)			
8	Букви е, є, йо,ьо, и, і, ї у прізвищах і географічних назвах.	1	
9	Апостроф і знак м'якшення у прізвищах і географічних назвах.	1	
10, 11	Написання складних і складених географічних назв окремо, разом і через дефіс.	2	
12	<i>Практична робота.</i> Написання прізвищ і географічних назв.	1	
Найголовніші правила пунктуації (23 год)			
13	Просте речення. Види простих речень. Тире у простому неускладненому реченні.	1	
14	Розділові знаки між групою підмета і групою присудка.	1	
15	Просте ускладнене речення. Однорідні члени речення. Способи зв'язку однорідних членів речення. Розділові знаки між однорідними членами речення.	1	
16	Узагальнюючі слова між однорідними членами речення і розділові знаки при них.	1	
17	Однорідні і неоднорідні означення.	1	
18	<i>Практична робота.</i> Розділові знаки у реченні з однорідними членами.	1	
19	Відокремлені члени речення. Відокремлені уточнювальні члени речення, розділові знаки при них.	1	
20	Відокремлені й невідокремлені означення.	1	
21	Відокремлені прикладки.	1	
22	Відокремлені додатки і обставини, розділові знаки при них.	1	
23	<i>Практична робота.</i> Розділові знаки в реченні з відокремленими членами.	1	
24	Слова, синтаксично не пов'язані з членами речення. Вставні слова, словосполучення і речення, розділові знаки при них.	1	
25	Розділові знаки при звертанні.	1	

26	Складне речення. Види складних речень.	1	
27	Складносурядне речення, розділові знаки у ньому.	1	
28	Розділові знаки у складнопідрядному реченні.	1	
29	Порівняльні звороти.	1	
30	Розділові знаки у складному безсполучниковому реченні.	1	
31	<i>Практична робота.</i> Розділові знаки у складному реченні.	1	
32	Пряма мова і цитати. Пряма мова і розділові знаки при ній.	1	
33	Передача прямої мови непрямою.	1	
34	Розділові знаки при цитатах.	1	
35	<i>Практична робота.</i> Розділові знаки при прямій мові і цитатах.	1	

Список використаної літератури

1. Зубков М. Г. Сучасний український правопис: Комплексний довідник. – Х.: Торсінг, 2000.
2. Козачук Г. О. Українська мова для абітурієнтів: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1994.
3. Козачук Г. О. Підвищення грамотності учнів: Навч.-метод. посіб. – К.: Освіта, 1995.
4. Німчук В. В. Проблеми українського правопису ХХ - початку ХХІ ст. – К., 2002.
5. Новий довідник: Українська мова та література. – К.: ТОВ «Казка», 2007.
6. Сікорська З. С. та ін. Українська мова: Структурований практикум з орфографії. – К.: А.С.К., 2005.
7. Українська мова. Практикум: Навчальний посібник / О. М. Пазяк, О. А. Сербенська, М. І. Фурдуй, Л. Ю. Шевченко. – К.: Либідь, 2000.
8. Український правопис / НАН України, Інститут мовознавства імені О. О. Потебні; Інститут української мови. – 4-те вид., випр. й допов. – К.: Наук. думка, 1993.
9. Чуріна В. Ф. Граматика української мови в таблицях і схемах. – К.: Логос, 1997.
10. Чуріна В. Ф. Український правопис у таблицях і схемах. – К.: Логос, 1998.
11. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови. – 6-те вид. – К.: Освіта, 2006.

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Відділ освіти Володимирецької райдержадміністрації
Володимирецький районний колегіум

Програма факультативного курсу «Конституційне право України»

для учнів 10-11 класу історико-правничого профілю

*Укладач: учитель правознавства Володимирецького
районного колегіуму Кухарчук І. С.*

Схвалено радою кабінету суспільних предметів Рівненського ОІППО
(протокол №25 від 08.12.2004 року)
Володимирець –2004

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

У процесі розбудови сучасної правової держави шкільний курс «Конституційне право України» набуває великого значення для формування правової культури і навичок молодшої людини, її вміння легальними засобами захищати загально визнані суспільні цінності.

Такі важливі завдання передбачають відповідний науково-методичний рівень викладання даного курсу з урахуванням вимог педагогічної, юридичної науки і практики.

Головною метою курсу є практична підготовка учнів до життя, ознайомлення їх із конституційною традицією України, структурою і методами діяльності органів місцевого самоврядування для якісного використання набутих знань на практиці і в повсякденному житті.

Пропонована програма носить рекомендаційний характер. У програмі відтворені і широко розвинуті авторські положення, які відображені в науковій і навчальній літературі.

Програма факультативного курсу «Конституційне право України» розрахована для учнів 10-11 класів історико-правничого профілю. Матеріал викладено в програмі з урахуванням вікових особливостей учнів та спрямований на оволодіння ними найважливішими поняттями і термінами, вироблення основ правової поведінки. Факультативний курс сприятиме розвитку критичного мислення, рефлексії, уміння розмірковувати.

68 год., 2 год. на тиждень

№ п/п	Тема заняття	Кількість годин	Примітки
Т. 1. Конституційне право як наука, навчальна дисципліна і галузь права (6 год.)			
1.	Загальні уявлення про предмет, методи і завдання курсу	1	
2.	Значення прийняття Конституції для утвердження української державності	1	
3.	Конституційні традиції України	1	
4.	Основні етапи конституційного процесу (1991-1998)	1	
5.	Основна джерельна база предмету	1	
6.	Підсумковий урок	1	
Т. 2. Основи сучасної Конституції (7 год.)			
7.	Поняття та історична еволюція конституції	1	
8.	Фактична і юридична конституції	1	
9.	Класифікація конституцій за юридичними ознаками	1	
10.	Основні юридичні властивості сучасних конституцій	1	
11.	Основні юридичні властивості сучасних конституцій	1	
12.	Основні юридичні властивості сучасних конституцій. Державні символи	1	
13.	Способи прийняття Конституції	1	
14.	Підсумковий урок	1	
Т. 3. Структура і загальні засади Конституції України (6 год.)			
15.	Структура Конституції України. Призначення і зміст преамбули	1	
16.	Визначення форми держави	1	
17.	Поділ державної влади в Україні. Принцип Верховенства права	1	
18.	Основи конституційного режиму права власності	1	
19.	Поняття багатоманітності суспільного життя (політичного, економічного, ідеологічного)	1	
20.	Підсумковий урок	1	
Т. 4. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина (7 год.)			
21.	Основи конституційного статусу громадян	1	
22.	Поняття громадянства (набуття, припинення, вихід).	1	
23.	Права національностей у Конституції	1	
24.	Особисті права і свободи громадян	1	
25.	Конституційні гарантії захисту прав і свобод людини	1	
26.	Обов'язки громадян України	1	
27.	Підсумковий урок	1	
Т.5 Безпосередня демократія в Україні (5 год.)			
28.	Конституційні форми безпосередньої демократії	1	

29.	Основи виборчого права. Референдум та питання, які ним вирішуються	1	
30.	Порядок призначення або проголошення референдумів	1	
31.	Повноваження Верховної Ради України та Президента України щодо проголошення референдумів	1	
32.	Підсумковий урок	1	
Т. 6. Виборче законодавство України (5 год.)			
33.	Конституція України про вибори	1	
34.	Закон України «Про вибори Президента України»	1	
35.	Закон України «Про вибори народних депутатів України»	1	
36.	Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради України Автономної Республіки Крим»	1	
37.	Підсумковий урок	1	
Т. 7. Парламент – Верховна Рада України (5 год.)			
38.	Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади. Правовий статус народних депутатів	1	
39.	Законодавчий процес в Україні	1	
40.	Парламентський контроль за додержанням прав і свобод людини і громадянина	1	
41.	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини	1	
42.	Підсумковий урок	1	
Т. 8. Президент України (5 год.)			
43.	Конституційний статус Президента	1	
44.	Порядок обрання Президента	1	
45.	Підстави, порядок і наслідки дострокового припинення повноважень Президента України	1	
46.	Рада національної безпеки і оборони України	1	
47.	Підсумковий урок	1	
Т. 9. Органи виконавчої влади (5 год.)			
48.	Кабінет Міністрів – вищий орган виконавчої влади	1	
49.	Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України	1	
50.	Місцеві державні адміністрації	1	
51.	Рішення голів місцевих державних адміністрацій	1	
52.	Підсумковий урок	1	
Т. 10. Прокуратура і правосуддя в Україні (5 год.)			
53.	Функції Прокуратури в Конституції	1	
54.	Органи судочинства. Система судів загальної юрисдикції	1	
55.	Незалежність та недоторканність судів	1	
56.	Склад, порядок призначення та повноваження Конституційного Суду	1	
57.	Підсумковий урок	1	

Т.11 Територіальний устрій України. Автономна Республіка Крим. Засади місцевого самоврядування (5 год.)			
58.	Засади територіального устрою	1	
59.	Особливості конституційного статусу Автономної Республіки Крим	1	
60.	Поняття місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування	1	
61.	Повноваження територіальних громад	1	
62.	Підсумковий урок	1	
Т. 12. Порядок набуття чинності Конституції України (5 год.)			
63.	Призначення прикінцевих і перехідних положень Конституції	1	
64.	Порядок набуття чинності Конституції	1	
65.	Порядок внесення змін до Конституції	1	
66.	Значення Основного закону для правового розвитку народу і держави	1	
67.	Підсумковий урок	1	
68.	Урок-резерв	1	

Список використаної літератури

1. Омелянко Г. Нова Конституція України і питання судової влади судочинства //Право України – 1996. № 10
2. Опришко В. Державно-правова реформа в Україні: основні напрямки //ПР. Укр. – 1998 – № 11.
3. Основи конституційного права України: підручник / за ред. Копейчикова В.В. – К.: Юрінком; 2001.
3. Парейко Ю. Теоретичні основи самоврядування. М. – 1993.
4. Закон України «Про статус народних депутатів України»// Вісник Верховної Ради.1995, № 34 – с. 268, № 35 – с. 270.
5. Закон України «Про міліцію» // Вісник Верховної Ради. 1995, № 15 – с. 102.
6. Закон України «Про прокуратуру» // Вісник Верховної Ради. 1995, № 43 с. 313.
7. Закон України «Про Службу безпеки України» // Вісник Верховної Ради. 1992, № 27 - с. 383.
8. Указ Президента України від 15 грудня 1999 року «Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади»

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Відділ освіти Володимирецької райдержадміністрації
Володимирецький районний колегіум

Програма факультативного курсу «Основи законодавства України»

для учнів 10 – 11 класів
історико-правничого профілю

Схвалено радою кабінету суспільних предметів Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол №25 від 08.12.2004 року)

*Укладач: учитель правознавства Володимирецького
районного колегіуму Кухарчук І. С.*
Володимирець – 2004

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма факультативного курсу «Основи законодавства України» розрахована для учнів 10-11 класів історико-правничого профілю.

Факультативний курс має на меті поглибити, закріпити та вдосконалити знання учнів з правознавства. Вивчаючи матеріал пропонованого курсу, учні детальніше ознайомляться із законами нашої держави, здобудуть навички правильно діяти у різноманітних життєвих ситуаціях, знаходити вихід у складних обставинах, коли не обійтися без допомоги закону, держави та її органів.

Крім того, знаючи закони, можна стати свідомим учасником тих перетворень, які сьогодні відбуваються у нашій державі, учасником творення демократичного суспільства в Україні.

Заняття факультативного курсу спонукатимуть учнів до самостійного аналізу отриманої інформації, пошуку додаткових джерел самоосвіти, а також розуміння функціонування правової системи України в цілому.

10 клас

34 год., 1 год. на тиждень

№ п/п	Тема заняття	Кількість годин	Примітки
Т. 1. Цивільне законодавство України (6 год.)			
1.	Цивільно-правові відносини. Структура і склад цивільно-правових відносин	1	
2.	Суб'єкт цивільних правовідносин	1	
3.	Поняття цивільно-правової угоди	1	
4.	Цивільне право і дієздатність	1	
5.	Право власності та його Конституційний захист. Форми власності в Конституції	1	
6.	Правовий практикум	1	
Т. 2. Сімейне законодавство (5 год.)			
7.	Загальна характеристика Сімейного кодексу.	1	
8.	Поняття, порядок укладання та розірвання шлюбу	1	
9.	Взаємні права та обов'язки батьків і дітей	1	
10.	Позбавлення батьківських прав. Опіка і піклування. Усиновлення	1	
11.	Правовий практикум	1	
Т. 3. Трудове законодавство (7 год.)			
12.	Загальна характеристика Кодексу про працю України	1	
13.	Поняття, сторони та зміст трудового договору	1	
14.	Трудові правовідносини	1	
15.	Робочий час і його види	1	
16.	Робочий час та відпочинок неповнолітніх	1	
17.	Трудова дисципліна	1	
18.	Правовий практикум	1	
Т. 4. Законодавство про соціальний захист і охорону здоров'я (3 год.)			
19.	Поняття соціального страхування та соціального забезпечення	1	
20.	Види соціальної допомоги сім'ям із дітьми	1	
21.	Юридичні гарантії права на охорону здоров'я	1	
Т. 5. Адміністративне право (5 год.)			
22.	Загальна характеристика Кодексу України про адміністративні правопорушення	1	
23.	Відносини, що регулюються адміністративним правом	1	
24.	Поняття і ознаки адміністративного правопорушення	1	

25.	Поняття адміністративного проступку. Поняття і види адміністративних стягнень	1	
26.	Правовий практикум	1	
Т. 6. Кримінальне право (8 год.)			
27.	Загальна характеристика Кримінального кодексу України	1	
28.	Поняття злочину і його ознаки	1	
29.	Стадії вчинення злочину	1	
30.	Кримінальне покарання: поняття і ознаки	1	
31.	Органи правоохоронної діяльності	1	
32.	Правосуддя в Україні	1	
33.	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини	1	
34.	Правовий практикум	1	

11 клас*34 год., 1 год. на тиждень*

Т.1. Цивільне законодавство України (4 год.)			
1.	Загальна характеристика Цивільного кодексу України. Учасники цивільних відносин	1	
2.	Майнові і особисті немайнові права та їх захист. Інтелектуальна власність	1	
3.	Цивільно-правова угода. Умови дійсності угод. Договір		
4.	Поняття спадщини. Види спадкування	1	
Т. 2. Житлове законодавство України (4 год.)			
5.	Загальна характеристика Житлового кодексу України.	1	
6.	Право громадян на житло та форми його реалізації. Договір найму	1	
7.	Правове регулювання приватизації державного житлового фонду	1	
8.	Правовий практикум	1	
Т. 3. Сімейне законодавство України (3 год.)			
9.	Загальна характеристика Сімейного кодексу	1	
10.	Порядок укладання та розірвання шлюбу. Визнання шлюбу недійсним	1	
11.	Майнові права подружжя	1	
Т. 4. Трудове законодавство України (5 год.)			
12.	Загальна характеристика Кодексу про працю України	1	
13.	Умови і порядок прийняття на роботу	1	
14.	Робочий час і його види	1	
15.	Трудова дисципліна. Види дисциплінарних стягнень	1	
16.	Порядок розгляду індивідуальних трудових спорів	1	

Т. 5. Фінансове законодавство України (3 год.)			
17.	Поняття фінансового права і фінансового законодавства	1	
18.	Поняття податку і його види	1	
19.	Правовий практикум	1	
Т. 6. Земельне законодавство України (3 год.)			
20.	Загальна характеристика Земельного кодексу України	1	
21.	Право власності на землю. Оренда землі	1	
22.	Порядок вирішення земельних спорів	1	
Т. 7. Адміністративне законодавство України (2 год.)			
23.	Кодекс України про адміністративні правопорушення	1	
24.	Адміністративна відповідальність неповнолітніх. Види адміністративних стягнень	1	
Т. 8. Кримінальне законодавство України (4 год.)			
25.	Загальна характеристика Кримінального кодексу України	1	
26.	Поняття і ознаки злочину. Стадії злочину	1	
27.	Співучасть у злочині. Види кримінальних покарань	1	
28.	Кримінальна відповідальність неповнолітніх	1	
Т. 9. Основи правоохоронної та правозахисної діяльності (6 год.)			
29.	Правосуддя України. Види судочинства	1	
30.	Правоохоронна діяльність (Прокуратура, Міністерство внутрішніх справ, Державна патрульна служба, Служба безпеки України)	1	
31.	Юстиція України. Виявлення і розслідування злочинів	1	
32.	Нотаріат та адвокатура України	1	
33.	Уповноважений Верховної Ради з прав людини	1	
34.	Правовий практикум	1	

Список використаної літератури

1. Конституція України. К.: 1998 р.
2. Закон України «Про державну податкову службу України»//Вісник Верховної Ради, 1996 р. № 31 с. 148
3. Закон України«Про прокуратуру»// Вісник Верховної Ради, 1995 р. № 43 с. 313
4. Закон України «Про охорону праці»// Вісник Верховної Ради. № 49.
5. Земельний кодекс України. К.: – 2001 р.
6. Цивільний кодекс України. К.: – 2002 р.
7. Закон України «Про адвокатуру» // Вісник Верховної Ради. 1993 р., № 9 – с. 62
8. Закон України «Про порядок укладання шлюбного контракту» // Голос України. 1993 р. 26 червня.
9. Кодекс про адміністративні правопорушення. К.: – 2001 р.
10. Кримінальний кодекс України. К.: – 2001 р.
11. Основи держави і права/під. Ред. А. М. Колодія – К.: – 1997 р.
12. Теорія держави і права/ під. Ред. В. В. Копейчикова – К – 1997 р.

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
відділ освіти Володимирецької райдержадміністрації
Володимирецький районний колегіум

Програма спеціального курсу з математики Задачі з параметрами

для учнів 10 – 11 класів загальноосвітніх шкіл

Затверджено радою районного методичного кабінету (протокол № 1 від 31.08.2009р.)

*Укладач: учитель математики Володимирецького
районного колегіуму Остапенко С. І.*

Володимирець – 2009

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

У наш час важливо вміти не просто розв'язувати задачі за алгоритмом, а й досліджувати їх. І саме розв'язування задач з параметрами відкриває величезну кількість евристичних прийомів загального характеру, цінних для математичного розвитку особистості, що застосовуються у дослідженнях будь-якого математичного матеріалу.

У шкільному курсі математики не приділяється достатньої уваги розв'язуванню задач з параметрами, на специфіку параметра не робиться акценту і у теоретичних міркуваннях – там, де це методично необхідно. Цілком зрозуміло: важко розраховувати на те, що учні самостійно набудуть правильного уявлення про суть параметра з теоретичних міркувань, і допомогти їм у цьому повинен учитель.

Задачі з параметрами заважкі для учнів як у логічному, так і в технічному плані, тому вміння їх розв'язувати у багатьох випадках визначає успішне виконання завдань державної підсумкової атестації та зовнішнього незалежного оцінювання.

За допомогою задач з параметрами можна перевірити знання основних розділів шкільного курсу математики, рівень логічного та аналітичного мислення, математичну культуру учнів. Уміння розв'язувати такі задачі свідчить, що учень має ґрунтовну математичну підготовку, високий рівень логічного мислення, навички дослідницької діяльності. У процесі розв'язування задач з параметрами збагачується математична культура учня, підвищуються його логічні і технічні можливості, виробляються початкові навички дослідницької діяльності.

Даний курс сприяє поступовому адаптуванню учнів до задач з параметрами, формує у них уміння лаконічно і прозоро записувати розв'язання таких задач та навички роботи з параметрами, розвиває творчу активність, уміння самостійно використовувати раніше набуті знання, підвищує математичну культуру.

Курс розрахований на 70 годин. Його вивчення триває протягом двох років з тижневим навантаженням – одна година. Розподіл годин між темами умовний і може змінюватись учителем залежно від потреб і можливостей конкретної групи учнів.

Мета курсу:

забезпечити умови для досягнення кожним учнем практичної компетентності: уміння розв'язувати задачі з параметрами, використовувати різні способи.

Завдання курсу:

- адаптувати учнів до задач з параметрами;
- розвивати вміння самостійно використовувати набуті знання;
- формувати навички дослідницької діяльності;
- розвивати логічне мислення, творчі здібності, алгоритмічну культуру мислення.

Навчальні заняття курсу передбачають звернення до традиційних та нетрадиційних форм і методів навчання: лекцій, семінарів, дискусій тощо.

Даний курс розрахований на учнів старших класів, які бажають оволодіти прийомами дослідження ситуацій у максимально загальному вигляді, поглибити свої знання з математики, підготуватись до зовнішнього незалежного оцінювання, олімпіад та конкурсів.

I. Лінійні рівняння і рівняння, що зводяться до лінійних (5 год.)

Лінійні рівняння з параметром.

Розв'язування лінійних рівнянь з параметрами у знаменнику.

Рівняння з параметрами, що зводяться до лінійних

Основна мета:

- систематизувати знання, уміння та навички учнів стосовно методів розв'язування лінійних рівнянь з параметрами та рівнянь, що зводяться до лінійних;
- формувати вміння узагальнювати, робити висновки.

Основні вимоги:

Учні повинні вміти:

- проводити дослідження кількості коренів лінійного рівняння залежно від параметра;
- розв'язувати рівняння з параметрами, що зводяться до лінійних різними способами

II. Квадратний тричлен, квадратні рівняння з параметрами (12 год.)

Теореми про розміщення коренів квадратного ax^2+bx+c ($a \neq 0$) на числовій прямій:

- розміщення квадратного тричлена відносно числа;
  - розміщення коренів квадратного тричлена відносно інтервалу
- Співвідношення між коренями квадратного тричлена

Основна мета:

- систематизувати та узагальнити знання учнів про кількість коренів квадратного рівняння залежно від параметра;
- показати застосування теореми Вієта та властивостей квадратного тричлена

ax^2+bx+c ($a \neq 0$) до розв'язування задач з параметрами.

Основні вимоги:

Учні повинні вміти:

- проводити дослідження кількості коренів квадратного рівняння залежно від параметра;
- розв'язувати рівняння на застосування теореми Вієта та теореми про розміщення квадратного тричлена ax^2+bx+c ($a \neq 0$) на числовій прямій.

III. Алгебраїчні рівняння вищих степенів (6 год.)

Визначення кількості коренів раціонального рівняння залежно від параметра.

Узагальнена теорема Вієта.

Методи розв'язування алгебраїчних рівнянь вищих степенів, що містять параметри.

Рівняння з параметрами, що містять модуль.

Основна мета:

- ознайомити учнів з методами розв'язування раціональних рівнянь, що містять параметр;
- вдосконалити навички у процесі розв'язування алгебраїчних рівнянь вищих степенів з параметрами;
- систематизувати та узагальнити знання учнів при розв'язуванні рівнянь з параметрами, що містять модуль.

Основні вимоги:

Учні повинні вміти:

- розв'язувати алгебраїчні рівняння вищих степенів, що містять параметр;
- застосовувати методи розв'язування алгебраїчних рівнянь вищих степенів, що містять параметри, узагальнену теорему Вієта.

IV. Нерівності з параметрами (8 год.)

Лінійні нерівності з параметрами.

Квадратичні нерівності з параметрами.

Дробово-раціональні нерівності з параметрами.

Нерівності, що містять модулі.

Основна мета:

- систематизувати та удосконалити навички розв'язування нерівностей з параметрами.

Основні вимоги:

Учні повинні вміти:

- досліджувати кількість розв'язків нерівностей з параметрами, використовуючи геометричну інтерпретацію та властивості функцій;
- розв'язувати нерівності з параметрами.

V. Тригонометричні функції (8 год.)

Перетворення тригонометричних виразів з параметрами.

Основні методи розв'язування тригонометричних рівнянь та нерівностей, що містять параметр.

Основна мета:

- сформулювати в учнів уміння та навички розв'язувати тригонометричні рівняння та нерівності, що містять параметри;
- закріпити і поглибити знання і вміння, пов'язані із застосуванням формул тригонометрії до перетворення тригонометричних виразів, що містять параметр.

Основні вимоги.

Учні повинні вміти:

- використовувати формули тригонометрії до перетворення тригонометричних виразів, розв'язувати тригонометричні рівняння та нерівності, що містять параметр;
- розв'язувати тригонометричні рівняння та нерівності з параметрами із застосуванням графічного методу, використанням обмеженості тригонометричних функцій, властивостей квадратичної функції та умов розташування коренів квадратного рівняння на числовій осі.

VI. Показникові та логарифмічні рівняння і нерівності, що містять параметри (8 год.)

Показникова функція і параметр.

Логарифмічна функція і параметр.

Методи розв'язування показникових та логарифмічних рівнянь, що містять параметри. Кількість розв'язків рівнянь залежно від значень параметра.

Показникові та логарифмічні нерівності з параметрами.

Основна мета.

- систематизувати та узагальнити знання учнів про властивості показникової та логарифмічної функцій;
- розглянути методи розв'язування показникових і логарифмічних рівнянь та нерівностей, що містять параметри.

Основні вимоги:

Учні повинні вміти:

- досліджувати і розв'язувати показникові, логарифмічні рівняння та нерівності з параметрами, використовуючи різні способи.

VII. Ірраціональні рівняння і нерівності, що містять параметри (6 год.)

Методи розв'язування ірраціональних рівнянь з параметрами (заміна рівняння рівносильною системою з побудовою графіків її рівнянь; метод зведення до системи алгебраїчних рівнянь, метод заміни та інш.)

Методи розв'язування ірраціональних нерівностей, що містять параметри.

Основна мета:

- систематизувати та поглибити відомості про ірраціональні рівняння та нерівності з параметрами та методи їх розв'язування.

Основні вимоги:

Учні повинні вміти:

- розв'язувати ірраціональні рівняння та нерівності з параметрами, використовуючи різні способи.

VIII. Системи рівнянь, що містять параметри (6 год.)

Системи рівнянь з двома змінними, що містять параметр.

Кількість розв'язків системи рівнянь залежно від значення параметрів. Необхідні умови існування єдиного розв'язку системи рівнянь з параметрами.

Основна мета:

- узагальнити та систематизувати знання учнів про методи розв'язування систем з двома змінними.

Основні вимоги:

Учні повинні вміти:

- розв’язувати системи рівнянь з двома змінними, що містять параметри, використовуючи аналітичний та графічний способи;
- робити ґрунтовні висновки.

ІХ. Функції. Графіки. Похідна функції, її застосування (6 год.)

Параметр у задачах на використання похідної. Знаходження найбільшого та найменшого значення функції. Побудова графіків функцій

Основна мета:

- систематизувати та узагальнити найбільш поширені (класичні) типи задач з параметрами з використанням апарату математичного аналізу:

- дотична до кривої;
- критичні точки;
- монотонність;
- найбільше та найменше значення функції;
- побудова графіків функцій

Основні вимоги:

Учні повинні вміти:

- розв’язувати задачі з параметрами на використання властивостей функцій, їх графіків та похідної;
- застосувати при розв’язуванні задач на найбільше та найменше значення функції формулу відстані від точки $(x_0; y_0)$ до прямої $ax + by + c = 0$, властивість суми модулів $|x - a| + |x - b| \geq |a - b|$ та властивість двох взаємно обернених величин.

X. Задачі на знаходження найбільшого та найменшого значень виразів (5 год.)

Необхідна і достатня умова екстремуму. Геометричні задачі на максимум і мінімум.

Сума і різниця відстаней двох заданих точок від точки прямої.

Основна мета:

- розглянути найбільш поширені задачі на знаходження найбільшого та найменшого значень виразів

Основні вимоги:

Учні повинні вміти:

- розв’язувати задачі з параметром на застосування необхідної і достатньої умови екстремуму функції, графічного тлумачення виразу та властивостей функції;
- розв’язувати геометричні задачі на максимум та мінімум.

Список рекомендованої літератури для учнів

1. Апостолова Г. В. Хитромудрий модуль. К.: «Поліграф сервіс», 2001. – 252 с.
2. Апостолова Г. В., Ясінський В.В. Перші зустрічі з параметром. – К.: Факт, 2006. – 324 с.
3. Вишенський В. О., Перестюк М. О., Самойленко А.М. Задачі з математики. К.: Вища школа, 1985. – 264 с.
4. Голубев В. И., Гольдман А. М., Дорофеев Г. В. О параметрах – с самого начала // Репетитор. – 1991. – № 2. – с. 3-13

5. Горделадзе Ш. Г., Кухарчук М.Л., Яремчук Ф. П. Збірник конкурсних задач з математики. – К.: Вища школа, 1976. – 321 с.
6. Горнштейн П. И., Полонский В. Б., Якир М.С. Задачи с параметрами. – К.: РИА «Текст» МП «ОКО», 1992. – 288 с.
7. Дорофеев Г.В. Квадратный трехчлен в задачах. – Львов, 1991. – 103 с. – (Квантор, № 2)
8. Коваленко В. Т., Кривошеєв В. Я., Старосельцева О. В. Алгебра 9. – К.: Освіта, 1996. – 288 с.
9. Мерзляк А. Г., Полонський В.Б., Рабінович Ю. М., Якір М. С. Вчимося розв'язувати задачі з початків аналізу. – Тернопіль: «Підручники, посібники», 2001. – с. 304
10. Нестеренко Ю. В., Олехник С. Н., Потапов М. К. Задачи вступительных экзаменов по математике. – М.: Наука, 1986. – 512 с.
11. Репета В. К., Клешня Н. О., Репета Л. А. Задачі з параметрами. / За ред. В. Т.Мовчана. – К.: НАУ, 2008. – 120 с.
12. Сарана О. А., Ясінський В. В. Конкурсні задачі підвищеної складності з математики. – К: НТУУ «КПІ», 2005. – 260 с.
13. Ясінський В. В. Математика: Методичний посібник для слухачів УДП НТТУ КПІ / За ред. Член-кора НАН України В. С.Мельника. – К.: Фенікс, 2006. – 368 с.
14. Ясінський В. В., Мазур К. І., Мазур О. К. Вибрані конкурсні задачі з математики. – К.: Фенікс, 2002. – 224 с.

Список використаної літератури

1. Апостолова Г. В., Ясінський В. В. Перші зустрічі з параметром. – К.: Факт, 2006. – 324с.
2. Апостолова Г. В. Хитромудрий модуль. К.: «Поліграф сервіс», 2001. – 252 с.
3. Галицький М. Л., Гольдман А. М., Звавич Л.И. Сборник задач по алгебре. – М.: Просвещение, 1992. – 271с.
4. Горнштейн П. И., Полонский В. Б., Якир М. С. Задачи с параметрами. – К.: РИА «Текст» МП «ОКО», 1992. – 288с.
5. Лукаш О. В., Пресс Е. М. Розв'язуємо задачі з параметрами. – Х.: Вид. група «Основа», 2006. – 144с. – / Б-ка журн. «Математика в школах України», Вип. 5 (41)
6. Мерзляк А. Г., Полонський В. Б., Рабінович Ю. М., Якір М. С. Вчимося розв'язувати задачі з початків аналізу. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 304с.
7. Мерзляк А. Г., Полонський В. Б., Рабінович Ю. М., Якір М. С. Збірник задач і завдань для тематичного оцінювання. 10 клас. – Х.: Гімназія, 2006.
8. Шарьгин И. Ф., Голубев В. И. Факультативный курс по математике. Решение задач: Учебное пособие для 11кл. сред. шк., - М.: Просвещение, 1991. – 384 с.

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
відділ освіти Володимирецької райдержадміністрації
Володимирецький районний колегіум

Програма факультативного курсу «Практикум розв'язування задач з молекулярної фізики та електродинаміки» (35 год)

для учнів 10 класу фізико-математичного профілю

Розглянуто та схвалено на засіданні науково-методичної ради районного методичного кабінету відділу освіти та виховання Володимирецької райдержадміністрації (Протокол № 4 від 30.08.2007 р.)

*Укладач: учитель фізики Володимирецького
районного колегіуму Дуляницька Л. К.*

Володимирець – 2007

Пояснювальна записка

Розв'язання задач з фізики, особливо нестандартних, один із шляхів розкриття творчого потенціалу учнів, розвитку уявлень про природу досліджуваних явищ, багатогранність зв'язків між явищами у реальному фізичному світі.

Програма курсу в основному збігається з програмою основного курсу фізики 10 класу фізико-математичного профілю, вона поділена на розділи, кожний з яких відповідає певній темі програми з фізики: «Будова і перетворення речовини», «Термодинаміка», «Електродинаміка».

Пропонована програма має на меті розвивати в учнів теоретичне мислення, формувати науковий світогляд, уміння уточнювати і конкретизувати складні фізичні поняття й залежності між фізичними величинами, пояснювати явища природи й результати дослідів, оперування знаннями в нестандартних умовах, розв'язувати розрахункові, експериментальні, якісні, графічні задачі нетрадиційними методами; працювати з навчальною, науково-популярною, довідковою літературою. Завдання курсу:

- формування уміння застосовувати надбані знання при розв'язуванні задач;
- набуття практичних умінь використовувати вимірювальні прилади та обладнання;
- формування у свідомості учнів наукової картини світу;

- розвиток творчих здібностей учнів та інтересу до вивчення предмету;
 – орієнтація на широкий вибір професій, пов'язаних з фізикою.

№ з/п	№ з/п	Тема уроку	Дата
Будова і перетворення речовини (13 год)			
	1.	Виникнення атомної моделі будови речовини.	
	2.	Дифузія. Взаємодія атомів і молекул.	
	3.	Експерименти молекулярно-кінетичної теорії.	
	4.	Взаємні перетворення рідин і газів. Процеси випаровування і конденсації в природі та техніці.	
	5.	Експериментальні методи визначення сталої Авогадро.	
	6.	Основне рівняння молекулярно-кінетичної теорії ідеального газу.	
	7.	Розподіл Максвелла і Больцмана. Досліди Перрена і Штерна.	
	8.	Температура і методи її вимірювання Температурні шкали.	
	9.	Рівняння стану ідеального газу. Довжина вільного пробігу.	
	10.	Газові закони. Закон Дальтона.	
	11.	Дослідження фізичних властивостей пари.	
	12.	Дослідження фізичних властивостей рідин.	
	13.	Дослідження властивостей твердих тіл.	
Термодинаміка (5 год)			
	1.	Перший закон термодинаміки і його застосування до різних теплових процесів.	
	2.	Теплоємність газів, рідин і твердих тіл.	
	3.	Зміна внутрішньої енергії через теплообмін.	
	4.	Зміна внутрішньої енергії у процесі виконання роботи.	
	5.	Розв'язування експериментальних задач з теми «Теплові явища».	
Електродинаміка (17 год) Електричне поле (4 год)			
	1.	Електричний заряд і електричне поле. Теорема Остроградського-Гауса. Методи вимірювання напруженості електричного поля і різниці потенціалів.	
	2.	Закон Кулона.	

	3.	Електроємність. Конденсатори.	
	4.	Енергія електричного поля.	
Закони постійного струму (4 год)			
	1.	Електричні кола з послідовним і паралельним з'єднаннями провідників.	
	2.	Правила Кірхгофа.	
	3.	Розрахунок розгалужених тіл.	
	4.	Робота і потужність електричного струму.	
Магнітне поле			
	1.	Взаємодія струмів. Магнітне поле струму. Напруженість магнітного поля. Закон Біо-Савара-Лапласа.	
	2.	Рух електричних зарядів в електричному і магнітному полях. Прискорювачі заряджених частинок. Масспектрограф. Ефект Холла.	
Електромагнітна індукція (3 год)			
	1.	Закон електромагнітної індукції.	
	2.	Явище самоіндукції. Вплив середовища на індуктивність.	
	3.	Розв'язування задач	
Електричний струм у різних середовищах (4 год)			
	1.	Електричний струм у металах і напівпровідниках.	
	2.	Електричний струм у вакуумі. Електронні пучки та їх властивості.	
	3.	Закони електролізу.	
	4.	Електричний струм у газах. Технічне використання газового розряду.	

Література

1. Гельфгат І. М., Генденштейн Л. Е., Мирик Л.А. 1001 задача по физике: Учебное пособие. – Х.: ННМЦ Развивающее обучение, 1995.
2. Гельфгат І. М., Ненашев І. Ю. Фізика – 10. Збірник задач – Х.: «Гімназія», 2004 – 112 с.
3. Гончаренко С. Л., Кицай М. О. Коженевич С. Л. Збірник задач республіканських олімпіад – К.: вища школа, 1982. – 232 с.
4. Іваненко С. М. Махлай В. П., Богатирьов О. І. Експериментальні та якісні задачі з фізики: Посібник для вчителів. – К.: Рад. школа, 1987 –144 с.
5. Пастушенко С. М. Розв'язуємо задачі з фізики: Навчальний посібник для загальноосвітнього навчального закладу: К.: Діал. Кам, – Под.:Абетка, 2002. Вип. – 2. Молекулярна фізика. Електрика і магнетизм. 200 с.5. Старошук В. Цікаві досліди з фізики. Ч. I, II, III- Т.: Навчальна книга – Богдан, 2006, 2005. – 88 с., 68 с.
6. Журнал «Фізика для фізиків» Спецвипуск № 2. Задачі фізичних олімпіад та їх розв'язки. – Р.: Вид. рада РОІППО, 2007 – 164 с.

Відділ освіти та виховання Володимирецької райдержадміністрації
Володимирецький районний колегіум

Програма Факультативного Курсу «Практикум розв'язування фізичних задач»

для учнів 11 класу фізико-математичного профілю

Розглянуто та схвалено на засіданні науково-методичної ради районного методичного кабінету відділу освіти та виховання Володимирецької райдержадміністрації (Протокол № 4 від 30.08.07)

*Автор: учитель фізики Володимирецького
районного колегіуму Дуляницька Л. К.
Володимирець – 2007*

Практикум розв'язування фізичних задач

11 клас

Пояснювальна записка

Розв'язування задач з фізики, особливо нестандартних – один із шляхів розкриття творчого потенціалу учнів, розвитку уявлень про природу досліджуваних явищ, багатогранність зв'язків між явищами у реальному фізичному світі.

Програма факультативного курсу в основному збігається з програмою основного курсу фізики 11 класу фізико-математичного профілю, вона поділена на розділи, кожний з яких відповідає певній темі програми з фізики: «Коливання і хвилі», «Оптика», «Квантова фізика».

Пропонована програма має на меті розвивати в учнів теоретичне мислення, формувати науковий світогляд, уміння уточнювати і конкретизувати складні фізичні поняття й залежності між фізичними величинами, пояснювати явища природи й результати дослідів, оперувати знаннями в нестандартних умовах, розв'язувати розрахункові, експериментальні, якісні, графічні задачі нетрадиційними методами: працювати з навчальною, науково-популярною, довідковою літературою.

Завдання факультативного курсу:

- формування вмінь застосовувати надбані знання при розв'язуванні задач;
- набуття практичних умінь використовувати вимірвальні прилади та обладнання;

- формування у свідомості учнів наукової картини світу;
- розвиток творчих здібностей учнів та інтересу до вивчення предмету.

№ з/п	№ з/п	Тема	Дата
Механічні коливання і хвилі (8 год)			
	1.	Основне завдання механіки. Види механічного руху та їх особливості.	
	2.	Застосування методу аналогій при розв'язуванні задач про механічні коливання.	
	3.	Графічне зображення гармонічних механічних коливань.	
	4.	Математичний та пружинний маятники.	
	5.	Перетворення енергії при коливальному русі.	
	6.	Поширення механічних хвиль в однорідному суцільному середовищі. Стоячі хвилі.	
	7.	Принцип суперпозиції. Додавання гармонічних коливань. Векторні діаграми.	
	8.	Розв'язування експериментальних задач з теми «Механічні коливання і хвилі».	
Електромагнітні коливання (8 год)			
	1.	Аналіз розмірностей як універсальний метод дослідження фізичних явищ: одиниці фізичних величин і розмірності фізичних величин; метод розмірностей при розв'язуванні фізичних задач; обмеження при використанні методу розмірностей.	
	2.	Застосування закону збереження енергії при розв'язуванні задач з теми «Електромагнітні коливання».	
	3.	Закон Ома для електричного кола змінного струму.	
	4.	Потужність у колі змінного струму.	
	5.	Електричний резонанс. Резонанс напруг і струмів.	
	6.	ККД кола змінного струму.	
	7.	Поняття про спектр негармонічних коливань і гармонічний аналіз періодичних процесів.	
	8.	Розв'язування експериментальних задач з теми «Електромагнітні коливання».	
Фізичні основи електротехніки (2 год)			
	1.	Перетворення енергії. Трансформатори.	
	2.	Передавання і використання електроенергії. Проблеми сучасної енергетики і охорона природи.	
Електромагнітні хвилі та фізичні основи радіотехніки (2 год)			
	1.	Рівняння хвилі. Енергія електромагнітної хвилі.	
	2.	Густина потоку випромінювання. Радіолокація, телебачення.	

Світлові хвилі та оптичні прилади (9 год)			
	1.	Світло як електромагнітні хвилі. Швидкість світла.	
	2.	Закони відбивання і заломлення світла.	
	3.	Повне відбивання.	
	4.	Інтерференція світла. Дифракція світла. Метод зон Френеля. Дисперсія світла.	
	5.	Лінза. Формула тонкої лінзи. Збільшення лінзи.	
	6.	Око як оптична система. Дефекти зору. Окуляри.	
	7.	Оптичні прилади. Роздільна здатність оптичних приладів.	
	8.	Світловий потік. Сила світла. Освітленість. Закони освітленості.	
	9.	Розв'язування експериментальних задач.	
Світлові кванти. Дії світла (3 год)			
	1.	Закони фотоефекту. Рівняння фотоефекту.	
	2.	Ефект Комптона. Дослід Ботте.	
	3.	Тиск світла. Хвильові та квантові властивості світла.	
Атом і атомне ядро (5 год)			
	1.	Квантові постулати Бора. Спектри випромінювання і поглинання.	
	2.	Гіпотеза де Бройля. Хвильові властивості електрона.	
	3.	Вимушене випромінювання. Лазери, їх застосування в техніці.	
	4.	Закон радіоактивного розпаду.	
	5.	Ядерні та термоядерні реакції. Ядерний реактор. Токамак. Досягнення і проблеми розвитку ядерної енергетики. Закони збереження в мікросвіті.	

Список використаної літератури

1. Гельфгат І. М., Генденштейн Л. Е., Мирик Л. А. 1001 задача по физике: Учебное пособие. – Х.: ННМЦ Развивающее обучение, 1995.
2. Гельфгат І.М., Ненашев І.Ю. Фізика - 11.Збірник задач - Х. : «Гімназія», 2004 – 96с.
3. Гончаренко СІ. ,Кицай М.О. Доженевич Є.Л. Збірник задач республіканських олімпіад -К: Вища школа. 1982 – 232с.
4. Пастушенко С.М. Розв'язуємо задачі з фізики: Навчальний посібник для загальноосвітнього навчального закладу: К.: Діал. Дам. – Под.: Абетка, 2002. Вип.3.Коливання і хвилі. Оптика. Квантова фізика – 172с.
5. Старошук В. Цікаві досліди з фізики. Ч.ІГШ.– Т.: Навчальна книга - Богдан, 2006, 2005 – 88 с.і 68 с.
6. Журнал «Фізика для фізиків» Спецвипуск № 2. Задачі фізичних олімпіад та їх розв'язки. – Р.: Вид. рада РОІППО, 2007 – 164с.

Відділ освіти та виховання Володимирецької райдержадміністрації
Володимирецький районний колегіум

Програма факультативного курсу «Основи хімічного виробництва»

для учнів 10 -11 класів технологічного профілю

*Укладачі: учителі хімії Володимирецького
районного колегіуму Кривко Н. М., Муравинець Л. М.*
Володимирець – 2008

Пояснювальна записка

Програма факультативного курсу «Основи хімічного виробництва» розрахована для учнів 10-11 класів технологічного профілю. Програма даного курсу ознайомить учнів із завданнями, які хімія розв'язує у промисловості, розкриває роль хімії у науково-технічному прогресі, важливі напрямки розвитку хімічної промисловості в Україні, деякі факти з історії тощо.

Нині кількість продуктів, що їх виробляє хімічна промисловість й споріднені з нею галузі, сягає десятки тисяч. Ознайомити вас із виробництвом кожного з них неможливо. Достатньо здобути відомості про загальні принципи і закономірності хімічної технології, саме вони становлять стрижень даного курсу.

Відомості про закономірності, притаманні хіміко-технологічним процесам, розглядаються на прикладах невеликої кількості конкретних виробництв неорганічних та органічних продуктів, що мають велике господарське значення. Приділяється увага енергетиці хімічної промисловості, питанням розвитку її сировинної бази, охорони навколишнього середовища. Усі ці питання розглядаються у взаємозв'язку з основними поняттями, теоріями і законами хімії та інших наук.

Головними завданнями курсу є:

- 1) поглиблення політехнічної підготовки учнів, ознайомлення їх з основними ідеями хімічної технології, науковими основами сучасного виробництва й провідними тенденціями його розвитку;
- 2) показ застосування теоретичної хімії для розв'язування практичних проблем, зокрема таких важливих як сировина, енергетична, продовольча, екологічна;
- 3) озброєння випускників інженерно-хімічними знаннями і вміннями на рівні допрофесійної підготовки.

Завершивши вивчення курсу, учні мають змогу переконатись, що впровадження хімії у різні галузі дуже широке і плідне, що без удосконалення хімічної промисловості не зможе швидко розвиватися господарство. Забезпечити

ж його розвиток можуть тільки люди, обізнані з теорією і практикою хімічної технології. Ними можуть стати і учні, якщо зорієнтуються на підготовку до набуття вищої хімічної освіти або масової робітничої професії хімічного профілю високої кваліфікації.

10 клас (52 години)

Розділ I. Загальні питання хімічної технології (6 год.)

1. Значення хімічної промисловості.
2. Хімічна технологія як наука та її зв'язок з іншими науками.
3. Коротка історія розвитку хімічної промисловості.
4. Хіміко-технологічний процес.
5. Техніко-економічні показники хіміко-технологічний процесу.
6. Продукт виробництва.

Розділ II. Сировина і енергетика хімічної промисловості (6 год.)

1. Сировина хімічної промисловості.
2. Підготовка сировини до переробки.
3. Вода в хімічній промисловості.
4. Водопідготовка.
5. Повітря в хімічній промисловості.
6. Енергетика в хімічній промисловості.

Розділ III. Виробництво сульфатної кислоти (8 год.)

1. Сировина сульфатно-кислотного виробництва.
2. Випалювання сірчаного колчедану.
3. Очищення випального газу.
4. Контактне окиснення Сульфур (IV) оксиду.
5. Абсорбція Сульфур (IV) оксиду.
6. З історії сульфатно-кислотного виробництва в Україні.
7. Перспективи розвитку виробництва сульфатної кислоти та охорона природи.
8. Розв'язування розрахункових задач.

Розділ IV. Виробництво аміаку (8 год.)

1. Нітрогену і методи фіксації азоту з повітря.
2. Сировина для синтезу аміаку.
3. Фізико-хімічні основи синтезу аміаку.
4. Промисловий спосіб синтезу аміаку.
5. З історії виробництва синтетичного аміаку.
6. Перспективи розвитку виробництва аміаку.
7. Розв'язування розрахункових задач (2 год.).

Розділ V. Виробництво нітратної кислоти (5 год.)

1. Фізико-хімічні основи виробництва нітратної кислоти.
2. Виробництво розведеної нітратної кислоти (2 год.).
3. З історії виробництва нітратної кислоти.
4. Основні напрямки вдосконалення виробництва нітратної кислоти.

Розділ VI. Виробництво мінеральних добрив (13 год.)

1. Класифікація добрив.
2. Нітратні добрива. Виробництво нітрату амонію.
3. Виробництво карбаміду.

4. Фосфатні добрива.
5. Виробництво фосфатної кислоти (2 год.).
6. Комплексні добрива.
7. Калійні добрива.
8. Умови зберігання та раціонального використання добрив. Проблема охорони природи.
9. Роль хімії у розв'язанні продовольчої проблеми. Альтернатива хімізації сільського господарства.
10. Розвиток виробництва мінеральних добрив в Україні.
11. Розв'язування розрахункових задач (2 год.).

Розділ VII. Технологія силікатів (6 год.)

1. Виробництво кераміки.
2. З історії виробництва кераміки в Україні.
3. Мінеральні в'язучі матеріали.
4. З історії цементної промисловості.
5. Виробництво скла.
6. З історії скляної промисловості в Україні

11 клас (70 годин)

Розділ I. Хімічна переробка палива (15 год.)

1. Загальні відомості про паливо.
2. Переробка твердого палива.
3. Газифікація й гідрогенізація твердого палива.
4. З історії коксохімічної промисловості.
5. Переробка рідкого палива.
6. Способи переробки нафти. Перегонка нафти.
7. Хімічні способи переробки нафти.
8. З історії нафтопереробки.
9. Газоподібне паливо.
10. Хімічна переробка метану. Добування водню.
11. Добування ацетилену (2 год.).
12. Розв'язування розрахункових задач (3 год.).

Розділ II. Промисловий органічний синтез (30 год.)

1. Виникнення і розвиток промисловості органічного синтезу.
2. Сировина й основні процеси промислового органічного синтезу.
3. Народного господарське значення промисловості органічного синтезу.
4. Синтез вінілхлориду.
5. Добування стиролу (2 год.).
6. Добування метанолу (2 год.).
7. Добування етанолу (2 год.).
8. Добування фенолу (2 год.).
9. Добування формальдегіду (2 год.).
10. Добування цетальдегіду (2 год.).
11. Добування оцтової кислоти (2 год.).
12. Виробництво мила (2 год.).
13. Біохімічні виробництва (2 год.).
14. Біохімічний синтез кормового білка (2 год.).
15. Розв'язування розрахункових задач (4 год.).
16. Зв'язок органічних і неорганічних речовин (2 год.).

Розділ III. Технологія синтетичних полімерів і полімерних матеріалів (13 год.)

1. Загальні відомості про полімери (2 год.)
2. Способи добування полімерів (2 год.)
3. Пластмаси.
4. Промисловий синтез полімеру.
5. Виробництво блочного полістиролу.
6. Добування фенопластів.
7. Натуральний каучук.
8. Синтетичні каучуки.
9. Загальні відомості про хімічні волокна.
10. Виробництво капронового волокна.
11. **Практична робота.** Властивості полімерів.

Розділ IV. Охорона навколишнього середовища (4 год.)

1. Хімія навколишнього середовища.
2. Охорона повітряного басейну.
3. Охорона водного басейну.
4. Охорона ґрунтів.

Розділ V. Електрохімічні виробництва (8 год.)

1. Загальні відомості про електрохімічні процеси.
2. Теоретичні основи електролізу (2 год.)
3. Добування металічного натрію.
4. Добування хлору, їдкого натру і водню (2 год.)
5. З історії електрохімічних виробництв.
6. Основні напрями розвитку електрохімічних виробництв.

Література

1. Базелюк І.І., Л.П. Величко., Н.В. Титаренко. Довідкові матеріали з хімії.- К.: «Перун», 1998.- 224 с.
2. Березан О.В., Збірник задач з хімії. – Т.: Підручники і посібники, 2003. – 320 с.
3. Боечко Ф.Ф. Хімія полімерів. К.: «Радянська школа», 1965.
4. Буринська Н.М. Основи хімічної технології. 10-11. К.: «Освіта».
5. Величко Л.П. Органічна хімія.: Підручник для 10- 11 класів хімічного профілю з поглибленим вивченням хімії загальноосвітніх навчальних закладах .- К.: « Перун», 2003.- 336 с.
6. Глінка М.Л. Загальна хімія. - К.: Вища школа, 1982.- 608 с.
7. Домбровський А.В. Лукашкова Н.І., Лукашов С.М. Хімія 10-11: Органічна хімія: Підручник для 10-11 класів середніх загальноосвітніх шкіл .- К.: Освіта, 1998.- 192 с.
8. Дубковецька Г., Ніколайчук В., Ніколайчук В. Збірник задач з хімії для учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів. – Т.: Підручники і посібники, 2002. - 144 с.
9. Попель П.П., Савченко І.О., Крикля Л.С. Хімія : експериментальний підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів. - К.: Видавничий центр «Академія», 2004.- 232 с.
10. Рейтер Л.Г. , Басов В.П. Хімія для металургів. Теоретичні розділи. - К.: УМК ВО , 1992.- 176 с.
11. Рейтер Л.Г., Степаненко О.М., Басов В.П., Теоретичні розділи загальної хімії: Навчальний посібник.- К.: Каравела, 2003. - 352 с.
12. Шаповалов А.І. Методика розв'язування задач з хімії. – К.: Радянська школа, 1989.

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Відділ освіти та виховання Володимирецької райдержадміністрації
Володимирецький районний колегіум

Програма факультативного курсу «Практикум розв'язування задач з генетики»

для учнів 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Розглянуто та схвалено на засіданні науково-методичної ради
Володимирецького районного колегіуму (протокол № 1 від 29.08.2004 р.)
Схвалено радою кабінету природничих предметів Рівненського ОІППО
(протокол №1 від 30.08.04)
Рецензент Гусарук Н.І. – завідувач кабінетом
природничих предметів Рівненського ОІППО

*Укладач: учитель біології Володимирецького
районного колегіуму Шевченко Н. М.*
Володимирець – 2004

Практикум розв'язування задач з генетики (35 год., 1 год. в тиждень)

Пояснювальна записка

Однією з головних цілей вивчення біології є формування в учнів уявлення про практичне значення біологічних знань як наукових основ багатьох сучасних галузей виробництва, сільського господарства і медицини. Глибоке і осмислене засвоєння ними навчального матеріалу передбачає не лише запам'ятовування теорії, а й уміння застосовувати її на практиці. Одним із шляхів досягнення цієї мети є розв'язування розрахункових і ситуаційних задач з біології. Серед фундаментальних біологічних наук значне місце посідає генетика, яка вивчає універсальні для всіх живих організмів закономірності спадковості і мінливості.

Кількість годин, відведених навчальними програмами для вивчення генетики, є недостатньою для формування практичних навичок розв'язування задач. Саме тому метою факультативного курсу «Практикум розв'язування задач з генетики» є повторення теоретичного матеріалу, поглиблення знань про основні закономірності спадковості і мінливості, опанування деякими методами генетичного аналізу, формування умінь розв'язувати задачі з різних тем генетики.

Курс «Практикум розв'язування задач з генетики» розрахований для учнів 11-х класів. Програма курсу включає 35 навчальних годин. Значна частина курсу відводиться на розв'язування генетичних задач, складання та оцінювання генетичних схем.

Знання з курсу забезпечують учням необхідну теоретичну та практичну базу для участі в олімпіадах і конкурсах з біології, підготовки до вступу та для подальшого вивчення генетики у вищих навчальних закладах медичного, біологічного та інших напрямків.

Тема 1. Основні закономірності спадковості і мінливості (27 год.)

- 1.1 Моногібридне схрещування. Основні закономірності. Розв'язування задач на моногібридне схрещування при повному домінуванні.
- 1.2 Аналізуюче схрещування. Розв'язування задач на аналізуюче схрещування.
- 1.3 Неповне домінування при моногібридному схрещуванні. Розв'язування задач на проміжне успадкування.
- 1.4 Кодомінування, наддомінування. Розв'язування задач.
- 1.5 Дигібридне схрещування. Фенотипний радикал. Розв'язування задач на дигібридне схрещування.
- 1.6 Статистично-ймовірносний характер реалізації законів Менделя. Розв'язування задач.
- 1.7 Статистично-ймовірносний характер реалізації законів Менделя. Розв'язування задач.
- 1.8 Полігібридне схрещування. Розв'язування задач на полігібридне схрещування.
- 1.9 Полігібридне схрещування. Розв'язування задач на полігібридне схрещування.
- 1.10 Взаємодія неалельних генів.
- 1.11 Комлементарна (доповнююча) дія генів. Розщеплення 9:3:3:1. Розв'язування задач.
- 1.12 Комлементарна (доповнююча) дія генів. Розщеплення 9:3:3:1. Розв'язування задач.
- 1.13 Розщеплення 9:7. Розв'язування задач.
- 1.14 Розщеплення 9:3:4. Розв'язування задач.
- 1.15 Розщеплення 9:6:1. Розв'язування задач.
- 1.16 Епістаз. Розщеплення 13:3. Розв'язування задач.
- 1.17 Розщеплення 12:3:1. Розв'язування задач.

- 1.18 Полімерія. Некумулятивна полімерія. Розв'язування задач.
- 1.19 Розв'язування задач на взаємодію неалельних генів.
- 1.20 Розв'язування задач на взаємодію неалельних генів.
- 1.21 Множинний алелізм. Розв'язування задач на множинний алелізм.
- 1.22 Розв'язування задач на множинний алелізм.
- 1.23 Плейотропія. Розв'язування задач на плейотропну дію генів.
- 1.24 Порушення незалежного успадкування ознак. Генетичні карти.
- 1.25 Визначення відношення числа некросоверних гамет до числа кросоверних за даними про локалізацію генів у хромосомі.
- 1.26 Розв'язування задач на визначення відношення числа некросоверних гамет до числа кросоверних за даними про локалізацію генів у хромосомі.
- 1.27 Розв'язування задач на визначення відношення числа некросоверних гамет до числа кросоверних за даними про локалізацію генів у хромосомі.

Тема 2. Генетика статі (8 год.)

- 1.28 Успадкування ознак зчеплених зі статтю.
- 1.29 Розв'язування задач на успадкування ознак зчеплених зі статтю.
- 1.30 Пенетрантність і експресивність.
- 1.31 Розв'язування задач на пенетрантність та експресивність .
- 1.32 Закон Харді – Вайнберга. Генетика популяцій.
- 1.33 Розв'язування задач на генетику популяцій.
- 1.34 Метод родоводів. Складання родоводів.
- 1.35 Розв'язування задач на складання і аналіз родоводів.

Література

1. Барна І.В., Барна М. М. Біологія. Задачі та розв'язки (ч.1, ч.2). – Т.: Мандрівець, 2000. - 225-231 с.
2. Ватті К.В. , Тихомирова М.М. Руководство к практическим занятиям по генетике.- М.; Просвещение , 1979. - 138с.
3. Довідник з біології // За редакцією К.Ситника .- К.: Наукова думка, 1998. -682с.
4. Киселева З.С., Мягкова А.Н. Генетика .- М.: Просвещение , 1977. - 175 с.
5. Овчинніков С.О. Збірник задач і вправ із загальної біології. – К.: Генеза , 2000. - 152с.

Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Відділ освіти Володимирецької райдержадміністрації
Володимирецький районний колегіум

Програма факультативного курсу «Основи цитології»

для учнів 10 класу біолого-хімічного профілю
загальноосвітніх навчальних закладів

Розглянуто та схвалено на засіданні науково-методичної ради
Володимирецького районного колегіуму (протокол № 1 від 29.08.2004 р.)

Схвалено Радою кабінету природничих предметів Рівненського ОІППО
(протокол №1 від 30.08.04)

Рецензент Гусарук Н.І.— завідувач кабінетом природничих предметів
Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Укладач: учитель біології Володимирецького районного колегіуму Кривко Н. М.
Володимирець — 2004

Основи цитології 10 клас

(17 год., 0,5 год. в тиждень)

Пояснювальна записка

Диференціація навчання як одна з провідних тенденцій розвитку загальної середньої освіти передбачає створення спеціалізованих загальноосвітніх шкіл (класів) різного профілю. Такі школи (класи) покликані задовольнити інтерес учнів до біології, бажання здобути глибші знання та спеціальні вміння і таким чином створити основу для свідомого вибору професії, пов'язаної з використанням біологічних знань.

Завдання поглибленого вивчення біології полягає в тому, щоб озброїти учнів глибокими й міцними знаннями з основ різних біологічних наук, зокрема з цитології.

Викладання факультативного курсу у школах (класах) хіміко-біологічного профілю підпорядковується загальній меті сучасної освіти: розвитку особистості учнів, формуванню їх наукового світогляду, інтелектуального розвитку, вихованню моральності і гуманістичних поглядів, готовності до праці.

Основи цитології вивчаються поглиблено з орієнтацією на підготовку учнів до здобуття:

- а) вищої біологічної освіти;

б) масової робітничої професії біологічного профілю.

Отже, завдання факультативного курсу полягає в тому, щоб забезпечити поглиблену допрофесійну підготовку випускників спеціалізованих класів, які мають бажання обрати майбутню спеціальність, пов'язану з використанням цитологічних знань.

Основи цитології (0,5 год. в тиждень)

Тема 1. Будова клітини (8 год.)

1.1 Клітина – структурно-функціональна одиниця живого. Загальний план будови клітини.

1.2 Плазматична мембрана. Мікрроворсинки. Клітинні контакти.

1.3 Клітинна стінка, її видозміни. Цитоплазма. Рух цитоплазми, залежність його швидкості від температури та інших факторів. Цитоскелет.

1.4 Ядро: будова та функції. Організація хромосом. Класифікація хромосом. Ендоплазматична сітка. Спеціальні органоїди руху.

1.5 Різноманітність клітин. Організація хромосом. Класифікація хромосом.

1.6 Організми одно - та багатоклітинні, їх переваги. Різноманітні форми об'єднання клітин як крок до багатоклітинності (тимчасові об'єднання одноклітинних організмів).

1.7 Можливі шляхи виникнення багатоклітинних організмів. Тотипотентність і спеціалізація клітин у багатоклітинному організмі. Виникнення тканини.

1.8 Тканини рослинних і тваринних організмів.

Тема 2. Хімічний склад клітини (4 год.)

1.9 Елементарний склад клітини. Роль хімічних елементів у життєдіяльності клітини та організму.

2.10 Катіони та аніони. Реакція внутрішнього середовища клітини.

2.11 Органічні сполуки клітини, їх хімічна та функціональна різноманітність.

2.12 Гетероциклічні сполуки. Нуклеотиди. НАД, ФАД, АТФ, їх роль у клітині.

Тема 3. Життєдіяльність клітини (5 год.)

3.13 Основні життєві властивості клітини. Транспорт речовин через клітинну мембрану. Подразливість і рух клітини.

3.14 Обмін речовин і перетворення енергії в клітині: пластичний та енергетичний обмін, загальний огляд їх основних процесів.

3.15 Розв'язування задач на загальне рівняння фотосинтезу, хемосинтезу. Розв'язування задач енергетичного обміну. Розв'язування задач на розрахунок енергетичної цінності поживних речовин.

3.16 Розв'язування задач на закономірності трансляції, генетичний код.

3.17 Розмноження клітин як основа росту, регенерації та самовідтворення організмів.

Література

1. Довідник з біології // За редакцією К.Ситника .- К.: Наукова думка, 1998. -682с.
2. Медична біологія // За редакцією В.П. Пішака, Ю.І Мажори.- В. : Нова книга, 2004.- 656с.
3. Киселева З.С., Мягкова А.Н. Генетика .- М.: Просвещение, 1977.- 175 с.
4. Трускавецький Є.С. Цитологія. Підручник. - Ж.: Волинь, 2002.- 236с.
5. Шуст І., Губієнко В., Страшнюк Н. Цитологія.- Т. : Підручники і Посібники, 2003.-128 с.
6. Шуст І.Гістологія з основами ембріології.- Т.: Навчальна книга « Богдан», 2004. - 271с.

Додаток 2

ПАСПОРТИ НАВЧАЛЬНИХ КАБІНЕТІВ

Відділ освіти та виховання Володимирецької райдержадміністрації
Володимирецький районний колегіум

Паспорт кабінету початкового навчання

Завідувач кабінетом:

Ситай Наталія Миколаївна

клас, який відповідає за кабінет – 4-А

загальна площа кабінету – 54 м²

Число учнівських місць – 27

Матеріали підготувала:

учитель початкового навчання
вищої кваліфікаційної категорії,
«учитель-методист»

Н.М. Ситай

Перелік матеріалів

1. План роботи навчального кабінету:
  - Аналіз роботи кабінету за минулий навчальний рік;
  - Завдання на новий навчальний рік.
2. Режим роботи кабінету.
3. Інвентаризаційна відомість навчального кабінету.
4. Акт про готовність кабінету до нового навчального року.
5. Перспективний план роботи кабінету.
6. Навчально-методичне забезпечення кабінету.
7. Інструкції з охорони праці.
8. Фотоматеріали.

План роботи навчального кабінету № 206
Аналіз роботи навчального кабінету за минулий навчальний рік

Рік навчання	Для роботи яких кл. використ. кабінет	Що зроблено по ремонту	Що придбано	Які були проблеми
2009-2010 р.	3-А	Зроблено повний ремонт (по євро-стандарту): - шпаклівка і новий дизайн стелі; - поклейка шпалер; - заміна освітлення; - корекція стінки.	1. Виготовлено дидактичні матеріали для 3-го класу. 2. Виготовлено класні куточки. 3. Виготовлено карточки з « Я і Україна» для 3-4 кл. (60 шт.). 4. Придбано стаканчики – підставки 30 шт. 5. Зроблено новий стіл.	Фінансування для проведення ремонту.

Завдання на новий 2010-2011 навчальний рік

Завдання: Оновлення матеріалу (для якого класу, з якого предмета)	Планування оформлення, придбання ТЗН або навчально-методичних матеріалів	Примітка
1. Виготовлення дидактичних матеріалів для 4-го класу з - Української мови; - Математики; - Читання; - «Я і Україна». 2. Атестаційні матеріали з ДПА для 4-го класу. 3. Мультимедійні варіанти уроків з української мови по темі «Іменник», з математики по темах « Множення в межах 1000», « Дроби». 4. Розробити електронний варіант матеріалів для розвитку логічного мислення.	1. Забезпечити методичною літературою по використанню мультимедійних технологій в початковій школі. 2. Придбати телевізор і комп'ютер для проведення уроків з використанням мультимедійних технологій. 3. Придбати додаткову літературу для роботи з обдарованими дітьми.	

«Затверджую»
 Директор колегіуму
 Наказ № _____ від _____

Режим роботи кабінету № 206
На 1 півріччя 2010 /2011 навчальний рік 1 зміна (з 8:10 до 12:15)

	1 урок	2 урок	3 урок	4 урок	5 урок
Понеділок	Фіз-ра	Укр. мова	Анг. мова	Я і Укр.	Осн. здор.
	Мечкало Л.М.	Ситай Н.М.	Чугай Л.І.	Ситай Н.М.	Ситай Н.М.
Вівторок	Музика	Математ.	Укр. мова	Читання	Труд навч.
	Манзик В.А.	Ситай Н.М.	Ситай Н.М.	Ситай Н.М.	Ситай Н.М.
Середа	Читання	Фіз-ра	Математ.	Укр. мова	Англ. мова
	Ситай Н.М.	Мечкало Л.М.	Ситай Н.М.	Ситай Н.М.	Чугай Л.І.
Четвер	Сходи до інформ.	Математ.	Я і Україна	Образ. мист.	Додаткове заняття
	Будник О.М.	Ситай Н.М.	Ситай Н.М.	Ситай Н.М.	Ситай Н.М.
П'ятниця	Читання	Фіз-ра	Математ.	Укр. мова	Христ. Етика
	Ситай Н.М.	Мечкало Л.М.	Ситай Н.М.	Ситай Н.М.	Приходько О.В.
Субота					

Інвентаризаційна відомість навчального кабінету № 206

№ п/п	Назва обладнання	К-сть	Рік придбання	Інв. № по школі
1.	ТЗН			
1.1	Комп'ютер	1		
1.2				
1.3				
1.4				
2.	Меблі			
2.1	Стіл вчительський	1		4
2.2	Стілець (н.)	1		11381144
2.3	Дошка (н.)	1		10630399
2.4	Парти учнівські	27		11382607-634
2.5	Меблева стінка «Юніор»	1		10630391
2.6	Тумбочка під воду	1		11382939
2.7	Настінний карман	1		
2.8	Настільна папка-полиця	1		

2.9				
3.	Жалюзі, штори, гардини			
3.1	Жалюзі (короткі)			
3.2				
3.3	Лінійка	1		
3.4	Косинець	1		
4.	Інше обладнання			
4.1	Стенди	4		
4.2	Прапор України	1		
4.3	Прапор колегіуму	1		
4.4	Адміністрат. карта Укр.	1		
4.5	Кулер з водою	1		
4.6	Декор. Дерево	1		

Зав. кабінетом Ситай Н. М.**Акт про готовність кабінету № 206 до навчального року****1. Документація**

№ п/п		2010/2011	2011/2012	2012/2013	
1.	Паспорт	+			
2.	Правила з тб	+			
3.	Правила користування кабінетом	+			
4.	План роботи кабінету	+			
5.	Режим роботи кабінету	+			
6.	Інвентарна відомість	+			
7.	План удосконалення кабінету	+			

2. Навчально – методичне забезпечення кабінету
3.

№ п/п		2010/2011	2011/2012	2012/2013	
1.	Укомплектованість:				
	Навчальним обладнанням	+			
	- Навчально-методичним комплексом(методична література, довідники, енциклопедії та ін..)	+			
	Комплекс засобів навчання (ТЗН)				
2.	Наявність комплектів:				
	Дидактичних матеріалів	+			
	Типових завдань	+			
	Контрольних робіт	+			
	Роздаткових матеріалів	+			
	Тематичних папок	+			
	Таблиць	+			
	Підручників	+			
	Комплектів книг для уроків позакласного читання	+			
	Методичних рекомендацій до вивчення предметів	+			
	Норм оцінювання знань	+			
	Єдиного орфографічного режиму	+			
	Інструкції для проведення практичних робіт				
Матеріалів контролю зун					

4. Оформлення кабінету**5.**

№ п/п		2010/2011	2011/2012	2012/2013	
1.	Оптимальна організація простору:				
	Місце вчителя	+			
	Учнівські місця	+			
2.	Наявність постійних та змінних навчально-інформаційних стендів:				
	По виконанню загально-навчальних умінь та навичок				
	По організації та виконанню домашньої роботи				
	По підготовці до уроків позакласного читання	+			
	Завдання для спостереження за природою, погодою, навколишнім світом	+			
	Екран результативності	+			
	Матеріали позаурочної діяльності	+			

6. Дотримання в кабінеті:

№ п/п		2010/2011	2011/2012	2012/2013	
1.	Правил з техніки безпеки	+			
2.	Санітарно-гігієнічних норм:				
	Освітлення	+			
	Стан меблів	+			
	Стан кабінету взагалі(підлога, стіни, вікна)	+			

7. Оцінка кабінету за підсумками перевірки до початку навчального року

Навчальний рік	Оцінка	Зауваження та пропозиції
2010/2011		
2011/2012		
2012/2013		

Перспективний план роботи кабінету № 206

№ п/п	Назва обладнання	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14
1.	Меблі					
1.1	Зробити євроремонт кабінету	+				
1.2	Придбати новий вчительський стіл	+				
1.3	Закупити нову дошку	+				
1.4	Виготовити шафу для збереження карт		+			
1.5	Виготовити нову вішалку у вигляді двох шаф		+			
1.6	Замінити жалюзі			+		
2.	ТЗН					
2.1	Забезпечити кабінет телевізором і комп'ютером		+			
2.2	Придбати DVD			+		
3.	Дидактичний матеріал					
3.1	Виготовити роздатковий матеріал з української мови для роботи в парах змінного складу.			+		
3.2	Розробити мультимедійні уроки з української мови по темі: - «Частини мови» 4 кл. - «Звуки і букви» 1 кл. - «Слово. Значення слова» 2 кл. «Будова слова» 3 кл.		+		+	+
3.3	Виготовити додатковий матеріал з математики: - 4 кл. - 1 кл. - 2 кл. - 3 кл.		+	+	+	+
3.4	Виготовити карточки з природознавства для індивідуального опитування: - 4 кл. - 3 кл.		+			+
3.5	Виготовити матеріали для уроків української мови з використанням програмного забезпечення «SMART NOTEBOOK» по темі «Будова слова»	+				
4.	Тести і тестові завдання					

4.1	Розробити тести з української мови:					
	- 3 кл.	+				
	- 4 кл.		+			
4.2	Розробити тести з читання згідно програмного матеріалу для 4-го класу		+			
4.3	Розробити електронний варіант тестових завдань з природознавства		+			
5.	Робота з обдарованими дітьми					
5.1	Розробити вправи для розвитку творчих здібностей дітей		+			
5.2	Роздрукувати літературні ігри на уроках читання		+			
5.3	Скласти ребуси-загадки			+		
5.4	Підготувати електронну міні-енциклопедію з «Я і Україна»				+	+
6.	Методична література					
6.1	Придбати літературу по використанню ІКТ в початковій школі		+	+	+	+
6.2	Методика застосування мультимедійних технологій при вивченні навчальних дисциплін в початковій школі		+			+
6.3	Використання програмного забезпечення «SMART NOTEBOOK» в початковій школі		+	+		

**Навчально-методичне забезпечення кабінету
Методична література**

№ п/п	Назва посібника
1.	Програма для середньої загальноосвітньої школи (1-4 кл.) . К., Початкова школа – 2006.
2.	Критерій оцінювання навчальних досягнень учнів
3.	12-бальна система оцінювання в сучасній школі Х., Торсінг – 2005.
4.	Інструкція про ведення класного журналу
5.	Теоретико-прикладні аспекти управління К., Активна освіта – 2002.
6.	Велика ілюстрована енциклопедія школяра К., Махаон – 2007.
7.	Велика ілюстрована енциклопедія ерудита К., Махаон – 2007.
8.	Л. Кузнецова « Гармонійний розвиток особистості молодшого школяра». М., Освіта – 1998.

9.	Нестандартні уроки. Т., Мальва – 1999.
10.	Універсальний довідник учня молодших класів Т., Підручники й посібники - 2002
11.	Розвиток творчих здібностей молодших школярів Т., Підручники й посібники - 2004
12.	Творчі завдання з навчання грамоти Т., Медобори - 2003
13.	Свято в початковій школі Рівне - 2001
14.	Г. Ковель «Звуко-буквенний аналіз в початковій школі». Т., Підручники й посібники - 2003
15.	Країна знань (довідник). Х., Країна мрій - 2005
16.	Словниковий дивосвіт (довідник). Х., Країна мрій - 2005
17.	М. П. Аксеева «Вчимося переказувати» Х., Країна мрій - 2007
18.	Навчаємося рідної мови (система розвивальних вправ). К., Освіта - 1999
19.	Збірник переказів. К., Освіта - 1999
20.	Збірник диктантів. Н.П. Кисидюк. Х., Ранок - 2004
21.	З. М. Богусловська «Розвивальні ігри». К., Освіта - 2000
22.	В. С. Садова «Твори і фантазуй». Рівне - 2002
23.	Українська народна творчість «Матусина скарбниця». Х., Торсінг плюс - 2007
24.	О. Є. Ісаєнко «Хрестоматія з позакласного читання», 2 кл. Х., Країна мрій - 2006
25.	Л. О. Соловець «Книга для позакласного читання», 2 кл. Т., Підручники й посібники - 2001
26.	М. Наумчук «Дивосвіт» Т., Підручники й посібники - 2001
27.	«Книжечка-виручалочка», (позакласне читання) 4 кл. Т., Підручники й посібники - 2002
28.	М. Беденко «Математика – це цікаво». Т., Богдан - 2003
29.	В. Салтишева «Усні обчислення». Рівне - 2000
30.	Логічні задачі (збірник). Рівне - 2006
31.	Підсумкові контрольні роботи з математики, 1-4 кл. Т., Підручники й посібники – 2004
32.	Методичні посібники по предметах початкової школи
33.	О.Я. Савченко Читанка. К., Освіта – 2004
34.	М.В. Богданович Математика К., Освіта – 2004
35.	Н.М. Бібік Основи здоров'я. К., Навчальна книга – 2004
36.	Т.М. Байбара Я і Україна К., Форум – 2004
37.	Українська мова
38.	Трудове навчання (альбом) Т.. Астон 2010
39.	Образотворче мистецтво (альбом) Т. Астон 2010
40.	Основи здоров'я Т., Астон - 2010
41.	Я і Україна Т., Астон - 2009
42.	Читайлик. Т., Підручники й посібники - 2010
43.	Розвиток зв'язного мовлення Т., Навчальна книга 2010

Відділ освіти та виховання Володимирецької райдержадміністрації
Володимирецький районний колегіум

Паспорт кабінету математики

Зав. кабінетом: *Остапенко Світлана Іванівна*
Клас, який відповідає за кабінет:.....10-А
Загальна площа кабінету: .....72 м²
Число посадочних місць:.....40
Прізвище та ініціали вчителів,
які працюють у цьому кабінеті:
Остапенко С. І., Остапенко А. Ф., Водько Л. І.

Матеріали підготувала:
учитель математики
вищої кваліфікаційної
категорії,
«учитель-методист».
С. І. Остапенко

Опис майна кабінету

№ п/п	Найменування	Кількість
1	Стіл учителя	1
2	Стілець учителя	1
3	Парта двомісна	20
4	Стілець учнівський	2
5	Дошка аудиторна	1
6	Дошка магнітна	1
7	Тумбочка	1
8	Карниз	4
9	Штора	5

10	Стенд	9
11	Квіти	17
12	Термометр	1
13	Стіл для комп'ютера	2
14	Портрет	10
15	Набір геометричних тіл	1
16	Гардини	4
17	Державна символіка	1
18	Екран	1
19	Панель з креслярськими інструментами	1
20	Стінка (18 секцій)	1
21	Стіл письмовий	5
22	Стіл учителя	10
23	Вішалка	1
24	Комп'ютер	1

Інвентарна відомість технічних засобів кабінету

№ п/п	Найменування ТЗН	Рік придбання	Інвентарний номер
1	Ноутбук	2009	10461182
2	Система інтерактивного опитування	2009	10461180
3	Графопроєктор	2003	10401146
4	Ксерокс	2009	10461181
5	Комп'ютер	2005	

Нормативні документи

№ п/п	Назва документа	Примітка
1	Положення про навчальний кабінет	
2	План перспективного розвитку кабінету	
3	План роботи кабінету математики на 2010–2011 н. р.	
4	Навчальні програми з предмета	
5	Календарні плани	
6	Поурочні плани	
7	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів	
8	Інвентарна книга	

I. Матеріали для вимірювання стандартів освіти з математики**I.1. Тематичні (контрольні) роботи**

№ п/п	Тема	Клас	Предмет	Кількість
1	Первісна. Інтеграл	11	Алгебра і початки аналізу	1
2	Рівняння, нерівності, системи	11	Алгебра і початки аналізу	1
3	Показникова функція	11	Алгебра і початки аналізу	1
4	Степенева Функція	11	Алгебра і початки аналізу	1
5	Логарифмічна функція	11	Алгебра і початки аналізу	1
6	Комбінаторика. Початки теорії імовірності	11	Алгебра і початки аналізу	1
7	Різнорівневі контрольні роботи	10	Алгебра і початки аналізу	1
8	Різнорівневі контрольні роботи	10	Геометрія	1
9	Пробні тести	10	Алгебра і початки аналізу	1
10	Тести	10	Геометрія	1
11	Многогранники. Тіла обертання	11	Геометрія	1
12	Многогранники	11	Геометрія	1
13	Тіла обертання	11	Геометрія	1
14	Многогранники	11	Геометрія	1
15	Тематичне оцінювання (фізико-математичний профіль)	10,11	Математика	32

I. 2. Тести

№ п/п	Клас	Автор і назва посібника	Кількість комплектів
1	5	Л.К. Підручна. Тести з математики	16
2	9	Серія “Бліц-тести”. Самостійні роботи з алгебри	15
3	9	Серія “Бліц-тести”. Самостійні роботи з геометрії	15
4	10	І.Я. Клочко. Тестові завдання(зовнішнє оцінювання)	15

5	8-9	Я.С. Бродський, О.Л. Павлов. Тести для самостійної роботи та контролю знань	15
6	9-10	Я.С. Бродський, О.Л. Павлов. Тести для самостійної роботи та контролю знань	15
7	10-11	Я.С. Бродський, О.Л. Павлов. Тести для самостійної роботи та контролю знань	15
8	10	О.С. Будна. Зовнішнє оцінювання. Тести для тематичного оцінювання з геометрії	15
9	11	І.Я. Клочко. Математика. Тестові завдання(зовнішнє оцінювання)	15
10	11	О.М.Шутовський, Ю.В. Човнюк. Математика	15
11	11	Афанасьева О.М., Бродський Я.С., Павлов	15
12	11	Тестові завдання для вступників	15
13	11	Збірник тестових завдань з математики	15
14	11	Карпик В.В. Тестові завдання для підготовки до ЗНО	15
15	10	Ю.О. Захарійченко, О.В. Школьніий. 1001 варіант тестових завдань до ЗНО (10 клас)	10
16	11	Ю.О. Захарійченко, О.В. Школьніий 1001 варіант тестових завдань до ЗНО (11 клас)	10
17		Г. Возняк, г. Гап'юк. Тестові завдання з математики	16

Навчально-методична та довідкова література

П.1. Довідники

№ п/п	Автор	Назва	Видав-ництво	Рік видання	Кіль-кість
1	В.М. Алексеев, Р.П.Ушаков	Математика	К.: Вища школа	1992	1
2	Ф.С.Чудименко та ін..	Російсько - український математичний словник	Х.: Основа	1990	1
3	О.М. Бровченко	Геометрія. Як розв'язувати задачі	К.: Логос	1998	2

4	О.М. Бровченко	Алгебра. Як розв'язувати задачі	К.: Логос	1998	2
5	А.М. Микита, В.Б. Орлов	Толковый математический словарь	М.: Рус.яз	1998	1
6	С.А. Картавов	Математичні терміни	К.: Вища школа	1988	1
7	А.І. Корнес	Математика. Довідник	Х.: вид. «Ранок» 2004	2004	1

II.2. Методичні посібники з методики викладання предмета

№ п/п	Автор	Назва	Видавництво	Рік видання	Кількість
1	Н.А. Тарасова	Елементи стереометрії в основній школі	Х.: Веста: Видавництво «Ранок»	2001	1
2	І.С. Маркова	Дидактичні ігри на уроках математики 5-6 класів	Х.: Вид. група «Основа»	2006	1
3	І.А. Сільвестрова	Многочлен, Рациональні рівняння та нерівності	Х.: Вид. група «Основа»	2004	1
4	В.І. Гришко	Розв'язування рівнянь і текстових задач (розвивальне навчання)	Черкаси	2003	1

II.3. Навчально-методичні посібники

№ п/п	Автор	Назва	Видавництво	Рік видання	Кількість
1	М.І. Сканави	Збірник конкурсних задач з математики	М.: Вища школа	1980	1
2	В.С. Соломоник	Збірник питань і задач з математики	М.: Вища школа	1987	1
3	І.А. Кушнір	Побудова трикутника. Енциклопедія розв'язування задач	К.: Либідь	1994	1

4	М.А. Потапов, В.В. Александров, П.И. Пашенко	Алгебра и анализ элементарных функций	М.: Наука	1980	1
5	В.М. Алексеев	Елементарна математика	К.: Вища школа	1983	1
6	Т. Г. Роева, Н. Ф. Хроменко	Алгебра і початки аналізу в таблицях	Х.: Країна Мрій	2003	1
7	Н.М. Шунда	Збірник задач з алгебри для 6-8 класів	К.Рад. шк..	1987	1
8	М.А. Мартиненко, В.П. Дубовик	Елементарна математика	К.: НУХТ	2004	1
9	С.І. Жидков	Теорема Чеви і Менелая	Х.: Вид. група «Основа»	2010	1
10	Р.П. Ушаков, Б.І. Хацет	Опуклі функції та нерівності	Х.: Вид. група «Основа»	2009	1
11	В.О. Семенов	Доведення нерівностей. Числові послідов- ності (ч. 1)	Х.: Вид. група «Основа»	2009	1
12	В.О. Семенов	Доведення нерівностей. Числові послідов- ності (ч. 3)	Х.: Вид. група «Основа»	2009	1
13	Г.Б. Філіпповський	Авторська шкільна геометрія (Ч.1)	Х.: Вид. група «Основа»	2009	1
14	І.А. Кушнір	Геометрія в задачах	Х.: Вид. група «Основа»	2009	1
15	Г.Б. Філіпповський	Авторська шкільна геометрія(Ч.1)	Х.: Вид. група «Основа»	2009	1
16	С.І. Жидков	Геометричні нерівності для довільного трикутника	Х.: Вид. група «Основа»	2008	1
17	В.В. Ясінський	Геометрія. Навчальний посібник	К.: НТУУ «КПІ»	2008	1

18	В.В. Ясінський	Алгебра. Навчальний посібник	К.: НТУУ «КПІ»	2008	1
19	М.І. Бурда, Л.М. Савченко	Геометрія. 8-9 кл.	К.: Освіта	1996	1
20	О.В. Нікулін, О.Г. Кукуш	Геометрія: поглиблений курс. 7-9 клас	К. Ірпінь: ВТФ «Перун»	1999	1
21	П.И. Горштейн, Н.Н. Поляк, В.К. Тульчинський	Розв'язування конкурсних задач з математики	К.: РІА «Текст»	1992	1
22	Л.М. Кокоз, Г.М. Кокоз	Квадратний тричлен. Дослідження і задачі	Х.: Вид. група «Основа»	2010	1
23	Ю.П. Андрухів	Геометрія дельтоїда	Тернопіль: Навчальна книга «Богдан»	2006	1
24	В.В. Ясінський	Тригонометрія	К.: НТУУ «КПІ»	2008	1
25	О.В. Лукаш, Е.М. Прес	Метод інтервалів	Х.: Вид. група «Основа»	2007	1
26	Н.Б. Барсловська	Математика	Севас- тополь: СНУАЭиП	2008	1

П.4. Збірники різнорівневих завдань для тематичного оцінювання

№ п/п	Клас	Автор і назва посібника	Кіль- кість комп- лектів
1	5	А.Г. Мерзляк, В.Б. Полонський, Ю.М. Рабинович. Збірник задач і завдань для тематичного оцінювання	16
2	6	А.Г. Мерзляк, В.Б. Полонський, Ю.М. Рабинович. Збірник задач і завдань для тематичного оцінювання	15
3	7	А.М. Капіносов, Я.Г. Сень. Самостійні і контрольні роботи (алгебра)	16

4	8	А.П.Єршова, В.В. Голобородько, О.Ф. Крижанівський. Збірник самостійних і контрольних робіт (геометрія)	16
5	8	А.М. Капіносов. Я.Г.Сень, Ю.І. Пономаренко. Самостійні і контрольні роботи (алгебра)	15
6	8	О.М. Роганін, Л.Г. Стадник. Комплексний заліковий зошит (геометрія)	16
7	8	О.М. Роганін, Л.Г. Стадник. Комплексний заліковий зошит (алгебра)	16
8	9	М. Підручна, О. Маховик. Дидактичні матеріали для тематичного контролю знань з геометрії	10
9	9	А.П.Єршова, В.В. Голобородько, О.Ф. Крижанівський. Збірник самостійних і контрольних робіт (геометрія)	15
10	10	О.М. Роганін, Л.Г. Стадник. Комплексний заліковий зошит (алгебра)	12
11	10-11	А.П.Єршова, В.В. Голобородько. Самостійні і контрольні роботи (геометрія)	4
12	11	О.М. Роганін, Л.Г. Стадник. Комплексний заліковий зошит (алгебра)	16
13	10-11	А.П.Єршова, В.В. Голобородько. Самостійні і контрольні роботи (алгебра і початки аналізу)	4
14	10	Т.І. Росева. Зошит для самостійних і контрольних робіт з геометрії	15
15	11	Т.І. Росева. Зошит для самостійних і контрольних робіт з геометрії	15
16	10	Я.С. Семчишин. Контрольні та самостійні роботи з математики	4
17	10	А.Р. Гальперіна, І.О. Золотарьова. Збірник завдань для контролю знань	1
18	11	А.П.Єршова, В.В. Голобородько. Самостійні і контрольні роботи (алгебра і початки аналізу)	4
19	10	Л.В. Зубчик, О.Я. Скибньовська. Математика	1
20	10	С.П. Цуренко. Багатоваріантні контрольні, самостійні, класні і домашні роботи з математики	1
21	11	С.П.Цуренко. Багатоваріантні контрольні, самостійні, класні і домашні роботи з математики	1
22	10	Ю.О. Захарійченко, О.П. Вашуленко. Збірник самостійних і контрольних робіт. Геометрія	16
23	9	А.П. Єршова, В.В. Голобородько, Г.С. Єршова. Математика	16

II.5. Література для позакласної роботи

№ п/п	Автор	Назва	Видавництво	Рік видання	Кількість
1	А.С. Добосевич, М.С. Добосевич та ін..	10 років разом. Міжнародний математичний конкурс «Кенгуру»	Л.: Ліцей	2006	1
2	В.Я. Ясінський	Математика Олімпіадні задачі	Тернопіль: Навчальна книга «Богдан»	2003	1
3	В.Я. Ясінський, К.І. Мазур, О.К. Мазур	Вибрані конкурсні задачі з математики	К.: Фенікс	2002	1
4	О.М. Вороний	Готуємось до олімпіад з математики	Х.: Вид. група «Основа»	2008	1
5	Р.П. Ушаков	Математичні етюди книга 1	Х.: Вид. група «Основа»	2008	1
6	Р.П. Ушаков	Математичні етюди книга 2	Х.: Вид. група «Основа»	2008	1
7	Р.П. Ушаков	Знаходження скінченних сум	Х.: Вид. група «Основа»	2008	1
8	О.Р. Поліщук, О.Р. Чайчук	Математична логіка	Х.: Вид. група «Основа»	2008	1
9	В.Г. Бевз	Історія математики	Х.: Вид. група «Основа»	2008	1
10	Я.Р. Бродський, А.К. Сліпенко	Мовою матриць	Львів: Каменярь	2009	1

III. Навчально-наочні посібники

III. 1. Моделі

№ п/п	клас	Тема	Назва моделі	Кількість
1	11	Многогранники	Піраміди, призми	25
2	11	Тіла обертання	Циліндри, конуси, кулі	18

III. 2. Таблиці

№ п/п	Тема	Кількість примірників
	Геометрія 7-9	1
1.	Кути	1
2.	Паралельні та перпендикулярні прямі	1
3.	Трикутники	1
4.	Рівнобедрений трикутник	1
5.	Висота, медіана, бісектриса та середня лінія трикутника	1
6.	Співвідношення між сторонами та кутами в трикутнику	1
7.	Перетворення фігур. Рухи	1
8.	Перетворення подібності	1
9.	Паралелограм та його види	1
10.	Трапеція	1
11.	Коло, хорди, дуги, дотичні і січні	1
12.	Кути у колі	1
13.	Вписані та описані багатокутники	1
14.	Вписані та описані багатокутників	1
15.	Площі трикутників і чотирикутників	1
16.	Довжина кола та площа круга	1
17.	Декартові координати та вектори	1

III. 3. Плакати

№ п/п	Тема	Кількість примірників
	Геометрія 10-11 класи	1
1.	Основні поняття стереометрії	1
2.	Паралельні площини і паралельні проекції	1
3.	Перпендикулярність у просторі	1
4.	Перпендикулярність площин, кут у просторі	1
5.	Кути у просторі	1
6.	Відстані у просторі	1
7.	Призма	1
8.	Паралелепіпед	1
9.	Піраміда	1
10.	Положення висоти в деяких видах пірамід	1
11.	Циліндр	1
12.	Конус	1
13.	Сфера і куля	1
14.	Вписані та описані призми	1
15.	Вписані та описані піраміди	1

III. 4. Таблиці

№ п/п	Тема	Кількість примірників
	Алгебра 7-9 класи	1
1.	Множини та операції над ними	1
2.	Модуль числа та його властивості	1
3.	Розклад алгебраїчних виразів на множники	1
4.	Степені і корені	1
5.	Арифметична і геометрична прогресії	1
6.	Функції	1
7.	Перетворення графіка	1
8.	Лінійна функція	1
9.	Квадратична функція	1
10.	Рівняння	1
11.	Квадратні рівняння	1
12.	Нерівності із змінною	1
13.	Квадратні нерівності	1
14.	Система рівнянь	1
	Графічні розв'язання рівнянь з двома змінними	1

III. 5 Журнали

№ п/п	Назва журналу	Рік видання
1	Математика в школах України	2005-2010

IV. Екранно-звукові посібники**IV. 1. Диски**

№ п/п	Назва	кількість
1	Шкільний курс математики	1
2	Вітамінний курс. Математика. 6 клас	1
3	Репетитор. Математика., ч. 1	1
4	Реферати з математики	1

5	Велика дитяча енциклопедія	1
6	Увлекальная математика.	1
7	Математика. 5-6 класи	1
8	Курс математики для школярів та абітурієнтів	1
9	Експрес – підготовка до екзамену	1
10	Математика «Здай екзамен на відмінно»	1
11	Математика на 200 балів	1
12	Геометрія 7-9	1
13	Геометрія 10	1
14	Геометрія 11	1
15	Алгебра 10	1
16	Алгебра 11	1
17	Математика для абітурієнтів	1

V. Навчально методичні-комплекти

№ п/п	Назва тематичних папок	Кількість примірників
1	Олімпіади, конкурси	1
2	ДПА, ЗНО	1
3	Матеріали для позакласної роботи	1
4	Нормативні документи	1
5	Методичні розробки вчителів	1
6	На допомогу вчителю. Методика та пошук	2
7	Творчі роботи учнів	1

Відділ освіти та виховання
Володимирецької райдержадміністрації
Володимирецький районний колегіум

Паспорт кабінету фізики

Завідувач кабінетом фізики:

Дуляницька Людмила Костянтинівна
Полохович Олег Васильович

Прізвище, ім'я по батькові вчителів, які працюють у кабінеті:

Слотницький Володимир Прокопович

Печончик Тетяна Миколаївна

Загальна площа кабінету - 72 м²

Кількість робочих місць – 38

(з них 2 для індивідуальної роботи).

Матеріали підготували:

учитель фізики
вищої кваліфікаційної категорії,
«учитель-методист»

Л. К. Дуляницька

учитель фізики
вищої кваліфікаційної категорії,
«старший учитель»

О. В. Полохович

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор Володимирецького
районного колегіуму

_____ А. Ф. Остапенко

ПЛАН РОБОТИ КАБІНЕТУ ФІЗИКИ НА 2010-2011 н.р.

№ з/п	Зміст заходів	Термін виконання	Відповідальний за виконання	Відмітка про виконання
1. Організаційна робота				
1.1	Обрати раду кабінету, розподілити обов'язки між членами ради.	до 05.09	Дуляницька Л.К.	
1.2	Проводити засідання ради кабінету.	1 раз на місяць	Дуляницька Л.К.	
1.3	Закріпити за учнями робочі місця в кабінеті.	до 05.09	Дуляницька Л.К.	

1.4	Проводити роз'яснювальну роботу серед учнів з питань дотримання техніки безпеки та БЖД.	протягом року	Дуляницька Л.К.	
1.5	Провести інвентаризацію матеріальних цінностей кабінету.	до 01.11	Дуляницька Л.К.	
1.6	Скласти режим роботи кабінету.	до 10.09; до 14.01	Дуляницька Л.К.	
1.7	Оформити паспорт кабінету.	до 01.10	Дуляницька Л.К.	
1.8	Створити папку нормативно-правових документів щодо функціонування навчального кабінету.	вересень	Дуляницька Л.К.	
2. Навчально-методична робота				
2.1	Дібрати та систематизувати дидактичний матеріал для проведення самостійних робіт у 10-х класах.	відп. до навч. плану	Дуляницька Л.К.	
2.2	Скласти тексти з фізичних диктантів для 10-х класів.	-/-	Дуляницька Л.К.	
2.3	Підібрати та скласти різнорівневі тематичні контрольні роботи для 10-х класів.	-/-	Дуляницька Л.К.	
2.4	Оновлювати інформацію стенда «Сьогодні на уроці».	-/-	Полюхович О.В.	
2.5	Взяти участь у Всеукраїнському конкурсі «Левеня».	квітень 2011	Полюхович О.В.	
2.6	Поповнити тематичні папки: - «ДПА», «ЗНО» - «Позакласна робота з фізики».	січень- квітень 2011	Полюхович О.В.	
2.7	Організувати виставку «Кращі роботи учнів».	травень 2011	Полюхович О.В.	
3. Удосконалення матеріально-технічної бази кабінету				
3.1	Виконувати поточний ремонт приладів та обладнання кабінету фізики.	жовтень	Полюхович О.В.	
3.2	Поповнити кабінет творчими роботами учнів з моделювання фізичних приладів.	протягом року	Полюхович О.В.	
3.3	Поповнити кабінет фаховими журналами: «Фізика в школах України», «Фізика для фізиків».	по мірі надход.	Дуляницька Л.К.	
3.4	Оформити тематичну папку «Наукові дослідження учнів».	лютий	Дуляницька Л.К.	
3.5	Поповнити кабінет приладами для лабораторних робіт.	лютий	Дуляницька Л.К.	
3.6	Скласти та подати заявку на встановлення 3 лінії електрозабезпечення.	травень	Полюхович О.В.	

3.7	Привести кабінет фізики у відповідність до сучасних потреб навчально-виховного процесу.	вересень	Дуляницька Л.К.	
3.8	Постійно поповнювати аптечку кабінету набором медикаментів для надання першої медичної допомоги.	постійно	Дуляницька Л.К.	
3.9	Слідкувати за станом шкільних меблів у кабінеті, вчасно їх ремонтувати.	постійно	Дуляницька Л.К.	
3.10	Слідкувати за станом системи електрообладнання в кабінеті.	постійно	Дуляницька Л.К.	
4. Позакласна робота з учнями				
4.1	Організувати та спланувати роботи ради кабінету.	до 15.09	Полюхович О.В.	
4.2	Організувати роботу ініціативної групи учнів 7-х – 11-х класів із метою оформлення навчально-методичних матеріалів.	до 20.09	Дуляницька Л.К.	
4.3	Організувати та провести для учнів 8-х - 11-х класів олімпіаду з фізики, для чого: - розробити зміст олімпіадних завдань ; - один раз на тиждень проводити заняття з учнями , які готуються до олімпіад.	жовтень-березень	Дуляницька Л.К. Полюхович О.В.	
4.4	Організувати роботу секції фізики МАН відповідно до тем обраних учнями.	жовтень	Дуляницька Л.К.	
4.5	Розробити план проведення тижня фізики.	до 01.02.2011	Полюхович О.В.	
5. Інформаційно-бібліографічна робота				
5.1	Організувати книжкову виставку: «Чинні підручники на 2010/2011 навчальний рік».	вересень-жовтень 2010	Полюхович О.В.	
5.2	Взяти участь у проведенні Всеукраїнської акції «Живи, книго».	протягом року	Дуляницька Л.К. бібліотекар	
5.3	Періодично поповнювати картотеки	протягом року	Полюхович О.В.	
5.4	Вчасно інформувати учнів про підсумки конкурсів, олімпіад.	протягом року	Дуляницька Л.К.	
5.5	Пропагувати матеріали конкурсів з ядерної енергетики та «Левеня».	вересень-листопад	Полюхович О.В.	

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Директор Володимирецького
 районного колегіуму
 _____ А.Ф.Остапенко

ПЛАН РОБОТИ КАБІНЕТУ ФІЗИКИ НА 2010-2011 н.р.

№ з/п	Зміст заходів	Термін виконання	Відповідальний за виконання	Відмітка про виконання
1. Організаційна робота				
1.1	Обрати раду кабінету, розподілити обов'язки між членами ради.	до 05.09	Дуляницька Л.К.	
1.2	Проводити засідання ради кабінету.	1 раз на місяць	Дуляницька Л.К.	
1.3	Закріпити за учнями робочі місця в кабінеті.	до 05.09	Дуляницька Л.К.	
1.4	Проводити роз'яснювальну роботу серед учнів з питань дотримання техніки безпеки та БЖД.	протягом року	Дуляницька Л.К.	
1.5	Провести інвентаризацію матеріальних цінностей кабінету.	до 01.11	Дуляницька Л.К.	
1.6	Скласти режим роботи кабінету.	до 10.09; до 14.01	Дуляницька Л.К.	
1.7	Оформити паспорт кабінету.	до 01.10	Дуляницька Л.К.	
1.8	Створити папку нормативно-правових документів щодо функціонування навчального кабінету.	вересень	Дуляницька Л.К.	
2. Навчально-методична робота				
2.1	Дібрати та систематизувати дидактичний матеріал для проведення самостійних робіт у 10-х класах.	відп. до навч. плану	Дуляницька Л.К.	
2.2	Скласти тексти з фізичних диктантів для 10-х класів.	-/-	Дуляницька Л.К.	
2.3	Підібрати та скласти різнорівневі тематичні контрольні роботи для 10-х класів.	-/-	Дуляницька Л.К.	
2.4	Оновлювати інформацію стенда «Сьогодні на уроці».	-/-	Полюхович О.В.	
2.5	Взяти участь у Всеукраїнському конкурсі «Левеня».	квітень 2011	Полюхович О.В.	

2.6	Поповнити тематичні папки: «ДПА», «ЗНО» «Позакласна робота з фізики».	січень-квітень 2011	Полохович О.В.	
2.7	Організувати виставку «Кращі роботи учнів».	травень 2011	Полохович О.В.	
3. Удосконалення матеріально-технічної бази кабінету				
3.1	Виконувати поточний ремонт приладів та обладнання кабінету фізики.	жовтень	Полохович О.В.	
3.2	Поповнити кабінет творчими роботами учнів з моделювання фізичних приладів.	протягом року	Полохович О.В.	
3.3	Поповнити кабінет фаховими журналами: «Фізика в школах України», «Фізика для фізиків».	по мірі надход.	Дуляницька Л.К.	
3.4	Оформити тематичну папку «Наукові дослідження учнів».	лютий	Дуляницька Л.К.	
3.5	Поповнити кабінет приладами для лабораторних робіт.	лютий	Дуляницька Л.К.	
3.6	Скласти та подати заявку на встановлення 3 лінії електрозабезпечення.	травень	Полохович О.В.	
3.7	Привести кабінет фізики у відповідність до сучасних потреб навчально-виховного процесу.	вересень	Дуляницька Л.К.	
3.8	Постійно поповнювати аптечку кабінету набором медикаментів для надання першої медичної допомоги.	постійно	Дуляницька Л.К.	
3.9	Слідкувати за станом шкільних меблів у кабінеті, вчасно їх ремонтувати.	постійно	Дуляницька Л.К.	
3.10	Слідкувати за станом системи електрообладнання в кабінеті.	постійно	Дуляницька Л.К.	
4. Позакласна робота з учнями				
4.1	Організувати та спланувати роботи ради кабінету.	до 15.09	Полохович О.В.	
4.2	Організувати роботу ініціативної групи учнів 7-х – 11-х класів із метою оформлення навчально-методичних матеріалів.	до 20.09	Дуляницька Л.К.	

4.3	Організувати та провести для учнів 8-х - 11-х класів олімпіаду з фізики, для чого: розробити зміст олімпіадних завдань ; один раз на тиждень проводити заняття з учнями , які готуються до олімпіад.	жовтень-березень	Дуляницька Л.К. Полюхович О.В.	
4.4	Організувати роботу секції фізики МАН відповідно до тем обраних учнями.	жовтень	Дуляницька Л.К.	
4.5	Розробити план проведення тижня фізики.	до 01.02.2011	Полюхович О.В.	
5. Інформаційно-бібліографічна робота				
5.1	Організувати книжкову виставку: «Чинні підручники на 2010/2011 навчальний рік».	вересень-жовтень 2010	Полюхович О.В.	
5.2	Взяти участь у проведенні Всеукраїнської акції «Живи, книго».	протягом року	Дуляницька Л.К. бібліотекар	
5.3	Періодично поповнювати картотеки	протягом року	Полюхович О.В.	
5.4	Вчасно інформувати учнів про підсумки конкурсів, олімпіад.	протягом року	Дуляницька Л.К.	
5.5	Пропагувати матеріали конкурсів з ядерної енергетики та «Левеня».	вересень-листопад	Полюхович О.В.	

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор Володимирецького
районного колегіуму

_____ А.Ф. Остапенко

Перспективний план дооснащення кабінету фізики

№ з/п	Назва обладнання	В наявності (к-сть)	Потрібно придбати (к-сть)	Роки					Відмітка про виконання
				2010	2011	2012	2013	2014	
1	Ареометр ПІа	—	1 шт.		+				
2	Блок з двома гачками БК-2	—	1 шт.	+					
3	Блоки на стержні БС	—	1 шт.		+				
4	Важіль РД	—	1 шт.		+				
5	Відерце Архімеда	—	1 шт.	+					

6	Візок самохідний	—	1 шт.				+		
7	Карбюратор	—	1 шт.				+		
8	Машина Атвуда настільна електрифікована	—	1 шт.			+			
9	Набір додавання сил	—	1 наб.				+		
10	Насос вакуумний з електроприводом НВЕ	—	1 шт.			+			
11	Призма похила з виском НП	—	1 шт.	+					
12	Прилад “Повітряний стіл”	—	1 шт.			+			
13	Прилади з механіки	—	1 шт.			+			
14	Пульверизатор	—	1 шт.			+		+	
15	Спідометр	—	1 шт.				+		
16	Терези технічні до 1 кг з важками Т-1000	—	1 шт.			+			
17	Терези шкільні з відкритим механізмом	—	1 шт.			+			
18	Тіла нерівної маси Т НМ	—	1 наб.	+					
19	Тіла рівного об’єму і маси	—	1 наб.	+					
20	Турбіна водяна ТВА	—	1 шт.	+					
21	Акумулятор герметичний	—	1 шт.				+		
22	Батарея конденсаторів БК	—	1 шт.					+	
23	Ваги	—	1 наб.				+		
24	Ванна з електродами ВЕ-1	—	1 шт.						+
25	Вимикач однополюсний	—	1 шт.				+		
26	Гальванометр	—	1 шт.					+	
27	Генератор УВЧ	—	1 наб.						+
28	Гучномовець електродинамічний трансляційний	—	1 шт.			+			
29	Джерело електроживлення демонстраційне	—	1 шт.					+	
30	Дзвінок електричний	—	1 шт.	+					
31	Електродвигун з пристроями	—	1 комп.						+
32	Електромагніт розбірний	—	1 наб.				+		
33	Електронний мілівольтметр багато діапазонний	—	1 комп.			+			

34	Електронний цифровий мультиметр	–	1 комп.	+					
35	Електроскоп	–	1 шт.		+				
36	Застосування магнітних явищ і законів у техніці	–	1 наб.		+				
37	Індикатор індукції магнітного поля	–	1 шт.	+					
38	Комплект для демонстрування явищ, законів та технічного застосування змінного струму	–	1 комп.				+		
39	Конденсатор конусоподібний КК	–	1 комп.			+			
40	Конденсатор розбірний КР6	–	1 шт.		+				
41	Лічильник електроенергії побутовий	–	1 комп.			+			
42	Магазин опорів МО	–	1 шт.		+				
43	Магніти керамічні для демонстрування взаємодії	–	1 шт.	+					
44	Машина магнітоелектрична	–	1 шт.		+				
45	Мікроамперметр лабораторний багато діапазонний з вмонтованими шунтами	–	1 комп.		+				
46	Мілівольтметр лабораторний багато-діапазонний.	–	1 комп.		+		+		
47	Набір радіотехнічний НРТ	–	1 наб.			+			
48	Набір ферро-, пара- і діаманетиків	–	1 наб.		+				
49	Підсилювач до гальванометра ПГ	–	1 комп.		+				
50	Прилад для демонстрування залежності опору провідника від його довжини, площі поперечного перерізу і матеріалу	–	1 шт.	+					
51	Прилад для демонстрування обертання провідника із струмом навколо магніту	–	1 шт.	+					

52	Прилад для демонстрування правила Ленца	–	1 шт.	+					
53	Прилад для демонстрування спектрів електричних полів	–	1 шт.			+			
54	Прилад з радіотехніки	–	1 комп.				+		
55	Прилади для демонстрування вихрових струмів і принципу дії спідометра	–	1 комп.			+			
56	Реле поляризовані РП	–	1 комп.					+	
57	Реостат повзунковий з роликовими контактами РПШ-5	–	2 шт.			+			
58	Реохорд	–	1 шт.				+		
59	Сітка з електростатики	–	1 шт.						+
60	Термовопвпчик ТС	–	1 шт.			+			
61	Технічне застосування електромагнітних хвиль	–	1 наб.					+	
62	Технічне застосування законів постійного струму	–	1 наб.	+					
63	Трансформатор універсальний ТрУ	–	1 комп.						+
64	Трубка латунна на ізолюючій ручці	–	1 шт.				+		
65	Явища, закони та технічне застосування	–	1 наб.			+			
66	Використання законів термодинаміки і молекулярної фізики в техніці	–	1 наб.	+					
67	Динамометр проекційний ДПН	–	1 наб.			+			
68	Капіляри	–	1 наб.			+			
69	Куля з кільцем КсК	–	1 шт.	+					
70	Набір з термодинаміки і молекулярної фізики	–	1 наб.					+	
71	Прилад для демонстрування атмосферного тиску	–	1 шт.				+		
72	Прилад для демонстрування теплопровідності	–	1 шт.			+			
73	Теплоприймач ТПр	–	1 шт.				+		
74	Термометр електричний	–	1 шт.			+			

75	Термометр лабораторний від 0 до 360 град. С ТЛ-2 N 5	–	1 шт.	+					
76	Термометр рідинний ТД	–	1 шт.		+				
77	Трубка для демонстрування дослідів з парами ТДП	–	1 шт.	+					
78	Камертон з вістрям	–	1 комп.		+				
79	Маятник у годиннику	–	1 наб.		+				
80	Маятники (резонанс)	–	2 наб.	+					
81	Мікрофон електро-динамічний МД 66 А	–	1 шт.				+		
82	Прилад для запису коливання руху	–	1 комп.				+		
83	Пружини спіральні для демонстрування поздовжніх хвиль	–	1 комп.		+				
84	Тримач зі спіральною пружиною ТП-1	–	1 наб.				+		
85	Вольметр Ц 286	–	1 шт.		+				
86	Гирі 4-го класу Г4-210	–	17 наб.	+					
87	Екран флуоресцентний ЕФ	–	1 шт.		+				
88	Електричний нагрівач	–	17 шт.		+				
89	Електромагніт розбірний з деталями ЕР	1 шт.	16 шт.		+		+		
90	Жолоб Ж-140	8 шт.	9 шт.				+		
91	Калориметр Клр	10 шт.	7 шт.		+				
92	Ключ замикання струму КЗС	11 шт.	6 шт.		+				
93	Компас КШ	–	17 шт.	+					
94	Котушка-моток КМ	2 шт.	15 шт.	+					
95	Лазер навчальний з пристроями	–	1 комп.	+					
96	Лінза порожниста ЛПН-1	–	1 комп.				+		
97	Набір важків з механіки НВМ 100	10 шт.	7 шт.				+		
98	Набір з поляризації світла ПС	–	1 наб.				+		
99	Набір з флуоресценції Ф-1	–	1 наб.					+	
100	Набір з фосфоресценції Ф-2	–	1 наб.				+		
101	Набір пружин	1 шт.	16 шт.				+		

102	Об'єктив з оборотною призмою	–	1 компл.					+	
103	Прилад для вивчення закону збереження енергії	–	3 шт.		+				
104	Прилад для вивчення потужності електродвигуна ППЕ	1 шт.	2 шт.				+		
105	Прилад для вивчення прискорення вільного падіння	–	3 шт.	+					
106	Прилад для складання кольорів спектрів ЦС	–	1 компл.					+	
107	Прилад з кінематики і динаміки з рухомим візком ПКД	–	3 шт.			+			
108	Прилад з кінематики і динаміки КД	–	3 шт.		+				
109	Прилади для вивчення деформації розтягу ПДР	1 шт.	2 шт.	+					
110	Радіометр ВТ-9	–	1 шт.		+				
111	Секундомір	–	3 шт.					+	
112	Спіраль-резистор 2 ОМ С-2	–	17 шт.				+		
113	Терези навчальні зі штативом ТнчШ	–	17 шт.			+		+	
114	Терези технічні 2-го класу ТТ2-200	–	3 шт.		+				
115	Термометр лабораторний від 0 до 100 град. С ТЛ-212	5 шт.	12 шт.					+	
116	Трибометр лабораторний ТрЛ	1 шт.	16 шт.				+		
117	Фотоелемент газонаповнений Ф-26	–	1 шт.			+			
118	Фотометр шкільний ФШ	–	1 шт.	+					
119	Міліамперметр МА-2,5	1 шт.	16 шт.					+	
120	Набір радіотехнічний модульний	–	17 шт.				+		
121	Прилад для вивчення газових законів ПГЗ	–	17 шт.					+	
122	Ампервольтметр	–	3 шт.		+				
123	Випрямляч напівпровідниковий	–	3 шт.			+			
124	Вольтметр змінного струму Е-87	1 шт.	2 шт.	+					

125	Генератор низької частоти лабораторний	1 шт.	2 шт.		+				
126	Генератор ультразвуковий лабораторний	–	3 шт.	+					
127	Гігрометр волосний	–	3 шт.		+				
128	Джерело електроживлення для практикуму	–	3 компл.		+				
129	Електровимірвальні прилади для практикуму	–	3 компл.		+		+		
130	Індикатор іонізуючих частинок лабораторний СЛБ	1шт.	2 шт.				+		
131	Камера для спостереження броунівського руху	–	3 шт		+				
132	Комплект “Радіоприймач”	–	3 компл		+				
133	Магазин опорів	–	3	+					
134	Мікроскоп біологічний МБ-4	–	3 шт.	+					
135	Набір на напівпровідниках	1 наб.	2 шт.	+					
136	Омметр М-371	1 шт.	2 шт.				+		
137	Осцилограф	1 шт.	2 шт.					+	
138	Перемикач однополюсний	–	3 компл.				+		
139	Прилад для вивчення законів фотометрії ПЗФ	–	3 компл.						+
140	Прилад для визначення сталої Планка “Квант-1”	–	3 компл.				+		
141	Прилад для вимірювання термічного коефіцієнта опору дроту ТКД	–	3 компл.					+	
142	Приставка до осцилографа	1 компл.	2 шт.						+
143	Психрометр побутовий ПВ-1Б	–	3 компл		+				
144	Радіометр шкільний	2 шт.	1 шт.					+	
145	Реостат повзунковий РПШ-2	–	3 шт.	+					
146	Реостат повзунковий РПШ-5	–	3 шт.						+
147	Реохорд	–	3 шт.				+		

148	Трансформатор	—	3 шт.		+				
149	Фотоапарат з касетою-бачком	—	3 шт.	+					
150	Водяна турбіна	—	1 шт.		+				
151	Гідравлічний прес	—	1 шт.					+	
152	Доменна структура феромагнетиту (для проєкціювання)	—	1 шт.				+		
153	Дослід Резерфорда	—	1 наб.			+		+	
154	Дослід Штерна з визначенням швидкості молекул *	—	1 наб.		+				
155	Електрична дуга	—	1 шт.					+	
156	Кристалічна сітка алмаза	—	1 шт.				+		
157	Кристалічна сітка графіту	—	1 шт.			+			
158	Кристалічна сітка заліза	—	1 шт.	+					
159	Кристалічна сітка кухонної солі	—	1 шт.					+	
160	Крист. сітка магнію	—	1 шт.				+		
161	Лічильник електроенергії	—	1 шт.					+	
162	Молекула води, водню, кисню	—	1 шт.		+				
163	Насос для відкачування повітря	—	1 шт.			+			
164	Насос для нагнітання повітря	—	1 шт.	+					
165	Ноніус	—	1 шт.		+				
166	Око	—	1 наб.	+					
167	Радіоприймач розбірний	—	1 шт.		+				
168	Тепловий рух	—	1 шт.		+				
169	Труба різного перерізу з манометрами	—	1 шт.		+		+		
170	Хаотичний рух молекул	—	1 шт.			+			

ОПИС МАЙНА КАБІNETУ ФІЗИКИ

№ з/п	Найменування майна	Інвентарний номер	Кількість
1.	Демонстраційний стіл з підведеним електричним струмом	11302990	1
2.	Стіл учителя		1
3.	Стільць для вчителя	11386915	1
4.	Стільці учнівські	11386876-11386914	38

5.	Столи учнівські	11384224-11384242	18
6.	Стіл комп'ютерний, кутовий	11382797-11382798	2
7.	Стіл виставковий		1
8.	Панель з креслярськими інструментами		1
9.	Система електроживлення кабінету(КЕФ 10)	11380081	1
10.	Дошка аудиторна (5 робочих площ, всі поверхні магнітні, дві з них покриті білим кольором)	10630402	1
11.	Система зашторювання вікон (ролети)		4
12.	Тумбочка / кулер	11382944	1 / 1
13.	Державна символіка		1
14.	Прапор України		1
15.	Прапор Володимирецького районного колегіуму		1
16.	Портрети видатних учених		5
17.	Стенд постійної експозиції		3
18.	Стенд постійної експозиції	11382664	1
19.	Стенд змінної експозиції		1
20.	Термометр		1
21.	Підставка під вазон		1

Опис майна лаборантського приміщення № 1

№ з/п	Найменування майна	Інвентарний номер	Кількість
1.	Стіл письмовий для вчителя		1
2.	Стілець для вчителя		3
3.	Стіл комп'ютерний для вчителя	11381600	1
4.	Аптечка		1
5.	Стінка (18 секцій)		1
6.	Щиток для подачі струму на КЕФ-10 (комплект електропостачання кабінету фізики)		1
7.	Карниз		1
8.	Тюль		1

Опис майна лаборантського приміщення № 2

№ з/п	Найменування майна	Інвентарний номер	Кількість
1.	Стіл для підготовки дослідів		1
2.	Стілець для вчителя(м'який)	11381148-11381149	2
3.	Стіл для виконання різних монтажних і ремонтних робіт		1
4.	Шафа	11382994-11382998	5
5.	Набір слюсарних та електромонтажних інструментів		1

6.	Сейф		1
7.	Карниз		1
8.	Тюль		1
9.	Вішалка		1
10.	Рушник		1
11.	Протипожежний інвентар: вогнегасник, відро з піском, покривало з вогнетривкого матеріалу		1 1 1

Технічні засоби навчання

№ з/п	Найменування	Інвентарний номер	Кількість
1.	Персональний комп'ютер учителя		1
2.	Плазмовий телевізор "ТЕСО"	10490281	1
3.	Інтерактивний планшет "Interwrite"	10490283	1
4.	Безпроводна мишка		1
5.	Безпроводна клавіатура		1
6.	WEB камера	11360093	1
7.	Кінопроектор «Радуга»		1

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ПОСІБНИКИ

Навчальні підручники

1. Божінова Ф.Я. Фізика. 7 клас.- Х.: Ранок, 2007.
2. Гончаренко С.У. Фізика. Підручник для 10 кл. серед. загальноосв. шк.-К.: Освіта, 2002.
3. Гончаренко С.У. Фізика. Підручник для 11 кл. серед. загальноосв. шк. – К.: Освіта, 2002.
4. Гончаренко С.У. Фізика. Пробний навчальний посібник для ліцеїв та класів природничо-наукового профілю. 10 кл. -К.: Освіта, 1995.
5. Гончаренко С.У. Фізика. Пробний навчальний посібник для ліцеїв та класів природничо-наукового профілю. 11 кл. -К.: Освіта, 1995.
6. Коршак Є.В. та інші. Фізика, 8 кл. . Підручник для загальноосв. навч. закл. -Київ: «Генеза», 2008 .
7. Коршак В.Є. та інші. Фізика:9 кл. Підруч. для 9 класу загальноосв. навч. закладів – К: Генеза, 2009.
8. Пришляк М.П. Астрономія (підручник). 11 клас. – Х.: Ранок, 2003

Збірники задач та література для проведення практичних робіт

1. Г.М.Гайдучок, В.Г.Нижник. Фронтальний експеримент з фізики в 7-11 кл. сер.шк.: Посібник для вчителя. – К.: Рад. шк., 1989.
2. Ю.Дик, О.Ф.Кабардін. Фізичний практикум з поглибленим вивченням фізики: Дидакт. матеріал: 9-11 кл. – М.: Просвіта, 1993.

3. Гельфгат І.М., Ненашев І.Ю. Фізика-11. Збірник задач. – Х.: Гімназія, 2004.
4. Гельфгат І.М., Ненашев І.Ю. Фізика-10. Збірник задач. – Х.: Гімназія, 2001.
5. Генденштейн Л.Е. та інші Задачі з фізики 8 кл. – Х.: Гімназія, 2001.
6. Кулешов В.С. Фронтальний експеримент з фізики в 6 і 7 класах. – К.: Рад.шк., 1975.
7. Дубас Зеновій. Збірник запитань та усних задач з фізики . 7-8 кл. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003.
8. Пістун Петро. Збірник задач з фізики. 11 клас – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004 р.
9. Римкевич А.П. Збірник задач з фізики для 9-11 класів середньої школи. -10-е вид. – К.: Рад. Шк., 1991.
10. Чепрасов В.Г. Запитання і задачі з астрономії: Навч.посібник для учнів 11 кл. сер. шк. – К.: Освіта, 1992.

Дидактичні матеріали для підготовки до уроків, перевірки та контролю знань учнів

1. Гудзь В.В. та ін. Фізика: Посібник для підготовки та проведення тематичного обліку навчальних досягнень. 10 клас. – Тернопіль: Мандрівнець, 2001.
2. С.У.Гончаренко, Є.М.Мисечко. Контрольні роботи з фізики. 10-11 кл.: Посібник для вчителя. – К.: Освіта, 1998.
3. Гельфгат І.М., Петрикова М.О. Усі уроки фізики. 7 клас. – Х: Вид.група. Основа, 2007.
4. Дубас З. Фізика 11 клас. Посібник для підготовки до державної підсумкової атестації. – Тернопіль: Астон, 2001 р.
5. Дубас З. Дидактичні матеріали з фізики. 10 кл. – Тернопіль: підручники і посібники, 1999.
6. Коміренко М.М. та ін. Матеріали для перевірки знань учнів з фізики: Посібник для вчителя. – К. : Рад. шк., 1989.
7. О.Ф.Кабардін та ін. Завдання для контролю знань учнів з фізики в середн.шк.: Дидактичний матеріал. Посібник для вчителів. – К.: Рад.шк., 1986.
8. Кирик Л.А. Фізика – 9. Різномірні самостійні та контрольні роботи. – Харків: Гімназія, 2000.
9. Левшенюк Я.Ф., Левшенюк В.Я., Трофімчук А.Б. Зошит для підготовки до тематичного оцінювання (посібник) 7,8,9 класи. – Рівненський ОІППО, 2008, 2009, 2010.
10. Левшенюк Я.Ф., Левшенюк В.Я., Трофімчук А.Б. Завдання для тематичного контролю 7,8,9 класи. – Рівненський ОІППО, 2008, 2009, 2010.
11. Матохнюк Е.Х. Тематичні залікові роботи з фізики 10 кл.: Посібник. – Вінниця: ОШОПП
12. Матохнюк Е.Х. Тематичні залікові роботи з фізики 11 кл.: Посібник. – Вінниця: ОШОПП
13. Піскун П.Ф., Будний Б.Є. Фізика. Самостійні та контрольні роботи 11 клас. – Тернопіль: навчальна книга – Богдан, 2000.
14. Соколович Ю.А., Богданова Г.С. Довідник з курсу фізики середньої школи з прикладами розв'язування задач. – Харків: Ранок, 2002.

Література для підготовки до фізичних олімпіад, конкурсів, МАН, ДПА

1. С.У. Гончаренко, Е.В.Коршак. Готуємося до фізичних олімпіад. – К.: ІСДО, 1995 р.
2. Гончаренко С.У., Коршак Є.В. Фізика. Олімпіадні задачі. Випуск 2. 9-11 кл. – Тернопіль: Навч. книга. – Богдан, 1999.
3. Гончаренко С.У., Коршак Є.В. Фізика. Олімпіадні задачі. Випуск 1. 7-11 класи. – Тернопіль: Навч. книга. – Богдан, 1998.
4. Демонстраційний експеримент з фізики в середній школі. Ч. I., II. Під ред. Покровського А.А. – М.: Просвещение, 1978, 1979.
5. Задачі фізичних олімпіад та їх розв'язки. Спецвипуск – рівненський ОІППО, 2007.
6. Збірник різномірних завдань для державної підсумкової атестації з фізики (посібник). За ред. Гельфгата І.М. – Х.: Гімназія, 2008 та 2010 .
7. За ред. Алексєйчука В.І. Обласні олімпіади з фізики. 8-11 кл. Євро світ, 2007 .
8. Кремінський Б.Г., Зінкевич І.П. Задачі міжнародних фізичних олімпіад 1987-1999 р.р. Випуск 3. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000.
9. Старошук В. Цікаві демонстрації з фізики. Ч. I , II , III. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002, 2006, 2005.
10. Шарко В.Д. Навчальна практика з фізики /Навчально-методичний посібник для вчителів і студентів. – К.: СПД Богданова А.М., 2006.

КАРТОТЕКА ТАБЛИЦЬ З ФІЗИКИ
(з врахуванням нумерації таблиць)

№ з/п	Назва таблиці	№ табл	№ з/п	Назва таблиці	№ табл
	7 КЛАС <u>СВІТЛОВІ ЯВИЩА</u>			10 КЛАС <u>Молекулярна фізика і термодинаміка</u>	
1.	Дії світла	61		<u>Властивості газів, твердих тіл і рідин</u>	
2.	Що нам дарує зір	62		Закон Бойля-Маріотта.	7
3.	Джерела світла		1	Шкала температур.	8
4.	Прямолінійне поширення світла	63	2	Дослід Штерна.	9
5.	Відбивання світла	64	3	Тиск ідеального газу.	10
6.	Зображення в плоскому дзеркалі	65	4	Закон Гей-Люссака.	11
7.	Плоске дзеркало (задачі)	66	5	Закон Шарля.	12
8.	Відбивання у дзеркалі	67	6	Основи молекулярно-кінетичної теорії.	13
9.	Заломлення світла	68	7	Поверхневий натяг.	14
10.	Повне внутрішнє відбивання	69	8	Капілярність.	
11.	Лінзи	70		11 КЛАС <u>Електромагнітне поле і струм</u>	
12.	Хід променів у збиральній лінзі	71		Напруженість електростатичного поля.	29
13.	Формула тонкої лінзи	72	1	Закон Кулона.	
14.	Застосування лінз	73	2	Дослід Міллікена.	30
15.	Лінзи (задачі)	74	3	Провідники та діелектрики	31
16.	Оптичні системи	75	4		
17.	Мікроскоп і телескоп	76			

	Колір (Наявний методичний посібник).	77			
		78	5	Потенціал електростатичного поля.	32
	8 КЛАС		6	Енергія електростатичного поля.	34
	<u>ТЕПЛОВІ ЯВИЩА.</u>		7	Конденсатори.	
	<u>Кількість теплоти.</u>		8	Електрична мережа.	35
	<u>Теплові машини.</u>		9	Електричний струм. Сила струму.	17
	Випаровування.		10	З'єднання споживачів електроенергії.	18
1	Конденсація	1	11	Опір. Закон Ома для ділянки кола.	19
2	Кипіння	2	12	Закон Ома для кола постійного струму(повне, реальне, ділянка кола).	20
3	Конвекція	3	13	Закон Джоуля-Ленца.	21
4	Теплопровідність	4	14	Аналіз електричних кіл.	22
5	Променевий теплообмін	5	15	Закон Джоуля-Ленца.	23
6	Теплові двигуни	6	16	Постійний струм та коло постійного струму.	24
	9 КЛАС		17	Закон Ома.	37
	<u>Електричний струм</u>			Умовні позначення для електровимірвальних приладів	28
1	Елементарне електричне коло.	15	18	Електричний струм у напівпровідника.	
2	Джерела струму.	16		<u>Електромагнітне поле</u>	29
3	Електричний струм. Сила струму.	17	1	Електромагнітне поле	
4	З'єднання споживачів електроенергії.	18	2	Магнітні поля.	38
5	Опір. Закон Ома для ділянки кола.	19	3	Індуктивність.	
6	Закон Ома для кола постійного струму (повне, реальне, ділянка кола).	20	4	Самоіндукція.	
7	Закон Джоуля-Ленца.	21		Магнітне поле. Закон електромагнітної індукції.	36
8	Аналіз електричних кіл	22		Механічні сили у магнітному полі.	39
9	Закон Джоуля-Ленца.	23		Однофазні кола синусоїдального струму.	40
10	Постійний струм та кола постійного струму .	24	5	Розрахунок простих кіл при послідовному з'єднанні елементів.	41
11	Електричний струм у металах.	25	6	Розрахунок загального випадку послідовного з'єднанні елементів.	42
12	Електричний струм у вакуумі .	26		Однофазні кола синусоїдального струму.	43
13	Електричний струм у газах.	27	7	Розрахунок кіл при паралельному з'єднанні гілок Трифазні електричні кола.	44
14	Електричний струм у напівпровідниках.	28		З'єднання споживача за схемою "Зірка".	45
1	<u>Електричне поле</u>	53	8	Трифазні електричні кола. Створення трифазного	
2	Будова атома.	29			
	Закон Кулона. Взаємодія заряджених тіл.				
1	<u>Магнітне поле</u>	39			
2	Магнітні поля.	41			
	Електромагнітна індукція				
	<u>Атомне ядро. Ядерна</u>				

	<u>енергетика</u>				
1	Будова атома.	53	9	генератора а схемою "Зірка". З'єднання	46
2	Дослід Резерфорда.	54		споживача за схемою	
3	Типи радіоактивного випромінювання.	55	10	Зірка: розрахунок струмів	47
4	Будова і дія камери Вільсона.	56	11	при несиметричному завантаженні.	
				<u>Хвильова і квантова оптика</u>	48
			1	Фотоэффект.	
			2	Дослід Франка і Герца.	
			3	Терми та спектральні лінії атома водню.	49
			4	Лазери.	50
				<u>Атомна і ядерна фізика</u>	51
			1	Будова атома.	52
			2	Дослід Резерфорда.	53
			3	Типи радіоактивного випромінювання.	54
			4	Будова і дія камери Вільсона.	55
			5	Ланцогова реакція.	56
			6	Ядерні реактори.	57
			7	Енергія зв'язку атомних ядер.	58
			8	Елементарні частинки та їх класифікація.	59
					60

II. Комплекс з фізики : укрупненні дидактичні одиниці з фізики (УДО) у наочних засобах.

- 32 повнокольорових таблиць повного курсу фізики .
- Комплект кольорових таблиць – конспектів на кожне робоче місце (17 шт.)

I. Основи кінематики.

Таблиця 1

1.1 Прямолінійний рух.	1.2 Графічне зображення руху.
1.3 Переміщення.	1.4 Середня швидкість, миттєва швидкість.
1.5 Додавання швидкостей.	1.6 Відносність руху

Таблиця 2

2.1 Рівноприскорений прямолінійний рух.	2.2 Швидкість.
2.3 Пройдений шлях.	2.4 Вільне падіння.
2.5 Рух тіла кинутого горизонтально.	2.6 Вертикальний рух.

Таблиця 3

3.1 Рух тіла кинутого під кутом до горизонту.	3.2 Рівняння руху.
1.3 Рівномірний рух по колу.	3.4 Нерівномірний рух по колу.

II. Основи динаміки

Таблиця 4

4.1 Основи динаміки.	4.2 Сила як міра механічної взаємодії.

Таблиця 5. Види сил у механіці.

5.1 Сили пружності.	5.2 Сили тертя.
5.3 Закон всесвітнього тяжіння.	5.4 Сила тяжіння.

Таблиця 6

- 6.1 Вага тіла у стані спокою та при русі з прискоренням.
- 6.2 Рух тіла по дузі кола.
- 6.3 Рух тіла у гравітаційному полі.

III. Закони збереження в механіці.**Таблиця 7**

- 7.1 Закон збереження імпульсу тіла.
- 7.2 Абсолютно пружний удар.
- 7.3 Реактивний рух.
- 7.4 Закон збереження моменту імпульсу.

Таблиця 8

- 8.1 Механічна робота і кінетична енергія. Робота сил тертя і тяжіння.
- 8.2 Робота сил пружності, потенціальна енергія.
- 8.3 Робота сили тяжіння не залежить від форми траєкторії.
- 8.4 Середня потужність.

Таблиця 9

- 9.1 Закон збереження повної механічної енергії.
- 9.2 Рух рідини.
- 9.3 Підйомна сила крила літака.

IV. Основи молекулярно - кінетичної теорії**Таблиця 10**

- 10.1. Атом.
- 10.2 Відносна атомна маса.
- 10.3 Кількість речовини.
- 10.4 Молярна маса.

Таблиця 11

- 11.1 Броунівський рух.
- 11.2 Взаємодія молекул.
- 11.3 Агрегатний стан речовин.
- 11.4 Основне рівняння МКТ.

Таблиця 12

- 12.1 Теплова рівновага газів
- 12.2 Визначення температури.
- 12.3 Вимірювання температури.
- 12.4 Швидкості молекул газу

Таблиця 13

- 13.1 Рівняння стану ідеального газу.
- 13.2 Рівняння Клапейрона.
- 13.3 Ізопроееси.

V. Основи термодинаміки.**Таблиця 14**

- 14.1 Зміна агрегатного стану речовин.
- 14.2 Випаровування.
- 14.3 Кипіння.
- 14.4 Вологість повітря.
- 14.5 Ізотерми реального газу.

Таблиця 15

- 15.1 Поверхневий натяг рідин.
- 15.2 Капілярні явища.
- 15.3 Тверде тіло.
- 15.4 Деформація.

Таблиця 16

- 16.1 Внутрішня енергія тіла.
- 16.2 Робота в термодинаміці. Методи зміни енергії.
- 16.3 I закон термодинаміки.
- 16.4 Цикл Карно.
- 16.5 Тепловий двигун.

VI. Основи електродинаміки**Таблиця 17**

- 17.1 Електризація тіл. 17.2 Закон Кулона.
17.3 Нестійкість і стійкість. 17.4 Напруженість електричного поля.

Таблиця 18

- 18.1 Потенціальна енергія заряду у електричному полі.
18.2 Потенціал-енергетична характеристика.
18.3 Провідники у електростатичному полі.
18.4 Електроємність.

Таблиця 19. Закони постійного струму

- 19.1 Сила струму. 19.2 Закон Ома для ділянки кола.
19.3 Робота. Потужність струму. 19.4 Закон Ома для замкнутого кола.
19.5 Закони Кірхгофа.

Таблиця 20. Електричний струм у середовищах

- 20.1 У металах. 20.2 У вакуумі.
20.3 У напівпровідниках. 20.4 У рідинах.
20.5 Струм у газах.

VII. Електромагнітне поле. Електромагнітна індукція.**Таблиця 21. Магнітне поле**

- 21.1 Взаємодія струмів. 21.2 Вектор магнітної індукції.
21.3 Сила Ампера. Сила Лоренца. 21.4 Магнітна проникність.
21.5 Електровимірвальні прилади.

Таблиця 22. Явище електромагнітної індукції

- 22.1 Виникнення індукційного струму. 22.2 Правило Ленца.
22.3 Закон електромагнітної індукції. 22.4 Самоіндукція.

VIII. Коливання і хвилі різної фізичної природи**Таблиця 23**

- 23.1 Вимушені коливання. 23.2 Автоколивання, резонанс.
23.3 Енергія вільних коливань. 23.4 Математичний маятник.
23.5 Гармонічні коливання.

Таблиця 24

- 24.1 Механічні хвилі. 24.2 Хвилі.
24.3 Дифракція. 24.4 Звукові хвилі

Таблиця 25. Електромагнітні коливання

- 25.1 Електромагнітні коливання. 25.2 Генератор електромагнітних коливань.
25.3 Гармонічні коливання. 25.4 Змінний електричний струм.

Таблиця 26. Активне і реактивне навантаження у колі змінного струму

- 26.1 Діюче значення струму та напруги 26.2 Активний опір.
26.3 Ємнісний опір. 26.4 Індуктивний опір.
26.5 Закон Ома, резонанс у колі змінного струму.

Таблиця 27. Електромагнітні хвилі

- 27.1 Струм зміщення 27.2 Властивості електромагнітних хвиль.
27.3 Принцип радіозв'язку.

IX. Геометрична і хвильова оптика**Таблиця 28. Геометрична оптика**

- 28.1 Повне відбивання. 28.2 Побудова зображення в лінзах.

Таблиця 29. Світлові хвилі

29.1	Інтерференція світла.	29.2	Дифракція світла.
29.2	Дисперсія світла.	29.4	Поляризація світла.

X. Основи квантової фізики**Таблиця 30 . Світлові кванти. Дії світла**

30.1	Світлові кванти.	30.2	Фотоефект.
30.3	Закони фотоефекту.	30.4	Пояснення фотоефекту.
30.5	Ефект Комптона.		

XI. Атомна фізика**Таблиця 31. Будова атома**

31.1	Фізика атома.	31.2	Постулати Бора.
31.3	Дослід Франка і Герца.	31.4	Виникнення спектрів.
31.5	Рівні енергій атома гідрогену		

Таблиця 32. Фізика атомного ядра

32.1	Будова ядра.	32.2	Радіоактивність.
32.2	Закон радіоактивного розпаду.	32.3	Енергія зв'язку.
32.4	Поділ ядер урану.		

III Додаток

1. **Вимірювання та похибки вимірювання.**
2. **Основні та похідні одиниці вимірювання.**
3. **Періодична система Д. Менделєєва.**
4. **Комплект портретів вчених фізиків.**

IV. ТАБЛИЦІ-ПЛАКАТИ з фізики

(Гайдучок Г.М., та інші. Навч.-Наоч. посібники – К.: Рад.шк.1990-116 табл.)

1. Електричне поле
  - 1.1. Взаємодія заряджених провідників
  - 1.2. Електростатична індукція
  - 1.3. Диполь в однорідному електричному полі
  - 1.4. Атом неполярного діелектрика в електричному полі
  - 1.5. Сегнетоелектрики. Електрети
2. Коло електричного струму. Електричний струм у металах
  - 2.1. Коло електричного струму
  - 2.2. Потенціальна діаграма електричного поля
  - 2.3. Електронна провідність металів
  - 2.4. Експериментальне доведення електронної провідності металів
  - 2.5. Визначення заряду електроскопа
3. Електричний струм у напівпровідниках
  - 3.1. Напівпровідник з власною провідністю
  - 3.2. Напівпровідник з домішковою провідністю n-типу
  - 3.3. Напівпровідник з домішковою провідністю p-типу
  - 3.4. Діркова провідність напівпровідників
  - 3.5. Утворення p-n переходу
  - 3.6. Властивості p-n переходу
  - 3.7. Напівпровідникові діоди
  - 3.8. ВАХ напівпровідникового діода
  - 3.9. Біполярний транзистор
4. Електричний струм у вакуумі

- 4.1. Існування електричного струму у вакуумі
- 4.2. Термоелектронна емісія
- 4.3. Електронно-променева трубка
- 4.4. Фотоелектронний помножувач
5. Електричний струм у розчинах і розплавах електролітів
  - 5.1. Взаємодія іонів Na і Cl у молекулах NaCl
  - 5.2. Сольватна оболонка іона
  - 5.3. Іонна провідність електролітів
  - 5.4. Електроліз водного розчину сірчаної кислоти
  - 5.5. Електрохімічне очищення металу
6. Електричний струм у газах
  - 6.1. Іонізація атому іону
  - 6.2. ВАХ газового розряду
  - 6.3. Неонова лампа
  - 6.4. Плазмове різання металу
  - 6.5. Електрофільтр з коронуючим електродом
  - 6.6. Плазмотрон
7. Електричні вимірювання
  - 7.1. Вимірювання ЕРС джерела струму
  - 7.2. Вимірювання заряду конденсатора
  - 7.3. Схема вмикання лічильника
  - 7.4. Схема вмикання ватметра
  - 7.5. Місток для вимірювання опорів
  - 7.6. Схема омметра
8. Магнітне поле струмів
  - 8.1. Утворення магнітного поля рухомими зарядами
  - 8.2. Магнітне поле пучка електронів
  - 8.3. Магнітне поле пучка зарядів, що проходять через різні середовища
  - 8.4. Напрямок вектора індукції магнітного поля
  - 8.5. Обчислення величини магнітного поля
  - 8.6. Рух зарядженої частинки у магнітній пастці
9. Магнітна взаємодія
  - 9.1. Взаємодія паралельних лінійних струмів
  - 9.2. Сила Лоренца
  - 9.3. Магнітні радіаційні пояси Землі
  - 9.4. Феромагнітний ватметр
  - 9.5. Двигун постійного струму
  - 9.6. Будова циклотрона
  - 9.7. Камера циклотрона
10. Магнітні властивості речовини
  - 10.1. Магнітні моменти атомів. Спін
  - 10.2. Феромагнетика
  - 10.3. Індукція магнітного поля
  - 10.4. Магнітна проникність речовини
  - 10.5. Процес намагнічування феромагнетика
11. Електромагнітна індукція
  - 11.1. Виникнення індукційного струму
  - 11.2. Індукційна котушка

- 11.3. Виникнення індукційного струму
- 11.4. Виникнення вихрового електричного поля
- 11.5. Будова бетатрона
- 11.6. Індукційний заспокоювач коливань в електровимірвальних приладах
- 11.7. Використання вихрових струмів
- 12. Електричні коливання
  - 12.1.–12.5. Графіки процесів у контурі через кожну чверть періоду
  - 12.6. Основні характеристики електромагнітних коливань
  - 12.7. Енергія коливального контуру
  - 12.8. Затухаючі коливання у контурі
- 13. Додавання гармонічних коливань
  - 13.1. Додавання гармонічних коливань
  - 13.2. Додавання гармонічних коливань
  - 13.3. Векторне додавання гармонічних коливань
  - 13.4. Додавання коливань з різними періодами
  - 13.5. Додавання взаємо перпендикулярних коливань
  - 13.6. Визначення швидкості звуку в повітрі
- 14. Явище резонансу
  - 14.1. Залежність вимушених коливань від частоти
  - 14.2. Резонанс напруг у колі змінного струму
  - 14.3. Резонансні криві
  - 14.4. Векторна діаграма резонансу напруг
  - 14.5. Вібраційний частотомір
- 15. Змінний струм
  - 15.1. Умови одержання змінного струму
  - 15.2. Умови одержання змінного струму
  - 15.3. Умови одержання змінного струму
  - 15.4. Будова генератора змінного струму
- 16. Електричні кола змінного струму
  - 16.1. Коло з активним опором
  - 16.2. Коло з активним опором
  - 16.3. Коло з ємністю
  - 16.4. Коло з активним опором, ємністю та індуктивністю
  - 16.5. Коло з активним опором, ємністю та індуктивністю
  - 16.6. Діаграма потужності
  - 16.7. Загальний випадок кола змінного струму
- 17. Електромагнітні хвилі
  - 17.1. Процес випромінювання електромагнітних хвиль антенного передавача
  - 17.2. Процес випромінювання електромагнітних хвиль антенного передавача
  - 17.3. Процес випромінювання електромагнітних хвиль антенного передавача
  - 17.4. Антени для випромінювання
- 18. Принцип радіозв'язку
  - 18.1. Схема радіоприймача О.С.Попова
  - 18.2. Схема радіопередавача
  - 18.3. Генератор на транзисторі
  - 18.4. Амплітудна модуляція
  - 18.5. Демодуляція – детектування
  - 18.6. Блок-схема радіопередавача і радіоприймача
  - 18.7. Процес радіо приймання

- 18.8. Підсилювальна дія електронної лампи
  - 18.9. Радіоприймач на транзисторі
  - 19. Поняття про телебачення
    - 19.1. Схема дії, будови кінескопа
    - 19.2. Блок-схема телевізійного передавача
    - 19.3. Струм кадрової розгортки
    - 19.4. Блок-схема телевізора
    - 19.5. Розподіл сигналу вздовж одного рядка
  - 20. Світлові хвилі
    - 20.1. Інтерференція хвиль на поверхні води
    - 20.2. Утворення інтерференційної картини
    - 20.3. Показник заломлення скла
    - 20.4. Дифракція від обох щілин
    - 20.5. Розподіл освітленості на екрані при інтерференції
    - 20.6. Пояснення райдуги дисперсією світла
    - 20.7. Неперервний та лінійчатий спектри. Випускання і поглинання
    - 20.8. Дифракція рентгенівського випромінювання
    - 20.9. Розподіл енергії випромінювання абсолютно чорного тіла
    - 20.10. Шкала електромагнітних випромінювань
- IV. ТАБЛИЦІ-ПЛАКАТИ з фізики**
(Гайдучок Г. М., та інші. Навч. Наоч. посібники – К.: Рад. шк. 1990-116 табл.)
- 13. Електричне поле
    - 13.1. Взаємодія заряджених провідників
    - 13.2. Електростатична індукція
    - 13.3. Диполь в однорідному електричному полі
    - 13.4. Атом неполярного діелектрика в електричному полі
    - 13.5. Сегнетоелектрики. Електрети
  - 14. Коло електричного струму. Електричний струм у металах
    - 14.1. Коло електричного струму
    - 14.2. Потенціальна діаграма електричного поля
    - 14.3. Електронна провідність металів
    - 14.4. Експериментальне доведення електронної провідності металів
    - 14.5. Визначення заряду електроскопа
  - 15. Електричний струм у напівпровідниках
    - 15.1. Напівпровідник з власною провідністю
    - 15.2. Напівпровідник з домішковою провідністю n-типу
    - 15.3. Напівпровідник з домішковою провідністю p-типу
    - 15.4. Діркова провідність напівпровідників
    - 15.5. Утворення p-n переходу
    - 15.6. Властивості p-n переходу
    - 15.7. Напівпровідникові діоди
    - 15.8. ВАХ напівпровідникового діода
    - 15.9. Біполярний транзистор
  - 16. Електричний струм у вакуумі
    - 16.1. Існування електричного струму у вакуумі
    - 16.2. Термоелектронна емісія
    - 16.3. Електронно-променева трубка
    - 16.4. Фотоелектронний помножувач
  - 17. Електричний струм у розчинах і розплавах електролітів
    - 17.1. Взаємодія іонів Na і Cl у молекулах NaCl
    - 17.2. Сольватна оболонка іона
    - 17.3. Іонна провідність електролітів
    - 17.4. Електроліз водного розчину сірчаної кислоти

- 17.5. Електрохімічне очищення металу
- 18. Електричний струм у газах
  - 18.1. Іонізація атому іону
  - 18.2. ВАХ газового розряду
  - 18.3. Неонова лампа
  - 18.4. Плазмове різання металу
  - 18.5. Електрофільтр з коронуючим електродом
  - 18.6. Плазмотрон
- 19. Електричні вимірювання
  - 19.1. Вимірювання ЕРС джерела струму
  - 19.2. Вимірювання заряду конденсатора
  - 19.3. Схема вмикання лічильника
  - 19.4. Схема вмикання ватметра
  - 19.5. Місток для вимірювання опорів
  - 19.6. Схема омметра
- 20. Магнітне поле струмів
  - 20.1. Утворення магнітного поля рухомими зарядами
  - 20.2. Магнітне поле пучка електронів
  - 20.3. Магнітне поле пучка зарядів, що проходять через різні середовища
  - 20.4. Напрямок вектора індукції магнітного поля
  - 20.5. Обчислення величини магнітного поля
  - 20.6. Рух зарядженої частинки у магнітній пастці
- 21. Магнітна взаємодія
  - 21.1. Взаємодія паралельних лінійних струмів
  - 21.2. Сила Лоренца
  - 21.3. Магнітні радіаційні пояси Землі
  - 21.4. Феромагнітний ватметр
  - 21.5. Двигун постійного струму
  - 21.6. Будова циклотрона
  - 21.7. Камера циклотрона
- 22. Магнітні властивості речовини
  - 22.1. Магнітні моменти атомів. Спін
  - 22.2. Феромагнетики
  - 22.3. Індукція магнітного поля
  - 22.4. Магнітна проникність речовини
  - 22.5. Процес намагнічування феромагнетика
- 23. Електромагнітна індукція
  - 23.1. Виникнення індукційного струму
  - 23.2. Індукційна котушка
  - 23.3. Виникнення індукційного струму
  - 23.4. Виникнення вихрового електричного поля
  - 23.5. Будова бетатрона
  - 23.6. Індукційний заспокоювач коливань в електровимірювальних приладах
  - 23.7. Використання вихрових струмів
- 24. Електричні коливання
  - 24.1.–24.5. Графіки процесів у контурі через кожну чверть періоду
  - 24.6. Основні характеристики електромагнітних коливань
  - 24.7. Енергія коливального контуру
  - 24.8. Затухаючі коливання у контурі
- 25. Додавання гармонічних коливань
  - 25.1. Додавання гармонічних коливань
  - 25.2. Векторне додавання гармонічних коливань

- 25.3. Додавання коливань з різними періодами
- 25.4. Додавання взаємо перпендикулярних коливань
- 25.5. Визначення швидкості звуку в повітрі
- 26. Явище резонансу
  - 26.1. Залежність вимушених коливань від частоти
  - 26.2. Резонанс напруг у колі змінного струму
  - 26.3. Резонансні криві
  - 26.4. Векторна діаграма резонансу напруг
  - 26.5. Вібраційний частотомір
- 27. Змінний струм
  - 27.1. Умови одержання змінного струму
  - 27.2. Умови одержання змінного струму
  - 27.3. Умови одержання змінного струму
  - 27.4. Будова генератора змінного струму
- 28. Електричні кола змінного струму
  - 28.1. Коло з активним опором
  - 28.2. Коло з активним опором
  - 28.3. Коло з ємністю
  - 28.4. Коло з активним опором, ємністю та індуктивністю
  - 28.5. Коло з активним опором, ємністю та індуктивністю
  - 28.6. Діаграма потужності
  - 28.7. Загальний випадок кола змінного струму
- 29. Електромагнітні хвилі
  - 29.1. Процес випромінювання електромагнітних хвиль антенного передавача
  - 29.2. Процес випромінювання електромагнітних хвиль антенного передавача
  - 29.3. Процес випромінювання електромагнітних хвиль антенного передавача
  - 29.4. Антени для випромінювання
- 30. Принцип радіозв'язку
  - 30.1. Схема радіоприймача О.С.Попова
  - 30.2. Схема радіопередавача
  - 30.3. Генератор на транзисторі
  - 30.4. Амплітудна модуляція
  - 30.5. Демодуляція – детектування
  - 30.6. Блок-схема радіопередавача і радіоприймача
  - 30.7. Процес радіо приймання
  - 30.8. Підсилювальна дія електронної лампи
  - 30.9. Радіоприймач на транзисторі
- 31. Поняття про телебачення
  - 31.1. Схема дії, будови кінескопа
  - 31.2. Блок-схема телевізійного передавача
  - 31.3. Струм кадрової розгортки
  - 31.4. Блок-схема телевізора
  - 31.5. Розподіл сигналу вздовж одного рядка
- 32. Світлові хвилі
  - 32.1. Інтерференція хвиль на поверхні води
  - 32.2. Утворення інтерференційної картини
  - 32.3. Показник заломлення скла
  - 32.4. Дифракція від обох щілин
  - 32.5. Розподіл освітленості на екрані при інтерференції

- 32.6. Пояснення райдуги дисперсією світла
 32.7. Неперервний та лінійчатий спектри. Випускання і поглинання
 32.8. Дифракція рентгенівського випромінювання
 32.9. Розподіл енергії випромінювання абсолютно чорного тіла
 32.10. Шкала електромагнітних випромінювань

КАРТОТЕКА ПЕРЕДПЛАТНИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ

№	Назва	Рік видання	Наявні в кабінеті номери журналів		
			2010-2011 н.р.	2011-2012 н.р.	2012-2013 н.р.
1.	Журнал «Фізика в школі».	1982	1-3		
2.	-/-	1983	1-6		
3.	-/-	1984	1-2		
4.	-/-	1985	1-5		
5.	-/-	1986	1-6		
6.	-/-	1987	1-2		
7.	-/-	1988	1-6		
8.	-/-	1989	1-6		
9.	-/-	1990	1-4		
10.	-/-	1991	1-4		
11.	-/-	1992	1-2		
12.	-/-	1993	1-6		
13.	-/-	2000	1-6		
14.	Журнал «Фізика в школах України».	2003	1-24		
15.	-/-	2004	1-24		
16.	-/-	2005	1-24		
17.	-/-	2006	1-24		
18.	-/-	2005	1-24		
19.	-/-	2006	1-24		
20.	-/-	2007	1-24		
21.	-/-	2008	1-24		
22.	-/-	2009	1-24		
23.	-/-	2010	1-20		
24.	Журнал «Фізика для фізиків».	2002	1-4		
25.	-/-	2003	1-4		
26.	-/-	2004	1-4		
27.	-/-	2005	1-4		
28.	-/-	2006	1-4		
29.	-/-	2007	1-4		
30.	-/-	2008	1-4		
31.	-/-	2009	1-4		

КАРТОТЕКА НАВЧАЛЬНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ

№ з/п	Назва	Згідно базового переліку	Наявні в кабінеті		
			2010-2011 н.р.	2011-2012 н.р.	2012-2013 н.р.
1.	ППЗ «Фізика, 7 кл.».	1 шт.	1		
2.	ППЗ «Фізика, 8 кл.».	1 шт.	1		
3.	ППЗ «Фізика, 9 кл.».	1 шт.	1		
4.	ППЗ GRAN2D.	-	-		
5.	ППЗ «Для викладання та вивчення фізики у 10 кл»	1 шт.	1		
6.	Електронний задачник «Фізика, 7-9 кл».	1 шт.	1		
7.	Віртуальна фізична лабораторія «Фізика, 7-9 кл».	1 шт.	1		
8.	Віртуальна фізична лабораторія «Фізика, 10-11 кл».	1 шт.	1		
9.	Бібліотека віртуальних наочностей «Фізика, 7-9 кл».	1 шт.	1		
10.	Бібліотека віртуальних наочностей «Фізика, 10-11 кл».	1 шт.	1		
11.	Открытая физика 1.1.		1		
12.	1С: Репетитор. Физика, версія 1.5 (9-11 кл.).		1		
13.	Віртуальна фізична лабораторія «Фізика, 7 кл». (ПП «Контур плюс»-Рівне,2009) версія 2.0.		1		
14.	ППЗ «Фізика, 7 кл». (ПП «Контур плюс»-Рівне,2009) версія 2.0.		1		
15.	ППЗ «Фізика, 8 кл». (ПП «Контур плюс»-Рівне,2009) версія 2.0.; наявний методичний посібник.		1		

**КАРТОТЕКА ЗАВДАНЬ
ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ, САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ
ТА ТЕМАТИЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ**

7 клас

1. Починаємо вивчати фізику.
2. Будова речовини.
3. Світлові явища I.
4. Світлові явища II.

8 клас

1. Механічний рух.
2. Взаємодія тіл.
3. Тиск твердих тіл і рідин.
4. Робота і енергія.
5. Теплові явища I.
6. Теплові явища II.

9 клас

1. Електричне поле.
2. Електричний струм у металах.
3. Електричний струм в різних середовищах.
4. Магнітне поле.
5. Атом і атомне ядро.

10 клас

1. Кінематика частина I.
2. Кінематика частина II.
3. Динаміка частина I.
4. Динаміка частина II.
5. Закони збереження в механіці.
6. Механічні коливання і хвилі.
7. Релятивістська механіка.
8. Молекулярна фізика, частина I.
9. Молекулярна фізика, частина II і термодинаміка.

11 клас

1. Електромагнітна індукція.
2. Механічні коливання.
3. Механічні хвилі.
4. Електромагнітні коливання.
5. Електромагнітні хвилі.
6. Геометрична оптика.
7. Світлові хвилі.
8. Світлові кванти.
9. Фізика атома.
10. Фізика атомного ядра.
11. Фізичні основи радіотехніки.
12. Фізичні основи електротехніки.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ КОМПЛЕКТИ

№ з\п	Назви тематичних папок	№ папки
1.	Робочі матеріали для учня – 18 шт.(на кожен стіл)	1-18
2.	За сторінками підручника – робочі матеріали вчителя. (7-11 класи.)	19-43
3.	Готуємось до тематичного оцінювання 7-11 кл.	44-48
4.	-/- до ДПА	49-64
5.	-/- до ЗНО	65-80
6.	-/- до Всеукраїнської олімпіади з фізики	81
7.	Всеукраїнський фізико-математичний фестиваль	82
8.	Всеукраїнський фізичний конкурс «Левеня»	83
9.	Матеріали конкурсу МАН	84
10.	Наукові дослідження учнів	85
11.	Малі Курчатовські читання «Атомна енергетика –енергетика майбутнього»	86
12.	Брейн ринг «Світ енергетики» (Атомна енергетика)	87
13.	Вчені фізики	88
14.	Українські вчені фізики	89
15.	Тиждень фізики у колегіумі	90
16.	Творчі напрацювання учнів	91-94
17.	Матеріали проведення позакласних заходів	95-98
18.	Новітні освітні технології	99
19.	Методичні розробки уроків фізики	100-103
20.	Навчальне програмне забезпечення . Фізика Анотації	104
21.	Тематична картотека 7-11 кл.	105-109
22.	Матеріали для проведення літньої навчальної практики.	110
23.	Нормативні документи навчально-виховного процесу та навчально-методичної бази кабінету фізики	111
24.	Нормативні документи з охорони праці та безпеки життєдіяльності в кабінеті фізики	112

Відділ освіти та виховання Володимирецької райдержадміністрації
Володимирецький районний колегіум

Паспорт кабінету інформатики

Завідувачі кабінетом: *Бортник Роман Анатолійович,*
Будник Ольга Миколаївна

Паспорт кабінету інформатики підготовлено:

В. В. Лапінським, доцентом, кандидатом
фізико-математичних наук, завідувачем лабораторії
інформатики Інституту педагогіки НАПН України
спільно з завідувачами кабінету

Зміст

Загальні положення
Вимоги до навчальних кабінетів
Методичне забезпечення навчального процесу
Аналіз роботи навчального кабінету
Розклад занятості кабінету
Інвентаризаційна відомість навчального кабінету
План удосконалення кабінету
Навчально-методичне забезпечення кабінету

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Кабінет інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій навчання (далі – КПКТ, кабінет) створюється для забезпечення умов формування інформаційно-освітнього і культурного середовища.

Основні вимоги щодо організації, облаштування та використання КПКТ викладено у Положенні про кабінет інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій навчання загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженому наказом МОН України від 20.05.2004 р. № 407, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 14.06.2004 р. за № 730/9329 (далі – Положення про КПКТ).

Відповідно до п. 2.9 Положення про КПКТ на кабінет поширюються вимоги Правил безпеки під час навчання в кабінетах інформатики навчальних закладів системи загальної середньої освіти, затверджених наказом Держнагляд-охоронпраці України від 16.03.2004 р. № 81, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 17.05.2004 р. за № 620/9219 (далі – Правила безпеки під час навчання в КПКТ).

Кабінет інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій навчання обладнується навчальним комп'ютерним комплексом, навчально-наочними посібниками, обладнанням навчального призначення, меблями, іншим обладнанням, призначеним для проведення уроків, факультативних занять, гурткової роботи, роботи з підвищення фахового рівня вчителів.

Навчальний комп'ютерний комплекс (далі НКК, комплекс) – універсальний апаратно-програмний засіб навчання, який є основною складовою частиною обладнання КПКТ, призначений для використання у навчально-виховному процесі та створення умов формування інформаційно-освітнього і культурного середовища.

Програмно-методичний комплект (далі ПМК) – це сукупність засобів навчання, виконаних у формі програмних засобів, аудіо- та відео- записів, баз даних, для застосування яких у навчально-виховному процесі необхідні апаратно-програмні засоби (комп'ютери, засоби телекомунікацій тощо) та навчально-методичної документації (інструкцій, дидактичних матеріалів для учнів і вчителів тощо).

Навчання у КПКТ має сприяти:

- формуванню в учнів інформаційної культури, компетенцій, які передбачені Державним стандартом базової і повної середньої освіти;
- розвитку особистісних якостей учнів;
- ознайомленню учнів з сучасними засобами продуктивної діяльності людини.

Для досягнення мети створення КПКТ, визначених «Програмою інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, комп'ютеризації сільських шкіл на 2001–2003 рр.», іншими документами, обладнання кабінету і організація його роботи повинні забезпечувати умови навчання як за класно-урочною організаційною формою, так і індивідуального навчання, навчання у малих групах, сприяти інтенсифікації навчально-виховного процесу, спонукати учнів і вчителів до продуктивної навчальної діяльності.

Навчальний комп'ютерний комплекс (НКК) як основна складова КПКТ повинен забезпечувати комфортне навчальне середовище, створювати умови для набуття учнями передбачених відповідними програмними документами знань, сприяти здійсненню допрофесійної підготовки, спрямованої на усвідомлене обрання учнями професій.

Для досягнення таких умов, на етапі створення кабінету та комплектування його програмним забезпеченням навчально-виховного призначення, необхідно дотримуватися психолого-педагогічних вимог, визначених сучасною парадигмою загальної середньої освіти. Основними з них є:

- гуманістичність освіти;
- відповідність змісту навчання сучасному рівню наукового пізнання світу, науковості і достовірності знань;
- недопустимість психічних і фізичних перевантажень учнів;
- позитивна мотивація навчальної діяльності.

Склад програмно-апаратного забезпечення і структура НКК, організація роботи кабінету інформатики повинні забезпечувати:

- універсальність застосування при формуванні інформаційно-освітнього середовища;
- адаптивність до методик навчання та організаційних форм навчально-виховного процесу;
- адаптивність до вимог та потреб конкретного учня і вчителя;
- персоналізацію користувачів і ресурсів системи;
- надійність;
- захищеність від випадкових неправильних дій учня або вчителя (користувача);
- зручність і простоту експлуатації непідготовленим користувачем;
- комфортність робочого місця і безпечність експлуатації;
- протоколювання завдань, виконаних на кожному робочому місці;
- облік використання ресурсу кожного комп'ютера, комплексу в цілому та мережі Інтернет.

Обладнання і організація роботи кабінету повинні забезпечувати проведення таких видів навчально-виховної роботи:

- навчальних занять з інформатики та інших навчальних предметів з використанням НКК, інших засобів інформаційних та комунікаційних технологій;
- позакласних (позаурочних) групових та індивідуальних занять з використанням засобів інформаційних та комунікаційних технологій;
- розробки учнями програмних засобів за завданнями вчителя або керівництва навчального закладу;
- проведення навчання вчителів використанню засобів інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі.

Відповідно до Угоди про партнерство між Міністерством освіти та науки України, ВАТ «Укртелеком», Всеукраїнською асоціацією комп'ютерних клубів та програмою розвитку Організації об'єднаних націй в Україні від 24 грудня 2003 року, на базі ЗНЗ можуть організовуватись інтернет-клуби. На етапі проектування і створення КПКТ слід передбачити такий вид роботи, оскільки він може бути досить ефективним з точки зору організації позаурочної діяльності учнів, організації їхнього дозвілля.

Вимоги до навчальних кабінетів

1. Паспорт кабінету, де зазначено функціональне призначення обладнання, технічних засобів, наочних посібників, підручників, методичних посібників, дидактичних матеріалів та ін., що знаходяться в ньому.
2. План роботи навчального кабінету на навчальний рік та перспективу.
3. Дотримання правил технічної безпеки, санітарно-гігієнічних норм у навчальному кабінеті.
4. Дотримання естетичних вимог до оформлення навчального кабінету: наявність постійних та змінних навчально-інформаційних стендів, фотоматеріалів, хрестоматійних матеріалів та ін. (за планом роботи навчального кабінету).
5. Укомплектованість кабінету навчальним обладнанням, навчально-методичним комплексом, засобами навчання, необхідних для виконання освітньої програми школи.

6. Відповідність навчально-методичного комплексу та комплексу засобів навчання профілю кабінету, вимогам стандарту освіти та освітніх програм.

7. Наявність комплексу дидактичних матеріалів, типових завдань, тестів, контрольних робіт, творів, матеріалів для діагностики якості та освітнього процесу (за профілем кабінету).

8. Забезпеченість підручниками, дидактичними матеріалами, роздатковим матеріалом відповідності до освітньої програми школи.

9. Забезпеченість учнів комплектом типових завдань, тестів, контрольних робіт та інших матеріалів для діагностики виконання вимог базового та високого рівня освітнього стандарту.

10. Стендовий матеріал навчального кабінету містить рекомендації для учнів для проєкування їх навчальної діяльності, виконання програми розвитку їх суспільних умінь та навичок, організації та виконання домашнього завдання, для підготовки до різних форм навчально-пізнавальної діяльності (практичні роботи уроки позакласного читання, тестування, заліки, співбесіди та ін.)

11. Розклад роботи навчального кабінету з обов'язкової програми та факультативних занять, індивідуальних занять з дітьми, що відстають у навчанні, та з обдарованими дітьми.

ПІДГОТОВКА ПРИМІЩЕННЯ І ОБЛАДНАННЯ

Першим кроком у створенні КПКТ у загальноосвітньому навчальному закладі є **обрання приміщення** та виконання робіт з його підготовки.

Облаштування, обладнання, реконструкція КПКТ здійснюється відповідно до вимог Державних санітарних правил і норм влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу, затверджених постановою Головного державного санітарного лікаря України від 14.08.2001 р. № 63 (далі – ДСанПіН 5.5.2.008-01), та Державних санітарних норм і правил влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних установах та режиму праці учнів на персональних комп'ютерах, затверджених постановою Головного державного санітарного лікаря України від 30.12.1998 р. № 9 (далі – ДСанПіН 5.5.6.009-98).

Приміщення для КПКТ повинно відповідати вимогам п.2 ДСанПіН 5.5.6.009-98 та наказу ДНАОП від 10.02.1999 р. № 21. Кабінет повинен розміщуватися в окремому приміщенні і мати окреме допоміжне приміщення (лаборантську). Лаборантська повинна мати площу 16–18 кв. м і два входи – із приміщення, у якому змонтовано НКК, та коридору. Лаборантська призначається для зберігання навчально-наочних посібників, виконання робіт по підготовці засобів навчання до використання у навчальному процесі, робіт по ремонту апаратних засобів. У цьому приміщенні може розташовуватись комунікаційне обладнання, яке не використовується безпосередньо у навчальному процесі, та засоби оргтехніки.

Приміщення для КПКТ не повинно розміщуватися у підвалах або напівпідвалах.

Приміщення для кабінету повинно мати висоту не менше 3,6 м, площу з розрахунку на одне робоче місце, обладнане комп'ютером, не менше 6 кв. м та об'єм – не менше 20 куб. м. За відсутності у навчальному закладі відповідного приміщення допускається мати площу на одне робоче місце не менше 4,5 кв. м.

Приміщення КПКТ повинне мати природне і штучне освітлення. Основний потік природного освітлення повинен проникати через вікна. За ДБН і ДСанПіН 5.5.6.009-98 нормується коефіцієнт природного освітлення (КПО), тому з метою збільшення КПО слід передбачати достатню площу відкритого для світла застакнення та можливість регулярного очищення віконного скла.

З метою створення можливості регулювання світлового потоку від вікон, уникнення виникнення бликів на екранах моніторів, надмірного контрасту яскравостей між екраном монітору і оточуючими предметами, вікна бажано обладнати жалюзі.

Орієнтація вікон повинна бути на північ, північний схід, допускається, як виняток, – на північний захід (п. 3.20 ДНБ В.2.2-3-97). Вікна повинні бути обладнані жалюзі і шторами. Така вимога визначається тим, що необхідно забезпечити захист від прямого сонячного проміння (див. попередній абзац). Штучне освітлення повинно здійснюватися за схемою загального освітлення.

При розміщенні робочих місць учнів по периметру приміщення (додаток 1), освітлення може бути виконане з використанням підвісних світильників локально над робочими місцями учнів і вчителя, а світловий потік повинний падати переважно зліва (п. 2.2 ДНАОП Н 10.02.99 № 21).

Для загального освітлення повинні застосовуватися світильники з розсіювачами світла, які мають дозвіл Міністерства охорони здоров'я України на їх використання у закладах освіти. Застосування світильників без розсіювачів світла забороняється.

Освітленість повинна становити: поверхні стола не менше – 400–500 лк, аудиторної дошки – 500 лк, клавіатури – 400 лк, екрану дисплея – не більше 200 лк та проходів – не менше 100 лк (п. 3 ДСанПіН 5.5.6.009-98). Яскравість (відкритих) випромінюючих поверхонь світильників не повинна бути більшою за 200 кд/м².

У поле зору учнів, які працюють за комп'ютерами, не повинні потрапляти об'єкти, яскравість яких суттєво відрізняється від яскравості екрану – вікна, світильники. Тому, для узгодження вимог до коефіцієнту природного освітлення і вимог до розміщення комп'ютеризованих робочих місць учнів, при їх розміщенні вздовж стін (зокрема, навпроти вікон, рис. 3, додаток 1), необхідно передбачити перекриття нижньої частини вікон за допомогою жалюзі, фіранок тощо. Аналогічно слід запобігати відзеркалювання інших яскравих об'єктів у поверхні відеомоніторів.

Підлога повинна мати антистатичне покриття і дозволити проведення вологого прибирання. Використання покриттів для підлоги типу лінолеуму бажане лише таких, які мають антистатичні властивості. Про це можна дізнатись з супроводжувальних документів (сертифіката відповідності та технічних умов, відповідно до яких виготовлено покриття). Ці ж документи повинні бути проаналізовані на відповідність вимог до хімічної емісії (виділення шкідливих речовин). Використання ковроволіну та подібних матеріалів ускладнює прибирання й тому не може бути рекомендоване.

Стіни і стеля повинні мати покриття із матеріалів з матовою фактурою поверхні.

Стіни повинні мати колір холодних тонів: світло-зелений, світло-блакитний, світло-сірий. Допускається фарбувати стіни у світло-бежевий чи світло-жовтий кольори.

Мікроклімат у приміщенні кабінету повинен відповідати вимогам п. 5 ДСанПіН 5.5.6.009-98: температура повітря – $19,5 \pm 0,5$ °С, відносна вологість повітря – 60 ± 5 %, швидкість руху повітря – не більше 0,1 м/с. Відповідно до Положення про КПКТ в кабінеті встановлюються прилади для спостереження за температурою та вологістю повітря термометр та гігрометр. Якщо з цією метою використовується психрометр, то слід регулярно поповнювати його резервуар. Збільшення вологості повітря досягають проведенням вологого прибирання. Після проведення занять, особливо навесні і восени, вологість може збільшуватись. Зменшення вологості, як правило, можна досягти провітрюванням.

У кабінеті повинен бути забезпечений трикратний **обмін повітря** за годину. Для охолодження повітря та інтенсифікації його обміну рекомендується

застосовувати кондиціонери, які мають гігієнічний висновок ДСЕУ МОЗ України. При розміщенні пристроїв кондиціонування слід передбачити пристрої відведення конденсату. Потік охолодженого повітря від кондиціонерів найкраще спрямовувати вгору.

Як правило, відповідність вимогам правил безпеки праці конкретного апаратно-програмного засобу відображається у супровідній документації. Разом з тим, на етапі проектування і обладнання кабінету, необхідно виконати певні роботи, зокрема з приведення приміщення у відповідність до вимог чинних нормативних документів, приведення системи електроживлення у відповідність до вимог правил електробезпеки, виконати проектування і створення систем охоронної і пожежної сигналізації тощо.

Кабінет інформатики повинен мати **централізовану або місцеву охоронну сигналізацію**. Угоди про централізовану охорону бажано укласти з організаціями, які розташовані у межах однієї автоматичної телефонної станції – це забезпечить більш надійний зв'язок і швидше реагування. Перевагу слід віддавати підрозділам Державної служби охорони.

Вікна кабінету інформатики повинні бути обладнані ґратами, двері повинні бути посиленої міцності. Облаштування кабінету ґратами та іншими захисними пристроями повинне виконуватись із дотриманням протипожежних правил. Ґрати на вікнах повинні відчинятись, інші захисні пристрої (ґрати, турнікети тощо) при потребі повинні переводитись у положення, яке б не перешкоджало евакуації людей. На етапі проектування зазначених захисних пристроїв бажано проконсультуватись у місцевому відділі пожежної охорони.

Електротехнічне обладнання КПКТ повинно відповідати вимогам електробезпеки ДСТУ 3135.0-95, ГОСТ 28139-89, ГОСТ 21552-84, ГСТУ 79.002-99 та ГСТУ 79.003-99. Для забезпечення електробезпеки обладнання КПКТ повинно мати достатні технічні засоби захисту від ураження електричним струмом відповідно до ГОСТ 12.1.019 та ГОСТ 25861-83. Зокрема, необхідно передбачити засоби аварійного відключення живлення, які спрацьовують не тільки у випадках перевищення струму споживання, а і засоби, які спрацьовують у випадках витoku струму через захисне заземлення (занулення), або його обриві. Це дасть можливість уникнення появи електричної напруги на корпусах приладів і ураження струмом.

НKK та додаткове електротехнічне обладнання повинні бути виконані відповідно до I та II класів захисту (п. 2.1.2 ГОСТ 28139-89). КПКТ повинен бути обладнаний окремою трипровідною системою електроживлення 220 В, 50 Гц (фазний провідник, нульовий робочий провідник, нульовий захисний провідник). Система електроживлення повинна використовуватись тільки для підключення НKK (п. 2.3.5 ДНАОПН 10.02.1999 р. № 21). Для додаткового електротехнічного обладнання повинна бути створена окрема система живлення. Нульовий захисний провідник використовується тільки для захисного занулення. Використання нульового робочого провідника (навіть у випадку нероз'ємного його приєднання) як нульового захисного провідника забороняється.

Захисне заземлення повинно відповідати вимогам ГОСТ 12.1.030-81 та ДНАОП 0.00-1.21-98. Штепсельні з'єднувачі та електророзетки повинні мати контакти для підключення захисного провідника. Конструкція їх повинна бути такою, щоб приєднання нульового захисного провідника відбувалось раніше, ніж приєднання фазового та нульового робочого провідників. Слід уникати використання подовжувачів силових кабелів. Винятком може бути тільки використання розроблених відповідно до вимог ГОСТ 28139-89 і атестованих встановленим чином фільтрів вищих гармонік. Підведення живлення до обладнання робочих місць учнів і учителя повинне бути здійснене силовими кабелями, змонтованими відповідно до п. 2.3 ДНАОП Н 10.02.1999 р. № 21. Зокрема, силова проводка повинна бути змонтована стаціонарно, з використанням засобів захисту (металорукави, спеціальні короби, труби).

Сумарна потужність споживання НКК електроенергії по одній фазі не повинна перевищувати 3,5 кВт (ГОСТ 28139-89). Система електроживлення повинна забезпечувати включення (відключення) обладнання НКК від електромережі з робочого місця вчителя та автоматичне відключення у випадку перевантажень та аварійних режимів, у тому числі при появі витоку струму між фазним провідником і захисним зануленням або заземленням (ГОСТ 28139-89). Це необхідно для того, щоб унеможливити критичні ситуації, які можуть виникнути при електричних пробоях ізоляції, несправностях блоків живлення.

Засоби керування та індикації системи електроживлення повинні відповідати п. 2.5 ГОСТ 28139-89 та ДСТУ EN 894-1-2001. Бажано встановлення таких засобів керування електроживленням, індикація стану яких виконувалась б механічними індикаторами (положенням органів керування або іншим чином). Це надає можливість контролювати стан органів керування під час знеструмлення і уникнути неконтрольованого подання живлення на апаратні засоби, які можуть бути випадково залишені у ввімкнутому стані. Альтернативним варіантом є використання блоків живлення, які мають світлову індикацію ввімкнення живлення, але після зникнення напруги в мережі живлення автоматично вимикаються, не повертаючись у ввімкнений стан після відновлення живлення. Остання вимога виконується сьогодні для більшості блоків живлення ПЕОМ.

Пристрої центрального опалення та інші заземлені металеві частини повинні бути закриті діелектричними решітками.

Конструкція обладнання НКК повинна відповідати нормам, що встановлюються на засоби навчання та побутову техніку (ГОСТ 12.1.004-91).

Обладнання кабінету не повинно створювати будь-якого за походженням іонізуючого і електромагнітного випромінювання, рівень якого перевищував би норми, визначені ГОСТ 28139-89, ДНАОП Н 10.02.1999 р. № 21, п. 4, ДСанПіН 5.5.6.009-98 та ТСО-2003. Як правило, ці вимоги виконуються виробником, але слід впевнитись у тому, що у сертифікаті відповідності на це вказано.

Розміщення обладнання повинно забезпечувати недоступність для учнів зон з ненормованим витоком електромагнітного поля (як правило, це тильна сторона системних блоків і відеомоніторів на електронно-променевих трубах) та зон розміщення комутаційного обладнання, підведення електроживлення (варіанти розміщення робочих місць учнів і вчителя наведено у Додатку 1).

Кабінет інформатики повинен бути оснащений **системою автоматичної пожежної сигналізації** відповідно до вимог Правил пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України, затверджених спільним наказом Міносвіти України і Головного управління Державної пожежної охорони МВС України від 30.09.1998 р. № 348/70, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 17.12.1998 р. за № 800/3240 (далі – Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України), та переносними вогнегасниками, придатними для використання в умовах кабінету (ДНАОП Н 10.02.1999 р. № 21). Встановлювати вогнегасники слід у легкодоступних місцях, але не у проходах, з використанням передбаченої конструкцією встановлювальної арматури, на висоті, вказаній у відповідних документах. Можливе використання вогнегасників, виготовлених відповідно до ТУ-У 05388859.008 або подібних. Перевагу слід віддавати вогнегасникам з більшим терміном придатності, зокрема порошковим.

Шафи, стенди та інші меблі і додаткове обладнання повинні розміщуватися зручно для користування та не захащувати проходи.

Матеріали і сировина, з яких виготовлені конструкції НКК, меблі та інше додаткове обладнання, не повинні виділяти шкідливих речовин, в тому числі при горінні (п. 2.6 ДСанПіН 5.5.6.009-98).

Гігієнічні та ергономічні характеристики меблів повинні відповідати вимогам п. 8.5 та п. 8.6 ДСанПіН 5.5.6.009-98 і ДНАОПН 10.02.1999 р. №

21. Матеріали, які використовуються для виготовлення меблів повинні відповідати вимогам ДНАОП Н 10.02.1999 р. № 21 за інтенсивністю хімічної емсії, зокрема виділенням шкідливих летких речовин.

Меблі повинні забезпечувати можливість монтування електромережі та ЛОМ з дотриманням вимог, викладених вище.

При обладнанні робочого місця вчителя меблями необхідно забезпечити відповідність конструкцій його складових частин та їх взаємного розміщення ергономічним вимогам ГОСТ 12.2.032-78 та п. 4.1 ДНАОПН 10.02.1999 р. № 21 з урахуванням комплектності робочого місця, характеру діяльності та форм організації праці.

Робоче місце вчителя повинне комплектуватись робочим столом, кріслом, двома тумбами та комплектом обладнання робочого місця вчителя (КВ).

Робочий стіл вчителя повинен забезпечувати розміщення на ньому КВ з урахуванням ергономічних вимог. Висота столу, ширина і глибина робочої поверхні столу повинні забезпечувати виконання роботи в межах моторного поля і бути відповідно – 725 мм та 1200 × 1000 мм.

Крісло вчителя повинно забезпечувати поворот ± 180 кутових градусів, зміну висоти сидіння у межах 400...500 мм та нахил сидіння і спинки.

Робоче місце вчителя обладнується системою управління електроживленням НКК, яка забезпечує його включення (відключення). Робоче місце вчителя бажано розмістити на підвищенні висотою 130...200 мм. Важливість дублювання керування електроживленням з робочого місця учителя полягає у тому, що цим забезпечується можливість оперативного вимкнення живлення НКК у випадку виникнення загрози пожежі, ураження електричним струмом. На робочому місці учителя достатньо розмістити кнопочку станцію.

Робоче місце учня (РМУ), призначене для роботи з комп'ютером, комплектується одномісним столом і стільцем, які виконані з дотриманням вимог пп. 8.5, 8.6 ДСанПіН 5.5.6.009-98, та комплектом обладнання робочого місця учня (КУ).

Вимоги до меблів, викладені у ДСанПіН 5.5.6.009-98, враховують зросто-вікові особливості учнів. Стіл учня повинен мати дві різновисотні горизонтальні поверхні – робочу і додаткову. Ширина і глибина робочої поверхні столу та додаткової поверхні повинні забезпечувати виконання роботи у межах моторного поля і бути 750 × 600 мм та 750 × 350 мм відповідно. Обидві поверхні повинні регулюватися по висоті у межах 460–760 мм. Стіл учня, який використовується для обладнання комп'ютеризованого робочого місця учня, повинен допускати кріплення до підлоги, або фіксування його положення іншим чином.

Стілець учня має забезпечувати зміну висоти сидіння у межах 260–460 мм.

Кабінет може комплектуватись додатковими двомісними столами учнівськими (ГОСТ 11015-93) і стільцями учнівськими (ГОСТ 11016-86) для проведення занять без використання комп'ютера. Наявність некомп'ютеризованих робочих місць забезпечує можливість більш ефективної роботи з групою, застосування індивідуального підходу до кожного учня.

Робочі місця вчителя і учнів можуть розміщуватися відповідно до рисунків 1, 2, 3 (див. додаток 1) та відповідати вимогам ДСанПіН 5.5.6.009-98 та ДНАОПН 10.02.1999 р. № 21.

При розміщенні робочих місць учнів необхідно дотримуватися таких основних вимог: відстань від стін з вікнами повинна становити (не менше) – 1 м, від інших стін – 0,5 м; відстань між бічними поверхнями відеомоніторів – не менше 1,2 м (ДСанПіН 5.5.6.009-98).

Екран (відеовідтворюючий пристрій) колективного використання повинен розміщуватися з дотриманням умов видимості з усіх учнівських місць на відстані не менше 3 м від найближчого РМУ.

Класна (аудиторна) дошка повинна розміщуватися в межах кута спостереження середини дошки близько 60° з усіх робочих місць учнів, призначених для проведення теоретичних занять. Ширина зони перед дошкою, де розташовується робочий стіл учителя та обладнання, яке входить до комплексу робочого місця вчителя, має бути не меншою 2,5 м.

У КПКТ бажане використання аудиторної дошки, призначеної для роботи з маркерами (без використання крейди).

Для кріплення плакатів, інших наочних посібників, дошка повинна бути обладнана спеціальними затискачами.

Ергономічні показники НКК і додаткового обладнання повинні відповідати вимогам ергономіки і технічної естетики для технічних засобів навчання (ДСТУ 3899-99 та ГСТУ 79.003-99) і забезпечувати:

- безпечність використання;
- адаптивність до психофізіологічних та пізнавальних можливостей учня і умов праці вчителя;
- комфортність умов праці вчителя та учня.

Методичне забезпечення навчального процесу

Основна навчально-методична документація

1. Програми з предмету.
2. Календарний план.
3. Поурочні плани.
4. Дидактичні матеріали з предметів. Матеріал для організації контролю знань.
5. Тексти варіантів контрольних робіт.
6. Інструкції до практичних робіт.
7. Тести тематичного оцінювання.
8. Перелік тематичних папок, таблиць моделей, діафільмів, слайдів.
9. Матеріали перспективного педагогічного досвіду.
10. Методичні рекомендації з даного предмету.
11. Методичні розробки вчителів (фахові журнали).
12. Норми оцінювання знань учнів. Єдиний орфографічний режим.

Загальні питання роботи кабінету

1. План роботи кабінету.
2. Книга обліку обладнання і навчальних посібників.
3. Звіт про роботу кабінету.
4. Список літератури, яка знаходиться в кабінеті.
5. План та облік роботи гуртка.
6. Інвентаризаційна відомість кабінету.
7. Правила техніки безпеки.

Матеріали позакласної роботи

1. Графік проведення додаткових занять, консультацій, гуртків, факультативів.
2. План роботи гуртків, факультативів.
3. Матеріали проведення позакласних заходів (вечорів, диспутів, зустрічей, конкурсів).
4. Матеріали проведення олімпіад з предметів

Аналіз роботи кабінету за навчальними роками

Навчальний рік	Що зроблено по оформленню та ремонту кабінету	Що придбано (ТЗН, дидактичні матеріали та ін.)	Які були проблеми
2006	Ремонт столів	HDD 40Gb – 1шт., HDD – 160Gb – 1шт.	
2006	Ремонт підлоги	Блок живлення – 1шт.	
2006	Встановлено мережу Інтернет	Клавіатура – 1шт.	
2006		Придбано сканер	
2006		Придбано принтер	
2007	Оновлено стенди	Оптичний привід	
2007		Поповнено кабінет новою літературою	
2008	Оновлено комп'ютерний клас	Придбано кондиціонер	
2008		Придбано мультимедійний апарат	
2008		Придбано кондиціонер Saturn	
2008		Розроблено комплекс практичних робіт	
2008	Оновлено стенди	Розроблено освітній сайт	
2009	Ремонт підлоги	Оновлено інформацію з сайту	
2010	Оновлено стенди	Придбано мишки (4шт.)	

Проведення інструктування учнів з безпеки життєдіяльності

З метою виховання в учнів свідомого ставлення до роботи у КПКТ, засвоєння ними правильних, безпечних прийомів і методів роботи проводиться інструктування і навчання учнів з безпеки життєдіяльності і гігієни праці.

Основним документом, який регламентує правила безпеки життєдіяльності, є затверджені у встановленому порядку Правила безпеки життєдіяльності.

Інструктування і навчання проводиться з усіма учнями на вступному занятті у кабінеті і перед проведенням практичної роботи.

На ввідному інструктуванні учитель ознайомлює учнів з правилами розпорядку, правилами поведінки, правилами безпеки життєдіяльності, з джерелами небезпеки і з відповідними заходами, які дозволяють уникати небезпеки.

Ввідне інструктування проводить завідувач кабінету (учитель) у формі лекції або бесіди.

Інструктування перед роботою на ПЕОМ доповнює ввідне інструктування. Метою цього етапу навчання є ознайомлення учнів з правильною організацією робочого місця, можливими небезпеками під час виконання конкретної роботи.

Після завершення інструктування учитель фіксує проведення заходу у журналі (зразок журналу подано у додатку 2) і дозволяє розпочати самостійну роботу тільки після того, як переконається у тому, що учні засвоїли правила поведінки і правила безпеки життєдіяльності.

Інструктування на робочому місці повинне бути коротким, містити чіткі і однозначні вказівки, супроводжуватись демонструванням правильних і безпечних прийомів праці.

У процесі виконання практичних робіт учитель систематично контролює виконання вказівок кожним учнем.

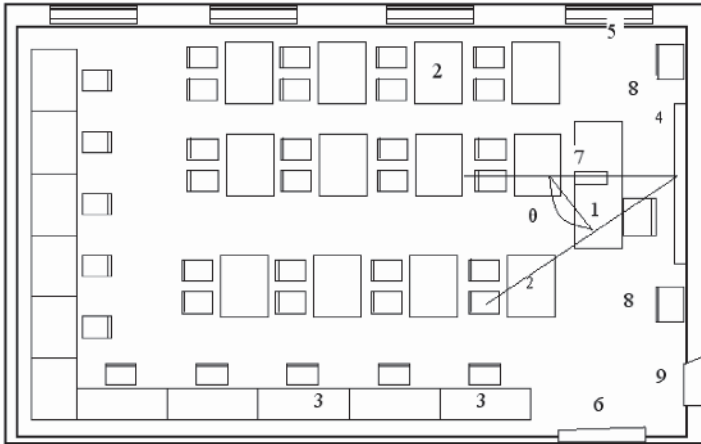

Рис. 1 Варіанти розміщення робочих місць у КПКТ

Розміщення обладнання кабінету, розрахованого на проведення практичних і теоретичних занять (комплектність «10+1») (рис. 1): 1 – робоче місце учителя; 2 – робоче місце учня; 3 – робоче місце учня, обладнане комп'ютером; 4 – класна дошка і екран колективного спостереження; 5 – вікно; 6 – вхідні двері; 7 – мультимедійний проектор; 8 – гучномовці; 9 – двері до підсобного приміщення (лаборантської); 10 – кут, який використовується для розрахунку умов спостереження зображення на класній (аудиторній) дошці, не повинен бути більшим за 60° .

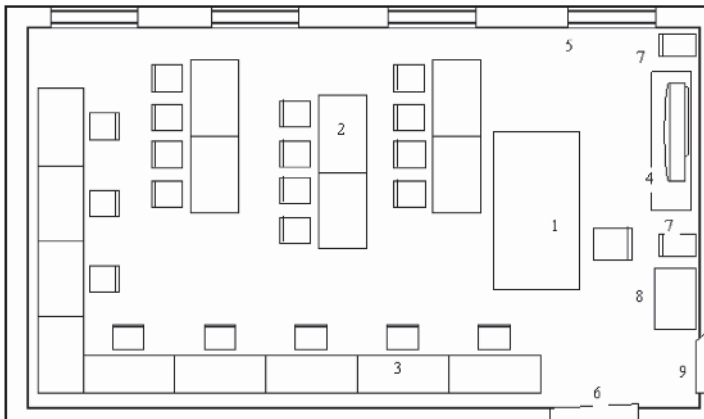

Рис. 2 Розміщення обладнання кабінету, розрахованого на проведення практичних і теоретичних занять

Розміщення обладнання кабінету, розрахованого на проведення практичних і теоретичних занять (комплектність «8+1») (рис. 2): 1 – робоче місце учителя; 2 – робоче місце учня; 3 – робоче місце учня, обладнане комп'ютером; 4 – екран колективного спостереження і шафа для таблиць; 5 – вікно; 6 – вхідні двері; 7 – гучномовці; 8 – шафа (вітрина); 9 – двері до підсобного приміщення (лаборантської).

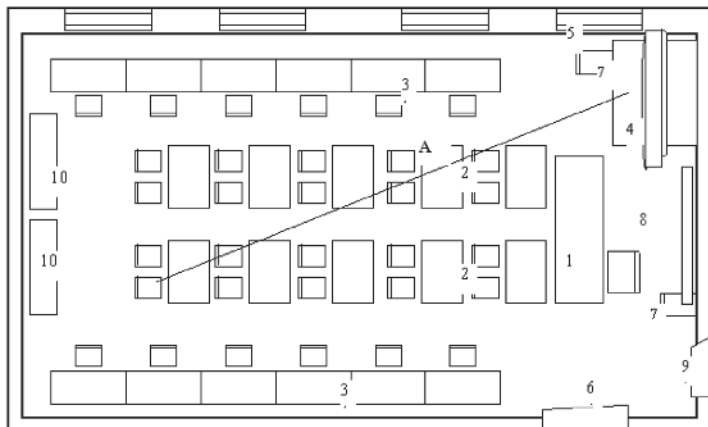

Рис. 3 Розміщення обладнання кабінету, розрахованого на проведення практичних і теоретичних занять

Розміщення обладнання кабінету, розрахованого на проведення практичних і теоретичних занять (комплектність «12+1») (рис. 3): 1 – робоче місце учителя; 2 – робоче місце учня; 3 – робоче місце учня, обладнане комп'ютером; 4 – пристрій колективного спостереження – великоформатний монітор, телевизор (підставка може слугувати як шафа для таблиць); 5 – вікно; 6 – вхідні двері; 7 – гучномовці; 8 – класна (аудиторна) дошка; 9 – двері до підсобного приміщення (лаборантської); 10 – шафи-вітрини; А – відстань, яка приймається як база для розрахунків умови видимості елементів зображення.

Журнал реєстрації інструктування учнів з безпеки життєдіяльності

№ з/п	Прізвище, ім'я, по батькові того, кого інструктують	Дата	Зміст інструктажу із зазначенням назви інструкції та виду (ввідний, повторний)	Прізвище, ім'я, по батькові, посада особи, яка проводить інструктування	Підпис особи, що пройшла інструктування	Підпис особи, що виконувала інструктування
1	2	3	4	5	6	7

Режим роботи кабінету Семестр I навчальний рік 2010-2011

	1 урок (предмет, вчитель)	2 урок (предмет, вчитель)	3 урок (предмет, вчитель)	4 урок (предмет, вчитель)	5 урок (предмет, вчитель)	6 урок (предмет, вчитель)	7 урок (предмет, вчитель)
Понеділок	11-Б	11-Б	11-А	11-А		10-А	
	Бортник Р.А	Бортник Р.А	Бортник Р.А	Бортник Р.А		Бортник Р.А	
Вівторок	10-А	10-А					
	Бортник Р.А	Бортник Р.А					
Середа	10-В	10-В		11-А	11-А		9-В
	Будник О.М	Будник О.М		Бортник Р.А	Бортник Р.А		Будник О.М
Четвер	9-Б		9-А	9-А	10-В	10-В	9-Б
	Будник О.М		Будник О.М	Будник О.М	Будник О.М	Будник О.М	Будник О.М

П'ятниця	10-Б	10-Б	10-Б	10-Б			10-А
	Бортник Р.А		Бортник Р.А	Бортник Р.А			Бортник Р.А
Субота	11-Б	11-Б	11-Г	11-Г			
	Бортник Р.А	Бортник Р.А	Бортник Р.А	Бортник Р.А			

Семестр II навчальний рік 2010-2011

	1урок(предмет, вчитель)	2урок(предмет, вчитель)	3урок(предмет, вчитель)	4урок(предмет, вчитель)	5урок(предмет, вчитель)	6урок(предмет, вчитель)	7урок(предмет, вчитель)
Понеділок							
Вівторок							
Середа							
Четвер							
П'ятниця							
Субота							

Розклад факультативів, курсів за вибором, індивідуальних та групових консультацій.

Назва	Учитель	початок і закінчення роботи					Перерва
		понеділок	вівторок	середа	четвер	п'ятниця	
факультативи							
1-А	БудникОМ	15 ²⁵ -16 ⁰⁰					
1-Б	БудникОМ		15 ²⁵ -16 ⁰⁰				
1-В	БудникОМ			15 ²⁵ -16 ⁰⁰			
10-В	Бортник РА	16 ⁰⁰ -16 ⁴⁵					
Курси "Оператор комп'ютерного набору"							
10кл.	БортникРА	17 ⁰⁰ -19 ³⁵					
10кл.	БортникРА		16 ⁰⁰ -19 ²⁰				
10кл.	БортникРА			16 ⁰⁰ -19 ²⁰			
11кл.	БортникРА				16 ⁰⁰ -17 ³⁵		
11кл.	БортникРА					16 ⁰⁰ -19 ²⁰	

Заходи, спрямовані на забезпечення збереження матеріальних цінностей

Комплектація кабінету здійснюється відповідно до Типових переліків навчально-наочних посібників, технічних засобів навчання та обладнання загального призначення для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20 червня 2002 року № 367.

Облік матеріальних цінностей КПКТ ведеться відповідно до чинних нормативно-розпорядчих документів. Матеріальна відповідальність, як правило,

покладається на штатного працівника навчального закладу – вчителя інформатики або завідувача кабінету.

Облік матеріальних цінностей тривалого користування ведеться з використанням інвентарної книги встановленого зразка, яка повинна бути прошнурована, пронумерована та скріплена печаткою.

Таблиця 1

Зразок інвентарної книги

№ з/п	Назва предмету	Інвентарний номер	Коли придбано	Кількість і вартість	Час і причина списання

Витратні матеріали (матеріали, які витрачаються в процесі роботи – папір, картриджи, дискети, миючі засоби тощо) обліковуються з використанням матеріальної книги.

Таблиця 2

Зразок матеріальної книги

№ з/п	Коли придбано	Одиниці вимірювання	Наявність	

Списування обладнання, навчально-наочних посібників проводиться відповідно до інструкцій, затверджених Міністерством фінансів України.

Збереження засобів навчання і навчального обладнання здійснюється в кабінеті, лаборантських приміщеннях. Облік матеріальних цінностей, у тому числі програмного забезпечення, доцільно вести і у електронному вигляді.

Інвентаризаційна відомість навчального кабінету № 218

№ п/п	Назва обладнання	Рік придбання	Інв. № по школі
1	Столи учнівські – 13шт.	2006	
2	Стільці учнівські – 26шт.	2006	
3	Стіл учительський - 1шт.	2006	
4	Стілець учительський – 1шт.	2006	
5	Жалюзі	2006	
6	Стенди інформаційно-навчальні	2007	
7	Дошка класна	2007	
8	Розгалужувач живлення	2006	
9	Комп'ютерний клас – 14шт.	2008	
10	Сканер Canon LI-19	2006	
11	Принтер LBP - 2900	2006	
12	Кондиціонер Saturn	2008	
13	Мультимедійний проектор	2008	
14	Прапор	2007	
15	Державна символіка	2006	
16	Блок безперебійного живлення - 14	2008	

Зав. кабінетом _____

Організація роботи кабінету

Організація роботи КПКТ повинна забезпечувати повноцінну реалізацію педагогічних цілей його створення, сприяти удосконаленню й інтенсифікації навчально-виховного процесу, підвищенню рівня навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу.

Напрями використання КПКТ у навчально-виховному процесі визначаються загальними і спеціальними педагогічними і дидактико-методичними задачами.

Переваги засобів нових інформаційних технологій навчання (НІТН) можуть виявлятися тільки у тому випадку, коли ці засоби органічно поєднуються з традиційними засобами, органічно вписуються у існуючі організаційні форми навчання, доповнюючи систему засобів навчання.

Визначення місця засобів НІТН у навчальному процесі досить просто виконати, якщо розглядати конкретний засіб навчання з точки зору можливостей, які можуть бути реалізовані з його використанням і які неможливо реалізувати з використанням традиційного засобу навчання. Перш за все, повинна бути проаналізована та оцінена ступінь відповідності педагогічного програмного забезпечення (ППЗ) загальнодидактичним вимогам та вимогам методики навчання конкретної навчальної дисципліни. Така оцінка вже виконана для деяких педагогічних програмних засобів на етапі проведення апробації у навчальному процесі (або допуску до апробації шляхом експериментальної експлуатації). Частині програмних засобів за результатами експертизи надано відповідні грифи МОН України. Такі програмні засоби постачаються у складі НКК, або можуть бути придбані окремо.

Для визначення доцільності використання певного ЕЗНП у навчально-виховному процесі оцінюється придатність програмного забезпечення для використання при класно-урочній організаційній формі навчання, інших формах навчання. Визначається тип уроку, на якому може бути використаний ЕЗНП (урок засвоєння нових знань; формування умінь, навичок; застосування вмінь, навичок; узагальнення, систематизації вмінь, навичок; перевірки, визначення рівня навчальних досягнень, корекції знань, умінь, навичок; комбінований).

Критерієм доцільності придбання, розробки та застосування певного ЕЗНП може бути, з певними застереженнями, кількість уроків, розділів, тем, на яких може бути використаний ППЗ. Використання ЕЗНП на певному етапі навчання (на певному уроці) визнається доцільним, якщо забезпечується:

а) вища, ніж при використанні традиційних засобів навчання, ефективність навчання;

б) неможливість реалізації певних засобів навчання у вигляді матеріальних об'єктів (оригіналів у природних умовах, оригіналів у штучних умовах, модельних еквівалентів оригіналів – фізичних моделей);

в) недостатня наочність та зрозумілість або надлишкова складність відповідних вербально-знакових, графічних (статичних та динамічних), знакових, логічно-математичних моделей.

Деталізація форм і способів застосування ЕЗНП і визначення його придатності для використання у навчальному процесі може виконуватись шляхом аналізу можливих організаційних форм навчальної діяльності учнів та етапів навчання із застосуванням конкретного засобу навчання. Зокрема, фронтальна демонстрація може бути використана на етапі пояснення навчального матеріалу з використанням ЕЗНП з метою унаочнення, індивідуально-фронтальна – одночасна індивідуальна робота учнів над виконанням навчальних задач, – може бути використана з метою закріплення засвоєного навчального матеріалу; індивідуальна – визначення рівня навчальних досягнень та виконання навчальних задач, спрямованих на закріплення знань, формування умінь і навичок.

Можливою є організація роботи у малих групах, бригадах. Особливістю роботи учнів у малих групах є те, що відповідно до вимог ДСанПін 5.5.6.009-98 не дозволяється одночасна робота кількох учнів за одним комп'ютером, тому організація бригадної роботи потребує особливої уваги.

З урахуванням викладеного вище, а також з огляду на доступність певного ППЗ, учителем-предметником може визначатись кілька уроків (можливо навіть два-три на чверть, триместр), на яких використання ЕЗНП буде доцільним і ефективним. Наступною характеристикою ЕЗНП є визначення переважного виду навчальної діяльності учня при роботі з даним

засобом (продуктивна діяльність, спрямована на формування нових знань, продуктивно-репродуктивна діяльність, спрямована на формування умінь, навичок, актуалізація та закріплення знань тощо).

Наприклад, якщо школа має можливість прийняти з Всесвітньої мережі безкоштовні версії емуляторів дослідів, а проведення демонстраційного експерименту з деяких тем природничих наук ускладнене (з фінансових, санітарно-гігієнічних міркувань тощо), доцільно виконати ці демонстрації з використанням ЕЗНП у кабінеті інформатики і інформаційно-комунікаційних технологій. Ефективність навчальних демонстрацій у КПКТ, обладнаному засобами колективного спостереження (проектор, широкоформатні телевізори) може бути навіть більшою, ніж за використання демонстраційного обладнання, наприклад, з фізики.

Такий, на перший погляд парадоксальний, ефект пояснюється досить просто – при створенні комп'ютерної моделі явища (об'єкту) можна, за рахунок абстрагування від несуттєвих деталей, забезпечення умов видимості для всіх суттєвих складових, можливості збільшення або зменшення швидкості перебігу явища, багаторазового повторення явища або його етапів, зупинки процесу тощо, які повною мірою не можна реалізувати з використанням матеріальної моделі.

Ефективним є використання програмних засобів типу діяльнісного середовища на уроках математики, що підтверджується наявністю як грифів МОН України, наданих кільком програмно-методичним комплексам, так і сертифікатами відповідності, наданими програмним засобам, які входять до складу цих комплектів.

Наступною характеристикою ЕЗНП є переважний вид навчальної діяльності учня при роботі з даним засобом (продуктивна діяльність, спрямована на формування нових знань, систематизацію знань, продуктивно-репродуктивна діяльність, спрямована на формування умінь, навичок, актуалізацію та закріплення знань тощо).

Дуже високою є ефективність використання ЕЗНП на уроках іноземної мови, оскільки майже жодними традиційними засобами навчання не забезпечується необхідна інтенсивність подання навчального матеріалу, диференціація і індивідуалізація навчального процесу (ефективність засобів НІТН у навчанні іноземних мов вища, ніж ефективність лінгвафонного обладнання, вартість якого іноді не менша, ніж апаратних засобів КПКТ).

Основні етапи процесу навчання, на яких можливе використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій

Підготовка вчителів до проведення навчально-виховної роботи, опрацювання результатів контрольних заходів, підвищення фахового рівня. На цьому етапі використовуються: довідниково-інформаційні системи та пошукові системи (у т.ч. глобальні комп'ютерні мережі), професійно орієнтовані системи програмних засобів, системи підготовки предметного наповнення програмних засобів для визначення рівня навчальних досягнень та опрацювання отриманих результатів, програмні засоби для ведення баз даних по особовому складу тощо.

Актуалізація опорних знань. Використовуються: відеофрагменти – з метою актуалізації особистого або опосередкованого життєвого досвіду учнів; моделі об'єктів вивчення – для виділення суттєвих сторін з метою наступної формалізації описань; діяльнісні середовища – для унаочнення та уточнення сформульованих припущень.

Подання (пояснення) навчального матеріалу. Використовуються: відеофрагменти – з метою стимулювання пізнавального інтересу; динамічні інтерактивні моделі об'єктів вивчення – з метою пояснення функціонування створюваних абстрактних моделей; діяльнісні середовища – для ілюстрації явищ, законів, що вивчаються тощо.

Закріплення результатів навчання, формування умінь та навичок. Фронтально, індивідуально, у малих групах (бригадах) використовуються діяльнісні середовища, призначені для виконання дій над об'єктами вивчення або їх моделями, відповідне навчально-методичне забезпечення у вигляді друкованих посібників для учнів. Використання ІКТ має наслідком збільшення ефективності навчального процесу шляхом його активізації, зменшення кількості рутинних дій з одночасним збільшенням відносного обсягу розумових дій, формування стереотипів яких є складовою цілей навчання.

Перевірка рівня засвоєння навчального матеріалу, моніторинг навчального процесу. Використовуються програмні засоби, які забезпечують отримання, накопичення та попереднє опрацювання даних, з використанням яких можливе оцінювання ефективності навчально-виховного процесу на певному його етапі.

Організаційно-методичні заходи, спрямовані на забезпечення ефективності використання КПКТ

Заступник директора навчального закладу з навчальної роботи, завідувач КПКТ, голови предметних методичних об'єднань, бібліотекар при складанні планів поповнення фондів навчальної та навчально-методичної літератури повинні враховувати необхідність створення у навчальному закладі фонду програмно-методичних комплектів.

Заступник директора навчального закладу з навчальної роботи, завідувач КПКТ, голови предметних методичних об'єднань планують навчання вчителів-предметників визначенню місця НІТН у навчальному процесі, плануванню використання ресурсів КПКТ. Заходи, спрямовані на ознайомлення вчителів-предметників з можливостями, які забезпечуються НІТН, можуть бути реалізовані шляхом проведення семінарів, відкритих уроків, шкіл тощо. Голови предметних методичних об'єднань при плануванні методичних заходів повинні передбачати вивчення вчителями методів використання програмно-апаратних засобів КПКТ та ознайомлення з новими програмними засобами навчально-виховного призначення.

При порушенні клопотання про присвоєння вчителям категорій «перша» та «вища» атестаційна комісія повинна враховувати уміння вчителя використовувати у навчальному процесі НІТН, відповідні технічні засоби, враховувати ефективність їх використання вчителем.

Створення кабінету інформаційно-комунікаційних технологій

Запідготовку приміщення для монтажу НКК та оснащення його обладнанням відповідно до вимог нормативних документів відповідає директор ЗНЗ. Тому на етапі планування створення кабінету слід проаналізувати документи, які регламентують основні вимоги до приміщення і обладнання. Якщо обладнання кабінету постачається централізовано, то вимоги до комплектації та технічних характеристик, як правило, дотримуються. Якщо планується придбання обладнання іншими шляхами (за кошти місцевих бюджетів тощо), слід обирати таку специфікацію обладнання, яка б відповідала чинним на даний момент вимогам до НКК централізованого постачання.

Виконавець робіт з монтажу, налагодження та введенню НКК в експлуатацію відповідає за його роботоздатність, комплектність та відповідність функціональних і технічних характеристик складових його частин вимогам, викладених у зазначених документах.

Введення НКК та іншого обладнання в експлуатацію здійснюють представник виконавця робіт по встановленню НКК разом із директором школи та завідувачем кабінету.

Відкриття кабінетів обчислювальної техніки погоджується з органами пожежної безпеки, державного санепіднагляду після проведення необхідних

лабораторно-інструментальних досліджень. На кожний кабінет комп'ютерної техніки повинен заповнюватись паспорт (додаток 1 до ДСанПіН 5.5.6.009-98 та ГОСТ 12.1.004-91). Оцінка відповідності КПКТ вимогам охорони здоров'я і безпеки відповідно до пп. 1.9 ДСанПіН 5.5.6.009-98 виконується органами Державного санепіднагляду України.

Удосконалення роботи кабінету План

№	Назва обладнання (меблі, ТЗН, дидактичний матеріал, методична література)	Роки		
		2010-2011	2011-2012	2012-2013
1	придбати люстру Чижевського			
2	придбати маніпулятор мишка (7шт.)			
3	придбати клавіатуру (5шт.)			
4	придбати перехідник USB (2шт.)			
5	перепланувати кабінет			
6	поновити каталог практичних робіт			
7	створити збірник тематичних завдань, олімпіад			
8	впорядкувати творчі роботи учнів			
9	покращити освітлення в кабінеті			

Навчально-методичне забезпечення кабінету

№	методичні посібники та науково-популярна література
1	Зарецька А.М. Інформатика частина І. – Харків, 2004р.
2	Зарецька А.М. Інформатика частина ІІ. - Харків, 2004р.
3	Глинський Я.М. Практикум з інформатики. – Львів, 2008р.
4	Збірник практичних завдань для роботи на уроках інформатики. – К., 2006р.
5	Глинський Я.М. Практикум з інформатики. – Львів, 2001р.
6	Дорошенко Ю.О. Достовірність комп'ютерного тестування. – К., 2007р.
7	Симонович С. Практическая інформатика. – К., 2002р.,
8	Фигурнов В.. IBMPC для пользователей. – К., 1995р.
9	С. Ватт, М. Мангада. – Пейсик для дітей. – К., 1990р.
10	Борновський А.Б. Словарь по программированию. – К., 1991р.
11	Смирнова Ю.М. Интеллектуализация ЕОМ. – К., 1989р.
12	Вермань А.Ф. Основы информатики и вычислительной техники. – К., 1985р.
13	Есали А.Р. Информатика – Харьков, 1991р.
14	Эд Паульсон. Использование Coral Draw 5.
15	Посібник Робота з мультимедійною дошкою. - К., 2008р.
16	Облаштування кабінету інформатики в школі. - К., 2008р.
17	Методичний посібник Blitz 3D.
18	Методичний посібник. Практикум з інформатики.
19	Савенко Р.Г. Персональні комп'ютери. – К., 1994р.
20	Главенко І.Г. Перші роки з комп'ютером. – К., 1998р.
21	Соєдзінський І.Ф. Вчіться спілкуватись з персональним комп'ютером. – К., 1990р.
22	Березин С.В. INTERNET у вас дома. - Львів, 2000р
23	Зверев С.А. Практическая работа в MS-DOS. К., 2008.
24	Валах В.Я. Справочник по владению практическими навыками работы на персональном компьютере. - 2000р.
25	Глинський Я.М.. Інформатика навчальний посібник 8-11 кл. (Алгоритмізація. Програмування. Мова Паскаль). - Харків, 2001р.

26	Глинський Я.М. Інформатика. (інформаційні технології). - 2001р.
27	Верлань А.Ф. Інформатика 10-11. - 2001р.
28	Верлань А.Ф. Інформатика 10-11. - 2003р.
29	Шост Ф.М. Основи інформатики та обчислювальної техніки 10-11. - 2002р.
30	Жалдак М.І. Інформатика 7. - 200р.
31	Гаєвський О.Ю. Інформатика 7-11 класи. - 2005р.
32	Пиртко Р.І. Уроки з основ інформатики та обчислювальної техніки. - 2001р.
33	Жалдан М.І. Комп'ютер на уроках математики. - К., 1997р.
34	Биков В.Ю. Операційні системи мережі шкільних комп'ютерних комплексів. - 1993р.
35	Н.В. Морзе Інформатика 10 клас. - К., 2008р.

Роздаткові матеріали

1.	Практична робота № 1. Робота з клавіатурним тренажером.
2.	Практична робота № 2. Робота з об'єктами на робочому столі.
3.	Комплексна практична робота № 3. Операційна система Windows XX.
4.	Практична робота № 4. Робота з дисками. Форматування, сканування, дефрагментація, запис інформації. Робота з антивірусними програмами. Архівація файлів.
5.	Практична робота № 5. Робота з графічним редактором.
6.	Практична робота № 6. Введення тексту з клавіатури. Форматування тексту.
7.	Практична робота № 7. Робота з таблицями в середовищі текстового редактора.
8.	Комплексна практична робота № 8. Робота в середовищі текстового редактора.
9.	Практична робота № 9. Опрацювання табличної інформації за допомогою вбудованих функцій та операцій ЕТ.
10.	Практична робота № 10. Побудова діаграм і графіків під час роботи з ЕТ.
11.	Практична робота № 11. Впорядкування, пошук та фільтрування даних в БД.
12.	Практична робота № 12. Створення простих запитів. Створення запитів з параметрами. Перехресні запити. Запити на зміну даних.
13.	Практична робота № 13. Робота в середовищі мови програмування.
14.	Практична робота № 14. Створення та реалізація на комп'ютері лінійних програм.
15.	Практична робота № 15. Створення та реалізація програм з розгалуженнями.
16.	Практична робота № 16. Опис і реалізація найпростіших циклічних програм.
17.	Практична робота № 17. Створення та реалізація програм опрацювання табличних величин.
18.	Практична робота № 18. Складання та реалізація програм опрацювання літерних величин.
19.	Практична робота № 19. Складання та реалізація програм, що містять звернення до підпрограм.
20.	Практична робота № 20. Робота з файлами даних.
21.	Практична робота № 21. Створення та реалізація на ЕОМ програм з графікою.
22.	Практична робота № 22. Створення, відправлення та одержання електронного повідомлення.
23.	Практична робота № 23. Пошук інформації в Інтернеті.
24.	Комплексна практична робота № 24. Створення Web-документів.

Тематичні папки.

1.	Інформація та інформаційні процеси
2.	Інформаційна система
3.	Операційні системи
4.	Основи роботи з дисками
5.	Текстовий редактор
6.	Комп'ютерні презентації
7.	Електронні таблиці
8.	Бази даних. Системи керування базами даних.
9.	Основи алгоритмізації та програмування
10.	Глобальна мережа Інтернет

Плакати

1.	Інформація. Інформаційні процеси.
2.	Структура інформаційної системи.
3.	Правила роботи учнів у комп'ютерному класі.
4.	Основи алгоритмізації.
5.	Основні поняття мови програмування.
6.	Глобальна комп'ютерна мережа Інтернет.
7.	Операційна система.
8.	Опрацювання текстових документів.
9.	Електронні таблиці.
10.	База даних.
11.	Системний блок.
12.	Клавіатура.

Наукові праці. Журнали та газети.

1.	Проценко Г.О. Нові можливості Інтернету // Журнал Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2007. - №6.
2.	Самійленко Н.Б. Реалізація методу проєктів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. // Журнал Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2007. - №4(60).
3.	Дягло Н.В. Що показала апробація електронних засобів навчання. // Журнал Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2007. - №7(63).
4.	Злобін Г. Г. Поради вчителю інформатики щодо роботи з ОС Windows XP. // Журнал Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2007. - №3(59).
5.	Ухань П.С. Інтерактивний Web – Apache & PHP. // Журнал Комп'ютеру школі та сім'ї. - 2007. - №2(58).
6.	Овчарук О.В. Відкрита освіта та дистанційне навчання за рубежом: сучасні тенденції та їх вплив на процеси модернізації освітньої галузі. // Журнал Комп'ютер у школі та сім'ї. - 2007. - №2(58).
7.	Стеценко Г.В. Освітні веб-ресурси та їх класифікація. // Журнал Комп'ютеру школі та сім'ї. - 2007. - №6(62).
8.	Вебер В.П. Що слід враховувати під час структурування навчального матеріалу в електронних підручниках? // Журнал Комп'ютеру школі та сім'ї. - 2007 - №4(60).

9.	Єфименко Т.М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі вивчення історії та правознавства. //Журнал Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2007.- №7(63).
10.	Алексович В.Ю. Порадищодоналаштуваннякомп'ютерногокласу.//Журнал Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2007. -№7.
11.	Програма розвитку системи дистанційного навчання на 2004-2006 роки.// Журнал Інформатика (№46(238), грудень 2003).
12.	Графічний редактор. //Журнал Інформатика (№44(236), листопад 2003).
13.	Текстові завдання до теми "Операційні системи". // Журнал Інформатика (№42(234), листопад 2003).
14.	Авторські програми профільного навчання.//Журнал Інформатика(№41(233), листопад 2003).
15.	Навчаємося працювати з програмою AUTOCAD.//Журнал Інформатика (№40(232), жовтень 2003).
16.	Мультимедійні засоби навчання.//Журнал Інформатика(№39(231), жовтень 2003).
17.	Ефективність алгоритмів.//Журнал Інформатика (№38(230), жовтень 2003).
18.	Комп'ютерні віруси.//Журнал Інформатика(№37(229), жовтень 2003).
19.	Інформація освіти Володимирецького району Рівненщини. //Журнал Інформатика (№36(228), вересень 2003).
20.	Перше знайомство з HTML.// Журнал Інформатика (№35(227), вересень 2003).
21.	Активні методи групової роботи.//Журнал Інформатика (№48(288), грудень 2004)
22.	Програма «Подолання епідемії Віл/СНІД в Україні». Освітня галузь: проекти та виконавці. //Журнал Інформатика (№46-47(286-287), грудень 2004)
23.	Логічні операції. Розгалуження та вибір. // Журнал Інформатика (№45(285) грудень 2004).
24.	Прикладна теорія алгоритмів (алгоритміка).//Журнал Інформатика(№43(283) листопад 2004).
25.	Об'єктна прив'язка.//Журнал Інформатика(№36(276) вересень 2004).
26.	Програма MATHCAD як засіб автоматизації обчислень.//Журнал Інформатика (№35(275) вересень 2004).
27.	Використання графіки.//Журнал Інформатика(№34(274) вересень 2004).
28.	Походження Європейського цифрового комп'ютера.//Журнал Інформатика (№33(273) вересень 2004).
29.	Задачі XVII Всеукраїнської олімпіади з інформатики.//Журнал Інформатика (№20(260) травень 2004).
30.	Комп'ютерні креслення в системі компас- графік.//Журнал Інформатика. (№18(258) травень 2004).
31.	«Інформаційні технології проектування.»//Журнал Інформатика(449), травень 2008.
32.	«Верифікація в обчислювальній техніці.»//Журнал Інформатика (467), вересень 2008.
33.	«Мій досвід використання ефективних технологій у навчально-виховному процесі.»//Журнал Інформатика (468), вересень 2008.

Відділ освіти та виховання Володимирецької райдержадміністрації
Володимирецький районний колегіум

Паспорт кабінету хімії

Завідуючі кабінетом:

Муравинець Л.М., Кривко Н.М.

Лаборант: Мілоста Оксана Арсентіївна

Клас, який відповідає за кабінет 10 – Б клас

Загальна площа кабінету: 72 м²

Загальна площа лаборантської: 17 м²

Число посадочних місць: 36

Прізвище та ініціали вчителів,
які працюють у кабінеті:

Муравинець Людмила Мефодіївна

Кривко Наталія Миколаївна

Матеріали підготували:

Н. М. Кривко – учитель хімії вищої
кваліфікаційної категорії,
«учитель-методист»,

Л. М. Муравинець – учитель хімії
першої кваліфікаційної категорії

Перелік документів з безпеки нормативного призначення, що мають бути в кабінеті хімії

1. Паспорт кабінету хімії.
2. Копія акту готовності навчального закладу до нового навчального року (у частині готовності кабінету хімії – «Акт – дозвіл на проведення занять у кабінеті хімії»).
3. Правила безпеки під час проведення навчально-виховного процесу в кабінетах (лабораторіях) хімії, затверджені наказом Держнаглядохоронпраці від 16.11.1998 № 222.
4. Інструкція з безпеки для кабінету (лабораторії) хімії загальноосвітнього навчального закладу, затверджена наказом Міністерства освіти України від 10.05.1999 № 134.

5. Копія наказу по навчальному закладу про призначення відповідальних осіб за охорону праці, безпеку життєдіяльності, електрогосподарство, пожежну безпеку в кабінеті хімії.

6. Посадові інструкції вчителів, завідувача кабінету хімії, інструкція з охорони праці для лаборанта кабінету хімії.

7. Журнал реєстрації інструктажів з безпеки життєдіяльності під час проведення занять в кабінеті хімії (первинний, позаплановий, цільовий).

8. Журнал обліку використання реактивів.

9. Інструкція з безпеки під час проведення практичної роботи (до кожної роботи окрема).

10. Інструкція з безпеки під час проведення лабораторного дослідження (до кожного дослідження окрема).

Перспективний план роботи кабінету хімії

№ п/п	Вид діяльності		Відповідальні
Матеріально-технічне забезпечення			
1.	Забезпечити кожне робоче місце учня наборами реактивів і посуду	2008	Вчителі хімії
2.	Придбання плазмового телевізора в кабінет	2008	Адміністрація
3.	Забезпечення кабінету хімії новою витяжною шафою.	2008	Адміністрація
4.	Впровадження і використання безпроводникової клавіатури та мишки.	2009	Адміністрація, вчителі хімії, лаборант
5.	Впровадження і використання web камери, яка виводить зображення на екран телевізора	2009	Адміністрація, вчителі хімії, лаборант
6.	Впровадження і використання електронної таблиці Д.І.Менделєєва	2009	Адміністрація, вчителі хімії, лаборант
7.	Забезпечити кабінет хімії двома комп'ютерами для виконання лабораторно – практичних робіт (на два робочі столи в класі)	2010	Адміністрація
8.	Поновлення реактивів	Щорічно	Адміністрація і вчителі хімії
9.	Забезпечити кабінет хімії стендом: «Вивчаємо на уроці»	2010	Адміністрація і вчителі хімії
10.	Виготовлення колекції добрив	2010	Вчителі хімії, лаборант
11.	Поточний ремонт кабінету	Щорічно	Завідуючі кабінетом
Методична робота			
1.	Робота з річним планом	Щорічно	Вчителі хімії
2.	Робота над проблемним питанням	Щорічно	Вчителі хімії
3.	Виготовлення інструктивних карток для індивідуальних робіт учнів при виконанні лабораторних і практичних робіт	Щорічно	Вчителі хімії, лаборант
4.	Виготовлення інструктивних карток для індивідуальних робіт учнів при виконанні експериментальних задач та письмових перевірок	Щорічно	Вчителі хімії
5.	Розробка тестів готуємось до ЗНО	Щорічно	Вчителі хімії
6.	Випуск хімічної газети	2011	Вчителі хімії

7.	Випуск методички (творчий звіт кафедри)	2010	Вчителі природничих дисциплін
8.	Поновлення матеріально-технічної бази	Щорічно	Вчителі хімії
9.	Моделювання та проведення уроків, факультативів, позакласних заходів.	Щорічно	Вчителі хімії
10.	Робота МАН, з обдарованими дітьми	Щорічно	Вчителі хімії
11.	Розробка навчальних модулів по темах у класах біолого-хімічного профілю	2012	Вчителі хімії
12.	Опрацювати сучасні педагогічні технології у профільній освіті	2011	Вчителі хімії
13.	Розробити проектні технології на уроках хімії	2011	Вчителі хімії
14.	Шляхивикористанняміжпредметнихзв'язківвкурсі хімії	2011	Вчителі хімії
15.	Підготувати експозиції змінного складу	Щорічно	Вчителі хімії
16.	Розробка інтегрованих уроків	Щорічно	Вчителі хімії

Перелік засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для кабінетів хімії загальноосвітніх навчальних закладів

Об'єкти натуральні. Колекції	Базовий перелік	Наявність в кабінеті
Алюміній	1 компл.	1 компл.
Волокна	1 компл.	1 компл.
Кам'яне вугілля й продукти його переробки	1 компл.	1 компл.
Каучуки	1 компл.	1 компл.
Метали і сплави	1 компл.	1 компл.
Нафта і продукти її переробки	1 компл.	1 компл.
Скло і вироби із скла	1 компл.	1 компл.
Пластмаси	1 компл.	1 компл.
Мінерали і гірські породи	15 компл.	3 компл.
Паливо	1 компл.	1 компл.
Чавун і сталь	1 компл.	1 компл.
Добриво	1 компл.	1 компл.
Сировина і найважливіші продукти хімічних виробництв	1 компл.	1 компл.
Естери	1 компл.	1 компл.
Амінокислоти	1 компл.	1 компл.
Карбонові кислоти	1 компл.	1 компл.
Неорганічні кислоти	1 компл.	1 компл.
Оксиди	1 компл.	1 компл.
Основи	1 компл.	1 компл.
Солі	1 компл.	1 компл.
Шкала твердості	1 компл.	1 компл.
Моделі		
Кристалічні ґратки:	1 компл.	1 компл.
Алмазу		
Графіту		

Карбон (IV) оксиду		
Заліза		
Магнію		
Міді		
Натрій хлориду		
Йоду		
Льоду		
Заводські апарати хімічних виробництв і металургії:	1 компл	1 компл
Сульфатної кислоти		
Синтезу амоніаку		
Виробництва алюмінію		
Конвертора		
Доменної печі		
Переробки нафти		
Моделі атомів зі стержнями для складання моделей молекул	15 наб.	2 наб.
Моделі атомів для складання об'ємних моделей молекул	1 наб.	1 наб.
Будова атомів і молекул	1 наб.	1 наб.
Моделі-аплікації		
Моделі атомів	1 наб.	1 наб.
Прилади для пристосування		
Апарат для дистиляції води	1 шт.	1 шт.
Баня комбінована лабораторна	1 шт.	1 шт.
Терези технічні з важками	1 шт.	1 шт.
Терези навчальні з різновагами	15 шт.	9 шт.
Випрямляч струму	1 шт.	1 шт.
Ареометри навчальні (20 шт. зі шкалами різних параметрів)	2 шт.	2 шт.
Прилад для перегонки	3 шт.	1 шт.
Прилад для вивчення електрохімічного ряду напруг металів	1 шт.	1 шт.
Прилад для демонстрації ефекту Тіндала	1 шт.	1 шт.
Холодильники	1 наб.	1 наб.
Насос водоструминний лабораторний (Ветцеля)	1 шт.	1 шт.
Термометри лабораторні	1 наб.	1 наб.
Термометр електронний	1 шт.	1 шт.
Мікроскоп	15 шт.	15 шт.
Комплект електропостачання для кабінету хімії з розетками на 42В і 220В	1 комп.	1 комп.
Нагрівачі:	1 наб.	1 наб.
Електронагрівач	15 шт.	15 шт.
Спиртівка	15 шт.	15 шт.
Пальник універсальний	1 шт.	1 шт.

Шафа сушильна	1 шт.	2 шт.
Піч муфельна	2 шт.	
Центрифуга	3 шт.	
Апарат для добування газів (Кіппа)	1 шт.	1 шт.
Апарат для проведення хімічних реакцій	1 шт.	1 шт.
Газометр, 5л.	1 шт.	1 шт.
Джерело струму п'єзоелектронне	1 шт.	1 шт.
Прилад для добування розчинних речовин у твердому вигляді	1 шт.	1 шт.
Прилад для добування галогеналканів і естерів	15 шт.	
Колонка адсорбційна	2 шт.	1 шт.
Хроматограф газовий навчальний	1 шт.	1 шт.
Перетворювач високовольтний з комплектом приладів	1 компл.	1 компл.
Прилад для ілюстрації залежності швидкості хімічної реакції від умов	1 шт.	1 шт.
Прилад для визначення складу повітря	1 шт.	1 шт.
Прилади для добування газів: для добування і збирання газів (витісненням повітря) для добування і збирання газів (над водою)	15 наб. 15 наб.	15 наб. 15 наб.
Приладдя		
Дошка для сушіння посуду	1 шт.	1 шт.
Штатив хімічний лабораторний	4 шт.	36 шт.
Штатив для демонстраційних пробірок	2 шт.	2 шт.
Штатив для пробірок	15 шт.	15 шт.
Столик підйомний	2 шт.	2 шт.
Екран фоновий	15 шт.	1 шт.
Екран захисний	2 наб.	2 наб.
Таган триніжок	15 шт.	5 шт.
Трикутник для тигля	2 шт.	2 шт.
Трикутник для тигля №1	15 шт.	5 шт.
Приладдя для роботи з малими кількостями речовин (мікролабораторія)	15 наб.	15 наб.
Тримач для пробірок	15 шт.	36 шт.
Гумове приладдя: пробки різних розмірів шланги різних діаметрів груші	1 наб.	1 наб.
балони для помпування повітря		
Пробки гумові: з тримачем № 14, 5 з тримачем № 19	15 шт. 2 шт.	15 шт. 2 шт.
Затискачі комбіновані: гвинтовий пружинний	1 наб. 5 шт. 5 шт.	1 наб. 5 шт. 5 шт.
Трубки пластикові	1 наб.	1 наб.
Підставка для переливання реактивів	2 шт.	2 шт.
Спіраль мідна з держакон (тримачем)	20 шт.	
Петля ніхромова з тримачем	20 шт.	
Рукавички гумові медичні	300 пар	50 пар
Рукавички гумові хімічно стійкі	2 пари	2 пари
Окуляри захисні	32 пари	36 пари
Сітки вогнетривкі	1 наб.	1 наб.
Скельце сине	15 шт.	5 шт.

Паличка скляна	60 шт.	60 шт.
Промивалка пластмасова: 250 мл.	15 шт.	2 шт.
500 мл.	2 шт.	2 шт.
Йоржики для миття посуду	1 наб.	1 наб.
Вузли, деталі, приладдя для монтажу приладів і установок	1 наб.	1 наб.
Ложементи (укладки) для демонстраційного хімічного посуду	1 наб.	1 наб.
Ложементи (укладки) реактивів і обладнання для учнівських дослідів	1 наб.	1 наб.
Етикетки-самоклейки до склянок і матеріальних банок: для демонстраційних дослідів для лабораторних дослідів для зберігання реактивів	1 наб.	1 наб.
Халат лабораторний бавовняний	34 шт.	60 шт.
Інструменти		
Шпатель №2	2 шт.	2 шт.
Шпатель №3	2 шт.	2 шт.
Щипці тигельні	17 шт.	17 шт.
Ножиці шкільні із заокругленими кінцями	17 шт.	1 шт.
Ложка №1-дозатор	15 шт.	1 шт.
Ложка №2	2 шт.	2 шт.
Ложка №3	2 шт.	2 шт.
Металева ложка для спалювання речовин	20 шт.	20 шт.
Ніж для скла	2 шт.	1 шт.
Посуд лабораторний		
Склянки з дозатором для зберігання розчинів, реактивів: з напівбілого скла (або пластмаси), 30-50 мл	1 компл. 400 шт.	1 компл. 40 шт.
з напівбілого скла, 250 мл	70 шт.	7 шт.
з темного скла, 30-50 мл	60 шт.	6 шт.
з темного скла, 250 мл	5 шт.	5 шт.
з нижнім тубусом, 1500 мл	25 шт.	25 шт.
Матеріальна банка з дозатором для кристалічних реактивів (250 мл)	20 шт.	2 шт.
Бюретки: з краном, 50 мл	1 компл. 2 шт.	1 компл. 2 шт.
пряма, 25 мл	15 шт.	2 шт.
Крапельниця для одноразового дозування розчинів: з притертою піпеткою (Тернера)	1 компл. 2 шт.	1 компл. 2 шт.
з носиком (Шустера)	15 шт.	2 шт.
Пробірки: ПХ-14	1 компл. 700 шт.	1 компл. 700 шт.
ПХ-16	250 шт.	250 шт.
ПХ-21	90 шт.	90 шт.
пробірка градуйована	15 шт.	
Лійка конусоподібна: проста конусоподібна, діаметр 56 мм	1 компл. 15 шт.	1 компл. 15 шт.
проста конусоподібна з коротким стеблом, діаметр 75 мм	5 шт.	5 шт.
Колба конічна: КН -50-14,5	1 компл. 15 шт.	1 компл. 15 шт.
КН-100-18.8	15 шт.	15 шт.
КН- 250-29	2 шт.	2 шт.
КН- 500-29	2 шт.	2 шт.
КН- 1000-29	2 шт.	2 шт.

Колба кругло донна: КК – 50- 14,5 КК – 250 КК - 500-29 для перегонки круглодонна ПКВ- 250 для перегонки круглодонна ПКВ- 500	1 компл. 15 шт. 2 шт. 2 шт. 2шт. 2шт.	1 компл. 15 шт. 2 шт. 2 шт. 2шт. 2шт.
Колба плоскодонна П-50-14,5 П-250 П-500-34 П-1000-34	1 компл. 15 шт. 5 шт. 5 шт. 2 шт.	1 компл. 15 шт. 5 шт. 5 шт. 2 шт.
Мензурка : 50 мл 250 мл 500 мл 1000 мл	1 компл. 15 шт. 1 шт. 1 шт. 1 шт.	1 компл. 15 шт. 1 шт. 1 шт. 1 шт.
Стакани: високий ВН-50 мл високий ВН-150 мл високий ВН-600 мл високий з носиком, 400 мл високий з носиком, 1000 мл високий з плечиками для зважування (бюкс) стакан низький НН-250	1 компл. 15 шт. 15 шт. 5 шт. 5 шт. 2 шт. 5 шт. 5 шт.	1 компл. 15 шт. 15 шт. 5 шт. 5 шт. 2 шт. 5 шт. 5 шт.
Циліндри мірні: з носиком 50 мл з носиком 100 мл з носиком 250 мл з носиком 500 мл	1 компл. 15 шт. 15 шт. 2 шт. 2 шт.	1 компл. 15 шт. 15 шт. 2 шт. 3 шт.
Чаша кристалізаційна: кристалізаційна, 310 мм	1 компл. 1 шт.	1 компл. 1 шт.
Пластина для крапельного аналізу	30 шт.	30 шт.
Фарфоровий і фаянсовий посуд: Чашка випарювальна Чашка випарювальна №1 Ступка з товчачиком Ложка для набирання речовин Прокладка керамічна Тигель з кришкою Тигель №1 з кришкою Кухоль фарфоровий Лійка Бюхнера	1 наб. 2 шт. 15 шт. 2 шт. 3 шт. 2 шт. 2 шт. 2 шт. 5 шт. 5 наб.	1 наб. 2 шт. 15 шт. 2 шт. 3 шт. 2 шт. 2 шт. 2 шт. 5 шт. 5 наб.
Посуд для реактивів (мікролабораторія)	15 компл.	15 компл.
Трубки скляні (різних типів, діаметрів, прямих і зігнутих під різними кутами)	3 наб.	3 наб.
Матеріали		
Папір фільтрувальний Фільтри (діаметр 55 , біла стрічка) Фільтри (діаметр 70 мм, червона стрічка) Фільтри (діаметр 70 мм, біла стрічка) Фільтри (діаметр 70 мм, синя стрічка)	200г 1 упаковка 1 упаковка 1 упаковка 1 упаковка	200г 1 упаковка 1 упаковка 1 упаковка 1 упаковка
Вата, 100г	3 шт.	2 шт.
Бавовняна серветка	40 шт.	10 шт.
Рушники паперові	15 рул.	1 рул.
Суміш спиртів для спиртівки	10 л	10 л
Скільки	30 шт.	30 шт.
Аптечка	1 шт.	1 шт.

Набори хімічних реактивів
Розміщення лабораторного обладнання та реактивів у лаборантській

Шафа 1		
Полиця 1	Полиця 2	Полиця 3
Кристалічна гратка графіту.	Стакани.	Стакани 150 мл.
Набір посуду для лабораторних і практичних робіт.	Стакани мірні.	Стакани 100 мл.
		Стакани 200мл.
		Лійки великі.
		Лійки малі.
Полиця 4	Полиця 5	Полиця 6
Колби плоскодонні 250мл	Скляні палички.	Кальцій сульфат
Колби конічні 200 мл.	Шпателі фарфорові.	Манган сульфат
Промивалки.	Йоржі.	Алюміній сульфат
	Індикатори.	Натрій сульфат
	Порцелянові чаші.	Натрій сульфат декагідрат
	Стакани 50 мл.	Купрум сульфат пентагідрат
		Амоній сульфат
		Нікель сульфат
		Калій сульфат
		Натрій гідрогенсульфат
		Натрій сульфід
		Ферум сульфат
		Купрум сульфат
		Магній сульфат
Полиця 7	Полиця 8	Полиця 9
Стакани 50 мл.	Ваги учнівські 9 шт.	Прилади для електролізу.
Лактоза	Електронна мишка, клавіатура.	Окуляри.
Метилоранж.	Кристалізатор (140×75)	Пробірки
Фенолфталеїн.	Кристалізатор великий.	
Крейда.		
Сухе пальне.		
Полиця 10		
Лапки, кільця для штативів.		
Спиртівки.		
Пробірки.		
Пробіркотримачі.		
Шафа 2		
Полиця 1	Полиця 2	Полиця 3
Банки з притертими пробками для отримання газів.	Скляна банка з притирними пробками для зберігання хімічних реактивів.	Модель кисневого конвертора (2 шт.).
Скляна кришка.	Банки для зберігання кристалічних речовин.	Скляні палички
Колба Вюрца.		Ложечки для спалювання.
		Плоскодонні колби 500мл.
		Плоскодонні колби 250 мл.
Полиця 4	Полиця 5	Полиця 6-7
Волокна.	Зошити 7,8 та 9 класи.	Зошити 10 клас.
Папки.		Зошити 11 клас.
Шафа 3		
Полиця 1	Полиця 2	Полиця 3
Скляна банка з притирними пробками для зберігання хімічних реактивів.	Скляна банка з притирними пробками для зберігання хімічних реактивів.	Мірні циліндри 100 мл. (18 шт)

		Мірний циліндр 50 мл. Круглodonні колби.
		Мірні циліндри 500 мл. (3шт)
Полиця 4	Полиця 5	Полиця 6
Ферум (III) оксид	Алюміній металічний (гранули)	Алюміній нітрат
Алюміній оксид	Алюміній металічний (порошок)	Амоній нітрат
Цинк оксид	Залізо відновне	Калій нітрат
Плюмбум (II) оксид	Магній металічний	Плюмбум нітрат
Кальцій оксид	Цинк (гранульований)	Калій карбонат
Хром (III) оксид		Натрій карбонат
Купрум (II) оксид		Купрум (II) карбонат
Марган (IV) оксид		Кальційфосфорнокислий
Магній оксид		Калій фосфорнокислий
Фосфор (V) оксид		Калій ортофосфат
Гідроген пероксид		Натрій ортофосфат
Натрій пероксид		Натрій силікат
Полиця 7	Полиця 8	Полиця 9
Алюміній хлорид	Сахароза	Набір посуду для дослідів (12 шт).
Купрум (II) хлорид	Глюкоза	Двоколінні колби.
Калій хлорид	Крохмаль	Піпетки Мора, холодильник, ареометр.
Натрій хлорид	Кислота амінооцтова	Хлоркальцієві трубки.
Калій хлорид	Кислота стеаринова	Пробірки.
Магній хлорид	Натрій ортовокислий	Пробірки.
Манган (II) хлорид	Кислота пальмінова	Пробірки.
Літій хлорид	Кислота олійна	Набір посуду для дослідів (4шт.)
Амоній хлорид	Кислота бензойна	Прилади для добування газів.
Феруму (III) хлорид	Етиленгліколь	Пробки з газовідвідними трубками.
Цинк хлорид	Гліцерин	Газовідвідні трубки.
Хром (III) хлорид	Гексаціаноферат	Газовідвідні трубки.
Калій йодид	Квасці алюмокалієві	
Натрій бромід	Гексаціаноферат калію	
	Амоній роданід	
Шафа 4		
Полиця 1	Полиця 2	Полиця 3
Термометри (2 шт.).	Чавун та сплав 1 – 2 частина.	Папки: - Інструктивні картки до практичних робіт з хімії. 8 – 9 класи.
	Колекція «Пластмаси».	Інструктивні картки до практичних робіт з хімії 10 – 11 клас.
	Набір трафаретів моделей атомів. Колекція «Каучук».	Практичні та семінарські заняття 10 клас (профіль). Узагальнюючі схеми та таблиці.
	Моделі атомів (2 шт.).	Готуємось до державної підсумкової атестації. Готуюсь до уроку. Позакласна робота з хімії.
Полиця 4,5,6	Полиця 7	
Методична література.	Таблиці. Неорганічна хімія (7 – 10 кл.)	
Збірники задач з хімії.	Таблиці. Органічна хімія (11 кл.)	

Шафа 5		
Полиця 1	Полиця 2	Полиця 3
Колекція метали і сплави.	Колекція «Волокна»	Реферативні роботи з хімії, медицини.
	Нафта і продукти її переробки.	Фахові журнали.
	Колекція «Паливо».	Набір роздаткового матеріалу корисних копалин.
		Мінерали та горні породи 1 і 2 частина.
		Корисні копалини 2 частина.
		Граніт і його складові частини.
Полиця 4	Полиця 5	Полиця 6
Додаткові матеріали з хімії.	Каталог роздаткового матеріалу 8 – 9 клас.	Каталог роздаткового матеріалу 10 – 11 клас.
Полиця 7		
Предметне скло.		
Мірні пробірки.		
Реторти.		
Пробірки.		
Пробіркотримачі.		
Тигельні щипці.		
Пінцети.		
Муфти.		
Органічні речовини.		
Неорганічні речовини.		
Пробки.		
Фільтрувальний папір.		
Гумові трубки.		
Чаші Петрі.		
Сухе пальне.		
Піпетки.		
Пластинки для мікродослідів.		
Товкачки.		
Сірники.		
Скіпки.		
Мідні дротинки.		

Навчально-методичні комплекти

№ п/п	Назви тематичних папок	Номер папки
1.	Тести. 7-11 клас.	1-5
2.	Самостійні роботи. 7-11 клас.	6-10
3.	Розв'язування розрахункових задач. 7-11 клас.	11-15
4.	Тематичне оцінювання 7-11 клас	16 – 20
5.	Семестрові контрольні роботи 7–11 клас	21-25
6.	Готуємось до ЗНО	26 – 50
7.	Практичні та семінарські заняття 10 – 11 клас	51 – 52
8.	Узагальнюючі схеми і таблиці 8–9 клас	53
9.	Узагальнюючі схеми і таблиці 10–11 клас	54
10.	Інструктивні картки для практичних робіт 8–9 клас	55
11.	Інструктивні картки для практичних робіт 10–11 клас	56
12.	Готуємось до уроку	57
13.	Готуємось до ДПА	58
14.	Готуємось до олімпіади	59
15.	Довузівська підготовка	60
16.	Позакласна робота з хімії	61
17.	Екологічний стан Рівненщини	62
18.	Промисловість Рівненської області	63
19.	Безпека на уроках хімії. Інструкції 7- 10 кл.	64 - 68

Таблиці

Клас	Назва	№ таблиці
7	Будова і властивості вогню свічки.	40
	Розчини і суміші.	2
	Хімічні знаки, назви і відносні атомні маси.	31
	Поширеність хімічних елементів в покритвах Землі.	32
	Кисень у природі. Кругообіг кисню у природі.	23, 53
8	Маса 1 моля газоподібних речовин.	24
	Класифікація кислот.	22
	Класифікація основ.	14
	Класифікація солей.	12
	Номенклатура кислот.	21, 36
	Номенклатура основ.	13
	Номенклатура солей.	11
	Відносна сила кислот.	25
	Хімічні властивості солей.	19
	Кислотно–основні властивості оксидів елементів групи А	39
	Генетичний зв'язок між класами сполук.	80
	Генетичний зв'язок між класами неорганічних сполук.	81
	Електронегативність деяких хімічних елементів.	3
	Відношення між різними хімічними видами зв'язку.	15
	Атомні радіуси елементів I – IV періодів.	82
	Ионний зв'язок.	16
	Ковалентний зв'язок.	17
	Зміна максимумів ступенів окиснення хімічних елементів.	29
	Розподіл електронів по шарах у атомах елементів 1, 2, 3, 4, періодів.	4
	Типи хімічних зв'язків.	20
	Типи кристалічних решіток.	30
	Форма і перекривання електронних хмар.	18
	Енергетичний зв'язок між класами неорганічних сполук.	50
9	Приготування розчинів.	1
	Розчини і суміші.	2
	Схема процесів окиснення – відновлення.	35
	Стандартні теплоти утворення деяких сполук.	26
	Схема батареї коксових печей	41
10	Виплавлення сталі в кисневому конвекторі.	8
	Дугова електропіч.	7
	Електролізери для отримання алюмінію.	9
	Застосування заліза.	34
	Застосування алюмінію	33
	Затрати сталі	10
	Виплавлення сталі в кисневому конвекторі.	83
	Схема очистки доменного газу.	6
	Схема виробництва алюмінію електрохімічним способом	84
	Пряме відновлення заліза з руд.	5
	Застосування хлороводню та соляної кислоти.	27
	Застосування аміаку.	28, 51
	Алотропні модифікації фосфору.	47
	Виробництво азотної кислоти.	54
	Визначення мінеральних добрив.	43
	Застосування хлориду натрію.	49, 52
	Застосування сірчаної кислоти.	59
	Застосування оксиду вуглецю	10, 48
	Схема очищення питної води.	64
11	Ацетилен.	74
	Гомологічний ряд. Номенклатура і фізичні властивості деяких одноатомних спиртів	57
	Добування поліетилену.	
	Етилен	75
	Застосування бензолу.	68
	Застосування метану.	69
	Застосування етилену і ацетилену.	70
	Застосування етилового спирту.	71

	Залежність кількості структурних ізомерів від числа вуглецевих атомів.	85
	Полімери.	45
	Просторова будова деяких молекул і іонів.	56
	Схема добування оцтового альдегіду.	67
	Схема добування формальдегіду з природного газу.	66
	Схема промислової установки для добування ацетилену з метану	44
	Схема добування поліетилену.	76
	Схема синтезу метанолу.	73
	Схема синтезу етанолу.	72
	Схема виробництва капронового волокна.	77
	Схема атмосферно – вакуумної перегонки нафти	62
	Схема добування водню з метану.	79
	Схема плазмотрона	63
	Нафта та продукти її переробки	86

Портрети

	Виробництво азотної кислоти.	54
	Визначення мінеральних добрив.	43
	Застосування хлориду натрію.	49,52
	Застосування сірчаної кислоти.	59
	Застосування оксиду вуглецю	10,48
	Схема очищення питної води.	64
11	Ацетилен.	74
	Гомологічний ряд. Номенклатура і фізичні властивості деяких одноатомних спиртів	57
	Добування поліетилену.	
	Етилен	75
	Застосування бензолу.	68
	Застосування метану.	69
	Застосування етилену і ацетилену.	70
	Застосування етилового спирту.	71
	Залежність кількості структурних ізомерів від числа вуглецевих атомів.	85
	Полімери.	45
	Просторова будова деяких молекул і іонів.	56
	Схема добування оцтового альдегіду.	67
	Схема добування формальдегіду з природного газу.	66
	Схема промислової установки для добування ацетилену з метану	44
	Схема добування поліетилену.	76
	Схема синтезу метанолу.	73
	Схема синтезу етанолу.	72
	Схема виробництва капронового волокна.	77
	Схема атмосферно – вакуумної перегонки нафти	62
	Схема добування водню з метану.	79
	Схема плазмотрона	63
	Нафта та продукти її переробки	86

Навчально-методична та довідкова література Довідники

1. Алфьорова О.О., Ахметов Н.С. та ін. Хімія великий довідник для школярів та абітурієнтів. – Т.: Богдан, 2001. – 700 с.
2. Бабич Л.В. і др. Практикум по неорганической химии. – М.: Просвещение, 1991. – 321с.
3. Базелюк І.І., Величко Л.П. Довідкові матеріали з хімії. – К.: Ірпінь, 1998. – 222с.
4. Білий О.В. Фізична хімія. – ЦУЛ, 2002. – 363с.
5. Березан О.В. Органічна хімія. – К.: Абрис, 2000. – 303с.
6. Боєчко Ф.Ф. Основи хімії полімерів. – К.: Радянська школа, 1976. – 175с.
7. Бобрівник Л.Д., Руденко В.М. та ін. Органічна хімія. – К.: Ірпінь, 2005. – 543с
8. Буринська Н.М. Основи хімічної технології. – К.: Освіта, 1998. – 288с.
9. Волков В.А., Вонский. Е.В., Кузнецова Г.И. Выдающиеся химики мира. – М.: Высшая школа, 1991. – 456с.
10. В'юник І.М. Хімія. Комплексний довідник. Крокдо ВНЗ. – Х.: Весна, 2010. – 511с.
11. Глінка М.Л. Загальна хімія. – К.: Вища школа, 1982. – 608с.
12. Григор'єва В.В., Самійленко В.М., Сич А.М. Загальна хімія. – К.: Вища школа, 1991. – 431с.
13. Гроссе Э., Вайсмантиль Х. Химия для любознательных. – Л.: Химия, 1978. – 335с.
14. Губський Ю.І. Біоорганічна хімія. – Вінниця.: Нова книга, 2004. – 461с.
15. Євсєєв Р.С. Усі цікаві досліди. Хімія 10-11 класи. – Х.: Торсінг плюс, 2006. – 319с.
16. Іщенко В.М. та ін. Хімія. Навчальний посібник. – К.: НУХТ, 2005. – 341с.
17. Кузьменко М.Є., Єрьомін В.В. 2400 задач з хімії для школярів та абітурієнтів. – Т.: Богдан, 2001. – 560с
18. Лидин Р.А., Аликберова Л.Ю., Логинова Г.П. Неорганическая химия в вопросах. – М.: Химия, 1991. – 252с.
19. Мітрасова О.П. Вступ до органічної хімії. – К.: Професіонал, 2007. – 393с
20. Миронович Л.М., Мардашко. Медична хімія. – К.: Каравела, 2007. – 162 с
21. Пігуль В.С. Хімічні елементи в організмі людини. – Х.: Основа, 2004. – 95с.
22. Рейтер Л.Г. Теоритичні розділи загальної хімії. – К.: Каравела, 2003. – 351с.
23. Романова Н.В. Загальна та неорганічна хімія. – К.: Ірпінь, 2007. – 479с.
24. Сєгада А.С. Аналітична хімія. Якісний аналіз. – ЦУЛ, 2002. – 523с.
25. Сорокін В.В. і др.. Сборник задач с решениями и ответами. – М.: Астрель, 2001. – 314с.
26. Слободяник М.С. та ін.. Хімія. Посібник для старшокласників та абітурієнтів. – К.: Либідь, 2003. – 348с.
27. Слета Л.А., Хопин Ю.В. 2002 задачі по хімії для випускників абітурієнтів. – Х.: Фолио, 2003. – 685с
28. Ходос Л.Ф. Вечори цікавої хімії в школі. – К.: Радянська школа, 1970. – 143с.
29. Хомченко П.Г., Хомченко І.Г. Задачі з хімії для вступників до вузів. – К.: Вища школа, 1991. – 254с.
30. Хомченко П.Г. Посібник з хімії Для вступників до вузів. – К.: А.С.К., 2005.

Методичні посібники з методики викладання хімії

1. Богданова Л.Є. Інтерактивні технології навчання. – Х.: Основа, 2004. – 143с.
2. Буринська Н.М. Викладання хімії у 8-9 класах загальноосвітньої школи: Методичний посібник для вчителя. – К.: Ірпінь, 2000. – 144с.
3. Віднічук М.А. Технології технічної творчості. – К.: Редакція загально педагогічних газет, 2004. – 119с.
4. Горський М.В. Обучение основам общей химии. – М.: Просвещение, 1991. – 94с.
5. Голубенко М. МАН: підготовка науково-дослідницьких проєктів. – К.: Редакція загально педагогічних газет, 2005. – 127с.
6. Григорович О.В., Віценцик А.В., Гостиннікова О.М. Готуємось до уроків хімії. 7 клас. – Х.: Ранок, 2008. – 175с.
7. Григорович О.В., Віценцик А.В., Гостиннікова О.М. Готуємось до уроків хімії. 8 клас. – Х.: Ранок, 2008. – 175с
8. Гранкіна Т.М., Григорович О.В. Хімія. Плани – конспекти уроків. 8 клас. – Х.: Ранок, 2003. – 171с.
9. Григорович О.В., Гостиннікова О.М., Трушина А.В. Розширене календарне планування. 7 клас. – Х.: Ранок, 2007. – 96с

10. Гузик Н.П. Дидактический материал по химии для 10 класса. – К.: Радянська школа, 1984. – 113с.
11. Задорожний К.М. Сучасний урок хімії у 11 класі. – Х.: Основа, 2005. – 207с.
12. Іванова Р.Г., Осокіна Г.М. Вивчення хімії в 9-10 класах. – К.: Радянська школа, 1985. – 295с.
13. Ковтун Г.О. Таємничий світ молекул. Матеріали до уроків. – К.: Шкільний світ, 2006. – 119с.
14. Мальченко Г. Хімія за новою програмою. 7 клас. – К.: Шкільний світ, 2007. – 127с.
15. Мальченко Г. Яготуюсь до уроку хімії. 10 клас. – К.: Редакція загально-педагогічних газет, 2004. – 127с.
16. Олійник І.В., Кучер Л.Є. Уроки хімії. 8 клас. – Т.: Богдан, 2003. – 135с.
17. Олійник І.В., Кучер Л.Є. Уроки хімії. 9 клас. – Т.: Богдан, 2004. – 143с.
18. Попель П.П. Хімія учителю 7-8. Навчально-методичний посібник. – К.: Академія, 2009. – 166с.
19. Різванов А.К. Жива хімія. – Х.: Основа, 2004. – 79с.
20. Рошаль О.Д. Хімія – це просто. – Х.: Основа, 2004. – 143с.
21. Слета Л.О., Чорний А.В., Холін Ю.В. 1001 задача з хімії з відповідями, вказівками, розв'язаннями. – Х.: Ранок, 2004. – 367с.
22. Старовойтова І.Ю., Люсай О.В. Усі уроки хімії. 7 клас. – Х.: Основа, 2007. – 140с.
23. Стеців Г., Тарас Н. та ін. Демонстраційний експеримент на уроках хімії. 8-11 класи. – Т.: Мандрівець, 2007. – 75с.
24. Турищева Л.В. Міжпредметні зв'язки у навчанні хімії. – Х.: Основа, 2004. – 95с.

Збірники диктантів, вправ тестів, завдань

1. Березан О.В. Збірник задач з хімії. – Т.: Підручники і посібники, 2003. – 319с.
2. Березан О.В. Енциклопедія хімічних задач. – Т.: Підручники і посібники, 2001. – 303с.
3. Березан О.В. Хімія. Тести для школярів і вступників у ВНЗ. – Т.: Підручники і посібники, 2007. – 368с.
4. Березан О.В. Збірник рівневих завдань. 11 клас. – Т.: Підручники і посібники, 2004. – 143с.
5. В'юник І.М. та ін. Хімія. Комплексний довідник. Усе про ЗНО – 2010 + тренувальні вправи. – Х.: Весна, 2010. – 511с.
6. Григорович О.В. Хімія. Збірник задач та вправ. 7-11 класи. – Х.: Ранок, 2008. – 192с.
7. Дубковецька Г. Ніколайчук В. Хімія. Збірник задач. 8-11 класи. – Т.: Підручники і посібники, 2002. – 142с.
8. Курнакова І.М. Тести. 8-11 класи. Хімія. – К.: Академія, 2007. – 278с.
9. Романишина Л.М., Романишин Т.В. та ін. Збірник задач і вправ з органічної хімії. – Т.: Богдан, 1999. – 79с.
10. Савчин М.М. Збірник задач і вправ з неорганічної хімії. – Л.: ВНТЛ-класика, 2004. – 160с.
11. Савчин М.М., Сидорович Д.П. Органічна хімія. Задачі, вправи, тести. – Л.: ВНТЛ-класика, 2002. – 191с.
12. Тарас Н.І., Мартинюк Л.О. Хімія. Контроль навчальних досягнень. 10 клас. – Т.: Мальва-ОСО, 2004. – 99с.
13. Пішак В.П., Федоров А.О. Хімія. Учням, абітурієнтам, студентам, вчителям. – Ч.: Прут, 2001. – 318с.
14. Хмеляр І.М., Романишина Л.М. Дидактичний матеріал з неорганічної хімії для 9 класу. – Т.: Астон, 2002. – 216с.

Екранно-звукові посібники

Діафільми

№ п/п	Назва
1	Промисловий органічний синтез.
2	Наукові основи металургії.
3	Творча лабораторія вчителя.
4	Генетичний зв'язок між класами органічних сполук.
5	Розчини.
6	Застосування повітря. Згорання палива.
7	Виробництво мінеральних добрив.
8	Використання сульфатної кислоти і її виробництво контактним методом

9	Д.І.Менделєєв.
10	Хімічна промисловість УРСР
11	Загальні властивості металів.
12	Білки.
13	Елементи 5 групи хімічних елементів Д.І.Менделєєва.
14	Методи поводження із спиртівкою і лабораторним штативом.
15	Силікатна промисловість.
16	Азотовмісні органічні сполуки.
17.	Класи неорганічних речовин.
18.	Значення хімії з наукової картини світу.
19.	Виробництво спирту і його застосування.
20.	Швидкість хімічних реакцій.
21.	Розповіді про великих вчених-хіміків.
22.	Залежність властивостей речовин від їх внутрішньої будови.
23.	Наукові основи металургії.
24.	Хімія. Основні неорганічні та органічні сполуки.
25.	Каучук.
26.	Початкові відомості про речовину.
27.	Хімічний зв'язок і будова неорганічних речовин.
28.	Хімічна кінетика і хімічна рівновага.
29.	Алюміній = елемент третьої групи.
30.	Хімічні реакції.
31.	Виробництво і застосування сталі.
32.	Шкільний хімічний експеримент з малими кількостями речовин.
33.	Ароматичні вуглеводні.
34.	Ізомерія.
35.	Типи хімічного зв'язку.
36.	Карбонові кислоти.
37.	Міжпредметні зв'язки при вивченні хімії в середній школі.
38.	Початкові хімічні поняття.
39.	Спирти і феноли.
40.	Жири, їх будова, властивості та гідроліз.
41.	Елементи III IV періодів періодичної системи елементів Д.І.Менделєєва.
42.	Полімери. Способи добування полімерів.
43.	Періодичний закон і періодична система Д.І. Менделєєва.
44.	Будова і властивості неорганічних речовин.
45.	Виробництво сірчаної кислоти.

CD, DVD - диски

Клас	Назва	Розділ
7-11	Хімічні дослиди з вибухами і без ...	Демонстрація Техніка безпеки Пояснення досліду Обладнання Реактиви Техніка виконання Методика використання
10-11	Загальна і неорганічна хімія	Будова атома Хімічний зв'язок і будова неорганічних речовин Теорія електролітичної дисоціації Окисно – відновні реакції Елементи I – III групи. Натрій, калій, алюміній Елементи IV групи. Карбон. Силіцій Елементи V групи. Азот, Фосфор Елементи VI групи. Кисень. Сірка Елементи VI групи. Водень. Галогени Елементи побічних підгруп. Залізо. Хром Видатні хіміки Загальна характеристика всіх хімічних елементів

9-11	Експрес – підготовка до екзамену	ТЕОРІЯ Загальна хімія Неорганічна хімія Органічна хімія Тренажер ЕГЕ Екзамен Конспекти Неорганічна хімія Органічна хімія
11	Відкрита хімія Повний інтерактивний курс хімії для шкіл, гімназій, ліцеїв, коледжів, студентів технічних вузів	Поняття про атоми Корпускулярно – хвильові властивості частин Хімічний зв'язок Вступ у термодинаміку Швидкість хімічних реакцій Класифікація розчинів Типи окисно – відновних реакцій Елементи Основні відомості про координаційні з'єднання Забруднення навколишнього середовища Елементарні частинки Вступ в органічну хімію. Вуглеводи Самоперевірка Сертифікат
11	Шпаргалки Хімія Здай екзамен на « Відмінно »	Загальна хімія Неорганічна хімія Органічна хімія
11	Студентська бомба випуск 7. Біологія. Медицина. Хімія.	Неорганічна хімія Органічна хімія Реферати і курсові по хімії Дипломи
8-11	Віртуальна хімічна лабораторія	8 - 11 клас Демонстрації Лабораторні досліді Практичні роботи Допоміжний матеріал
7-11	Хімікус II навчання з пригодами	Гра у жанрі квест з детективним сюжетом. Більш 20 годин ігрового часу. Розвивально – логічні і хімічні задачі. Більше п'ятнадцяти експериментів. Інтерактивна енциклопедія, яка складається із восьми розділів: Речовини і їх властивості. Хімічні реакції. Кислоти і основи. Будова атома. Електрохімія. Органічна хімія. Досліді в хімії. Хімія і алхімія. Довідники. Приблизно 200 енциклопедичних статей. Графіка та анімація високої якості.

7-11	300 інтерактивних лекцій 1035 контрольних запитань 500 задач з відповідями	Лекції Загальна хімія Неорганічна хімія. Органічна хімія.
8	НПЗ Хімія 8	Вступ Найважливіші хімічні поняття. Прості речовини. Складні речовини. Найважливіші класи неорганічних сполук. Хімічні реакції. Додаткові задачі для самоперевірки.
7-10	ДОСЛІДИ З ХІМІЇ Шкільний хімічний експеримент медіа посібник з курсу неорганічної хімії для вчителів та учнів.	Головні хімічні поняття» Кисень і водень. Найважливіші класи неорганічних сполук. Окисно – відновні реакції. Розчини. Метали. Неметали.
8-9	Бібліотека електронних наочностей. Компілятор уроків.	Самостійно зібрані уроки. Хімічні виробництва. Лабораторне обладнання. Портрети та біографічні довідки. Історичні довідки. Найважливіші лабораторні операції. Таблиці. Колекції. Моделі. Різні. Текстові пояснення. Звукові фрагменти.
11	Шкільний хімічний експеримент	Органічна хімія Збірник демонстраційних дослідів
7-11	Хімія навколо нас	Значення хімії у житті людини і у природі.
11	Органічна хімія	Демонстрація дослідів з органічної хімії
9-11	Визначення масової частки сахарози в розчині	Навчальний відеофільм

Використання інтернет-ресурсів (ukr. net. Google, наук. фільм)

1. Вода.
2. Водень.
3. Повітря.
4. Лужні метали.
5. Застосування лужних металів.
6. Бутлеров і теорія будови.
7. Вуглеводи.
8. Будова атома.
9. Д.І.Менделєєв.
10. Періодичний закон Менделєєва 1.
11. Періодичний закон Менделєєва 2.
12. Періодичний закон Менделєєва 3.
13. Сірка.
14. Сірка в природі.
15. Отримання азоту, аміаку та азотної кислоти.
16. Карбон.
17. Діоксид карбону.
18. Алотропні видозміни Карбону.
19. Силіцій.
20. Фосфор.
21. Алюміній.
22. Виготовлення алюмінію.
23. Кристалічний стан речовини.
24. Загальні властивості розчинів.
25. Дисперсні системи.
26. Теорія електричної дисоціації.
27. Енергетика хімічних процесів.
28. Загальні властивості р-елементів.

Відділ освіти та виховання Володимирецької райдержадміністрації
Володимирецький районний колегіум

Паспорт кабінету біології

Завідувач кабінетом біології:
Шевченко Надія Михайлівна
Загальна площа кабінету - 72 м²
Кількість робочих місць – 38
(з них 2 для індивідуальної роботи).

Матеріали підготувала:
Шевченко Н.М.
учитель біології
вищої кваліфікаційної
категорії, старший учитель.

І. Стан навчально-матеріальної бази кабінету.

№ з/п	Навчально-матеріальна база кабінету	Необхідна кількість	Фактична кількість
1	Навчальний кабінет	2	1
2	Учительський стіл	1	1
3	Демонстраційний стіл	1	1
4	Учнівські столи	18	18
5	Комп'ютерні столи	2	2
6	Стільці	38	38
7	Стенди, з них з підсвіткою	7 -	7 3
8	Портрети вчених	-	5
9	Шафи Шафа для скелета	3 1	3 1

10	Тумби для вазонів	4	2
11	Полки для вазонів	4	4
12	Акваріум	1	1
13	Основне навчальне обладнання необхідне для виконання планів і програм		
13.1	Мультимедійний проектор «Epson»	1	1
13.2	Екран	1	1
13.3	Відеомагнітофон	1	-
13.4	Комп'ютер	1	4
13.5	Епідіаскоп	1	-
13.6	Діапроектор	1	-
13.7	Графопроєктор	1	1
13.8	Відеомікроскоп « Юннат - 1»	1	1
13.9	Мікроскопи	36	22
13.10	Лупи	36	22
13.11	Набір препаратувальних інструментів	36	18

II. Призвище, ім'я, по батькові вчителів, які викладають предмет:

1. Шевченко Надія Михайлівна, вчитель біології, спеціаліст вищої категорії, старший вчитель.

2. Сарницька Галина Олексіївна, вчитель біології, спеціаліст вищої категорії.

3. Отрода Василь Зиновійович, вчитель біології та географії, спеціаліст I категорії,

4. Літвинчук Василь Васильович, вчитель біології, спеціаліст.

5. Переходько Світлана Володимирівна, вчитель біології, спеціаліст.

III. Навчально-наочні посібники

Таблиці

Предмет	Назва	Номер	Місце збереження
Біологія Рослин	Рослинна клітина.	1	Лаборантська кабінету біології, Шафа № 16
	Збільшувальні прилади.	2	
	Рослинна клітина та її будова.	3	
	Зозулин льон.	4	
	Псилофіти.	5	
	Корінь.	6	
	Проростання зерен.	7	
	Листкорозміщення.	8	
	Зовнішня і внутрішня будова кореня.	9	
	Розвиток паростка з мичкуватою кореневою системою.	10	
	Розвиток паростка з стрижневою кореневою системою.	11	
	Виділення кисню в процесі фотосинтезу.	12	
	Листкорозміщення.	13	
	Ровиток пагона з бруньки.	14	
	Зовнішня будова листка.	15	
	Мікроскопічна будова листка.	16	
	Покривна тканина листка.	17	
	Будова деревини і луба липи.	18	
Покривна тканина листка.			

**III. Навчально-наочні посібники
Таблиці**

Предмет	Назва	Номер	Місце збереження
Біологія Рослин	Брунька і її будова.	19	Кабінет біології Шафа №2
	Видозміна пагона (кореневище, цибулина.)	20	
	Клітинна будова листка.	21	
	Клітинна будова стебла.	22	
	Прості суцвіття.	23	
	Будова суцвіття.	24	
	Прості суцвіття.	25	
	Складні суцвіття.	26	
	Суцвіття, квітка і плід соняшника.	27	
	Суцвіття, квітка і плід пшениці.	28	
	Суцвіття, квітка і плід соняшника.	29	
	Суцвіття, квітка і плід пшениці.	30	
	Соковиті плоди.	31	
	Соковиті плоди.	32	
	Соковиті плоди.	33	
	Сухі плоди.	34	
	Сухі плоди	35	
	Запліднення квіткових рослин.	36	
	Будова квітки.	38	
	Запилення.	39	
	Різноманітність квіток.	40	
	Поширення плодового насіння.	41	
	Насіння дворічних рослин.	42	
	Вегетативне розмноження квіткових рослин.	43	
	Вегетативне розмноження квіткових рослин.	44	
	Вегетативне розмноження лісових трав.	45	
	Вегетативне розмноження рослин методом культури тканин.	158	
	Корінь.	159	
	Покритонасінні.	160	
	Голонасінні.	174	
	Плоди.	175	
	Хвощі та плавуни	177	
	Мохи.	178	
	Квітка та суцвіття .	179	
	Листок	180	
	Водорості	185	
	Папороть	222	
	Плоди та насіння.	223	
	Вегетативні органи рослин.	224	
	Суцвіття. Їх види.	225	
	Квітка.	226	
	Листки. Їх форми.	227	
Листок. Його будова.	228		
Стебло.	229		
Корінь. Його будова.	230		
Голонасінні.	231		
Покритонасінні.	232		
Папоротеподібні.	233		
Хвощеподібні та Плавуноподібні.	234		
Мохоподібні.	235		
Водорості.	236		
Клітинна будова рослин.	237		
Рослинна клітина.	238		
			Кабінет біології Шафа №1

Біологія тварин	Світ рослин.	239	Кабінет біології Шафа №2
	Царство Рослин.	240	
	Покривна тканина рослин (1).	241	
	Покривна тканина рослин (2).	242	
	Твірна тканина рослин.	243	
	Механічна тканина рослин.	245	
	Провідна тканина рослин (1).	246	
	Провідна тканина рослин (2).	50	
	Тип Круглі черви.	51	
	Тип Плоскі черви.	55	
	Каченя (об'ємна таблиця).	56	
	Дикі тварини Африки.	57	
	Птахи.	58	
	Тип Хордові. Клас Земноводні.	59	
	Будова жаби (об'ємна таблиця).	60	
	Жаба.	61	
	Будова птаха (об'ємна таблиця).		
		161	
	Кишковопорожнинні	162	
	Кільчасті черви.	163	
	Ракоподібні.	164	
	Клас Савці.	165	
	Тваринна клітина.	169	
	Тип Найпростіші	176	
	Клас Комахи.	190	
	Тип Хордові. Клас Птахи.	191	
	Тип Хордові. Клас Птахи.	192	
	Тип Хордові. Клас Птахи.	193	
	Тип Хордові. Клас Плазуни.	194	
	Тип Хордові. Клас Риби.	195	
	Тип Хордові Клас Земноводні.	196	
	Системи кровообігу тварин.	197	
	Тип Членистоногі. Клас Ракоподібні.	198	
	Тип Кишковопорожнинні. Клас Гідроїдні.	199	
	Найпростіші.	200	
	Найпростіші. Інфузорії.	201	
	Найпростіші. Джгутикові.	202	
	Різноманітність тваринного світу.	203	
	Цикл розвитку малярійного плазмодія.	204	
	Форми клітин різних тканин людини.	205	
	Тип Хордові. Клас Птахи.	206	
	Тип Хордові. Клас Савці.	207	
	Царство Тварин.	208	
	Тип Членистоногі. Клас Комахи.	209	
	Тип Хордові. Клас Савці.	210	
	Клас Круглі черви. Нематоди.	211	
Клас Круглі черви. Аскарида людська.	212		
Клас Стрічкові черви. Лентець широкий.	213		
Клас Стрічкові черви. Ціп'як озброєний.	214		
Клас Сисуни. Сисун котячий.	215		
Клас Сисуни. Плоскі черви.	216		
Тип Кільчасті черви. Клас П'явки.	217		
Тип Кільчасті черви. Клас Малошетинкові.	218		
Тип Членистоногі. Клас Комахи. Ряд Твердокрил.	219		
Тип Членистоногі. Клас Комахи. Ряд Лускокрил.	221		
Будова тварин (кіт).	48		

Біологія людини	Вегетативна нервова система.	49	Кабінет біології Шафа №3
	Спинний мозок	53	
	Вуха.	54	
	Око.	62	
	Кровоносна та лімфатична системи.	63	
	Сечовидільна система.	64	
	Сечовидільна система (об'ємна таблиця).		
	Схема взаємозв'язку нервової та ендокринної регуляції (на прикладі вуглеводного обміну).	65	
	Скелет тулуба.	66	
	Будова нервової системи. Спинний мозок.	67	
	Дихання.		
	Серце.	68	
	Скелет.	69	
	Мозок.	100	
	Внутрішня будова людини (об'ємна таблиця).	101	
	Внутрішня будова людини (об'ємна таблиця)	102	
	Внутрішні органи.		
	Зуби.	104	
	Перша медична допомога при зараженні отруйними речовинами.	105	
	Інфекційні захворювання і їх профілактика.	106	
	Будова тканин.	107	
	Резус-фактор.		
	Групи крові.	108	
	Серце.	109	
	Травна система.	110	
	Дихальна система.	113	
	Серцево- судинна система.	181	
	Сечовидільна система.	182	
	Нервова система.	183	
	М'язова система.	184	
	Комплект таблиць « Біологія людини»	186	
		187	
		257	
Загальна біологія	Хромосомна карта томата.	114	Кабінет біології Шафа №3
	Схема процесу фотосинтезу.	115	
	Біогенетична сукцесія на прикладі заміни березняка ялиником.	116	
	Типи динаміки екосистеми.	117	
	Схема розміщення заповідників України.	118	
	Схема біогеоценозу.	119	
	Схема залежності зональних типів від кліматичних умов.	120	
	Біоценоз прісної водойми.	121	
	Ерозія ґрунтів.	122	
	Кругообіг вуглецю.	123	
	Кругообіг кисню.	124	
	Біотичний кругообіг.	125	
	Кругообіг води.	126	
	Схема харчового ланцюга у біогеоценозі.	127	
	Схема будови біосфери.	128	
	Біосинтез білка.	129	
	Фотосинтез.	130	

	Хімізація сільського господарства.	131	
	Схема планування місцевості для територіальної підтримки екологічної рівноваги.	132	
	Ланцюгова реакція у природі.	133	
	Фактори забруднення навколишнього середовища.	134	
	Макроеволюція.	135	
	Видоутворення. Расоутворення.	136	
	Головні напрямки еволюції.	137	
	Виникнення життя на Землі.	138	
	Штучний добір.	139	
	Виникнення людини.	140	
	Розвиток життя на Землі.	141	
	Пристаосування організмів.	142	
	Моногібридне схрещування.	143	
	Дигібридне схрещування.	144	
	Модифікаційна мінливість.	145	
	Форми природного добору.	146	
	Походження ссавців.	147	
	Порівняльно-анатомічні докази еволюції тварин.	148	
	Родовідне дерево типів безхребетних.	149	
	Родовідне дерево класів хордових.	150	
	Еволюція кровоносної системи хордових.	151	
	Еволюція нервової системи хордових.	152	
	Центри походження культурних рослин.	153	
	Пристаосованість організмів.	154	
	Будова хромосоми.	155	
	Метод культури клітин.	156	
	Метод культури тканин.	157	
	Утворення міжвидових гібридів.	158	
	Будова статевих клітин тварин.	247	
	Механізм роботи рибосом.	248	
	Запліднення. Яйцеклітина.	249	
	Гаметогенез.	250	
	Форми нестатевого розмноження.	251	
	Рівні структурної організації білкової молекули.	252	
	Будова ДНК.	253	
	Будова хромосоми.	254	
	Зчеплене успадкування ознак у дрозофіли.	255	
	Успадкування статей у ссавців і птахів.	256	

Моделі

Предмет	Назва	Номер	Місце збереження
Біологія рослин	Набір муляжів овочів	74	Лаборантська кабінету біології, Шафа № 10
	Набір муляжів грибів.	67	
	Розмноження одноклітинних водоростей.	77	
	Розмноження шапкового гриба.	78	
	Розмноження моху.	79	
	Розмноження сосни	80	
	Розмноження папороті	81	
	Модель квітки картоплі.	14	
Біологія тварин		15	Лаборантська кабінету біології, Шафа № 15
	Яйце птаха.	16	
	Головний мозок ссавця.	17	
		18	

Біологія людини	Головний мозок птаха.	19	Лаборантська кабінету біології, Шафа № 13
	Головний мозок земноводного.	20	
	Головний мозок плазуна.	21	
	Головний мозок риби.	35	
	Будова щелепи змії.	36	
	Кінцівка вівці.	58	
	Кінцівка коня.	103	
	Ящірне ураження міжкопитної щілини.		
	Цикл розвитку аскариди людської. (модель-аплікація)	3	
		93	
Загальна біологія	Череп людини.	94	Лаборантська кабінету біології, Шафи № 12,14
	Модель головного мозку.	95	
	Модель гортані.	96	
	Модель серця.	97	
	Модель вуха.	98	
	Зеднання кісток.		
	Торс людини	105	
		2	
	Модель «Еволюція людини».	99	
	Лапа шимпанзе.орс людини	100	
Біосинтез білка. (модель-аплікація)	Біосинтез білка. (модель-аплікація)		Шафа №11
	Дигібридне схрещування і його цитологічні основи. (модель-аплікація.)	101	
	Успадкування резус- фактора у людини.(модель-аплікація)	102	
	Генетика груп крові. (модель-аплікація)	85	
	Будова клітини. (модель-аплікація)	86	
	Закони Менделя(модель-аплікація)	87	
	Перехрест Хромосом. (модель-аплікація)	88	
	Закони Менделя. (модель-аплікація)	89	
	Типові біоценози. (модель-аплікація)		

IV. Натуральні навчально-наочні посібники Колекції, гербарії, скелети

Предмет вид посібника,	Назва	Номер	Місце збереження
Біологія рослин	Льон і продукти його переробки.	68	Лаборантська кабінету біології, Шафа № 10
	Кипарис(Голонасінні рослини).	69	
	Колекція насіння і плодів.	70	
Колекції	Колекція Голонасінних рослин		Лаборантська кабінету біології, Шафа № 10
	Колекція мінералів і гірських пород.	71	
	Паливо.	72	
	Бавовна.	73	
	Колекція «Лишайники»	114	
	Корінь бобової рослини.	34	
	Гербарії з ботаніки.		
Гербарії	Гербарій сільськогосподарських рослин	80	Лаборантська кабінету біології, Шафа № 10
	Гербарій з визначальними картками	81	
	Гербарій «Відділ Покритонасінні»	82	
	Гербарій «Відділ Голонасінні»	83	
	Гербарій « Основні відділи рослин»	84	
	Гербарій « Основні відділи рослин»	85	
	Навчальні гербарії. Природні зони України.	109	

Біологія тварин	Відділ «Покритонасінні» (по родинях). Навчальні гербарії	113	Лаборантська кабінету біології, Шафа №15
Колекції	Шведька мушка		
	Представники ряду комах.		
	Розвиток тутового шовкопряда.		
	Бджола медоносна.		
	Капустяний довгоносик.		
	Хлібний пильщик.	3	
	Картопляна корівка.	5	
	Представники комах: ряд	6	
	Твердокрилі.	7	
	Представники комах: ряд	8	
	Лускокрилі.	9	
	Представники рядів комах:	10	
	Прямокрилі, Двокрилі,	11	
	Перетинчастокрилі.		
	Колекція комах.	12	
	Будова черепа змії.	13	
	Розвиток колорадського жука.		
	Тутовий шовкопряд.		
	Представники комах: твердокрилі,		
	лускокрилі.	38	
	Форми збереження викопних решток.	39	
	Рак річковий.	40	
	Колекція курсу зоології.	41	
	Шкідники найважливіших с/г культур.	42	Лаборантська кабінету біології Шафа №14
	Яблучна медянка.	43	
	Шкідлива черепашка.	44	
	Капустяна попелиця.	45	
	Щитівка.	46	Лаборантська кабінету біології Шафа №14
	Хрущ.	47	
	Великий лісовий садовик.	48	
	Паразитичні комахи і комахи хижаки.	49	
	Конюшинний довгоносик.	50	
	Конюшинний довгоносик.	51	
	Колекція комах.	52	
	Розвиток тутового шовкопряда.	53	
	Колекція комах	54	
	Жук-олень.	55	
	Ураження язика ВРХ при яшурі.	56	
	Стільники	57	
	Гніздо осі.	59	
	Мушлі.	60	Кабінет біології
	Представники рядів комах.	61	
	Скелет жука розчленований.	62	
	Колекція комах	63	
	Комахи з неповним перетворенням.	65	
Скелети	Колекція.	64	
	Скелет kota.	66	
	Скелет ящірки.	116	Лаборантська кабінету біології Шафа № 12
	Скелет жаби.		
Вологі препарати	Скелет птаха.	22	
	Ящірне ураження міжкопитної щілини.	28	
	Розвиток курки.	23	
	Будова щура.	24	
	Піскожил.	58	
	Тритон з личинкою.	23	

Біологія людини	Нереїда.	24	
	Скелет ящірки.	25	
	Дошовий черв'як.	26	
	Гадюка лісова.	27	
	Ланцетник.	28	
	Розвиток кісткової риби.	29	
	Планарія.	30	
	Скелет людини.	31	
	Гомологічні органи.	32	
	Аналогічні органи.	33	
Загальна біологія Колекції	Дика картопля та її сорти.	98	
	Приклади дивергенції.		
	Ароморфози у рослин. Навчальні колекції	81	
Гербарії	Ідіоадаптації у рослин. Навчальні колекції	82	
		83	
		84	
	Загальна біологія. Навчальні гербарії	115	
		111	
		110	

V. Прилади

	Назва	Кількість	Місце збереження
Навчальні прилади	Відеомікроскоп «Юннат -1»	1	Лаборантська кабінету біології , Шафа №7
	Мікроскопи шкільні	22	
	Лупа ручна	22	
Демонстраційні прилади	Тонометр	1	Лаборантська кабінету біології , Шафа №11
	Термоскоп з ботаніки	1	
	Прилад для вивчення газообміну	2	
	Прилад для демонстрації всмоктування води коренем	1	
Лабораторне обладнання	Кристалізатори	2	Лаборантська кабінету біології , Шафа №9
	Ступка з товчачиком	15	
	Спиртівка	15	
	Тримач пробірок	15	
	Штатив пробірок	15	
	Пробірки	100	
	Предметні скельця	300	
	Накривні скельця	1000	
	Набори препарувальних інструментів	22	
	Хімічні стакани (50 мл)	15	
	Хімічні стакани (100 мл)	30	
	Колба (250 мл)	5	
	Палички скляні	25	
	Джгут медичний	30	
	Гумова груша	2	
	Гумова трубка	2	
	Ложка для спалювання речовин	4	
	Шпателі пластмасові	15	
	Лотки для роздавального матеріалу.	30	

VI. Мікропрепарати

№ з/п	Назва	Кількість (шт.)	Місце збереження
1	Спірогіра.	1	Лаборантська кабінету біології, Шафа №6
2	Хвоя сосни.	1	
3	Пилок сосни.	1	
4	Чоловіча шишка сосни.	1	
5	Сорус папороті.	1	
6	Спороносний колосок хвоща.	1	
7	Гілка липи- повздовжній розріз.	1	
8	Стебло кукурудзи- повздовжній розріз.	1	
9	Епідерміс і волоски листя герані.	1	
10	Клен.	1	
11	Кореневище орляка –повздовжній розріз.	1	
12	Корінь –присоска паразита повитиці.	1	
13	Стебло моху.	1	
14	Спорогоній зозулиного льону.	1	
15	Цвіль мукуру.	1	
16	Дошовий черв'як- повздовжній розріз.	1	
17	Одношаровий епітелій.	10	
18	Нервові клітини.	10	
19	Кісткова тканина.	10	
20	Гіаліновий хрящ.	10	
21	Залозистий епітелій.	10	
22	Гладенькі м'язи.	5	
23	Посмуговані м'язи.	5	
24	Сполучна тканина.	5	
25	Миготливий епітелій.	5	
26	Бактеріальна клітина.	1	
27	Рослинна клітина.	1	
28	Зародкові листки.	1	
29	Яйцеклітина ссавців.	1	
30	Сперматозоїди ссавця.	1	
31	Сперматозоїди морської свинки.	1	
32	Дробіння яйцеклітини.	4	
33	Мітоз в корінцях цибулі.	4	
34	Дрозофіла- норма.	2	
35	Дрозофіла- безкрила форма(мутація).	2	
36	Набір мікропрепаратів « Общя біологія»	1	
37	Набір мікропрепаратів « Ботаніка І», « Ботаніка ІІ»	1	
38	Набір мікропрепаратів « Зоологія»	1	
39	Набір мікропрепаратів « Анатомія»	1	

VII. Екранно- звукові посібники

Вид посібника	Назва	Місце збереження
CD - та DVD диски	1.Репетитор. Біологія. 2. Віртуальна лабораторія біології. 3. Шкільний курс біології. 4. Навчальний відеофільм « Значення рослин». 5. Біологія . 6 клас. 6.Великий анатомічний атлас. 7.Репетитор. Біологія, химия, физика, русский язык. 8.Большой биологический энциклопедический словарь ». 9. Навчальний посібник « Біологія. 10 клас». 10.Реферати і курсові « Природничі науки». 11.Експрес – подготовка . Біологія 9-11 классы. 12.Энциклопедия комнатных цветов и растений.	Кабінет біології

<p>Відеокасети</p>	<p>13.Открытая биология. 14. Энциклопедия животных. 12.Біологія 8-9 . Людина. 16. Людина . 8 клас. 17.Планета Земля. 18. Життя птахів (2 частини). 19. Туберкульоз. 1.Птицы. 2.Тело человека. 3.Сверхчеловек (ч.1-3). 4 Прогулки с чудовищами (ч.1-3). 5.Голубая планета (ч.1-4). 6.Сверхъестественные способности животных. 7.Зебры.Берег скелетов. Слоны. Мужчина и женщина (оконч.).</p>	<p>Методкабінет</p>
<p>Діафільми та слайди</p>	<p>Мужчина и женщина. Разум животных (ч.1-3). Загадочные животные (ч.2). 10.Гориллы.Шимпанзе.Собаки. Лошади. 11.Животное- человек (ч.1,2) 12.Акулы.Животные Австралии. Дельфины. 13.Левгениация.Экстрасенсы. 14.Брачные игры в мире животных. Прогулки под водой. 15.Крокодилы. Аллигаторы. Рептилии. Прогулки под водой. 16.Гризли. 1.Плодово- ягодный сад и питомник. 2.Механізація у садівництві. 3.Папоротеподобні. 4.Мир вокруг нас. 5.Рослини в біосфері. 6.Зелена лабораторія вчителів біології. 7.Корень. 8.Рослини в біосфері. 9.Мир вокруг нас. 10.Сільськогосподарська праця в школі (1 частина). 11.Стебель. 12.Отруйні рослини України. 13.Сезонные явления в жизни растений. 14.Стебель. 15.Строение и функции листа. 16.Тварини- мешканці суші. 17.В оранжереях Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР. 18.Развитие эволюционного учения в додарвиновский период. 19.Гриби. 20.Квітка та її будова. 21.Породи домашніх птахів (2). 22.Укротители велосипедов. 23.Біологія птахів лісу. 24.Тварини в біосфері. 25.Роль комах в природі. 26.Захисники зеленого друга. 27.Отряд Приматов. 28.Земноводні. 29.Різноманітність та значення земноводних.</p>	<p>Лаборантська кабінету біології , Шафа №6</p>

	30. Ряд Приматів. 31. Чорне та Азовське моря. 32. Біологічні особливості плазунів. 33. Систематика тварин. 34. Птахи зимою. 35. Еволюція органічного світу.	
--	--	--

VIII. Методичні посібники та підручники

1. Гигиена и здоровье школьника. А.Г.Хрипкова, Д.В. Колесов. 1998, Москва.»Просвещение».
2. Методика преподавания факультативных курсов по биологии. А.Н.Хрипкова, Г.Г. Манке. 1981г. Москва. «Просвещение».
3. Экологическое образование школьников во внеклассной работе. А.Н. Захлебный, И.Т. Суравегина. – 1984 г.Москва, «Просвещение».
4. Использование средств обучения на уроках биологии.- А.М.Розенштейн, Н.А. Пугал. – 1989г. Москва. «Просвещение».
5. Организация учебной деятельности школьников на уроке биологии. А.Н.Мягкова, Е.Т. Бровкина. – 1988г., Москва, «Просвещение».
6. Биологические эксперименты в школе. А.В. Бинас, Р.Д. Маш. – 1990г. Москва, «Просвещение».
7. Воспитание учащихся в процессе обучения биологии. И.Д. Зверев, А.Н. Мягкова, Е.П. Бруноват. – 1984г. Москва, «Просвещение».
8. Биология и современность. – 1990г. Москва. «Просвещение».
9. Біологія. Посібник-конспект. 11 клас / упорядники : Слабицька Н.П. Стахурська В.П. – Тернопіль : навчальна книга. – Богдан, 2000.
10. Яковлева Є.В. Уроки біології в 11 класі. Методичний посібник. – Запоріжжя: Просвіта, 2003.
11. Яковлева Є.В. Уроки біології в 11 класі. Методичний посібник. – Запоріжжя: Просвіта, 2002.
12. Овчинников С.О. Збірник задач і вправ із загальної біології. Навч. посібник. – К: Генеза, 2002
13. Барна І. Загальна біологія. Збірник задач. – Тернопіль: підручники і посібники, 2007.
14. Біологія.: Навч. посіб. / А.о Слюсарев та ін. К.: Вища школа, 2001.
15. Г.Ф Жегунов, та ін. Цитогенетичні основи життєдіяльності. – Харків: Харківська зооветеринарна академія, 2002
16. Шуст І. Гістологія з основами ембріології: Навч. Посібник. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2004.
17. Слабицька Н.П., Стахурська В.П. Лабораторні та практичні робіт из біології .10-11 класи. Інструктивні картки. – Тернопіль: навчальна книга – Богдан, 2006.
18. Шуст І. Цитологія: Навч. посібник. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2003.
19. Дербеньова А.Г., Шаламов Р.В. Загальна біологія: Навч. посібник. – Х.: Світ дитинства, 1998.
20. Стрельчук С. І. ДемідовС. В., Генетика з основами селекції. – Київ: Фітосоціоцентр, 2000.
21. Дегтярьова Н.І. лабораторні заняття та екскурсії із загальної біології. – Київ, «Радянська школа», 1984.
22. Люта В.А. Заговора Г.І. Основи мікробіології, вірусології та імунології. – Київ, «Здоров'я». – 2001.

«Затверджую»

Директор колегіуму **Останенко А.Ф.**

План науково-методичного забезпечення кабінету на 2010-2011 н.р.

№ з/п	Зміст заходів	Термін виконання	Відповідальний за виконання	Відмітка про виконання
I. Організаційна робота				
1.1	Обрати раду кабінету, розподілити обов'язки між членами ради	До05.09	Зав. кабінетом	

1.2	Регулярно проводити засідання ради кабінету	1 раз на місяць	Зав. кабінетом	
1.3	У кожному класі вибрати громадських лаборантів	До 05.09	Вчителі - предметники	
1.4	Провести інвентаризацію матеріальних цінностей кабінету	До 01.12	Зав. кабінетом	
1.5	Закріпити за учнями робочі місця в кабінеті	До 03.09	Вчителі - предметники	
1.6	Проводити роз'яснювальну роботу серед учнів з питань безпеки праці та безпеки життєдіяльності	Протягом року	Вчителі - предметники	
1.7	Скласти розклад роботи кабінету	До 15.09 До 14.01	Зав. кабінетом	
1.8	Оформити документацію кабінету	До 01.10	Зав. кабінетом	
2. Навчально – методична робота				
2.1	Створити папки з роздажковим матеріалом для поурочного контролю (для 7 та 8 класів).	Протягом року	Вчитель біології Отрода В.З.	
2.2	Поповнити папки з матеріалами для практичних і лабораторних робіт (10 -11 класи).	Протягом року	Вчителі біології Шевченко Н.М. Переходько С.В. Літвинчук В.В.	
2.3	Розробити опорні конспекти для проведення факультативного курсу «Основи еволюційного вчення» 11 клас.	Протягом року	Вчитель біології Шевченко Н.М.	
2.4	Укласти папки з завданнями для поурочного контролю (11 клас).	Протягом року	Вчителі біології Шевченко Н.М. Літвинчук В.В.	
2.5	Розробити комп'ютерну презентацію з теми «Основи генетики».	Протягом року	Вчитель біології Шевченко Н.М.	
2.6	Поповнити кабінет гербарним матеріалом та зоологічними колекціями	Протягом літньої практики (з 1.06 по 12.06.)	Вчитель біології Отрода В.З. Учні 7- 8 -х класів	
2.7	Укласти каталог електронних посібників з біології.	Протягом року	Актив класу, Шевченко Н.М.	
2.8	Придбати для кабінету біології комп'ютер	Протягом року	дирекція	
2.9	Поповнити кабінет літературою для тестової перевірки знань та методичною і науковою літературою.	Систематично	Вчителі біології	
2.10	Систематизувати наявний гербарний матеріал	До 11.01 2011	Актив кабінету. Зав. кабінетом.	
2.11	Поповнити кабінет краєзнавчими матеріалами.	Систематично	Переходько С.В.	
3. Удосконалення матеріально - технічної бази кабінету				
3.1	Провести ремонт обладнання кабінету	Протягом року	Актив класу, Шевченко Н.М.	
3.2	Скласти та подати заявку на поповнення матеріально – технічної бази кабінету	До 01.01. 2011	Зав. кабінетом.	
3.3	Поповнити кабінет біології фаховими журналами	Протягом року	Зав. кабінетом	
3.4	Оформити папку « Творчі роботи учнів.			

4. Позакласна робота				
4.1	Організувати ініціативну групу учнів з метою оформлення навчально-методичних матеріалів	До 20.09	Зав. кабінетом	
4.2	Скорегувати та конкретизувати тематику творчих робіт для учасників МАН.	До 15.09	Вчителі біології	
4.3	Провести шкільну олімпіаду з біології для учнів 7-11 класів	жовтень	Вчителі біології	
4.4	Підготувати учнів 8- 11 класів до районної олімпіади	листопад	Вчителі біології	
4.5	Брати участь в екологічних операціях колегіуму	Протягом року	Вчителі біології	
4.6	Розробити план проведення тижня біології	До 31.10	Вчителі біології	
4.7	Проводити краєзнавчу роботу	Систематично	Вчителі біології	

Зав. кабінетом (Шевченко Н.М.)

«Затверджую»

Директор колегіуму Остапенко А.Ф.

Перспективний план роботи кабінету біології

№ за/п	Зміст	2010-2011н.р	2011-2012н.р.	2012-2013н.р.
1.Нормативно- правове забезпечення функціонування кабінету біології				
1.1	Створити папку нормативно- правового забезпечення функціонування кабінету біології	Вересень	Вересень	Вересень
1.2	Створити актив кабінету з вчителів, учнів та батьків	На початку року	На початку року	На початку року
1.3	Поновити інструкції з безпеки праці	Щорічно	Щорічно	Щорічно
2.Матеріально- технічна база кабінету біології				
2.1	Слідкувати за станом шкільних меблів у кабінеті, систематично їх ремонтувати	Протягом року	Протягом року	Протягом року
2.2	Вчасно списувати обладнання, яке зіпсувалося в процесі експлуатації	Протягом року	Протягом року	Протягом року
2.3	Поповнити кабінет наочними посібниками та програмним забезпеченням зі загальної біології а) з теми « Закономірності спадковості і мінливості» б) з теми « Розмноження і індивідуальний розвиток» в) з теми « Основи екології»	квітень	квітень	квітень
2.4	Узагальнити матеріали для проведення тематичних атестацій в профільних класах а) з теми « Хімічний склад клітини» б)з теми « Обмін речовин і енергії» в) з теми «Основи еволюції»	грудень	березень	травень
2.5	Поповнювати тематичну картотеку	систематично	систематично	систематично
3. Заходи, спрямовані на підвищення рівня знань учнів				
3.1	Розробити тематику науково дослідницьких робіт з біології (МАН)	Вересень	Вересень	Вересень

3.2	Продовжувати створення бази олімпіадних завдань з біології	Березень	Березень	Березень
3.3	Розробити тематику рефератів з біології	Протягом року	Протягом року	Протягом року
3.4	Регулярно проводити позакласні заходи з предмету	Протягом року	Протягом року	Протягом року
3.5	Розробити сценарії предметних тижнів	Жовтень	Жовтень	Жовтень
3.6	Підготовка учнів до участі в олімпіадах	Систематично	Систематично	Систематично
4. Навчально- методична робота кабінету біології				
4.1	Розробити тематику самоосвіти вчителів біології	Січень	Січень	Січень
4.2	Регулярно брати участь у засіданнях шкільного та районних методоб'єднань	Систематично	Систематично	Систематично
4.3	Скласти картотеку інноваційних педагогічних технологій	Травень	Травень	Травень

Зав. кабінетом

(Шевченко Н.М.)

Режим роботи кабінету біології

День тижня	Клас	Предмет	День тижня	Клас	Предмет
Понеділок 17 ⁰⁰ (факультативний курс) 18 ⁰⁰	10-Б	Біологія	Четвер	11-Г	Біологія
	10-Б	Біологія		11-В	Біологія
	11-Б	Біологія		10-В	Біологія
	11-Б	Біологія		8-В	Біологія
	9-А	Біологія		10-Г	Біологія
	9-Б	Біологія		10-Б	Всесвітня історія
	10-Б	Молекулярна біологія			
	10-Б	Індивідуальні заняття			
Вівторок 18 ⁰⁰ (спецкурс)	9-В	Біологія	П'ятниця	9-А	Біологія
	10-Б	Історія		9-Б	Біологія
	11-А	Геометрія		7-А	Біологія
	11-А	Геометрія		11-Г	Зарубіжна література
	11-Б	Людина і суспільство		9-Б	Географія
	11-Г	Біологія		11-А	Біологія
	10-Б	Основи мікробіології			
Середа 16 ⁰⁰ (факультативний курс) 17 ⁰⁰ (факультативний курс) 18 ⁰⁰	10-Д	Географія	Субота спецкурс	-	-
	10-Г	Географія		11-Б	Біологія
	10-В	Географія			
	10-Б	Біологія		11-Б	Еволюційне вчення
	9-А	Біологія			
	9-Б	Біологія			
	10-Б	Основи екології			
	11-Б	Розв'язування задач з генетики			
	11-Б	Індивідуальні заняття			

АВТОРИ ПОСІБНИКА

1. **Бортник Наталія Віталіївна** – учитель початкового навчання вищої кваліфікаційної категорії Володимирецького районного колегіуму.
2. **Бортник Роман Анатолійович** – учитель інформатики вищої кваліфікаційної категорії Володимирецького районного колегіуму, «учитель-методист».
3. **Будник Ольга Миколаївна** – учитель інформатики другої кваліфікаційної категорії Володимирецького районного колегіуму.
4. **Волчецька Людмила Анатоліївна** – заступник директора з науково-методичної роботи Володимирецького районного колегіуму.
5. **Городна Оксана Зіновівна** – заслужений учитель України, учитель української мови вищої кваліфікаційної категорії Володимирецького районного колегіуму, «учитель-методист».
6. **Дуляницька Людмила Костянтинівна** – учитель фізики вищої кваліфікаційної категорії Володимирецького районного колегіуму, «учитель-методист».
7. **Іваницька Ніна Сергіївна** – учитель початкового навчання вищої кваліфікаційної категорії Володимирецького районного колегіуму.
8. **Калініна Людмила Миколаївна** – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка лабораторії управління освітніми закладами Інституту педагогіки НАПН України.
9. **Кібиш Любов Улянівна** – учитель початкового навчання вищої кваліфікаційної категорії Володимирецького районного колегіуму, «учитель-методист».
10. **Котисько Наталія Андріївна** – учитель початкового навчання вищої кваліфікаційної категорії Володимирецького районного колегіуму, «учитель-методист».
11. **Кривко Наталія Миколаївна** – учитель хімії вищої кваліфікаційної категорії Володимирецького районного колегіуму, «учитель-методист».
12. **Лапінський Віталій Васильович** – кандидат фізико-математичних наук, доцент, завідувач лабораторії навчання інформатики Інституту педагогіки НАПН України.
13. **Літвинчук Василь Васильович** – заступник директора з навчально-виховної роботи Володимирецького районного колегіуму.
14. **Муравинець Людмила Мефодіївна** – учитель хімії першої кваліфікаційної категорії Володимирецького районного колегіуму.
15. **Остапенко Анатолій Федорович** – директор Володимирецького районного колегіуму, заслужений працівник освіти України.
16. **Остапенко Світлана Іванівна** – учитель математики вищої кваліфікаційної категорії Володимирецького районного колегіуму, «учитель-методист».
17. **Полохович Олег Васильович** – учитель фізики вищої кваліфікаційної категорії Володимирецького районного колегіуму, «старший учитель».
18. **Рогоза Валентин Володимирович** – науковий співробітник лабораторії профільного навчання та профконсультацій Інституту педагогіки НАПН України.
19. **Симонок Наталія Дем'янівна** – учитель початкового навчання вищої кваліфікаційної категорії Володимирецького районного колегіуму, «старший учитель».
20. **Ситай Наталія Миколаївна** – учитель початкового навчання вищої кваліфікаційної категорії Володимирецького районного колегіуму, «учитель-методист».
21. **Ткач Ольга Сергіївна** – учитель початкового навчання вищої кваліфікаційної категорії Володимирецького районного колегіуму, «учитель-методист».
22. **Шевченко Надія Михайлівна** – учитель біології вищої кваліфікаційної категорії Володимирецького районного колегіуму, старший учитель.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

Бортник Н. В., Бортник Р. А., Будник О. М., Волчецька Л. А.,
Городна О. З., Дуляницька Л. К., Іваницька Н. С., Калініна Л. М.,
Кібиш Л. У., Котисько Н. А., Кривко Н. М., Лапінський В. В.,
Літвинчук В. В., Муравинець Л. М., Остапенко А. Ф., Остапенко С. І.,
Полухович О. В., Рогоза В. В., Симонюк Н. Д., Ситай Н. М., Ткач О. С.,
Шевченко Н. М.

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ: МОДЕЛІ,
СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ, ТЕХНОЛОГІЇ

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Книга видана в авторській редакції

Формат 60x84 1/16. Умовн. друк. арк. 32,78.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Підписано до друку   Зам. №   Наклад 500 прим.

НАУКОВО-ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР «ІНФОРМАВТОДОР»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК №2480 від 03.05.2006 р.

01133, м. Київ, бульвар Лесі Українки, 5А.

Тел.: (044) 451-72-24